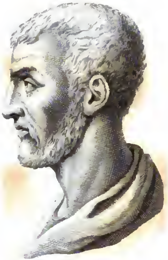
PVBLII

TERENTII

AFRI

COMOEDIAE



P. TERENTIVS

ex antiquo desumtum

PVBLII
TERENTII
AFRI
COMOEDIAE

EX RECENSIONE

F. G. PERLET

TOMVS PRIMVS

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXV.

TYPOGRAPHVS TAVRINENSIS

L. S.

Plerasque Romanorum comoedias de graecis sumtas ac versas fuisse, vel ipsa fabularum argumenta et inscriptiones passim ostendunt. At quam parum feliciter antiquiores latini poëtae

nativum et elegans Atticorum genus patrio sermone conarentur exprimere, ex Aulo Gellio praesertim colligitur, cuius de Caecilio iudicium durius videri posset, nisi nitidissimos Menandri versus in Plocio subiecisset, ex quo ille suum depromserat. Neque id mirum, sive in Caecilio, qui malus latinitatis auctor a Tullio dicitur, sive in eiusdem aequalibus, qua tempestate Quiritium ingenium ab omni graeco lepore abesset quam longissime, et scena Romae primum per Etruscos homines Osce peragi coepta, aliquid etiam priscae severitatis retineret. Iam vero quanti in comico poëta scribendi virtus et urbanitas sit, quisque statim videt. Ea certe tanti est, ut quum parum excultis aetatibus insigne aliquod epicum aut lyricum carmen ab unius ingenio nonnunquam prodierit, comoedia ad totius

gentis expolitionem pertineat. Quid enim si epica narratio simpliciorem persaepe, quam politiorem stilum desideret, et Enniana aut Lucretiana ipsa asperitas, ut in Aligherio apparet, id robur in se habeat, quod in leniore artificio frustra requiras? Idem aio de tragoedia, cuius summa vis et praestantia multo magis a seculo et a spiritu poëtarum, quam a seriore artis subtilitate est repetenda, ut mihi adeo Aristophaneum illud de Aeschylo, Sophocle et Euripide iudicium, quod in Ranis legimus, non tam postremi huius poëtae, quam ipsius aetatis reprehensionem continere videatur. Nisi ita esset, cur magnus ille recentioris tragoediae parens, primas adhuc in Anglia teneret, totque summi poëtae in tanta ingeniorum contentione, ad veterum laudem hac in re pervenire

non potuissent? Sed deerat ipsis antiquitatis color, deerat populus, qui atrocia, at fortia illa facinora avide oculis hauriret; deerant denique opiniones, quas barbaria diu post se relinquit, humanior cultus paullatim imminuit. Deme iam e Machbetho complura eorum temporum propria, deme Thessalicas artes et Sagarum carmen, quod per formidolosas ambages animum deducat, quantum admirabilitatis detrahas! Quod quum nonnulli modo viderent, nescio quam tetricam mythologiam, nulla venere et nullo poëtico ornatu excogitarunt, adhibitis etiam in scena lemuribus, quo, credo, si minus tragico terrore, at puellari metu, spectatores percellerent. Frigidum sane inventum, quod ut alia multa, quae populari fide carent, citius risum, quam admirationem moveat!

At huiusmodi praesidiis non indiget comoedia, festivissimum poëma, quod in domesticae vitae consuetudine versatur, nihilque remotum a memoria hominum quaerit, sed recentia urbanitatis vitia et incommoda sub aliena persona perstringit. Quocirca id erit scriptori cavendum, ne in finitimam artem excurrat, neve plus virium affectet, quam in tenuissimo genere necesse sit. Vt enim gravitatem et vim in tragico poëta laudaveris, ut Lucilii acerbitatem in satyrico; sic in comico venustatem, nihil ut dicat nisi aptissime, et quum maxime doceat, id numquam se inculcando, et sub ridentis specie facere videatur. Vnde iam patet quam soluto expolitoque stilo esse debeat, utpote cui omnes, ita dicam, sermonis recessus sint pertentandi, sive lusibus et salibus indul-

geat, sive diversos personarum mores depingat in servilibus diverbiis, in senum proloquiis, vel in otiosis matronarum sermocinationibus, quales habet Theocritus in Adoniazusis, aut in eruditulis feminis Molierius.

Quam pulchre hac in re Terentius doctioribus satisfecerit, qui latine sciunt, norunt apprime. Egregiam sane viri laudem, qui Carthagine, uti perhibent, ortus, et variis belli casibus Romam delatus, adeo in aemulae urbis lingua profecerit, ut ea praesertim de causa se romanis auribus commendaret! Quantus in eo nitor! quanta etiam antiqui sermonis vis et proprietas, ut qui aliquid magis expressum et nativum in scriptoribus quaerunt, non minorem ex ipso, quam ex Catullo voluptatem capiant. Sed Catullus Caesaris aequalis, complura suae debuit aetati;

Terentius Laelio et Scipioni familiaris, elegantiam multo ante Sullana tempora adhibuit, a quibus excultioris romanae eloquentiae et poëseos initia repetimus. Nec ei obfuit vetustas; imo, quum, immutatis civitatis moribus, Plautini sales iam consenuissent, ipse unus urbanus et recens Horatii etiam iudicio visus est, qui eidem ex omnibus Comicis latinis artem attribuit. Nec facit quod Quintilianus intra trimetros Terentium non stetisse scribat; hoc enim pertinet ad versuum varietatem, qua in magno affectuum aestu et in amatoriis praecipuè conflictationibus, de industria usum fuisse, docuit Bentleius. At nemini fortasse acceptior fuit quam Tullio, qui ipsius dictiones non raro usurpat, et quoties comice ludit, aliquid potius ex Terentianis personis profert, quam

ex Plautinis. Et multa quidem erant in Terentio, quae Ciceronem tenerent mirifice, ac praeter alia studium in convertendis Graecis positum, quorum adeo locutiones et sententiae percommode redditae, crebro inter legendum occurrerent. Quod enim frustra tentaverat Caecilius, id venuste admodum cesserat Terentio. Atque utinam plures Menandri et Philemonis reliquiae superessent! Tunc enim, instituta cum latinis comoediis contentione, rectius non solum de Terentii facultate, sed de romanae linguae ingenio, possemus existimare, quae postea Graecorum copiam et virtutem in multis potuit exaequare; ut mirari subeat, cur A. Gellius aliter senserit, ac proposito in Noctibus Atticis Platonis loco, quasi desperato certamine, ab eodem interpretando abstinuerit.

Scio in hoc ipso Terentium reprehendi, quod prae nimio imitationis studio, attritis in aliena industria ingenii viribus, longe infra multorum famam substiterit, nihilque ferme per se invenerit. Verum id parum acris naturae vitium fuit, non artis, qua conscriptis a se fabulis tantam indidit pulchritudinem, quantam fortasse nemo; ut, quum duo admodum genera poëtarum sint, quorum alterum excogitandi vi, alterum perpetuo in omni re delectu se potissimum commendat, in hoc facile principem sibi vindicet locum. Ac nescio, an quisquam alius aptioribus coloribus usus sit, an etiam, quod difficillimum puto, paucas nec ita diversas personas, quibus nova comoedia constabat, tam varie expresserit. Haec porro virtus antiquorum post Menandrum fuit, qui in ar-

ctum coacti, ad poëtae laudem id vehementer pertinere arbitrabantur, si non modo senem a sene, servum a servo, sed avarum ab avaro, amatorem ab amatore, fallente saepe discrimine sic distingueret, ut alium faceret. Quo autem angustior hic campus erat ad decurrendum, eo magis varietati studebant, dissimilitudine in finitimis moribus curiose quaesita, quam comice depingerent. Inde illa paene incredibilis in describendis hominum studiis veterum linguarum copia, pleniorque communis naturae cognitio, quae ex poëtis non minus, quam ex philosophorum libris percipitur.

Sed de antiquae comoediae praestantia in praefatione ad Plautum iam satis disserui. Restat, ut suavissimum scriptorem, mea nunc opera iterum excusum, tibi commendem, candide

Lector. Hunc primum in Italia comitatur nuperrimus Germanus interpres, F. G. Perletus V. Cl., ad id maxime hortantibus viris doctis, ut nitidam ipsius enarrationem antiquiori Westerhovianae praeferrem. Ne vero aliquid meae diligentiae deesset, simul quod Lipsiensis editio nudiuscula videretur, praeter multa alia, locupletissimum indicem verborum et locutionum adiunxi, quem Londinensis typographus elegantissimis formis nuper evulgavit. Quam meam industriam si tibi probari sensero, maiora in dies adgrediar, quo te studiorum ac literarum causa etiam atque etiam demerear. Vale.

Dabam Augustae Taurinorum Idibus April. An. MDCCCXXV.

PRAEFATIO

FRID. CHRIST. GOTTL. PERLETI

De adornanda hacce editione quod consilium ceperim, aut qua ratione id fuerim exsequutus, iam in limine eiusdem rationem reddere par est. Iam puer ego, fateor, Terentii studio sum adeo adductus, ut lectione eius, prae ceteris fabulis comicorum, ob elegantiam orationis ac morum probitatem, omni modo delectarer. Inde ad hoc opus instituendum nequaquam ita imperite aut illotis manibus accedebam, praesertim quum ante hos quindecim annos Andriam Nostri, qualicumque opera mea explicatam, in lucem protuli.

Praeterea si quid ultra opus esset, quod dicerem, cur ego idem Poëtam nunc denuo, quam maxime possem, emendare conarer,

non ultro humeros meos obtuli ad subeundum tam grave onus difficillimumque. Enimvero occasionem, quae extra me data esset, operis aggrediendi nactus minime quaesivi, sed oblatam tantum accepi. Ac proinde, si refert dixisse, non infitior, rogatum me esse, et quidem a viris peritis, ut Terentii editionem curandam eam susciperem, qua ita, si qui essent, magistrorum, út iuventutis studium ac desiderium magis faciliusque iuvarem expedíremve. Id volui quidem, sed quo successu, alius iudicabit.

Primum omnium textum recognovi Bentleianum, quem vero ad libros et manuscriptos et editos, quorum copia mihi daretur, conferendum et excutiendum putabam. Hic autem licebat videre, quoties mihi, ubi magnus ille vir libertati coniecturandi nimis indulserit, ab eo recedendum; quoties, ubi tam saepe neglexerit auctoritatem codicum, refugiendum esset ad illos. Ac sane incertus sum de Bentleio, utrum in mutando audacior mihi visus fuerit, an sagacior in perscrutando vero; id tantum cognovi illum modo versui suo fingendo ultra modum concessisse, modo Terentium

magis ex ingenio suo quam ex fide librorum ipsimet consonum, insuper eundem Plauti, similem redditum voluisse. Attamen quis est qui homini, de Poëta meritissimo, palmam eripiat?

Nonnunquam ipse ego amplexus sum, si quae meliores viderentur, Bentleianas mutationes. Veruntamen ne soli Bentleio adhaererem, alios circumspexi editores; utque basin lectionis mihi substernerem poneremve, codicibus ex parte usus sum tam aliena, quam mea ipsius opera collatis. Collatos enim excerptosque consului, quatenus varietatem lectionis investigarem, MSS. Italicos ab Faërno, Anglicanos a Bentleio; qui in Gallia essent, a Mureto. Neque omittam Palatinos a Pareo recensitos et comparatos; aut Westerhovii Belgicos, inter quos Leidenses eminent; editionem saepius ei laudatam de anno 1469; aut denique, si qui fuerint, Germanicos, a G. et Fr. Fabriciis aliisque consultos. At quos ipse adii codices atque inspexi, Gothani sunt duo, unus membraneus, chartaceus alter; quorum utrumque accepi beneficio Ukerti humanissimi viri ex the-

sauris librariis Sereniss. Ducis ultro mihi oblatos.

Accedunt Guelferbytani quatuor, de quibus infra.

His addo lectiones e codice Ienensi, Romano ac Veneto desumptas, quas variantes Bachius familiaris benigne mecum communicavit.

Sed redeo ad Faërnum, qui textui suo comparando librum substruxit antiquissimum, praeter quem adhibuit etiam Basilicanum, Vaticanum atque Bembinum. De Bembino autem libro, cuius tanta et apud Bentleium est auctoritas, notavimus in Catalogo editionum, ubi videatur. Gabr. Faërni editionem deinde Pareus sequebatur ita, ut ab ea minimum discedere sibi fere duceret religioni. Bentleius in usu habebat Anglicanos, Regios ac veterrimum, quem codicem aestimat 900 annorum. Muretus inter suos MSS. Venetum maxime laudat. Verum à Pareo Palatini numeris 1, 2, 3, 4, 5; singuli recensentur, quorum lectiones non semper optimae notae apparent. His tamen viliores offendi, quas idem in margine editionis suae pro variis apposuit e codice Parisiensi de-

sumptas. Cuius enim codicis variantes lectiones saepe non pluris quam glossae existimari merentur. Quoad ceterorum lectiones, modo magis placuerunt, modo minus.

Venio nunc ad Gothanos codices ambo explicitius indicandos. Membraneus videtur antiquior esse chartaceo. Scriptus est continuis lineis, nec versibus distinctus. Habet notulas partim in margine appositas, partim interlineares. Verum accidit haud raro, ut quod in margine sit adscriptum, in dubium veniat, utrum pro parte contextus habeatur, an pro glossa. Ceterum quae nos puncta, sic dicta, ponere solemus, illae virgulae sunt, ut sit e. c. *incipíam*, quod idem hodie repraesentamus, *incipiam*. Contra chartaceus puncta exhibet, uti libri nostrates. Chartacei codicis, quamvis recentioris, scriptura tamen aliquanto difficilior est legentibus; ad hoc mira orthographia, ut *therencii* pro *Terentii*. Nomina personarum sunt, ut mos est etiam aliorum, minio exarata vel picta. Leguntur ad calcem haec: *finivit* (librarius) *feliciter therencii* com. *in oppido eslingensi sub anno dm* (Domini) *milesimo quadringentesimo septuagesimo* 2do. Haec conditio codicis horum utriusque exterior. Quum textum eorum

considerassem, nil nisi in paucis eum a Bentleiano atque illo, qui Brunsii codicis est Halensis, discrepare expertus sum. Unde facile erit suspicari, hos omnes libros ex uno fonte derivatos manasse.

Sed ante omnes Guelferbytani s. Wolfenbuttelani Codd. quatuor maximo usui mihi contigerunt. Quos quidem ab Langero, bibliothecario meritissimo, quem fato nobis nuper ereptum permulti mecum dolebunt, venia data ab his, qui ex intimis Sereniss. Ducis Brunswigae florent, ut acciperem impetravisse me ea, qua decet, reverentia nunc palam confiteor atque gratissimo animo testor.

De his codicibus membraneis est unus, quem primum mihi in manum assumpsi, forma splendida, in fol. de anno 1433. In eo reperi esse lineas verborum continuas, ut vix ullum vestigium appareret metri distinctionis. Ordo verborum saepe alius est, ac plane a vulgato diversus. Notulae sunt in margine magna ex parte Donati. Menda librariorum pauca tantum offendi, ut Andr. III, 3, 36, *discensio* pro *discessio;* aut Ph. IV, 5, 15, *experire*. Vt alia omittam. Mire legitur in Andr. V, 4, 13, *attentate* pro *attemperate*. Attamen plus minusve egregiae lectiones sunt in Andr.

I*, 2, 20, ubi addita leguntur: *S. si quaeras, dicam;* ibid. 5, 8. *maximum;* II, 1, 17, *crucem*; itid. Heaut. I, 2, 32 adduntur: *scortari non vult;* ibid. V, 1, 75, *et praeparet se.*

Sed praecipue notetur in Adelph. III, 1, 8 lectio quae est, *Natae tantae* pro *E re nata* vulgari.

Secundus mihi Guelferbytan. codex in 4. est, vix aliqua re praeter formam insignitus. Habet a manu aliena multa passim contextui verborum superscripta, multa inserta, multa addita, multa glossis intermixtis confusa. Quas vero hic lectiones non contemnendas exhibeat, eas Catalogus noster suo quasque loco indicabit.

Transeo ad tertium, qui scriptus est a duabus manibus diversis, quarum alterius sphalmata seu peccata a tertia manu correcta insunt supra lineas. De hoc codice, si quid planius disserendum videatur, in aliud tempus differam. Vltimum commemoro Guelferbyt. librum, quem debeo humanitati Langeri ultro mihi superaddentis. Ille autem liber est collectio scholiorum in alios quoque, praeter Terentium, auctores. Quae quidem scholia inde, quan-

tum per difficultatem scripturae liceret, in commoditatem meam desumpsi et adhibui, huiusmodi sunt, ut, etiamsi multo sudore enucleanda essent, operae tamen impensae minime poeniteret.

Tantum de codicibus, quos ipse in promptu habui adeundos. Ex his vero comparatis quantum fructus in studium Terentii evehendum provenerit, id spero ab aliis quoque, praeter me, gratissime iri animadversum.

Quod interpretationem attinet, commentario perpetuo confeci eam, qua non solum his hominibus, qui plus, sed etiam illis, qui minus desiderarent, consultum putarem. Nam si quid scire opus esset, malebam eius rei explicatae abundantiam adesse, quam penuriam. Nec sunt, qui nobis adhiberentur loci innumeri, quos parallelos dicunt, ostentationis causa adlati. Nam inde sequitur plane aliud. Primo enim qui Terentii sint ipsius similes accumulati, ostendent satis, quam recte ac bene Poëta sibi ipse comparari soleat ac recognosci ex semet ipso. Qui namque tali modo comparatus fiet, ut equidem opinor, facilior nobis ad ipsum intelligendum. In quo certe

consistit illud Wakefieldii apud Britannos primarium praeceptum interpretandi, ut auctorem quemquam cognoscamus maxime ex semet ipso. Deinde si quae dicta similia ex aliis scriptoribus, ut Horatio, Virgilio, Ovidio, Cicerone etc. afferantur petita, non obscurum erit, Nostrum communi aureae aetatis uti sermone. Distinctione verborum usus sum ea, qua hic illic sensus commodissime extricaretur. Enimvero saepe fit, ut lectio aliqua, quo rectius accuratiusque distinguatur, eo firmius ac certius possit stabiliri. In orthographia, fateor, facilius fui., quum tantopere eam in MSS. et editionibus variare animadvertissem. Neque semper satis constabit, quid verum, quid minus; utrum rectius sit, quod antique, an illud, quod recentius scribatur.

Donatum citavi, utpote a Westerhovio plerumque emendatum atque correctum. Constat enim illum ad nostra usque tempora non integrum pervenisse. Huic vero non nego me plurima debere, quae pertineant ad emendandum vel explicandum illustrandumque Poëtam. Dedit autem singularum scenarum argumenta, quae illinc frequenter mutuatus

sum in commodum meum translata. Dives est etiam et grammaticarum et rhetoricarum animadversionum. Praeter eum multa mihi explicanti praebuit quoque ac subministravit Westerhovii editio, quae thesaurum continet ingentis doctrinae. Post Donatum memorandus est Eugraphius, qui sententias Terentii dialectice, more suae aetatis, adumbrat, aut circumscribit iisdem fere verbis, quibus ipse usus fuerat Poëta. Sequitur Calphurnius, qui commentario suo in Heautontim. operam nostram maximopere allevavit. De ipso fecimus passim pluribus locis mentionem. Muretus edidit argumenta et actuum et scenarum, quo nemo aut latinius aut expressius. Bentleius nullibi commentatus est quidquam, nisi in his locis, ubi metri sui causa id opus esse iudicaret. Contra Lindenbruchius in eo intendebat, ut propter solam explicationem dicta peteret ex iis ipsis auctoribus, qui minus essent vulgares. Idcirco ad Charisium, Priscianum, Asconium, Pedianum, Festum, Zenobium, Diogenem etc. tanquam fontes latentiores usque haustum penetravit. Farnabius notulas raras margini editionis suae adspersit egregias. Etiam Ruhnkenii observationes, quae cum codice Bruns. edito

circumferuntur, lucem afferunt Terentio non exiguam. Addo Pareum, qui in eo praecipuam laudem posuit ac meruit, ut ellipses Terentianas notis marginalibus suis expleret. Cuius vero editionis, ne id quoque praetermittam, exemplo praesertim gaudebam, ubi notas offenderem, a manu, ut suspicor quidem, I. M. Heusingeri, maximi scholae nostrae quondam ornamenti, adscriptas. Nec facile fieri potuit, ut Dacieriam silentio praeterirem, quae mulier inter Gallos doctissima miro ingenii acumine morem antiquitatis indagaret atque contingeret. Etiam hoc feci, ut notulas Guelferbytanorum maxime quae placerent, ingererem. Sed ceteros omitto commentatores, quos in subsidium vocatos libellus ipse meus non uno loco ostendet. Ne multa, silvam commentationum observationumque undique comparatam congessi, adeo ut lectoribus, meopte iudicio interdum suspenso, libera esset, quid cuique optimum videretur, eligendi potestas.

Indicem adieci unum, non, ut alii solent, plures inter se separatos. Igitur si quis velit aut nomen aliquod personae, aut rei notitiam, aut vocis significationem inspicere,

haec omnia in eodem indice, ut equidem opinor, uno conatu reperiet.

Locos autem, qui citati sunt, ego ipse fere omnes evolvi quam maxime diligenter, siquidem incertos esse cognovimus plerumque indices aliorum.

Quod superest, etiam bibliopolae, Hahnii honestissimi viri commodis volui inservire, cui de mole operis crescente sollicitiori atque, ut chartis parcerem, petenti, quantum possem, obsequutus sum. Itaque non pauca, quae etiam edenda ab initio mihi viderentur, reliqui; in ceteris, quae in lucem prodierunt, quacumque abbreviandi ratione usus sum.

Postremum peto ab lectore, ut, si utilitatem aliquam ex opella mea ceperit, faveat illi libenter; sin vero offenderit uspiam, id inter humana numeret, et aequo animo ferat.

Scribebam Isenaci, Calend. April. a. C. MDCCCXX.

F. C. G. Perlet
Gymnasii Isenacensis Professor.

P. TERENTII VITA

AVCTORE SVETONIO TRANQVILLO, AVT, VT ALIIS VIDETVR, AELIO DONATO.

1 Publius Terentius Afer, Carthagine natus, servivit Romae Terentio Lucano Senatori: a quo ob ingenium et formam non institutus modo liberaliter, sed et mature manumissus. Quidam captum esse existimant, quod fieri nullo modo potuisse, Fenestella docet: quum inter finem secundi belli Punici, et ante initium tertii natus sit, et mortuus: nec, si a Numidis aut Getulis captus sit, ad ducem Romanum pervenire potuisset, nullo commercio inter Italicos et Afros, nisi post deletam Carthaginem, coepto. Hic cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione et cum Laelio, quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur: quod et ipsum Fenestella arguit: contendens utroque maiorem natu fuisse, quamvis Cornelius Nepos aequales omnes fuisse *tradat*, et Porcius suspicionem de consuetudine per haec faciat:

Dum lasciviam nobilium et fucosas laudes petit;
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus;
Dum ad Furium se coenitare, et Laelium pulchrum putat;
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi,
Ob florem aetatis suae; ad summam inopiam redactus est.
Itaque e conspectu omnium abiit Graeciam in terram ultimam;
Mortuus est in Stymphalo Arcadiae oppido; nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime,
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam,
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus. »

2. Scripsit comoedias sex: ex quibus primam *Andriam*, quum Aedilibus daret, iussus ante Caecilio recitare. Ad coenantem quum venisset, dictus est initium quidem fabulae, quod erat contemptiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens, legisse, post paucos vero versus, invitatus ut accumberet, coenasse una, deinde cetera percurrisse non sine magna Caecilii admiratione. Et hanc autem, et quinque reliquas aequaliter populo probavit. Quamvis Volcatius de enumeratione omnium scribat:

« Sumetur *Hecyra* sexta ex his fabula »

Eunuchus quidem bis acta est, meruitque pretium, quantum nulla antea cuiusquam comoedia, id est, octo millia nummûm: propterea summa quoque titulo (*) adscribitur. Nam *Adelphorum* principium Varro etiam praefert principio Menandri. Non obscura fama est, adiutum Terentium in

(*) Not. Lindenbr. « *Titulus* h. l. Didascalium significat. Ergo ut hodie editur (cf. Didascal. Eunuchi) mutila est. »

scriptis a Laelio et Scipione, quibuscum familiariter vixit. Eandem ipse auxit; nunquam enim nisi leviter, se tutari conatur, ut in Prologo Adelphorum:

« Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles,
Hunc adiutare, assidueque una scribere:
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maximam, cum illis placet,
Qui vobis universis, et populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque usus est sine superbia. »

Videtur autem se levius defendisse, quia sciebat Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem: quae tamen magis et usque ad posteriora tempora valuit.

3. Q. Memmius in oratione pro se ait: P. Africanus, quia a Terentio personam mutuatus, quae domi luserat ipse, nomine illius in scenam detulit. Nepos auctore certo comperisse se ait, C. Laelium quondam in Puteolano Kalend. Martiis admonitum ab uxore, temporius ut discumberet, petiisse ab ea, ne interpellaretur: serius tandem (*) ingressum triclinium, dixisse non saepe in scribendo magis successisse sibi, deinde rogatum, ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui sunt in *Heautontimorumeno*:

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt.

4. Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio uti potuisse, qui tunc adolescentuli fuere, quam

(*) Al. *tamen*.

C. Sulpicio Gallo, homine docto, et qui consularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, et M. Popillio, Consulari utroque ac poëta: ideo ipsum non iuvenes designasse, qui se adjuvisse dicerentur, sed viros, quorum operam et in bello et in otio, et in negotio populus sit expertus. Post editas comoedias nondum quintum atque trigesimum egressus annum, causa evitandae opinionis, quia videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Graecorum instituta moresque, quos perinde exprimeret in scriptis, egressus urbe est, neque amplius rediit. De morte eius Volcatius tradit:

Sed ut Afer sex populo edidit comoedias,
Iter hinc in Asiam fecit: navim cum semel
Conscendit, visus nunquam est. Sic vita vacat. »

5. Q. Cosconius redeuntem e Graecia periisse in mari dicit, cum centum et octo fabulis conversis e Menandro. Ceteri mortuum esse in Arcadiae Stymphalo, sive Leucadia, tradunt: Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobiliore Coss. morbo implicitum acri, dolore ac taedio amissarum fabularum, quas in navi praemiserat, ac simul fabularum, quas novas fecerat. Fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. Reliquit filiam, quae post equiti Romano nupsit. Item hortulos XX iugerum, via Appia ad Martis villam. Quo magis miror, Porcium scribere:

Nil Publius
Scipio profuit, nihil ei Laelius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime

Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus. »

Hunc Afranius quidem omnibus Comicis praefert, scribens in Compitalibus:

« Terentio non similem dices quempiam. »

Volcatius autem non solum Naevio, et Plauto et Caecilio, sed Licinio quoque postponit. Cicero in Libone hactenus laudat:

Tu quoque qui solus lecto sermone, *Terenti*,
Conversum expressumque Latina voce *Menandrum*
In medio populi sedatis vocibus effers.
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens. »

Item C. Caesar:

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate *Menander*
Poneris,et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret vis
Comica! ut aequato virtus polleret honore
Cum Gracis, neque in hac despectus parte iaceres!
Vnum hoc maceror, et doleo tibi deesse, Terenti. »

Haec Suetonius Tranquillus. Nam duos Terentios poëtas fuisse scribit Metius: quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter Libertinus Terentius Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, Valgius in Actaeone ait:

Hae quae vocantur fabulae cuius sunt?
Non has, qui iura populis recensens dabat
Honore summo affectus, fecit fabulas? »

Duae ab Appollodoro translatae esse dicuntur comico, Phormio et Hecyra, quatuor reliquae a Menandro: ex quibus magno successu et pretio stetit Eunuchus. Hecyra saepe exclusa, vix acta est.

NOTITIAE ANTIQVARIAE

APVD WESTERHOVIVM ALIOSQVE PASSIM EXCERPTAE

Inter omnia primum notamus de fabula seu comoedia.

§. I. « *Fabulae* generale nomen est, tragoediam, satyram et comoediam in se complectens. Estque fabula, narratio quaedam conficta, et demissiore plerumque stilo ac versibus conscripta ad oblectationem auditorum. Atque huiusmodi esse putemus fabulam seu comoediam Terentii. Talem autem Graeci definiunt ita: κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν, καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή. Comoediam esse, Cicero ait, imitationem vitae, speculum consuetudinis, imaginem veritatis. Comoediae vero sunt a more antiquo dictae: quia in vicis huiusmodi carmina initio agebantur apud Graecos: ut in Italia Compitalitiis ludicris, admisto pronuntiationis modulo, quo, dum actus commutantur, populus detinebatur. Aut ἀπὸ τῶν κωμῶν, h. e. ab actu vitae hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunarum: non in aulis regiis, ut sunt personae tragicae ». LINDENBR.

§. II. His alia a We. quidem notata adiicio. « Nomen, inquit, *comoedia* habet vel a Como, Deo comessationis, vel ab eo, quod primum Athenienses

per vicos adhuc dispersi ex omnibus locis laeti alacresque conveniebant, ibique rudibus et incultis versibus potentiorum aliorumque item hominum vitia nominatim perstringebant. Nomen autem compositum ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν ». Porro notat haec: Graeci distinguebant tria genera ac tres aetates *comoediae*, veteris, mediae atque novae. Inter priores fere, quod etiam est animadvertendum, referuntur Menandri fabulae et Aristophanis. Vellej. p. I, 17. Multarum vero deperditarum partim nomina tantum, partim fragmenta Athenaeus servavit, Deipnosophist. lib. XV. Si novum genus comoediae, ad quod Terentii pertinet spectaveris, a Donato dividitur in quatuor partes, prologum, protasin, epitasin et catastrophen. Prologus gr. πρόλογος quid sit, vid. Andr. Prol. 5.

Πρότασις est primus actus fabulae, in quo pars argumenti explicatur; pars reticetur, ad populi exspectationem tenendam. Επίτασις incrementum est processusque turbarum et involutio argumenti, cuius elegantia connectitur. Καταστροφὴ est explicatio fabulae, per quam eventus eius explicatur atque approbatur. Haec We. Plura vid. ap. Lindbr. His ego haud dissonum putarim adiiciendum, quod *oeconomiae* nomine solet comprehendi. Haec enim in rebus praecipue aut agendis aut moderandis, in temporibus locis personisque bene inter se divisis maxime consistit. Quod quidem Terentius ita comparavit composuitque ut omne, quod geratur, suo quod-

que tempori personaeque aptum, ac veluti ex se natum, non arte laboratum videatur evenire.

§. III. At enim quo melius et commodius *comoediae*, tragoediae, aut omnino quicumque essent ludi, spectarentur, instituta sunt ab antiquis, quae *theatra* vocabantur, a commode videndo ac prospiciendo sic appellata. Theatra autem erant aedificia, vel apparatus in populi gratiam instructi, ad hemicycli speciem, ad spectandos ludos, unde spectacula latine possumus dicere. Ita enim compositum fuit antiquis theatrum, ut eo conveniens et commode sedens turba e longinquo facile spectare posset, concavo aequalique parietum circumiectu, ut vel leni sono dicta verba ad alterum theatri latus ferrentur facilius. Postea vero excogitatum est theatrum in rotundam formam exstructum, alio multo excellentius atque capacius, magisque sumptuosum: quod quia veluti ex duobus constaret theatris, rotundamque figuram, non iam amplius hemicyclum referret, ob id *amphitheatrum* dictum est, quale est, quod hodie Romae videtur, aliquando ab Antonino Pio aedificatum et a Gothis devastatum (Collisaeum vulgus vocat), quod potissimum ad alia spectacula, vulgo proponenda, factum atque inventum fuit; nam ad scenicos ludos prospiciendos magis idoneum erat theatrum, ob quos praecipue inventum fuisse credibile est. Vnde facile coniecerim, Terentium, quo tempore primum proposuit suam Hecyram, egisse in amphitheatro, scena per medium ipsius exstructa, et ad unum tantum

hemicyclum spectante: nam ab utroque amphitheatri semicirculo spectari non poterant comoediae; quo factum, ut in aliud latus vacuum alia spectacula confestim proponerentur, veluti pugiles, *funambuli*, et huiusmodi cetera: populus ante absolutam comoediam illuc concurrerit, ad loca commodiora occupanda, quemadmodum ipse Poëta conqueritur, neque propter strepitum, et mulierum de loco pugnantium clamorem absolvi potuerit ». Westerh.

Propter magnitudinem theatri et multitudinem hominum, qua erat illud repletum, *vasa aenea* collocata fuerunt, ita fabricata, ut nullum parietem tangerent. Quo fiebat, ut sonum his repercussum etiam qui longius abessent, satis perciperent auribus. Atque inde magnitudine spatii superata, vox actorum non minus clara auditoribus quam grata reddita est.

§. IV. Ante theatrum, ceu frons quaedam ipsius, *scena* opposita fuit, pro re nata et agenda comoedia aut tragoedia exstructa: uno aut altero tantum die usui futura, nisi fortasse ligneus apparatus in aliquot dies perferretur. Scenarum autem, ait Vitruvius, genera sunt tria, unum quod dicitur tragicum, atque id omnium sumptuosissimum fuit, alterum *comicum*, tertium satyricum. Horum tamen ornatus sunt inter se dissimiles, disparique ratione. Nam scenae tragicae deformantur columnis, fastigiis et signis, reliquisque regalibus rebus; *comico* autem aedificiorum privatorum et menianorum ha

bent speciem, prospectusque fenestris dispositos, ad imitationem communium aedificiorum; satyricae denique ornantur arboribus, speluncis, montibus, reliquisque agrestibus rebus in topiarii operis speciem deformatis. Haec Westerhovius: sed alio loco idem: « In vicis, ut antiquorum reminiscamur, si fiebat scena, arboribus in se cubantibus ac reflexis componebatur: quasi concamerata quaedam densatio, ut supter positos (actores) tegere posset, unde ab inumbratione dicta. Spectant huc, quae Iuvenalis Sat. lib. I dicit, de *herboso theatro*. In theatro autem fiebat scena camerato contextu binis pluribusque contignationibus exstructa. Picta erat undique, suas domunculas habuit, in quas pro ratione actuum alternatim se conferebant actores: etiam duas *aras* utrinque habebat: dextram Liberi patris, sinistram eius Dei, in cuius honorem ludi fiebant. Vnde illud: *ex ara hinc sume verbenas*. Hic scenae apparatus in theatro.

§. V. Praeter haec et *scenam* vocant comici, quidquid duae aut tres personae sermonis integri et absoluti colloquuntur; illicque finit scena, ubi aut aliqua persona introgreditur, aut alia ad forum, aut alia ad vicinam decurrit.

§. VI. Sed plures scenae in uno *actu* continentur. Estque in comoedia actus pars quodammodo absoluta et integra, nondum tamen rem omnem finiens, qui sufficit, ut tam actores quam spectatores respirent; id quod actus mutare dicebant. Interea mimi dicteria

et diverbia referebant, et sic quaecumque alia ad oblectationem populi confabulabantur atque miscebant. In comoedia vero plures erant huiusmodi actus, secundum rei gravitatem aut rationem. Comoediarum autem recitatio in scena *actio* dicebatur, unde etiam qui agebant et fabulas pronuntiabant, actores dicti.

§. VII. Transeamus ad *personas*, a quibus interloquentibus singulae scenae agantur. Homines illae quidem sunt, histrionum nomine vel actorum noti, sed proprie etiam larvae ita dicuntur, quas suae quisque faciei praefigebant. Inde tali qui sibi praefixa persona utebatur, *personatus* dictus est; Cic. de Or. III, 59; Suet. Ner. 21. Aut ut Lucianum sequar de saltatione cap. 27, dicentem: *ἠσκημένος ἄνθρωπος πρόσωπον ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνατεινόμενον ἐπι* — Add. *κείμενος* etc. h. e. excultus homo personam impositam gerens, quae ultra caput emineat, et os latissimum hians etc. Vid. Boettig *de personis comicis*. Addo hoc quoque memorandum, personatos *histriones* comoediam agere neque ipsos agnosci. Sed ita compositae et instructae erant personae, ut referrent id ipsum, quod ab histrione vel mimo agebatur, liceretque sub ipsis vocem eius audire liberam. Quod materiam attinet, e ligno vel cortice personas esse concavatas liquet ex Polluc. 4, iis.

§. VIII. Nec praetereunda sunt *aulaea*, quae dicuntur apud Romanos. Aulaea enim in scena olim sternebantur, quum primum pictus ille ornatus ex

Attalica regia Romam perlatus fuit, velabaturque ipsa scena sipariis, quae posterior aetas pro aulaeis sumpsit, ut etiam siparia humi sterneret. Erat praeterea *velum* minutum, quod populo obsistebat in scena, dum actus commutabantur. Vid. Zeune in Edit. Terent.

§. IX. De *amictu* histrionum scenicorum alii alia tradiderunt. Nam quum, quae de hac re auctoribus antiquis debeamus, nec certa satis sint, nec larga suppeditentur, a Westerhovio notata transcripsi, quae mihi quidem viderentur veriora. *Senibus* comicis, inquit, candidus vestitus dabatur, qui etiam antiquissimus fuisse dicitur.

Adolescentes discolori veste contegebantur.

Servi comici amictu vestiebantur *exiguo*, paupertatis antiquae gratia, vel quo expeditius agerent.

Parasiti cum *intortis palliis* prodibant.

Puellae habitus erat peregrinus.

Milites chlamide purpurea utebantur. « Sed hic notare licet, quod praeteriit ille, non gregarios milites purpurea significari indutos, siquidem Thraso tantum, in Eunucho, quippe qui ordine praestaret ac divitiis, purpurea chlamide uti posset.

Leno pallio *varii* coloris vestiebatur.

Meretricibus dabantur *syrmata*, hoc est, vestes expansae et quae longius trahebantur. Quamquam pro certo habetur, feminas ap. vett. theatro plane prohiberi. His vero si opus esset, personae feminarum maribusad id doctis solebant demandari agendae.

Add. Andr. IV, 3. Do. Ceterum si quando variandum in comoediis erat, vestitusque commutandus pro affectibus, quos ex comoediae actibus significabant, *laetis* vestitus dabatur candidus, *aerumnosis absoletus, diviti purpureus*, phoeniceus pauperi, luteus denique ob avaritiam meretrici.

§. X. Comici actores, aut comoedi in scenis *soccis* utebantur: quod calceamenti genus optime sub pallio conveniebat. Quemadmodum enim pauperum ac rusticorum vestimentum fuit pallium, ita etiam soccus altum fuit calceamentum rusticis proprium, propter imbres et lutum atque hibernas ruinas. Comoediam autem, quum esset humilis et rusticos proponeret in scena, palliis et soccis commodius erat ornari. Contra tragicos actores cothurnis incedere constat.

§. XI. Nec vero id omittendum est, comoedias latinas a toga Romanorum *togatas* esse dictas, graecas vero a pallio Graecorum *palliatas*. Quod quidem dilucidius patet ex Ioan. Lydi loco, quem debeo Osanno hunc: *Ημέντοι κωμῳδία τέμνωται εἰς ἑπτὰ, εἰς παλλιάταν, τογάταν* etc. *καὶ παλλιάτα μέν ἔστιν ἡ Ελληνικὴν ὑπόθεσιν ἔχουσα κωμῳδία, τογάτα δὲ ἡ Ρωμοϊκὴν ἀρχαίαν.* Etsi verum est, Terentianam, mores Graecorum maxime exprimentem, magis palliatam, quam togatam dici posse comoediam.

§. XII. His omnibus etiam hoc addo, appellari comoedias aut motorias, aut statarias, aut mistas: motorias scilicet turbulentas, statarias quietiores, mistas denique ex utroque genere compositas.

DANIELIS HEINSII

AD HORATII DE PLAVTO ET TERENTIO IVDICIVM

DISSERTATIO

> At nostri proavi Plautinos et numeros et
> Laudavere sales; nimium patienter utrumque,
> Ne dicam stulte, mirati: si modo ego et vos
> Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
> Legitimumque sonum digitis callemus et aure.

Durum equidem iudicium, et quod non nemo hac aetate de leporum omnium parente, summo critico ac maximo poëta excidisse nollet: cuius tamen vernae melius de Plauto iudicabant, quam qui nunc familiam in literis tueri hac aetate creduntur; qui nec seculi, quo vixit, et quo, quum poësis, tam latina lingua, ad supremum culmen ac fastigium evecta fuit, ignorare potuit iudicium; vir tantus, et quod rei caput arbitror, principibus, qui inter se quotidie de iis iudicabant, intime familiaris ac amicus. Augusto autem, optimo ingeniorum iudici tam gratus atque acceptus, ut non raro lepidissimus homuncio ab eo diceretur, et quem, si antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epistolis optavit. Qui quum contra tanti Terentii fecerit fabellas, ut et integras ex iis ῥήσεις descripserit, et ubique accommodet, soli

denique artem tribuat; hominis αὐθάδους potius quam eruditi esset, ita dissentire a tanto viro, ut ne causam prius cognoscendam crederet. Quare videamus saltem, quid afferri pro utroque possit. Ne vel Flacci iudicium in posterum, ut solent, aut Terentium secure nimium damnare quidam pergant in comoedia. Omnia autem pro Horatii iudicio, qui Plautum sic amamus, ut e manibus rarissime putemus deponendum, dicentur potius quam nostro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus qua etiam in parte haud parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem grammatico, quum inquit:

> Agnovit metrum, servatque Terentius artem:
> Nam prologos trimetro didicit componere versu,
> Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quamquam certe Fabius, non stetisse intra trimetros deplorat. De quo forte alias dicturi sumus. Ad alterum priusquam veniamus, quaedam praemittenda erunt. Quum eaedem comoediae propemodum sint partes ac tragoediae, finis quoque ex parte idem, ex parte diversus, multa esse utrique communia necesse est. Delectare enim ac docere est comoediae: neque minus comici διδάσκαλοι et κωμῳδιδάσκαλοι, quam tragici, a Graecis dicuntur. Nec movere risum sane constituit comoediam, sed plebis aucupium est et abusus; nam ridiculum, ut recte Aristoteles, *vitium est et foeditas, doloris expers; quae partem in homine aliquam corrumpit absque morbo.* Sicut foeda et detorta facies, si nullo cum dolore hoc fiat,

risum movet. Vnde ipsum quoque risum, omnes fere antiquissimi philosophi indignum sapienter iudicarunt. Adeo ut Plato, tanquam sacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit deos: quod in homine non τῆς κατὰ λόγον, verum τῆς κατ' αἴσθησιν, quemadmodum philosophi loquuntur, διαθέσεως sit signum; a qua longe abest deus: αὐτὴ ἡ οὐσία λογου, καὶ αὐτόνους. Vnde Thespis:

> Ορᾷς ὅτι Ζεὺς τῷδε πρωτεύει θεῶν,
> Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
> Ασκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μοῦνος οὐκ ἐπίσταται.

Quare divinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum. Diserte enim ait, ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν. Ita quae vel in verbis auctorum vel sensibus, vel in sermone hominum et factis, aut detorta sunt aut depravata, animos plebeios vehementer movent, et hoc ipso risum ut plurimum excutiunt. Ideoque inusitata dicta et obscoena, optimorum cavillationes, singulorum contumelias, sententias perversas, ideoque inexspectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, et in primis improborum) risum maxime in comoedia, quam veterem dicebant, expressisse constat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cuius segetem largissimam vel unus Aristophanes suppeditat. Qui non modo Plautum, sed quoscumque hac in parte superavit, omnesque τοῦ γελοίου modos ac figuras lepidissime expressit. Denique ut acetum, nisi vinum sit corruptum, bonum

nunquam erit; ita quae sincera sunt et vera, risum nunquam excitabunt. Apposite Quintilianus, ubi de ridiculo: *Et hercule omnis false dicendi ratio in eo est, ut aliter quam est rectum verumque dicatur.* Quare et compositus ad risum sermo, ab oratione recta, quam πολιτικὴν magistri vocant, quam longissime abeat necesse est, cuius propriae virtutes, ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀλήθεια, perspicuitas, *aequitas*, *simplicitas*, *veritas*, ponuntur. Qua in parte supra admirationem omnium Menander apud Graecos, Terentius Romanis fuerit necesse est: qui ut viris sapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacumque ratione risum extorquerent, duplici iucunditate utilitatem (imitatione vitae scilicet humanae, et inimitabili lepore) condierunt. Metu enim Macedonicae potentiae, licentia antiquae, ut observant critici, defecit. Cuius locum occupavit nova. Cuius et formam nondum penitus vidisse absolutam, sed iam concepisse animo, putatur Aristoteles. Eius vero unicum propositum, humanos nosse atque imitari mores. Quo et D. Hieron. Epistola ad Furiam, de viduitate servanda respicit, quum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, quum etiam comicus, cuius finis est humanos mores nosse atque describere dixerit:* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENVS. Omnis autem imitatio, ut postea dicemus pluribus, natura placet et delectat. Hoc enim proprium est hominis, ut recte Aristoteles, qui et μιμητικώτατος τῶν ζώων, me-

rito ab eo dicitur. Ioci vero, si petantur undique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si a vita sint alieni: qui ut plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis enim viri ac sapientis animus, laxari vult, non solvi. Illam autem constitutionem, καὶ τὴν, ut cum Stoicis hic loquar, ἐν ταυτῷ τοῦ ἤθους μονὴν, risus solvit. Quem praeclare τῆς περιχαρείας ὑπερέκχυσιν τῆς ψυχικῆς antiqui vocant. Ideoque et Socratici, quorum libri penuarium leporum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod e Xenophonte et Platone etiam hoc tempore apparet; χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν, solent. Ac ne ipsi quidem Siculi, ad festivitatem nati, et qui primi omnium comoediae putantur inventores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id est, utilitatem posuerunt. De Epicharmo Theocritus:

> Πολλὰ γὰρ ποττὰν ζωὰν τοῖς παισὶν εἶπε χρήσιμα,
> Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id quia secus in comoedia antiqua, statim defecit; in qua omnia, a veritate et consuetudine aliena, hoc est, vere γελοῖα, et ad risum erant comparata. Quis non ridet, quum exemplum vitae, pater omnium virtutum, ipsa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur? Quum in corbe festivissime philosophatur? quum, quot pedes pulex saliat, subtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falsa de sententiis opinionibusque veterum philosophorum, et ad risum facta aut excogitata sunt, quae praecipue hunc excitare

solent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiam ridendi, quantam unaquaevis ex Aristophanicis suppeditat. Alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Ceterum, ut modo dicebamus, quidquid maxime ab agendi consuetudine aut dicendi alienum est, risum maxime movere solet. In sententiis, qualis illa comici Nebulis,

Καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ὤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

In verbis, ut quum furacissimus servus, κλεπτίστατος a domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur:

Ἀλλ' οὔ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipsum aliquando castigatius Nero extulit, qui de tali servo, *nulli apud se plus fidei habere* dicebat: *nihil enim ei neque inclusum neque signatum esse. Vox enim* κλεπτιστατος, tantum abest, ut sermoni convenire possit, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τὴν διάλυσιν (dicerent subtiles harum rerum iudices) πολιτικὴν εἶναι, hoc est, ut ne quidem voce alia, quae eam exprimat, consuetudini aut usui accommodari possit. Itaque corrumpit vocem, plane ut faciem, qui sic movere risum cogitat: qualia prope infinita Aristophanis. Exemplo sint diminutiva, quae tam diligenter tertio rhetoricorum in illius Babyloniis rex criticorum Aristoteles notavit: χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον. Quod et in sermone eius passim et in sensibus observes, quos non raro risus causa effert corruptis-

simos; saepe tamen quum illudit aliis. Quare voces, phrases, sensus, etiam structuram, novae, ut imitari uivis tutum est, ita antiquam si quis imitari velit, maximo delectu ac iudicio est opus: quod si quisquam, recte Aristoteles notavit. Atque haec causa, cur ut multo perfectior utiliorque, ita minus ridicula, sit nova, in qua omnes, ut iam absoluta, acquiescunt. Quum antiqui comici, iis pariter quae dicunt, et dicendi ratione, urbanitatem, quia nihil aliud spectarunt, quam ridiculum, plerisque in locis, imprudenter excedant: ideoque et vitium plerumque, quod βωμολοχίαν dixit Aristoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, ubi de urbanitate agit, quae in primis locum in his habet, eosdem et urbanos et honestos vocari ait: εὐτραπέλους enim, quasi εὐτρόπους, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex urbanitate iudicari de animo: utrum nempe honestus sit, an turpis. Qui de corporibus locus, quum obscurus nobis videretur, neque quidquam in recentibus scriptoribus, qui interpretati eum sunt, praesidii ad manum esset, ad Andronicum Rhodium, cuius paraphrasin in illos libros plane admirandam, primi et edidimus, et in Latinum convertimus sermonem, ut saepe alias confugimus. Qui hoc modo: Η δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες; εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις, οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν· οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· οὕτω

καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod est ex interpretatione nostra: *medium vero* εὐτραπελία, *id est, urbanitas, quique in eo excellunt,* εὐτράπελοι, *quasi* εὔτροποι, *hoc est, bene morati, dicuntur. Etenim potissimum a moribus videntur esse hi motus. Hi autem sunt, qui conciune, et quemadmodum, et quum oportet, iocantur. Sicut enim corpora distinguunt sui motus, ut exempli gratia, ignem et quidquid leve est, motus qui in altum fertur, grave contra, motus, qui ad medium, eodemque modo in aliis; ita ex iis, qui extra sunt, et qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animae et mores.* Quia autem risus iis, ut plurimum, qui minus sunt honesti, quales homines plebei sunt aut scurrae, gratus esse solet; hinc fit, inquit idem Aristoteles, ut, qui scurriles sunt, urbani etiam dicantur. Addit autem, quod spectare huc propius videtur: *Discrimen vero ex antiqua comoedia apparet et nova. Nam in illa id quod obscoenum, in hac autem, quod suspicionem tantum eius movet, risum quoque exprimit; quae non parum differunt ad venustatem.* Idem de cavillis quoque addit et conviciis. Quibus abstinuisse Plautum constat, cum obscoenitate nemini concedat. Huius autem in utroque ex Aristotelis iudicio discrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

Ego illam vidi virginem: forma bona
Memini videre. Quo aequior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.

Vides in his, non obscoenitatem, sed suspicionem rei parum verecundae, καὶ ὑπόνοιαν, quae tam est honesta, ut a quavis virgine id, urbanitate salva, dici possit. Quid enim suavius, quam *in somnis amplecti?* Et quidem si de viro et formosa coniuge dicatur! Non enim dicit βινεῖν, quod Aristophanes dixisset, nec quae in re tali Plautus usurpare solet, qui nec honeste ea dicit, et obscoene circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

OL. Vbi locus sumptus porro est, continuo stricto gladio. atat! papae! papae!
CL. Quid id papae!
OL. Flagitium oh erat maximum. gladium ne haberet metui: id quaerere occepi.
Dum gladium ne habeat quaero, arripio capulum.

Nam cetera in quibus plane loquitur, praesertim quum de Venere ἀῤῥήτῳ agit, ea vero ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam quum circumloquitur quae parum sunt honesta, ne honeste quidem, et cum honestarum aurium fastidio, id fieri. Vides ergo passim veteris imaginem, etiam, de quo mox paulo post, dicacitate ac maledicentia. Quae Athenis partim leges, partim metus, partim ipsa emendavit ratio: quum tamen sola risum felicissime moverent. Novae autem rex princepsque Menander fuit: cuius expressa imago ac effigies Terentius. Quem quum uterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, ut nec omnes posset (quod et linguae diversitas, et Romanorum leges, et tempora, ac rerumpublicarum ratio vetabat,

sublata iam maledicendi libertate, quae praecipua, quod nemo nescit, τοῦ λελοίου pars est), et quaecumque in Aristophane Plutarchus a communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam et κατὰ τὸν λεκτικὸν, ut critici loquuntur, καὶ τὸν τῆς διανοίας τρόπον θυμελικὸς est, et theatralis, non πολιτικὸς, neque τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδέᾳ διαπρέπει· neque pauciora addidit, in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odiosus fit, quod non nostrum, sed Horatii iudicium est, et Donati; quos utrosque emunctae naris, utrosque criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed et in dicteriis, de quo iam dicebamus, ita veterem comoediam amavit Plautus, ut ad eam saepe flectat, et quod proprium in illa erat, ἐπωνύμως, et expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum, quam hominem perstringat. Vt in illo:

Etiam Epidicum, quam ego fabulam aeque ac me ipsum amo,
Nullam aeque invitus specto, si eam agit Pellio.

Sed et crudelissime infelicem Naevium milite excepit:

Nam os columnatum poetae inesse audivi barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videtur audire κώδιον Κρατίνου, et quae reliqua in veteri comoedia occurrunt, ὅση κόνις. Nam ad Aristophanis τὸ εὔθικτον frustra sane aspiravit. Quis enim risu non emoritur, quum vinositatem Cratini excepit Irene?

Ει. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐστιν; Τρ. Απέθανεν,
Οθ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. Τί πάθών; Τρ. Ο, τι,
Ωρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνέσχετο)
Ιδὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέον.

Id est: *P.* Sapieus autem Cratinus quid agit? *TR.* Obiil,
Cum Lacones huc irruerent. *P.* Quo morbo? *TR.* Quo?
Misere pallere coepit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Naevii miseriam. Ridiculum autem a miseria prudenter Aristoteles seiungit. Risus enim quum atroci alicuius malo aut calamitate si coniunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra novae legem comoediae:

Qui periurum convenire vult hominem, mitto in comitium;
Qui mendacem et gloriosum, apud Cloacinae sacrum.

Et quae deinde sequuntur. Quod profecto est a pulpito ad plaustrum redire. Legat cetera qui volet. Sed haec, ὡς ἐν προθεωρίας μέρει, obiter sint dicta. Nunc ingenii exercendi causa ac iudicii ad singula eamus, et utrumque paulo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in comoedia tragoediaque est dispositio. Neque dubitandum, quin quum Aristoteles de dispositione disputat tragoediae, etiam comoediae ex iis convenire pleraque existimaverit, nisi quod, ut tragicus disponit, ita comicus quoque invenit. Alter enim accipit ab aliis: alter ipse sibi dat, quod disponendum est; nisi si ab alio desumat argumentum, certe apud Graecos. Nam Latini fabulas Graecorum, dispositione aliquantulum plerumque immutata et

personis, expresserunt. Vt quum e Menandri Eunucho suam paucis immutatis Terentius expressit. Ea ratione, ut Davus Parmeno, Chrysis Thais; Chaerestratus hic esset Phaedria. Plautus in tragicocomico Amphitryone, more Tragicorum fabulam accepit et disposuit: sed et nomina retinuit ex parte, quod non solet in comoedia: ex parte, fecit. Vnde raro invenisse argumentum tragicus poëta dicitur (quod aut e relatione aliorum aut e scriptis, ut plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant), contra autem comici. Aristoteles, τὸ δὲ μύθους ποιεῖν, Επίχαρμους καὶ φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non ut quidam, hic accipio. Μῦθος enim, ut ubique fere Aristoteli, non drama est, sed ea actio, e qua drama constituitur, ἡ πρᾶξις, ἡ πῆς πραγματείας σύστασις· quomodo et accipit, quum dixit, μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, 'ουχ ὥσπέρ τινες οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipse, πολυμύθους eos vocat, qui vel varias, vel quae tempore eodem, ab olio, non uno, et eodem gestae sunt, coniungunt. Ideoque fabulam eligere, et electam recte ac ordine disponere, ut prima virtus, ita primum maximumque opus est. In Amphytrione maneamus. Nam ut argumentum hoc accepit, ita ipse ex animi sententia disposuit. Quare potuit, ut voluit, ligare fabulam ac solvere. In ea igitur divina δέσις: mira enim ratione impeditur fabula et intricatur actio. At transitio, quae non est tragica sed comica (μετάβασιν vocavit Aristoteles) pars quae opponitur τῇ δέσει (quam et λύσιν seu solutionem vocant) ex sententia succedere non

potuit. Quare impeditus et oblitus sui, ire cogitur ad deum; hoc est: ἀπὸ μηχανῆς finire: quod est ultimum refugium poëtae, cum τὴν δέσιν, hoc est, nodum, quem ligavit ipse, solvere non potest, et rem parum provide tractavit. Nam ceterae, quae ibi adhibentur machinae, ad scenae et choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, ut philosophus de iis loqui solet, referuntur. Quale est brontium, et ceraunoscopium, quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero quae a machina, lubentius in tragico quam comico excusat Aristoteles; quia argumento tragicus astringitur, quod accipit. Quamquam ne huic quidam eam fecit gratiam, quum inquit: Φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν. Id est, *manifestum ergo est, etiam exitum fabulae, e fabula ipsa peti debere, non a machina, ut in Medea, aut quemadmodum in Iliade, in iis, quae circa reditum Graecorum fiunt.* Medeam autem, non Euripideam, sed alterius intelligit poëtae. Idem et Horatius, e Pariano, credo, Neoptolemo, a quo pleraque praecepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet:

> Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus
> Inciderit.

Vbi *nodus* est ἡ δέσις, quae interdum ope humana solvi non potest. Qui quidem, nisi praeter poëtae voluntatem aut ex argumenti eveniat necessitate, non a

deo, quod cuiusvis etiam imperitissimi est hominis, verum a poëta solvi debet. Rursus sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absolvit, ita sapiens poëta actionem suam circumscribit. Primum, ut sit tota: hoc est, ut principium, ut finem habeat et medium: quae in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti visus vix colligitur. Quare comoediae tragoediaeque magnitudo, et periodus, ut cum philosopho hoc dicam, e natura utriusque et ratione peti debent. Et, mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in comoedia, contra autem in tragoedia mutari potest actio: ita ut ex argumento nihil, quod ad rem spectet, praemitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus unius solis est: potest esse aliquod horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero novem menses uno dramate complexus est. Vt vix maior ampliorque Homericae Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit et parit. Quod si fieret ubique, nullo episodio iam opus esset: ideoque nec ars esset, scribere comoediam. Praeterquam quod sit monstri instar, et cum ratione ac natura pugnet, ut quae simul et concipiat et pariat. Qualia nonnulla in scriptore hoc summus criticorum Caesar Scaliger notavit. Atque haec vitaverant poëtae Graeci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: technici Graecorum, quomodo vitanda essent ac cavenda, sae-

pe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit, ut in captivis. Quam incuriam poëta quum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

> vos exemplaria Graeca
> Nocturna versate manu, versate diurna.

Contra negligentiam suorum et incuriam gravissime taxaret. Quidni enim qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui ubique Euripidem et alios in illis reprehendit: nam de comicis quae scripsit, hodie non exstant. Porro simul ac poëta actionem habet, locum quoque ut actioni det, necesse est, quia sine loco fieri nil potest. Hic autem locus σκηνὴ δράματος a criticis vocatur, cuius finem transilire nefas. Nemo enim tempore eodem, quod a Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest: nisi aliquid monstrosum fiat in comoedia. Idem tamen, quum Curculionis scenam Epidauri posuisset, Romam transit in eadem, et in Romanorum mores, scenae suae iam oblitus, libere invehitur; et quidem, ut antiqui comici, tributim, ita ut et singula describat loca act. tu, scena *aedepol.* Iam τὰ ἄλογα in fabulis quam multa? ita voco, quae nihil verisimile habent. Tale est, Sosiclem Menaechmum, qui veniret e Sicilia, surreptum item qui in Illyria iam habitaret, habitu, eodem tempore, ita simili fuisse, ut dignosci a spectatoribus non possent; quum nihil simile haberent istae gentes. Quod vitium, ne a chorago quidem emendari potest. Nam Mercurius Amphitryone et Iupiter, dii sunt: quibus omnia concedi, etiam hic, solent. Quare incurrere τὸ ἄλογον

non possunt. Vbi enim dii agunt, cessat ratio. Quidvis enim posse eos, nemo est, qui non intelligat. In Terentio, cui soli artem Flaccus noster assignavit, nihil tale. Omnia cum iudicio, cum ratione, circumspecte, ex arte, et cum cura. Nam et fabulae insignem fere cum agnitione mutationem habent: quae inter τὰς μὴ ἁπλᾶς sive πεπλεγμένας esse perfectissimas necesse est. Qualis et in reliqua ubique dispositione est. Quod ad dictionem autem, quis negabit, quaedam esse in Plauto, quae nec locum extra scenam, neque usum nisi inter histriones habent? Vnde solo et exiguo theatri ambitu circumscribuntur. Nam et ἀγωνιστικὸν in foro, neque minus γραφικὸν, sive usitatum in scribendo characterem, longe excedunt: quo ubique nova, et iam emendata, respicit comoedia. Quare Varro quum sermonis laudem illi tribuit, idem quod ubique in scriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: ut qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quae in Plauto partim aevum quo haec scripsit, partim quae plerisque placet, ipsa desita excusat antiquitas, commendat. Vnde et ipse qui sic iudicavit, ut nimium antiquitatis in scribendo studiosus, neque satis aevi sui memor, Varro ab antiquis criticis notatur. Qui quum sentiant sic, iudicentque: nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Auctor de causis eloquentiae corruptae: *Neminem nominabo; genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio legant, quibus eloquentia tui*

Aufidii Bassi, aut Servilii Noviani ex comparatione Sisennae aut Varronis, sordet. Quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris eius critici legerunt, quum non pauca alia ex scriptis eius peti possint. Ideoque Cicero, qui de aetatis suae et sermone et venustate maxima cum cura iudicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronuntiat. Sic enim ad Atticum: *Sequutus sum, non dico Caecilium; mane ut ex portu in Piraeeum: malus enim Latinitatis auctor est: sed Terentium, cuius fabellae propter elegantiam sermonis, putabantur a Laelio scribi:*

Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeeum.

Et Servius proprietate ceteris propositum hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, indicari potest. Omnes enim fere Plauti et θυμελικαὶ sunt, et ab usu alienae, quales passim habet. In primis quum philosophatur καὶ γνωμιστικοί. Vt ecce:

Insanum est malum, in hospitium diverti ad Cupidinem.

Vere scenicum et illud:

Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc, ut dico, facis,
Tute pone te latebis facile, ne inveniat te honor.

Et quis illud extra scenam usurpare ausit?

Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui haec et alia id genus, ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim, quod non vident, ut inviti risum moveant; quod non pauci hodie in scri-

ptis maximo molimine a lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος, quod, ut docet Aristoteles, in oratione, uniuscuiusque institutum indicat et voluntatem. Quod in singulis repraesentare, nisi viri aut prudentis aut philosophi, nullius est. Nam quemadmodum e singulis experientia, ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime et optime, quid sit facere ut sit ἠθικὴ oratio, philosophus ostendit. Quod vel solum tanti est, ut nihil minus nonnulli, qui ad rhetoricarum suarum leges magnorum quoque et sublimium ingeniorum orationes exigere audent, hac in parte videant: in qua, ad ipsius quoque antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Caecilius poscit palmam, in ethesin Terentius.* Significat enim, Caecilium εὑρητικὸν, aut potius εὐοικονόμητον fuisse: quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam prae reliquis videtur Plautus, cui sermonis idem assignavit laudem. Quod, si quidquam sapimus, Terentium est Plauto praeferre. Vt quum eum, qui excellit in maiori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque causa fuit alia, quare, quod observant veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibusdam praetulerit Terentium, exempli causa, Adelphorum initio. Neque immerito. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, quum tragoediae, comoediae ac satyrae effingat formas, quid de nostro iudicet, diserte expressit. Vbertatem enim tribuit tragoediae, quam dat Pacuvio: gracilitatem

satyrae, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero comoediae, quam dat Terentio. Vt si quis uberrimo sermonis genere heroicum definiat poëtam: et hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius lib. VII, cap. 13: *Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* Quae est de comoediae, quemadmodum in scholis loquimur, essentia. Quum Plautus saepe tragico, nonnunquam quoque serio, utatur. Quamquam ibi sane sermo, ut priore loco a Varrone accipitur. Sermo enim et τὸ ἦθος differunt, ut homo prudentissimus, et femina quae pure loquitur; qualis dicitur Gracchorum mater. Vnumquemque enim recte exprimere, et humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque auctoris maximi conatus est. Recte grammatici ad Sophoclem: Εστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. ***Est autem illud maximum in poëtica, exprimere ethos.*** Debebat addidisse, *in dramatica praesertim.* Et Horatius tam multis, vitam tragoediae τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in tragoedia, post actionem (quam fabulam plerumqne vocat) quae essentiae pars prima, partem essentiae secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis a nemine intellectum. Qui quum palmam in argumentis Caecilio concedit, principem comoediae haud dubio Caecilium constituit. Quare? Pars tragoediae praecipua est argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo

τῶν πραγμάτων σύνθεσιν vocare solet. Qui et multis probat, eum, qui hac parte excellit, etiamsi ceteris destituatur, dramaticum poëtam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος, quod quum Terentio assignet Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos criticos, in primis autem Aristotelem, cum cura legit ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest, ut cum reliquis conferri possit, ut postremo loco, et post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Caecilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur. Quod debebat cogitasse Siren aevi nostri Iustus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum critici non penetravit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abiudicat, quum inquit:

> aspice Plautus
> Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo, qui Mercatore τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος, hoc est, ita amat, ut Menaechmus furit. Furere autem prae amore, comoediae non ἦθος, sed tragoediae est πάθος· ut ex Phaedria aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane exspectatur. Quod tragoediam constituit, ut μετάβασις conveniat furenti. Sed haec triviales non intelligunt: qui summum virum Aristotelem tam facile contemnunt, quam nos et iudicia illorum et magistros merito contemnimus, quibus persuasum est, omnem veram eruditionem ex hoc uno

fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti, ad frigiditatem usque calet, quam non potuit vitare. Qualia sunt ista, scena *divum atque hominum:*

Iam Cyprum veni. etc.

Item,

Porro proficiscor quaesitum. nunc perveni Chalcidem.
Video ibi hospitem Zacyntho. Dico quid eo advenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat si ibi inaudiverit.
Hospes respondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, ut festivus esse quaerat. At divinus hac in parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phaedriam et Chaeream, divinitus utrumque ἠθοποιεῖ. Quare quum poëtae omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste criticorum rege ac principe, aut similes, aut (quod non raro evenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀσθενείας vel captandi risus causa) nunc peiores quam sunt exprimant, nunc meliores; servos peiores Plautus, ut plurimum; Terentius hos semper similes, non meliores; meretrices vero partim similes, partim meliores aliquando introducit. Similes, ut Thaidem; meliores, ut Bacchidem. Parasitos semper deteriores et voraciores Plautus, nunquam meliores. Vt et Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτον. Phormio Terentianus plane est admirandus: ut et Gnatho. Plautini quia risum quaerunt, veritatem et sermone et sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine causa Ἠθικὸν dixerunt Graeci, nos moratum dicimus,

aequitatem nempe, veritatem et simplicitatem postulat: quae *τὸ ἐνδιάθετον*, hoc est, id quod unicuique est insitum, ob oculos proponit. Quum ridiculum, ut violentum, quia a natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronuntiat, corruptum sit, et a corruptis causis, quod iam dixi, moveatur. Moratum quia simile est naturae, leniter delectat: quod aetatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitae simulacrum quoddam ac imaginem, in scena repraesentat: Plane ut pictura, quae a vero abit, et vel cubitalem nasum, vel distortum os facete repraesentat, risum movet: similis delectat. Atque hoc est, quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Vt Hermogenes: *Παρά τε αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα καὶ γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους, θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε διὰ τὸ ὑποπίπτειν τῷ ἠθικῷ γόγῳ καὶ τῶν ὁμοίων, ταῦτά γε πάντα ἢ τάγε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ.* Quemadmodum Hieronymus Menandrum et Terentium cum maximo iudicio coniungit. Ad Paulinum enim: *poëtae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati. Heaut. Act. V, scena IV:

non, si ex capite sis meo
Natus, itidem ut aiunt Minervam esse ex Iove, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

Et quae sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Ausculta, ne me obtundas de hac re saepius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.

Is meus est factus. Si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat? Potat? Olet unguenta? De meo.
Amat? Dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Vbi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? Restituentur. Discidit
Vestem? Resarcietur. Est dis gratia
Et unde haec fiant, et adhuc non molesta sunt.

Et divina illa:

credo hercle: nam ingenium non tuum
Liberale. Sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem arbitrare te vivere?

Et quae sine motu animi et suavissima voluptate legi non possunt Hecyra:

odiosa haec est aetas adolescentulis:
E medio aequum excedere est. Postremo iam nos fabula
Sumus, Pamphile, senex atque anus.

Et caetera: pluscula sunt enim. Quis, quum illa Phormione legit, non uxorem honestam adulteri agnoscit?

an quicquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Haeccine erant itiones crebrae et mansiones diutinae
Lemni? Haeccine erat, quae nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? Ego aequo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? aetate porro minus peccaturum putem?
Iam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque aetas iam magis exspectanda est, Demipho?
Quid mihi nunc affers, quamobrem exspectem, aut sperem, porro
non fore?

Et quandoquidem simplicitas, maxima moratae orationis virtus, si intendatur, suavitatem parit; nemo

sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget:

recte amasti, Pamphile,
Vxorem tuam. Nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam,
quod nossem, videram.
Perliberalis visa est.

Ideoque fabulae Terentianae, doctiorem histrionem, quam reliquorum desiderabant. Semper enim quae morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quae moribus affectibusque destituitur, teste philosopho, est ἀνυπόκριτος. Neque ulla fere apud eum syllaba exstat, quae non animi aut affectus alicuius sit index. Iam ut ad lepores, sales, gratias, et venustates veniamus; certum est, fere omnes eas tolli a ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus in scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepores tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: *dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque et Afranium suppari aetate floruerunt.* Graeci χάριτας et χαριεντισμοὺς vocant. Remissiores sunt enim, quam ut risum violenter moveant: circumspectiores, quam ut frigeant. Absurdum enim saepe causa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui et usitatus et moratus, quique leniter decorum servat, sicut eo ipso sit venustus et delectat; ita quidam eminere ioci possunt. Qui quidem in hoc Afro (nisi Laelio eos potius ac Scipioni tribuendos putes), e Menandro, si iudicium Horatii et antiquorum sequimur,

ex eodem sale, e quo nata Venus est, deprompti videntur. Ecce statim Andria, Act. V, Scena IV:

Davo istuc dedam iam negoti. S. Non potest.
P. Qui? S. Quia habet aliud magis ex sese, et maius. P. Quidnam?
S. Vinctus est.
P. Pater, non recte vinctus est. S. Haud ita iussi.

Iam Gnathonem vide. Qui quum putidos Thrasonis mores Phaedriae ac Chaereae exposuisset, contra autem illi persuasisset, et iam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet:

bene fecisti; gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.

Respondet ad utrumque conversus:

Dixin' ego in hac inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota scena tertia tertii actus in Adelphis, in qua luditur a Syro Demea, divina est. Qualia enim illa?

mihi quidem non placent,
Et clamo saepe: salsamenta haec, Stephanio,
Fac macerentur pulchre.

Plane enim praeter exspectationem omnia. Iam quum vetus comoedia, nihil aeque ac παρῳδίαν amet, quae plerumque et acerba est, et extra scenam quaeritur, urbanissimus virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam lepidam sane et venustam peteret, invenit. Nam quum Demea dixisset,

fit sedulo,
Nihil praetermitto, consuefacio: denique,

Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Iubeo: atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito.

Et quae sequuntur; respondet Syrus.

Conservis ad eundem istunc praecipio modum:
Hoc salsum 'st, hoc adustum 'st, hoc lautum 'st parum.
Illud recte: iterum, sic memento. Sedulo
Moneo, quae possum, pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere iubeo: et moneo, quid facto usus sit.

Ita sane et Plato et Xenophon, omnesque Socratici iocantur. Nunquam frigide, nunquam obscoene, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus iam Plautina quaedam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit:

Ἄγρια γὰρ ἡμεῖς, ὦ γυναῖκες, δρᾷ κακὰ,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamvis non in simili omnino genere, adiungas licet:

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si qua est mala:
Domi habet hortum et condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, sive theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festivum est: et ut sit festivum, nemo, vere in his subactus, dixerit venustum esse: ab usu enim quam longissime remotum est. Iam vero quum in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Aristoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem iam vocamus, non magniloquentiae vicinum illud vitium (quamquam illud quoque habere hic locum

potest) quod discedere ab urbanitate dicitur. Quod, ut nonnihil a dicendi hic magistris abeamus, modis fit pluribus. Vel in frigida translatione: ut quum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et quum victus *senteis esitare* et *scruposam viam commeare* dicitur. Quae sane frigent. Vel in minimis allusiunculis et longe petitis. Vt Poenulo:

MI. Assum apud te eccum. *AG.* At ego elixus sis volo.

Et quod illi placuit non semel:

magis calleo, quam aprugnum callum callet,

Item,

callum aprugnum aeque callere non sinam,

Et,

Quanta sumini absumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

facite ventum ut gaudeam.
PH. Maxime. *CV.* Quid facitis? quaeso. *PH.* Ventum. *CV.* Nolo equidem mihi.
Fieri ventulum. *PH.* Quid igitur vis? *CV.* Esse, ut ventum gaudeam.

Quas quum grammatici Latini, qui citius caelum digito, ut ita loquar, expugnassent, quam ut minimam Horatii oden expressissent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, ut summo maximoque poëtae, ita critico incomparabili, quem acutum doctumque virum ipse D. Hieronymus ad Pammachium vocavit, idem non licuerit. Eius sane

generis sunt, quae in Aristophane accusat, quaeque trivialia potius, quam ut viris eruditis, etiam in scena placere aut debeant, aut possint, accuratus censor Plutarchus iudicavit: Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχερανεῖ. Λέγω δέ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοόπτωτα, καὶ παρονομασίας. Τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετά τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν· ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς. Et adducit exemplum: ut quum, τοὺς ταμίας, λαμίας vocat. Nam quae ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri possunt; in quo nihil putidum est aut ineptum. Quamquam multa quae notavit, potius antiqui comici virtutes quam illius de quo ibi iudicavit, vitia censenda sunt. Princeps enim inter illos fuit, et ad leges eas plane se composuit. Quod de Plauto nemo dicet. Et est frigidum, quod longe ab eo abest, quod aut esse aut posse fieri putatur. Quale est, *pugno frangere elephanto brachium*, *horiola in caelum pervenire*. Et est frigidum, quum ita a familiari sermone oratio recedit, ut ad usum amplius transferri nequeat. Tale est illud ibidem:

> Si ante lucem ire occipias a meo primo nomine,
> Concubium sit noctis, priusquam ad postremum perveneris.

Crescit tamen frigidum, quum addit alter:

> Opus facc est et viatico ad tuum nomen, ut tu praedicas.

Quae si pedem unum extra scenam feras; protinus putiscent: neque ad usum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Laelius, flos nobilitatis, vel in scena

approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeis tantum scribi comoediam existimant; quum non minus eruditis scribatur. Quod et Flaccus scivit; qui non sine causa:

> Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
> Sudoris minimum; sed habet comoedia tanto
> Plus oneris, quanto veniae minus.

Deinde autem Plauti et Dossenni utitur exemplo, quos securos de iudiciis doctorum ait. Et haec ad divinum, ut iam dixi, ac subactum in his principem, cuius nec iudicium nec ceterorum ignorare ea tempestate potuit. Et cuius iudicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Iam illa Epicharmi imitatio, ut festivissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. Quae fit, quum vel falsa opponuntur, aut subiectum idem est cum praedicato. Vt quum Epicharmus dixit:

> Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις.
> Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit; quae est fraus in verbis praeter exspectationem. Idem autem est cum praedicato subiectum: ut in illis Curcul. Act. V, Scena IV.

> Quoi homini dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

> E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captivis:

> Hos quos videtis stare captivos duos,
> Hi stant, non sedent.

Quae iam docti collegerunt. Vnde et istam summi critici censuram meruit:

> Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
> Dicitur.

Quamquam sane alibi non invenuste iis usus est. Quae Menander tamen, et imago eius, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo coniuncta, serio fugerunt. Haec pro viro maximo Horatio; neque adversus Plautum dicta sunt, quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur; verum, ut iudicium sic acuamus; simul ut acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent atque ediscant (quod et recte et ordine ab iis fieri fatemur: neque enim satis commendari potest) ut nec plane et ubique veteribus probasse se meminerint: et, quod hic praecipue spectamus, de Horatio eiusque crisi, minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amoenitatem, elegantiam, iudicium ac venustatem, intelligere paulatim discant. Cuius incredibiles lepores, ut Iosephus Scaliger dicebat olim, vix centesimus eruditorum quisque videt. Ne cum illo simul et Afranium, antiquum comicum, condemnent, cuius verissimum atque absolutum exstat iudicium:

> Terentio non similem dices quempiam.

Nobis eruditi ignoscent, quod haec fusius, si cogitent praesertim, munus veri critici esse ac censoris, non literulam eiicere alibi, aut innocentem syllabam

damnare, vocem tollere alibi aut emendare, sed sincere de auctoribus ac rebus iudicare: quod et solidae et absolutae eruditionis est. Quo, ni fallor, omnes aspiramus. Neque ulla in re magis antiquitas praeivit nobis. De auctoribus autem comicis, uter melius iudicare potuerit; isne qui aetate illa vixit, qua ad summum culmen poësis pervenit, qui poëta summus, summus criticus, familiariter cum Caesare Augusto ac Maecenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his iudicia audivit; an qui hodie harum rerum plane imperiti iudicant; ipsi viderint.

DE METRIS TERENTIANIS.

DVCE PRAESERTIM BENTLEIO

§. I. Iambicus versus senorum pedum Latinis veteribus *senarius* vocabatur, a pedum et ictuum numero; vid. Horatius A. P. vs. 251 seqq. Sex enim secundum illum habet ictus versus senarius; et tamen *trimetrus* sive *ternarius* Graecis vocatur, quasi tres tantum ictus redderet ob pedis celeritatem, praesertim quum totus *iambis* puris decurrit. Latini igitur per μονοποδίαν, *singulos* pedes, hos versus dividebant; Graeci per διποδίαν, seu *geminatos*. Inde qui Graecis est tetrametrus, Varroni a pedum numero est octonarius. Et omnino iambicum *binis* pedibus scandi, vetus institutum est.

§. II. *Ictus*, percussio dicitur: quia *tibicen*, dum rhythmum et tempus moderabatur, ter in trimetro, quater in tetrametro, solum pede feriebat sic: *In hác habitasse plátea dictum 'st Chrýsidem; et, Animo nunc iam ótioso esse ímpero Ch. hem Davúm tibi.* Ictui consimilis est arsis sic dicta et thesis.

§. III. *Arsis*, gr. ἄρσις sive elevatio appellatur, quod in iisd. Syllabis, quibus tibicen *pedem* accom-

modabat, actor vocem acuebat ac tollebat. In *thesi* autem, quae graeca est vox θέσις, sunt ceterae syllabae, quae ictu destitutae minus idcirco audiuntur! Quam vero modulationem per arsin et thesin esse Mortianus ostendit. Attamen si, quod supra dictum est, senarii versus distinctionem Graecorum respiciamus, ter *ictu* percussum habebimus cum hoc modo, *Poéta cum primum ánimum ad scribendum áppulit.*

Romani contra senos voluerunt in quoque trimetro esse ictus, qui sic exprimi possint, *Poéta cúm prímum ánimum ad scribendum áppulit.* Sic item in *tetrametris* quaterni Graecis sunt ictus, octoni Romanis. Verum quia in paribus locis, 2, 4, 6, minus plerumque elevantur, et feriuntur, quam in imparibus, 1, 3, 5; idcirco hos more Graecorum hic placuit omittere.

§. IV. Ex accentibus Bentleius sibi notatis docet facile apparere, qui iambicus sit versus, qui trochaicus. Si enim accentus in prima versus syllaba sit, trochaicum esse, sin minus, iambicum. Trochaicos autem Terentius admiserit versibus suis non paucos. Verum utrique, exeuntes praesertim, nullo negotio cognoscuntur, iambici ictu in antepenultima posito, ut, *ócius ; óbsecro ; nón facis :* trochaici fines, *crédas*, *éstis*, *áddo*, *érgo*, penultima acuta.

§. V. Omne versuum genus suam habet *caesuram* sive incisionem, qua verbum terminatur, et vox in decursu paulum interquiescit. Ita fere caesura Ro-

manis placuit, quae in priore tertii pedis syllaba sit, ut in Heroico:

> Arma virumque cano, | Troiae qui primus ab oris
> Italiam fato | profugus. etc.

At non Epici solum poëtae, sed etiam Comici hanc caesurae sedem in trimetris servant, ut Noster:

> Ne cúi sit vestrum | mírum, cur partés seni
> Poéta, dederit | quáe sunt adolescéntium.

§. VI. Quintilianus Instit. Orat. X, 1. « In Comoedia, inquit, maxime claudicamus, licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen in hoc genere sunt elegantissima, et plus adhuc habiturae gratiae, si intra versus *trimetros* stetissent ». Quae vero Quintiliani quasi minus in hac re periti adserta Bentleius multis disputatis refellit, qui bonum esse arbitratur atque necesse, res varias describendas versuum quoque varietate, seu diversa ἤθη καὶ πάθη diverso carmine adiuvari. « Illud tamen, ait, prius admonendum, Nostrum sicut a *trimetris* suas fabulas, rebus sedatioribus, inchoasse, ita semper tetrametris finivisse, quippe quod fabulae catastrophe, quum res turbulentae paulatim et aegre consilescerent, hoc carminis genus magno spiritu effundendum postularet. Prae omnibus tamen trochaici pleni firmum actoris latus requirebant, qui nunquam scilicet nisi in maximo affectum tumore veniunt ».

§. VII. « Porro super hos iambicos trochaicosque etiam *creticis*, bacchiacis, choriambicisque versibus,

sed semel tantum singulis utitur Terentius, eisque in monodia dumtaxat, nunquam in diverbio ».

§. VIII. Trimetros vero versus iambicos Terentii et Plauti et ceterorum Comicorum et Tragicorum M. Tullius senarios dicit et nominat ». Quintilianus etiam trimetros senarios nominavit. Et Flavius Caper in artibus suis trimetros versus iambicos Terentii senarios appellavit.

§. IX. De *clausulis* T. Varro L. L. VII dicit: Clausulas primum appellatas dicunt, quod clauderent sententiam, ut apud Accium, *An hac iam obliti sunt Phryges?* apud Terentium, *Discrucior animi* ». Huic addatur, *Occidi*. Talem habet etiam Virgilius Aen. X, 728, *Ora cruor*. Ceterum de clausulis hoc uno verbo dixisse sufficiat: si ab eis initium sit; liberae sunt et nullius metri legibus adstrictae: *Si sententiam claudunt*, a praecedentibus legem accipiunt.

§. X. Nec desunt *catalectici* et *acatalectici* versus, de quibus Priscianum ac Diomed. vide. catalecticus autem versus dicitur, cui syllaba deest, cuiusmodi inter alios Eun. II, 2, 56, qui, si Faërno auctore *curset* legatur pro *cursitet*, sit catalecticus. Acatalecticus nominatur versus, cui nihil deest in fine; vid. Priscian.

§. XI. « De *licentia* Romanorum, Tragicorum, Comicorumque paulo inclementius loquitur Horatius, A. P. 255—274. Candide magis de iis iudicat Terentianus Maurus:

Culpatur autem versus in tragoediis,

Et rarus intrat ex iambis omnibus:
Vt ille contra, qui secundo et talibus
Spondeon aut quem comparem receperit.
Sed qui pedestres fabulas *socco* premunt,
Vt *quae loquuntur sumta de vita* putes,
Vitiant iambon tractibus spondaicis,
Et in secundo et ceteris aeque locis:
Fidemque fictis dum procurant fabulis,
In metra peccant, arte, non inscitia:
Ne sint honora verba consuetudinis,
Paulumque rursus a solutis differant.
Magis illa Nostri: nam fere Graecis tenax
Cura est iambi, vel novellis Comicis,
Vel qui vetusta praelucent comoedia ».

§. XII. Quod igitur in Graecis et Latinis Flaccus vituperat, et in Comicis excusat Maurus, id Anglus studet, quo facilius teneatur, illustrare: hoc modo Graeci scilicet ad hanc formam in iambicis,

Vi commŏdāvi | commŏdāvi, commŏdā —

Latini ad istam, non semper, sed quotiescumque vellent,

Vi commēndāvi | commēndāvi | commoda.

§. XIII. Vbi nempe illos videbis puris fere iambicis commode progredi, hos vero, spondaico pede inserto, impeditius. Etsi non desunt multa, quibus maxime, si quis sit tardiusculus gradus Latinorum, excusetur. Nam Bentleium audiamus, qui dicit: « Profecto Terentius noster, si quisquam alius, in artis leges arte peccavit; studio, non ignorantia, necessitate vel saltem commoditate inductus, et, qualecumque illud delicti est, magnis virtutibus redempturus.

§. XIV. Sermo enim ea de causa propius apud

Nostrum ad consuetudinem accedit, quam apud Menandrum. Oratio apud unum de medio sumpta deque vita honestiorum civium; versus minime cavi, sed verbis sensibusque spissi: apud alterum, dum metro servire coactus est, stilus paulo elatior, et sententiae dilatiores. Adde huc, consonantes in lingua Latina pro vocalium numero frequentiores esse, quam in Attica: adde omnia apud Latinos vocabula, monosyllabis dumtaxat exceptis, esse barytona; « ita ut nullum vocabulum latinum, praeter monosyllaba, habeat in ultima syllaba accentum. Inde minoris esse facile indices operae atque artis, ad Menandri normam graece scribere, quam latine ad Terentii ». Haec autem disserenti Bentleio Rufinum adiunxerim, qui eadem de re dicit: Veteres, usi ipsi quoque metris negligentius iambici versus dumtaxat in secundo et quarto loco; tamen a Terentio vincuntur resolutione huius metri, quantum potest, comminuti ad imaginem prosae orationis ».

§. XV. Praeterea notandum est, ut a Graecis Comicis descivisse Latinos, pro brevibus syllabis tardas infulciendo, ita eosdem vitio prorsus contrario peccasse, corripiendo scilicet eiusmodi syllabas, quae in Latino sermone sint longae. Priorem syllabam in *ille* et *esse* constanter producebant Epici, Noster interdum corripit, saepius producit. *Propter* apud Epicos semper priore longa est; Noster semel corripit, And. II, 6, 8; contra ibid. vs. 17, iterum producit. « Eadem reliquorum ratio est, quibus venia

quidem, praesertim hodie, lingua iamdudum emortua, facile conceditur: nisi culpam quis defendendo fecerit maiorem ». His ego addo Rufinum, de metris Terentii ac Plauti ceterorumque comicorum dicentem sic: quantum autem ad versum comicum spectat — scio plurimos affirmare, Terentianas vel maxime fabulas metrum ad disciplinam graecarum comoediarum non custodisse, id est, quas Menander, Philemo, Diphilus et ceteri ediderunt.

§. XVI. Etiam videbimus, quid de *crasi* censendum, qua duae vocales, quarum una brevis, in unam contrahuntur: ut *diu*, *deum*, *deorum*, *meum*, *meorum* etc. Haec et si qua alia huiusmodi, iure, quoties vellent, contrahebant Comici; quod idem Epicis ius erat. Durius quidem Nostratibus sonant *huius*, *cuius*, *eius*, *novo*, *levi* in unam syllabam contracta.

§. XVII. Vix inter licentias numeres, cum Comicis finale in syllaba brevi, sequente tamen consonante, nonnunquam abiiciunt, ut *tristi'*, *famelicu'*; siquidem idem facit passim Lucretius. Similiter Catullus in epico carm. CXV, lit. s. ex v. *dabis* absorbere iubet pronuntiantem. Saepissime ab *est* vocalis resecatur, ut *consimilst*, *palamst* pro consimili est, palam est.

§. XVIII. « Quin et ubi *synaloephae* vis cessat, et vel vocalis quaepiam vel, *m*, finales non eliduntur, altera vocali eas excipiente, ne hoc quidem in licentiis ponas: qualia plura apud Nostrum: *Omnes qúi amant*, *Mé et aetate*, *Quáe erat mortua Dúm*

id efficias Quicum uno rém habebam. Hoc modo et Epici, Lucretius, Virgilius, Horatius in hexametris.

In his autem aliisque similibus observandum est, nunquam hoc fieri, nisi in verbo monosyllabo, quod verbum si in vocalem exit, oportet syllaba esse longa.

§. XIX. Maxime vero id Latinis Comicis, qui fabulas suas populo placere cuperent, ante omnia cavendum erat, ne contra linguae genium ictus seu *accentus* in quoque versu syllabas verborum ultimas occuparent. Id in omni metro, quoad licuit, observatur, ut in his,

'Arma virúmque cáno, Troiáe qui prímus ab óris
Itáliam fáto prófugus Lavínaque vénit
Lítora etc.

Qui perite et modulate hos versus leget, hic eos, ut hic accentibus notantur, pronuntiabit; non, ut pueri in scholis, ad singulorum pedum initia,

Itali | ám fa | tó profu | gús La | vínaque | vénit.

Recordemur autem et Priscianum ita scandere versum, ut Anglus pueros solere redarguit. Sed grammaticus ille de metro agit, hic de accentu, quem ultimae syllabae latine nullum esse recte monet.

§. XX. Priscianus de versibus comicis narrat, *fuisse quosdam qui abnegarent, ulla esse in Terentii Comoediis metra; vel ea, quasi arcana quaedam et ab omnibus doctis semota, sibi solis esse cognita confirmarent. Idem paulo post omnes quidem Comicos, crebris synaloephis et episynaloephis et collisionibus et abiectionibus* s *literae, fuisse*

usos scandendo versus suos, *Terentium autem plus omnibus*. «Verum profecto hoc est, et causa unica, cur magistelli isti vel negarent metra esse apud Nostrum, vel ut arcana quaedam venditarent. Quod vero hic queritur et criminatur magnus Grammaticus, non vitium est, sed virtus Terentii prima: qui synaloephas illas data opera consectatus est, quo syllabae ultimae liquescerent coalescerentque cum sequentibus, eoque vetiti ac vitiosi in ultimis ictus artificiose effugerentur». Haec eadem fuit Erasmi metrum Terentianum curantis sententia. Atque Rufinus comminutum esse opinatur metrum Terentii ad imaginem prosae orationis. En vero haec Bentleii in perscrutanda Terentiana metrica et comica arte sane expertissimi atque ingeniosissimi viri iudicia, quae hactenus in arctum coacta sumus prosequuti.

§. XXI. Praeterea, quod equidem adiungo, verisimile est, metro usum esse Terentium ad sermonem quotidianum ac diverbia variorum hominum ac rerum accommodato. Proinde Priscianus sic ait: Terentius trochaico mixto vel confuso cum iambico utitur in sermone personarum, quibus maxime imperitior hic convenit, quem puto, ut imitetur hanc confusionem rhythmorum, facere. Sunt autem trimetri ac plus minusque et habent penultimam versus syllabam in quibusdam longam et in quibusdam brevem, ut in Andria,

Adhūc Arcbĭllis quae ăssŏlēnt, quáeque ŏpōrtēnt
Signa ĕsse ăd sálulēm ōmniá huic ĕssé vĭdeo.
V. Priscian. de metr. comic.

§. XXII. Nec omittendum est, quod Schmiederus ausus est affirmare, Terentii editiones antiquissimas e codicibus absque versuum distinctione in lucem prodiisse, ab anno demum 1487, versibus distinctas, quorum dimetiendorum Angelus Politianus primus periculum fecisse dicatur. Postea deinceps de metris Terentianis aliorum hominum doctorum, quos non otium est nominare, alia ac diversa iudicia innotuerunt.

§. XXIII. Quod vero metrum attinet observandum alicuius poëtae, aures Romanorum difficiles satis fuisse, Cicero testatur dicens: «In versu quidem theatra tota exclamant, si fuerit una syllaba brevior aut longior». Orat. §. 173.

§. XXIV. Veruntamen Terentio nostro suam metri licentiam minus difficile ab iisdem theatris esse condonatam, id ex causis supra dictis palam fieri videtur. Sed his adiicere liceat, quae Rufinus monet. «Nostri enim, inquit, in modulandis rhythmis seu metris, veteris comoediae scriptores sequi maluerunt, id est, Eupolim, Cratinum, Aristophanem. Prologos itaque et primarum scenarum actus trimetris comprehenderunt: deinde longissimos, id est, tetrametros subdiderunt, qui appellantur *quadrati:* postea in sequentibus variaverunt: modo enim trimetros, modo addito quadrante vel semisse posuerunt, id est, semipede adiecto, vel integro pede iambo vel sesquipede. Haec per medios actus, varie rursus in exitu fabularum quadratos, duales diximus, in se-

cunda scena locaverunt. Sed iidem quod rati legitimi, quum 16 syllabis, iuxta ius proprium constare debeant, plerumque inveniuntur 20 aut amplius syllabarum. Hinc existimantur metrum non tenuisse, nec sua lege composuisse ». Haec usque de metris Terentianis.

ELOGIA VETERVM

DE PVBL. TERENTIO.

Varro, Parmenone; Nonius in Poscere.

In argumentis Caecilius poscit palmam; in ethesin Terentius; in sermonibus Plautus.

Cicero, de optimo genere oratorum.

In re quod optimum sit quaeritur: in hominibus dicitur, quod est. Itaque licet dicere, et Ennium summum epicum poëtam, si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Caecilium fortasse comicum. Vnum vero est genus perfecti, a quo qui absunt, genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares.

Et infra.

Iidem et Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Caecilium, quam Menandrum legunt. Quod est igitur eorum in orationibus e Graeco conversis fastidium, nullum quum sit in versibus.

Lib. VII, Epist. 3 ad Attic.

Sequutus sum, non dico Caecilium, Mane ut ex portu in Piraeeum (malus enim auctor latinitatis est), sed Terentium, cuius fabellae, propter elegantiam sermonis putabantur a C. Laelio scribi: Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeeum.

In Laelio.

In Andria familiaris meus Terentius dixit.

Horatius, lib. Epist. ad Augustum.

Dicitur Afrani toga convenisse Menandro:
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi,
Vincere Caecilius gravitate, Terentius arte;
Hos ediscit, et hos arte stipata theatro
Spectat Roma frequens.

Ovidius, lib. II Tristium.

Nec liber indicium est animi; sed honesta voluntas
    Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius esset atrox: conviva Terentius esset;
    Essent pugnaces qui fera bella canunt.

Volcatius Sedigitus, apud A. Gell., lib. XV cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam poetae comico cui deferant.

Eum, me iudice, errorem dissolvam tibi:
Vt contra si quis sentiat, nihil sentiat.
Caecilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat caeteros.
Dein Naevius qui servet, pretium teriu'st.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.
In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octavum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

Velleius Paterculus, lib. I.

Dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium, Terentiumque, et Afranium suppari aetate nituerunt.

Fab. Quintilian. lib. X, cap. 1

In comoedia maxime claudicamus; licet Varro dicat, musas Aelii Stolonis Plautino sermone loquuturas fuisse, si Latine loqui vellent: licet Caecilium laudibus ferant: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quae tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhuc habitura gratiae, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX, sive Gladiator.

Terentium, quem inter ceteros captivos, secundo

Punico bello, Scipio Africanus vinculis exsolverat, memoriae tradidere maiores, insigne receptae libertatis pileo testantem in triumpho ducis esse conspectum.

Plinius, lib. I, Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas uxoris esse dicebat, Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

A. Gellius, lib. VII, cap. 14.

Vera autem et propria huiusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem, lib. VII, cap. 21.

Neque magno intervallo postea Q. Ennius, et iuxta Caecilius et Terentius, ac subinde Pacuvius: et Pacuvio iam sene Accius, clariorque tunc in poëmatis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

Ausonius, in protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto sermone Terenti
Comis et adstricto percurris pulpita socco,
Ad nova vix memorem diverbia coge senectam.

Lactant. de falsa sap. cap. 4.

Nemo potest de se recte iudicare, quod nobilis

poëta testatur, ita enim comparatam esse hominum naturam, etc.

Hieron. in Chronico, Olymp. 155, ann. 3.

P. Terentius Carthaginiensis comoediarum scriptor ob ingenium et formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam antequam Aedilibus, Caecilio multum se miranti legit.

Idem, de optimo genere interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus et Caecilius veteres comicos interpretati sunt: numquid haerent in verbis? ac non decorem magis et elegantiam in translatione conservant, quam veritatem interpretationis.

Idem, ad Suniam et Fretellam.

Hanc esse regulam boni interpretis, ut idioma alterius linguae, suae linguae exprimat proprietate: quod quidem et Tullium in Protagora Platonis, et in Oeconomico Xenophontis, et in Demosthenis contra Aeschinem oratione fecisse convincimus, et Plautum, Terentium, Caeciliumque, eruditissimos viros in Graecis comoediis transferendis.

Idem, ad Paulinum.

Habet unumquodque propositum principes suos. Romani duces imitentur Camillos, Fabricios, Regu-

los, Scipiones: philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem: Poëtae aemulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

Paulus Orosius, lib. IV, cap. 19.

Scipio iam tunc cognomento Africanus, triumphans urbem ingressus est, quem Terentius, qui postea comicus, ex nobilibus Carthaginiensium captivis pileatus, quod indultae sibi libertatis insigne fuit, triumphantem post currum sequutus est.

Livius, lib. XXX, non comicum hunc intelligit, sed ad Terentium Culleonem senatorem Rom. refert, qui pileo capiti imposito sequutus est Scipionem triumphantem. certe de alterutro Quintiliani etiam locus ex declam. IX intelligendus est.

Sidonius Apollinar. Carm. XX.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te comica qui doces Terenti,
Et te, tempore qui satus severo,
Graios, Plaute, sales lepore transis.

Rufinus Grammaticus Antiochensis.

Agnovit metrum servatque Terentius artem;
Nam prologos trimetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Servius in illud, lib. I. Aeneid. talibus incusat.

Sciendum est Terentium, propter solam proprietatem, omnibus comicis esse praepositum; quibus est, quantum ad cetera spectat, inferior.

Fl. Sosipater Charisius, lib. II.

Ηθη, ut ait Varro de Latino sermone, lib. V nulli alii servare convenit quam Titinnio e Terentio. Πάθη vero Trabea, inquit, et Attilius, et Caecilius facile moverant.

Isidor. Origin., lib. I, cap. 39.

Fabulas poëtae quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, ut eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus et Terentius composuerunt.

Ex antiquo cod. MS. in bibliotheca regis Gall.

Natus in excelsis tectis Carthaginis altae
 Romanis ducibus bellica praeda fui.
Descripsi mores hominum, iuvenumque, senumque,
 Qualiter et servi decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat avarus;
 Haec quicumque legit, sic, puto, cautus erit.

DE AELIO DONATO.

Hieronym in Chronico Olymp. 284.

Victorinus rhetor et Donatus grammaticus, praeceptor meus, Romae insignes habentur: e quibus Victorinus etiam statuam in foro Traiano meruit.

Idem Apolog. advers. Rufinum.

Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commentarios: Vulcatii in orationes Ciceronis: Victorini in Dialogos eius, et in Terentii Comoedias praeceptoris mei Donati, aeque in Virgilium, et aliorum in alios; Plautum, Lucretium, Flaccum, Persium, atque Lucanum. Argue interpretationes eorum, quare non unam explanationem sequuti sint, et in eadem re quod vel sibi, vel aliis videatur enumerent.

Hieronym. in Eccles. cap. 1.

Comicus ait: nihil est dictum, quod non sit dictum prius: unde et praeceptor meus Donatus, quum ipsum versiculum exponeret, pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.

DE EVGRAFIO.

Gerbertus quondam scholasticus ad Airardum, Epist. VII.

Petitionibus tuis annuimus: nostra ut exsequaris negotia, velut propria, monemus. Plinius emendetur, Eugraphius recipiatur.

Gerbertus hic postea PP. factus, Sylvester dictus fuit, vixitque sub Othone III imp. circa a. C. DCCCCXCVIII. Vid. Fascicul. tempor. Onuphrius Panuin. in chron. Eccles. et alii.

CATALOGVS EDITIONVM

Prima aetas, qua coeptus est edi Terentius, ab an. 1469 usque ad 1500 archetypa sive editiones primarias exhibet, quae pares codicibus scriptis merito habentur. Sed ante editiones notandas commentatores antiquiorum temporum praemittimus, Ael. Donatum grammaticum eruditissimum ingeniosissimumque, Hieronymi praeceptorem; Eugraphium, qui circa an. Chr. 998 vixit; Sulpic. Apollinarem, periocharum in Terentii fabulas auctorem, et Io. Calphurnium Brixiensem, cuius commentarium in Terent. Heautontim. pro Donati desiderato magnifaciamus. Editio prima est incerti anni cum commenrio Donati. Quae vero creditur quidem esse an 1469, sed nota haec anni impressa sit, an manu adscripta non constat. Hanc ipsam tamen editionem Westerhovius saepissime laudat.

De anno 1470 ed. Mediolan. I cum Donato in Ter. per Ant. Zarotum, impendio Io. Legnani; fol.

1471. Veneta I, per Io. de Coloina.

1472. Romae Donati comment., sine textu.

4 1476. Mediolan. Petrarchae, c. vita Terentii.

Aetas II, anno 1500—1532 ectyparum, quae praesertim nobis sunt Ascensianae, Iuntinae, Aldinae, R. Stephani et Gryphianae.

An. 1500. Parisina I cum not. Iod. Badii Ascensii, fol.

1503. Paris. Ascens. II; 4.

— Argentoratensis, 4.

1504. Paris. Ascensii, III; 4.

1505. Iuntina I, Florent., 8.

1509. Iunt. II, Florent., 8.

1517. Aldina I, in aedibus Aldi, Venet., 8.

1519. Rob. Stephani I, Paris., fol.

1529. R. Steph. II, Paris. c. Do. et Calph. com., fol.

1532. Lugdun. Gryphii c. schol. Melanchth., 8.

Haec aetas, quam Bipontini memorant 46 editiones prodidisse, commentatoribus fuit fecundior.

Aetas III, ann. 1532—1565, quam criticae nascentis dicere possumus, ab Erasmo elucet, duce criticorum, qui metrum quoque Terentii curavit. Eum sequuti sunt Io. Rivius, R. Stephanus, Ant. Goveanus, Glareanus, Georg. et Franc. Fabricii, I. C. Scaliger, I. Fabrius, P. Antesignanus et inter omnes, multa ausus qui maxime consuluit Terentio, M. Ant. Muretus.

1532. Basiliensis Frobeniana, ex recens. Erasmi, c. schol. ex Don. Aspero et Cornuto, fol. Editio huius aetatis princeps.

1533. Paris. Robert. Steph. sine comm., 8.

1534. Colon. c. nott. Erasmi Roterod. Io. Rivii, Petr. Bembi, P. Marsi, Ph. Melancht. Chr. Hegendorphini, P. Mallati et Barth. Latomi; 8.

1536. Paris. R. Steph., fol. In marg. metra passim offendi notata. Etymologice singula verba singulari studio explicantur.

1538. Ed. ex Erasmica principe (1532) repetita; Bas. Froben.; fol.

Eod. an. R. Steph. Paris. Andria, 4.

——— ibid. Eunuch. et Adelph., 4.

1539 ibid. Phormio et Hecyra, 4.

1541. Terent. ab Ant. Goveano integritati suae restitutus, Lugd. ap. Gryph., 4.

1543. Veneta, Henr. Loritii Glareani iudicio illustrata, ap. Mich. Sessam., 8.

1548. Basil. c. comm. Don. Calph. Erasm. Melancht. Fr. Fabricii, Marcodurani et Theod. Pulmanni, 8.

1555. Aldina (Mureti I) cura M. A. Mureti, ap. P. Manutium, Venet., 8.

1556. Pet. Antesignani, Lugdun., 8. Duae eiusd. sequutae sunt 1560. 4 Editiones huius aetatis notae sunt 74.

Aetas IV criticae artis, Gabriel Faërno duce excultior, ab an. circiter 1565 usque ad 1615. Post Faërnum Scaliger, Riccius, Colerus, praesertim Lindenbrog. de Nostro bene meriti sunt.

Faërnus usus est aliquot bonae notae codicibus, inter quos vetustissimo illo Petri Bembi a Politiano

tractato, dein a Fulvio Vrsino pluris auro aestimato, quem is postea bibliothecae Vatic. legavit. Notatus est sexcenties hic codex a nobis in notis criticis sub nomine libri Bembini.

1565. Faërnianam editionem post mortem auctoris P. Victorius absolvit. In qua vero editione sua componenda Faërnus usus erat codice antiquo, unde tamen frequenter discessit. Atque hunc codicem ego quidem, quotiescumque opus esset, nomine libri antiqui notatum citavi. Id quod certe praemonitum volueram; ne quis notantem ita me ignoraret.

1567. Bas. auctore anonymo; qua ipse usus sum subsidiis munita satis atque referta.

1572. Faërni, Iuntina II, Florent., 8, e. prima 1565 repetita.

1587. Iuntina III, Florent. ex emend. Faërni et ed. Victor. Faërniana IV.

1590. Aldina (septima) Mureti; Ven., 8.

1602. Fr. Lindenbruchii Ter. Com. c. Ael. Donati et Eugraphii vett. schol. integr. comm. ad MSS. codd. recensitis, additis propriis et Gab. Faërni etc. Paris. 4.

Aetas haec tulit 69 editt. quas novimus.

Aetas V, ann. 1615 — 1700 studii firmionis auctorem habuit Dan. Heinsium, qui textum Terentii tam acuto ingenio exploravit atque digessit, ut Faërniano fere praeferretur. Hac aetate eminent quoque Parcus et Boeclerus summa ingenii cura Poëtam amplectentes. His adiungo Franc. Guyetum, qui tamen praecidendo resecandoque plusculos vel integros ver-

sus satis comminutum sibi fecit Terentium. Etiam Gallus alter, Tanaq. Faber, eadem fere usus est libertate in illum. Quamquam non infitiandum est, ambos eundem magna sua opera illustrasse. At plus illis profuit Terentio Fabri filia, Anna Dacieria, et versione sua et notulis adspersis. Quae mulier etsi nonnunquam doctrina et acumine ingenii viris praestaret, tamen non semper adyta poëtae penetravit. Praeter illos alii fuerunt, qui in alienis collectis gloriam invenisse sibi putarent, alii contra, inter quos Farnabius, Casaubonus, Minellius, suis animadversionibus iuventuti pro virili parte consuluere.

1615. Dan. Heinsii I, prodiit. Lugd. B. 12. Praemissa est dissertat. de Planto et Terentio.

1618. Heins. II, Amstel., 12. Editio perrara.

1619. Phil. Parei I, Neap. Nemet., 4.

Eod. an. Heins. III, Amst., 12.

1623. Fr. Lindenbruchii altera auctior et emendatior.

1635. Lugd. B. Heinsiana, typis Elzevir., 12.

Th. Farnabii Editt. deinceps sequutae sunt 1651; Lond. et Amst., 12.

1658. Amst. ap. Ians., 12; 1661, Amst. c. not. Heinsii, 12.

1662, ibid. 1669, ibid. ex recens. Heinsiana, 12.

1667. Argentor. I. H. Boecleri c. ann. et Chrestomath. Ter.

1670. Minelliana Roterod., 12. Ead. 1672, 1680, 1690, 1699, repetita.

Aetas haec 70 editiones tulit.

Aetas VI, ann. 1701 – 1767. Per hanc aetatem tres ex Anglis, Iohn Leng., Franc. Hare et Rich. Bentleius Terentii lectionem post Faërnum emendandam suscepere. Sed priores duos Bentleius critica arte antecessit. Quartum se adiunxit Arn. Henr. Westerhovius, Batavus, Perizonii discipulus, qui quamvis multos codd. MSS. ac praestantissimos contulisset, minus tamen ingenio suo, quam apparatu interpretum congesto fisus est. Metra partim veluti vana derisit, partim neglexit. Omnino autem, dum literis Terentii non pauca extraneorum ingenia operam darent egregiam, sane poenitet fateri, Germanos quasi propria Minerva destitutos hoc satis habuisse, Minellii Editiones, id quod in ludicrum proverbium vulgaretur, ad modum Minellii, repetere, repetitas germanicis notulis effarcire atque complere.

1701. Cantabrig. curante Iohn Leng. c. var. lect. typis maioribus Acad., fol. min.

1724. Amst. c. vers. et notis Dacieriae ap. R. et G. Wetsten., 3 vol. 8. Edit. praestans.

1726. Rich. Bentleii, qui innumeris locis mutavit textum, adiecit emendationes Faërni, una cum Phaedr. fabulis et P. Syri aliorumque vett. sententiis, Cantabr. et Lond., 4. Metris Terentianis lucem attulit.

Eodem an. Arn. Henr. Westerhovii cum commentariis Donati, Eugraphii et Calphurnii, ipsiusque commentario suo perpetuo. Additae sunt observatt. Fr.

Lindenbruch. in Ter. et Donat. etiam indices locupletissimi. Hag. Comit., 4. Splendida edit., et copiosissima.

1727. Amstel. Bentleii altera, denuo recensita, indice ampl. rer. et verb. tam in text. quam in notas aucta, cur. Westerhov., 4, ap. Wetsten. Quas utrasq. editt. sedulo adhibui in consilium.

1738. Lips. ad modum Minellii, 12.

1762. Francof. c. n. germ. Sinceri, 8. Haec quoque non parum mihi profuit.

1767. Rom. ex recens. Heinsii, collata ad antiquiss. codd. MSS. Vatic. Car. Coquelin., 2 tom., fol. Edit. cara.

Aetas VII, 1767–1781. Ab hac novissima demum aetate infit Germanorum studium doctrinae eiusque externae coacervandae prius, dein domesticae colendae.

1774. Lips. ex recens. Lindenbr. c. eiusd. MSS. lectt. et obss. atque Donat. Eugraph. et Calph. comm. integris. Accedunt Bentleii ac Faërn. lect. coniecturae omnes, sed in compend. redactae, it. Westerhov. in scholiast. lect. et coniecturae, quib. et suas adspersit M. I. Zeune etc., 2 vol., 8.

1779. Bipontina c. select. variet. lect. et perpet. annot. Acced. ind. latin. c. interpretat., 2 tom., 8.

1787. Zeun. altera.

1791. Lips. Rich. Bentlej. altera repetita; 8. De qua id notandum putabam, versum 34, in And. II,

2, typothetae vitio plane esse omissum. **Etiam index** verbor. incertus est atque corruptus.

1794. Halensis cur, M. Beniam. Fr. Schmidero c. perpet. annot. et latinit. ind., 8.

1806. Berolin. curante Fr. Henr. Bothe. Acced. icon Comici in aes incisa, 8.

1811. Halae, Brunsio auctore, qui codicem primus Halensem edidit, var. lect. editt., et scholia ex eod. cod. descripsit, etiam Ruhnkenii dictata in Ter. adiec., 8. Hic cod. est idem, quem ego in farragine lectionum variarum modo Bru. a e. modo c. Hal. signatum posui semper et commemoravi. Atque eundem expertus sum cum codd. duob. Gothanis praesertim in glossis maxime convenire. Glossas autem ipsas edidi nomine veteris interpretis (V. I.) signatas.

ANDRIA

ANDRIA TERENTII

Acta Ludis Megalensibus, M. Fulvio et M. Glabrione Aedilibus Curulibus. Egerunt L. Ambivius Turpio et L. Atilius Praenestinus. Modos fecit Flaccus Claudii (*) filius, tibiis paribus, dextris et sinistris. Et est tota Graeca. Edita M. Marcello et C. Sulpicio Consulibus.

(*) In Mss. plerisque *Claudi*; cf. Prol. 2 not.

Andria Terentii. Dacieria ingeniose animadvertit, nomen fabulae, quum poëta ignobilis sit, anteponi; quum vero hic maiore fama fruatur, eius nomen fabulam praecedere.

Acta. Subaudi *Andria* comoedia. *Agi* autem dicitur comoedia in Eun. Prol. vs. 19. Et primam sex Comoediarum, quae supersint Terentii, Andriam esse Donatus praefatione sua testatur: « Haec enim, inquit, prima *acta* est Ludis Megalensibus. »

Ludis Megalens. Hi ludi constituti sunt in honorem Cybeles, quae graece μεγαλη μητηρ, latine Magna Dea vocabatur. Plura de hac vid. apud Ovid. Fast. IV, 193 seqq. Ac de huiusmodi ludorum origine cf. Liv. XXIX, 14. Qui dicuntur a voce μεγαλη, μεγαλενσια, vel detrita lit. ν, μεγαλεσια, quod utrumque scribunt promiscue.

Aedilib. Curulibus, cf. Eun. Prol. vs. 20 not., et Cic. de Leg. III, 3: « Suntoque aediles coëratores (curatores) urbis, annonae ludorumque solemnium. »

Egerunt L. Ambivius etc. Agere fabulam comoedi dicuntur; cf. Ern. Prol. 22. De comoedis autem insignioribus quibusdam mentio fit Cic. Fam. VII, 1, Aesopo scilicet, et ibid. IX, 22 de Roscio; de nostro tamen *Ambivio* Symmach. Epp. I, 31, ubi vide. Ceterum *Ambivius* videtur unus fuisse de his, qui more antiquo ab Aedilibus fabulas locarint gregi suo agen-

das, si Plutarcho confidamus hac de re disserenti. Sed Cicero quoque commemorat haud dubie eundem, Cat. 14: «Vt Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat etc.»

L. Atilius Praenestin. Quis hic fuerit, parum constat. Id certe hic titulus docet, actorem eum cum Ambivio in Andria primarum et secundarum partium fuisse.

Modos fecit. H. e. leges musicas praescripsit, quas tibicen in cantando, actor in agendo observaret. Verum ipsi modi qui fuerint, cf. Cic. de Or. III, 26. Id. Tusc. Quaest. I, 44: «pressi et flebiles *modi.*» Ad haec Westerh.: «Constat enim, inquit, diverbia ab histrionibus pronuntiari, sicut cantica temperari *modis*, non a poëta, sed a perito artis musicae factis. Neque tamen omnia iisdem modis in uno cantico agebantur, sed saepe mutatis.» Hoc ita esse eo declaratur, quod inscribitur, modo paribus aut imparibus, modo dextris et sinistris, aut dextris vel sinistris. Qui vero cantici *modos faciebant*, nomen in principio fabulae et scriptoris et actoris superponebant. Huiusmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis multi ex populo ante discerent, quam fabulam acturi scenici essent, quam omnino spectatoribus ipsis antecedens titulus pronuntiaretur.» Huc refer. Liv. VII, 2: «descripto iam (Livii Andronici tempore) ad tibicinem cantu.»

Flaccus Claudii filius. Notum est, hunc cantorem tibiis paribus et dextris et sinistris cecinisse. Nam alius est actor, qui recitet pronuntictve diverbia, alius cantor, qui modos faciat canticorum. Hoc etiam extra comoedias in neniis s. lugubribus cantibus Romanorum fiebat; quod quidem patet ex Cic. de Leg. II, 24: «Honoratorum virorum, inquit, laudes in

concione memorantur, easque etiam *cantus* ad tibicinem prosequitur. Simili modo Liv. VII, 2: «puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset (Livius poëta) canticum egisse etc.» Ceterum de *Flacco* notat Muretus: «Hunc *Flaccum*, quisquis est, civem romanum natum fuisse non est credibile, quum ignominiosa esset apud Romanos scenicorum artificiorum tota fere tractatio.»

Tibiis parib. dextr. et sinistris. De his tibiis non pauci disseruerunt. Westerhovius autem haec: «Licet multa sint genera *tibiarum*, tamen duo potissimum frequentabant, videlicet Phrygiae: quarum nonnullae modo dextrae modo sinistrae ponebantur. *Dextrae*, quae foramen unicum haberent; *sinistrae*, quae duobus essent foraminibus distinctae. Quippe Servius Varronem sequutus, duas impares cavernas huiuscemodi tibiis fuisse testatur ac foramina totidem. Vnde Virgilius earum biforem cantum Aen. IX, 617 appellat, propterea quod graves et acutas emitterent pro tibicinis arbitrio voculationes.» Huc usque Westerh. Sed Montfauconius in Antiqq. Graec. et Rom. *tibiarum* tria genera fuisse narrat, quarum unum tantum notamus. «Quae tibiae, inquit ille, dicebantur, inde nomen accepisse dicuntur, quod olim ex crure seu tibia cuiusdam animalis, equi, canis, gruis etc. concinnatae fuerant. Tibiarum tamen, quas in monumentis veterum observamus, plurimae ex ligno confectae videntur. In sacrificiis et Bacchanalibus saepe tibicines conspicimus duplicem tibiam inflantes. Forma tibiarum ab hodiernis parum diversa; illarumque plurimae ad lineam rectam fuere directae; aliae vero ab altera parte recurvatae.»

Dextris et sinistris. Dextrae enim tibiae sunt, quae

a dextro latere ori tibicinis applicantur; quae ab altero, *sinistrae.*

Et est tota Graeca. «Quamvis fabula scripta sit latine, tamen expressit mores Graecorum.» Ruhnk. Aut secundum Lindenbr.: «Palliata scilicet. In his enim, etiamsi Latinae sint, Graeca omnia servantur.»

Edita. Scilicet ab Aedilibus Curulibus. Hi magistratus enim ludos et scenicos et gladiatorios *edere* dicuntur. Liv. XXVIII, 21. Tacit. Ann. I, 15. Suet. Galb. 6. Praeterea Liv. XXXIV, 44 memorat, Ludis Romanis Consules Aedilibus Curulibus imperasse, ut loca senatoria secernerent a populo.»

M. Marcello et C. Sulp. Consulib. Anno nimirum ab V. C. 587. Hunc quidem annum Pighius calculo subducto esse invenit.

FABVLAE INTERLOCVTORES

SIMO, *senex.*
PAMPHILVS, *adolescens, filius Simonis.*
DAVVS, *servus.*
DROMO, *servus lorarius.*
SOSIA, *libertus Simonis.*
CHARINVS, *adolescens.*
BYRRHIA, *servus Charini.*
CRITO, *hospes, iudex, arbiter.*
CHREMES, *senex, pater Philumenae.*
GLYCERIVM, *quae et Pasibula, filia Chremetis.*
MYSIS, *ancilla Glycerii.*
LESBIA, *obstetrix Glycerii.*

PERSONAE MVTAE

ARCHYLIS, *ancilla.*
CHRYSIS, *meretrix.*

C. SVLPITII APOLLINARIS PERIOCHA

IN TERENTII ANDRIAM

Sororem falso creditam meretriculae,
Genere Andriae, Glycerium vitiat Pamphilus;
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc: nam aliam pater ei desponderat,
Gnatam Chremetis, atque, ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias, cupiens, suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium insperato agnitam.
Hanc Pamphilo dat, aliam Charino coniugem.

PROLOGVS

Poeta cum primum animum ad scribendum appulit,
Id sibi negoti credidit solum dari,
Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verum aliter evenire multo intelligit.
Nam in prologis scribundis operam abutitur,

Fabulas) Hoc metrum ex Prisciano notatum habemus, qui contendit, similiter Terentium in quoque prologo et in quaque prima scena trimetris esse usum.

Operam) Sic vulg.; at Par. ex MSS. Pall. *opera*.

1. *Poeta*) Sc. Terentius. *Anim. ad scrib. app. Metaphora est, ab iis desumpta, qui ex pelago ad littus accesserunt.* Donat. Conf. infra II, 6, 15. Id. verb. proprie et improprie simul; vid. Cic. de Or. II, 37: *tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti.*

2. *Negoti*) Ita veteres, Be. monente, non per duo *i*, ut *negotii*. Hic quoque mos contrahendi in versu obtinet Epicorum; cf. Hor. Od. II, 18, 9, *ingeni* pro *ingenii*.

3. *Fabulas*) Per attractionem graece pro *fabulae*. Eun. IV, 3, 11.

4. *Alit. mu.*) Colloca, *multo aliter*.

5. *In prolog.*) Quae explicata in cod. Goth. membr. invenio, haec sunt: *prologus est praefatio ante coeptam narrationem operis ab auctore praemissa, ab alio vicem eius obsequente aut exigente ad aemulorum confusionem et captationem benevolentiae auditorum dicta.* Quod vero Terentius *prologis*, non prologo, dixit, inde We. coniicit, plures illum ante Andriam prologos scripsisse atque adeo plures etiam fabulas. *Oper. abut. Id vult, se opera et studio largiter esse usum in refutando vetere poëta.* West. Ceterum verba uti, *abuti*, frui, etiam cum accusativo iunguntur. Sanct. Min. III, 3. Sic it. Plaut. Men. IV, 1, 2.

Non qui argumentum narret, sed qui malevoli
Veteris poetae maledictis respondeat.
Nunc quam rem vitio dent, quaeso animum advortite.
Menander fecit Andriam et Perinthiam.
Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Non ita dissimili sunt argumento, et tamen
Dissimili oratione sunt factae ac stilo.
Quae convenere, in Andriam ex Perinthia hic
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id isti vituperant factum; atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt, nae, intelligendo, ut nihil intelligant.
Qui cum hunc accusant, Naevium, Plautum, Ennium
Accusant, quos hic noster auctores habet:

Poetae) V. I. *Lucius Lanuvinus hic erat.*

Et) Ita Be. eleganter; cf. IV, 1, 9. Quam lect. *et* póstea se ap. Eugraph. reperisse idem affirmat. Al. *sed.*

6. *Sed qui malevoli* etc.) Cf. Cic. Fam. XI, 27: *malevolentia autem hominum* (facit), *ut nonnulla durius, quam a te facta sint, proferantur.*

9. *Menander*) Comicus fuit celeberrimus Graecorum, natus circa an. ante Chr. 340, quem maxime sequutus est Noster. Ex illius autem perditis fabulis seu comoediis nil nisi fragmenta nobis supersunt. Vellei. Pat. I, 17, *Andriam.* «Omnino *Andria* comoedia, quum palliata sit, de loco nomen accepit, a Menandro prius, et nunc ab ipso Terentio: qui quum de Chryside loqueretur, sic ait: *Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.* Et hoc commune vocabulum est et in graeca et in latina lingua. West. Add. Cic. de Fin. I, 2.

Perinth.) «Sic dicta a muliere, quae ex *Perintho* Thraciae urbe venerat Athenas. Vti mulier ex Andro insula Andriae nomen fecit, » West.

12. *Oratione ac stilo*) Donatus *orationem* in sensu ponit, *stilum* in verbis. Et Graeci illam διάνοιαν vocant, hunc λέξιν.

13, 14. *In Andr. — transtulisse*) Cf. Eun. Prol. 31.

15. *Isti*) Hoc pronomen per contemptum usurpatur. Eun. I, 2, 112. Contra *ille* in laudem dicitur, Ad. I, 1, 18.

16. *Contaminari*) misceri, confundi. *Fabulas*, i. e. comoedias.

17. *Fac. nae* etc.) Sensus: Profecto dum valde intelligentes et sapientes videri volunt, ostendunt, se nihil intelligere.

18. *Naev. Plaut. En.*) De his vid. Cic. Qu. Tusc. I, 1. De *Naev.* praesertim cf. Cic. de Or. II, 63; itid. Brut. 15, 8.

19. *Auct. hab.*) «I. e. ita sibi praeeuntes, ut eorum vestigiis tuto insistere queat.» West. Hor. Serm. I, 4, 121.

Quorum aemulari exoptat negligentiam,
Potius quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porro, moneo, et desinant
Maledicere; malefacta ne noscant sua.
Favete, adeste aequo animo, et rem cognoscite,
Vt pernoscatis, ecquid spei sit reliquum,
Posthac quas faciet de integro comoedias,
Spectandae an exigendae sint vobis prius.

Pernoscatis) Par. divisim, *pernoscat is*, sc. Poëta.
Ecquid) Vulg. *et quid.* Sed pro *et quid*, *et quem* Be. ed. ubique *ecquid*, *ecquem.*
Exigendae) C. G. m. suprascript. *foras mittendae.*

20. *Exopt.*) H. e. eligit. *Neglig.* Negligere et *negligentia* non semper sunt vitiosa. H. l. denotatur *negligentia* illius legis, quam ferre videbatur vetus poëta, quasi non deceat contaminare fabulas aliorum scribendo novas. Cui vero respondere poterat Terentius: unde sua hauserint et ipse Naevius, Plautus etc., id nostram aetatem fugit.

21. *Dilig.*) Cui opponitur, quod supra est, *negligentiam.*

22. *Quiescant*) nullas turbas moveant. Liv. IV, 49, ubi Drakenb. *Et des. maledicere* etc. Cf. Lucian. D. D. XIII. Ibi Hercules cum Aesculapio rixans: *εἰ μὴ παύσῃ*, inquit, *λοιδορούμενός μοι, αὐτίκα μάλα εἴσῃ* etc. Infra V, 4, 17, *porro*, *αὐξητικὴ*, particula. Eun. III, 3, 22, pro valde.

24. *Favete*) «Benevolentiae signum in sacris signum erat silentii, inde veteres *favere* pro silere dixerunt.» Ruhnk. *Adeste.* Et causarum patroni et arbitri *adesse* dicuntur, quibus operam dant. *Aequo animo*, non studentes partibus. Heaut. prol. 35.

Rem cognosc.) Hec. III, 1, 11 not. Ex hoc versu et sequentibus facile cognoscitur, primam *Andriam* reliquis praecessisse comoediis, quod etiam Suetonius Tranq. testatur in vita Terentii. Scripsit comoedias, inquit, sex, ex quibus *primam Andriam* quum Aedilibus daret etc.

26. *Quas fac. comoed.*) Syllepsis, ut vs. 3. Ad verbum enim *faciet* declinavit, non ad *spectandae-sint.* Alioquin dixisset, *quas faciet* comoediae.

ACTVS I, SCENA I

SIMO. SOSIA

SIMO

Vos istaec intro auferte; abite. Sosia,
Adesdum: paucis te volo.

SOSIA

Dictum puta:
Nempe ut curentur recte haec.

SIMO

Immo aliud.

SOSIA

Quid est,

Argumentum. «Simo narrat liberto primum honestam filii vitam; deinde amatoriam: ad postremum etiam aperit, quo consilio se daturum illi uxorem simulare statuerit.» MVRET.

Simo) Huius personae nomine Erasmus monet introduci senem, pium in filium, sed natura vehementiori natum; nomen ipsum a specie ductum, quod *simi* fere sint iracundi. Scimus autem Lucianum ingenia hominum ludere animalibus assimilando.

Sosia) A σώζεσθαι, servari, quod servatus in bello.» FAR. Hoc nomen, sicut *Clinia*, *Geta*, *Chaerea* et id genus alia graeca Terentius aliique more veterum absque *s* finali proferre solebant; quod quidem animadvertit Priscianus, lib. VI.

1. *Istaec*) «Opsonia, olera, pisciculos intelligi per *isthaec*, vetus opinio est.» WEST. Scilicet quae servi de foro venientes empta apportaverant, ad nuptias simulatas forsitan parandas. Patet id ex verbo *curare* vs. 3, culinae proprio. Plaut. Merc. III, 3, 21. *Auferte*, sc. inferte, in domum meam importate. *Abite*. Dicit cunctantibus, qui cupidi sint pro genere servili audiendi, quid cum Sosia agat secreto. Hec. III, 2, 24.

2. *Adesd.*) Signific. *adesse* paratum esse ad preces audiendas. Sic Petron. 133, 3. *Pauc. te v.* Supple: verbis adloqui. Huiusmodi vero ellipses Comici sunt quotidiano sermoni familiares. Verb. *volo* saepe habet vim alacritatis. Conf. Catull. carm. VI. *Dict.* Adde: mihi satis.

Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?

SIMO

Nihil istac opus est arte ad hanc rem, quam paro;
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide et taciturnitate.

SOSIA

Exspecto quid velis.

SIMO

Ego postquam te emi, a parvulo ut semper tibi
Apud me iusta et clemens fuerit servitus,
Scis, feci ex servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.
Quod habui summum pretium, persolvi tibi.

SOSIA

In memoria habeo.

SIMO

Haud muto factum.

SOSIA

Gaudeo.
Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo,
Et id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed hoc mihi molestum est: nam istaec commemoratio
Quasi exprobratio est immemoris beneficii.

Rem) C. G. m. gl. interlin. *nuptias.*
Serviebas) Gu. praefert *servibas.*
Immemoris) Gu. Be. *immemori.*

4. *Ars*) H. l. coquinaria. Denotat alias id quod est omnis peritia aut calliditas. Sic ambigere scite Simo videtur vs. 5.

8. *Ego postq. te* etc.) Hoc videtur initium esse gravioris orationis, qualis in Hec. IV, 4, 13.

9. *Iusta*) Tolerabilis, non dura. Contra Virg. Eclog. III, 33, «*iniusta noverca.*»

10. *Feci — mihi*) Haec sunt ex Menandro: ἐγὼ σὲ δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.

12. *Sum. pret.*) H. e. quae servis solet esse libertas.

13. *Haud muto fact.*) Poterat vero *mutare factum* Simo, si servus in memoria non habuisset tantum beneficium. Nam iure Attico licebat, in servitutem retrahere ingratos.

15. *Advors. te*) Pro tibi.

16 17. Sententia similis cf. Liv. V,

Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.

SIMO

Ita faciam. hoc primum in hac re praedico tibi:
Quas credis esse has, non sunt verae nuptiae.

SOSIA

Cur simulas igitur?

SIMO

Rem omnem a principio audies.
Eo pacto et gnati vitam et consilium meum
Cognosces, et quid facere in hac re te velim.
Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas. nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum aetas, metus, magister prohibebant?

SOSIA

Ita est.

SIMO

Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,

44: « nec enim *exprobranda* (beneficia) apud memores sunt. » *Immemoris.* Hic non praetereunda est illa Crusii interpretatio *immemori* legentis. Dandi enim casum *immemori* putat pendere ab *exprobratio*, nomine quod dicunt verbali. Atque hoc modo diceretur, *exprobratio immemori* pro exprobratur *immemori*. Placuit tamen persistere in recepta lectione *immemoris*. Quoad sententiam cf. Cic. Lael. XX, 71.

18. *Velis*) Sc. facere. Sic Plaut. Aul. II, 2, 32: « si quid *me vis.* »

20. *Has*) Per syllepsin pro hae, uti Prol. vs. 26.

22, 23. Haec ead. laudata vid. ap. Cic. Iuv. I, 23. *Gnati*, alias *nati* per aphaeresin.

24. *Express. ex epheb.*) Idem est Graecorum, ἐξελθεῖν ἐξ ἐφήβων. Hunc vers. Cicero laudat de Iuv. I, 19. Id. p. Arch. 3: « ut primum ex pueris excessit. » Sed Ruhnkenius explicatiora haec notat: « *excessit* annum vicesimum, quod intelligendum ex moribus Atheniensium, apud quos *ephebi* erant adolescentes octodecim annorum, qui referebantur inter circuitores vel eos, qui regionem Atticam circumirent; ubi biennium inter circuitores fuissent, *excedebant ex ephebis*, et extra Atticam militabant. »

25. *Liber. viv.*) H. e. licenter ac dissolute. Corn. Themist. 1: « Qui quum minus esset probatus parentibus, quod et *liberius vivebat*, et rem familiarem negligebat etc. »

27. *Aet. met. magist. prohib.*) « Eleganter pro aetate puerili magistrum, s. paedagogum metuente. » WEST. *Prohibere* est verb. disciplinae, qua

Vt animum ad aliquod studium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philosophos:
Horum ille nihil egregie praeter cetera
Studebat; et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam.

SOSIA

Non iniuria: nam id arbitror
Adprime in vita esse utile, ut ne quid nimis.

SIMO

Sic vita erat: facile omnes perferre ac pati;
Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere;
Eorum studiis obsequi; advorsus nemini;
Nunquam praeponens se illis: ita facillime
Sine invidia laudem invenias, et amicos pares.

Cetera) V. I. scilicet *studia*.
Illis) *Advorsus-illis*. Haec verba Bc. uncis inclusa pro interpolatis habet. Al. *aliis* pro *illis*.

adolescentes continentur. Burm. ad Calpurn. Eclog. IV, 20. Et Hor. A. P. 161: «land. *custode remoto*.»

29. *Studium*) «*Studia* dicuntur omnia, in quibus versamur, et quibus delectamur.» RVHNK.

30. *Alere*) Graeco more, pro alendi sc. studium. *Canes ad ven.* i. e. canes venaticos. Sic Curt. IX, 1, 31: «nobiles *ad venandum canes*.» Ead. syntax. Catull. Epigr. 10: «ad lecticam homines,» i. e. lecticarii. *Ad philosoph.* Intellige, audiendos; et huc refer, *stud. adiungant*, vs. 29.

31. *Horum*) Sc. studiorum. *Nihil* i. e. nullum ex his tribus. *Egregie praet. cet.* h. e. plus quam *cetera*. Ita Cic. ad Q. fratr. lib. I, ep. 1: «unus *praeter ceteros* adiuvisti.»

32. *Studeb.*) Verb. *studere* cum accusativo, Hec. II, 2, 20; item Cic. Phil. VI, 7. *Medioer.* Cicero de offic. I, 25: «*mediocritatem* dicit eam, quae inter nimium sit et parum.»

34. *Adprime*) «Adiectio est confirmationis.» DONAT. *Ne quid nim.* Expressit graecum μηδὲν ἄγαν; vid. Erasm. Adag.

35. *Perferre ac pati*) Cf. Iul. Caes. B. G. VII, 30: «*patienda et perferenda*.» Sed in primis *pati* de eo, qui amat consuetudinem aliorum. Contra Ovid. Met. IV, 260: «Nymphar. impatiens.» V. Gierig.

36. *Cum quib. erat cumq.*) Per tmesin pro: *Cum quibuscumque erat*.

37. *Eor. stud. obseq.*) Nep. Attic. II, 2: «temp. *studiis obsequendi* suis.»

38. *Praeponens*) Partic. cum vi verbali, omisso verbo, erat; cf. infra IV, 4, 36, *ut sis sciens*. Ergo coniectura Bi. *praeponere* non opus.

39. *Inven.*) Verb. *invenire* eleganter pro acquirere, adipisci, ut Grae-

SOSIA

Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore
Obsequium amicos, veritas odium parit.

SIMO

Interea mulier quaedam abhinc triennium
Ex Andro commigravit huc viciniae,
Inopia et cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma atque aetate integra.

SOSIA

Hei, vereor ne quid Andria adportet mali.

SIMO

Primum haec pudice vitam parce ac duriter
Agebat, lana ac tela victum quaeritans.
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Vnus et item alter, ita ut ingenium est omnium

Negligentia) Bc. *neclegentia*, etymo *nec* indagato, sicut *nec-otium* h. e. negotium.
Integra) V. I. *adulta.*

corum εὐρίσκειν. Heaut. IV, 7, 13; V, 4, 17.

40. *Hoc temp.*) Cum odio praesentia dicit, velnti antiqui temporis multo melioris memor.

41. *Obseq. amic. verit.* etc.) Ad hunc loc. cf. Cic. Lael. 24, et Quint. Instit. VIII, 3.

43. *Ex Andro*) *Andrus* insula, una Cycladum, vid. Aeschyl. Pers. 849. *Huc viciniae* pro in hanc viciniam. Sic Tacit. Ann. III, 73: «Tacfarinas *huc* arrogantiae venerat.»

44. *Cognat. neglig.*) Respicit ad leges Atticas, quae proximos et ditissimos cognatos iubebant cognatam inopem vel ducere uxorem vel dotare, ut maritum inveniret. Adelph. IV, 5, 16 — 18.

46. *Hei, vereor ne* etc.) In his verbis cardo rei gerendae vertitur, quam ad prosperum exitum perductam videbimus infra V, 4, 3, adventu Critonis.

48. *Lana ac tela*) H. e. lanificio ac textura. Vtrumq. enim ita occupavit femineum sexum apud Graecos et Romanos, ut nuptae, innuptae, viduae, anus, nobiles quaeque mulieres et ignobiles lanam fecisse ac telas texuisse legantur; vid. Casaub. ad Sueton. Aug. 24.

49. *Pretium*) Mercedem stupri, ut Ad. III, 2, 51; Itid. Iuvenal. Sat. II, 127: «Excepit blanda intrantes atque *pretium* poposcit.»

50. *Vn. et it. alter*) Hanc locutionem de duobus tantum intelligi vult DONAT. Falso. Nam infra vs. 60, *trium* amatorum mentio fit. Praeterea per

Hominum ab labore proclive ad libidinem;
Accepit conditionem, dein quaestum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc, secum et una esset, meum.
Egomet continuo mecum: certe captus est;
Habet. observabam mane illorum servulos
Venientes aut abeuntes; rogitabam, heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriae
Illi id erat nomen.

SOSIA

Teneo.

SIMO

Phaedrum aut Cliniam
Dicebant, aut Niceratum: nam hi tres simul
Amabant. eho, quid Pamphilus? quid? symbolam
Dedit, coenavit. gaudebam. item alio die

Est) Cod. Hal. hoc ordine, *capt. est certe*, cum glossa, *amore Chrysidis.*
Dicebant) Al. *Dicebat*, non inepte, sc. puer.
Symbolam) Ita Be. ex lib. Vatic. et Basilic. aliisq. Erasm. *symbolum.*

diction. *unus et alter* indefinite plures dicuntur quam duo. Sic it. Cicero ad Attic. XIV, 18. Qui plura cupiat doceri, eum ablego ad Perizon. Anim. p. 291.

52. *Condit.*) Est *conditio* seu sponsarum s. nuptiarum pactio, cf. Ph. IV, 1, 13, not. h. l. non sponsae, sed meretricis. *Quaest.* sc. meretricum, corpore vulgato. Ad. II, 1, 52, 54. *Esset.* Erasm. explic. ederet; cf. infra vs. 62. *Coenavit.* Eun. III, 4, 2.

55. *Egom. C. meum*) Sc. coepi cogitare. *capt. est*; *habet.* Vtrumque sumptum ab arena gladiatorum; *captus* pro victus. *Habet* sc. vulnus. Desumpt. a gladiatore vulnerato, quem vulgus victum exclamat. Adag.

58. *Sodes*) Si audes; vid. Cic. Orat. 45. *Habuit.* Verecunde dicit pro concubuit cum Chryside. Cic. ad Div. IX, 26. Eod. fere sensu Achill. Tat. VII, 91 «ἐρωμένην εἶχεν. Amicam adolescens is habuit.» *Andriae.* Attico more peregrinae mulieri a patria nomen imposuit.

59. *Illi erat nom.*) Ovid. Metam. III, 582: «*nomen mihi* Acoetes.» *Teneo*, intelligo, scio. Infra III, 2, 18.

61. *Amab.*) Amare est, consuetudine uti meretricis. *Symbol.* a συμβάλλειν, conferre sc. pecuniam, quae confertur ad coenam vel compotationem communi sumptu apparandam. Eun. III, 4, 2.

62. *Gaudebam*) Hoc interponit dictum ex patris affectu, ut sup. vs. 33.

Quaerebam: comperiebam, nihil ad Pamphilum
Quicquam adtinere. enimvero spectatum satis
Putabam, et magnum exemplum continentiae:
Nam qui cum ingeniis conflictatur eiusmodi,
Neque commovetur animus in ea re tamen;
Scias posse iam habere ipsum suae vitae modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
Vltro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit; despondi; hic nuptiis dictus est dies.

Sosia

Quid igitur obstat, cur non verae fiant?

Simo

Audics.

Eiusmodi) Erasm. in marg. « *eiusmodi* trisyllabum est. »

Suae) *Suae* Prisciano monente unica syllaba est, et *Scias posse*, ex eiusd. sententia, spondaeus.

Dicere) C. G. m. explic. *dicebant.*

Laudare) Id. *laudabant.*

Igitur) Erasm. omitt. *igitur*, quo retento putat *verae* expungendum.

63, 64. *Nihil — quicq.*) Abundat *quicquam* eleganter, ut in Hec. III, 3, 40. Sic it. Gell. I, 3: «*nihil* esse *quicquam.*» Sens. Nihil amoris meretricii esse participem.

65. *Exempl. continentiae*) Sic de Phaedria, Eun. II, 1, 21.

66. *Cum ingeniis eiusm.*) Annuit enim *Phaedrum*, *Cliniam* et *Niceratum* amantes; cf. vs. 59, 60. Sed We. mavult intelligi Chrysidem vel *ingenia* meretricum. Equidem prius.

68. *Vitae*) Cf. Heaut. III, 1, 70, not. *Modum*, «moderationem.» Donat. It. Cic. pro Marcello 1, «rerum omnium *modum.*»

70. *Bona dicere*) εὐφημεῖν, laeta ac fausta praedicare. *Fortunas.* «*Fortunae* hic non de divitiis dicuntur, sed de sorte et conditione.» Ruhnk.

72. *Chremes*) «Nomen est a χρέμπτεσθαι, quod est, enixe exspuere; senes enim tussi expurgant pectus.» Hunc senem Terentii respicit Horatius Epod. I, 33.

73. *Vltro ad me venit* etc.) Servius ad Virg. A. VII, 268, notat, antiquis morem fuisse generos sibi, quos spectati mores commendarent, legere.

74. *Cum dote summa*) Cf. V, 4, 38.

75. *Despondi*) Cf. Hec. I, 2, 49. Donat. subtiliter distinguit inter *despon-*

Fere in diebus paucis, quibus haec acta sunt,
Chrysis vicina haec moritur.

SOSIA

O factum bene!
Beasti: ei metui a Chryside.

SIMO

Ibi tum filius
Cum illis, qui amarant Chrysidem, una aderat frequens;
Curabat una funus; tristis interim,
Nonnunquam conlacrumabat. placuit tum id mihi.
Sic cogitabam: hic, parvae consuetudinis
Causa, huius mortem tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Haec ego putabam esse omnia humani ingeni,
Mansuetique animi officia; quid multis moror?
Egomet quoque eius causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali.

SOSIA

Hem, quid id est?

SIMO

Scies.

Amarant) Sic Be. pro *amabant* vulg. Atque it. We. dicit: mallem *amarant*, si per codd. liceret.

Hem) C. G. m. sup. scpt. *indignantis*.

dere et *spondere*, illud de sponsi, hoc de sponsae patre dici affirmando. Cui vero repugnat, quod Liv. est, lib. I, 26: « quae *desponsa* (a patre) uni ex Curiatiis fuerat. »

78. *O fact. bene*) Formula gaudentis et gratulantis; contra in adversis rebus, ut Catull. III, 16: « *o factum* male. »

79. *Beasti*) *Beare* aliquem i. e. alicui grata sive facere, sive dicere. Eun. II, 2, 48.

80. *Frequens*) « Possumus adesse, et *frequentes* non esse si praesentes non adhaeremus his quibus adsumus. » Erasm.

84. *Familiariter*) H. e. aeque ac si Chrysidis fuisset familiae. Hunc locum citat Cicero de Orat. I, 40.

86. *Humani*) Hinc ultimum officium omnium, quae praestantur alteri, ante omnia *humanitas* dicitur. Iustin. XI, 12: « Exsequiasq. benigne prosequutum: idque eum non amoris, sed *humanitatis* causa fecisse. »

88. *Eius*) Sc. filii. *In fun. prodeo*, cf. Cic. Attic. XVI, 1. « *Venerat* enim in *funus*, cui funeri ego quoque operam dedi. »

89. *Etiam*) Pro adhuc

Effertur; imus. interea inter mulieres,
Quae ibi aderant, forte unam adspicio adolescentulam,
Forma...

SOSIA

Bona fortasse.

SIMO

Et voltu, Sosia,
Adeo modesto, adeo venusto, ut nil supra.
Quae cum mihi lamentari praeter ceteras
Visa est, et quia erat forma praeter ceteras
Honesta et liberali, accedo ad pedissequas:
Quae sit, rogo. sororem esse aiunt Chrysidis.
Percussit ilico animum. at at! hoc illud est.
Hinc illae lacrimae, haec illa 'st misericordia.

SOSIA

Quam timeo! quorsum evadas.

SIMO

Funus interim

Effertur) Ibid. sup. sept. *funus a domo.*

Cum) Sic Be. elegantius quam vulg. *Quia tum.*

Pedissequas) Ita C. G. m. Al. per unum *s*, ut olim; dummodo ne Isidorus Orig.1, 26, fallatur. « Veteres enim, inquit, non duplicabant literas, sed supra sicilicos apponebant, qua nota admonebatur lector, geminandam esse literam ».

Lacrimae) V. I. *Filii.*

Evadas) Priscian. leg. *evadat.*

90. *Effertur*) *Efferri* mortui dicuntur ex aedibus. Sic Liv. I, 59: «*Elatum* domo Lucretiae corpus in forum deferunt.» Itid. Aristoph. R. vs. 170, ἐκφέρουσι τουτονὶ νεκρόν. Hanc Terentii narrationem Cicero de Or. II, 80, laudat a brevitate eius ac venustate. *Imus.* Hoc quoque funebre verb. est. Cf. Ph. V, 8, 37.

91. *Vnam*) quandam, aliquam. Nisi forte abundat, uti Plaut. Truc. II, 1, 39.

92. *Forma*) In gestu plus est senis ipsius libidine gestientis, quam in verbo. *Et vultu*, cf. infra V, 1, 20.

93. *Venusto*) « A Venere dicitur Χαρίεις. *Venusti* autem et a forma et a moribus dicuntur, quib. amorem et gratiam sibi conciliant.» Fab. Thes.

94. *Quae*) Sc. Glycerium.

96. *Honesta ac lib.*) « *Honesta* ad formam, *liberali* ad vultum retulit.» DONAT. *Honesta* i. e. pulcra.

98. *Hoc illud est*) Mimesis eorum quae cogitaverat Simo.

99. *Hinc illae lacr.*) « In proverb. abiit, quum causam rei, quae nos diu latuerat, indicamus. » Erasm. Ad. *Lacrimae*, cf. vs. 82. Citatur Terentianum hoc Hor. Ep. I, 19, 41, et Cic. in Or. pro Coelio.

100. *Evadas*) Recte legitur secunda

Procedit; sequimur; ad sepulcrum venimus;
In ignem imposita 'st; fletur. interea haec soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,
Satis cum periclo. ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene dissimulatum amorem et celatum indicat;
Adcurrit; mediam mulierem complectitur.
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Reiecit se in eum flens quam familiariter.

SOSIA

Quid ais!

SIMO

Redeo inde iratus, atque aegre ferens.
Nec satis ad obiurgandum causae. diceret:
Quid feci? quid commerui aut peccavi, pater?
Quae sese in ignem iniicere voluit, prohibui,
Servavi. honesta oratio est.

SOSIA

Recte putas.

Oratio) In quibusd. libb. teste. Mu. *ratio*, sed praestat *oratio*.

persona, qua Sosia usus corrigit senem forma puellae ipsum paene correptum, ut eum a digressione facta ad funus quasi reducat. Itaque miratus dixit, *quam timeo* tibi, *quorsum evadas*. Verb. autem *evadere* it. de homine dicitur, non de re. Cf. Ph. IV, 3, 21.

101. *Sequimur*) Notandum est, in eo Terentium, quod diceret, *sequutum esse* funus Simonem, parum observasse mores Atheniensium. Nam ex lege Solonis viri ante funus ibant, mulieres sequebantur.

Sepulcrum) Pro busto dicitur vel rogo. Cic. Verr. V, 36. Quonamq. loco corpora fuerant cremata, ibi reliquiae eorum sepeliebantur. Kapp. ad Tac. Germ. XXVII.

105. *Bene*) Docte, callide.

106. *Mediam complect.*) Itid. Curt. «*medium complexi.*» Idque amoris causa; itid. Ovid. Met. IV, 139.

107. «Apposit. est meretriculae nomen dulcedine dictum Γλυκέριον.» WEST.

109. *Quam famil.*) Tò *quam* cum positivo, vid. Torsellin. de Partic., significat, valde. Caes. B. G. VI, 26: «*quam* late.»

110. *Quid ais*) Admirandi formula est.

112. *Commer.*) Accipit *commerere* in malam partem; at vero Hec. IV, 4, 9, *promerere* in bonam. Ita Cicero de Or. I, 232, aestimationem poenae *commeruisse*. Omnino autem Terentius verb. simplex et composit. in utramq. partem promiscue usurpat.

Nam si illum obiurges, vitae qui auxilium tulit;
Quid facias illi, dederit qui damnum aut malum?

SIMO

Venit Chremes postridie ad me clamitans:
Indignum facinus! comperisse, Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam. ego illud sedulo
Negare factum. ille instat factum. denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Negat daturum.

SOSIA

Non tu ibi gnatum?

SIMO

Ne haec quidem
Satis vehemens causa ad obiurgandum.

SOSIA

Qui? cedo!

SIMO

Tute ipse his rebus finem praescripsisti, pater.
Prope adest, cum alieno more vivendum est mihi:

Qui) Vulg. *qui ded.* Sed Be. invertit, *ded. qui*, sicut *vitae qui*, vers. super., « ne ictus in ultima sit. » v. de metr. Ter.

Peregrinam) V. l. *sororem Chrysidis Glycerium.* Ceterum Priscian. de metr. Comicor. contendit, veteres, *grinam ego il*, fecisse dactylum.

Negare) V. l. *Negabam.*

116. *Quid fac. i. qui* etc.) Lindenbr. ex Gr. τί ἂν ποιήσαις ἐκείνῳ, ὅς ἄρα δεδωκώς ἢ ζημίαν ἢ κακόν. *Damnum*, rei est, *malum*, hominis. *Dederit*, intulerit.

119. *Pro uxore hab.*) Cf. Heaut. I, 1, 46. Ad. I, 1, 23. *Peregrinam.* Apud veteres *peregrinae* mulieres fere solebant haberi pro meretricibus. Nam honestae feminae domi plerumque continebantur, inhonestae meretricium quaestum apud alios potius quam ap. suos facere volebant. V. Don. ad h. l.

Sedulo) Vet. Glossar. ἀδόλως, sine dolo, vel ex animo. Supra III, 5, 8.

120. *Denique*) « H. e. ut paucis dicam. » RUHNK.

122. *Non tu ibi gnat.*) « Ellipsis propt. aposiopesin. Supple, iuvasisti, obiurgasti. » DONAT.

123. *Causa ad obi.*) Conf. vs. 131. *Qui*, *cedo*. Harum utraque vox Comico nostro pro quomodo, dic, usitatissima est. Observat Priscianus lib. VIII, reperiri verba, quae in usu deficiant personis, ut *cedo*, sodes, salve.

124. *Tute ipse* etc.) Subaudi, haec diceret filius, cf. supra vs. 111.

125. *Adest*) Sc. tempus. *Alieno*

Sine nunc meo me vivere interea modo.

SOSIA

Quis igitur relictus est obiurgandi locus?

SIMO

Si propter amorem uxorem nolet ducere,
Ea primum ab illo animadvertenda iniuria 'st.
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera obiurgandi causa sit, si deneget;
Simul sceleratus Davus, si quid consili
Habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia
Facturum; magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato.

SOSIA

Quapropter?

SIMO

Rogas?

Quis) MS. Par. *Qui.*

more, alterius arbitrio. Heaut. I, 2, 29. *More*, lege, sc. magistri. Cf. sup. vs. 27.

126. *Meo m. viv. modo*) Hor. Ep. I, 18, 107, ubi Lambin. « ut *meo* arbitratu *vivam*. »

128. *Amorem*) Sc. meretricis.

129. *Ab illo*) H. e. amore meretricio profecta seu orta *iniuria*. Nisi etiam potest, *ab illo*, accipi pro illius. Nam praepositio *ab* haud raro comice inservit genetivo circumscribendo. Hoc modo infra III, 1, 3, *ab Andria ancilla*, pro Andriae ancilla; item IV, 1, 59, *ostium a Glycerio*, pro *ostium* Glycerii. Non aliter Plautus.

Animadvertenda) Miror equidem de sensu ambigere interpretes. Supplendum enim mihi videtur, in Pamphilum, quum constet latine, *animadvertere* in aliquem, idem esse quod punire, vindicare: adeo ut sensus sit plenioris locutionis, propter iniuriam *ab illo* amore illatam sive factam *animadvertendum est* in eum. Atque posuit Terentius, *animadvertenda iniuria est* eod. fere modo, quo Cicero Or. p. Caecin. 12, « res *animadvertenda*. »

130. *Id*) H. e. propter id.

132. *Davus*) Daci olim *Davi* dicti, secund. Strab. Δᾶοι. Servis autem nomina a gente, unde oriundi erant, etiam a moribus suis dabantur, vid. Scholiast. ad Theocr. et Kapp. ad Tacit. Germ. I. Add. Hor. Sat. II, 5, 91, ubi Lambin. *Davus* etc. talis esto, qualis inducitur Davus in comoediis, nempe serviliter et timide cum domino loquens, eiq. non nisi ad rogata respondens etc.

134. *Manib. pedibusq.*) Sic it. infra IV, 1, 52. Idem est Homeri, *χερσίν τε ποσίν τε*. Cf. Erasm. Adag. Sensus in promptu est, omni conatu.

136. *Quapropt.*) Simplicis servi, nec dolum sentientis.

Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero—
Sed quid opus est verbis? sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nil sit morae; restat Chremes,
Qui mi exorandus est: et spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut adsimules nuptias;
Perterrefacias Davum; observes filium,
Quid agat, quid cum illo consili captet.

SOSIA

Sat est.

Curabo. eamus iam nunc intro.

SIMO

I prae, sequar.

Est) V. I. *ut det filio uxorem.*
Davum) C. G. m. gl. *ne persuadeat filio meo.*
Sequar) Vict. *sequor.*

137. *Mens*) I. q. indoles, ingenium, *animus*, consilium, voluntas. Sic Servius ad Virg. A. VI, 11. *Si sensero*, minantis. Plenius, *si sensero*, moliri eum aliquid, poenam dabit.

138. *Quid op. est verb.*) « Hac formula veteres utuntur, cum quod ante dixere, exemplo probant. » Supra 1, 72; Enn. III, 5, 20.

140. *Confore*) « E sacris petita vox, qua augures extis inspectis rem feliciter successuram pronuntiabant. » WEST.

144. *Iam nunc*) Hae particulae saepenumero iunguntur, ut Liv. XXI, 32. Sic il. ap. Nostr. frequenter.

I prae) « Figura ἀναστροφή, quod nos *prae i* dicimus. » DONAT. *Intro.* Adverbia *intro*, intus, non tam interiora domus significant, ut apud nos, sed ostia potius tria, quae possunt aut a profundo theatro, aut ab utroque latere adiri.

ACTVS I, SCENA 2

SIMO. DAVUS

SIMO

Non dubium 'st, quin uxorem nolit filius:
Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit. sed ipse exit foras.

DAVVS

(Secum, herum adesse nescius)

Mirabar hoc si sic abiret, et heri semper lenitas
Verebar quorsum evaderet.
Qui postquam audierat, non datum iri filio uxorem suo,
Nunquam cuiquam nostrum verbum fecit, neque id aegre tulit.

SIMO

(Haec minaciter dicens primo secum, dein viso servo e tertia persona transit in secundum)

At nunc faciet; neque, ut opinor, sine tuo magno malo.

Lenitas) Par. coniuncte, *semper — lenitas*. Id. in marg. Sic ὑφ' ἓν legendum.

Suo) Hunc vers. Priscianus tetrametrum, priorem dimetrum, ita ut exhibemus, notavit.

Argumentum. « Filii amorem explorat pater; simulat futuras nuptias, interminatur Davo pistrinum, si quid fallaciae in ipsis conatus fuerit nuptiis. » MVRET.

1. *Vx. nol.*) Plenius infra III, 5, 6.

4. *Mirab. si*) Ead. syntax. Ph. III, 2, 5. *Si sic abiret*. Subaudi impune. Nota formula. Catull. XIV, 16: « non hoc tibi *sic abibit*. » *Semper lenitas*. Graeco more adverbium nomini iunctum. Sophocl. Philoct. vs. 131, οἱ ἀεὶ λόγοι, ubi Gedike vertit: omnia verba. Inde *semp. lenit.* pro perpetua *lenitas*. Nec opus est *semper* cum Guyeto referre ad *verebar*.

5. *Evad.*) Cf. supra I, 100.

6. *Audierat*) Respiciend. quod supra I, 117.

7. *Verb. fec.*) Stomachatus est. Catull. 75, 6.

DAVVS

Id voluit, nos sic nec opinantes duci falso gaudio, 9
Sperantes iam, amoto metu, interea oscitantes opprimi,
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.
(*Hoc servili vultu*)
Astute!

SIMO

(*irae impotens vociferatur*)
Carnifex, quae loquitur?

DAVVS

Herus est, neque provideram.

SIMO

Dave.

DAVVS

Hem, quid est?

SIMO

Ehodum ad me.

DAVVS

Quid hic volt?

SIMO

Quid ais?

DAVVS

Qua de re?

SIMO

Rogas?
Meum gnatum rumor est amare.

DAVVS

(*Ad spectatores conversus salse hoc dicit*)
Id populus curat scilicet.

Esset) C. G. m. add. *nobis*. Hoc id. glossema in cod. Hal.
Provideram) L. antiq. *praevid.*
Ais) Par. MSS. Pall. al. *agis*; al. cum gl. *dicis*. Sed *ais* et *agis* in Terent. comoedd. centies inter se permutantur.
Meum gnatum) *Meum gna*, Erasm. monente, spondaeus est.

9. *Duci falso gaud.*) Cf. Cic. Fam. VI, 13: «usura *falsi gaudii* frui.»

10. *Oscitantes*) «Securos. Est enim *oscitare* signum securitatis.» DONAT.

12. *Carnifex*) Convicium vulgare in servos.

13. *Ehod.*) Cf. Heaut. III, 2, 39. *Qua de re*? Negantis vim habet haec interrogatio.

14. *Id popul. curat scil.*) En. ad locum: Haec defensio est contra rumorem. Verisimile enim non esse, om-

SIMO

(*iratus*)

Hoccine agis? an non?

DAVVS

Ego vero istuc.

SIMO

(*Quietior*)

Sed nunc ea me exquirere,
Iniqui patris est. nam, quod antehac fecit, nihil ad me adtinet. 16
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.
Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.
Dehinc postulo, sive aequum est, te oro, Dave, ut redeat iam in viam.

DAVVS

(*Quasi mirabundus*)

Hoc quid sit!

Sivi) Codd. Lindenbr. *sini* vetusta forma.
Sive) I. *et si* pro *sive.*
In viam) V. I. *in rationem.*
Sit) MS. Mark. ap. We. *Miror hoc quid sit.*

nem populum de nescio cuius adolescentis amore cogitare. Innuitur autem existimatio publica, quae omni cuiq. curae esse debet. *Populus.* Quo sensu accipiatur, vid. Didasc. sub voce *Edita. Scilicet,* « usum habet praecipuum per amaritudinem quand. cum derisu permixtam. » L. V.

15. *Hoccine agis*) Ex more est immolandi, quo sacerdos, antequam victima immolaretur, *hoc ago*, monens populum, clamare solebat. Davus igitur attentus esse iubetur ad ea quae dominus dicat. Infra II, 5, 4.

16. *Iniq. patr.*) Recte. Nam *iniqui* est patris, si quaerere velit, quod est arbitrii adolescentis.

17. *Dum temp. ad eam rem tul.*) Be. iungit *tempus* τῷ *ad eam rem*, h. e. amorem meretricis. Non placet. Erasmus subaudit, se; ut sit, *Dum tempus* se praebuit. Mihi quidem *ad* melius valet pro quoad, et *temp. tulit* absolute, quemadmodum *aetas tulit*, infra II, 6, 12. *Expleret*, amore se satiaret. Hec. V, 1, 29.

18. *Hic dies*) Nuptiarum scilicet, cf. I, 1, 75.

19. *Sive*) Pro vel si. Nam iniquum poterat videri, servum orari ab hero. *Viam* sc. rectam. Itid. Euripid. Med. vs. 770: κ' εἰς ὁδὸν βεβήκαμεν. Et Cic. Phil. XII, 2.

SIMO

(Interpellans)

Omnes qui amant graviter sibi dari uxorem ferunt.

DAVVS

Ita aiunt.

SIMO

Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,
Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.

DAVVS

Non hercle intelligo.

SIMO

Non? hem.

DAVVS

Non: Davus sum, non Oedipus.

SIMO

Nempe ergo aperte vis, quae restant, me loqui?

DAVVS

Sane quidem.

SIMO

Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis
Fallaciae conari, quo fiant minus;
Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus:

Amant) *Qui amant.* Tollitur synaloepha, uti fit interdum ap. Epicos, praecedentib. praesertim monosyllabis, me, te, se, ne, qui etc. Ac Bc. accentu superposito notavit, *qui amant.*

Ostendi) Mn. *ostendre* ex antiq. lib. Sic etiam un. ex codd. Bc.

21. *Ita aiunt*) Formula assentientis, sed non ex animo; cf. II, 1, 21, et sic alibi. *Magistr.* Cf. Ph. I, 2, 22. *Cepit*, accepit. *Ad eam rem*, cf. vs. 17.

22. *Anim. aegrot.*) H. e. amore laborantem. Veteres nempe philosophi amorem aliasq. animi affectiones morbos vocabant. Similiter Liv. I, 55: « consolantur *aegram animi* Lucretiam. »

23. *Hem*) Interiectio irascentis. *Dav. s. non Oedip.* Servus dissimulans se intelligere quod herus dixerat; *Davus*, inquit, *sum*, *non Oedipus.* Id quod mutato nomine ac re potest ad quemlib. accommodari, e. c. Nicolaus sum, non Hercules. Qui potero laborem tam durum suscipere? Omnino proverbialis figura est, de qua Erasmus vid. in Adagg. Ceterum constat Sphingis aenigma, cui originem debet hoc proverbium, Oedipum solum solvisse.

25. *Hodie*) Non ad tempus, sed ad comminationem refertur.

Verberibus caesum te in pistrinum, Dave, dedam usque ad necem,
Ea lege atque omine, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam.
Quid? hoc intellextin? an nondum etiam ne hoc quidem?

DAVVS

Immo callide:
Ita aperte ipsam rem modo locutus, nil circuitione usus es.

SIMO

Vbivis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.

DAVVS

(*Cum gestu ioculari*)
Bona verba, quaeso.

SIMO

Irrides? nihil me fallis; sed dico tibi,

Dave) *Dave* in Bc. codd. post. *in pistrin.* numerosius: vulgo ante.
Omine) V. I. *auspicio.*
Irrides) Bc. script. *inrid.* C. G. m. *irrid.*

28. *Pistrin.*) « *Pistrinum* proprie locus est, ubi farinam in pila, h. e. vase concavo pinserent et contunderent. Inde locus plenus defatigationis et negotii operosi viresque conficientis *pistrinum* dicebatur. » Par. Lexic. Plaut.

29. *Si te inde exem. ego* etc.) Formula de re impossibili dicentis. *Molam.* Quae ratio molendi fuerit vel molarum, vid. Fab. in Thes. « Erant autem, inquit, *molae* duplicis generis, aliae trusatiles, quas iumenta, aliae versatiles, quas homines agitabant. »

30. *Immo*) Corrigendi particula, quasi respondentis: perbene te intellexi. « *Correctio* autem est, quae tollit id, quod dictum est, et pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit. » Ad Herenn. IV, 26.

31. *Nihil circuit. us. es*) Itid. Cic. ad div. V, 20: « qui ambitione *nihil uterer.* »

32. *Vbivis facilius* etc.) Similis locutio eiusd. fere sententiae conf. infra IV, 6, *atque illi in aliis potius.*

Deludier) Infinitiv. cum paragoge *er*, id quod saepe occurrit. Praecipue tamen hac figura Comici, Terentius et Plautus maxime, in fine versus utuntur. Ceterum *deludi* solent senes in comoediis. De qua re Cic. Lael. 26, ex Epiclero: « Hodie me ante omnes *comicos stultos senes* versaris, atque luseris lautissime. »

33. *Bona verba quaeso*) Sc. dic. Euphemismus est in ironia. Nempe in sacris *bona verba dicere*, est verbis, quae malum omen habent, abstinere. Tibull. II, 2, 1. *Bona* gr. ἀγαθὰ, h. e. fausta, benigna. Etiam in mentem venit Aeschyl. Suppl. 486, εὔφημον εἴη τοὔπος εὐφημουμένῃ! Quod vertitur: bonis utatur verbis bonis verbis excepta. »

Quaeso) Saepissime obvenit, instar blandimenti.

Irrides) Verbis scilicet, quae mo-

Ne temere facias, neque tu hoc dicas, tibi non praedictum. cave.

Hoc) Al. *haud* pro *hoc.*
Dicas) C. G. m. *dices*, et colloc. *hoc tu dices.*

do antecesserunt, non cachinno. *Dico tibi.* Graviter minantis formula. Sic Eun. II, 3; 46, et Phaed. fab. IV, 19, 18. *Nihil me fall.* per hellenism. οὐδὲν με λανθάνοις ἄν.

34. *Neque*) Post *Ne* pro et ne. *Praedict.* Huc respicit inferiora III, 2, 15, 16.

ACTVS I, SCENA 3

DAVVS.

Enimvero, Dave, nihil loci'st segnitiae, neque socordiae,
Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis:
Quae si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt.
Nec, quid agam, certum'st: Pamphilumne adiutem, an auscultem seni.
Si illum relinquo, eius vitae timeo; sin opitulor, huius minas;

«In hac scena deliberat Davus, velitne Pamphilo esse adiutor, an auscultare seni.» MVRET.

1. *Enimvero*) Haec particula in initio orationis rem gravissime affirmat, vid. Liv. I, 51, ubi Drakenb. *Segnitiae — socord.* Vtrumq. it. Plautus coniunxit, Asin. II, 1, 16.

3. *Herum*) I. e. herilem filium. *Pess. dab.* Verb. *pessundo*, demergo i. q. gr. καταβυθίζω. *Pessum* supinum esse Ru. existimans, ab antiquo verbo *petior*, subigor, derivat. At Par. Lex. Plaut. *pessum* adverb. esse notat, significans, in locum imum et quasi sub pedes. Hoc ipso tamen verbo non semel utitur Plautus, e. c. Bacch. III, 3, 3: «Perdidit, *pessum dedit* filium.»

4. *Certum est*) Decretum, constitutum. Sic infra II, 1, 11, et alibi; vid. Laur. Vall. V, 27. Addo conferend. Heaut. III, 1, 56, 57.

5. *Vitae*) «*Vita* ap. Terent. est salus, bona existimatio, et quidquid carum est.» RVHNK.

Cui verba dare difficile est. primum iam de amore hoc comperit;
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam.
Si senserit, perii; aut si lubitum fuerit, causam ceperit.
Quo iure, quaque iniuria praecipitem me in pistrinum dabit.
Ad haec mala hoc mihi accedit etiam: haec Andria,
Sive ista uxor, sive amica 'st, gravida e Pamphilo est,
Audireque eorum est operae pretium audaciam:
Nam inceptio 'st amentium, haud amantium.

Ininria) Be. *Qua iure qua me iniuria.* Probatur quidem *qua qua* ex Cic. Q. fr. III, 1. Gu. *Qua iure, quaque.* Quod Anglus minus esse censet latine. Cod. Hal. *Quo iure, qua iniuria*, omisso *que*. Plautinum enim est *quo qua*. Al. *Quo iure, quave ini.* Sed plurimi codd. habent ut edidi.

Sive) Be. *Si* secund. Iau. Gulielmium, eod. sensu quo *Sive*.

6. *Cui verba dare*) *Verba dare* est fallere, decipere; vid. Donat. ad Eun. Prol. 24. *Primum*. Praeter comicos et alii usurpant *primum*, etiam non sequentibus, ut alias fit, particulis deinde, postea etc. Contra *primum* omittunt, sequentibus illis; vid. Gron. ad Liv. XXXIV, 19. Non ita Erasmus, cui *primum iam* ἀναςροφὴ est, pro iam pridem.

7. *Infens.*) Sc. de amore filii. *Servat* pro observat, conf. supra 1, 142, *observes*.

8. *Si sens.*) Memor est minantia, supra 2, 25. *Causam*, praetextum. Infra IV, 1, 19. Haec I, 2, 5.

9. *Quoi i. q. inj.*) Quocumq. modo, seu iuste seu iniuste. « Proverbiale, h. e. qualia sunt, fas et nefas, nolis velis. » DONAT.

Praecip. in pist. dab.) H. e. cum impetu *in pistr.* coniiciet; cf. sup. 2, 28. Ph. IV, 3, 20. *Praecipit. dare* pro detrudere in *pistrinum*, in molam. Itid. Plaut. Poen. V, 3, 52. Ex hac locutione We. coniicit vel suspicatur, *pistrinum* fuisse in inferiore parte domus. Inde autem pistores, Plinio teste nominabantur, qui far pinsebant, id quod faciendum tempore quodam in servitiis habebatur.

11. *Sive ista ux.*) « Et hoc cum quod. taedio et indignatione stomachi interrumpit. » DONAT.

12. *Eorum*) Pamphili scilicet et Glycerii. *Operae pretium*. Dictio elegans, de qua vid. Par. Lex. Plaut. *Audaciam*. Recte quidem, quia Davus iam certe non vera esse putat, quae palam fiunt infra per Critonem.

13. *Inceptio*) Valet de consilio temerario. Infra 5, 1; Eun. V, 8, 5. *Ament. haud amantium.* Solent paragrammate seu paronomasia plerumq. uti etiam in re seria, non tantum in stomacho et irrisione.

Quicquid peperisset, decreverunt tollere.
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Civem Atticam esse hanc. fuit olim hinc quidam senex,
Mercator. navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem. ibi tum hanc eiectam Chrysidis
Patrem recepisse orbam, parvam. fabulae!
Mihi quidem non fit verisimile; at ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

Hinc) *Hinc* sc. Athenis. Sic recepi a Be. Cf. V, 1, 14. Vulg. *hanc*.
At) Hoc *at* Be. bene cum Gu. pro *atque* vulg. Nam particulae *at*, *sed*, de more sequuntur post *quidem*.

14. *Quicq. pep.*) «Ita veteres neutro genere loquebantur de partu et futuro et recens nato.» RUHNK. *Tollere*, h. e. educare, nutrire. Sic Plaut. Amph. I, 3, 3: «Quod erit natum, *tollito*.» Ratio haec loquendi inde coepit: «Quum nasceretur infans, deponebatur in terra. Hunc si probaret et educandum statueret pater, sustollebat sive suscipiebat. Sin nollet educare improbatum, licebat exponere et abiicere, vel ut periret, vel ut ab aliis susciperetur.» FAB.

16. *Civ. Attic. esse h.*) Ad hoc intelligend. cf. infra IV, 4, 41. *Hinc*, Athenis. *Fuit olim*. Sic fere solent, qui rem seu veram seu fictam narrare incipiunt. Hoc modo infra V, 4, 20. *Atticam*. numquam enim de femina dicitur *Atheniensis*. E. T.

18. 19. *Eiect. recep.*) Cf. Virg. A. IV, 374: «*eiectum* littore egentem excepi.» *Fabulae*, h. e. mendacia, commenta. Hor. Od. I, 4, 16. «Et est formula irridentis et spernentis dicta alterius.» WEST.

21. *Sed Mysis* etc.) Praeparatur scena sequens. Heaut. IV, 6, 22. *Ab ea*, δεικτικῶς; Glycerii nimirum *ab* aedibus. *Ego me*, ellipsis. Cf. Eun. V, 2, 5. *Ad for.* In *foro* plerumque otiosi solebant confabulandi vel negotiandi gratia sibi invicem obvenire. Et sic sperabat Davus Pamphilo.

22. *De hac re*) Cf. I, 1 fin. ubi Simo Sosiae demandaverat Davum et Pamphilum custodiendos.

ACTVS I, SCENA 4

MYSIS

Audio, Archylis, iamdudum: Lesbiam adduci iubes.
(*Secum*)
Sane pol illa temulenta 'st mulier et temeraria,
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem:
Tamen eam adducam. importunitatem spectate aniculae:
Quia compotrix eius est. Di, date facultatem, obsecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.

Audio) Sic Be. pro *Audivi* vulg. « *Audio*, inquit, sc. te saepe vociferantem; non *Audivi*, quasi semel tantum. »

Archylis) *Archylis* Be. per *y*. Graece enim est 'Αρχυλίς. Al. *Archilis*; al. *Archillis*.

Adducam) Be. praefert *adduci?* ancillae quasi anxie dubitantis. Non recte. Nam vere adductam esse Lesbiam, infra III, 1. videmus.

Arg. « Narrat Mysis, quamobrem a Glycerio exierit: et hic docet Terentius immoderatum vini usum fugiendum esse iis qui seriis praesunt negotiis. Nihil est enim, quod recte agi ab ebrio possit. » Muret.

Mysis) Ancilla Glicerii, callida et herae amans, a patria denominata.

1. *Iamdud.*) I. q. modo, de temp. vix praeterito. Enn. IV, 6, 5. Notat Erasm. ad hunc locum: « Haec sunt inventiones poëticae, ut ad οἰκονομίαν (fabulae) facetiae aliquid addantur. Est autem οἰκονομία, ut arcessatur obstetrix, et conveniatur Pamphilus. Facetia scribentis in his verbis est, quod Archillis compotricem potissimum adduci iubere fingitur. » *Lesb.* Lesbia vina in honore erant, inde convenit patrium nomen mulieri vinosae.

4. *Importun.*) Ad *Archyl.* referend. non ad *Lesbiam*; quae nunc demum est adducenda. Instat autem illa, ut *Lesbia* adducatur, *quae compotrix eius est*. Est autem *importunus* i. q. non ferendus. Cic. Catil. II, 6.

5. *Dii date*) Cf. III, 1, 15. Ad. III, 4, 31. « Scilicet dii geniales nuptiales quinque, Iupiter adultus, Hymenaeus, Iuno adulta, Venus suadela, Diana Lucina. » Fab.

6. *Huic*) Andriae. *Illi*, Lesbiae. *In aliis*. Ellipsis, quam in partu Glycerii.

Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor, quid siet.
Opperiar, ut sciam nunc, quidnam haec turbae tristitia adferat.

Quidnam) C. G. m. in contextu hab. *turbatio*; adscript. *turba*. Al. contra. Sed Be. transmutat, ut opinor, bene-terminationes, ut supra; quippe cum vulgata lectio, *turba tristitiae*, parum convenit.

7. *Sed quidn. Pamph. exanim. vid.*) Sic it. Ph. V, 1, 5. *Vereor quid sit*, cf. Eun. IV, 3, 2.

8. *Opper.*) De hoc verbo vid. Perizon. ad Sanct. Min. III, 2. *Turbae*, perturbationis. Eun. IV, 4, 58. Hoc loco ostenditur novi cupido mulieris, nec minus omnino generis servilis; cf. supra I, 1, 1.

ACTVS I, SCENA 5

PAMPHILVS. MYSIS

PAMPHILVS

(*Secum loquitur, Myside nondum visa*)
Hoccine 'st humanum factum aut inceptum? hoccine 'st officium patris?

Inceptum) Al. *factu — inceptu* male; cf. IV, 1, 1.

«Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias, ut ex magnitudine eius ingens gaudium comparetur in fine fabulae, cognita Glycerio; et simul id agitur, ut magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti.» DONAT.

Pamphilus) Est quasi πᾶσι φίλος, omnibus carus.

1. *Hoccine est*) Cf. IV, 1, 1. *Hum. fact. a. inc*, Notandum est, *humanum* pro praedicato poni, *fact.* et *incept.* nominis loco. *Incept.* quasi de re maiori, cf. supra I, 3, 13.

Offic. patr.) Quam humani mores inducantur, licet hic videre; quum non de sola potestate patris agitur, sed de *officio* ipso *patris* in filium praestando.

MYSIS

Quid illud est?

PAMPHILVS

Proh Deum fidem, quid est? si hoc non contumelia 'st.
Vxorem decrerat dare sese mi hodie; nonne oportuit
Praescisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?

MYSIS

Miseram me! quod verbum audio?

PAMPHILVS

Quid Chremes? qui denegarat se commissurum mihi
Gnatam suam uxorem. id mutavit, quia me immutatum videt.
Ita obstinate dat operam, ut me a Glycerio miserum abstrahat.
Quod si fit, pereo funditus.

Deum) Vulg. add. *atque hominum*. Abest teste Be. a cod. primariae notae.

Hoc) Ita Be. protulit ex C. s. optimo. Vulg. *haec*.

Decrerat) MSS. Fa. et Mu. *decrevit*.

Operam) Sic invert. Be. bene pro vulg. *op. dat*.

Abstrahat) Sustulit Be. interrogationem, probatam multis, ut melius procedat sententia. Recte. Hoc loco sequitur ap. Par. v. 11. *Proh Deum etc.* quem is ita collocatum in MSS. Pall. reperisse affirmat.

2. *Proh Deum fid.*) Solet haec exclamatio adhiberi in summa admiratione.

3. *Vx. decrer. dare etc.*) Ru. coniunctionem *si* putat addendam. Quod si probatur, placet mea distinctio. Non enim *uxorem decrevisse* etc. filio patrem, contumelia erat, sed quod ille hoc *Praescivisse* filium *ante* non pateretur. *Sese* abundat. Itid. Eun. Prol. 6.

4. *Praescis. ante*) Abundat *ante*, quomodo «*ante* praedic.» Liv. II, 20, ubi v. interprett. *Communicatum*. «Quia nuptiarum non omnis potesta in patre est.» DONAT.

5. *Miseram me*) Haec etiam tragica exclamatio Chori, ὦ ταλαι φρων γυναι! Sophocl. Ai. 899.

6. *Quid Chremes?*) Formula est pro *quid* de Chrem. dicam?

7. *Mutav. immutatum*) Hoc παρόμοιον dicitur, quoties verba; παρονομασία, quoties nomina sunt.

9. *Pereo funditus*) Par. in marg. «Metaphora ab aedificio cum solo aequatur.»

Adeon' hominem esse invenustum aut infelicem quemquam, ut ego sum?
Proh Deum atque hominum fidem!
Nullon' ego Chremetis pacto adfinitatem effugere potero?
Quot modis contemtus? spretus? facta, transacta omnia, hem,
Repudiatus repetor: quamobrem? nisi si id est, quod suspicor.
Aliquid monstri alunt, ea quoniam nemini obtrudi potest,
Itur ad me.

MYSIS

Oratio haec me miseram exanimavit metu.

PAMPHILVS

Nam quid ego dicam nunc de patre? ah,
Tantamne rem tam negligenter agere! praeteriens modo
Mi apud forum, uxor tibi ducenda 'st, Pamphile, hodie, inquit, para;

Fidem) V. I. *testor.*

Repudiatus) Id. *a Chremete.*

Mi) Pro *Mihi* vulg. Be. ubique locorum *Mi*, quod sic est contracte pronuntiandum.

10. *Adeone hom. esse* etc.) « Hicce infinitivus nihil habet, a quo pendeat, sed sic veteres infinitivo uti solent in admirationibus et indignationibus, subintelligentes, mirandum, est credibile.» RVHNK. Simul notetur, particulam *adeo* servire interrogationi. Cic. Phil. II, 7: « *Adeone* pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in templo dicere sensus sis? »

13. *Contemt. spret.*) Gradatim dicit; nam plus est *spretus* quam *contemtus*. Broukhus. ad Tibull. I, 4, 77.

Facta, transacta omnia) Formula ICtorum, qua utebantur in contractibus, significantes omnia, quae ad legitimam pactionem pertinerent, esse praestita. Erasm. in Prov. et Terent. Ad. II, 4, 22.

14. *Nisi si*) Eleganter pro *nisi*. Cic. Fam. XIV, 2.

15. *Aliq. monst. al.*) I. e. occultatur aliquod vitium; quippe quum apud Graecos mulieres in interiori parte aedium tenentur. *Monstrum alere*, quid sit, vid. Erasm. Adag. p. 383.

17. *Nam*) Eleganter inservit transitioni, ut sup. I, 1, 24.

19. *Apud forum*) Comice pro in

Abi domum. id mihi visus est dicere: abi cito, et suspende te.
Obstupui. censen' me verbum potuisse ullum proloqui? aut
Vllam causam, saltem ineptam, falsam, iniquam? obmutui.
Quod si ego scissem id prius... quid facerem, si quis nunc me interroget;
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. sed nunc quid primum exsequar?
Tot me impediunt curae, quae meum animum diverse trahunt:
Amor, misericordia huius, nuptiarum sollicitatio,
Tum patris pudor, qui me tam leni passus animo est usque adhuc,
Quae meo cunque animo lubitum 'st, facere: ein' ego ut advorser? ei mihi,
Incertum 'st, quid agam.

Obstupui) Ita lib. antiq. At Vatic. *Obstip.* Vtramque enim dicitur, *obstupesco* et *obstipesco*.
Interroget) Sic Be. secund. Eu. pro *roget* vulg.
Sollicitatio) Al. *sollicitudo*.
Leni) C. G. m. *dulci*.
Ei) Ita est in plurim. MSS. pro *hei*.

foro. Itid. infra II, 1, 2. *Hodie*, i. q. cito, vs. 20.

21. *Censen'*) Plene Curt. IX, 4, *censesne*.

23. *Quod si ego scissem id prius*) Anacoluthon seipsum interrumpentis. Subaudi, id quod pater me nunc facere iubet. *Quid fac. si qu. nunc me interrog.* Fingit se a quopiam, *quid*, cognito patris decreto, *faceret*, *nunc* interrogari.

24. *Aliq. facerem*) Responsio est ad proxime rogatum. Notanda est enim comica verbi *facerem* repetitio. *Aliq. fac.* Ita solent τὸ *aliquid* usurpare, ubi rem incertam relinquunt.

26. *Huius*) Glycerii. Sic dubius animus, Ovid. Met. VII, 19, 20: «aliudq. Cupido, Aliud mens suadet.»

27. *Tum patr. pud.*) Alia est illius amantis contestatio, Propert. VI, 20: «Hic erit et patrio sanguine pluris amor.» *Leni*, cf. Ph. II, 1, 32.

MYSIS

Misera timeo, incertum hoc quorsum accidat.
Sed nunc peropust, aut hunc cum ipsa, aut de illa me adversum hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc vel illuc impellitur.

PAMPHILVS

Quis hic loquitur? Mysis? salve.

MYSIS

O salve, Pamphile.

PAMPHILVS

Quid agit?

MYSIS

Rogas?
Laborat e dolore; atque ex hoc misera sollicita est, diem
Quia olim in hunc sunt constitutae nuptiae. tum autem hoc timet,
Ne deseras se.

PAMPHILVS

Hem, egone istuc conari queam?
Egon' propter me illam decipi miseram sinam?
Quae mihi suum animum atque omnem vitam credidit?
Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim?
Bene et pudice eius doctum atque eductum sinam

Quorsum) Be. ed. *quorsus* pro *quorsum*. Hac ratione etiam prorsum, prorsus; rursum, rursus; adversum, adversus; sursum, sursus, inter se permutantur.

Me) Vulg. *aliquid* post *me*. Eiicit Be. concinne.

31. *Paulo mom. huc* etc.) «Translatum est a trutina, cuius alteri lanci quid additur, ut superet aut aequet aliud pondus.» WEST.

33. *Labor. e dolore*) Intelligit dolorem partus, qui et dolores sic dicuntur, ut gr. ὠδῖνες. Ad. III, 1, 2, et 4, 40.

35. *Ne deser. se*) Ovid. Met. III 477, 78: «*Nec* me, crudelis, amantem *Desere*, clamavit.»

36. *Propt. me*) Opera mea. Sic Cic. pr. Mil. 22.

38. *Animo caram*) Cf. Sallust. Ieg. 14: *animo meo carissime*.

Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam.

MYSIS

Haud verear, si in te sit solo situm;
Sed ut vim queas ferre.

PAMPHILVS

Adeone me ignavum putas?
Adeon' porro ingratum, inhumanum, ferum?
Vt neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?

MYSIS

Vnum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.

PAMPHILVS

Memor essem? o Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio. iam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotae; nos soli; incipit:
Mi Pamphile, huius formam atque aetatem vides;
Nec clam te est, quam illi utraeque res nunc utiles
Et ad pudicitiam et ad rem tutandam sient.
Quod te ego per dextram hanc oro, et per genium tuum,

Verear) Ita Be. ex codd. s. In l. antiq. *vereor.*
Ferum) Vulg. *aut inhum. aut fer.* Be. utrumq. *aut* omittit, ut sint asyndeta.
Semotae) V. I. *fuistis.*
Vtiles) Sic Do. ironice. MSS. Pall. *inutiles.* Itid. R.
Genium) Al. *ingenium.*

40. *Coact. egestate*) Cf. Cic. Phil. II, 25, *cogebat egestas.*

41. *Haud verear*) Supplendum, ne tu illam deseras, cf. vs. 35.

42. *Sed vim*) Sc. patris.

44. *Consuetudo*) Intell. de illicitis et furtivis amoribus; vid. Sallust. B. Catil. 58. Ceterum vide quemadmodum singula nomina inverso ordine ad singula sua praecedentia referas praedicata, *consuetudo* ad *ferum*, *amor* ad *inhumanum*, *pud.* ad *ingratum*. Sic monet Donat. recte.

50. *Accessi, vos semotae etc.*) Haec asyndeta animadverte, omissis scilicet connectendi particulis, ut festinatio et studium exprimatur, de qua arte rhetores agunt.

52. *Quam utiles*) H. e. parum utiles. Ironia. Itid. infra IV, 5, 16.

54. *Per dextr.*) «*Dextra* est fidei ac foederis membrum.» *Genium*,

Per tuam fidem, perque huius solitudinem,
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:
Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive haec te solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.
Bona nostra haec tibi permitto, et tuae mando fidei.
Hanc mihi in manum dat; mors continuo ipsam occupat.
Accepi: acceptam servabo.

MYSIS

Ita spero quidem.

PAMPHILVS

Sed cur tu abis ab illa?

MYSIS

Obstetricem arcesso.

PAMPHILVS

Propera;
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis,

Solitudinem) C. G. m. *sollicitudinem*. Id. in marg. al. *solitudinem*.
Vnum) Ita C. G. m. c. gl. *dixeris*.

i. e. naturam eamq. stabilem constantemque.

55. *Solitud.*) *Soli* dicontur, qui cognatis carent atque amicis. Hec. III, 3, 46.

56. *Ne abs te* etc. *neu des.*) Coniunctiones *ne*, *neu*, hoc ordine, quo hic, et alias poni solent; vid. ad Ph. I, 3, 5.

57. *Si*) Particula in obtestationibus solemnis. Cic. Fam. X, 9. *Germani* pro veri. Itid. Plaut. Most. I, 1, 39.

58. *Sive*) Quoties *sive* iteratur, ab initio ponitur *si*. Sic Plaut. Curc. I, 1, 4.

60. *Te isti virum* etc.) Respicit ad haec verba Mysis infra IV, 3, 2-3. *Virum*, maritum. Hec. IV, 1, 1.

61. *Bona-tibi permitto*) Pro committo. Itid. Liv. VIII, 31 fin. ubi Drakenb.

62. *Hanc mihi in manum dat*) H. e. in potestatem ac fidem meam. Vnde in manu viri dicebatur, quae nubebat. *Ips. occup.* sc. plura dicere conantem.

64. *Arcesso*) Ab arceo formatum, ut capesso a capio, facesso a facio. Inde multi vitiose scribere ac pronuntiare solent accesso. Nam etiam ap. Priscian. est *arcesso*, arcessivi. Et sic docuit Gebhard. ad Liv. III, 9.

Ne ad morbum hoc etiam.

MYSIS

Teneo.

Teneo) V. I. *intelligo* vel *scio*.

66. *Ne*) Sc. accedat.

ACTVS II, SCENA I

CHARINVS. BYRRHIA. PAMPHILVS

CHARINVS

Quid ais, Byrrhia? daturne illa Pamphilo hodie nuptum?

BYRRHIA

Sic est.

CHARINVS

Qui scis?

BYRRHIA

Apud forum modo e Davo audivi.

CHARINVS

Vaeh misero mihi!
Vt animus in spe atque in timore usque ante hac attentus fuit;

Ante) R. omitt. *ante*.

In hoc colloquio altera pars annectitur fabulae, Charini alterius adolescentis, quum fere tota versatur in Pamphili unius amore. Inter comoedias autem Terentii sola Hecyra circa unum agitur adolescentem; in ceteris obveniunt bini.

Charinus) ἀπὸ τῆς χάριτος, Adolescens, gratiosum nomen. *Byrrhia*, servus, cuius nomen derivatur ἀπὸ τοῦ πυῤῥὸς, h. e. rubens seu rubicundus, mutato π in β.

3. *In spe atq. in timore*) Vtramq. hanc animi affectionem veteres saepissime notant atque coniungunt. Inter alios Ovidius Heroid. IX, 42,

Ita, postquam ademta spes est, lassus, cura confectus stupet.

BYRRHIA

Quaeso aedepol, Charine, quando non potest id fieri quod vis,
Id velis quod possit.

CHARINVS

Nihil volo aliud, nisi Philumenam.

BYRRHIA

Ah, quanto satius est? te id dare operam, qui istum amorem ex animo amoveas tuo,
Quam id loqui, quo magis lubido frustra incendatur tua.

CHARINVS

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus.
Tu si hic sis, aliter censeas.

BYRRHIA

Age, age, ut lubet.

CHARINVS

Sed Pamphilum

Quando) L. antiq. *quoniam.*
Amoveas) Donatus: « legitur et *ex corde eiicias.* »
Censeas) MS. Pal. *sentires.*

5. *Aedepol.*) Cf. supra I, 4, 2. Explicant quidam, *per aedem Pollucis.* Aliter Voss., quem vide. *Quando-possit.* Haec sententia est Stoicorum, vid. Epictet. Enchir. c. 8: Μὴ ζήτει τὰ γινόμενα γίνεσθαι ὡς θέλεις, ἀλλὰ θέλε γίνεσθαι τὰ γινόμενα ὡς γίνεται, καὶ εὐροήσεις. Et cf. infra IV, 5, 10. Hanc certe in ore servi non magis mirabere, quam quod huiusmodi etiam Davus ille ap. Horat. sapiat, Serm. II, 7.

6. *Id vel q. poss.*) Secundum proverb.: «invenies aliam Galatheam.» *Aliud.* Enallage generis pro aliam. Sic Apulei. Metam. III: «Adiuro per dulcem etc. me *nullam aliam* mea Fotide malle.»

7. *Amoveas*) Quasi onus.

9. Hic versus prodit Menandri sententiam: Υγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ.

10. *Hic*) Adverb. est, non pronomen. Par. explic. «si meo loco fores.» *Censeas*, cf. Eun. II, 1, 11. *Age age.* Sic Noster saepius imitatur Plautum, Caecilium al. formula hac alacritatis eleganti usos. Hoc modo, apage apage, sine sine, dicebant. *Sed Pamph. Video.* Formula scenica, qua quidem, si persona nova accedit, quasi admirantes utuntur. *Pamphil.*, sc. venientem,

Video. omnia experiri certum 'st prius quam pereo.

BYRRHIA

Quid hic agit?

CHARINVS

Ipsum hunc orabo; huic supplicabo; amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies.
Interea fiet aliquid, spero.

BYRRHIA

Id aliquid nihil est.

CHARINVS

Byrrhia!
Quid tibi videtur? adeon' ad eum?

BYRRHIA

Quidni? nihil ut impetres,
Vt te arbitretur sibi paratum moechum, si illam duxerit?

CHARINVS

Abin' hinc in malam rem cum suspicione istac, scelus?

PAMPHILVS

Charinum video, salve.

CHARINVS

O salve, Pamphile.
Ad te advenio, spem, salutem, consilium, auxilium expetens.

PAMPHILVS

Neque pol consili locum habeo, neque ad auxilium copiam

Credo) Par. pr. var. *quod imp.*
Advenio) Al. *venio.*
Auxilium) Sic Be. Vulg. *auxilii.* Cod. Hal. *ad auxiliandam.*

11. *Omnia exp.*) Formulae speciem habet pro nihil intentatum relinquere. Huiusmodi est Eun. IV, 7, 19. Caes. B. G. II, 31. Sic it. Liv. III, 2: «ultima audere et experiri.

13. *Prodat*) Proferat, differat. Sic Liv. XXV, 13, *prodita dies.*

15. *Quidni*) Pro quidnisi. Aut sensus eruitur hoc modo: *quid? nihil* impetrabis, *nisi ut* etc. Ironice.

16. *Moech.*) Par. explic. rivalem. *Dux.* sc. uxorem.

17. *Abisne hinc in mal. rem*) Haec tota formula Comicis est usitata, qua alicui poenam vel exitium imprecantur. Ph. V, 7, 35.

Sed istuc quidnam est?

CHARINVS

Hodie uxorem ducis?

PAMPHILVS

Aiunt.

CHARINVS

Pamphile,
Si id facis, hodie postremum me vides.

PAMPHILVS

Quid ita?

CHARINVS

Hei mihi!
(Submissa voce ad Byrrh.)
Vereor dicere. huic dic, quaeso, Byrrhia.

BYRRHIA

Ego dicam.

PAMPHILVS

Quid est?

BYRRHIA

Sponsam hic tuam amat.

PAMPHILVS

(Ad Byrrhiam)
Nae iste haud mecum sentit. ehodum dic mihi:
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine?

CHARINVS

Ah, Pamphile,

Byrrhia) Al. distingu. *Vereor dicere huic. Dic, quaeso, Byr.*

21. *Vx. duc.*) Plenius Ph. II, 1, 68: *ux. duc. domum*. Itid. Graeci ἄγειν γυναῖκα vel ἄγειν εἰς οἶκον. WESTERHOV.

Aiunt) Hac voce non tam respondere, quam seriam responsionem declinare videntur.

22. *Si id facis*) I. e. uxorem ducis. «*Facere* verb. generaliter positum pro speciali aliquo negotio.» Par. Lexic.

24. *Spons. hic t. amat*) Rem ipsam breviter indicat. Hoc modo Catull. III, 3: «Passer mortuus est meae puellae.»

25. *Num quidnam* etc.) Per euphemismum interrogat, an rem babuerit cum Philum. Sic et Eun. I, 2, 63: *rem*, veneream, cf. Eun. I, 2, 39, 58, 100.

Nil,

PAMPHILVS

Quam vellem.

CHARINVS

Nunc te per amicitiam et per amorem obsecro, Principio ut ne ducas.

PAMPHILVS

Dabo equidem operam.

CHARINVS

Sed si id non potes, Aut tibi nuptiae hae sunt cordi.

PAMPHILVS

Cordi?

CHARINVS

Saltem aliquot dies Profer, dum proficiscor aliquo, ne videam.

PAMPHILVS

Audi nunc iam: Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto, Cum is nil mereat, postulare id gratiae adponi sibi. Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.

CHARINVS

Reddidisti animum.

PAMPHILVS

Nunc si quid potes aut tute, aut hic Byrrhia,

Potes) Ita l. antiq. Subandi, Be. monente, facere. Vett. edd. *potest* sc. fieri.
Tibi) Ingerit Par. *si* ex MSS. s. Al. absque *si*.
Neutiquam) Be. divisim, *ne utiquam*.
Reddidisti) V. I. *reintegrasti*.

26. *Quam vellem*) Vtique ut haec esset causa recusandi.

28. *Aut t. nupt. h. sunt cordi*) Id est, *nuptiae* iucundae sunt «tibi.» L. V. *cordi*. Repetitio eiusd. vocis signum est loquentium indignationis. And. V, 3, 5. Heaut. IV, 6, 11.

29. *Profer*) Idem valet *proferre* quod prodere, cf. vs. 13: «Inde res *prolatae* et rerum prolatio pro iustitio et vacationibus.» WEST.

31. *Cum is nihil* etc.) Sensus: nolo te mihi gratiam habere, qui nihil praestiterim. *Id*. Cum gestu pronuntiandum, valet minimum *gratiae*. Genitivus est *gratiae*; non ut We. putat, dativus.

33. *Animum*) Quem scilicet de-

Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi.
Ego id agam, qui mihi ne detur.

CHARINVS

Sat habeo.

PAMPHILVS

Davum optume
Video, cuius consilio fretus sum.

CHARINVS

(*Ad Byrrhiam conversus*)
At tu hercle haud quicquam mihi,
Nisi ea, quae nihil opus sunt sciri. fugin' hinc?

BYRRHIA

Ego vero ac lubens.
(*Byrrhia abit.*)

Efficite) C. I. inger. *ut.*

Cuius) Ita Be. Lindenbr. S d We. praefert *Huius*, post *Video* posito puncto. Par. *quoius* antique.

Quicquam) C. G. ch. *facis.* Glossema olet.

Sciri) Ita Be. Bi. At vulg. *scire.* Certe alterutrum, inquit Be., legendum est, aut, *op. est scire*, aut, *opus sunt sciri.* Vn. ex Be. codd. *opus est.*

sperata salute mea amiseram. *Hic Byrrh.* Pronom. *hic* nominib. propriis additum praesentes significat; cf. Ad. III, 4, 33.

34. *Facite* etc.) Similia his v. Plaut. Bacch. IV, 4, 42: «Compara, fabricare, *finge*, quod lubet conglutina.» Gradatio est per asyndeton.

35. *Qui*) Quemadmodum. *Ne detur.* Veteres frequenter *ne* pro non dicebant. DONAT. *Detur*, sc. Philumena.

36. *At tu hercle* etc.) «Videtur Byrrhia nescio quas nugas insusurrare hero, quas is graviori cura occupatus audire recusat.» WEST. *Haud quicq. mihi* sc. «consilium das.» Schol.

37. *Nihil*) Bentleius in limine editionis suae declarat se ubicumque *nihil* monosyllabum pronuntiandum sit, *nil* editurum, ubi *mihi*, *mi*. Eximenda tamen sunt loca, ubi integra huiusmodi voce opus erit ad versum sustentandum. *Vero*, affirmantis. Eun. III, 5, 43.

ACTVS II, SCENA 2

DAVVS. CHARINVS. PAMPHILVS

DAVVS

(*Secum*)

Di boni, boni quid porto? Sed ubi inveniam Pamphilum?

Vt metum, in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio.

CHARINVS

(*Pamphilo, intuens Davum*)

Laetus est, nescio quid.

PAMPHILVS

Nihil est. nondum haec rescivit mala.

DAVVS

Quem ego nunc credo, si iam audierit sibi paratas nuptias,

CHARINVS

Audin' tu illum?

DAVVS

Toto me oppido exanimatum quaerere.

In quo) Be. invert. *quo in*, Plautino more. Notat: « In Plauto haec manent; in Terentio puerorum gratia magistri mutabant. »

Haec — mala) Ab uno Par. cod. abest *haec*, ab altero *mala*.

« Haec scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus, in quo, ut fieri solet, fortuna mixta rebus dispositis magnas turbas dat. D.

1. *Dii boni*) Dii immortales, Dii Deaeque, superi inferni, exclamationes sunt admirantibus vel obtestantibus usitatissimae.

3. *Nond. h. resc. mala*) Sc. Davus nuptias mihi indictas; cf. I, 5, 19.

4. *Quem ego n. credo*) Vulg. supplent, interpretandi causa, « Pamphilum moriturum. »

5. *Exanim.*) Cf. supra I, 1, 104, 5, 16; Hec. III, 3, 4.

Toto me op. ex a.) Pergit haec Davus, nec viso nec audito Charino,

Sed ubi quaeram? aut quo nunc primum intendam?

CHARINVS

(*Ad Pamphil.*) Cessas adloqui?

DAVVS

Habeo.

PAMPHILVS

(*Ad abiturum*) Dave, ades! resiste!

DAVVS

Quis homo 'st? qui me! o Pamphile! Te ipsum quaero. euge, Charine: ambo opportune; vos volo.

PAMPHILVS

Dave, perii!

DAVVS

Quin tu hoc audi.

CHARINVS

Interii.

DAVVS

Quid timeas, scio.

CHARINVS

Mea quidem hercle certe in dubio vita'st.

DAVVS

Et quid tu, scio.

Habeo) Do. « *Habeo*, per H, inveni. Legitur et *Abeo.* » V. I. *recedo.* Vulg. script. *Abeo.* Sed parum refert, quo modo scribatur. Nam Romani olim adspirare ex usu tantum solebant, figura literae H nondum cognita; cf. Eun. V, 2, 13.

Me) V. I. *vocat.*

6. *Sed ubi qu.*) «Nunc in omnes se partes versat, quaerens quo dirigat cursum.» DONAT. *Intend.* sc. iter, cursum. Itid. absolute Cic. Catil. I, 12, «quo *intendit.*»

7. *Habeo*) pro *Abeo*, ut sunt holim pro olim, hostium pro ostium in nonnullis MSS. et editt. antiquissimis.

Quis homo) Abundat *homo*, ut in Hec. III, 4, 17.

8. *Ambo*) Charisius et Servius ad Virg. docent, *ambo* aeque ac *ambos* accusativos esse casus.

9. *Quin*) Immo. Eun. V, 2, 62.

10. *Quid hercle certe*) Tres sunt affirmandi particulae, quas Terentius iunxit; sic etiam Ph. I, 3, 12, idque more Graecorum. *Et quid tu.* Sub. Donat. «timeas.»

PAMPHILVS

Nuptiae mi.

DAVVS

Et si scio?

PAMPHILVS

Hodie.

DAVVS

Obtundis, tametsi intelligo.
Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas.

(*A Pamph. ad Char. conversus*)

CHARINVS

Rem tenes.

PAMPHILVS

Istuc ipsum.

DAVVS

Atque istuc ipsum nil pericli est: me vide.

PAMPHILVS

Obsecro te, quam primum hoc me libera miserum metu.

DAVVS

Hem,
Libero. uxorem tibi non dat iam Chremes.

PAMPHILVS

Qui scis?

DAVVS

Scies.

Nuptiae) MSS. Par. add. *parantur*,
Paves) Al. *praecaves*. Al. *cave*.
Pericli) Sic cuntracte, om. MSS. Par. *periculi*.
Scies) Sic Be. recte pro *scio* vulg. Nun enim Davus respondet, an sciret? interroganti, sed quomodo sciret? Al. pro glossa *scies*.

11. *Obtund.*) Sc. aures, h. e. molestus es, eand. rem iterum atque iterum repetendo. Eun. III, 5, 6. Metaphora a fabrorum repetitis ictibus desumpta.

12. *Tu autem ut duc.*) «Pro ne, non, *ut* posuit. Hoc Charino.» DONAT. *Ducas* sc. Philumenam uxorem.

13. *Me vide*) Formula fideiubendi est, uti, me habe, me respice. Ph. IV, 4, 30.

14. *Hem*) Pro ecce. «Demonstratio est facti.» DONAT.

15. *Iam*) Donat. ita intelligit, quasi ex adverso subaudire queat, postea.

Tuus pater me modo prehendit; ait tibi uxorem dare sese
Hodie; item alia multa, quae nunc non est narrandi locus.
Continuo ad te properans percurro ad forum, ut dicam tibi haec.
Vbi te non invenio, escendo in quendam ibi excelsum locum.
Circumspicio. nusquam es. ibi forte huius video Byrrhiam.
Rogo; negat vidisse. mihi molestum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipsa re mi incidit suspicio. hem,
Paululum obsoni; ipsus tristis; de improviso nuptiae.

Sese) Be. ed. *dari.* Respicit ad sup. I, 2, 20; at ego respicio ad I, 5, 3. Accedit quod om. fere libb. aut *se* habent aut *sese.*

Es) Be. add. *es*, ut infra IV, 4, 4, quo codicis G. m. glossam tangit, *eras.* Donat. *vidi* supplet.

Vidisse) Par. MSS. *se.*

16. *Tibi ux. dare sese*) Non tantum soceri, sed et patres dicebantur uxores dare filiis, cf. infra 6, 21; III, 3, 28; Ph. I, 2, 70; itid. Plaut. Truc. IV, 3, 69.

17. *It. al. multa*) Scilicet minae domini, quas callide tacet; cf. supra I, 2, 25 etc. *Non est narr. loc.* «Bene distulit narrationem, ne si audirent Charinus et Byrrhia desinant dolos struere adversus vigilantissimum senem.» DONAT.

18. *Ad for.*) Vera refert, quae vide supra I, 3, 21.

19. *Escendo in quend.* etc.) Similis locus Virg. A. I, 184. Poterat autem Davus facile reperire *excelsum locum*, quod clivosa esset urbs Athenarum. Ad. IV, 2, 35, 36.

20. *Huius*) Δεικτικῶς, Charini. *Byrrhiam*, servum.

23. *Obsoni*) H. e. eduliorum, quae cum pane comeduntur. Plutarch. Sympos. IV. It. Cornel. Themist. 10, ubi Fischer. «opsonium, inquit, sensu arctiore, de piscibus est intelligendum.» Vocem ipsam Kirchmaierus ad Cornel. Agesil. 8 deducend. putat ex ὄψον piscis et ὠνοῦμαι emo. « *Obsonium* est ipse modicus cibus inter paucos.» Schol. *Ipsus* antique pro ipse. Hec. III, 2, 8. Scilicet Simo significatur. Nam servi heros, discipuli magistros vocabant *ipsos*, gr αὐτούς. Sic et domina vocatur *ipsa* Plaut. Casin. IV, 2, 11.

Non cohaerent.

PAMPHILVS

Quorsumnam istuc?

DAVVS

Ego me continuo ad Chremem.
Cum illoc advenio, solitudo ante ostium. iam id gaudeo.

CHARINVS

Recte dicis.

PAMPHILVS

Perge.

DAVVS

Maneo. interea introire neminem
Video, exire neminem; matronam nullam in aedibus,
Nil ornati, nil tumulti. accessi, intro aspexi.

PAMPHILVS

Scio.
Magnum signum.

DAVVS

Num videntur convenire haec nuptiis?

PAMPHILVS

Non, opinor, Dave.

DAVVS

Opinor, narras? non recte accipis.

Chremem) Ita Bo. Erasm. Mu. Lindenbr. al. At Par. *Chremetem*; testans, in nullo MSS. s. esse *Chremem*. Contra Erasm. nob. haec: *Chremem* et *Chremetem*, ut *Darem* et *Daretem*. V. I. *dirigo*.
Illoc) Al. *illo*.
Aspexi) V. I. *in domum Chremetis*.
Haec) C. G. m. colloc. *haec conv*.

24. *Ego me continuo*) Sc. coniicio in pedes, cf. Ph. I, 4, 13.

27. *Matron. null.*) « Intelligi vult pronubas, vicinas, cognatas, quae sponsam ornarent, ornatam deducerent ad aedes mariti, et in thalamo collocarent.» WEST.

28. *Ornati, tumulti*) Per archaism. pro *ornatus*, *tumultus*. « *Ornabantur* postes et aliae partes aedium florib. et coronis.» RVHNK. Per *tumult.* intelligitur turba coquorum, tibicinarum et hymenaeum qui cantaturi erant, discurrentes et perstrepentes *tumultum* excitabant.» WEST.

30. *Narras*) Dicis. *Accipis*, intelligis.

Certa res est. etiam puerum inde abiens conveni
Chremis,
Olera et pisciculos minutos ferre in coenam obolo seni.

CHARINVS

Liberatus sum hodie, Dave, tua opera.

DAVVS

Ac nullus quidem.

CHARINVS

Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat.

DAVVS

Ridiculum caput!
Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem
ducere;
Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis.

CHARINVS

Bene mones.
Ibo, etsi hercle saepe iam me spes haec frustrata 'st.
Vale.

Olera) Mu. *Holera*; cf. vs. 7, *abeo.*

31. *Puerum*) H. e. servum, παῖδα. Hor. Od. 1, 38.

32. *Olera et pisciculos* etc.) Est descriptio frugalitatis senilis. *Olera* certe in cibis vilissimis erant, quae oderunt parasiti, Plaut. Truc. II, 7, 48. Et Hor. Sat. II, 6, 64.

Piscic. minut.) Deminutionem addit minuto, ut vilitas magis appareat. Cic. Verrin. 6, 7: «*minutae* fruges.» Omnino autem pisces Athenis propt. mare propiuquum magni non poterant venire. *Obolo*, hoc e. minimo pretio. Erat autem *obolus*, ὀβολός, Graecor. sexta pars drachmae; vid. Priscian. de ponderib. et mensuris. Signific. autem ferre *obolo*, i. q. gr. ὀβολοῦ ἀγοράσαι.

33. *Nullus*) Pro non. Eun. II, 1, 10. Hec. I, 2, 4, not.

34. *Huic*) Pamphilo *non dat* Chremes. *Ridic. caput.* «Pro toto homine. Nemo enim, ore contempto, ex aliis membris hominem velit significare; et est συνεκδοχὴ τρόπος.» DONAT.

35. *Quasi* etc.) Tertium datur, quod absurdus ille non sentit.

36. *Vides*) Provides; cf. sup. I, 3, 3, et infra 6, 55.

Ambis) *Ambire* dicuntur qui quid summo studio petunt. Proprie de candidatis, qui populum circumibant, ut sibi suffragia colligerent ad summos magistratus consequendos.

ACTVS II, SCENA 3

PAMPHILVS. DAVVS

PAMPHILVS

Quid igitur sibi vult pater? cur simulat?

DAVVS

Ego dicam tibi.

Si id succenseat nunc, quia non det tibi uxorem Chremes,

Ipsus sibi esse iniurius videatur; neque id iniuria.

Prius quam tuum, ut sese habeat, animum ad nuptias perspexerit.

Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.

Tum illae turbae fient.

PAMPHILVS

Quidvis patiar.

DAVVS

Pater est, Pamphile. 6

Succenseat) Fa. Bc. Par. *suscens.* ex MSS.

Det) Ita Be. et cod. Hal. Vulg. *dat* minus latine.

Culpam) C. G. m. *omnem.*

Patiar) Distingu. Al. *quidvis? patiar?* al. *quid? vis patiar?* Equid. sustuli cum Be. omn. interrogationem.

Haec scena deliberationem continet Davi et Pamphili, qua ille persuadet huic, ut patri dicat, uxorem se ducturum.

1. *Cur simulat*) Cf. supra I, 1, 130.

2. *Si id succ.*) « Fingitur succensens Simo, ob denegatam filio Chremetis filiam, nondum perspecto etiam Pamphili animo de nuptiis, et credens, se vel cum gratia id impetraturum vel certe invitum filium coacturum. » WEST.

4. *Vt sese hab.*) I. e. qualis sit. Liv. V, 5: « *ut* n. se res *habet.* »

5. *Ibi*) Pro tunc. Eun. II, 2, 30. *Culp. in te transf.* Davus manifestat consilium senis, quod is exseruit Sosiae supra I, 1, 131.

6. *Illae turbae* etc.) H. e. filii et patris de hac re concepti dolores; filii praesertim, cf. sup. I, 5. *Pater est.* « A necessario argumentum. »

Difficile 'st. tum haec sola 'st mulier. dictum ac factum invenerit
Aliquam causam, quamobrem eam oppido eiciat.

PAMPHILVS

Eiciat?

DAVVS

Ac cito.

PAMPHILVS

Cedo igitur, quid faciam, Dave?

DAVVS

Dic te ducturum.

PAMPHILVS

Hem!

DAVVS

Quid est?

PAMPHILVS

Egon' dicam?

DAVVS

Cur non?

PAMPHILVS

Nunquam faciam.

DAVVS

Ne nega.

PAMPHILVS

Suadere nóli.

DAVVS

Ex ea re quid fiat, vide.

Eiciat) Sic Be. ex codd. s. τρισυλλάβως. Itid. in C. G. m. inveni.

7. *Difficile est*) Sc. Resistere, contradicere. *Sola*. Cf. I, 5, 55, not. *Dict. ac fact.* Proverbial est locutio, ubi quis citra moram id re praestat, quod verbis pollicetur etc. Erasm. Adag.

8. *Quamobrem*) Hac utitur locutione frequenter. Alioquin dicend. erat, quam ob *causam*, ut id. nomen repeteretur, quod praecesserit. *Oppido eiciat.* «Scilicet per magistratus.» WEST. It. Menandri est, ἐκβάλλειν τῆς πόλεως. *Ac mem.* Partic. ac eod. orationis tenore cf. Eun. V, 3, 6.

9. «*Cedo*) «Pronuntia, dic, quasi rem facilem ac nullius praeiudicii.» DONAT.

10. *Egone*) Cum emphasi, h. e. quem dedeceat fallere patrem atque mentiri.

PAMPHILVS

Vt ab illa excludar, huc concludar.

DAVVS

Non ita 'st.

Nempe hoc sic esse opinor, dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem; tu, ducam, inquies.
Cedo, quid iurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quae nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periclo. nam hocce haud dubium'st, quin Chremes
Tibi non det gnatam; nec tu ea causa minueris
Haec quae facis, ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut, cum velit, tibi iure irasci non queat.
Nam quod tu speres, propulsabo facile. uxorem his moribus

Huc) Sic Be. Erasm. Wc. Lindenbr. In C. G. m. et C. Hal. *hac.*
Hic) V. I. *in hoc responso.*
Ne is) Id. *Chremes.*
Sententiam) Id. *quia deliberatum habet tibi non dari Philumenam.*
Velle) C. G. m. *te* c. gl. *ducere.*
Moribus) V. I. *meretricalibus.*

12. *Vt ab illa exclud.*) H. *e.* ut a Glycerii nuptiis repellar. «Amantes enim proprie *excludi* dicebantur, quoties amicarum fores offendebant clausas.» WEST. Eun. I, 1, 4. Et Tibull. II, 3, 47, 48: «nulla *exclusura* dolentes Ianua.»

Huc conclud.) H. e. in Philumenae nuptias coniiciar; cf. inf. III, 4, 23. *Concludi* dicuntur ferae bestiae vel caveis vel retibus in venatione. Ph. V, 1, 17. Plaut. Curc. III, *vs.* 79, 80. *Huc.* Hoc dicit, domum Chremetis intuens.

14. *Ducas volo* etc.) Conf. infra 5, 7.

15. 16. *Redd. omnia - incerta ut sient*) Terentius hic quoque commiscet duas constructiones diversas pro more suo in una. Nam aut erat ponendum, *reddes incerta*, aut, efficies, *ut incerta sint*, vid. infra III, 2, 23; Eun. III, 5, 62, 63. Huc respexit Horatius, Sat. II, 3, 167 etc. dicens: «si quis — *Reddere certa* sibi.»

17. *Sine o. peri.*) «H. e. sine ducenda Philumena.» DONAT.

18. *Ea causa*) Scilicet quia minime dabit ille filiam. *Nec minueris*, h. *e. nec* mutaveris. Sic Hec. IV, 3, 10.

19. *Haec quae fac.*) «Ire ad Glycer.» schol. *Ne is*, scil. Chremes, *mut. sent. s.*, quando te non ire ad Glyc. videret.

21. *Speres*) Sunt qui pro *speres* legere malint *timeas*. Sed iidem non

Dabit nemo. inveniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.
Sed si te aequo animo ferre accipiet, negligentem feceris.
Aliam otiosus quaeret. interea aliquid acciderit boni.

PAMPHILVS

Itan' credis?

DAVVS

Haud dubium id quidem 'st.

PAMPHILVS

Vide quo me inducas.

DAVVS

Quin taces!

PAMPHILVS

Dicam. puerum autem ne resciscat mi esse ex illa, cautio est:
Nam pollicitus sum suscepturum.

DAVVS

O facinus audax!

PAMPHILVS

Hanc fidem
Sibi me obsecravit, qui se sciret non desertum iri, ut darem.

Aliam) C. G. m. et C. Hal. *alia* c. glossa utrobiq. ead. *negotia*.
Suscepturum) V. I. *nutriturum*.
Desertum iri) Ita Mu. ex C. vet. Al. *deserturum*, ubi deest *me*.

intelligunt, *sperare* saepius poni Latinis pro timere. Exemplorum adfero unum, Cic. p. Rosc. A. 4: «sin a vobis, id quod non *spero*, deserar.» Vid. ibid. Doëring.

22. *Corrumpi*) Eod. sensu quo Tacit. G. 19: «nec *corrumpere* et *corrumpi* seculum vocatur;» ubi Longol. exemplis allatis rem veneream denotari ostendit.

24. *Aliam otios. quaeret*) Similiter Liv. I, 40: «rex tum, Servio occiso, quemcumq. *alium* generum delegisset.»

25. *Induc.*) Verb. venatorium, uti *conclud.* vs. 12.

26. *Puerum*) Cf. infra IV, 3. *Cautio*, nom. verbale, pro cavendum. Sanct. Min. I, 15.

27. *Susceptur.*) Cf. I, 3, 14, not. *Hanc fid. Sibi me* etc. Ordo est, *ut hanc fid. sibi darem* etc.

28. *Obsecravit*) Scil. Glycerium. *Qui*, cf. infra IV, 4, 52, not. et Horat. A. P. 462. «*Qui* scis, an.»

DAVVS

Curabitur. sed pater adest. cave, te esse tristem sentiat.

Te esse tristem) Par. un. C. *ne.*

29. *Curabitur*) « Non curabo, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et grave ostendit. » DONAT.
Sed) Cf. Eun. II, 1, 11.

ACTVS II, SCENA 4

SIMO. DAVVS. PAMPHILVS

SIMO

(*Secum*)

Reviso quid agant, quidve captent consilii.

DAVVS

Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.
Venit meditatus alicunde ex solo loco;
Orationem sperat invenisse se,
Qui differat te. proin tu fac apud te ut sies.

Loco) V. I. *remoto, secreto.*
Orationem) Vn. ex Par. MSS. *rationem.* Cf. I, 1, 114.
Differat) V. I. *dissipet.*
Sies) C. G. m. *sis*, c. var. *sies.*

« Haec scena nondum iniicit erroris fabulae, et periculum comicum. Facit etiam exsecrationem consiliorum. DONAT.

1. *Reviso quid* etc.) Cf. I, 1, fin. quae iusserat Simo ad observandum Davum. *Capt. consil.* cf. sup. I, 1, 43.

2. *Hic non dub. quin* etc.) Haec opinio inde Davo poterat venire, quod Pamphilus propositione patris obstupuisset, supra I, 5, 21.

3. *Meditatus*) Sc. secum. Itid. Ph. II, 1, 12.

5. *Differ.*) Hoc est carpat, perstringat. Itid. Plaut. Pseud. I, 3, 124: « iam ego te *differam* dictis meis. » Nisi felicius forte Donat. « disturbet, in diversum ferat. » *Ap. te ut s.* Non esse apud se, h. e. perturbatum esse. Vnde, redire ad se, ut And. III, 5, 16 est, colligere se. « Quasi abierit animus et rursus redierit. DONAT.

PAMPHILVS

Modo ut possim, Dave.

DAVVS

Crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Vnum esse verbum, si te dices ducere.

Possim) C. I. et E. V. *possum*, male.
Esse) Abest *esse* a Par. MSS. quarto.
Ducere) G. I. add. Pa. *faciam*. Cf. Hec. V, 1, 41.

6. *Modo ut*) Pro si modo. Ph. I, 2, 9.

7. 8. *Tecum commutat. patr. Vn. esse verb.*) Haec locutio videtur nullibi alias obvenire. Sed credit West. *Verba commutare* cum altero, olim simpliciter dictum pro sermones conferre, pro iurgari, mutuisq. verbis et conviciis incessere. Vid. Ph. IV, 3, 33. Nostrum h. locum Drakenb. allegat ad Liv. X, 19: « inter paucos certatum fuerat, » ubi exponit: proprie *verba commutare* est, quod altercari dicimus. »

ACTVS II, SCENA 5

BYRRHIA. SIMO. DAVVS. PAMPHILVS

BYRRHIA

Herus me, relictis rebus, iussit Pamphilum
Hodie observarem, quid ageret de nuptiis.

Observarem) Sic Be. pro *observare* vulg. Id. omitt. *ut*, quod proxime vulgo sequitur, quo concinniorem reddat periodum. Atque it. Gesner. construct. hanc, *me iussit observarem*, defendit, quae ead. est Eun. IV, 4, 24, 25.

« Vide quam mire, quam omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo et Davus et Pamph. et Charinus et ipse Byrrhia. » DONAT.

1. *Relict. reb.*) Formula festinandi, usitata praet. Terent. aliis.

2. *Hod. observ. quid* etc.) Hoc fere id. mutatis personis supra I, 1, 142, 143.

Scirem id: propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo praesto video cum Davo. hoc agam.
Vtrumque adesse video.

DAVVS

Hem, serva.

SIMO

Pamphile!

DAVVS

Quasi de improviso respice ad eum.

PAMPHILVS

Ehem, pater.

DAVVS

Probe.

SIMO

Hodie uxorem ducas, ut dixi volo.

BYRRHIA

Nunc nostrae timeo parti, quid hic respondeat.

PAMPHILVS

Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora.

BYRRHIA

Hem.

Sequor) Hunc v. Be. ut spurium uncia circumscrib. ob voc. praesertim *venientem*. Et iam ante Be. vidit Westerhovius fieri non potuisse, ut servus *venientem* diceret Pamphilum, qui dudum aderat. Igit. subaud. potius *Simonem*, quod id. glossema est codicis Hal. Distinctio versus mea est.

4. *Ipsum*) Pamphilum. *Praesto* sc. esse. *Hoc agam.* « In gestu est; nam est figura corporis observantis quid agatur. » DONAT. Et Far. not. Rituale a sacrific. et auguriis sumptum, in quibus sacerdos aut praeco alta voce exclamabat: *hoc age*: quae vox eos qui interessent monebat, ut ad rem, quae ageretur, tota mente vacarent. » Huic contrarium est illud Eun. II, 3, 57: *alias res agis*. Lambin. ad Hor. Epist. I, 18, 88: « in hanc curam incumbe. »

5. *Serva*) Scilicet illa praecepta, quae modo dederat, 4, 5, ac superiori scena 3.

6. *Quasi de impr.*) Nempe ne meditata Simo intelligat te mecum habuisse consilia.

7. *Probe*) Quo dicto Pamphilum bene fecisse, domino non sentiente, significat.

9. *Istic*) Pro ista in re.

DAVVS

Ommutuit.

BYRRHIA

Quid dixit?

SIMO

Facis ut te decet.

Cum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.

DAVVS

(*Submissa voce ad Pamph.*)

Sum verus?

BYRRHIA

Herus, quantum audio, uxore excidit.

SIMO

I nunc iam intro; ne in mora, cum opus sit, sies.

PAMPHILVS

Eo.

BYRRHIA

Nullane in re esse cuiquam homini fidem?
Verum illud verbum 'st, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi esse melius malle, quam alteri.

Ommutuit) Sic script. Be. Par. recte. Cf. Cic. Or. 47. At We. al. *obmut.* V. I. *pater tuus sicut dixi.*

Nullane) Par. MSS. Hal. C. *nullamne.*

In re) V. I. *sua re.*

Cuiquam) Par. *quoiquam*; cf. II, 1, 36.

Malle) Be. *mavelle* pro *malle*, et pro *melius*, duplici comparativo offensus, *bene* posuit. Male.

10. *Ommutuit*) Hoc Davus Pamphilo in aurem insusurrat. Inde Byrrhia interrogationem ad semetipsum, *quid dixit?*

11. *Imp. c. grat.*) Cf. Ph. IV, 3, 16, 17.

12. *Sum verus*) Vera dixi; cf. supra 4, 6 etc.

13. *Nunc iam*) Itid. Liv. V, 17. Omnino autem synonyma saepe solent geminari, ut *deinde postea*, Liv. XLI, 24; *quoque etiam*, Plaut. Pers. IV, 9.

14. *Nullane in re esse* etc.) Cf. supra I, 5, 10, not. Querimonia fere ead. Catull. XXX, 6: « Eheu! quid faciant dehinc homines *quoive habeant fidem*? »

15. *Verbum*) Proverbium.

16. *Omnes sibi esse* etc.) Haec Te-

Ego, cum illam vidi, virginem forma bona
Memini videre: quo aequior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo mihi det malum

Quo) V. I. *in qua re.*
Renuntiabo) Id. *hoc domino meo.*
Vt) C. G. m. sup. scrpt. *ne.* Non sensit glossator servi ironiam.

rentii sententia fere ead. est, quae Euripidis in Medea, ὡς πᾶς τις αὑτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ. *Sibi esse melius*, i. e. magis beatos ac felices esse. Ad. I, 1, 9. Et Hor. serm. II, 8, 18: «pulchre *fuerit tibi.*» *Melius malle.* Itid. duplici comparat. Liv. XXII, 34: «qui *magis malit.*»

18. *Quo*) Quare, quapropter; vid. Sanct. Min. IV, 4.

19. *In somnis*) per noctem.

20. *Renunt. ut p. h. malo*) Ludit servus et iocatur in re seria. *Malum* h. e. verbera, poena servorum. Itid. Liv. IV, 49: «sicut servis, *malum* minantem militibus.» *Malo malum.* Id verb. sensu diverso. *Pro h. malo* sc. nuntiato, quo nimirum *exidit uxore* Charinus.

ACTVS II, SCENA 6

DAVVS. SIMO

DAVVS

Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, et ea me hic restitisse gratia.

SIMO

Quid, Dave, narrat?

Dave) Sic Bc. Omn. codd. *Davus.* At vero praeter Bc. in Par. Ed. it. *Dave* pro var. exhibetur. Quod ipsum probo. Nam scena priori vs. 14. Pamphilus ibat in domum, Davo comitante, qui tamen extra ostium restitit. Ad hoc igitur refer verba, et *ea me restitisse gratia.* Senex autem h. l. vs. 3. Davo instat, ut quid Pamphilum audiverit murmurantem secum communicet.

«Haec scena dolos continet utriusq. personae, quibus utraque capit, et capitur miro modo.» DONAT.

3. *Quid narrat?*) Sic solent qui submissius loquentes vix intellexerant. *Acq. quic. n. q.* h. e. nihil. Pacne

DAVVS

Aeque quicquam nunc quidem.

SIMO

Nilne? hem.

DAVVS

Nil prorsus.

SIMO

Atqui exspectabam quidem.

DAVVS

Praeter spem evenit: sentio: hoc male habet virum.

SIMO

Potin' es mihi verum dicere?

DAVVS

Ego? nil facilius.

SIMO

Num illi molestae quippiam haec sunt nuptiae,
Propter hospitae huiusce consuetudinem?

DAVVS

Nihil hercle; aut, si adeo, bidui est aut tridui
Haec sollicitudo. nosti? deinde desinet.

Aeque) Schmieder ex codd. *neque* pro *aeque*. Itid. Par. in marg.

Ego?) *DA.* ego? Haec Be. infert, ut metro consulat; quo insuper vivacius reddi videatur diverbium; cf. Eun. I, 2, 21.

Haec) Al. *hae*. Infra IV, 1, 32.

Sollicitudo) V. I. *prioris amatae*.

Nosti) Mallem pronuntiatum absque interrogatione, út Heaut. II, 2, 10. Leg. al. *nostin*; al. *nostine*.

id. est illud Plaut. Mil. III, 1, 188: «*aequi* istuc facio» pro non tantidem, nihil est. Ibid. Taubm. et *aeque* exhib. pro varia lect. Sed in loc. nostr. difficiliorem scholion C. Guelf. hoc est; *Acq. quicq. nunc quid.* est aequiter omnia q. d. nihil narro, et posit. speciale pro generali; aeque narrat omnia qui nihil narrat.

4. *Nihil prorsus*) «Dicit hoc in quo nulla est ambiguitas.» DONAT.

6. *Potisae*) Hac ratione, *Potis* sum, contracte Possum, vid. Voss. de Analog. SI. *Potin' est* —? DA. ego? Cuiusmodi singulorum deinceps interrogata etiam videbis Eun. I, 2, 21.

7. *Haec*) Antique pro *hae*.

8. *Propt. hosp. consu.*) Cf. Hor. Od. III, 7, 9, 10, ubi Lambin. *hospitae*, Chloes, quae tuum virum amat.

9. *Si adeo*) I. q. ut plurimum, ut maxime. «Bene, *aut si adeo*, ne sic omnino negaret.» DONAT.

Etenim ipsus eam rem recta reputavit via.

SIMO

Laudo.

DAVVS

Dum licitum est ei, dumque aetas tulit,
Amavit; tum id clam; cavit, ne unquam infamiae
Ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est. animum ad uxorem appulit.

SIMO

Subtristis visu 'st esse aliquantulum mihi.

DAVVS

Nil propter hanc; sed est, quod succenset tibi.

SIMO

Quidnam' st?

DAVVS

Puerile 'st.

SIMO

Quid id est?

DAVVS

Nil.

SIMO

Quin dic, quid est?

Hanc) Vulg. *hanc rem*. Sed Be. omitt. *rem*, subaudiens *hospitam*, sc. Glycerium; cf. vs. 8.

Succenset) Var. lect. ap. Bi. *succenseat*.

Id) Be. *id*.

11. *Via*) Via sc. ratione.

12. *Dum licit. est ei, dumq. aet. tulit*) Verba sunt heri fere ead. supra I, 2, 17 etc., quib. comice utitur servus per imitationem.

13, 14. *Cavit, ne unquam infam. Ea res* etc.) Id vero studiose atque honeste praecipiebant amantibus; quomodo Plaut. Curc. I, 1, 28: «*ne id quod ames tibi sit probro.*» His ergo veterator quae cordi sunt patri callide morem gerit atque obsequitur.

16. *Subtrist.*) Pro aliquantulum *tristis*; vid. Fab. de praepositione *sub*, quae minuit significationem. Additur h. l. *aliquantulum* comice; uti supra 2, 32, *piscic. minut.*

17. (*Quod succens. tibi*) Patet Davum derivare Pamphili tristitiam, quam senex animadverterat, ad aliam qualemcumq. causam.

18. *Puerile est*) Ad puerum ex Pamph. genitum facete alludit; conf. supra 3, 26.

DAVVS

Ait, nimium parce facere sumtum.

SIMO

Mene?

DAVVS

Te.

Vix, inquit drachmis est obsonatum decem.
Num filio videtur uxorem dare?
Quem, inquit, vocabo ad coenam meorum aequalium
Potissimum nunc? et, quod dicendum hic siet,
Tu quoque perparce nimium. non laudo.

SIMO

Tace.

DAVVS

(Secum)

Commovi.

SIMO

Ego istaec recte ut fiant videro.
Quidnam hoc rei est? quid hic volt veterator sibi?
Nam si hic mali est quicquam, hem illic est huic rei caput.

Ait) MSS. Pal. *te.* Sed ea lectio, sicut pleraeq. Palatinorum, glossam sapit.

Obsonatum) Ita Be. e duob. libb. Vulg. *obsonatus est.*

Illic) V. I. *in ipsa domo.*

Rei) Erasm. in marg. *rei* monosyllab. est.

20. *Vix drachmis* etc.) Notum est qui *obsonio*, paucis eund. dici esse contentum. Erat enim in proverbio, etiam apud Graecos: «Si caseum haberem, non desiderarem *obsonium.*» Erasm. *drachm. decem. Drachma* est nummus, conveniens fere cum Romanorum denario, quorum unus aureus pro decem argenteis valebat. Sex millibus vero *drachmis* continebatur talentum Atticum.

23. *Hic*) Pro hac in re; cf. supra 1, 10.

24. *Non laudo*) Modeste dicit *non laudo* pro reprehendo.

25. *Commovi*) Iratum reddidi sc. herum. *Videro*, providero, curavero. Simplex verb. pro composito.

26. *Quidn. h. rei est?*) «Verba sunt secum cogitantis, aut de his quae nunc loquutus est Davus, aut de adventu mulierum, quae in scenam veniunt.» DONAT. *Veterator*, est in omni re callidus, sed non semper convicium in servos. Supra ipsum hoc nomen vid. Lindenbr.

27. *Huic rei caput*) I. e. huius *rei* auctor. Itid. Ad. IV, 2, 29. Etiam vid. Cic. p. Rosc. A. 27, ubi Doering.

ACTVS III, SCENA I

MYSIS. SIMO. DAVVS. LESBIA. GLYCERIVM

MYSIS
Ita pol quidem res est, ut dixti, Lesbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.

SIMO
Ab Andria 'st ancilla haec.

DAVVS
Quid narras?

SIMO
Ita 'st.

MYSIS
Sed hic Pamphilus.

SIMO
Quid dicit?

MYSIS
Firmavit fidem.

SIMO
Hem!

DAVVS
Vtinam aut hic surdus, aut haec muta facta sit.

Quid narras? — ita 'st) Sic Be. nomina praefigit. Vulg. St. *quid narras?* Da. *ita 'st.*

«In hac scena novo modo, cessante Davo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac scena id agit poëta, ut ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. Et quaedam industria, quaed. velut casu eveniunt: ut nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομίᾳ comicorum poetarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio scriptorum factum sit.» DONAT.

1. *Lesbia*) Ab insula *Lesbi*, ob vinum famosa. Cf. supra I, 4, 1.

2. *Virum*) Fisch. ad Anacreont. Od. 72, not. «Ὁ ἀνὴρ est amator, ut *vir* ap. Terent. III, 1, 2.»

3. *Ab Andria*) Pro Andriae; cf. sup. I, 3, 21, et infra IV, 4, 17.

4. *Dicit*) «Per *dicit* seni mulier intelligitur, mulieri Pamphilus.» WEST.

5. *Vt. aut h. surdus* etc.) Huic compar. Tibull. IV, 14: «Nunc ego me

MYSIS

Nam quod peperisset, iussit tolli.

SIMO

O Iupiter!

Quid ego audio! actum'st, siquidem haec vera praedicat,

LESBIA

Bonum ingenium narras adolescentis.

MYSIS

Optumum.

Sed sequere me intro, ne in mora illi sis.

LESBIA

Sequor.*

(*Mulieres eunt intro*)

DAVVS

Quod remedium nunc huic malo inveniam?

SIMO

Quid hoc?

Adeone est demens? ex peregrina? iam scio, ah!

Vix tandem sensi stolidus.

DAVVS

(*Secum*)

Quid hic sensisse ait?

SIMO

Haec primum adfertur iam mihi ab hoc fallacia.

Sis) Par. MSS. add. *cum opus sit*.
Sensisse) Quid MSS. ap. We. *se*.

surdis aurib. esse vellm. » Ob rumorem sc. de amatae perfidia.

6. *Nam quod peperisset* etc.) Cf. I, 3, 14. *Tolli*, nutriri.

7. *Actum est*) Desperantis formula, quam petit Donat. a iudiciis.

8. *Ingenium*) « Naturam. » DONAT.

10. *Huic malo*) Quod scilicet loquacitas modo effecerat mulieris. *Inveni*, gr. εὕρηκα. Supra I, 1, 39.

11. *Ex peregr.*) Donat. suppl. « ut filium suscipiat? » Ex *peregrina* autem qui natus erat, legib. Atheniens. non poterat esse civis. Lex enim est ap. Herodot. lib. I: Ην δὲ ἀνὴρ ἀστὸς γυναῖκα ξένην ἔχῃ, ἄτιμα τὰ τέκνα γίνεται. Ita non mirum est, Simonem irridendum tanta admiratione percussum exclamare: *Adeone est demens? ex peregrina?*

12. *Tandem*) Cf. Eun. V, 2, 68, h. l. indignantis.

Stolid.) Ex eo iam senex, quod pro nimis acuto *stolidus* apparet, ridiculus fit.

13. *Adfertur fallacia*) Conf. II, 6, 1; etiam superiora I, 2, 25, 26.

Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.

GLYCERIVM

(*Haec Glycerii vox a profunda scena auditur*)
Iuno Lucina, fer opem! serva me, obsecro.

SIMO

Hui! tam cito? ridiculum! postquam ante ostium
Me audivit stare, adproperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi, Dave, haec.

DAVVS

Mihin'?

SIMO

Num immemor es discipuli?

DAVVS

Ego quid narres nescio.
Hiccine me si imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc huius periclo fit, ego in portu navigo.

Lucina) V. I. *Lucina dicitur eo quod in lucem praeest nascentibus.*
Adproperat) Id. *partum.*
Discipuli) Iam inde a Donati aetate lectio est, *immemor es discipuli*. Itid. C. G. m. ubi sup. script. est, *tui*, *filii mei.*
Portu) V. I. *tuto.*

14. *Hanc simulant* etc.) Haec verba tanq. animi praesagientis ad act. IV, scen. 4, spectant.

15. *Iuno Lucina* etc.) Haec vox ab interiore tantum scena auditur, non in media. Inde illud intelligitur Horatii praeceptum, A. P. 182, 183: «nec tam. *intus* Digna geri, promes in scenam.» *Iuno Lucina.* Catull. Carm. XXXIV, 13, 14, et Ovid. Met. V, 304. Vt alios scriptores praeteream hanc Deam commemorantes, Diodorum Sic. satis habeo auctorem, eand. Graecos εἰλείθυιαν dicere λαβεῖν τὴν περὶ τὰς τικτούσας ἐπιμέλειαν, lib. V, §. 73; Add. Ovid. Met. V, 304, ubi vid. Lenz. *Serva.* Recte, quia *conservatrix* inter alia Iuno cognominabatur.

18. *Divisa sunt temporibus* etc.) Locutio ab ipso theatro desumpta, ubi omnia actibus, partib. *Temporib.* ac personis *divisa* vel distributa dicebantur.

19. *Immemor discip.*) Non satis tenent praecepta magistri. Dubitat enim Simo, illam vere peperisse. Quo modo Hor. Epod. V, 5: «si vocata partubus *Lucina* veris affuit.»

20. *In veris*) His *veris nuptiis* compara quae simulatae videbantur supra I, 1, 20.

21. *Mihi lud redd.*) Cf. Ph. V, 8, 52, not.

22. *In portu navigo*) Est proverbialiter dictum, quo notatur summa securitas.

ACTVS III, SCENA 2

LESBIA. SIMO. DAVVS

LESBIA

Adhuc, Archylis, quae adsolent quaeque oportet
Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.
Nunc primum fac istaec lavet: post deinde,
Quod iussi ei dari bibere, et quantum imperavi,
Date. mox ego huc revertor.
Per ecastor scitus puer est natus Pamphilo.

Oportet) Var. ap. Wc. *oportent* ἀρχαϊκῶς. Hunc vers. Bacchiacum esse Be. animadvertit, quem distinguit ita: *Ad huc Arch | ylis quae ad | solent quaeque | oportet.*

Dari) Sic Be. Par. ex libb. Al. *dare.* Invenit Fa. *date.*

Huc) R. omitt. *huc.*

Ecastor) Priscian. *Perecastor.* Al. per diphtong. *Per aecast.* Sed plurimi libb. sine diphth., ut anapaestus in prima huius vers. servetur, correpta antepenult. *Per e ca st.* V. I., *Per Deum Castorem.*

« In hac scena specta, quam scite expressa sit consuetudo medici vel medicae egredientis ex aegri domo. DONAT.

1. *Adhuc quae adsolent* etc.) Addidit Boeclerus ex Vlpiano, quae de obstetricum opera laudantur.

2. *Signa ad salut.*) Sc. pertinentia, vel spectantia.

3. *Istaec*) *Isthaec* Donato videtur Terentius dixisse, ne pudenda diceret. Alii tamen ea interpretantur esse, quae ex puerperio sordcrent. Ab his ego dissentio existimans per *istaec* puerperam ipsam subaudiri propter *lavet* praesertim, quum ap. Menandr. etiam est, λούσατε αὐτήν. *Lavet* pro lavetur.

4. *Quod iussi — et q. imp.*) Medicorum solemnia verba; vid. Brisson. de Form. *Bibere*, infinitiv. pro potum. Sic Plaut. Pers. V, 2, 40, *bibere da.* Etiam Graeci, ut Anacreont. Od. XXI, δότε μοι πιεῖν.

6. *Scitus*) H. e. elegans puer, quem Graeci κόσμον dicunt. Sunt qui diaeresin esse putant, sic ordinantes *perscitus ecastor.* Magis tamen placet, verba *per ecastor*, utpote ab usu quotidiani sermonis contracta, explicare, *per aedem Castoris.* Iuramentum autem, *per Castorem*, mulieribus praecipue solemne esse, de hoc vid. A. Gell. XI, 6.

Deos quaeso, ut sit superstes, quandoquidem ipse 'st ingenio bono;
Cumque huic est veritus optumae adolescenti facere iniuriam.

SIMO

Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum?

DAVVS

Quidnam id est?

SIMO

Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperae;
Sed postquam egressa 'st, illis quae sunt intus clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltem accurate, ut metui videar certe si resciverim.

DAVVS

Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.

SIMO

Edixin' tibi?

Non) Vn. MS. Par. *Non vi parab.* vitiose.

7. *Vt sit superst.*) Formula est precandi, ad morem ingeniumq. mulierum recens natis benedicendi pulchre accommodata. Similit. Catull. LXI, sub fin. *Quand. ipse'st* etc. Per *ipse* a puero transit ad patrem.

11. *Illis*) Sc. ancillulis.

12. *Tandem*) In interrogationib. habet vim vehementius instandi. Hec. IV, 4, 61, et Cic. Or. Catil. 1, 1: «Quousq. *tandem* abutere, Catilina, patientia nostra?»

13. *Fallere incip.*) Pro fallas: «Saepe utriusq. linguae scriptores verbis incipiendi, adgrediendi, conandi, non mollitiem rei, sed rem factam indicant.» RVHNK.

14. *Salt. accurate*) Interpretantur: *Saltem* non ita aperte, sed caute me fefellisse debebas, *ut certe* viderer a te *metui* etc.

15. *Certe*) Comice repetit *certe*, ut dominum eludat; cf. supra II, 6, 24. *Hic se ipsus.* Pronomina plura proxime sibi posita etiam Cic. de Offic. III, 15: «*qui sibi ipse.*» *Edix.* Est *edicere* palam imperare. Nota autem sunt edicta vel edictiones pro-

Interminatus sum, ne faceres, num veritu's? quid retulit?

Credon' tibi hoc nunc, peperisse hanc e Pamphilo?

DAVVS

(*Secum*)

Teneo, quid erret; et quid agam habeo.

SIMO

Quid taces?

DAVVS

Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint haec sic fore.

SIMO

Mihin' quisquam?

DAVVS

Eho, an tute intellexti hoc assimulari?

SIMO

Irrideor.

DAVVS

Renuntiatum est: nam qui istaec tibi incidit suspicio?

SIMO

Qui? quia te noram.

DAVVS

Quasi tu dicas, factum id consilio meo.

Veritu's) Sic Be. pro *veritus es*, uti *veritu'st* pro *veritus est*; licetque hoc intelligere ex accentu.

Sint) Be. mutat, *siet renuntiatum*, sicuti est vs. 21. Sed equidem nec mutatis ipsis, nec quibus defendat assentior.

Quisquam) Mallem *quicquam* cum Be., si codd. ita haberent. Tunc esset supplend. idque ex structura praecedente, *renuntiatum?*

prie magistratuum; unde etiam edictum praetoris.

18. *Quid erret*) Putabit enim Simo, mulieres consilia inivisse ad disturbandas nuptias. Cui tamen falsae suspicioni Simonis Davus statim constituit assentire, novo invento quidem consilio.

19. *Quasi non tibi renuntiata* etc.) *Renuntiare* proprie legati dicuntur, qui mitti solent, ut responsa eorum, ad quos missi fuerint, reportent.

21. *Qui*) Vnde.

22. *Dicas*) «Pro credas. Non enim dicimus, nisi quod credimus.» DON.

SIMO

Certe enim scio.

DAVVS

Non satis pernosti me etiam, qualis sim, Simo.

SIMO

Ego non te?

DAVVS

Sed, si quid narrare occepi, continuo dari
Tibi verba censes.

SIMO

Falso.

DAVVS

Itaque hercle nihil iam mutire audeo.

SIMO

Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic.

DAVVS

Intellexti;
Sed nihilo secius mox puerum huc deferent ante ostium.
Id ego iam nunc tibi, here, renuntio futurum, ut sis sciens;
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio aut dolis.

Falso) Hoc videtur Bentleio quidem multo minus Simoni convenire pronuntiatum, quam Davo. Nos aliter.

Renuntio) Sic colloc. Be. In l. antiq. *tibi renuntio, ere.*

23. *Me*) Abundat more Terentii, propt. nominativ. eiusd. personae, quae verbo *sim* exprimitur. Itid. Seneca ep. 80: «si vis totum (hominem) scire, *qualis sit.*» *Etiam* pro adhuc.

25. *Mutire*) Cf. Phaedr. III, Epilog. fin. ubi Schwabe: «Qui *mutit*, sonum edere dicitur, qui vix audiatur. Nam Graecis est μῦ sonus canum antequam latrent.»

26. *Neminem*) Feminino genere. Sic Plaut. Cas. II, 2, 12, vicinam *neminem* etc. Et Terent. Ph. V, 3, 9.

Intellexti) Pro intellexisti, quod etiam legitur in aliquib. libb. Pars interpretum per interrogationem effert incommode. Sensus est, rem tenes. Callide enim Davus senem in suspicione confirmat; vid. infra vs. 33.

27. *Mox puer def.*) Hoc praedicto astute sibi praecavet adversus illa, quae ipse infra IV, 4, perpetrabit.

28. *Id ego i. nunc* etc.) Fingit nimirum Davus se prodere quod ipse facturus est. *Sis sciens.* Cum emphasi; etsi volunt quidam, veteres more Graecorum dixisse *sciens sum* pro scio.

29. *Mihi*) Non ad Dav. referendum

Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SIMO

Vnde id scis?

DAVVS

Audivi et credo. multa concurrunt simul,
Qui coniecturam hanc nunc facio. iam primum haec se a Pamphilo
Gravidam dixit esse: inventum est falsum. nunc, postquam videt,
Nuptias domi apparari, missa 'st ancilla ilico
Obstetricem arcessitum ad eam, et puerum ut adferret simul
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas; nihil moventur nuptiae.

SIMO

Quid ais? cum intellexeras,
Id consilium capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

Hanc) R. omitt. *hanc.*

Scis) V. I. *de puero quod huc deferrent.*

Multa) *Multa etc.* plusculi MSS. Simonis personae attribuunt, at We. Par. Be. al. continuatam orationem Davo dant. Probe.

Qui) V. I. « vel *quomodo* vel *per quae.* » Inde lectio Ienensis probatur. *Quis* pro *Quibus.*

Apparari) C. G. m. post *appart* in marg. *a me.* Quae lectio pars textus an glossa sit nescio.

Consilium) In l. antiq. *Id consilii.* Be. ex codd. s. *Id consilium.*

est, sed magis inservit elegantiae. Sic Ph. V, 8, 21. *Davi.* Cum invidia *Davi* dicit, non, meo *consilio.*

30. *Tuam*) Significantius, i. e. quasi hominis suspiciosi.

33. *Invent. est fals.*) Errore domini utitur, ut servi solent, ad consilia sua exsequenda.

34. *Apparari*) De conviviis lautis vel nuptiis. Heaut. I, 1, 73; Iustin. I, 6; « apparatis epulis. »

36. *Moventur*) H. e. mutantur. Cic. Phil. I, 7: « sed *non muto*, non *moveo.* » Sensus: Puero tantum tibi adposito mulieres sperant, confestim moveri vel tolli nuptias; sin aliter, non.

37, 38. *Quid ais? cum* etc.) Quaqua se verteret Davus, obvium infestumq. invenit senem; et tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur. » DONAT. *Extemplo*, con–

DAVUS

Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, hanc quam misere amarit; nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id da mihi negoti; tu tamen idem has nuptias
Perge facere ita, ut facis; et id spero adiuturos Deos.

SIMO

Immo abi intro: ibi me opperire, et quod parato opus est para.
(*Davus abit*)
Non impulit me, haec nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an quae dixit, sint vera omnia;
Sed parvipendo. illud mihi multo maxumum est,
Quod mihi pollicitu'st ipsus gnatus. nunc Chremem
Conveniam; orabo gnato uxorem. id si impetro,
Qui alias malim, quam hodie, has fieri nuptias?

Misere) Sic Be. At vulg. hoc ordine, *quam mis. hanc*, minus eleganter.

Pollictu'st) Sic script. Be. Par. cf. vs. 16. Bi. *pollicitu' est*. Sed elisa litera e synaloepha minuitur.

Impetro) Distinctum ita ut supra hunc recepi vers. a Be. Nisi verior est distinctio haec: *Conveniam, orabo. gnato uxorem si impetro*. Lectio *id* Prisciani est ex quatuor codd.

Has) I. omitt. *has*.

linno. «Locutio orta a voce templi, qui proprie est locus, in quo sedebant Deos consulentes per auspicia etc.» WEST.

39. *Omnes nos*) Recte; ne Simone quidem excepto; cf. I, 1, 98, 99.

40. *Misere*) Valde, vehementer. Cic. in Catil. II, 10: «isti *miseri*,» h. e. misere amantes, ubi interprett.

44. *Omnino*) Quum dicit *omnino*, ostendit quaedam se credidisse, in quib. iam esse circumventum.» DON. Et Poëta Simonem ingenio satis acuto praeditum inducit, quem non tam facile sit fallaciis quibuscumq. occupare. Qui tamen fallitur credens, Glycerium non peperisse.

45. *Haud scio an*) Sic Cicero frequenter, pro certo scio.

47. *Quod pollicit. est*) Cf. sup. II, 5, 9.

48. *Conven.*) H. e. adeam, colloquar. *Gnato ux.* sc. ut det.

49. *Alias*) Ellips. horas. Acron. ad Hor. Sat. I, 4, 64, explicat, alio loco, tempore.

Nam gnatus quod pollicitu 'st, haud dubium 'st mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam.

Atque) MSS. Par. *Atqui.*
Ipsum) V. I. *Chremetem.*

50, 51. *Nam gnat. quod* etc.) Construe: *Nam gnat.*, *si nolit quod pollicit. est*, *haud dub. est quin* etc.

52. *In ipso temp.*) « I. e. ipsa opportunitate, in ipso articulo. » WEST. *Eccum*, cf. infra 3, fin. not.

ACTVS III, SCENA 3

SIMO. CHREMES

SIMO

Iubeo Chremetem.

CHREMES

O! te ipsum quaerebam.

SIMO

Et ego te.

CHREMES

Optato advenis.
Aliquot me adierunt, ex te auditum qui aibant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun' an illi insaniant.

Adierunt) Sic Be. ex libb. a. In antiqq. *adiere.*

« Haec congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari : qui eventus est Critonis praesentia. Nam nunc ex falsis verae fiunt nuptiae. » DONAT.

1. *Iubeo Chremet.*) Sc. salvere; cf. Ad. III, 4, 14, 15, ubi Donat. adnotat, *iubere* in hac formula significare, vehementer velle, cupere. Sed equid. nescio an, qui sic salutaret, oscularetur simul. *Optato*, adverb. quale est, auspicato. Infra IV, 5, 12.

3. *Id viso*) Vid. supra I, 1, 121, *id*, ob *id*.

SIMO

Ausculta paucis: et quid te ego velim, et quod tu quaeris scies.

CHREMES

Ausculto. loquere quid velis.

SIMO

Per ego te Deos oro, et nostram amicitiam, Chreme,
Quae incepta a parvis cum aetate adcrevit simul,
Perque unicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cuius tibi potestas summa servandi datur,
Vt me adiuves in hac re; atque ita uti nuptiae
Fuerant futurae, fiant.

CHREMES

(*Placabilis et lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes*)

Ah, ne me obsecra,
Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam?

Et) Hac ratione coniung. We. recte. At Be. disiung. *Ausculta: paucis etc.*

Te) Sic in l. antiq. per tmesin. Qua figura sublata Be. Bo. *Per te ego.* Zeune, Par., Leindcnbr. non habent *ego.*

7. *Cum aet. adcrev.*) Cic. de Senect. 14: « Atq. haec studia etc. *cum aetate crescunt.* »

8. *Unicam*) Scil. Philumenam. Recte *unicam* dicit, quippe quae superstes erat Pasibulae, sub Glycerii nomine latenti; vid. inf. V, 4, 42.

9. *Cuius*) Sc. gnati. *Potest. serv. datur.* Sic Cic. Fam. X, 19: — gloriae, *cuius* max. *facultatem tibi* Dii *dedere.* En vero periodum Terent. orationis, *ego te oro per Deos, per amicit. nostram, per gnatam tuam et gnat. meum, ut me adi.* etc.

10. *In hac re*) Cf. infra V, 1, 10. *Nuptiae* scil. cum Philomena, quippe quam Chremes, Simone narrante, desponderat filio, supra I, 1; 72 etc.

12. *Quasi*) Cf. II, 2, 35. *Hos* sc. quod velis, gnato tuo nubere meam filiam.

13. *Alium esse-atque olim*) Eod. sensu ac syntaxi Cic. lib. I, ep. 9. « Non *alius esse atque* nunc sum. » Burmann. ad Petron. docet, post *alius* latine sequi *atque* vel ac; minime, quam, *cum dabam.* « Nos dicimus, cum darem, Virgilius, *cum sceptra dabas.* » DONAT. Ego adderem: Non Virgilius solum, sed etiam Cicero non ignorat, ubi coniunctivo modo, ubi

Si in rem est utrique ut fiant, arcessi iube.
Sed si ex ea re plus mali 'st, quam commodi
Vtrique, id oro te, in commune ut consulas,
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.

SIMO

Immo ita volo itaque postulo, ut fiat, Chreme;
Neque postulem abs te, ni ipsa res moneat.

CHREMES

Quid est?

SIMO

Irae sunt inter Glycerium et gnatum.

CHREMES

Audio.

SIMO

Ita magnae, ut sperem posse avelli.

CHREMES

Fabulae!

Rem) Donat. legisse putatur, *in re*. Sed elegantior putatur Eugraphii lectio, *in rem*.

Itaque) C. I. et E. V. *atque* pro *itaque*.

indicativo utatur. Nam in certissima re, quam ipsi nos experti sumus, praevalet indicativus. Hec. III, 4, 8.

14. *In rem est*) Significat, utile est. Hec. II, 2, 7. Sanct. Min. III, 5, ubi de locutionib. e re, in re, *in rem* videatur. Superadd. Drakenb. ad Liv. XXI, 3, ubi lect. var. *in rem* et *in re* eod. utraq. sensu.

Arcessi) *Arcessi* dicebatur filia ex aedib. patris in domum sponsi ducenda, vel mariti.

16. *In commune*) In rem communem. Sic Phaedr. V, 6, 3: «*in commune* quodcunq. est lucri.» *Vt consul.* «ab utili argumentum. Huc fere transferamus, quod Cicero de Amicit. c. 17 dicit: His igit. finibus utendum arbitror, ut sit int. amicos omn. rerum, *consiliorum*, voluntatum sine ulla exceptione *communitas*.»

18. *Itaque*) Pro et ita.

19. *Neq. postulo* etc.) Hic maxime conferend. mihi videtur Cic. Lael. 10: «magna etiam dissidia et plerumq. iusta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, *postularetur*.»

20. *Audio*) «Formula cum risu respondentium ad ea quae dicuntur.» WEST.

21. *Avelli*) Cum vi quad. scil. Pamphilum ab Glycerio. Itid. Catull. Epithal. 62: «Qui natum possis complexu *avellere* matris.»

Fabulae) Cf. supra I, 3, 19, not. Ph. III, 2, 7.

SIMO

Profecto sic est.

CHREMES

Sic hercle, ut dicam tibi:
Amantium irae, amoris integratio est.

SIMO

Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,
Dumque eius lubido occlusa 'st contumeliis,
Priusquam harum scelera et lacrumae confictae dolis
Reducunt animum aegrotum ad misericordiam,
Vxorem demus. spero consuetudine et
Coniugio liberali devinctum, Chreme,
Dein facile ex illis sese emersurum malis.

CHREMES

Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.

Reducunt) Sic Be. codd. In l. antiq. *Reducant.*

Et) Finit particula *et* Be. versum. Sic it. Mu. Erasm. Bi. Sed incipiunt vulgo ead. sequentem.

Chreme) Lindenbr. MS. Reg. *Chremes.* De huiusmodi vocativo v. Voss.

Malis) V. I. *ex amore Glycerii.*

Perpeti) Id. *sustinere illius iniurias in filiam meam, ut sub scorto abutatur illa.*

23. *Amant. irae* etc.) Itid. Menander: « Ὀργὴ φιλούντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον. »

24. *Ante eamus*) Praeveniamus. *Temp.* h. e. opportunum rei agendae. Graecorum est εὐκαιρία; cf. Cic. Offic. I, 4.

25. *Lubido occlusa est cont.*) Cf. Eun. IV, 7, 14. Da. vertit: « et que sa passion est rallentie par les mauvais traitemens de ces créatures. » De scriptura *lub.* an *libido* nihil interest; vid. Heusing. ad Cic. Offic. I, 17.

26. *Harum*) Meretricum. Invidiosas enim non sustinet nominare. Eun. II, 3, 91. *Lacrumae.* De vi earum Parm. ad Chaer. vid. Eun. I, 1, 22.

27. *Ad misericord.*) Hac ratione videlicet, qua Mysis modo Pamphilum commoverat amantem; cf. supra I, 5.

28. *Spero consuetudine* etc.) Cf. Hec. I, 2, 72, ubi etiam ille Pamphilus nuptiis sperat tolerare meretricium amorem.

29. *Coniug. lib.*) Hendiadys pro *consuetudine* coniugii liberalis, s. ingenuae ac liberalis uxoris.

30. *Emersur. malis*) Ead. metaph. Nep. Attic. 11.

32. *Neq. ill. hanc*) Verba *illum hanc* ex consulto posuit ambigua. *Hanc*, Philum. uxorem. *Neq. me*, sc. posse. Nota ter positas negationes, sicuti Cic. Phil. II, 8: « *Neq*

SIMO

Qui scis ergo istuc, nisi periclum feceris?

CHREMES

At istuc periclum in filia fieri, grave est.

SIMO

Nempe incommoditas denique huc omnis redit,
Si eveniat, quod Di prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates! vide.
Principio amico filium restitueris;
Tibi generum firmum, et filiae invenias virum.

CHREMES

Quid istic? si ita istuc animum induxti esse utile,
Nolo tibi ullum commodum intercludier.

SIMO

Merito te semper maximi feci, Chreme.

CHREMES

Sed quid ais?

SIMO

Quid?

CHREMES

Qui scis eos nunc discordare inter se?

Di) *Di* pro *Dii*; siquid *Dii* et *Diis* pro monosyllabis ponuntur.

Istic) L. antiq. *istuc*.

Commodum) C. G. m. et al. *in me*. Be. omittit.

Intercludier) Sic Be. et Bo. eum sequutus. In l. antiq. *claudier*. Par. MSS. *caldier*.

vero te unq. *neque* vigilantem, *neq.* in somnis etc.»

35. *Incommoditas*) Calamitas. Cic. de Leg. Manil. 12: «clades exercitus *incommodum* vocatur.»

36. *Quod Dii prohib.*) Formula deprecationis. *Discessio*, *divortium*, quod vel adulterii vel veneficii causa permittebatur ap. Roman. Vt autem rem gravem Simo levet, *discessio* tantum dicit, quae proprie dicebatur senatorum in divers. sententias euntium.

37. *Corrigitur*) De filio illicitis amorib. implicito. Infra 4, 17.

38. *Principio*) Sic solent qui rationes adnumerandas aggrediantur rei alicuius probandae.

39. *Tibi generum* etc.) Cf. Cic. Fam. IV, 5: «Licitum est tibi pro tua dignitate ex hac iuventute *generum* diligere» etc. Hinc mos elucet Rom. non exspectare, si qui veniat, sed quaerere generum, qui sit eligenti acceptus. *Firmum*. Opponit. illi qui divortium facit. Hec. V, 1, 20.

40. *Quid istic?*) Concedentis est formula post aliquam reluctationem. Eun. I, 2, 91. *Anim. ind. Anim. inducere* et *in anim. induc.* est, sibi persuadere, ap. anim. constituere. Sallust. Catil. 54.

43. *Discordare inter se*) Cf. Plaut. Merc. II, 1, 17.

SIMO

Ipsus mihi Davus, qui intimus est eorum consiliis, dixit;
Et is mihi suadet, nuptias, quantum queam, ut maturem
Num censes faceret, filium nisi sciret eadem haec velle?
Tute adeo iam eius verba audies. heus! evocate huc Davum,
Atque eccum! video ipsum foras exire.

Atque) Sic Fa. et Be. codd. In l. antiq. *Sed* pro *atque*.
Ipsum) I, *cum* pro *ipsum*.

45. *Suad. nupt. ut mat.*) Respicit ad sup. II, 41, 42. *Maturem*, accelerem.

47. *Tute adeo*) Pro: Tu ipse certe. *Evocate*. Servos alloquitur adstantes. *Evocate huc Davum*; conf. Hec. V, 1, 7.

48. *Eccum*) Pro ecce eum, veteres dixerunt; uti ellum pro ecce illum. Infra 4, 26. *Foras exire*; cf. supra I, 2, 3.

ACTVS III, SCENA 4

DAVVS. SIMO. CHREMES

DAVVS

Ad te ibam.

SIMO

Quidnam est?

DAVVS

Cur uxor non arcessitur? iam advesperascit.

SIMO

Audin?

Ego dudum non nil veritus sum abs te, Dave, ne faceres idem,

Quod vulgus servorum solet, dolis ut me deluderes;

Propterea quod amat filius.

DAVVS

Egon' istuc facerem?

SIMO

credidi;

Audin'?) Vulg. add. *tu illum*. Quae verba, ut Be. iudicat, non necessaria, ex notula in textum irrepserunt.

Hac scena Davus, qui certo confidens, Chremetem sententiam suam non esse mutaturum, Simoni de veris nuptiis persuaserat, nunc mutato Chremete, se ipsum videt deceptum. Nam ab utroque sene confirmatur, pro simulatis veras Pamphili nuptias parari. Vnde sibi parum sperat successus.

2. *Advesperascit*) Id vult indicare, tempus adducendi iustare Philumenam. Nam sponsa *vespertino* tempore in sponsi domum ducebatur, praeeuntibus pueris, qui faces gestarent. Ad haec ritualia inter alios Ovidius spectat Fast. II, 561.

4. *Vulg. servor.*) Senec. ep. 47: « quot *servi* tot hostes. » Et cf. Terent. Hec. IV, 2, 24. *Vulgus mulierum*, h. e. quae sunt de infima sorte. *Dol. ut m. delud.* cf. sup. I, 2, 32.

5. *Facerem*) Hoc est deluderem. Supra 3, 46. Huc pertinet Hor. Sat. II, 5, 91, 92: « *Davus* sis comicus atq. Stes capite obstipo, multum similis metuenti. »

Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam.

DAVVS

Quid?

SIMO

Scies.

Nam propemodum habeo iam fidem.

DAVVS

Tandem cognosti, qui siem?

SIMO

Non fuerant nuptiae futurae.

DAVVS

Quid? non?

SIMO

Sed ea gratia

Simulavi, vos ut pertentarem.

DAVVS

Quid ais?

SIMO

Sic res est.

DAVVS

Vide!

Nunquam istuc ego quivi intelligere. vah, consilium callidum!

Habeo) Vulgo *tibi*. Non hab. C. Be. veterrim. Etiam deformat versum.
Futurae) V. I. *sicut fingebam*.
Quivi) Sic Be. invert. Vulg. *quivi ego*.

6. *Vos celavi*) Quae Sosiae soli supra I, 1 commiserat, ea nunc cum Davo communicat familiariter. *Scies*. Ita fere ubique respondentis ad instantem.

7. *Nam propemod. hab. i. fidem*) «Ridicula dilatio eius rei, quae iam dudum nota est auditori. DONAT. *Qui siem*, qualis sim. Itid. Liv. II, 7. Et Plin. Ep. VI, 1: «ego ille, *quem* nosti.»

9. *Vos ut pertentarem*) Hoc enim est, quod questus erat Davus, supra I, 2, 7.

10. *Consil. callid.*) Itid. fere Cic. de Offic. I, 24. *Calida consilia*, ubi varie legitur *calida* et *callida*. Sed Heusinger anteponit prius.

SIMO

Hoc audi: ut hinc te introire iussi, opportune hic fit mi obviam.

DAVVS

Hem,

Numnam periimus?

SIMO

Narro huic quae tu dudum narrasti mihi.

DAVVS

Quidnam audiam?

SIMO

Gnatam ut det oro, vixque id exoro.

DAVVS

Occidi.

SIMO

Hem,

Quid dixisti?

DAVVS

Optume inquam factum!

SIMO

Nunc per hunc nulla 'st mora.

Hic) V. I. *Chremes.*
Periimus?) Al. *perimus.* V. I. *ego et Pamphilus.*
Audiam?) Donat. ad loc. hunc: *Quidnam audio?* Legitur et *audiam.*
Dixisti?) Sic un. cod. Be. pro *dixti* vulg.

11. *Vt hinc te introire iussi*) Nempe supra dixerat, 2, 43, *abi intro. Hem, Numnam periim.* «Haec Davus ad spectatores conversus, Simone et Chremete non audientibus.» DONAT.

12. *Narro huic*) Chremeti, in scena scilicet priore. *Quae tu dud. narrasti.* Haec vide sup. scen. 2.

13. *Quidn. aud.*) Haec verba aliter ipsi Davo, aliter Simoni intelliguntur. *Gnat. ut det* oro, cf. sup. 3, 6 seqq. *Hem, Quid dix,* «Scilicet quia intensiore voce exclamarat servus, *occidi!* Quod ntnt audierat senex, ne tamen intellexisse se crederet, Davus mira calliditate respondet, *optume.*» WE. Quae eiusd. vocis ambiguitas, vid. Liv. IV, 17.

14. *Per hunc*) Quaeritur, per quem? Atqui West. Chremetem subaudit. Alii putant, Pamphilum significari, non inepte. Ille namque supra II, 5, 9, patri nisi animo, verbis saltem consensit.

CHREMES

Domum modo ibo; ut apparentur, dicam; atque huc renuntio

(*abit*)

SIMO

Nunc te oro, Dave, quoniam solus mi effecisti has nuptias, —

DAVVS

(*ad spectatores*)

Ego vero solus?

SIMO

Corrigere mi gnatum porro enitere.

DAVVS

Faciam hercle sedulo.

SIMO

Potes nunc, dum animus irritatus est.

DAVVS

Quiescas.

SIMO

Age igitur, ubi nunc est ipsus?

DAVVS

Mirum, ni domi est.

SIMO

Ibo ad eum, atque eadem haec, tibi quae dixi, dicam itidem illi.

(*abit*)

DAVVS

Nullus sum.

16. *Effecisti nupt.*) Cf. I, 1, 4. « Est enim *efficere* perficere faciendo. « Et bene *has*: quarum causa laboro. DONAT.

17. *Ego vero solus*) « Hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. » DONAT. *Porro*, in futurum.

18. *Dum anim. irritat. est*) Hoc fere idem dixit supra 3, 24 etc.

19. *Quiescas*) Ne sis sollicitus. Heaut. IV, 3, 12. *Mirum ni*, h. e. sine dubio. Itid. Liv. III, 28: «*Mirum ni* castra oppugnentur. »

20. *Eadem*) Sexto casu, h. e. ratione, opera; estque ellipsis comica, cf. ad II, 4, 19. *Nullus sum*. Plus est, *nullum* esse quam periisse; vid. Donat. «Est formula despondentis animum. »

Quid causae est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum. iam perturbavi omnia:
Herum fefelli; in nuptias conieci herilem filium;
Feci hodie ut fierent, insperante hoc, atque invito Pamphilo.
Hem, astutias! quod si quiessem, nihil evenisset mali.
Sed eccum video ipsum. occidi.
Vtinam mihi esset aliquid hic, quo me nunc praecipitem darem.

Hem) Al. *Em*, in fine prioris vers.

Quod) Al. *qui* pro *quod*.

Nunc) Sic invert. Bc. quod vulgo *est nunc me*. — Hic integer versus Guyeto subdititius esse videtur, nec Terentio dignus. Aliter Priscianus, qui de metro qnidem disserens, hunc versum conteudit nihil referre, utrum per iambos au per trochaeos metiamur. Esse enim addit inter iambicos Tetrametros acatalecticos et trochaicos Tetrametros catalecticos magnam affinitatem.

21. *Proficiscar*) Comice quasi de via longiore. Eun. II, 2, 49.

23. *In nupt. conieci her. fil.*) Cf. Hec. I, 2, 57. Atqui *coniecerat* illum *in nuptias* persuadendo, ut patri se diceret velle; vid. supra II, 3, 20.

24. *Insperante*) Pro non sperante. *Hoc*, i. e. patre. Ad. III, 4, 62, ubi not.

25. *Astutias*) Do. notat: pluraliter dixit *astutias* quasi is, qui abundet astutiis, ut ei una non sufficeret.» Verum etiam *astutia* plusculi MSS. cum Eugraphio legunt.

27. *Vtinam mihi esset* etc.) «Non dixit gladium aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens, quo me nunc praecipitem darem.» DONAT. *Praecipitem darem*; cf. I, 3, 9. Id mutata syntaxi Liv. XXVII, 27: «in praeceps dare rempublicam.»

ACTVS III, SCENA 5

PAMPHILVS. DAVVS

PAMPHILVS

(*secum*)
Vbi illic est? scelus! qui me hodie... perii! atque hoc confiteor iure
Mi obtigisse, quandoquidem tam iners, tam nulli consili sum:
Servone fortunas meas me commísisse futili?
Ego pretium ob stultitiam fero; sed inultum id nunquam auferet.

Scelus!) C. G. m. sup. script. *exclamando*.
Hodie....) Multi codd. add. *perdidit*. Al. hab. *perd.* sine *hodie*. Omitto ego *perdidi* cum Be. et Bo. Aposiopesis est enim iracundi.
Perii!) Hoc *perii* vulgo tribuitur Davo, sed totum Pamphili est; sicut illud Chaereae, Eun. II, 3, 35, it. desperantis.
Nulli) C. R. et E. V. *nullius*. Al. *nulli* antique.
Ego) Be. ex vett. Editt. *Ego* pro *Ergo*, quod vulgo est.
Nunquam) Be. ex uno Reg. C. *a me*. Itid. C. G. m.

«Stomachatur Pamphilus, quod dolosum Davi consilium sequutus, responderit patri, se ducturum uxorem.» MVRET.

1. *Scelus qui*) Non ad verbum, sed ad intellectum retulit per syllepsin, ut Eun. II, 3, 11. Nam et *scelus* id. valet quod scelestus, idque vocandi casu *sceleste*; quomodo infra IV, 4, 51. Huiusmodi insolita syntax. Anacr. Od. III, 17: *βρέφος φέροντα τόξον*; ubi vid. Fischer. qui Terentianam hanc respexit.

2, *Nulli*) «Nos *nullius* et solius; recte autem veteres nullo, nulli, solo soli declinabant.» DONAT.

3. *Futili*) «*Futilis* homo est, qui tacenda continere non potest; quum veteres vas *futile* dicebant, quod infusa statim effundit.» RVHNK.

4. *Pretium ob stult. fero*). Catachresis. Itid. Iuvenal. Sat. XIII, 105: «*pretium* sceleris *tulit*.» *Ob*, pro. Ph. IV, 3, 58.

Tulit) Haud raro significat *ferre* vel *auferre* quid, impune discedere aut *abire*, uti sup. I, 2, 4.

DAVVS

Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc devito malum.

PAMPHILVS

(pergit non viso Davo)

Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo
Qui sum pollicitus ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec, quid me nunc faciam, scio.

DAVVS

Nec quid me, atque id ago sedulo.
Dicam, aliquid me inventurum, ut huic malo aliquam producam moram.

PAMPHILVS

Ohe!

DAVVS

Visus sum.

PAMPHILVS

Ehodum, bone vir, quid agis? viden' me consiliis tuis

Nam) Sic Donat. Al. *Sed.*

Me) Sic Be. Venustas enim, inquit, est tota a repetitione. Mu. *nec de me equidem.* I. *nec de me et equidem.*

Me) Sic Be. Al. sine *me.* Fa. ex libb. *iam me.*

Ohe!) Var. in libb. *Ohe*, *Oh*, *Heo*, *Ehodum.*

5. *Posth. incolumem* etc.) «Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum poterimus evadere.» DONAT.

7. *Pollicit.*) Donato videtur *pollicitus* oratorie melius dictum, quam si, promisi, ille dixisset; cf. supra II, 5, 9.

Fiducia) H. l. impudentia, abusive. Itid. Heaut. IV, 3, 22.

8. *Me*) Hoc utrumq. *me* sexto casu sumend. est, praepositione *de* omissa. Et Par. not. «de me, formula comica.»

9. *Produc.*) Differam, protendam. Infra IV, 1, 24.

10. *Vis. sum*) Ab eo. *Ehod. bone vir* etc. ironice, cum ira minantis. Dicit *bone vir* per antiphrasin, quam grammatici dicunt. Itid. Ph. II, 1, 28.

Miserum impeditum esse?

DAVVS

At iam expediam.

PAMPHILVS

Expedies?

DAVVS

Certe, Pamphile.

PAMPHILVS

Nempe ut modo.

DAVVS

Immo melius spero.

PAMPHILVS

Oh! tibi ego ut credam, furcifer?
Tu rem impeditam et perditam restituas? hem, quo fretus sim,
Qui me hodie e tranquillissima re coniecisti in nuptias.
Annon dixi esse hoc futurum?

DAVVS

Dixti.

PAMPHILVS

Quid meritu's?

DAVVS

Crucem.

Meritu's) Aliqui libb. iiq. antiquiores, ut Fa. commemorat, non hab.

11. *Impedit.*) *Impediri* proprie dicitur, qui pedes habet ita illigatos, ut progredi non possit. Sed h. loco quod saepius fit, translatum est ad negotium. *Exped.* Bene opponitur τῷ *imped.* Ita Plaut. Epid. I, 1, 79: « me *expeditum* ex *impedito.* »

12. *Nempe ut modo*) Sc. fecisti. Innuit forsitan, quod Davus promiserat supra II, 3, 21. *Tibi ego ut cred.* Intellige, vis, postulas. *Furcifer. Furciferi* « dicebantur, qui ob leve delictum cogebantur a dominis, ignominiae magis quam supplicii causa, circa vicinos, *furcam* in collo *ferre* subligatis ad eam manibus, et praedicare peccatum suum etc. » DONAT. Inde frequens est *furcifer* comicum convicium in servos.

13. *Quo fretus sim*) Memor est hoc dicens illius, quod supra dixerat II, 1, 36.

14. *E tranquill.*) Mare proprie dicitur *tranquillum*, quum liberum est tempestate. Inde Ph. IV, 4, 8: *qui te ad scop. tranquillo inferat.*

15. *Annon. dixi etc.*) Supra scilicet II, 3, 12. *Quid merit. es?* Sic

Sed sine paululum ad me redeam. iam aliquid dispiciam.

PAMPHILUS

Hei mihi!
Cum non habeo spatium, ut de te sumam supplicium, ut volo.
Namque hoc tempus, praecavere mihi me, haud te ulcisci sinit.

verb. *es*, nec Donat. quidem. At Be. invenit *es* in suis libb., sed monet scribend. esse *meritu's*, ut *es* cum eo coalescat. Quamquam C. G. I., qui leg. *meritus*, in marg. hab. a manu secunda adscripta haec: Participia pro verbis ponunt Attici; quod frequenter Latini faciunt.

Paululum) L. antiq. *paululum sine*. Mu. script. *paullulum*. At Be. We. al. per unum *l*, diphthongo praecedente, rectius.

Me) Vulg. *ut red.* Abest autem *ut* a mult. libb. Id quod more Terent. obvium est fere ubique, *sine dicam*, *sine exorem*.

Cum) Al. *Cur* pro *Cum*.

Praecavere) MS. Pal. *monet*. Itid. in ed. 1469. Glossam sapit.

Propert. Eleg. I, 18, 9: «*Quid tantum merui?* quae te mihi carmina mutant?» Mos fuit Graecorum, quo damnati a iudicibus interrogabantur, quam poenam inter alias sibi meritam putarent. Qua ratione Socratem quoque interrogatum constat e Xenoph. Mem. Socr. IV, 8. Add. Aristoph. Ran. vs. 1044: τί παθεῖν φήσεις ἄξιος εἶναι, et Cic. de Or. I, 54. *Crucem*. *Crux* erat supplicium servorum. Columell. I, 7: «Ius summum antiqui summam dicebant esse *crucem*. Stabat autem *crux* hac fere forma T, palus erectus cum ligno superno transverso; vid. Berndt. Lexic. Homer. nec non Taubm. ad Plaut. Men. Prol. 66.

16. *Ad me red.*) «*Redire ad se* dicitur, qui animum recipit, et sedem mentis.» DONAT. Ad. V, 3, 8. *Dispic.* pro considerem diligenter. Ernest. Clav. Cic. v. *dispicere*.

18. *Namq. hoc temp.*) Imitatus Sallust. Iug. 52. «Res *monet*, *cavere* ab illis magis etc. Cf. Eun. IV, 6, 24. Sensus capitur facile ita: *Namq. h. tempus* nec *praecavere mihi me*, nec te *ulcisci sinit*.

ACTVS IV, SCENA I

CHARINVS. PAMPHILVS. DAVVS

CHARINVS

Hoccine est credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda! ah,
Idne est verum? immo id est genus hominum pessimum,
In denegando modo quis pudor paulum adest;
Post ubi tempus promissa est iam perfici,

Siet) Hunc creticum esse versum Be. animadvertit, sic incisum:
Tāntă vēcōrdiă īnnātă cūīquām ut siet.
Gaudeant) Sic l. Vatic. In l. antiq. *gaudeat*. Itid. video in C. G. m.
Comparent) Sic Fa. Be. ex libb. antiq. Al. *comparet*.
Quis) V. I. *quibus*.

«Elegans perturbatio, in qua inter se Simo, Pamphilus, Davus, Charinus, Byrrhia, Chremes; omnes omnibus redduntur offensi.» Don.

1. *Hoc. est credib.* etc.) Haec locutio vim negandi habet; cf. supra I, 5, 1. *Hoccine* etc. Cum studio animi ardentis. Ita Liv. VI, 40.

Memorab.) I. q. nefandum.

2. *Vecordia*) Animus malignus, ut Catull. XVI, 14. *Vec. innata cuique.* Sic Plaut. Mil. IV, 2, 71: «Non mihi avaritia unquam *innata* 'st.» Et Theogn. vs. 305: Οἱ κακοὶ οὐ πάντως κακοὶ ἐκ γαστρὸς γεγόνασιν. *Cuiq.* cum verbo plur. *Gaudeant*; cf. Eun. Prol. *quisq.* — *in his.* Itid. Sallust. Cat. 37: «*quisque sperabant.*» Sic alibi centies.

3. 4. *Ex incommod. Alterius*) Contra Menand. ταῖς ἀτυχίαις μήποτ' ἐπιχαίρε τῶν πέλας. Et Liv. IV, 58: «Tantum afuit, ut ex *incommodo alieno sua occasio* peteretur.» Quem locum Drakenborch ad nostrum bene accommodavit.

5. *Verum*) Aequum, iustum. Caes. B. G. IV, 8: «neq. *verum* esse qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare.»

7. *Perfici*) Graece pro perficiendi. Quoad sententism cf. Cic. de Offic. I, 10: «*promissa sunt* servanda.»

Tum coacti necessario se aperiunt;
Et timent; et tamen res premit denegare.
Ibi tum eorum impudentissima oratio est:
«Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?
Heus, proxumus sum egomet mihi». attamen ubi fides?
Si roges, nihil pudet, hic, ubi opus est,
Non verentur; illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum? et cum eo iniuriam hanc expostulem?
Ingeram mala multa. atqui aliquis dicat: nihil promoveris.
Multum; molestus certe ei fuero, atque animo morem gessero.

PAMPHILVS

Charine, et me et te imprudens, nisi quid Di respiciant, perdidi.

Premit) C. G. m. sup. script. *cogit*. Al. id. in textu.
Heus) Voc. *Heus* Bi. priori vers. annectunt, Muretum sequuti.
Pudet) Be. *pudent* vetuste, ut Ad. IV, 7, 36. Al. add. *illos*.
Ibi) Abest *ibi* ab C. G. m.
Atqui) Be. We. *atque*. Non placet. Nam *atqui* hab. vet. Ed. quod id. servit obiectioni.
Multum) Distinxi ego eum We. post *Multum*; alii ante.

8. *Se aperiunt*) Produnt animum suum.

11. *Quis tu es?*) «Formula contemnendi alterum prae se.» WEST. *Cur meam tibi?* Ellipsis, sponsam concedam.

12. *Proxum. s. eg. mihi*) Proverb. vid. Erasm. *Vbi fides?* Formula querentium de perfidia. Heaut. II, 3, 15. Et Cic. Offic. I, 7: «credamusque quia *fit*, quod dictum est, appellatam *fidem*.»

13. *Nih. pudet*) Sc. promittere. *Hic*, in promittendo. *Vbi opus est*, sc. vereri; si nimirum vires desint promittentibus. *Illic*, in praestando.

15. *Sed q. ag. adeamne* etc.) Sic dubius Phaedria; cf. Eun. I, 1. *Iniuriam*, pro *ob iniuriam*, aut de iniuria. *Cum eo expost. Expostulare* cum aliquo dicuntur, qui vi quad. postulant, ut impetrent. Inde *expostulare* valet, ut rixari, iurgare.

16. *Inger. mala*) H. e. maledicta, convicia. Plaut. Men. V, 1, 16. Et Tibull. II, 5, 101: «*Ingeret* hic potus iuvenis *maledicta* puellae.» *Nih. promov.* i. e. nihil profeceris.

17. *Multum*) Sc. promoveo. *Animo m. gess.* indulgebo irae.

18. *Imprud.*) Insciens, nec certe mali sibi conscius. *Nisi quid*. Abun-

CHARINVS

Itane imprudens? tandem inventa 'st causa. solvisti fidem.

PAMPHILVS

Quid tandem?

CHARINVS

Etiam nunc me ducere istis dictis postulas.

PAMPHILVS

Quid istuc est?

CHARINVS

Postquam me amare dixi, complacita 'st tibi.
Heu me miserum! qui tuum animum ex animo spectavi meo.

PAMPHILVS

Falsus es.

CHARINVS

Nonne tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,
Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres?
Habeas.

PAMPHILVS

Habeam? ah, nescis quantis in malis verser miser,

Nonne) Be. *non.* Itid. Erasm. sine *ne* partic. interrog.

dat *quid* post si. *Nisi* eleganter etiam Cic. Fam. IV, 1. Hor. Sat. II, 1, 78. *Respic.* *Respicere* homines dicebantur Dii propitii. Cic. Attic. I, 16: *nisi* quis nos *Deus respexerit.*»

19. *Itane imprud.*) Sensus: *Itane* perfidiae luae imprudentiam vel inscientiam praetexis? *Solvisti fid.* ironice. Nam *solvit fidem*, qui promissum praestat. Contra *adstringo fidem*, Eun. I, 2, 22.

20. *Tandem*) Emphatice repetitum ad *tandem* superius, vs. 19. *Ducere ist. dict.* Cf. Ph. III, 2, 15, Eod. sensu *produc.* vs. 24.

21. *Postq. me amare dixi*) Non Charinus ipse hoc dixerat, sed servus in eius loco, supra II, 1, 24.

22. *Spectavi*) Iudicavi; cf. Eun. I, 2, 118.

23. *Fals. es*) Falleris. Sallust. Iug. 85: «nae illi *falsi sunt.*»

24. *Lactass.*) Bene observat Donat. hanc voc. frustrationem ostendere. Translat. est verb. vel a nutricibus, vel ab aucupibus.

25. *Habeas*) Concessio animi irati. Infra V, 3, 18.

Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines
Meus carnufex.

CHARINVS

Quid istuc tam mirum est, de te si exemplum capit?

PAMPHILVS

Haud istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.

CHARINVS

Scio. cum patre altercasti dudum, et is nunc propterea tibi
Succenset; nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.

PAMPHILVS

Immo etiam, quo tu minus scis aerumnas meas,
Hae nuptiae non apparabantur mihi,
Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.

CHARINVS

Scio: tu coactus tua voluntate es.

PAMPHILVS

Mane;

Confecit) Donat. pr. var. *conflavit*. We. *conflet* probat, ut ἀνακόλουθον post *verser* vitetur.
Carnufex) C. I. *dignus excarnificatione*, quod glossema est.
Eae) Be. *haec*; cf. Eun. III, 5, 34. Etiam Donat. « Legitur et *haec* nuptiae. »
Tu) In l. antiq. non est *tu*, quod pronom. Fa. interposuit.

27. *De te si exempl. cap.*) Scilicet ut te fallat, sicut tu alios. Ad. III, 3, 62.

28. *Dicas*) H. e. putes; cf. Ph. IV, 3, 22. *Amor. meum*, erga Glycerium.

29. *Altercasti*) Antique pro altercatus es, quod etiam legi Donat. affirmat.

31. *Immo etiam*) Sc. audi. *Aerumn. meas*. Quae sint Pamphili *aerumnae*, vid. supra II, 3, 12.

32. *Hae nupt. non app. mihi*) Hoc dicens Pamph. non mentitur, quippe qui de falsis nupt. est a Davo persuasus; cf. supra II, 3. De verbo *apparari* Donat. notat cum dativo semp. cladem et perniciem significare; vid. Burm. ad Phaed, II, 4, 6, 7.

33. *Nec postul. quisq.* etc.) Etiam hoc vere dicit; cf. II, 3, 2.

34. *Scio*) Sic solent qui per ironiam respondent. *Mane*, ausculta.

Nondum scis.

CHARINVS

Scio equidem illam ducturum esse te.

PAMPHILVS

Cur me enicas? hoc audi: nunquam destitit
Instare, ut dicerem me esse ducturum patri;
Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.

CHARINVS

Quis homo istuc?

PAMPHILVS

Davus.

CHARINVS

Davus? quamobrem?

PAMPHILVS

Nescio;
Nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos, qui auscultaverim.

Enicas) Al. *enecas.*

Davus) Erasm. Par. Lindenbr. *Davos*, non *Davus.* De hac scriptura v. Donat. ad Andr. III, 4.

Davus) Al. *P. interturbat*; *al. P. Davus omnia*; al. *P. interturbat omnia*; alii aliter. Quae quidem omnes varietates ab notulis deinceps in textum irrepsisse videntur. Ideo totum versum ego ut Be. constituit ita recepi.

Scio) Tollit Be. *satis scio* audacter. Quamquam Terent. more *nisi* ubique iungitur verbo finito, non infinito.

36. *Enicas*) S. excrucias interpellatione tua. Hor. carm. II, 17, « Cur me querelis exanimas tuis? ubi vid. Mitscherlich. *Destitit*, sc. Davus. Est autem iratorum, nomen omittere eius, quo offensi sunt. Infra V, 3, 1, not.

37. *Inst. ut dic. me* etc.) Cf. Eun. IV, 1, 5. Hec. I, 2, 46. *Vt dic. me* etc. Cf. II, 3, 9.

38. *Perpulit*) Cf. infra V, 1, 9.

39. *Ch. Davus?*) Sic notandum cum interrogatione; quem aegre credere Charinus videatur. Contra Donat. vult per admirationis signum, *Davos*! Non placet. *Nescio*; *Nisi mihi Deos satis* etc. «Credebant enim veteres Deos ei, quem punire vellent, mentem et consilium eripere.» RVHN. Ph. I, 2, 24. E contrario est Ph. IV, 3, 31: *nescio*; *Nisi m. D. s. scio.* Similit. Cic. p. Rosc. Am. 35: «*Nescio*, *nisi* hoc video.» *Qui auscul.* sc. ei.

CHARINVS

Factum est hoc, Dave?

DAVVS

Factum est.

CHARINVS

Hem, quid ais? scelus!
At tibi Dii dignum factis exitium duint!
Eho, dic mihi, si omnes hunc coniectum in nuptias
Inimici vellent: quidni hoc consilium darent?

DAVVS

Deceptus sum, at non defatigatus.

CHARINVS

Scio.

DAVVS

Hac non successit, alia adgrediemur via.
Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse iam ad salutem converti hoc malum.

PAMPHILVS

Immo etiam: nam satis credo, si advigilaveris,

Est) Bc. ex uno C. *est.* Vulg. omittitur.
Quidni hoc) Vulg. *quod nisi.* Mutat Bc. in *quidni.*
Scio) C. G. m. sup. script. *ita est.*
Malum) V. I. *de nuptiis.*

42. *At*) Exsecrandi vim habet initiale. Hec. I, 2, 59. *Duint.* Ruhnk. antique esse explicat pro *dent.* Praeterea commemoro, hanc vocis formam religionibus mihi videri Romanorum usitatissimam. Cf. Liv.

43. *Dic mihi*) Dictio haec iniuriosa videtur iracundi vel superbientis. Omnino formula est instantium et urgentium. Eun. II, 3, 69. Hec. III, 2, 21. *Coniect. in nupt.* Cf. supra III, 4, 23. Itid. fere Cic. in Catil. II, 1: «quum illum in apertum latrocinium coniecimus.» *Si omn. Inimici vell.*; cf. infra 2, 12. *Quidni hoc* etc. H. e. haud scio, an *hoc* ipsum *consilium darent?*

45. *Scio*) Ad quid respexerit *scio* dicens Charinus, ad *decept.* an *defatig.* an ad superiora, vs. 34, non liquet.

46. *Non successit*) Sc. quod conabamur.

49. *Immo etiam*) Cf. vs. 31. *Satis credo.* Sic iungit eleganter it. in Eun. V, 8, 21. *Si advigilav.* h. e. curam omnem intenderis,

Ex unis geminas mihi conficies nuptias.

DAVVS

Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies,
Capitis periclum adire, dum prosim tibi.
Tuum 'st, si quid praeter spem evenit, mi ignoscere.
Parum succedit quod ago: at facio sedulo.
Vel melius tute reperi; me missum face.

PAMPHILVS

Cupio: restitue quem a me accepisti locum.

DAVVS

Faciam.

PAMPHILVS

At iam hoc opus est.

DAVVS

Hem! 'st, mane. concrepuit a Glycerio ostium.

Sedulo) C. G. in marg. *saltem.* Ex eod. Cod. totam fere aliam periodum transcribo hanc: *Parum si succedit, quod ego — aut facio sedulo; aut* (saltem) *tute melius aliud repperi, aut me missum face.*

Quem) L. antiq. *in quem.*

St) Pro hac nota silentii l. antiq. *set.*

Glycerio) C. G. m. gl. *sonuit a domo gli* (Glycerii).

50. *Ex unis geminas mihi* etc.) Per sarcasmum dicit Pamphilus.

51. *Pro servitio*) H. e. servientis officium.

52. *Conari manib. pedib.*) ὑπερβολικῶς. Supra I, 1, 134. *Noctesque et.* Particula *que* ponitur eleganter ante copulam *et.* Sic Ad. I, 1, 39. Itid. Liv. XLIII, 5: «rapinas*que et* incendia.» Hoc modo alii quos dicunt classici auctores.

53. 54. Engraph. παραφράζει: «Vt corpus quod in servitio est, debeat servientis officium; animus vero nunquam debeat: ita consilium, quod dedi, parum si provenit, debes ignoscere.»

56. *Me miss. face*) Cf. Eun. I, 2, 10, not.

57. Sensus est Eu. explicante: «Quoniam servus dixerat, si consilium meum bonum non est, tute aliud reperi; dominus dicit, se utile sibi reperturum, si modo in eo loco sit, ubi fuit antequam promisisset patri.»

58. *St, mane. concrep. a Glycerio ost.*) It nota haec silentii, Cic. de Or. II, 64 animum ad aliam rem deflectentis: «st, tacete, quid hoc clamoris?» *Concrep. ost.* Sonus editur, qualis ostii solet. Similiter Liv. XXVIII, 29: «Notandum est, Athenis fores in publicum aperiri. Itaq. monendi erant forte praetereuntes, ne fores iis impingerent.» BENT. Vid. ap. Scholiast. ad Aristoph. Nub. vs. 132, ubi ψοφεῖν idem esse ostenditur quod *concrepare.*

PAMPHILVS

Nihil ad te.

DAVVS

Quaero.

PAMPHILVS

Hem! nunccine demum?

DAVVS

At iam tibi inventum dabo.

59. *Quaero*) H. e. excogito quidpiam. *Invent.* sc. consilium, quo in pristinum locum restituaris.

ACTVS IV, SCENA 2

MYSIS. PAMPHILVS. CHARINVS. DAVVS

MYSIS

Iam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum Pamphilum: modo tu, anime mi, noli te macerare.

Tu) Sic Be. Bo. propt. metrum. Vulg. *tu modo.*
Mi) V. I. *comicum nomen est.*

« In scena hac instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur ». DONAT.

1. *Vbi ubi*) Vbicumque. Sic Cic. Tusc. Q. I, 29: «*ubi ubi* sit animus.» De geminis et adverbiis et nominibus v. Priscian. lib. XVII.

2. *Tuum*) Cum emphasi pronuntiandum, *anime mi*. Mollis allocutio mulieris. *Macerare*. Quae propria sit vis huius verbi vid. Ad. III, 3, 27. Saepius autem et ad animum transfertur, uti infra V, 3, 15. Eun. I, 2, 107. H. l. *macerare* Par. explic. effligere, curis conficere, attenuare. Itid. Lucret. I, 3, 75. *Modo tu*, h. e. Glycerium.

PAMPHILVS

Mysis!

MYSIS

Quis est? ehem! Pamphile, optume te mihi offers.

PAMPHILVS

Quid est?

MYSIS

Orare iussit, si se ames, hera, iam ut ad se venias;
Videre ait te cupere.

PAMPHILVS

Vah, perii! hoc malum integrascit
Siccine me atque illam opera tua nunc miseros sollicitari?
Nam idcirco arcessor, nuptias quod mi adparari sensit.

CHARINVS

Quibus quidem quam facile potuerat quiesci, si hic quiesset.

DAVVS

Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga.

MYSIS

Atque aedepol

Quis est?) Sic Be. commodius *P. Mys. quid est?*
Sollicitari?) Vulg. *sollicitarier*; at Be. Mu. tollunt paragogen.

4. *Orare iuss. ut ad se ven.*) Sic Liv. I, 51. *Si se ames*; cf. supra I, 5, 35. De usu pronominis reciproci *se* vid. Priscian.

5. *Vid. ait te cup.*) «Hoc utique Mysis egit, ut adolescens amore rursus incitatus exsisteret.» Evgr. *Integrasc.* renovatur; proprie de vulneribus. Cic. Fam. IV, 6.

6. *Siccine opera tua* etc.) Apostrophe ad Davum et obiurgatio. *Siccine*, «decet?» schol. Eun. IV, 7, 1. *Sollicitari*, perturbari. Ad. I, 1, 11. Notamus infinitivum usurpari, ubi quid per interrogationem cum admiratione aut indignatione coniunctam efferendum sit; cf. supra I, 5, 10, not.

7. *Arcessor*) Sc. a Glycerio. *Nuptias quod* etc. cf. supra 1, 32.

8. *Quib.*) Al. pro dativo hab. sc. Pamph. et Glycerio, al. pro ablativo, sc. nuptiis. *Si hic quiesset*, sc. Dav.

9. *Insanit*) Irascitur. *Instiga*; cf. Ph. I, 4, 9. Quasi diceret absque ironia: Non est quod stimulum addas concitato.

Ea res est; propterẹaque nunc misera in moerore est.

PAMPHILVS

Mysis; 10
Per omnes tibi adiuro Deos, nunquam eam me deserturum,
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omnes homines.
Hanc mi expetivi; contigit; conveniunt mores. valeant,
Qui inter nos discidium volunt. hanc, nisi mors, mi adimet nemo.

MYSIS

Resipisco.

PAMPHILVS

Non Apollinis magis verum atque hoc responsum est?
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat, 16

Mores) V. I. *mei-illius.*
Discidium) L. antiq. *dissidium.*
Resipisco) V. I. *sensum recipio.*
Hoc) V. I. *quod dico.*
Poterit) Sic C. G. m. commode, ob *poterit* vs. 17. Al. *potuerit* prave.

10. *Ea res est*) «Haec causa est miserae ad dolorem.» EVGR.

12. *Non, si*) Notanda est vis particulae *si* post *non* significantis id. quod etiamsi. Eun. I, 1, 4. Heaut. V, 4, 12. Simili modo Cic. de Offic. III, 37: «*si* omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen etc.» *Capiund. mihi inimic.* Formula obtestandi; cf. supra, I, 43. Verb. *capere* Schellerus putat id. esse, quod reddere. Inde sensus videtur: Nullo modo adducar, ut deseram Glycerium, etiamsi *omnes mihi* redderem *inimicos*. E contrario est dictum, *ut si omnes cuperent*, Ad. II, 4, 9. *Omnes*, verecunde, ne patrem nominet. Est autem *capere inimicos sibi omnes* locutio ceu militaris, qua res molestissima significatur.

13. *Contigit*) Sc. e voto. Ovid. Am. III, 7, 43: «Haec mihi *contigerat*; sed vir non *contigit* illi.» *Valeant.* Ακυρολογία, h. e. pereant. Hic ipse usus est verbi apud Hebraeos. Add. Tibull. II, 3, vs. 41 et 49: «Verb. est funebre, siquid. ab discedentib. amicis vale vale mortuo dicebatur.» SCHOL.

14. *Discid.*) Conf. Hec. III, 5, 26. *Hanc, nisi* etc. Ph. I, 4, 14. Ne dicat, pater, dicit, *nemo*. Hac ratione reverentia patris filio servabitur.

15. *Resipisco*) «Spiritum revocat sensus,» DONAT. *Non Apollinis magis* etc. Proverb. de iis, quae verissima sunt.

16. *Vt ne*) Pro ne non. *Per me stetisse*, per me factum esse. Sic Caes. B. C. I, 41: «*per Afranium stare, quo minus* proelio dimicaretur.»

Quo minus hae fierent nuptiae, volo. sed si id non poterit,
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse, ut credat.
Quis videor?

CHARINVS

Miser, aeque atque ego.

DAVVS

Consilium quaero.

CHARINVS

Forti's,
Si quid conere.

DAVVS

Hoc ego tibi profecto effectum reddam.

PAMPHILVS

Jam hoc opus est.

DAVVS

Quin iam habeo.

CHARINVS

Quid est?

DAVVS

Huic, non tibi habeo, ne erres.

CHARINVS

Sat habeo.

PAMPHILVS

Quid facies? cedo.

DAVVS

Dies mi hic ut satis sit vereor

Forti's — Si quid) Be. ex un. C. *Ch. forti's, Si quid.* Quae lectio praestat vulgatae: *Ch. fortis. P. scio quid.*

18. *In procliv.*) Quod factu facile est, pronum, declive, praeceps.

19. *Quis*) Prisciano interprete pro qualis.

Fort. es, Si quid etc.) Bentl. explic. «Optimum consilium extundes, si modo nervos intendas. Sic fere il. supra 1, 49. Eun. V, 9, 26.

20. *Effect. redd.*) Sc. consilium; vs. 19.

21. *Quin*) Immo. *Huic non tibi* etc. Charinus a Davo superbe reiectus eod. fere modo quo supra II, 2, 34. *Habeo* sc. consilium; cf. I, 1, 131, 132.

22. *Dies*) Tempus. Sensus: Non

Ad agendum: ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.
Proinde hinc vos amolimini: nam mi impedimento estis.

PAMPHILVS

Ego hanc visam.

DAVVS

Quid tu? quo hinc te agis?

CHARINVS

Verum vis dicam?

DAVVS

Immo etiam
Narrationis incipit mi initium.

CHARINVS

Quid me fiet?

DAVVS

Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,
Quantum huic promoveo nuptias?

CHARINVS

Dave, at tamen.

DAVVS

Quid ergo?

Amolimini) V. I. *recedite.*

tempus est narrandi, ubi facto opus est. Ovid. Met. I, 277 etc. «Non est hortamine longo nunc utendum: vires effundite vestras.»

23. *Vacuum*) Cf. Plaut. Cas. Prol. 29. Est enim *vacuus*, cui otium superest.

24. *Proinde huic* etc.) Locus expressus e Plaut. Pseud. I, 5, 144. *Amolimini*. Cum notione molestiae, a mole movenda.

25. *Hanc*) Glycerium. *Quid tu?* ad Charinum se convertit remoturus eundem importunum atque molestum. *Te agis?* *Agere se* tardi ac tristes dicuntur, proprie iomenta, currus, navis, cum vi quadam.

26. *Incipit*) Cum odio tertia utitur persona. Infra V, 4, 22. Inde patet, lectiones variantes vel *incipis* vel *incipiens* esse perversas. *Quid me?* pro de me. Itid. Ad. IV, 4, 3.

27. *Eho tu impudens* etc.) Stomachantis. *Diecul.* moram. Vid. supra II, 1, 33, et II, 35. Quo utroq. scilicet loco et Davos et Pamph. adhortati erant Charinum, quid sibi ipse faceret. Igitur *impudens* merito appellatur.

28. *Quantum*) Sc. temporis. Refer.

CHARINVS

Vt ducam.

DAVVS

Ridiculum!

CHARINVS

Huc face ad me venias, si quid poteris.

DAVVS

Quid veniam? nihil habeo.

CHARINVS

At tamen si quid.

DAVVS

Age, veniam.

CHARINVS

Si quid;

Domi ero.

DAVVS

Tu, Mysis, dum exeo, parumper opperire me hic.

MYSIS

Quapropter?

DAVVS

Ita facto est opus.

MYSIS

Matura.

DAVVS

Iam inquam hic adero.

Me) Al. *ut*, quod Be. elegantius omittit.

tur ad *diecalam*. *Promov.* differo; cf. supra 1, 29. *Quid ergo?* instantis.

29. *Vt duc.*) Sc. Philumenam. *Ridiculum*; cf. sup. II, 2, 34. *Hut.* In vultu vis est et gestu domum suam monstrantis.

30. *Nihil hab.*) Sc. consilii tibi; cf. vs. 21. *At tamen.* Itid. vs. 28, moleste urgentis. *Age veniam*, «vix concedentis, vix consentientis.» DONAT. *Si quid*. Repetit homo inquietissimus.

31. *Dum exeo*) Hoc intrans aedes Glyceril dicit. *Opp. me hic*; cf. Eun. V, 2, 51. Ad. III, 5, 92.

32. *Matura*) Sc. exire. «Verb. *maturare* praeter propriam signification. denotat quidem accelerare, sed cum quad. tarditate ac diligentia, ut ne praepropere fiat aliquid.» FAB. Heaut. III, 1, 87. *Iam inquam*. Cf. Heaut. II, 3, 105, not. Vtraque vox est instantis atque cedentis instanti.

ACTVS IV, SCENA 3

MYSIS. DAVVS

MYSIS

(Secum loquitur)

Nilne proprium cuiquam? Di vostram fidem!
Summum bonum esse herae putavi hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Laborem! facile hic plus mali est, quam illic boni.
Sed Davus exit. mi homo! quid istuc obsecro 'st?

Amatorem) In locum vocis *amatorem* eiectae Be. *tutorem* substituit.
Laborem) Sic We. ex MSS. Leidens. Itid. Par. At MSS. quid. teste We. *dolorem*. Itid. Mu.

« Haec scena administrationem doli habet, quo fit, ut deterreatur Chremes filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comoedia Mysidi attribui, hoc est, personae femineae: sive haec personatis viris agitur, ut apud veteres, sive per mulierem, ut nunc videmus. » DON.

1. *Nihilne — esse* etc.) Cf. supra II, 6, not. *Fidem*, sc. imploro. *Proprium*, constans, perpetuum. Itid. Cic. p. Red. in sen. 4. Et Menander: *βέβαιον οὐδὲν ἐν τῷ βίῳ δοκεῖ πέλειν.* Add. Horat. Sat. II, 6, 4, 5, ubi Heindorf.

2. *Summum bonum*) Genere neutro equidem eleganter intelligi suspicor; quod veteres philosophi pro ingenio suo quisque meditatione sua efformarint. H. l. autem Epicurei non tacendi sunt, quorum philosophia iuveni amanti maxime conveniat. Quapropt. Eu. *summum* et *bonum* amicum et amatorem explicanti non assentior. Supra I, 3, 14. Etiam hic spectari videtur Xenoph. illud: *φίλον ὅ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναί φασιν.* Apomn. II, 4, 2.

3. *Amic. amator.*) *Amicum* notant esse animi, amatorem corporis. Praeterea Mysis ostenditur loci sup. I, 5, 60; haud immemor. *In quov. loco*, quavis occasione. Sic Cic. Offic. I, 40.

5. *Lab.*) *Labor* est malum, aerumna. *Facile*, liquido, manifesto. *Hic*, in capiendo scilicet laborem ex Pamph. *Illic.* Iut. in eo, quod est Pamph. *Amicus amator* etc. Aliter West. qui vocem *hic* in gestu esse opinatur aedes Glycerii intuentis, *illic* aedes Simonis.

6. *Sed Davus exit*) Cf. supra II,

Quo portas puerum?

DAVVS

Mysis, nunc opus est tua
Mihi ad hanc rem expromta malitia atque astutia.

MYSIS

Quidnam incepturu's?

DAVVS

Accipe a me hunc ocius,
Atque ante nostram ianuam adpone.

MYSIS

Obsecro,
Humine?

DAVVS

Ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne.

MYSIS

Quamobrem tute id non facis?

DAVVS

Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum mihi,
Non apposuisse, ut liquido possim.

MYSIS

Intelligo:

Malitia) Sic Eu. At Donat. *memoria.*

Iusiurandum) Var. *iureiurando. iusiurandum. ad erum iurandum.* At Be. reposuit *iurato*, ut quoad syntax. id. sit quod Hec. III, 4, 17. *op. est tibi transcurso.*

Possim) C. G. m. gl. *iurare.*

31. *Mi homo quid* etc. « Ex Mysidis verbis, quid Davus faciat, demonstratur. » DONAT. *Obsecro*, vox obtestandi ac feminae puero involuto obstupentis.

7. *Puerum*) Quem nunc Davus evolvit.

8. *Expr.*) H. e. parata. *Malitia* Par. explic. ingenii solertis.

11. *Ex ara*) « Apollinis scilicet; aut quod Apollini comoedia dicta est, in cuius honorem *aram* constituebant comoediam celebrantes. Apollini ergo comoedia, Libero patri tragoedia. » DONAT. *Verben.* Supra *verben.* vid. Plin. XXII, 2, et Liv. I, 24, ubi interprett. Vet. Gloss. *verbena*, *Θαλλία*. Et Serv. ad Virg. B. VIII, 65: *« verbenas* dicit virgulta, quae semper virent, iucundi odoris. » Aptae tamen videbantur *verbenae* religioni fovendae superstitiosae.

13. *Ad her.*) I. e. apud herum, vel coram hero. Sic Heaut. V, 2, 26: *ad*

Nova nunc religio in te istaec incessit, cedo.

DAVVS

Move ocius te, ut, quid agam, porro intelligas.
Proh Iupiter!

MYSIS

Quid est?

DAVVS

Sponsae pater intêrvenit.
Repudio quod consilium primum intenderam.

MYSIS

Nescio quid narres.

DAVVS

Ego quoque hinc ab dextera
Venire me adsimulabo; tu, ut subservias
Orationi, utcunque opus sit verbis, vide.

In) Be. omitt. *in* quasi mendosum.
Est) Sic Fa. ex om. l. s. Non habet l. antiq.
Consilium) Sic colloc. libb. antiq. Al. invert. *cons. quod.*
Narres) C. G. m. *narras* minus latine.
Sit) Id. pro var. est.

sororem. Itid. Cic. Brut. 20. *Opus*. Cum casu recto, *iusiurandum*. Sic Plaut. Curc. II, 2, 2: «Quae *opus sunt*.»

15. *Religio*) Casus conscientiae vel nimia animi sollicitudo. Infra V, 4, 37. It. Liv. III, 20: «populum *religione iurandi* exsolvere.»

Nova) «Bene dicit, quum iusiurandum metuere servum monstri simile est.» DONAT. Hec. III, 4, 13. *Nova*, mira. Cic. Fam. X, 12. *Cedo*, porrigentis est manum.

16. *Move oc. te*) Cf. Eun. V, 3, 3. Et Ovid. Met. II, 817.

17. *Proh Iup.*) Cf. Ad. II, 1, 42, not. *Quid est?* Mirantis est de trepidatione Davi.

18. *Repud. consil.*) Hoc fere modo Cic. Attic. X, 7: «abieci *consilium* profectionis. *Intend.* Heaut. III, 2, 2. *Intendere* metaphorice dict. est a retibus, quae ad feras capiendas *intenduntur*. Aut machinae bellicae *intendi* dicuntur.

19. *Dextera*) Bene *dextera*, iambo ultimo mediam syllabam exigente correptam. Hoc modo Horat. Od. I, 2, 3. Aliter Propert. IV, 3, 6, spondaeo. Addo Priscian. lib. VI; *dexteri* et *dextri* notantem, et Ovid. Met. IV, 640, *Dextera*, *dextra*, in uno eodemq. versu.

20, 21. *Vt subserv. Orationi*) H. e. orationi meae tuam accommodes responsionem. *Vtcumq. op. s.* Heaut. III, 3, 17. *Vide*, cura; cf. Hec. V, 4, 1.

MYSIS

Ego, quid agas, nihil intelligo; sed, si quid est,
Quod mea opera opus sit vobis, ut tu plus vides,
Manebo, ne quod vestrum remorer commodum.

Vt) Sic Mu. Be. pro *aut* vulgo.
Quod) Al. *aliquod*. Mu. in vet. Veneto repp. *ne quid*, quod exponit, « *ne in aliqua re*. »

22. *Nihil*) Pro non. Cic. Phil. I, 6: « *Nihil* dico quis fuerit etc.

23. *Quod*) Deest propter, ut sit, propter quod.

Vides) Pro intelligis. Sic Cicero centies.

ACTVS IV, SCENA 4

CHREMES. MYSIS. DAVVS

CHREMES

Revertor, postquam, quae opus fuere ad nuptias
Gnatae, paravi, ut iubeam arcessi. sed quid hoc?
Puer hercle 'st. mulier! tun' apposuisti hunc?

MYSIS

(*Quaerens anxie Davum, qui discesserat, ut rediret veluti veniens de foro*)
Vbi illic est?

Revertor) V. I. *ad Simonem.*
Tun') Vett. edd. *tu.*

Haec scena, Chremetis causa, fraudibus instructa est, ne promissas compleat nuptias.

2. *Gnatae*) Alias *Natae*. Ph. II, 4, 2. Sunt qui graece deductum a γεννάω putent; alii opinantur, literam G per prosthesin esse praefixam. *Paravi*. Cf. supra III, 4, 15. *Sed quid h.* Valde miratur, quum positum videt infantem. *Sed*. Particula hac utuntur, quorum animus subito fertur ad aliam rem.

3. *Mulier*) Invidiose dictum. Sic Heaut. V, 3, 4, ubiu t. *Apposuisti*. Par. in marg. « ante ianuam hanc Simonis. »

CHREMES

Non mihi respondes?

MYSIS

Nusquam est, vae miserae mihi!
Reliquit me homo, atque abiit.

DAVVS

Di vostram fidem!
Quid turbae est apud forum? quid illic hominum litigant?
Tum annona cara 'st. quid dicam aliud, nescio.
(*Ad spectatores*)

MYSIS

Cur tu, obsecro, hic me solam?

DAVVS

Hem, quae haec est fabula?
Eho, Mysis, puer hic unde est? quisve huc attulit?

MYSIS

Satin' sanu's? qui me id rogites?

DAVVS

Quem igitur rogem,

Est) V. I. *de Davo loquitur.*
Fidem) Id. *testor.*
Quid) C. G. m. *quot.* In marg. pro *quot homines.*
Mysis) V. I. *dissimulate.*
Quem) Inger. plurimi *ego.* Non hab. l. antiq. scilicet eo quo Fa. usus est. Ph. V, 9, 30.

5. *Homo*) Ponitur pro iste, per contemptum; aut ne verum nomen Simo audiat.

6. *Quid turbae*) Seu quid multitudinis seu quid turbationis hominum. *Ap. for.* gr. κατὰ τὴν ἀγορὰν. *Quid homo litig.* Verb. plur. *litigant* cum *quid* sing. num. Cf. Ad. IV, 4, 26, *aperite aliquis.* Sed et legebatur Donati aetate *litigat.* Huc ref. Senec. Cons. ad Marc. 11: «omnis ista — *in foro litigat turba*».

7. *Tum annona cara est*) Simili modo garrulus ille ap. Theophrast. Ch. 3, inter alia sic: ὡς ἄξιοι γεγόνασιν οἱ πυροὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ. *Quid dic. al. nescio.* «Davus haec secum, vel ad spectatores conversus. Ita enim in comoedia omnes omnia resciscunt, ut ea quae personae se invicem celant, a spectatorib. tamen exaudiantur.» WEST.

8. *Obsecro*) Vox sacra, Mysidi mulieri familiaris. *Cur tu me solam.* Aposiopesis. Sub. reliquisti. *Quae h. est fab.*, quid miri. *Fabulae* namq. mirae et monstrosae sunt. Eun. IV, 4, 21.

10. *Sanus es*) Sana mente es; cf. Hor. Sat. I, 9, 44.

Qui hic neminem alium videam?

CHREMES

Miror unde sit.

DAVVS

Dicturan' es, quod rogo?

MYSIS

Au!

DAVVS

Concede ad dexteram.

MYSIS

Deliras. non tute ipse?

DAVVS

Verbum unum mihi,
Praetereaquam quod te rogo, faxis cave.

MYSIS

Male dicis.

DAVVS

Vnde est? dic clare.

MYSIS

A nobis.

DAVVS

Aha! he!

Dicturan' es) Libb. Fa. *dicturane es.* Al. *dicturan*, omisso *es.*
Deliras) V. I. *Delirare est proprie a recta via recedere.*
A nobis) V. I. *est a mea domina.* Al. leg. *a vobis.*
He) We. *ha ha he.*

11. *Miror*) Veteres dicebant *miror* pro nescio, praesertim *unde* sequente. Sic recte Donat. Nam admiratio, inquit, ab ignorantia descendit.

12.) *Au!* Interiectio est ictu aliquo vel pulsu afflicti hominis.

13. *Deliras*) West. quum interrogat. nota exprimit, *Deliras?* ut *ἐμφατικώτερον* videatur. Qua vero emphasi non opus esse mihi videtur, verb. ipsum consideranti. Rusticis enim dicitur *delirare*, quoties aratrum extra liram sive sulcum aberrat; id quod saepe ad mentis quoque aberrationem transfertur. Sic it. Aristoph. N. 1276. Str. τί δῆτα ληρεῖς — ? Am. ληρῶ — ? *Non tute ipse?* sc. apposuisti; cf. vs. 3.

Verb. unum) Comminatio opportuna, quum iam prope est, ut Mysis omnia manifestet. Infra V, 2, 19.

14. *Faxis*) S. feceris. Heaut. I, 2, 13. Ad. III, 4, 12. Verb. facere i. q. patefacere, manifestare; cf. supra I, 2, 7.

15. *Male dicis*) H. e. loqueris perverse. Contra Eun. III, 1, 61. *Dic clare.* Scilicet ut audiat senex.

Mirum vero, impudenter mulier si facit
Meretrix.

CHREMES

Ab Andria est haec, quantum intelligo.

DAVVS

Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis?

CHREMES

Veni in tempore.

DAVVS

Propera adeo puerum tollere hinc ab ianua.
Mane: cave quoquam ex istoc excessis loco.

MYSIS

Di te eradicent: ita me miseram territas.

DAVVS

Tibi ego dico, an non?

MYSIS

Quid vis?

DAVVS

At etiam rogas?
Cedo, cuium puerum hic adposuisti? dic mihi.

MYSIS

Tu nescis?

DAVVS

Mitte id quod scio; dic quod rogo.

Est) Vulg. *ancilla.* Glossa.
Excessis) V. I. *excedas.*

16. *Mirum vero* etc.) Per ironiam. *Impudenter — Meretrix*; cf. Eun. I, 1, 3. *Mulier.* Cum contemptu aliquo dicitur a natura, *Meretrix* a conditione. *Meretrix* h. e. quae meret corpore.

18. *Adeone videmur* etc.) Fingit Davus iracundiam.

19. *In temp.*) Conf. supra III, 2, 52, not.

21. *Excessis*) Pro excesseris.

22. *Dii te erad.*) Ponant severissime. «Exsecrandi formula est ab herbis et arboribus desumpta.» WEST. Heaut. III, 3, 28.

23. *Ego dico*) Imperiose pro edico.

24. *Cuium*) Pro cuius, a vetusto cuius, a, um; ut infra V, 4, 29. Sic Virg. B. III, 5: «*cuium pecus.*»

25. *Mitte*) Omitte. Verb. simplex pro composito.

MYSIS

Vestri.

DAVVS

Cuius nostri?

MYSIS

Pamphili.

DAVVS

Hem! quid? Pamphili?

MYSIS

Eho, an non est?

CHREMES

(*Secum*)

Recte ego semper has fugi nuptias.

DAVVS

O facinus animadvertendum!

MYSIS

Quid clamitas?

DAVVS

Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?

MYSIS

O hominem audacem!

DAVVS

Verum. vidi Cantharam

Suffarcinatam.

MYSIS

Dis pol habeo gratias,

Vestri) Sic C. G. m. ubi sup. script. *intellig. domini vel herilis filii.*

Nostri) Lindenbr. Par. disiunctim, *cuius? nostri?* Sed magis convenit prius.

Verum) Ita cum Be. We. distinxi. Prave continuant Lindenbr. Par. cum sequentibus, *verum vidi.*

26. *Pamphili*) Ex consulto repetit Davus *Pamphili* nomen, quo pleniora Chremeti omnia indicentur.

27. *Recte*) Merito, non sine causa; cf. V, 4, 50.

28. (*Quid clamit.*) «*Clamavit* enim Davus, ut puerum audiret Chremes.» DONAT.

29. *Quem ego heri etc.*) Ad aliud commentum descendit, vel potius falsa suggerit, ut vera seni mulier aperire cogatur. Explic. Ruhnk. «tune dicis hunc esse puerum Pamphili, quem ego heri vidi ad vos adferri?» *Vesperi.* Quo casu accipienda sit haec vox, de eo non consentiunt grammatici.

30. *Verum*) Absolute confirmat. Sic

Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberae.

DAVVS

Nae illa illum haud novit, cuius causa haec incipit.
« Chremes, si positum puerum ante aedes viderit,
Suam gnatam non dabit. » tanto hercle magis dabit.

CHREMES

Non hercle faciet.

DAVVS

Nunc adeo, ut tu sis sciens,
Nisi puerum tollis, iam ego hunc in mediam viam
Provolvam, teque ibidem pervolvam in luto.

MYSIS

Tu pol homo non es sobrius.

DAVVS

Fallacia
Alia aliam trudit: iam susurrari audio,

Puerum) Aliq. codd. ap. Be. et vett. edd. *puerum positum.*

it. Ad. I, 2, 49. *Canthar. suffarcinat.* h. e. *Catharam*, anum quaud. suffectam onere, quod sub axillis gestabat et veste tegebat. Praetereo diversas explicationes aliorum.

32. *Liberae*) His enim solis testimonii dictio erat, non servis; cf. Ph. II, 1, 63. Ex illarum autem praesentia iam poterat cognosci, civem esse Glycerium, atque adeo ingenuam. Ceterum vid. Lindenbr. etiam de viris in partu mulierum non admissis.

33. *Illa illum*) Paronomasia. *Illum*, sc. Chremetem. *Haec incipit.* Scilicet ut turbet puero posito nuptias.

34, 35. *Si posit. puerum* etc.) Pronuntiata haec ἐν ὑποκρίσει. *Tanto h. magis dabit.* Ad sua ipsius verba redit, ut quae simulatis Glycerii opponat. Quo fit, ut animus senis eo inclinetur, quo praeviderit ille callidus ac voluerit.

36. *Nunc h. faciet*) «Bene de se tertiam person. fecit, ut supra I, 2, 8.» DONAT. *Sis sciens.* «Eloquenter. Sic enim veteres pro scias, dixere.» DONAT.

37. *Tollis*) Removes, reponis. *In med. viam*, h. e. inde ab ianua. Notandum est, res agi in veterum comoediis in publico vel ante iannas, non quasi in interioribus partib. aedium, sicut apud nos.

38. *Provolvam — pervolvam*) De proximo παρόμοιον repetit. Inde not. Donat. «Quando nomina sunt, παρονομασία; quando verba παρόμοιον dicitur.» Vid. Cic. de Or. II, 63.

39. *Sobrius*) I. e. sanae mentis. Eun. III, 2, 26. *Fallacia Alia al. trud.* Secund. proverb., mendacem sui memorem esse oportere. Hor. Od. II, 18, 15.

Civem Atticam esse hanc.

CHREMES

Hem!

DAVVS

Coactus legibus
Eam uxorem ducet.

MYSIS

Eho, obsecro, an non civis est?

CHREMES

Iocularium in malum insciens paene incidi.

DAVVS

Quis hic loquitur, o Chreme, per tempus advenis.
Ausculta.

CHREMES

Audivi iam omnia.

DAVVS

Anne haec tu omnia?

CHREMES

Audivi, inquam, a principio.

DAVVS

Audistin' obsecro? hem
Scelera! hanc iam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic est ille: non te credas Davum ludere.

Eho) Sic l. antiq. At Fa. *au* secund. Do. dicentem esse hanc interiection. perturbatae mulieris.

Omnia) Sic Be. et C. Hal. In libb. al. *ah, ne tu omnia*, omisso *haec*.

Hem) *Hem*. Sic in fine versus Be. Mu. Ille tamen, si semper in fine hanc particulam poni iubet, non sibi ipse constat. Posuit enim nunc in principio nunc in medio pluries.

Ille) Sic Donat. In l. antiq. *Hic illic est*.

41. *Civ. Attic.* etc.) Nova delatio, qua deterreatur Chremes. *Coact. leg. Eam* etc. Cf. Eun. V, 2, 49. Lex autem erat: ἡ βιασθεῖσα, ἢ γάμον, ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασομένου. Ad. IV, 7, 7. *Civem*, cuius sit et fama melior et causa verior.» Lambin. ad Hor. Sat. II, 5, 30.

43. *Iocular. mal.*) I. e. risu ac ioco dignum. Ph. I, 2, 84. *Iocular.* κατ' ἀντίφρασιν pro gravi, molesto. Not. Gronov. «per risum et iocum devenire in summum periculum.»

44. *Quis h. loq.* etc.) Simulat Davus nunc demum se videre Chremetem. *Per temp.* i. q. *in temp.* vs. 19.

47. *Hanc in cruciatum*) Scilicet quasi mentita sit Mysis, idcirco torquenda, ut verum exsculpatur de Pamphili innocentia et simulato partu.»

48. *Hic est ille*) Elegans formula

MYSIS

Me miseram! nil pol falsi dixi, mi senex.

CHREMES

Novi rem omnem. est Simo intus?

DAVVS

Est.

MYSIS

Ne me attingas,
Sceleste, si pol Glycerio non omnia haec.

DAVVS

Eho, inepta, nescis, quid sit actum?

MYSIS

Qui sciam?

DAVVS

Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,
Vt sciret haec, quae voluimus.

MYSIS

Praediceres.

Omnem) L. antiq. *sed* praemitt.

Qui) Sic Be. et C. Hal. Vulg. *quid*. Mirum est, qui Be. eum Cod. Hal. saepe in uno eodemq. conveniat, nisi antea cognoverit eius recensionem.

Quae) Fa. facit, ut ex dissolutione diphthongorum versum sustentet, ex *quae* vel *prae* dissylabon *quaë* vel *praë*; in quo tamen reprehenditur a Bentleio.

Voluimus) L. antiq. *volumus*.

Eun. IV, 6, 14. Hoc enim Davus, Chremetem ostendens, dicit eum ironia. Sic it. per eminentiam Liv. XXVI, 17: « *hic is est*, qui pugnam praecessit. »

49. *Mi*) Blande perterrefacta dicit. *Senex*. Bene *senex*, quia quasi alienior est, et Mysidi ignotus. *Senis* autem denominatio erat ap. vett. in honore; vid. Gell. II, 15.

51. *Si pol Glycerio* etc.) Sub. narro. Est enim cetera vis orationis in gesto posita praesentis. Inde igitur, sicut ex centum locis aliis, causa cognoscitur, cur comici poëtae ob brevitatem hanc quotidiani sermonis non semper faciles sint intellectu.

52. *Eho, inepta* etc.) Ad seriam redit orationem, discedente Chremete. *Qui sciam*. Sanct. not. « *qui* in sexto casu adiectivum est, pro *quo*, sc. parto vel modo; » vid. Minerv. IV, 4, ubi Perizon. addit: *qui* est proprie sext. casus a *quis*, quod formatum est a graeco τίς.

53. *Socer est*) Ita per prolepsin, quasi futurus.

54. *Praediceres*) Pro praedixisses; aut praedicere debueras,

DAVVS

Paulum interesse censes, ex animo omnia,
Vt fert natura, facias, an de industria?

Paulum) Be. *Hilum* reponit pro *Paulum*, et sibi persuadet, hanc voc. ex Lucretio repetitam Terentii esse; apud quem tamen *Hilum* nullibi invenitur.

55. *Ex animo*) Sine dolo. 56. *Vt fert natura*) Cousimile huic Ad. V, 3, 53, *ita tempus fert*. Cic. Somn. 5. *De industria* h. e. *providentia*. Par. not. «Difficile est crimen non prodere vultu.»

ACTVS IV, SCENA 5

CRITO (*Critonis adventu omnes turbae dissolvuntur*).
MYSIS. DAVVS

CRITO

In hac habitasse platea dictum 'st Chrysidem,
Quae sese inhoneste optavit parere hic divitias,
Potius quam honeste in patria pauper viveret.

Parere) MSS. aliquot *parare*. A Terent. fere alienom. Eun. V, 2, 32.
Patria) Sic colloc. Be. At vulg. *in pat. honest.*
Viveret) Ita Be. sicut etiam MS. Lindenbr. Vulg. *vivere*.

«In hoc loco persona ad catastrophen seu exitum rei machinata nunc loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, nisi absolutionem erroris eius: simul ex verbis suis, quam gravis, quam modestus, quamqoe iustus sit, ostendit.» DONAT.

Crito) Huius nomen est ἀπὸ τοῦ κριτοῦ, quod controversiam dirimat, seu arbiter.

1. *In hac habitasse*) «Non habitare, sed quia mortua est, *habitasse* dixit.» DONAT.

2, 3. *Sese*) Eleganter abundat. Sic Eun. Prol. *Se*. Licet videre, quam belle sibi invicem poëta opposuerit sequentia, *inhoneste*, *honeste*; *parere divitias*, *paup. vivere*; *hic*, Athenis, in *patria*, in Audro insula; cf. supra I, 1, 43. *Inhoneste*, h. e. quaestu meretricio; cf. I, 1, 52. *Viveret*. Non infinitiv. *vivere* vulgatae lect. probatur, sed finitivos modus, quemadmod. Cicero ubiq. locorum, e. c. Or. pr. Sext. 20: «depugnarem *potius quam* non *subirem*.»

Eius morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video. salvete.

MYSIS

Obsecro!

Quem video? estne hic Crito sobrinus Chrysidis?
Is est.

CRITO

O Mysis, salve.

MYSIS

Salvos sis, Crito.

CRITO

Itane Chrysis? hem.

MYSIS

Nos pol quidem miseras perdidit.

CRITO

Quid vos? quo pacto hic? satine recte?

MYSIS

Nosne? sic.

Sobrinus) I. et V. *consobrinus.*;
Itane) Al. *Itan.*
Vos) C. G. m. *agitis.* Quod nisi glossema est vix alias invenitur.;
Pacto) Ibid. pr. gl. *vivitis.*

4. *Eius morte* etc.) Sensum huius vers. West. accipit ita: «Legitimus eius heres ego sum, etiam sine testamento defunctae.» *Red. bona. Redire* vel venire bona dicuntur hereditate legitima. Cic. Verr. I, 45: «Minucius quidem mortuus est — eius testamentum erat nullum. *Lege hereditas* ad gentem Minuciam veniebat.» Id. p. Rosc. A. 31: «*ad quem morte eius* divitiae venerint.» *Ea* refer ad *bona*, non ad *lege*.

6. *Sobrinus*) «*Sobrini* sunt consobrinorum filii.» DONAT. Atque haec Donati distinctio a Cic. confirmari videtur dicente: Sequuntur fratrum coniunctiones; post consobrinorum *sobrinorumque*.

7. *Salv. sis*) Non tam respondentis quam faventis videtur. Solent autem *salve*, *salvete*, dicere et priores et posteriores salutantes. De qua re vid. L. Vall. VI.

8. *Itane Chrys.*) Scil. mortua est: Nam veteres eleganter rem odiosam verbis quasi bonis occultant; v. c. si acciderit, pro si moriatur. Euphemismus.

9. *Satine recte?*) Sc. agitis. Est enim formula de salute alterius rogantium, ut Eun. V, 6, 8. Itid. Liv. I, 58. Collatinus ad Lucretiam. *Nosne?* Tantum dicit, quasi pudeat cetera fateri. *Sic.* Extenuationi inservit haec particula. Ph. I, 2, 95.

Vt quimus, aiunt; quando, ut volumus, non licet.

CRITO

Quid Glycerium? iam hic suos parentes reperit?

MYSIS

Vtinam!

CRITO

An nondum etiam? haud auspicato huc me attuli.
Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem:
Semper enim dicta 'st eius haec atque habita 'st soror.
Quae illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,
Iam esse aliquem amicum et defensorem ei: nam fere
Grandiuscula iam profecta 'st illinc. clamitent,

Vt) Anglus et alii coniung. *sic ut* incommode. Nam incipit ab *Vt* proverbium.
Quando) R. non hab. *quando*.
Attuli) Lindenbr. *adpuli*, ut in lib. antiq.
Tetulissem) Sic Plautinum est in plurim. libb. Al. *retuliss.* Al. *detuliss.*
Enim) Be. *ei* pro *enim*.
Hic) Sic vulg. sc. Athenis. Praef. Be. *id* ex trib. codd. s.
Ei) MSS. Par. *eius* pro *ei* minus eleganter.

10. *Vt quim.*) In Erasm. Adagg. est: Vt possumus, pro *Vt quimus*. Graece: ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλωμεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα.

12. *Haud auspic.*) «Non bono auspicio.» Schol. Sed est *haud auspicato* usitatum veterib. sic dicere, si quid aliquando aliter evenisset quam vellent. Iustin. VIII, 2.

13. *Tetuliss.*) Plaut. more, pro tulissem. Infra V, 1, 13.

14. *Eius*) Chrysidis. Sup. I, 1, 97.

15. *Possid.*) Sub. Glycerium. *Hospit.* i. e. peregrinum. Eun. IV, 6, 21.

16. *Lites sequi*) Per metaph. Sic Ad. II, 2, 40. Proprie venator *sequi* feras dicitur. Quam vero Athenis difficile fuerit peregrinis litigare, vel causam suam consectari, praesertim contra civem Atticum, id Da. e Xenophonte satis ostendit. *Facile atque utile*. Antiphrasis; cf. I, 5, 52.

17. *Alior. exem. com.*) Scil. eorum qui iudicib. adversantibus causa sua exciderunt. Similis locutio ac fere eod. sensu est, Liv. XXI, 34: «alienis malis utili exemplo doceri.

18. *Iam esse aliq.* etc.) Ad Pamph. Crito nescius alludit. *Defens.* h. e. causae in iudicio. Eun. IV, 6, 32.

19. *Grandiuscula*) Ead. forma *maiuscula* in Eun. III, 3, 21; sed h. l. positivo, illic comparativo gradu; *grandiuscula*, «ea aetate, ut viris placere posset.» ERASM.

Me sycophantam hereditatem persequi,
Mendicum; tum ipsam spoliare non lubet.

MYSIS

O optume hospes, pol, Crito, antiquum obtines.

CRITO

Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.

MYSIS

Maxume.

DAVVS

Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat senex.

Hereditatem) Lindenbr. ex Donat. *hereditates.*
Senex) C. G. m. sup. scrpt. *Simo.*

20. *Sycophant.*) Supra hanc voc. multus est West. quem vide. Sed ego unum adfero scholiast. Aristoph., qui sic notavit: ἐκαλοῦντο οὖν συκοφάνται, ὡς τ. σῦκα φαίνοντες. Ἐπεκράτησεν οὖν ἐξ ἐκείνου τοὔνομα πρὸς πάντας τοὺς πανούργους. Si quis est hospes vel peregrinus, qui tunica vili sordens ac forte patronis destitutus ius suum postulet, eum continuo, etiamsi iustissimam causam habeat, mendicum appellant, *sycophantam* fraudulentumve, ut qui persequatur vel aucupetur hereditates. Cuiusmodi homines heredipetae vocantur Petron. Sat. 124, 2.

22. *O opt. hosp.*) Blandiendi formula. Ph. II, 2, 10. *Antiquum* sc. ingenium. Haec locutio plenior, Hec. V, 4, 20. « Credebant autem *antiquissima* quaeque esse optima, utpote aureo illi seculo propiora. » West.

23. *Quando*) Quia. Itid. Liv. XXIII, 2. *Maxume.* Sic in responsione concedentis. Ad. IV, 3 fin. *Vt videam*, Par. in marg. « ut colloquar, conveniam, salutem. »

ACTVS V, SCENA I

CHREMES. SIMO

CHREMES

Satis iam, satis, Simo, spectata erga te amicitia 'st mea:
Satis pericli incepi adire: orandi iam finem face.
Dum studeo obsequi tibi, paene illusi vitam filiae.

SIMO

Immo enim nunc quam maxume abs te postulo atque oro, Chreme,
Vt beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.

CHREMES

Vide quam iniquus sis prae studio, dum id efficias, quod cupis;

Satis — satis — satis) Bi *Sati'*. Sed apostropho non opus.
Incepi) Sic om. codd. Be. In l. antiq. *coepi.*
Face) V. I. *noli amplius rogare meam filiam.*
Quam) Be. *cum* pro *quam* contra codd.

«Haec scena officiorum disceptationem continet, patrum inter se de officio amicorum et paterna pietate tractantium. DONAT.

2. *Orandi i. f. face*) Similiter Cic. de Or. II, 55. *Finem* scribendi fecit.»

3. *Illusi vitam*) Quasi lusi in vitam, atque adeo ludendo paene perdidi. Est enim varia syntax. huius verbi, *illudere* aliquem, in aliquem, in aliquo. Supra IV, 4, 19. *Vitam*, famam.

4. *Enim*) Abundat. *Quam max.* Cf. Hec. I, 2, 40.

6. *Iniquus*) Iniustus. Sup. I, 2, 16. *Prae studio*, sc. filii. *Efficias.* Nempe nuptias Pamphili cum Philum. optatas.

Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas.
Nam si cogites, remittas iam me onerare iniuriis.

SIMO

Quibus?

CHREMES

Ah, rogitas? perpulisti me, homini ut adolescentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in seditionem, atque in incertas nuptias;
Eius labore atque eius dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti; incepi, dum res tetulit; nunc non fert, feras.
Illam hinc civem esse aiunt; puer est natus: nos missos face.

SIMO

Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,

Ah) Be. ex codd. *at.*

Vt) Sic Be. invert. Vulg. *ut hom.*

Alio) C. G. m. *alieno.* Vnica quidem lectio, sed ob minorem codicis aetatem parvi habenda.

In) Al. non hab. hoc *in* posterius.

Medicarer) Bru. c. c. *mederer.*

Impetrasti) Ed. V, 1483, *Imperasti.* Supra III, 2, 4.

Tetulit) Donat. Composit. pro simplici est *tetulit.* Erasm. *tulit.* Supra IV, 5, 13.

Missos) V. I. *dimissos.*

7. *Modum*) Supra I, 1, 68. *Benignit.* facilitatis. — Sic Plaut. Trin. II, 4, 58: « *Benigniorem* – te mihi, Quam nunc experior esse, confido fore. »

8. *Me onerare iniur.*) Itid. Cic. Fam. V, 3: « Hominis *contumeliae* quib. me *onerat.* » Sunt autem *iniuriae*, iniustae petitiones.

10. *Occupato*) Dativ. est sc. Pamphilo, quippe qui supra IV, 2, 13 exclamaverat: *Hanc mihi expetivi*, sc. Glycerium.

11. *In sedition.*) Cf. III, 3, 36. *Seditio* proprie Romanis vel plebis vel militum dicebatur. Significat h. l. discordiam; cf. Plaut. Amph. I, 2, 16. *Incert.* h. e. non perpetuas, infirmas.

13. *Res tetul.*) Cf. IV, 5, 13. Itid. Cic. Fam. I, 1, « *res fert.* »

14. *Hinc*) Sc. Athenis; cf. supra

Quibus id maxume utile 'st, illum esse quam deterrimum.
Nuptiarum gratia haec sunt ficta atque incepta omnia.
Vbi ea causa, quamobrem haec faciunt, erit ademta his, desinent.

CHREMES

Erras: cum Davo egomet vidi ancillam iurgantem.

SIMO

Scio.

CHREMES

At vero vultu; cum ibi me adesse, neuter tum praesenserat.

SIMO

Credo; et id facturas Davus dudum praedixit mihi,
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ut volui, dicere.

Tum) Lolg. coniectur. *dum.*
Vt) Sic Be. pro *ac* vulg.

I, 3, 16. *Miss. face*; cf. IV, 1, 56, et Cic. Or. 56, et 66: « *Missos faciant* patronos: ipsi prodeant. »

16. *Quib. id max. utile est*) Argumentum a persona.

17. *Nupt. gratia* etc.) Id vere credebat Simo; unde supra III, 1, 14. *Ficta atq. incepta*; cf. supra I, 3, 15.

18. *Vbi ea causa, quamobrem*) Anacoluthon, quia non intulit, quam ob *causam*, sed quam ob *rem*. Supra II, 3, 8, ubi nota. *Erit adempt.* Intellige, quam primum duxerit Pamphilus Philumenam.

19. *Vidi ancill. iurg.*) Sc. Mysidem ancillam Glycerii cum Davo; cf. IV, 4. *Scio*, εἰρωνικῶς.

20. *Vero*) *At vero vultu* Chremes respondet, quasi dixerit Simo simulare ancillam iurgium. *Cum ibi me* etc. Davus Chremetem se vidisse dissimulat. Supra IV, 4, 44.

21. *Dav. dud.*) Factum id supra III, 2, 27 etc.

22. *Et nescio quid* etc.) Formula est qua uti licet, quoties quod dicendum erat, memoria excidit. Eun. III, 2, 51.

ACTVS V, SCENA 2

DAVVS. CHREMES. SIMO. DROMO

DAVVS

(*haec secum domo egrediens Glycerii*)

Animo nunc iam otioso esse impero.

CHREMES

Hem, Davum tibi!

SIMO

(*cum indignatione*)

Vnde egreditur?

DAVVS

Meo praesidio atque hospitis.

SIMO

Quid illud mali est?

DAVVS

Ego commodiorem hominem, adventum, tempus; non vidi.

SIMO

Scelus;

Tempus) Sic Be. We. Lindenbr. At MS. Paris. *adventum ad temp.* quod Par. recepit. Quo teste MSS. Pall. omitt. al. *ad* al. *tempus.*

« Haec scena principium iudicii et iracundiam senis continet: atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi et indignantis. » DONAT.

« *Dromo*) Dicitur ἀπὸ τοῦ δρόμου, a cursu, fortasse per antiphrasin. » MVRET.

1. *Otioso*) Securo, tranquillo. Eun. V, 3, 10, et Ph. II, 2, 26. *Impero.* Superbe dictum, velut imperatoris. « Exultans egreditur Davus, nuncians prona esse omnia ad securitatem. » DONAT. *Dav. tibi* sc. constituo ipsum; cf. supra I, 19.

... *hospitis*) Critonis scilicet, quo nuntio Davus audivit, Glycerium Chremetis filiam esse inventam, id quod senes ambo ignorant.

3. *Commodiorem*) « Commodus homo est, qui se novit accommodare aliis. » WEST. *Ego com. h. adv.*

Quemnam hic laudat?

DAVVS

Omnis res est iam in vado.

SIMO

(*indignabundus*)
Cesso adloqui?

DAVVS

Herus est. quid agam?

SIMO

O salve, bone vir.

DAVVS

Ehem, Simo, o noster Chreme!
Omnia adparata iam sunt intus.

SIMO

Curasti probe.

DAVVS

Vbi voles, arcesse.

SIMO

Bene sane: id enimvero hinc nunc abest.
Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negoti 'st?

DAVVS

Mihin'?

SIMO

Ita.

Hinc) C. G. cb. *hic*, sine apice. Inde var. in edd. *hic*, *hinc*.
Respondes) Bc. *responde* ex codd. s. Itid. C. G. m.

temp. Syllepsis. In his enim tribus situm est, quod *commodum* laudatur; *homo*, *adventus*, *tempus*. Ph. IV, 2, 1.

4. *Hic*) Refer ad *scelus*, quomodo supra III, 5, 1, ubi nota. *In vado.* Metaph. proverbialis pro eo quod est in tuto, sumpta a natantibus vel navigantibus. « *In vado.* Subaud. maris, fluvii. » ZEV.

5. *Nost.*) *Noster* dicit latenter significans, quod audivit; cf. vs. 2.

6. *Omnia adparata* etc.) Cf. III, 2, 43. *I. sunt int.* Hoc simulate secundum sup. III, 2, 43.

7. *Arcesse*) Perseverat callidus in eo, cuius Simonem admonuerat supra III, 4, 2, attamen oblitus id est, se conspectum esse ab illo, e domo Glycerii venientem; cf. supra vs. 2.

Id enimvero etc.) Sensus: Hoc enim solum iam deest, ut ipsa puella debeat evocari. «*Abest*, pro deest.», DONAT.

8. *Etiam tu*) Addendum Donat. putat, «*annon.*» Ac similiter Da. pourras-tu repondre? *Etiam — respondes?* Huic simile illud Ad. IV,

DAVVS

Mihine?

SIMO

Tibi ergo.

DAVVS

Modo introii.

SIMO

Quasi ego, quam dudum, rogem.

DAVVS

Cum tuo gnato una.

SIMO

Anne est intus Pamphilus? crucior miser.
Eho, non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?

DAVVS

Sunt.

SIMO

Cur igitur hic est?

CHREMES

Quid illum censes? cum illa litigat.

DAVVS

Immo vero indignum, Chremes, iam facinus faxo ex me audies.
Nescio qui senex modo venit, ellum, confidens, catus.

Dudum) I. et V. *te.*
Gnato) C. G. m. *nato.*
Audies) Vulg. *audias.* Sed quatuor ex Be. codd. ut supra.
Qui) Al. *quis.*
Catus) Ed. an. 1490 ap. We. *cautus.* Itid. C. G. m. et sup. scrpt. *callidus.*

2, 11. *Respondere* verb. iuridic. vid. Hec. IV, 4, 84, *Etiam taces? Hoc* pro *ad hoc.* Sic Eun. IV, 7, 21, 22. *Istic*, in domo Glycerii. Pronomina *tu*, *tibi*, West. cum emphasi putat accipienda.

9. *Quam dudum*) Corrigit Simo Davum, aliena respondentem. Non enim *quam dudum*, sed quid istic tibi neg. est? interrogaverat herus.

10. *C. tuo gnato*) Prodit hoc perturbatus.

12. *Quid*) I. e. propter *quid. Illum* sc. hic esse. Ad. IV, 5, 22. *Cum illa litig.* Irridet Simonem, qui supra III, 6, 20 dixerat, *Irae sunt* etc.

Immo vero etc.) Bene convertit se ad eum, quam sibi precatorem destinet.

14. *Confidens*) Vocabul. medium,

Quum faciem videas, videtur esse quantivis preti.
Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.

SIMO

Quidnam adportas?

DAVUS

Nihil equidem, nisi quod illum audivi dicere.

SIMO

Quid ait tandem?

DAVUS

Glycerium se scire civem esse Atticam.

SIMO

Hem,
Dromo! Dromo!

DROMO

Quid est?

SIMO

Dromo!

DAVUS

Audi.

SIMO

Verbum si addideris – Dromo!

DAVUS

Audi, obsecro.

DROMO

Quid vis?

SIMO

Sublimem hunc intro rape, quantum potes.

Quantivis) V. I. *levis.*
Tandem) C. G. m. colloc. *Quid tand. ait*, ubi sup. scrpt. *ipse senex*.
Da.) C. G. m. praemitt. *Illud* c. gl. *ad Chremetem loquitur.*
Sublimem) V. I. *ad excelsum.*
Rape) Id. *suspende eum.*

h. l. sensu bono, vir constans; malo sensu id. Ph. I, 2, 73. It. Hor. Sat. I, 7, 7, ubi schol. Cruq. « *Confidens* in malis, sed fidens in bonis. »

15. *Cum fac. vid.*) Express. ex Plaut. Pseud. I, 2, 9. « At *faciem* quum adspicias. » *Quantiv. pret.* Itid. Plaut. Epid. III, 3, 29: « de servo dicitur, *quantivis pretii.* »

17. *Quidn. adport.*) Quae namq. e terris longinquis adferuntur, dicimus *adportari*. Supra I, 1, 46.

19. *Dromo*) Locarius erat simulque qui ergastularius vocaretur. Nam ergastulariis servi dabantur custodiendi; vid. Columell. I, 8.

20. *Audi*) Sic Dav. molli prece ad herum; cf. infra 3, 23. *Quid vis?*

DROMO

Quem?

SIMO

Davum.

DAVVS

Quamobrem?

SIMO

Quia lubet. rape, inquam.

DAVVS

Quid feci?

SIMO

Rape.

DAVVS

Si quicquam invenies me mentitum, occidito.

SIMO

Nihil audio

Ego iam te commotum reddam.

DAVVS

Tamen etsi hoc verum est?

SIMO

Tamen.

(*ad Dromonem*)

Ego) C. G. m. exhib. *Dromo* praenotatum.

Tamen) L. antiq. *tu*. Al. *tamen tu*. Solus Vatic. Fa. teste non hab. *tu*, quam vocem is delendam esse, et distinguendum post *tamen* recte iudicat.

Bene ostenditur Dromo tardi ingenii. *Sublim. hunc* etc. Ita solebant in eos, qui cum violentia quad. ita abripiebantur, ut terram vix contingerent. Ad. III, 2, 18. Et Cic. in Catil. I, 11.

21. *Quem?*) Ridicule sic interrogat Dromo, qui praet. Davum et Chrem. neminem videt. *Quamobrem?* Notant quidam, servos mora interposita veniam captare indignantium dominorum. *Inquam*. Cum emphasi; ut Cic. Lael. 100; « Virtus, virtus, *inquam*, et conciliat amicitias et conservat. »

22. *Occidito*) Sc. me. Sic Ph. I, 2, 93. Eun. V, 2, 14.

23. *Commot. redd.*) I. e. commovebo. Heaut. IV, 4, 8.

Tamen) Vtcumque alii legant aut interpretentur, ego quidem anacoluthon esse puto ac supplendum: me commotum reddes? *Te comm. redd.* i. e. in vincula te coniiciam.

Verum est) Sc. Glycerium civem esse Atticam; cf. vs. 18. *Tamen.*

Cura adservandum vinctum; atque audin'? quadrupedem constringito.
Age, nunc iam ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, quid herum sit pericli fallere, et
Illi, patrem.

CHREMES

Ah, ne saevi tantopere.

SIMO

O Chreme!
(*prae dolore dicit per ellipsin*)
Pietatem gnati! nonne te miseret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium!
(*ad ianuam advolat Glycerii*).
Age, Pamphile, exi, Pamphile, ecquid pudet?

Ecquid) C. G. m. *te*.

Subaudi, *te commot. reddam*. Haec est ipsa ratio diverbii Nostro consueta. Inter innumera conf. vs. 8, 9.

24. *Vinct.*) Graece συνδεῖν, τὸ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας δεσμεῖν; vid. Scholiast. ad Sophocl. Aiac. vs. 62. *Quadrup. constr.* « Κυφωνισμὸν vocabant Attici id genus supplicii, quo colla servorum cippis pessum incurvabantur, ut quadrupedum praeberet speciem. » WEST. *Constring.* « Mire ne quid fiat tragicum in comoedia usq. ad vincula ita progreditur, nec quidquam tentat ulterius. » DONAT.

25. *Si vivo*) Formula comminantium; cf. Eun. V, 5, 20.

26. *Ostend. q.*) Exsequitur nunc herus, quod minatus erat supra I, 2, 25 seqq.

27. *Illi*). Pamphilo. Haec dicens Simo vehementissimus adcurrit ad aedes Glycerii, evocaturus Pamphilum, et mox ingeminat clamorem de via. *Ne saevi tant.* Plaut. Bacch. III, 3, 4: « leniter qui *saeviunt*, sapiunt magis.

28. *Pietat.*) Ironice pro impietatem. Supra I, 1, 15, ubi not.

29. *Capere*). Sc. me. Supra IV, 3, 5.

ACTVS V, SCENA 3

PAMPHILVS. SIMO. CHREMES

PAMPHILVS

Quis me volt? perii! pater est.

SIMO

Quid ais, omnium...?

CHREMES

(*ad Simonem*)

Ah,

Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.

SIMO

Quasi quicquam in hunc iam gravius dici possiet.
Ain' tandem, civis Glycerium 'st?

PAMPHILVS

Ita praedicant.

SIMO

Ita praedicant? o ingentem confidentiam!
Num cogitat, quid dicat? num facti piget?

Omnium) C. G. m. *sceleratissime* et sup. script. *nequissime*; quod id. pro glossa est in Cod. Hal. Sed aposiopesin hanc esse Donat. ait; nec in ullo cod. vel edit. sequitur quidquam post *omnium*. Inde lectio illa merito suspecta.

«Hic accusatio est, quae solvitur defensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod ad Critonis personam, per coniecturam.» DONAT.

1. *Quis me volt?*) Sic it. Heaut. IV, 4, 21. «Ecce adventus Critonis per Davum nuntiatur senibus.» Schol.

2. *Male loqui*) Cf. Ph. III, 2, 25.

3. *Gravius*) Asperius.

4. *Ain*) Percunctativ. verb. «Quaerit Probus: *Ain* quae pars orationis sit, et an una sit. Est autem *Ain* quasi *Aisne*; et *Ain* percunctativum verb. est.» Haec Donat. Cui addat. Cic. Or. 45. *Tand.* pro tamen. *Praedic.* palam dicunt.

5. *Ita praedic.*) Irate. Sic saepe repetere solent personae Terentii ead. quae modo fuerant interrogata. *Confid.* audaciam; cf. supra 2, 14, not.

Num eius color pudoris signum usquam indicat?
Adeon' impotenti esse animo, ut praeter civium
Morem atque legem, et sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro?

PAMPHILVS

Me miserum!

SIMO

Hem, modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi.
Eodem die istuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem huius sollicito amentia?
An ut pro huius peccatis ego supplicium sufferam?

Num) L. antiq. praemitt. *Vide*, quod Donat. non habet.
Die) I. et V. *Nuncne demum.*
Ego) Fr. Fabric. *ago*, probante Gn.
An) Incipit haec particula ap. Be. Lindenbr. hunc versum; finit ap. We. Mu. priorem.

Confidentia est enim in malis rebus, fiducia vero in bonis.

7. *Color pudoris sign.*) Recte. Sic enim Diogenes, iuvene viso erubescente, θάῤῥει, inquit, τοιοῦτον ἐστὶ τ. ἀρετῆν τ. χρῶμα. Diog. Laërt. VI, 2, 6.

8. *Adeon' imp.* etc.) Suppl. C. G. I: «decuit eum.» *Impot.* parum moderato. Liv. VI, 11: «vitio ingenii vehemens et *impotens.*» Glossar.

Praet. civ. Morem etc.) Bene Nannius observat nothos seu qui non ex utroq. Atheniensi parente nati essent, lege Periclis ita habitos esse, ut nec ipsi nec proles eorum ad magistratus vel alios honores admitterentur.

10. *Probro*) Ph. V, 4, 6. Et Sueton Domit. 8: «*probrosae* feminae.»

11. *Demum*) «*Demum* ad indicii tarditatem notand. adhibetur.» WESTER. Contractio est ex sensisti, ob usum quotidian. ac metrum condonanda. Huiusmodi vid. Cic. de Or. II, 46: «lacerasti, exstinxsti.»

12. *Olim*) Intellig. *olim* ex oppositis *modo*, *demum*, vs. 11. *Anim. indux. tuum*.. Solent alias omittere in hac locutione, meum, tuum, suum; ut sup. III, 3, 40, et alibi.

13. *Efficiund.*) Sc. esse. Respicit superiora IV, 2, 11 seqq.

14. *Ist. verb.*) Vs. 11. *Me miserum!* Pamph. exclamantis. *In te accid.* Cf. Phaed. I, 14, 17, ubi Schwabe.

15. *Sed quid ego?*) Formula frustra operam impendentium. Virg. A. II, 101.

16. *Amentia*) Cf. supra I, 3, 13. Hoc per contempt. a filio conversus loquitur ad Chremetem.

17. *Pro h. pecc.*) Cf. vs. 32. Nota

Immo habeat, valeat, vivat cum illa.

PAMPHILVS

Mi pater!

SIMO

Quid mi pater? quasi tu huius indigeas patris.
Domus, uxor, liberi inventi invito patre;
Adducti, qui illam civem hinc dicant: viceris.

PAMPHILVS

Pater, licetne pauca?

SIMO

Quid dices mihi?

CHREMES

Tamen, Simo, audi.

SIMO

Egon' audiam? quid ego audiam, Chreme?

CHREMES

At tamen dicat sine.

SIMO

Age dicat: sino.

PAMPHILVS

Ego me amare hanc fateor; si id peccare est, fateor id quoque.

huius, *ego*, qoae sunt sibi invicem opposita.

18. *Im. habeat* etc.) Formola invito animo concedentis. Sop. IV, 1, 25. Gravius autem est, *vivere* cum meretrice, qoam amare; vid. Donat. ad Hec. IV, 4, 72. *Mi pat.* Initium factum a conciliatione personae.

19. *Quid mi pat.*) Qui patrem neglexit, non habet. «Hisce versib. Simo videtur abdicare Pamphilum, omnemq. eius curam abiicere.» WESTERHOV.

20. *Domus*) H. e. familia seu *domus* ipsa. *Liberi.* Plurali num. utitur, etsi unus esset. Itid. Cic. Fam. IV, 5: «*liberos* tuos,» pro filium tuam. *Liberi* namq. saepius dicunt, ubi de uno filio aut filia agitur, Hec. II, 1, 15. *Inventi.* Sic proprie in tali re; cf. II, 3, 22; III, 3, 39.

21. *Adducti qui* etc.) Cf. III, 4, 4. *Viceris.* Itid. I. Caes. B. G. V, 30: «*vincite*, si ita vultis.»

22. *Pauca*) Sc. dicere.

23. *Tamen*) Absolute, omisso etsi vel quamquam. Inter multa exempla Liv. sufficiat lib. II, c. 45.

25. *Hanc*) «Bene *hanc*, non Glycerium, cuius nomine offendisset patrem.» DONAT. Supra III, 1, 11. *Si id peccare* etc. Eod. modo Cic. Fam. VI, 14: «*si hoc vitium*, eo me non carere *confiteor*. Et Eun. Prol. 27.

Tibi, pater, me dedo. quidvis oneris impone; impera.
Vis me uxorem ducere? hanc vis mittere? ut potero, feram.
Hoc modo te obsecro; ut ne credas a me allegatum hunc senem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam.

SIMO

Adducas?

PAMPHILVS

Sine, pater.

CHREMES

Aequum postulat: da veniam.

PAMPHILVS

Sine te hoc exorem.

SIMO

Sino.

(Pamphilus advolat ad domum Glycerii).

Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.

CHREMES

Pro peccato magno paulum supplicii satis est patri

Mittere) Lindenbr. ed. *amittere*, quod est in lib. antiq. Sed Fa. ac Be. commendant *mittere* legendum; quippe, inquit posterior, *amittitur* uxor, iam domum ducta.

Adducas) Be. per sign. effert interrog. recte: sed Lindenbr. We. per exclamandi not. minus convenienter.

26. *Tibi me dedo*) Scil. in perpetuum. Heaut. IV, 3, 3. *Quidv. on. imp.* Cf. Ph. III, 3, 28.

27. *Mittere*) Nempe *mittitur*, quae nond. ducta est, *amittitur* vero uxor iam domum ducta; vid. Eun. IV, 6, 13. Ph. IV, 3, 70.

28. *Alleg.*) H. e. subornatum, submiss. sc. Critonem. Et subaudi, a me.

29. *Sine me exp.*) Cf. Liv. II, 40, *sine* sciam. *Expurg.* sc. de hospite. *Ill. h. c. add.* Cf. Eun. IV, 7, 24.

30. *Da ven.*) H. e. fac quod te rogat concedas.

31. *Quidv. cupio dum etc.*) «Pati omnia volo, dummodo non cognoscar ab hoc me falli.» EVGR.

32. *Pro peccato mag.*) Cf. supra vs. 25. *Paul. suppl.*) «Adverbia frequenter fiunt nomina, quum pro casu accipiuntur, ut *paululum* et *satis*.EVGR. Quoad sentent. cf. Tacit. A. II, 85: «*satis poenarum*, in ipsa professione flagitii.» Ac dicit *supplicium* Simo ipsam accusationem.

ACTVS V, SCENA 4

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILVS

CRITO

Mitte orare: una harum quaevis causa me, ut faciam, monet,
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.

CHREMES

Andrium ego Critonem video? is certe est.

CRITO

Salvus sis, Chreme.

CHREMES

Quid tu Athenas insolens?

CRITO

Evenit. sed hiccine 'st Simo?

CHREMES

Hic.

CRITO

Simo, men' quaeris?

SIMO

Eho, tu Glycerium hinc civem esse ais?

Est) Sic Be. Sed vulg. colloc. *certe is est.*
Quaeris) Haec verba Simonis olim putabantur; quae Critonis sunt, cui Pamphilus dixerat, a Simone ipsum quaeri; cf. vs. 1—2.
Hinc) V. I. *ex Athenis.*

« Hic in scenam progreditur Crito: in cuius verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quid et Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulae. » DONAT.

1. *Mitte orare*) Supra 3, 2. «Fingitur scilicet Pamphilus, venia a patre impetrata arcessendi Critonis, orasse Critonem, ut quae ad Glycerii agnitionem pertinerent, confidenter edissereret apud Simonem patrem. » WEST. *Mitte* pro Omitte. Ceterum locutio similis conf. Ovid. Met. III, 614: « Pro uobis *mitte* precari. »

4. *Athenas*) Sc. venisti. *Insolens*, insolitus, insuetus. *Evenit.* Pudet fateri propt. hereditatem venisse; cf. IV, 5, 19.

5. *Mene quaer.*) Crito venit non ut salutans, sed ut evocatus. *Tu*

CRITO

Tu negas?

SIMO

Itane huc paratus advenis?

CRITO

Qua re?

SIMO

Rogas?
Tune impune haec facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis
Sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas?

CRITO

Sanus es?

SIMO

Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?

PAMPHILVS

Perii. metuo, ut substet hospes.

CHREMES

Si, Simo, hunc noris satis,

Huc) Id. *ad docendum istud.*
Qua re) Omn. libb. Fa. *qua de re.*
Lactas) Al. *iactas.*
Substet) V. I. *taceat.*

Glycer. hinc etc. Rem ipsam adit sine ambagibus; quomodo supra II, 1, 24. Sic it. Ph. V, 9, 48.

6. *Tu neg.*) Fastidiose dictum, quasi absurdum sit, contrarium dicere. *Paratus*, subornatus. Supra 3, 28, ubi nota.

7. *Tune hic*) I. e. Atheuis.

8. *Imperit. rer.*) H. e. simplices, quib. oppon. callidi, versuti homines. *In fraud. illicis*, h. e. in damnum et periculum. Haec fere sunt maledicta in innocentem Critonem, quae Cicero in Catilinam sceleratissimum congessit; vid. Or. II, 4: « quae tanta in ullo unq. homine iuventutis *illecebra* fuit, quanta in illo? » et sic porro.

9. *Sollicitando et pollicitando*) In utrisq. his par sonus ac fere aequalis est; id quod Comico nostro non usitatum. *Lactas*, quasi teneros animos. Supra IV, 1, 24, ubi nota.

10. *Meretr. am. nupt. conglut.*) Metaphora a glutine est. Sic Cic. fam. XI, 27: « Facis ut qui furtivi usq. adhuc fuerunt amores inter Pamph. et Glycerium, nunc rati fiant legitimis nuptiis. » WEST. Eod. modo *conglutinaverat* Phormio nuptiis Antiphonis ac Phanii amores; vid. Phorm. *Amores*, h. e. amatam ipsam. Catull. XLV: « Acmen Septimius, suos *amores*, Tenens in gremio, mea, inquit, Acme, » etc.

11. *Subst.*) Aut subsistat sc. adversus patris contumelias.

Non ita arbitrere. bonus est hic vir.

SIMO

Hic vir sit bonus?
Itane attemperate evenit, hodie in ipsis nuptiis
Vt veniret, antehac nunquam? est vero huic credendum, Chreme.

PAMPHILVS

Ni metuam patrem, habeo pro illa re illum quod moneam probe.

SIMO

Sycophanta.

CRITO

Hem!

CHREMES

Sic, Crito, est hic: mitte.

CRITO

Videat qui siet.
Si mihi pergit quae volt, dicere, ea quae non volt, audiet.

Evenit) Ita Be. ex plurim. s. Vulg. *venit*.
Pro illa re) V. I. *pro nuptiis*.
Pergit) Ed. 1469 *perget*. Eun. Prol. 18.

12. *Bonus est h. vir*) Cic. de Offic. III, 15 dicit, *vir bonus est* is, qui prodest quib. potest, nocet nemini.»

13. *Attemperate*). Apte, commode. Da. « il arrive si à propos. » *In ips. nupt.* in ipso articulo temporis nuptiarum.

14. *Est vero huic cred.*) Ironia.

15. *Pro illa re*) H. e. quod convenire huic rei queat. Virg. A. IV, 337: «*pro te* pauca loquar.» *Illum*, Critonem. Haec Pamphilus ad spectatores loquitur, quib. obsequentis ac verecundi filii animum ostendat.

16. *Sycophanta*) Cf. IV, 5, 20, calumniator. « Hoc verb. *Sycophanta* est ab his, qui apud Athenas accusabant eos, qui cum ficu frumenta extra civitatem ferebant.» EVGR. Etiam in Critone, id quod moris est Terentii, vere accidit, quod animo ipse praesagiverat; cf. IV, 5, 20.

Sic est hic) Cf. Eun. III, 1, 18. Quod graece est, οὕτως αὐτός ἐστιν, Itid. Plaut. Amph. II, 1, 57: «*sic sum*, ut vides,» ubi not. Taubm. «sermo est hominis nec laudantis se nec vituperantis.» *Vid. qui siet.* De hac formula vid. Drakenb. ad Liv. XLII, 14.

17. *Si mihi perg.* etc.) Haec locutio proverbialis videtur, ex Hesiod. Ἐργ. κ. Ἡμ. vs. 339 desumpta: εἰ δὲ κακὸν εἴποις, τάχα κ. αὐτὸς μείζων ἀκούσαις. Itid. Homer. Il. XX, 250. Huic simile illud: «Dixerit in-

Ego istaec moveo aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres?
Nam ego quae dico, vera an falsa audierim, iam sciri potest.
Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum eiectus est,
Et istaec una parva virgo. tum ille egens forte applicat
Primum ad Chrysidis patrem se.

SIMO

Fabulam inceptat.

CHREMES

Sine.

Audierim) Sic Fa. Bc. Vulg. *audieris*.

saunm quis me, totidem audiet.» Adag. Erasm. p. 514. *Dicere*, scil. male. Supra 3, 2.

18. *Ego*) Emphatice; sic it. *tu*. *Istaec mov.* istorum auctor sum. «Dicit. enim *movere*, qui primus aliquid dicit facitve.» WEST. Sensus totius: *Ego ista* facile negligo atque contemno, *tu* vero *ferre* debebas, quae vera sunt, etiamsi tibi molesta; cf. supra vs. 5. *Tuum mal.* Qui *malum* hoc dicat Simonis, patet ex superiorib. 3, 15 seqq.

19. *Nam*) Asseverantis et causa sua freti hominis. *Dico.* Hanc lect. recepi quidem auctorib. Fa. ac Be., sed fateor me vulgatae *dixi* magis favere tanq. iterantis omnia Critonis, quae ante praemiserat. Inde enim cognoverant Pamphil. et Davus, quae senes adhuc latebant. Huc loci igitur conferendi sunt supra sc. 2, vs. 14, et 3, 28. Quae tamen causa fuit Bentleio, cur *dico* tueretur, ne utique Crito repetat, quod iam ante dixisset, haec ead. saepius illum in multitudinem mutationum induxit, ne repetant personae Terentii, quae iam antea dixisse videantur. In qua re ego quidem a magno viro dissentior. Vid. quod supra est ad 3, 5 notatum.

20. *Attic. quid olim*) Cf. I, 3, 16. Vocabul. *olim* fabulae narrandae proprium est, uti Hor. Sat. II, 6, 86. *Navi fracta ad Andr.* Facile enim frangi poterat navis, quum prope insulam Euboeae angulo obiectum duo promontoria, Gerastus et Caphareus sunt, quorum posterius notum est ob multa naufragia; vid. Bochart. Geogr. sacr. *Eiect. est.* Proprie de naufragis. Plaut. Rud. I, 5, 14: «*Eiectae* e mari *sumus* ambae.»

21. *Egens*) Significantius quam pauper; cf. sup. I, 3, 17. *Applic.* *Applicant* proprie se pauperes ad patronos. Sic Cic. de Or. I, 39.

22. *Primum*) Cf. supra I, 3, 6, not. Crito autem cum suo *Primum*, tanq. complura narraturus, Simonem ita terret, ut is narrantem verbis, *fabul. incept.* satis inhumane obturbet.

CRITO

Itane vero obturbat?

CHREMES

Perge tu!

CRITO

Is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est.

CHREMES

Eius nomen?

CRITO

Nomen tam cito tibi? Phania.

CHREMES

Hem, perii!

CRITO

Verum hercle opinor fuisse Phaniam. hoc certo scio,
Rhamnusium sese aiebat esse.

CHREMES

O Iupiter!

CRITO

Eadem haec, Chreme,

Tu) Pronom. *tu* addo cum Be. quod opponatur Simoni. Ceterum in vultu est fere tota vis intelligendi.

Is mihi cognatus fuit) Vulg. *tum* inepte. « Nam qui cognatus est, semper est. » Be.

Sine. Sic placide rogantis, supra 3, 24; 4, 16.

23. *Obturb.*) Interloquitur. Plaut. Poen. I, 2, 49: « *ne me obturba*, ac tace. »

24. *Recep.*) Plenius Cic. Arch. 3. « Domum suam *recipere.* » *Ibi.* Explic. al. apud Chrysidis patrem, al. pro tum.

25. *Is*) Ibi. *Atticus* scilicet; cf. vs. 20, in Andro insula.

26. *Perii*) Tragicum est confine ὄλωλα, ἀπόλωλα. Atque utraq. vox *Hem, perii* personae Chremetis subita re penitus perturbati maxime convenit. Diversa hic sunt in dividendis vel distinguendis verbis personarum commenta aliorum.

27. *Rhamnus. se*) «Piraeus et *Rhamnus*, et cetera huiusmodi maritima Atticae regionis oppida intelligenda sunt. *Rhamnus* pagus Atticae est.» DONAT. Et Mu. haec: « Graeci dicunt, ῥαμνούσιος ἢ τ. δῆμον, quum aliquem ex Atticae pago Rhamnunte significant. »

Multi alii in Andro audivere.

CHREMES

Vtinam id sit, quod spero. eho, dic mihi,
Quid eam tum? suamne esse aiebat?

CRITO

Non.

CHREMES

Cuiam igitur.

CRITO

Fratris filiam.

CHREMES

Certe mea 'st.

CRITO

Quid ais?

SIMO

Quid tu ais?

PAMPHILVS

Arrige aures, Pamphile.

SIMO

Quid credis?

CHREMES

Phania illic frater meus fuit.

SIMO

Noram, et scio.

CHREMES

Is hinc, bellum fugiens, meque in Asiam persequens, proficiscitur;
Tum illam hic relinquere veritus est. post illa nunc primum audio,
Quid illo sit factum.

PAMPHILVS

Vix sum apud me: ita animus commotu 'st metu,

Illic) Sic Be. secund. Fa. Vugl. *ille*.

Illa) Fa. *post illa* dactylum facit; contra Be. illo reprehenso longas tres syllabas. Sed mirum est, si quis ultimam producat.

30. *Arrige aur. Pamph.*) Sensu proprio *arrigere aures* animalia solent, ut acrius audiant. Sic Virg. A. I, 152: « *arrectis auribus*. » Inde indignum illud dici Pamphilo, subtiliter quidam existimant.

34. *Illo*) H. e. de *illo*, omissa praepositione nec Terentii solum mo-

Spe, gaudio, mirando hoc tanto tam repentino bono

SIMO

Nae istam multimodis tuam inveniri gaudeo.

PAMPHILVS

Credo, pater.

CHREMES

At mi unus scrupulus etiam restat, qui me male habet.

PAMPHILVS

Dignus es

Cum tua religione, odium! nodum in scirpo quaeris.

CRITO

Quid istuc est?

Multimodis) Ita iunctim recte. Ed. 1469 plene, *multis 'modis*. Sed comici, etiam Lucretius, *s* finale, etsi consonans sequatur, abiiciunt.
Odium) Sic Be. ex veterr. cod. Vulg. *odio*.

re, sed et aliorum. Cic. Cluent. 66: «*quid istis* hominibus factum est, Stratone et Nicostrato» *Vix sum apud me*. Supra II, 4, 5. *Ita anim. com. est metu*, *spe* etc. «Duo carnifices, Donat. ait, futurarum rerum sunt *spes* et *metus*.»

35. *Mirando hoc tanto* etc.) Animadvertimus voces *hoc*, *tam*, interpositas esse, ne series ablativorum in o desinentium continua aurem fatiget.

36. *Nae*) Profecto, gr. ναι; cf. Prol. 17. *Multimod*. Cic. Or. 45 sine vocalibus, inquit, saepe brevitatis causa, ut ita dicerent, *multi' modis*, vas' argenteis.» Terent. Heaut. II, 3, 79. Ph. III, 1, 1. *Credo*. Respondentis est, vel *gratulantis*, *gaudeo* dicenti. Sic it. Eun. V, 8, 21. Ad. V, 9, 15. *Pater*. Quaeritur, uter senum, Simo an Chremes, *pater* futurus. Sic Donat. Cur dubitet miror. Nam Pamphilus respondet modo *gaudeo* dicenti Simoni.

37. *Scrupul.*) Metaphora est a scrupis et scrupulis, i. e. parvis lapillis, qui ambulantium pedib. molesti sunt. Inde molestia etiam animi hac voce denotatur. Ph. V, 9, 30. Ad. II, 2, 20. *Dign. es Cum tua relig.* His exsecrandi verbis similia sunt illa sororem necantis Horatii, Liv. I, 26: «Abi hinc *cum immaturo amore* ad sponsum.» *Dignus*. Absolute accipiendum, ut Eun. IV, 3, 9, et Heaut. IV, 6, 9.

38. *Cum tua relig.*) Cf. supra IV, 3, 15. Praeposition. *cum* adhibent indignantes. Ph. III, 1, 1. Hec. I, 2, 50. Et not. West. «Comicorum est causam indigitare per *Cum*.» *Odium*. Hoc *odium* refertur inter convicia, ut sit *odium*, pro homine odioso: Eun. IV, 6, 16, aut sicut *scelus!* pro scelestę. *Nod. in scirpo quaer.* Hoc proverb. in anxium dicebatur nimisque diligentem. Erasm. Adag.

CHREMES

Nomen non convenit.

CRITO

Fuit hercle huic aliud parvae.

CHREMES

Quod, Crito?
Numquid meministi?

CRITO

Id quaero.

PAMPHILVS

Egon' huius memoriam patiar meae
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus, Chreme, quod quaeris, Pasibula.

CRITO

Ipsa 'st.

CHREMES

Ea 'st.

PAMPHILVS

Ex ipsa millies audivi.

SIMO

Omnes nos gaudere hoc, Chreme,
Te credo credere.

CHREMES

Ita me Di ament, credo.

PAMPHILVS

Quid restat, pater?

Egomet) Sic Be. ex antiq. libb. Al. *ego*.
Pasibula) Graece ultima longa, *πασιβούλη*.

39. *Nomen non conv.*) Glycerium scilicet. *Aliud*, Rursus Crito obliviosus est, veluti alienarum rerum.

40. *Numquid*) Terentio frequens est pro *Nam*.

41. *Voluptati*) Molliter tangit Pamph. nomen *Glycerii*, quod est a voluptate, vel graece ἀπὸ τ. γλυκέρας, a dulcedine. *Medic. mihi.* Suggerendo scilicet nomen Critoni, quod centies ab Glycerio auditum recordatur.

43. *Millies*) Hyperbolice i. e. supra modum. Sic Ph. III, 2, 2. *Gaudere*. Plus est, ut Donat. docet, *gaudere* quam laetari. *Omn. nos gaud. h. Chr. Te credo cred.* Huc scilicet finis quidem comoediae perducitur, ut omnes gaudeant, et sese invicem gaudere credant.

44. *Credo credere*) Sic gemina-

SIMO

Iam dudum res reduxit me ipsa in gratiam.

PAMPHILVS

O lepidum patrem!

De uxore, ita ut possedi, nil mutat Chremes.

CHREMES

Causa optuma 'st;

Nisi quid pater ait aliud.

PAMPHILVS

Nempe.

SIMO

Id scilicet.

CHREMES

Dos, Pamphile, est

Decem talenta.

PAMPHILVS

Accipio.

CHREMES

Propero ad filiam. eho! mecum, Crito:

***Gratiam*) I. et V. add. *tuam*.**
***Chremes*) Bi. pr. var. *nihil mutas Chremes?* Nil notant, ubi.**
***Crito*) I. et V. *eho meus Crito mecum*.**

tur verbum, supra V, 1—2. *Ita me Di am.* Cf. Eun. IV, 1, 1, not. *Quid rest. pat.* Suppl. Donat. «ne irascaris.» Schmieder, «ut in gratiam mecum redeas.» Facio cum Eu. explicante sic: «Illud significat, ut eam ducat uxorem, et sibi hoc permittat pater.»

45. *Iam dud.*) H. e. satis superque. Eun. III, 1, 58. *Res redux. in grat.* In usu est, qui prior succensuerit amico, eum reduci, vel redire *in gratiam* dici.

46. *Ita ut possedi*) Docte monet West. respici ad verba edicti praetoris: «*uti possidetis*, *ita* possideatis.» *Causa*, conditio. Itid. Cic. de Offic. ubi vid. Heusing.

47. 48. *Pater*) Sc. Simo *P. nempe. S. id scilicet.* Haec verba Be. distribuit inter personas ita, *P. nempe id. S. scilicet.* Atque Donat. denotat: «*nempe* et *scilicet* dicentes manu vel vultu dotem significant, quod mox intelligit Chremes.» Contra West. opinatur, Pamphilum agnoscere legem et patris in se imperium, dicentem, *nempe* q. d. ita est. Pater autem ead. facilitate, qua Chremes anteiverat, annuit filio dicendo, *id scilicet*, h. e. volo. Equid. Donato assentior. *Dos est. Dec. tal.* Singularem verbi personam, *est*, non magis miramur, quam in superiorib. *amant irae am. integr. est*, III, 3, 23 eandem. *Dec. tal.* Quum *talentum* contineret

Nam illam me credo haud nosse.

SIMO

Cur non illam huc transferri iubes?

PAMPHILVS

Recte admones. Davo ego istuc dedam iam negoti.

SIMO

Non potest.

PAMPHILVS

Qui non potest?

SIMO

Quia habet aliud magis ex sese, et maius.

PAMPHILVS

Quidnam?

SIMO

Vinctus est.

PAMPHILVS

Pater, non recte vinctu 'st.

SIMO

At ita iussi.

PAMPHILVS

Iube solvi, obsecro.

Potest) Multi non hab. *non potest*, sed solum *Qui*? At legit ex octo MSS. We. quem sequor.

At) Sic Be. ex acad. s. Sed Donat. *haud*.

sexaginta minas, videtur haec *dos* de dote summa intelligi, de qua supra I, 1, 74. *Accipio.* Ex ICtorum formula explicatur *accipio*, quod verb. quum enuntiasset Pamphilus, eo ipso gener agnoscebatur, et *dos* erat data. *Dos* autem ab uxore datur marito, ad ferenda matrimonii onera; vid. Calvin. Lexic. Iuridic.

49. *Illam me h. nosse*) Amphibolia. Supra III, 3, 31.

Transferri) Quia puerpera erat.

50. *Davo–ded. i. negot.*) Inusitata quid. syntaxis est, *dedere negotium*, sed Pamphilus ea cacophoniam evitabat, quae esset in *Davo dabo*, id quod Da. monuit ingeniose.

Istuc neg.) I. e. ut *transferat* virginem.

51. *Qui*) Quamobrem. *Aliud.* Alludit facete ad *negoti*, vs. 50. Innuit enim malum quo afficiatur servus. Similiter Aristoph. N. 1446: Τοῦθ' ἕτερον, αὖ μεῖζον κακόν.

52. *Recte*) In ambiguitate vocis *recte* iocus inest, aut iuste aut diligenter significantis. *Solvi.* Pro *solvi* Columell. I, 8 revinci, ubi haec: « nam villicus aut alligaverit quempiam, domino nesciente, aut *revinxerit*. »

SIMO

Age, fiat.

PAMPHILVS

At mature.

SIMO

Eo intro.

PAMPHILVS

O faustum et felicem diem!

Mature) Fa. *matura*.
Felicem) Al. *hunc*.

53. *O faust. et felic. d.*) Vox utraq. *faust.* et *felix* iuncta formulam exhibet inauguralem; cf. Liv. II, 49: «ut Dii illud agmen *faustum* atque *felix* mittant.»

Nota. Rectius hic fabulam Terentius, Schmiedero monente, clausisset, quum fere omnes personae, quo tenderent, attigerunt. Sed restabat de Charini quoque nuptiis, quae aeque ac Pamphili ad prosperum exitum essent perducendae.

ACTVS V, SCENA 5

CHARINVS. PAMPHILVS

CHARINVS

Proviso quid agat Pamphilus: atque eccum!

PAMPHILVS

Aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet,
Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,
Quod voluptates eorum propriae sunt: nam mi immortalitas

Lubet) Cod. Acad. Be. *licet*. Ipse refinxit *liquet*, mire.
Vitam) Sic Donat. Invert. l. Bemb. et Bas. *vit. Deor.*

« Haec scena Charini adventum tenet, ut et ipsi laetitia generari possit ex cognitione. Si enim Pamphilo Glycerium datur, dari potest ipsi Philumena quam diligebat, quae Pamphilo obferebatur. » EVGR.

1. 2. *Aliquis fors. m. put. Non put.* etc.) Prae ceterorum maxime Eugraphii explicatio placet mihi haec: « Laetitiae plenus Pamphilus forsitan, inquit, putet alius me hoc, quod mihi contigit, verum non credere. At vero sic esse, ego hoc vero credo et gaudeo. » *Nunc*. Omne laetitiae πάϑος est in hac voce. *Lubet*. Verbo *lubere* significatur interdum quod cordi gratum sit. Exinde venit Pamphili sententia, quae est: ego hoc verum esse puto, quod idem cordi gratum est. *Non putare hoc verum*. Videlicet quod praeter omnem exspectationem factum est, *hoc verum* esse vix putamus.

3. *Ego Deor. vit. sempit.*) Pamphilus videtur ex Epicuri philosophi praeceptis indicare, quae fortunatis maxime arrideant hominibus. Nam sempiterni sunt Dii, immortales, nec ulla aegritudine turbati.

4. *Volupt. eor. propr.*) H. e. constantes; vid. supra IV, 3, 1. Id est δόγμα Επικουρείον. Diis autem iisq. Epicureis fortunatissimus hominum quisq. sese assimilat, quo nihil est

Parta est, si nulla aegritudo huic gaudio intercesserit.
Sed quem ego mihi potissimum optem, cui nunc haec narrem, dari?

CHARINVS

Quid illud gaudi est?

PAMPHILVS

Davum video. nemo 'st, quem mallem omnium:
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

Optem) Al. *exoptem.*
Nunc) Fa. omitt. *nunc.*
Gaudia) V. I. *propt. mira gaudia.*

frequentius Plaut. Merc. III, 4, 18: «*Deus sum*, si hoc ita est.» Itid. Terent. Hec. V, 4, 3. Heaut. IV, 3, 15. Huiusmodi sunt omnino summae felicitatis expressiones atque laudationes. Add. Cic. de Nat. D. I, 41. *Mihi immort. Parta est*, h. est beatissimus sum.

5. *Intercess.*) Nota vix tribunorum pleb. ab. Romanos, h. e. impedimento fuerit.

6. *Potissim.*) Cf. II, 6, 23. *Mihi dari* sc. obviam. Eun. IV, 3, 5.

8. *Gavis. gaud.*) Ex more Graecorum est vel Orientalium nomen et verbum iungere eiusd. radicis; vid. Sanct. Min. III, 3.

ACTVS V. SCENA 6

DAVVS. PAMPHILVS. CHARINVS

DAVVS

(*circumspectans*)

Pamphilus ubinam hic est?

PAMPHILVS

Dave!

DAVVS

Quis homo 'st?

PAMPHILVS

Ego sum.

DAVVS

O Pamphile!

PAMPHILVS

Nescis quid mihi obtigerit.

DAVVS

Certe: sed quid mihi obtigerit scio.

PAMPHILVS

Et quidem ego.

DAVVS

More hominum evenit, ut quod sim ego nactus mali

Dave) Gu. et Be. ita: *D. Pamph. ubinam 'st? P. hic est, Dave!* Quae distinctio non placet.

Sum) Be. add. *Pamphilus* incommode. Nam Davum indicamus ex voce sola *Pamph.* suum cognovisse, non ex nomine demum audito.

«In hoc actu mira arte, quae restant de comoedia, breviter explicantur et designantur duorum sociorum binae nuptiae.» DONAT.

2. *Certe*) Particula concedentis; vid. Tursellin. *Scio*, persensi. Sed *scio* dicit, quia Pamph. dixerat *Nescis*.

3. *Et quid. ego*) Scil. scio; nempe te fuisse captivum vel vinctum; cf. supra IV, 52. *More hom. even.* Sic Plaut. Aul. II, 2, 68, «*More*

Prius resciscceres tu, quam ego tibi quod evenit boni.

PAMPHILVS

Mea Glycerium suos parentes repperit.

DAVVS

O factum bene!

CHARINVS

Hem!

PAMPHILVS

Pater amicus summus nobis.

DAVVS

Quis?

PAMPHILVS

Chremes.

DAVVS

Narras probe.

PAMPHILVS

Nec mora ulla est, quin iam uxorem ducam.

CHARINVS

Num ille somniat

Ea, quae vigilans voluit?

PAMPHILVS

Tum de puero, Dave?

DAVVS

Ah, desine.

Ego) Al. *illud.*
Vxorem) Al. MSS. *eam* pro *uxorem* frigide.

hominum facit » h. e. ut fit, ut fieri solet. *Nact.* Verb. *nancisci* etiam in malam part. accipitur; cf. Ph. III, 10. Nep. Attic. 21.

4. *Prius rescisc.*) Cf. Ad. IV, 2, 7. *Quam ego sc.* resciscerem.

5. *Mea Glyc. s. p. rep.*) Nudam rem breviter ostendit, uti supra IV, 5. *Hem*, obstupentis.

6. *Narr. probe*) Formula approbandi; cf. Eun. V, 3, 7. Hec. IV, 4, 20.

7. *Nec mora ulla est, quin* etc.) Nempe consenserunt in eo patres, ut duceret Glycerium. Supra IV, 46–48. *Num ille somn.* Haec iure suo Charinus, quum secum reputaverit dicta Pamphili, quae exstant supra IV, 1, 52.

8. *Tum de puero*) Nescit quid de hoc fiat; cf. II, 3, 26.

Solus es quem diligunt Di.

CHARINVS

Salvus sum, si haec vera sunt. Colloquar.

PAMPHILVS

Quis homo 'st? Charine, in tempore ipso mi advenis

CHARINVS

Benefactum.

PAMPHILVS

Audisti?

CHARINVS

Omnia. age, me in tuis secundis respice. Tuus est nunc Chremes: facturum quae voles scio esse omnia.

PAMPHILVS

Memini: atque adeo longum 'st nos illum exspectare dum exeat. Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu, Dave, abi domum;

Es) Sic Be. ex duob. s. et e. Vulg. *est* sc. puer; cf. III, 2, 6.
Colloquar) In MSS. quibusd. praecedit *Adibo et*.
Secundis) Codd. quid. *rebus*. Hoc id. C. G. m. exhib. pr. glossa.
Nunc) Be. ex Codd. suis *est*, puncto post *me* posito. Sed illa praefertur Westerhovii distinctio.

9. *Solus es quem* etc.) Eod. modo Geta ad Antiphon. Ph. V, 6, 14. Idem in Graecor. proverbio: ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος. Menand. *Salv. sum*. Nunc iterum resipiscit Charinus, quemadmod. supra IV, 2, 15, quum procul audivit, de Glycerio sermonem esse, non de Philumena ducenda.

11. *Omnia*) Rustice *omnia* se audivisse dicit, qui plurima ignorat. Nam modo antea vs. 7, 8 res ei adhuc videbantur confusae. *Respice*; cf. IV, 1, 18.

12. *Tuus est*) H. e. tibi favet. Eun. II, 2, 39. Et Cic. Q. Fratr. II, 1: «Plancius totus *noster est*.» *Facturum* sc. com.

13. *Illum*) Sc. Chremetem, utpote qui cum Critone intraverat aedes Glycerii; cf. supra IV, 48.

14. *Seq. hac me intus*) Itid. Heaut IV, 1, 51.

Propere arcesse, hinc qui auferant eam.
(*abit cum Charino respiciens retro*)
Quid stas? quid cessas?

DAVVS

Eo.

(*ad spectatores*)

Ne exspectetis dum exeant huc: intus despondebitur;
Intus transigetur, si quid est quod restet. plaudite.

Propere) Al. *Propera.*

Arcesse) V. I. *evoca famulos.* Ead. gl. in C. G. m. Not. Haec scena contexta est in Cod. Guth. membr. cum priore, in chartaceo separata.

Plaudite) Post *plaudite* in Cod. Goth. membr. sequuntur haec: *Calliopius recensui feliciter.* Tum minusculis literis separatim ab illis hoc modo: *finita fabula in theatro recitator fabulae aiebat ω plaudite et valete.* Quae vero ead. est Eugraphii notatio. De *Calliopio*, quis fuerit, vid. Phorm. fin. Sed quod notam ω attinet, putant alii per eam ultimam literar. graecarum denotari finem fabulae; alii signum esse, ο ο, h. e. ὄχλος ὄχλος, turbae actorum totius *plaudite* clamantium. Contra Daciera contendit, eum solum in scena, qui ultimus ageret, clamasse *plaudite*. Sunt denique qui notam cantoris explicent, ea, unde corruptum sit ω.

15. *Auferant eam*) Itid. supra IV, 49, « *illum transferri* » *Quid stas? Quid cessas?* His adlocutionib. segnities indicatur atque ignavia servilis. Hec. V, 3, 16. Itid. Liv.

16. *Despondeb.*) Cf. I, 1, 75, not.

17. *Intus*) I. e. post scenam. *Transig.* Cf. supra I, 5, 13. Eod. fere modo Horatius praecipit, ad Pison. vs. 82, 83: « Non tamen *intus* Digna geri promes in scenam. » *Si quid est quod rest.* Haec verba iunge cum *transigetur*, non cum *plaudite*. *Plaudere* proprie textricum verbum valet pro *plausum* dare, quod Graecis est σπαθᾶν vel κροτεῖν etc. Postea migravit in theatrum, quo scilicet peractis fabulis spectatores dimittebantur. Plerumq. addebatur *valete*; adeo ut vel a grege vel ab ea persona, quae ultimo loco in scenam produceretur, pronuntiari soleret, *valete et plaudite*; vid. Par. Lexic. Cui verbo *plaudere* contrarium esse sibilare; patet ex Hor. Sat. I, 1, 66: « Populus me sibilat; at mihi *plaudo.* » Not. C. Guelf. haec: « Consuetudo erat, ut populus finita recitatione cum plausu discederet, ad quem invitat eos recitator. » Non praetereo qui supersunt ac circumferuntur in quibusd. Editt. septemdecim versus, quorum Donat. mentionem fecit, et quos Guyetus ex quibusd. exemplaribus sibi visis vulgavit. Hos versus etiam Westerhovius edidit quidem, sed indicavit de eis ita: « verba intricata et absurda, ne dicam barbara, et quibus intelligendis Oedipo opus sit coniectore etc. Quum igitur nihil minus quam Terentianum stilum sapiant in iis restituendis et emaculandis frustra quis operam posuerit. » Huic sententiae Westerhovii ego item accedo, ac profecto nemo quidem fecerit iacturam, qui notitia illorum carebit.

EVNVCHVS

EVNVCHVS TERENTII

Acta Ludis Megalensibus, L. Posthumio Albino et L. Cornelio Merula Aedilibus Curulibus. Egerunt L. Ambivius Turpio (1) et L. Atilius Praenestinus. Modos fecit (2) Flaccus Claudii filius (3), tibiis duabus dextris. Graeca Meandru. Acta II. M. Valerio, C. (4) Fannio Consulibus.

(1) Cod. Ien. *Turpius.*
(2) Cod. Ien. *modum laviit.* Inde *modulavit.*
(3) In plerisqq. libb. omittitur *filius.*
(4) In MSS. Pall. teste Par. *Gaio Mummio.*

Praenestin. *Praenestinus* a patria. Nam *Praeneste* oppidum est Latii, non procul Roma.

Tib. duab. dextr. «Agebantur fabulae *tibiis* paribus aut imparibus et *dextris* aut sinistris. Dextrae autem et Lydiae sua gravitate seriam comoediae dictionem pronuntiabant. Sinistrae et Serranae acuminis levitate iocum in comoedia ostendebant. Vbi autem dextra et sinistra acta fabula inscribebatur mixtim ioci et gravitates denuntiabantur». West.

Duab. dextr. V. Andr. Didasc.

Graeca. Videlicet *Graeca* est Fabula Ευνοῦχος Menandri; quam Terentius in Latinum sermonem traduxit.

Menandru. Graeco genitivo pro Menandri.

Acta II. Par. in marg. «Hoc est secundum acta». Ergo iterum haec acta est Comoedia. Sed dubitat Mu. de M. Valerio et C. Fannio Coss. hic notatis. Equidem magis Gellio simpliciter confidam, qui in N. A. II, 24, non solum horum consulum, sed etiam simul Megalensium ludor. mentionem facit.

Annum vero, quo M. Valerius et C. Fannius consules fuerint, notat esse Farnabius ab V. C. 593.

FABVLAE INTERLOCVTORES

PHAEDRIA, *adolescens, amator Thaidis.*
PARMENO, *servus Phaedriae.*
THAIS, *meretrix.*
GNATHO, *parasitus Thrasonis.*
CHAEREA, *adolescens, amator Pamphilae.*
THRASO, *miles, rivalis Phaedriae.*
PYTHIAS, *ancilla Thaidis.*
CHREMES, *adolescens, frater Pamphilae.*
ANTIPHO, *adolescens.*
DORIAS, *ancilla Thaidis.*
DORVS, *Eunuchus.*
SANGA, *centurio.*
SOPHRONA, *nutrix Pamphilae.*
LACHES, *senex, pater Phaedriae et Chaereae.*

PERSONAE MVTAE.

STRATO, *elephantis Indicis Praefectus.*
SIMALIO, } *Ordinum ductores.*
DONAX, }

C. SVLPITII APOLLINARIS PERIOCHA

IN TERENTII EVNVCHVM

Sororem falso dictitatam Thaidis,
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique donat. erat haec civis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi iubet,
Thaidis amator Phaedria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phaedriae puellulam
Cum deperiret dono missam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur: suadet Parmeno:
Introiit: vitiat virginem: sed Atticus
Civis repertus frater eius, collocat
Vitiatam ephebo: Phaedriam exorat Thraso.

PROLOGVS

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, et minime multos laedere,
In his poeta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimarit esse, sic existimet,

Studeat) Be. *studeant* ex Prisciano.
Profitetur) V. I. *esse.*
Existimarit) Var. *Existimet. Existimat. Existimavit.*
Prior) Sic l. Bemb. Vulg. *prius*, male.

1. *Si quisquam est*) « Attendenda poëtae copia, quod in tot prologis de ead. causa iisd. fere sententiis, variis verbis utitur. » DONAT. *Si quisq.* — *In his.* Haec duo pronomina, *quisquam his*, ad se invicem referuntur, et sic Latini Graecos imitati a singulari transeunt ad numer. pluralem. Haud alit. Sophocl. Antig. 703 – 5: ὅστις - οὗτοι; ubi vid. Erfurdt. *Se*, abundat; cf. Andr. IV, 5, 2, not. Itid. Sallust. Catil. 1: « Omn. homines, qui *sese student* praestare cett. animalibus. » *Bonis.* Huic *bonis* opponitur τὸ *multos*, vs. 2, h. e. malos. Not. Eu. « *boni* sunt admod. pauci, sicut οἱ πολλοὶ Graecis notant vulgus. » Cf. infra III, 1, 19, not. Excusat enim verecundus poëta, quod invehatur in adversarium.

3. *In his*) « In numero horum. » Schol. *Nom. profit.* « Locutio vel a militib. vel a candidatis translata. » WEST. Sic Liv. II, 24: *profiteri nomina.* Et Cic. Fam. X, 31: « Quicumq. is est, ei *me profiteor* inimicum.

4. *Si quis est, qui* etc.) Nempe Luscius Lavinius subauditur, malus poëta.

Responsum, non dictum esse, quia laesit prior.
Qui bene vertendo, et easdem scribendo male, ex
Graecis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit,
Atque in Thesauro scripsit, causam dicere
Prius unde petitur, aurum quare sit suum,
Quam ille qui petit, unde is sit thesaurus sibi,
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.

Scribendo) Al. *describendo*.

Ex) Finiunt praepositione *ex* Be. Mu. Bo. hunc vers. Al. incip. ead. sequentem.

Thesauro) Var. *a Thesauro. a Thesauris.* Lindenbr. scrpt. ed. *Thens.* graece.

Ille) Be. *illic.* Itid. Lindenbr. pr. var. Fa. pr. var. *quam illum.*

6. *Dictum*) Pro maledictum. Sic Vespas. Sueton. 9: « Non oportere » inquit, *maledici* senatoribus, *remaledici* civile fasq. esse. Quod vero ibi imperator ille per diction. *Remaledici* voluerit, idem h. l. significari videtur per *Responsum*. Itid. Cic. de Or. V.

7. *Qui bene vertendo* etc.) Hunc locum alii aliter tentarunt. *Bene*, «pro valde, et *vertendo*, in linguam latinam transferendo. » DONAT. *Scrib. male*. Engr. explic. « male scribit, male verba componit. » Sed Mur. ac West. legunt, *describendo*, i. q. distribuendo. Haec si vera esset lectio, significaretur oeconomia fabulae ad distributionem temporum, locorum ac personarum pertinentis, non inepte. His insuper comparanda sunt, quae mox a versu 10 sequuntur, et Andr. III, 1, 17, 18. Inde *scribendo* pro *describendo* explicari certe mihi videtur. Nam si secus, mirum sane videbitur, quomodo, qui bene verterit, idem male scribat, male componat. *Easd.* sc. fabulas.

9. *Phasma*) H. e. fabula Menandri.

10. *In Thesauro*) H. e. in comoedia hoc nomine inscripta, quam de Menandro quoque ille transtulit.

11. *Vnde petitur*) I. e. ille, a quo petitur, sive reus. Contra actorem ICti dicunt *petere* et petitorem. Argumentum autem fabulae, quae *Thesaurus* inscribitur, est hoc. Quidam agrum vendidit: illic habuit patrium monumentum, in quo *thesaurum* emptor invenit. Comperit venditor. In indicium venitur. Vtique ex ratione et ex consuetudine *prior* loqui debet ille qui petit, h. l. venditor, ut secundo loco respondeat, a quo petitur, h. e. emptor. At contra Luscius Lavinius fecit, ut prior loqueretur, unde petitur quam ille qui petit. Hoc modo partes permutavit et confudit personarum; vid. sup. vs. 7, not.

12. *Ille*) Sc. dicat. Dicend. erat illum pro *ille*.

13. *In patr. monumentum*) Supra hoc vid. Lindenbr. Observatt. Erat autem mos veterum, *thesauros in monumentis* condere vel sepelire. *Monumenta* dividuntur in priva, communia, hereditaria, alis; vid. apud Kirchmann. de Funerib. Romanor.

Dehinc, ne frustretur ipse se, aut sic cogitet:
Defunctus iam sum; nihil est, quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, et desinat lacessere.
Habeo alia multa, quae nunc condonabitur:
Quae proferentur post, si perget laedere,
Ita ut facere instituit. quam nunc acturi sumus
Menandri Eunuchum, postquam Aediles emerunt,
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.
Magistratus cum ibi adessent, occepta 'st agi.
Exclamat, furem, non poetam fabulam

Frustretur) Var. *frudetur. fraudetur.*
Sic) C. G. m. *si.*
Desinat) I. *desinet.*
Condonabitur) Cod. Hal *condonabuntur.*
Sumus) Donat. leg. *simus.*
Adessent) Sic tres Be. antiq. Codd. pro *adesset* vulg. *Magistratus* autem plurali num. sunt duo aediles.
Exclamat) V. I. *malivolus.*

14. *Aut sic cogit.*) Repetend. est, ne, ut sit, *cogitet.*

15. *Defunct. i. sum*) Qui rem peregit, quique proinde ea est liberatus, *defunctus* et perfunct. dicitur. Sic Ad. III, 4, 64. Itid. Liv. III, 8, *Nihil est, quod* etc. Sensus: Ne sibi persuadeat nihil esse, quod dicam amplius.

17. *Condonab.*) H. e. venia dabitur maledictorum. Praeterea verb. sing. cum neutro plur. *Multa quae* iunxit per graecismum.

18. *Quae prof.*) Eod. modo Crito minatur in Andr. V, 4, 17. *Profer.* sc. *palam.* Heaut. V, 2, 41. Et Cic. Divin. II: « *proferre* furta occulta. »

19. *Quam*) Pro quem *Eunuchum.* Syllepsis. Subaud. comoediam.

20. *Eunuch.*) Vid. Sturz. Lex. Xenoph. εὐνοῦχος, castratus, spado. Castrationem certe Graeci abhorrebant. Aeschyl. Eum. vs. 176, κακῆ τεχλοῦνς. A quo tempore coeperint eunuchi, aut qua ratione, aut quales, in ea re veteres parum consentiunt auctores. Quidam enim existimant eunuchos a Persis institutos ex captivis; et Cicero Or. 70, multos eunuchos e Syria Aegyptoq. peti affirmat. Sed qualem esse Eunuchum Terentii quidem Pythias sibi cogitaverit, hoc infra IV, 3, 24, facile cognoscitur. *Postq. Aediles.* Agebantur enim privatim et speciminis causa comoediae apud Aediles curules, antequam publice agerentur; et quae placebant, emebantur. *Aediles*, scilicet curules, praeter cetera, ludos scenicos administrabant.

22. *Magistrat. cum ibi* etc.) *Magistratus* idem sunt quod *Aediles* supra vs. 20. *Magistratus* enim Romae maiores minoresq. erant; *maiores*, Consules, Praetores, Censores; minores, ut *Aediles*, Quaestores etc. Fab. Thes.

Dedisse, et nil dedisse verborum tamen;
Colacem esse Naevi, et Plauti veterem fabulam;
Parasiti personam inde ablatam et militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia 'st
Poetae, non quo furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos iam iudicare poteritis.
Colax Menandri est: in ea est parasitus Colax,
Et miles gloriosus: eas se hic non negat

Esse Naevi) Be. *nempe*, omiss. *Naevi et*. Nam *Naevii* putat nullibi *Colacem* memorari. At vero a Nonio et Prisciano *Colax Novii* memorari, quod *Novii* pro *Naevii* corruptum facile putes.

Imprudentia 'st) Cod. Hal. *imprudentiae* male. Nam *peccatum* participium est, non nominis loco. Inde Par. recte iudicat, *imprudentia* pro sexto casu haberi.

Quo) Sic un. Be. vetustiss. C. Al. *qui*.

Menandri est) V. I. *Menander suam fabulam vocavit Colacem a persona parasiti.*

Gloriosus) Id. *in mea thraso.*

Hic) Be. inger. *hic* commode.

23, 24. *Furem dedisse*) Mire, quum *fur* auferre soleat, non dare. Sed Poëta furatus esse dicitur, antequam dederit. Hor. Sat. I, 4, 3. *Nihil dedisse verb.* « Est Luscii iocus in Terentium paulo obscurior. Donatus: « Aut, neminem fefellisse, (dare enim verba, decipere est) aut, nihil apposuisse de suo, nihil addidisse de stilo suo. »

25. *Colacem*) Ἀπὸ τοῦ κολακεύειν, adulatorem. Vtrum vero *Colax* solius Menandri fuerit, an etiam *Naevii* et *Plauti* fabula, eod. nomine inscripta, id non liquet. Sed de hac re diligentius examinanda vid. Osann. Analect. crit.

Naevi) Pro Naevii; cf. Andr. Prol. 2. *Negoti*, ibi nota. *Naevius* autem fuit poeta Campanus, Ennio senior, ab Horatio laudatus, Epp. II, 1, 53.

26. *Person. ablat.*) Contra Senec. Cons. ad Polyb. 25: « Magnam tibi *personam* imposuit. »

27. *Imprudentia*) Inscientia; conf. Hec. V, 4, 40.

28. *Quo*) Fa. explic. *quo* pro quod.

29. *Vos i. iud. pot.*) Alloquitur prologi recitator auditores, ut faveant suae causae.

30. *Parasit.*) Notus fuit Graecis παράσιτος seu κόλαξ Menandri. Erant autem parasiti de genere hominum illo, alienae mensae assectarum, quos Graeci vocabant γελωτοποιούς, Plautus et Horatius etiam derisores. Et quid sit ars parasitica, vid. ap. Lucian. Περὶ παρασίτου. Add. Plutarch. Περὶ κόλακος, et Plaut. Capt. III, 1, 9. Nostrum locum Cicero tangere videtur dicens: « Assentatio *parasitorum* in comoediis nobis faceta non videretur, nisi essent *milites* gloriosi. » Lael. 26.

31. *Mil. glorios.*) Sic inscriptam Plauti fabulam superesse constat.

Personas transtulisse in Eunuchum suam
Ex Graeca; sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis non licet;
Qui magis licet, currentes servos scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, gloriosum militem,
Puerum supponi, falli per servum senem,
Amare, odisse, suspicari? denique
Nullum est iam dictum, quod non dictum sit prius.

Prius) V. I. *ante se.*
Pernegat) Id. *poeta.*
Aliis) L. Bemb. *huic* pro *aliis.*
Servos) Fa. ex l. Bemb. *currentem servum*; cf. Heaut. Prol. 37. Par. MSS. *discurrentes servos.*

32. *Suam*) Dicit *suam*, per synchesin, quam rhetoricam dicunt figuram, non ad hominem *Eunuchum* referendo, sed ad comoediam; conf. supra vs. 19, not. *Eunuchus* vero comoedia est palliata vetus Menandri: quam ille auctor de facto adolescentis, qui se pro eunucho deduci ad meretricem passus est, nominavit.

33. *Ex Graeca*) Sc. fabula Menandri. A Graecis autem transtulisse vel desumpsisse quidquam, id vitio nemini dabatur, quod fieri quotidie solebat. Huius rei testem Ciceronem quidem habemus de Fin. I, 2, init. Qui mox ibid. sane aliter, atque adversarius Terentii, Latinas Fabb. ex Graec. etiam male conversas non contemnendas esse, immo legendas sibi putarit.

34. *Latinas*) Sc. fabulas Naev. et Plauti, Colacem et Militem; cf. supra vs. 25. *Scisse*, novisse.

35. *Quod si personis* etc.) Cf. Nep. Praef. 1. *Persona* est derivand. a personando, auct. Gell. V, 7. Et Cic. Or. II, 46: «*persona* πρόσωπον, facies ficta histrionis.» Notit. antiq. §. 6. *Iisd.* h. e. Colacis et Militis, uti vs. 30, 31.

36. *Current. serv.*) *Currentes servi* prae ceteris dicebantur, ut qui agiles essent atque concitatiores. Hec. III, 4, 24. *Scribere*, notare.

37. *Bon. matron.*) Cuiusmodi est ap. Terent. Nausistrata in Phorm. et Sostrata Hecyrae. *Meretric. mal.* Tales etiam Noster, Thaidem in Eunucho, Bacchidem in Heaut. induxit personas.

38. *Parasit. edac.*) Inter alios edax Terentii quoque Gnatho ostenditur parasitus, infra II, 2.

39. *Puer supp.*) Vti in Andr. IV, 4.

40. *Amare, odisse, susp.*) Est enim *amare*, consuetudine uti mulierum vel meretricum; *odisse*, sc. rivales; *suspicari*, nempe de amore amicarum.

40, 41. *Deniq. null. est* etc.) Haec verba respiciunt ad vs. 35. Ac sane

Quare aequum est, vos cognoscere atque ignoscere,
Quae veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, et cum silentio animum attendite,
Vt pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

Vos) I. *nos.*

Cognoscere) V. I. *mea dicta.*

Novi) Id. *poetae.*

Silentio) Id. *propt. strepitum hominum, qui erat in theatro, silentium petebat.*

Attendite) Sic We. ex MSS. quibusd. Pall. *animadvortite.*

mirum esset, diversos homines interdum in ead. cogitata non incidere posse. Igitur Poëta ostendit, summum esse nefas atque calumniam, si quis proprio Marte invenerit effeceritque, quae iam aliena opera exstent, eum protinus furti accusare. *Iam*, nostra aetate.

42. *Cognoscere — ignoscere*) Paronomasia.

43. *Quae vet. factitarunt* etc.) «Cum magna defensione Terentii, semel facientis, id quod saepe veteres.» Dor.

45. *Vt pernoscatis*) Cf. Andr. Prol. 25. *Quid sibi Eun. velit;* cf. Heaut. I, 1, 9.

ACTVS I, SCENA I

PHAEDRIA. PARMENO

PHAEDRIA

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit; revocat. redeam?... non, si me obsecret.

PARMENO

Si quidem hercle possis, nil prius neque fortius.

Cum) In I. *Cum* omittitur.

Vltro) V. I. *a Thaide evocor.*

Comparem) Hos duos vers. Priscianus scansione ita distinctos habet in lib. de metr. comicis; it. illos priores; vid. Prol.

Non) V. I. *ad illam redibo.*

« In hac protasi exemplum proponitur, quam non suae potestatis sit, qui amat; quam sapiat qui non amat, neq. aliter affectus est. » DONAT.

Phaedria) « Gr. φαιδρός, hilaris, alacer, quasi dicas, Hilaris. » FAR. *Thais*, « meretrix, a θεατός, spectabilis, a θεάομαι, specto, quasi dicas speciosa. » MIN. Ceterum persona haec, id. q. monet Far., cordata et civilis inducitur, et inter meretrices bonis moribus.

1. *Quid ig. fac.*) Formula dubitantis, quid consilii capiend. sit in re dubia. Hec. IV, 1, 1. Itid. Menand. εἶτα τί ποιήσω. *Non eam? ne nunc quidem* etc. Hunc locum tam veritate quam concinnitate orationis egregium Horatius Sat. II, 3, 158 sqq. percurrit illustravitque.

2. *Comparem*) Constituam; cf. Ph. I, 1, 7, not.

3. *Meretricum*) Invidiose, quum de una Thaide sermo sit. Andr. III, 3, 26.

4. *Exlcusit*) Non admisit. Ovid. R. A. 519: « Ianua forte patet; quamvis *revocabere*, transi. » Consimilis querela amatoris vid. Tibull. II, 6, 13, 14.

5. *Prius*) Praestantius, ut infra III, 5, 19. *Fortius.* Ovid. Trist. VI, 6: « *Fortior est* qui se, quam qui fortissima vincit Moenia etc. »

Verum si incipies, neque pertendes naviter,
Atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non posse. actum 'st, ilicet;
Peristi; eludet, ubi te victum senserit.
Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam hoc cogita,
Here! quae res in se neque consilium neque modum
Habet ullum, eam rem consilio regere non potes.
In amore haec omnia insunt vitia, iniuriae,
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. incerta haec tu si postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Pertendes) Al. *perficies.*
Eludet) C. G. m. *te.*
Victum) V. I. *suo amore.*
Hoc) Be. *hoc* ing. quod id. infra IV, 6, 21, *hoc cogitato.*
Rem) *Rem* exstat in Bo. codd. uno inter lineas, utpote quod omissum fuerat, a manu posteriore adscriptum. Hoc idem hab. C. G. m. in textu.
Potes) Ex versu hoc et priori Fa. fecit unum.

6. *Pertend. navit.*) Vtraq. vox de mari vel navigatione sumpta efficit allegoriam. Sensus: summas vires adhibebis.

7. *Pati*) Absolute pro durare, *καρτερεῖν*. Heaut. IV, 5, 13. *Nemo* de mulieribus. Sic Plaut. Cas. II, 2, 12. H. I. Thais subauditur.

8. *Infecta pace*) Refertur ad *Exclusit* vs. 4.

9. *Ilicet*) Desperantis formula, sicut *actum est*, ex iudiciis translata. Andr. III, 1, 7, ubi nota.

11. *Dum est temp.*) Dum datur occasio; cf. Hor. Serm. II, 3.

12, 13. *Quae res*) Amor scilicet. *Consilium — consilio.* Et vim maiorem habet hoc duplicatum nomen et paronomasiam. Cuiusmodi fere est Soph. Ai. 865: « Πόνος πόνῳ πόνον φέρει. » *Consil. reg. non pot.* Expressa sunt haec e Menandri Consobrinis: φύσει γάρ ἐστι ἔρως τοῦ νουθετοῦντος κωφὸν etc., natura enim est amor monenti surdus. »

14. *In amore* etc.) Integrum hunc loc. Cicero laudat Q. Tusc. IV, 35. Item Horatius Sat. II, 3, eund. imitatus esse videtur.

15. *Suspic.*) Cf. Prol. vs. 40. *Inimicitiae.* Cf. Andr. III, 3, 20.

16, 17. *Incerta haec tu si post. Ratione* etc.) Significatur enim in amore nihil certi esse, eoq. magis impelli quam regi homines. *Ratio*, methodus est vel regula; vid. Cic. Fam. V, 4. *Nihilo plus ag. Quam* etc. Eadem fere syntax. Liv. XLI, 24: « *Nihilo plus* fidei habem. *quam* etc. »

Quam si des operam; ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas:
Egone illam? quae illum? quae me? quae non? sine modo.
Mori me malim. sentiet qui vir siem.
Haec verba una mehercule falsa lacrimula,
Quam, oculos terendo misere, vix vi expresserit,
Restinguet; et te ultro accusabis, et dabis ei
Vltro supplicium.

PHAEDRIA

O indignum facinus! nunc ego
Et illam scelestam esse, et me miserum sentio;
Et taedet; et amore ardeo; et prudens, sciens;
Vivus vidensque pereo; nec quid agam, scio.

Lacrimula) Al. script. *lacrumula*.
Accusabis) Sic Erasm. Mu. We. ob structur. et sens. verbor. commode. Al. *accusabit*.
Et) Hoc *Et* prius We. priori versui male annectit.

18. *Cum ratione insan.*) Cf. Hor. Sat. II, 3, 125.

20. *Egone illam? quae* etc.) Has ellipses Priscian. explet ita: *Ego illam* dignor adventu meo? *quae illum* praeposuit mihi? *quae me* sprevit? *quae non* suscepit heri? Tota mimesis est figura, per quam imitatur Parmeno cogitata Phaedriae. *Sine modo*, comminantis. Infra IV, 6, 1, dimitte me.

21. *Mori me malim*) Sic solent desperantes, ut infra IV, 7, 2. *Sentiet*, emphatice, h. e. periculo suo experietur. Liv. IX, 37: «Vastationem ora senserat.»

Qui vir s.) Pronom. *qui* pro qualis; cf. infra II, 3, 16.

22. *Vna falsa lacrim.*) Quas Noster *falsas* ac vi expressas *lacrimas*, eas Virgilius vocat coactas; Aen. II, 196. Itid. Ovid. Met. VI, 628. Et Syrus in Mimis: «Didicere flere feminae in mendacium.» *Mehercule*. V. I. «Ita me Hercules iuvet.»

24, 25. *Dab. ei supplic.*) I. e. dabis ei poenam acerbissimam; vid. infra V, 7, 4. *Vltro* Bentl. explic. insuper. *O indign. facin.* Formula indignantis Itid. Liv. II, 30: «*indignum facinus*, clamitantes.» *Nunc*. Cum emphasi quomodo et Virg. B. 68: «*nunc* scio quid sit amor.»

26. *Scelest.*) Cf. supra vs. 3. *Miserum*, ex amore.

28. *Viv. vidensq.*) Sic Lucret. III, *vivo atque videnti*. «Bene autem haec iunguntur, sicut ap. Graec. βλέπων idem est quod ζῶν.» MVRET. Itid. Homer. Il. A, 88. Ad haec vid. Adag. Erasm.

PARMENO

Quid agas? nisi ut te redimas captum, quam queas
Minimo si nequeas paululo, at quanti queas,
Et ne te afflictes.

PHAEDRIA

Itane suades?

PARMENO

Si sapis.
Neque, praeterquam quas ipse amor molestias
Habet, addas; et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipsa egreditur, nostri fundi calamitas:
Nam quod nos capere oportet, haec intercipit.

Redimas) V. I. *abstrahas.*
Minimo) I. *Nimio.*
Egreditur) C. Hal. et Goth. nota ead. haec: *Thais de domo sua ut veniat ad nos.*
Quod) V. I. *obsonium.*
Intercipit) Id. *Thais.*

29. *Te redim. capt.*) Metaphora est ab iis, qui in hostium sunt potestate.

30. *Paululo*) Sc. pretio vel sumptu. *At*, saltem. Sic Cic. pro Quinct. 31.

32. *Molestias*) Repetendae hae sunt ex praeced. vers. 14 sqq.

34. *Ecca ip.*) Pro ecce *ips.* *Calamit.* « Proprie calamitatem rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, h. e. culmum ac segetem.» DONAT. Spectat enim sumptum in Thaidem faciendum.

35. *Intercip.*) Praeripit nobis. Alias literae *intercipi* manu aliena dicuntur.

ACTVS I, SCENA 2

THAIS. PHAEDRIA. PARMENO

THAIS

(*secum*)

Miseram me! vereor ne illud gravius Phaedria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit.
Quod heri intromissus non est.

PHAEDRIA

Totus, Parmeno.
Tremo horreoque, postquam aspexi hanc.

PARMENO

Bono animo es;
Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis.

THAIS

Quis hic loquitur? ehem, tune hic eras, mi Phaedria?

Ad ignem hunc) V. I. *ad ipsam Thaidem.*
Loquitur) I. *obloquitur.*

«Quoniam servi persuasio parum profecerat circa adolescentis dolentis animum, quod erat exclusus, optima ratione subiungitur scena, in qua meretrix ipsa est, cuius praesentia et oratio et vultus persuadere possint, ut amator iniuriam ignoscat.» EVG.

2. *Aliors. accep.*) H. e. in contrariam partem interpretatus sit. Plaut. Aul. II, 2, 24.

4. *Tremo hor.*) *Horrorem* voco; ubi totum corpus intremit.» CELS. *Bono an. es.* Plaut. Pseud. I, 5, 37: «*Bonus animus* in mala re dimidium est mali.»

5. *Ad ign. hunc*) Conf. I, 1, 27, *amore ardeo.* Amores nempe igni comparantur. Sic Virg. B. III, 66. Ovid. Epp. XVI, 102. Cf. id. in primis Metam. III, 372 sqq. itid. Hor. Od. III, 7, 11. *Plus satis*, omisso quam, pro *plus* quam *satis*; vid. Sanct. Min. II, 4, 7.

6. *Quis hic loq.*) Callide meretrix videtur dissimulare vidisse Phaedriam. *Ehem, tune* etc. «Sic solent ad subitum conspectum eius, quem videre vellent.» WEST. Hec. III, 2, 5. *Mi*, muliebri blandimento. Sic infra Mysis III, 3, 29.

Quid hic stabas? cur non recta introibas?

PARMENO

Ceterum (*ad Phaedr.*)
De exclusione verbum nullum,

THAIS

(*ad Phaedr.*)
Quid taces?

PHAEDRIA

(*indignans*)
Sane, quia vero hae mihi patent semper fores,
Aut quia sum apud te primus.

THAIS

Missa istaec face.

PHAEDRIA

Quid missa? o Thais,
(*repetit flebiliter*)
Thais! utinam esset mihi
Pars aequa amoris tecum, ac pariter fieret,
Vt aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.

THAIS

Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phaedria.

Nullum) V. I. *dixit dominus meus.*
Aequa) Id. *ut me diligeres sicut ego te.*

8. *De exclus. verb. null.*) Haec servus propterea dicit, ut Phaedria iniuriae memor non statim manus det victas.

9. *Sane quia pat. fores*) Graviter et cum ironia.

10. *Ap. te primus*) I. e. plurimi fio, et prae ceteris diligor. *Miss. ist. fac. Missum facere* non est mittere simpliciter, sed dimittere, omittere cum aliqua interdum indignatione.

11, 12. *Ess. mihi Pars — tecum*) Simili constructione Vellei. Pat, II, 31. Et in Antholog. VII, 139: « Si aequa pars amoris non esset utrinq. Cupidinem accusabant. »

13, 14. Hos duos versus Eugraph. explic. ita: « Vtinam et tu amatoris et partem mecum amoris habuisses. Si enim hoc fuisset, posset contingere, ut in hac iniuria aut tibi doleat, ut mihi dolet, aut mihi non doleret, ut tibi non dolet. » *Mihi dolet.* « Τῷ ἰδιωτισμῷ, *mihi dolet*, pro doleo. » DONAT. Sed itid. Plaut.

15. *Anime mi, mi Phaed.*) Comice

Non pol, quo quemquam plus amem aut plus diligam,
Eo feci; sed ita erat res, faciundum fuit.

PARMENO

(*vocis sono miserans, verbis irridens*)
Credo, ut fit, misera prae amore exclusisti hunc foras.

THAIS

(*superbe*)
Siccine agis, Parmeno?

(*ad Phaedr.*)
Age, sed huc qua gratia
Te arcesssi iussi, ausculta.

PHAEDRIA

Fiat.

THAIS

Dic mihi.
Hoc primum: potin' est hic tacere?

PARMENO

Egone? optume.
Verum heus tu, hac lege tibi meam adstringo fidem:
Quae vera audivi, taceo et contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum 'st, continuo palam 'st.

et amatorie dictum, praesertim ob voculam *mi mi* molliter geminatam. Andr. IV, 2, 2.

16. *Quo*) Pro quod; cf. Prol. 28. *Plus am.* sc. quam te. Verb. *amo* significantius quam *diligo*, vid. Cic. Div. IX, 14.

17. *Eo*) Ideo. Heaut. III, 2, 43.

18. *Prae amore exclus.*) Ironia Andr. IV, 1, 34: «*tu coactus tua voluntate es.*»

19. *Siccine agis?* Hac formula utuntur, qui aegre ferunt quod dicitur. Infra IV, 7, 34. Ad. I, 2, 48.

21. *Potin'*) Pro potisne. Potis in omni genere et utroqu. numero. Ap. West. ubiq. notatur cum apostropho *potin'*, ap. Bentl. sine illo. Sic et voces ain', vel ain; egon' vel egon aliaeq. huiusmodi compositae.

23. *Audivi*) Explic. Priscian. pro audiam vel audiverim.

Contineo) Hoc verbo utitur ob sequentia vs. 25, *Plenus rimarum sum. Continet* enim vas, unde nihil *effluat.*

24. *Sin. fals. aut van. aut fict. est*) Haec tria Donat. distinguit ita: *Falsum* est, quo tegitur id quo factum

Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.

THAIS

Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.

PARMENO

Potest taceri hoc.

THAIS

Ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam.

PHAEDRIA

Civemne?

THAIS

Arbitror:
Certum non scimus. matris nomen et patris
Dicebat ipsa; patriam et signa cetera
Neque scibat, neque per aetatem etiam potis erat.
Mercator hoc addebat, e praedonibus,

Perfluo) Be. *perpluo*, vox Plautina; in Terentio minime probatur. Insup. cf. *effluet* vs. 41, quod huc respicit.
Taceri) I. *taceo* pro *taceri*.
Potis erat) Fa. *potuerat*.

est; *vanum* quod fieri non potest; *fictum* quod non est factum, et fieri potuit. »

25. *Hac a. i. perfl.*) Interpret. Laur. Vall. *Hac atq. illac perfluo*, id est, in modum non fidelis lagenae, quae mihi committuntur, effundo. »

26. *Proin*) In metiendo monosyllabum est.

27. *Samia mihi etc.*) Nempe *Samum* patriam reliquerat, post *Rhodi* habitabat peregrina; cf. Andr. I, 1, 119, not. *Samos* insula est Icarii maris Ionio adiecta. *Rhodus* est maris Carpathii insula.

28. *Pot. tac. hoc*) « Id est, verisimile est. Nec hoc ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. » DONAT.

29. *Puellam dono etc.*) « Propt. hoc ostendit meretricem fuisse matrem. » DONAT.

32. *Signa*) Crepundia, γνωρίσματα.

33. *Per aetat.*) I. e. propt. aetatem. Andr. V, 8, 8. Significatur autem *aetate* modo senectus modo iuventus, h. l. posterior.

34. *E praedonib.*) Praedones sunt qui mare infestant. Plaut. Mil. II, 1, 40: « Capiunt *praedones* navem illam, ubi vectus fui. »

Vnde emerat, se audisse abreptam e Sunio.
Mater ubi accepit, coepit studiose omnia
Docere, educere, ita uti si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quicum tum uno rem habebam hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia.

PARMENO

Vtrumque hoc falsum 'st: effluet.

THAIS

Qui istuc?

PARMENO

Quia
Neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:
(*Phaedriam intuens hoc dicit*)
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te adtulit.

THAIS

Ita 'st; sed sine me pervenire quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,

Abreptam) Cicero ad Attic. 7, 3, citat *captam;* nisi forte, ut Boeclerus existimat, Terentii verbum exciderat memoria.

Educere) Plurimi libb. *educare*, sed *educere* et metro consulit, et Nostro est frequentius.

Quicum) Sic Be. et Bo. eum sequutus. Vulg. *quocum*. C. G. m. *cum quo*. Sed *quicum* Poëtae usitatissimum est.

35. *E Sunio*) « *Sunium* est promontorium Atticae terrae. » V. Curt. X, 2. Et Homer. Odyss. III, 278.

39. *Rem habeb.*) Cf. inf. vs. 57, 58. *Rem habere* cum viro mulieres turpi fere sensu comicis in primis dicuntur. Hec. IV, 4, 96. Attamen res impura honeste exprimitur.

40. *Huc*) Athenas. *Reliq.*, sc. testamento. Hec. III, 1, 8.

41. *Effluet*) Palam fiet. Cic. pro dom. 46: « Etsi *effluunt* multa ex vestra disciplina etc. »

42. *Neq. tu uno* etc.) « Quippe qui admiseris militem. » DONAT. Iuvenal. Sat. II, 41: « *Vnus* Iberinae *vir* sufficit. »

43. *Bonam*) Scilicet pretii habita ratione. *Part. adtulit.* Phaedria scilicet de suis. Contra vs. 40, quae ipsa Thais dixit.

44. *Pervenire*) Eleganter de sermone quasi de itinere loquitur. Itid. mox v. 75. et III, 3, 11. Ph. IV, 3, 34, 35. Add. Ovid. Met. III, 279, 280: « diuq. loquendo. Ad nomen *venere* Iovis.

45. *Me amare*) H. e. consuetudine mea gaudere. Andr. I, 1, 61.

In Cariam est profectus. te interea loci
Cognovi. tute scis post illa quam intimum
Habeam te, et mea consilia ut tibi credam omnia.

PHAEDRIA

Neque hoc tacebit Parmeno.

PARMENO

Oh! dubiumne id est?

THAIS

Hoc agite, amabo. mater mea illic mortua 'st
Nuper; eius frater aliquantum ad rem est avidior.
Is, ubi hanc forma videt honesta virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans ilico
Producit, vendit. forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum ignarusque omnium.

Neque hoc) L. antiq. *Ne hoc quidem.*

Amabo) V. I. « *amabo* defectiv. verb. proprie comicum est blandientis sensum habens, quasi si feceris quod volo, *amabo te.* Est autem absolutum, non requirens casum. »

Vbi) Be. ingerit *esse*, quasi necessarium ob *fidib. scire.*

46. *Interea loci*) Locutio haec in narratione usitata. Infra II, 2, 24.

47. *Tute scis post illa* etc.) « Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet. DONAT. *Post illa.* «Veteres iunctim *postilla* dixerunt eod. sensu quo postea. » WEST. Itid. Catull. 84, 9. *Quam intim. Hab.* te. Par. in marg. « In cuius sinum curas meas deponere solitus (solita) sum. »

50. *Hoc agite*) Formula; cf. Ph. II, 3, 3. *Illic*, Par. suppl. «Rhodi.»

51. *Ad rem*) Ad patrimonium conservandum et augendum. V. ad Ad. V, 8, 31.

53. *Fidib. scire*) Sub. canere. Cic. Q. Tusc. I, 2: « Summam eruditionem, inquit, Graeci sitam censebant in nervorum vocumq. cantibus. Igitur et Epaminondas — *fidibus* praeclare cecinisse dicitur.» Ad haec compara Nep. Epaminond. 2. *Pretium*; cf. And. V, 2, 15.

54. *Produc.*) Heaut. I, 1, 92. Qui venales sunt, *produci* plerumque dicuntur. Sic Sueton. Tib. 34. Id Gram. 4: « *venalis produceretur.* » *Forte fortuna.* Haec utraq. vox et in Phorm. iungitur, V, 6, 1; it. Hec. III, 3, 26. Notum est autem, sub hac denominatione Romanos Deam coluisse, quae aedem habebat trans Tiberim, et colebatur ab iis maxime, qui sine ulla arte vitam tolerabant; vid. Taubm. ad Plaut. Bacch. IV, 8, 75.

55. *Amicus*) Non miles; quia locus est meritorum. *Emit eam dono mihi.* Id scilicet sicut matri. Cf. vs. 28, 29.

Is venit. postquam sensit, me tecum quoque
Rem habere, fingit causas ne det sedulo:
Ait, si fidem habeat, se iri praepositum tibi
Apud me; ac non id metuat, ne, ubi acceperim,
Sese relinquam, velle se illam mihi dare:
Verum id vereri. sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adiecit.

PHAEDRIA

Etiamne amplius?

THAIS

Nil: nam quaesivi. nunc ego eam, mi Phaedria,
Multae sunt causae, quamobrem cupiam abducere:
Primum, quod soror est dicta; praeterea ut suis
Restituam ac reddam. sola sum: habeo hic neminem,
Neque amicum, neque cognatum; quamobrem, Phaedria,
Cupio aliquos parere amicos beneficio meo.

Acceperim) I. et V. add. *ab eo*. Glossam sapit.

Amplius) V. I. *vis dicere*. Errat vetus interpres; vid. commentar. nostrum.

Parere) Sic l. Bemb. Cf. Andr. IV, 5, 2. Donat. et om. l. s. *parare*.

57. *Is venit.*) Far. suppl. «ex Rhodo Athenas.»

58. *Fing. caus.*) Proverb. Gr. προφάσεων δέεται μόνον ἡ πονηρία.

59. *Si fid. hab.*) H. e. si mihi credere possit.

60. *Accep.*) Sc. puellam.

62. *Suspicor*) Simulat enim callida se suspicari, quod non suspicatur, et Phaedriam consolatur ab amore rivalis.

63. *Ad virg. an. adi.*) Similis phrasis, Andr. Prol. 1. *Etiamne ampl. Th. Nil.* etc. His conf. Andr. II, 1, 25, 26, ubi not. Inde cognoscitur, quam perversa sit illa, quam supra notavimus, veteris interpretis explicatio. Magis placet Donat. «Mundat, inquit, Terentius, ut intacta Chaerea potiretur virgine, ac nuptiis liberalibus uteretur.»

66. *Primum-praeterea*) Ita incipit partitionem orationis ac pergit.

67. *Rest.* etc.) «*Restitui*, patriae suae dicuntur exsules; *reddi* parentibus liberi. *Sola*, i. q. deserta, nec amicum habens neque patronum.» Ita West. ad Ad. V, 8, 9.

68. *Cognat.*) Notand. est, *cognatos* ICtis matri sanguine iunctos appellari, agnatos patri. Sed vid. Liv. XXII, 34, ubi Drakenb. notat, scriptores veteres non id discrimen quod nostrates servare.

Id, amabo, adiuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere. nil respondes?

PHAEDRIA

Pessuma,
Egon' quicquam cum istis factis tibi respondeam?

PARMENO

Eu, noster! laudo. tandem perdoluit: vir es.

PHAEDRIA

At ego nescibam, quorsum tu ires: parvola
Hinc est abrepta! eduxit mater pro sua;
Soror dicta 'st; cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia haec nunc verba huc redeunt denique:
Ego excludor; ille recipitur. qua gratia?
Nisi si illum plus quam me amas; et istam nunc timés,
Quae advecta 'st, ne illum talem praeripiat tibi.

Nil) Par. MSS. *mihi* probe, propter *tibi* quod sequitur.
Si) Sic MS. Bodl. Et Bc. *Nisi si* existimat familiare esse Poëtae.

72. *Nil respond.*) «Iam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium etc. DONAT. *Pessuma.* In convicium erumpit; quo quidem facete exprimitur illud: *Amant. irae* etc. Andr. III, 3, 23.

73. *Cum ist. fact.*) «H. e. *tibi*, quae ista facis.» MUR.

74. *Vir es*) Nunc laudat Parmeno eum quem supra I, 1, 21 reprehenderat. *Vir es*, pro fortis es. Sunt autem formulae, si *vir es*, si *viri estis*, Livio praesertim frequentes.

75. *Quors. tu ires*) Cf. sup. vs. 44, not. Ad. V, 3, 35.

Parv. Hinc est etc.) «Vide *πλην*- *σιν* cum odio inductam, et depravatam pronuntiatione: ita ut ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de industria.» DONAT.

78. *Haec n. verba*) I. e. falsa dicta, mendacia, commenta. Minus enim dicit quam cogitat. Litotis.

79. *Ego excl. il. rec.*) Itidem Propert. II, 7: «Hoc ipso eiecto, carior alter erit.»

80. 81. *Istam times, ne etc.*) Huiusmodi construct. vid. infra III, 5, 62. *Advecta est*, sc. navi. *Ill. talem*, ironice. Quin etiam obsceniorem sensum Ioseph. Scaliger indicat sub pron. *illum* posse latere, vid. eund. ad Catull. LXIV, 5.

THAIS

Ego id timeo?

PHAEDRIA

Quid te ergo aliud sollicitat? cedo.
Num solus ille dona dat? nunc ubi meam
Benignitatem sensisti intercludier?
Nonne, ubi mi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quaesivi? porro eunuchum dixti velle te,
Quia solae utuntur his reginae: repperi.
Heri minas pro ambobus viginti dedi;
Tamen contemtus abs te. haec habui in memoria;
Ob haec facta abs te spernor.

THAIS

Quid istic, Phaedria?
Quamquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror

Ego) Sic un. ex codd. Be. Vulg. *Egone.* Syllaba *ne* superflua incommodat metro.

Intercludier) In omnib. Pall. MSS. teste Par. *claudier.* MSS. Lindenbr. *interclaudier.* Itid. C. G. m. At I. Bemb. *in te claudier.* Mu. ed. *calvier.* Be. ex antiq. C. *intercludier.* Andr. III, 3, 41.

82. *Ego id tim.*) Hunc locum intuens Ovidius, magister amorum, praecipit, A. A. III, 604: « ut sis liberior *Thaide*, finge metus. »

85. 86. *Ex Aeth. Ancill.*) Eleganter et emphatice pro Aethiopissam. « Meretrices quoque, tantarum feminarum exemplo, ancillis et eunuchis fuscis uti solebant ministris; » vid. Bronkhus. ad Tibull. II, 3, 77 seqq.

87. *Eunuch.*) I. e. ianitorem; vid. Schol. ad Platon. Protag. §. 15, nostro loco illic citato.

88. *Reginae*) Sunt matronae nobiles et opulentae. Ita rex pro homine potenti; cf. III, 1, 18. *Repperi.* Sic scripsi cum Prisciano atque Bentleio, antepenultima per duplum *p* producta. Itid. Heaut. II, 3, 98.

89. *Min. pro amb. viginti*) Aliter infra V, 5, 14, ubi Parmeno tantumdem ait pro solo eunucho Phaedriam dedisse. Est autem *mina* gr. μνᾶ ipsa argenti libra, continens drachmas centum. Ita West. ex computatione Belgica. Sed Germanis valet *mina* circiter unum et viginti thaleros.

91. *Quid ist. Phaed.*) Cf. Andr. III, 3, 40.

92. *Hac re*) Scilicet quum Phaedria *priores partes* militi *aliquot dies* concesserit, vs. 71.

Id posse fieri maxume; verumtamen
Potius quam te inimicum habeam, faciam, ut iusseris.

PHAEDRIA

Vtinam istuc verbum ex animo ac vere diceres:
« Potius quam te inimicum habeam; » si istuc crederem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.

PARMENO

(*secum*)

Labascit, victus uno verbo, quam cito!

THAIS

Ego non ex animo misera dico? quam ioco
Rem voluisti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum.

PHAEDRIA

Siquidem biduum;
Verum ne fiant isti viginti dies.

THAIS

Profecto non plus biduum, aut....

PHAEDRIA

Aut? nil moror.

Posse fieri) Sic colloc. Bc. suavius. Vulg. *fieri posse.*

94. *Pot. quam te etc.*) « Hoc totum loquitur, tanq. magis ipsa amet Phaedriam, quam ab illo ametur. » DONAT. *Fac. ut iuss.* Cf. Hec. IV, 3, 6.

95. *Istuc verbum*) « *Istuc verb.* pro tota sententia. » DONAT. *Ex an. ac vere.* Itid. Catull. Carm. CVI, « *vere et ex animo.* »

97. *Sincere dici*) « *Sincere* nonnulli hic adverbium accipiunt; alii nomen putant esse neutrius generis, ut scribit Charisius I et II. » MVR.

98. *Labasc.*) Metaphora est a statua, aedificio vel arbore translata ad animum; vid. Donat. ad Ad. II, 2, 31. *Vict. uno verbo.* Cf. Propert. II, 5, 11: « Quam facile irati *verbo mutantur* amantes. »

99. 100. *Quam ioco Rem etc.*) His conf. supra vs. 85, quae Phaedria dixerat.

102. *Biduum*) Ex hoc *biduo*, pro quo supra vs. 71 Thais *hosce aliquot* dies dixerat, Phaedria facit infra II, 1, 18, *triduum*, quod id. denuo mutat in *biduum*, infra IV, 2, 8.

103. *Ver. ne fiant i. vig. d.*) « Facete *biduum* decuplavit. » DONAT.

104. *Nil moror*) Formula ali-

THAIS

Non fiet; sine modo hoc te exorem.

PHAEDRIA

Scilicet

Faciundum est, quod vis.

THAIS

Merito te amo; bene facis.

PHAEDRIA

Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum.
Ita facere certum 'st: mos gerundu 'st Thaidi.
Tu, Parmeno, huc fac illi adducantur.

PARMENO

Maxume.

PHAEDRIA

In hoc biduum, Thais, vale.

THAIS

Mi Phaedria,

Et tu. (*osculando valedicit*) numquid vis aliud?

PHAEDRIA

Egone quid velim?

Bene facis) Verba *bene facis* Bc. tribuit etiam Thaidi. Sic it. C. G. m. Infra III, 2, 10. Vulg. praenotatur *Phaedriae* nomen.
Illi) V. I. *ancilla et eunuchus.*

quid contemnentis, certe non magnopere desiderantis. De usu forensi huius formulae vid. Drakenb. ad Liv. IV, 42. *Plus biduum.* Constat in numeris cedere aut, quam, aut ablativum comparationis. Infra III, 1, 32. *Aut.* Hanc voculam avide excipit Phaedria, qua metum exserit, ne porro sibi quid adversi illa enuntiet.

105. *Non fiet*) Respicit ad superiora, quasi dicat: Non fient *viginti dies.* Ad. V, 3, 52.

106. *Merito te amo*) «Sic solent grati, ubi quid impetrarunt.» WEST. *Bene facis.* Etiam haec est gratias agentis formula, ob rem bene actam. Ad. V, 9, 13.

108. *Mos ger. est Th.*) Cf. Ad. II, 2, 6, not.

109. *Huc*) Ad Thaidem.

110. *In h. bid. vale*) «Vale maiorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis.» G.

111. *Numq. vis al.*) Hoc formula discedentes rogant, *numquid*, quos relinquunt, sibi velint mandare. H. l. intellige, post osculum dici, *numq. vis aliud?* Itid. infra II, 2, 41. Itid. Plaut. centies.

Cum milite isto praesens, absens ut sies;
Dies noctesque me ames; me desideres;
Me somnies; me exspectes; de me cogites;
Me speres; me te oblectes; mecum tota sis;
Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.

(Phaedria captus amore lento gradu saepe respiciens cum Parm. sequente moestus abit.)

THAIS

(Haec et ipsa lacrimis obortis prosequuta amantem sola restat.)

Me miseram! forsan hic parvam habeat mihi fidem,
Atque ex aliarum ingeniis nunc me iudicet.
Ego pol, quae mihi sum conscia, hoc certo scio,
Neque me finxisse falsi quicquam, neque meo

Praesens, absens) C. G. m. gl. *corpore; animo.*

Dies noctesque) Hunc ord. in omnib. libb. servatum Be. invertit, quo vers. sibi reddat numerosiorem. Sic id. Andr. IV, 1, 52. Sed tantum certe constat, apud Iudaeos solum, noctium vices ante dies computari, ap. alias gentes minus.

Me speres) I. et V. praemitt. *De*, ut sit, *De me speres; de me* etc. Var. ordo verborum.

Aliarum) V. I. *pellicum.*

112. *Praes. abs. ut s.*) Eod. modo Virg. A. IV, 83: «illum *absens* absentem auditque videtque.» Et cf. Ad. III, 3, 39, not.

113. *Dies noctesq.*) Pro semper, vel quoque tempore.

114. *Me somn.*), Sic Ovid. Ep. XV, 123: «tu mihi cura, Phaon: *te somnia nostra reducunt.*» Notandae sunt in his versib. syllabae vocum extremae, *es* quae Poëtae non temere exciderunt, *Dies noctesq. m. ames* etc.

115. *Me te oblect.*) «Septimus casus, *me.*» DONAT. Atqui *septimum* casum aliqui putant, quando sine praepositione proferatur. Sed Priscian. contendit *sex* tantum casus dari, non septem; vid. eiusd. lib. V. Hoc tironum causa monendum putavi. Est autem *me* pro *in me;* cf. Ad. I, 1, 24. Quoad sententiam, in Phaedr. cadit illud Plaut. Curc. I, 3, 14. «Ipsus se excruciat, qui homo, quod amat, videt, nec potitur, dum licet.»

117. *Parvam*) Exiguam.

118. *Ex al. ing. iudic.*) Cf. Andr. IV, 1, 22. Similiter Liv. III, 54: «Appius — odium in se aliorum suo in eos (tribunicios) metiens odio.»

119. *Pol*) Iurandi adverb. pro certo; quasi dicas, per Pollucem.

120. *Finxisse falsi q.*) «Aut,

Cordi esse quemquam cariorem hoc Phaedria.
Et quicquid huius feci, causa virginis
Feci: nam me eius spero fratrem propemodum
Iam repperisse, adolescentem adeo nobilem;
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque exspectabo, dum venit.

Huius) C. G. m. sup. script. *trasonis*. Sed edd. vett. leg. atque distingu. *quidquid feci, huius causa virginis feci.*

Venturum) Be. *se* ex trib. codd. id quod Terentii esse sibi persuadet.

Hinc intro) V. I. *ex hoc loco in domum.*

Venit) I. et V. *veniat.* Non probatur. Vid. Andr. IV, 2, 31.

dixisse, debuit dicere, aut abundat *falsi.*» DONAT. Spectat Thais ad dicta Phaedriae, vs. 95.

122. 123 *Et quicq. — Feci*) Hoc itid. ex stilo Terentii est, ut infra V, 5, 10 et 8, 4. *Quicq. huius* sc. rei, vel negotii; vid. Perizon. ad Sanct. Min. II, 4, 4. Similit. Plaut. Merc. IV, 3, 37: «Nihil hercle *istius quidquam* est.» *Fratrem*, Chremetem, fratrem virginis.

125. *Venturum*) Intellige, invitatum a Thaide; cf. III, 3, 4, 5.

126. *Concedam*) Cf. Heaut. III, 3, 11.

ACTVS II, SCENA I

PHAEDRIA. PARMENO

PHAEDRIA

Fac, ita ut iussi, deducantur isti.

PARMENO

Faciam.

PHAEDRIA

At diligenter.

PARMENO

Fiet.

PHAEDRIA

At mature.

PARMENO

Fiet.

PHAEDRIA

Satine hoc mandatum 'st tibi?

PARMENO

Ah,

Rogitare? quasi difficile sit.
Vtinam tam aliquid invenire facile possis, Phaedria;
Quam hoc peribit!

PHAEDRIA

Ego quoque una pereo, quod mihi est carius:

Fiet) I. *Fiat.*
Peribit) V. I. *transibit ad domum eius.*

« Iam amatorium multiloquium et vaniloquium continet ista actio. Nam et repetit, quod iam dictum est; et id facit magis et odiose nimis. » Don.

1. *Fac ita*) Hoc respicit ad superius I, 2, 109.

2. *Fiet*) Cf. III, 2, 47, not. *Sat. h. mand. est tibi?* « Formulae speciem habet. » West.

3. *Rogitare*) Enallage modi, pro *Rogitas?* ut Hec. IV, 1, 12.

4. *Vtin. tam* etc.) Iungend. *tam facile*.

5. *Hoc*) Munus sc. oblatum. *Peribit.* Sensus totius hic esse videtur: Quo facilius est deducere mancipia illa, eo certius erit, etiam hunc sumptum in Thaidem factum *perire* vel

Ne istuc tam iniquo patiare animo.

PARMENO

Minime: quin effectum dabo.
Sed numquid aliud imperas?

PHAEDRIA

Munus nostrum ornato verbis, quod poteris; et istum aemulum,
Quod poteris, ab ea pellito.

PARMENO

Ah,
Memini, tametsi nullus moneas.

PHAEDRIA

Ego rus ibo, atque ibi manebo.

PARMENO

Censeo.

PHAEDRIA

Sed heus tu.

PARMENO

Quid vis?

PHAEDRIA

Censen' posse me obfirmare,

Quod) MSS. Pall. *Quoad.*

ab aviditate huius meretricis quasi devorari. Hec. IV, 4, 63. *Carius.* Sub. quam sumptus ille mancipiorum.

6. *Ne istuc tam iniquo* etc.) Hic versus sermonem ostendit non eum, qui solet esse heri ac servi, sed ut humanissimorum amicorum. Ergo non audiendus est Guyetus, qui versum hunc eliminet. *Effect. dabo*; cf. Andr. IV, 2, 20.

8. *Nostrum*) Dicit *nostrum*, quia sic solent se efferentes. Itid. infra II, 2, 45, et III, 2, 15. *Ornato verb.* Cic. de Offic. II, 20: « neq. vero *verbis auget* suum munus. »

Istum) « Id est molestum et odiosum: nam hoc significat *istum*. » DONAT. Nam pronom. *iste* per contemptum usurpatur.

10. *Null. mon.*) « Properat servus carpere vaniloquium domini. » DONAT. *Null.* pro non.

11. *Censeo*) Magnifice dictum. « *Censebant* enim Patres sententiam in curia de rep. dicentes. » WEST. Ad. V, 3, 55.

Sed) Particula haec saepe abrumpit ap. Terent. orationem, ut ad aliam rem dirigat animum audientis. *Obfirmare*; subaudi animum meum. Sic Plaut. Amph. II, 3, 14: « *obfirmatus* animus. »

Et perpeti? ne redeam interea.

PARMENO

Tene? non hercle arbitror:
Nam aut iam revertere, aut mox noctu te adiget horsum insomnia.

PHAEDRIA

Opus faciam, ut defatiger usque, ingratiis ut dormiam.

PARMENO

Vigilabis lassus: hoc plus facies.

PHAEDRIA

Ah, nihil dicis, Parmeno.
Eiiciunda hercle est mollities animi: nimis me indulgeo.
Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum?

PARMENO

Hui!

Adiget) Vulg. *adigent*. De hac lectione Mu. ita: « *adiget* rectius legitur quam *adigent*, quod memini ex Adriauo Turnebo, cui multa debeo, Lutetiae in publica lectione audivisse. » Et Donat. monet: Legitur et *adiget*, ut sit insomnia numeri singularis; gr. ἀϋπνία, vigilia.

Ingratiis) Ita solet Terent. et Plaut. In l. Bemb. *ingratis*. Codd. Be. *ingratus*.

Eiiciunda) Duo MSS. Par. *Eicienda*; cf. Andr. II, 3, 8.

Me) MSS. Pall. *mihi*. At Par. ed. *me*. Heaut. V, 2, 35.

12. *Interea*) I. e. intra *biduum* constitutum. *Tene*, posse.

13. *Horsum*) Plaut. vox, pro huc versum. *Insomnia*. Hic non de somniis, sed de vigilia agitur. *Insomniam* autem pro vigilia saepe dixisse Pacuvium et Ennium, locuples testis est Servius. Dacier. vert. « ou que ne pouvant dormir cette nuit, vous n'attendrez pas le jour pour en partir. »

14. *Opus*) H. e. rusticum. *Ingratiis*. Ablativus est; cf. Plaut. Cas. II, 5, 7. Signific. invitus et coactus. Ingratiq. fit[?]l ab inimicis ac recusantibus. » G.

15. *Hoc*) Sexto casu. Par. explic. *hoc plus* habebis; πλεονεκτήσεις. Sensus: Non solum *opus* facies, sed insuper *lassus vigilabis*. *Nihil dicis*, i. e. quod dicis, nullius est momenti.

16. *Eiiciunda* etc.) Ita Plaut. Cas. Prol. 23. « *Eiicite ex animo* curam. » *Me indulgeo*, antique pro mihi *ind.*

17. *Tandem*) Pro Cur. *Illa*, sc. *mollitie*. *Hui*, ironice.

Vnivorsum triduum! vide quid agas.

PHAEDRIA

Stat sententia.

PARMENO

Di boni! quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier
Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit
Minus ineptus, magis severus quisquam, nec magis continens.
Sed quis est, qui huc pergit? at at, hic quidem est parasitus Gnatho
Militis: ducit secum una virginem dono huic: papae,
Facie honesta! mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo
Cum meo decrepito hoc eunucho: haec superat ipsam Thaidem.

Vna) MSS. Pall. *unam*. Andr. I, 1, 91.
Dabo) C. G. ch. invert. *dabo hic*.
Haec) I. *nam*.

18. *Vnivors.*) Exaggeratio pro totum. Ph. I, 1, 11. *Vid. q. ag.* Formula terrentis et excitantis. Infra V, 4, 42. *Stat sententia.* « Quodcumque firmiter decretum, *stare* et sedere dicitur. » WEST. Liv. XLIV, 3.

19. *Quid h. morbi est?*) Amorem vocat morbum. Sic Andr. I, 2, 22. *Homin. immutar.* etc. Hac ead. ratione Virg. A. IV, 595: « quae mentem insania mutat? »

20. *Eund.*) « Nota, *eundem* ad *homines* referri. Nam more suo Terentius a plurali num. ad singularem se convertit. » DONAT. *Hoc*, sexto casu, sc. Phaedria.

21. *Nemo quisq.*) Abundat *quisquam*. Hec. I, 1, 10. Ita Liv. III, 12, « *nemo* unus. »

22. *Pergit*) Sc. ire; cf. Ph. I, 4, 17. *At at.* « Sic Graecorum ἀτταταῖ, unde latinum defluxit. » BENT. Est autem *atat* interiectio hominis de malo inopinato perturbati atque dolentis. *Gnatho*, dictus a mandibulo, ut edax, a γνάθος, maxilla. Pro *Gnathone* in Eunucho Menandri *Colax* est, ut ipse Terentius fatetur, Prol. 30.

23. *Huic*) Thaidi. *Papae*, gr. παπαῖ. Est admirantis cum risu et indignatione in ioco.

24. *Ego me turp. dabo*) *Turpit. se dare* ille dicitur, qui cum ludibrio et dedecore discedit.

25. *Decrepito*) H. e sene, vetulo, quod eunuchi vultu similes sunt senibus. Ad. V, 8, 16.

ACTVS II, SCENA 2

GNATHO. PARMENO

GNATHO

Di immortales! homini homo quid praestat! stulto intelligens
Quid interest! hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.
Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc, atque ordinis
Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona:

Abligurierat) Be. Par. per duo *r*, *abligurrier*. V. I. *devoraverat*.

« In hac scena non stans sed quasi ambulans persona inducitur. Constitit tamen aliquantulum, intuens spectatores, dum secum loquitur. Exprimit autem parasitum, et sub eius verbis corruptos mores in assentationem ostendit. » DONAT.

Gnatho) Cf. supra I, 22. *Gnatho* est parasitus, ac de huiusmodi hominum vita moribusq. vid. Lucian. de Parasito. Et Long. Past. lib. IV, memorantur haec: O δὲ Γνάθων, οἷα μαθὼν ἐσθίειν ἄνθρωπος καὶ πίνειν. »

1. *Di imm.*) Exsultantis exclamatio, quasi temporum perversorum. *Homini homo q. praest.* Ph. V, 3, 7; itid. Liv. XXXI, 7: « dico, quantum vel *vir viro*, vel *gens genti praestat.* » *Stulto*, scilicet etiam parasito. « Nam quum parasitorum personae autem his moribus essent, uti plagis atque verberib. risum dominis concitarent, hic novo more artem exerceri monstratur, ut omnia omnibus consentiendo, hoc genus artis exerceat. » EVGR.

2. *Quid interest!*) Hoc *interest* West. absolute positum putat. Falso. Nam melius accipiamus cum *stulto* iungendum, sicuti A. Gell. III, 14: « *quid* dimidium dimidiato *intersit.* » Signif. *interest*, i. q. differt ab *stulto*; vid. Sanct. Min. *Ex ea re*, hac nimirum quae sequitur narrata.

3. *Conv. hod. adv.*) Explic. Nonius: obviam fio. Andr. II, 2, 31. *Loci atque ord.* Quid sit unum et alterum, parum constat. Donat. mire definit. Eugr. *mei loci* pauperem vult denotari; *ordinis*, « parasitum. « *Hinc*, ex hac urbe. Sic Andr. V, 1, 14.

4. *Haud impur.*) Refertur non ad vestitum, sed ad ingenium. Heaut.

Video sentum, squalidum, aegrum, pannis annisque obsitum.
Quid istuc, inquam, ornati est? quoniam miser, quod habui, perdidi. hem,
Quo redactus sum! omnes noti me atque amici deserunt.
Hic ego illum contemsi prae me; quid homo, inquam, ignavissime?
Itan'parasti te, ut spes nulla reliqua in te esset tibi?
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus, quae habitudo est corporis?
Omnia habeo, neque quicquam habeo. nihil cum est, nihil deficit tamen.

Vestitus) Be. leg.. et distingu. *Qui color, qui nitor vestitus.* Sed scire vellem, unde *vestitui*, quo nigro ac pullo incedere parasitos, Vir doctus ipse fatetur, *nitor* veniret.

Cum) I. *mihi.*

IV, 1, 16. Ad. II, 1, 29, 4, 17, ilid. «Eod. quo ego ipse modo.» FAR.

5. *Sentum*) Horridum et incultum; qualia sunt loca vepribus et spinis obsita. Virgil. A. VI, 462. *Pan. annisq. obsit.* Heaut. II, 3, 53. Et Plant. Men. V, 2, 4: «*consitus* sum seneclule.» *Panni* proprie sunl centones. Petron. XIV, 7.

6. *Ornati*) Antique pro ornatus, Andr. II, 2, 28. Hac voce ulitur ironice. *Quod hab. perd.* «Non dixil: id quod erat, comedi aut consumpsi.» DONAT. *Hem, Quo red. sum.* «Vel habilum suum, vel corpus ostendens hoc dicit. DONAT. Nota haec illum respondere obviam fact. Gnathoni.

7. *Noti*) Active, qui me norunl. Phaed. I, 2, 1.

8. *Hic ego illum* etc.) «H. e. me considerans illum miserum dixi.» EVGR. *Illum*; cf. vs. 3, *quendam.*

9. *Itane parasti te*) «Quam obiurganter! tanq. in illo sit quod miser est.» DONAT. *In te*, emphatice. Infra V, 8, 24.

10. *Simul consil. c. re am.*) Huic simile est Ovid. Pont. IV, 12, 47. «Crede mihi: miseros prudentia prima relinquit, Et sensus *cum re consiliumq.* fugit.»

Color) Cf. 3, 27. *Nitor*, de pinguedine corporis, qua hoc nitet. Phaed. III, 7, 4. Et Cic. Cat. m. §. 59: «*nitorem* corporis.» *Vestitus.* Refert Donat. ad *pann. obsitum*, vs. 5. *Habitudo.* Haec totam corporis extern. formam complectitur.

12. *Omnia hab. neque* etc.) Figura οξύμωρον. Ilid. Curt. IX, 3: «Omnium victores omnium inopes sumus.» *Nih. cum est* etc. Nempe utitur alienis. *Defic.* Al. leg. *defit*, ut Ph. I, 3, 10.

«At ego infelix, neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum.» quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.
Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius;
Hoc novum est aucupium: ego adeo hanc primus inveni viam.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec sunt; hos consector; hisce ego non paro me, ut rideant,
Sed eis ultro arrideo, et eorum ingenia admiror simul.
Quicquid dicunt, laudo; id rursum si negant, laudo id quoque.

Quid) Sic Be. cum We. interrog. bene. Par. *quid tu* cum seqq. continuat.

Seclum) Ita in C. G. m. contracte; sed sup. script. *seculum.*

Eis) Hoc Be. quod est dissyllab. ut *Dies.* Vulg. *His.*

13. *Ridic.*) Active qui parat se, secund. vs. 18, *ut* alii *rideant.* Quem Graeci dic. γελωτοποιόν. *Neq. plag. p.* Voc. Plaut. «plagipatida.» Conf. Plaut. Capt. I, 1, 20. «Et hic quidem hercle, nisi qui *colaphos perpeti Potis parasitus* etc.» Quod ipsum vulgare parasitorum genus Gnatho sprevit, novum aucupans, omnib. hominibus assentandi.

14. *His reb.*) Ita dicit, ne repetat odiose, *plagas pati. Tota err. via.* Locutio graeca, Aristoph. Plut. 162 proprie, ἢ τῆς ὁδοῦ τὸ παράπαν ἡμαρτήκαμεν. Huic confine proverb. est: «toto caelo errare.» Erasm. Adag. p. 37.

15. *Olim quondam*) Synonyma sunt, ut *nunc iam* Andr. II, 5, 13. *Olim quond.* Vtrumq. comice; quo diligentius, opinor, generi parasitorum velut antiquato novum suum opponeret.

16. *Hoc nov. est* etc.) Lucianum video imitari, de Parasito.

Inveni) Itid. Graeci εὕρηκα absolute dicebant, si quid optimum *invenisse* sibi viderentur.

17. *Rerum*) Pro hominum. Sic res ad hominem refert. Senec. ep. 95: «homo sacra *res.*» Eod. modo poëtae nonnunquam pulcherrima *rerum* pro pulcherr. hominum; vid. Gronov. Observatt.

18. *Paro me*) Instituo. Hec. I, 1, 11. Sensus: Non scurram me illis praebeo quem rideant, vel quem habeant *ridiculum*; cf. vs. 13. *Arrideo*, assentari cupio. Add. Petron. Sat. 135: «imperio *para* te.»

20. *Dicunt*) Affirmant. Sic Cic. Tusc. I, 6: «Quem (Cerberum) esse negas, eund. esse *dicis.* Vbi est acumen tuum?»

Negat quis, nego; ait, aio. postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari. is quaestus nunc est multo uberrimus.

PARMENO

Scitum hercle hominem! hic homines prorsum ex stultis insanos facit.

GNATHO

Dum haec loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus;
Concurrunt laeti mi obviam cupedinarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, aucupes,
Quibus et re salva et perdita profueram et prosum saepe.

Quis, nego; ait) Hanc verbor. antiphrasin per interrogat. We. Be Bo. exprim. incommode. Non ita Fa. Erasm. Par. Mu. Citat Cicero in Lael. 25, quanto mag. mirum, hunc v. Guyeto spurium videri.

Aucupes) Voc. *aucupes* nec Donat. hab. nec l. Bemb. nec Cicero deniq. hunc vs. citans, de Offic. I, 42. Habent autem, teste Par., Pall. MSS. omnes. Praeterea monend. est, hos decem abhinc versus in trochaeos terminari.

21. *Neg. quis*) Ellips. notand. particulae si; ut sit *Neg. quis* pro: Si *neg. quis*. Sic it. Si *ait*.

22. *Omnia*) Absolute, pro per *omnia*. Itid. gr. τὰ πάντα. *Is quaestus* etc. Menand. «πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων». Hoc modo Petron. Sat. III, §. 3.

23. *Insanos*) Sunt qui proprie intelligant, mente captos, aut furiosos.

24. *Dum interea loci* etc.) Sic solent narrantes. Andr. I, 1, 90. Ph. I, 2, 40. Itid. Hor. Sat. I, 5, 31. *Macellum*, h. e. locus ubi carnes et omne obsonior. genus venduntur; vid. Sueton. Caes. 26, ibiq. Casaubon.

25. *Cupedin.*) A reb. cupedinis ob alimentum sic nominantur. Huc alludi videtur Hor. Sat. II, 3, 126 sqq.

26. *Cetar.*) Non. Marcellus: «*Cetarii* genus est piscatorum, quod maiores pisces capit.» Aliter Eugr. *Coqui.* Hi homines, West. monente, frequentabant macellum, atque inde conducebantur ab iis, qui lautiores epulas adpararent.» Cf. Plaut. Aul. II, 4, 1 seqq. *Fartores*, h. e. qui aves fareiunt et saginant; vid. Columella de R. R. VIII, 7. *Piscatores.* «Inter hos et *cetarios* id interest, quod illi vivos, hi muriaticos pisces et salsamenta fere venderent.» WEST.

27. *Quib. et re salva* etc.) Synchysis verborum, pro: *Quib. et re salva profueram saepe et perdita prosum. Perdere* dicunt rem familiarem,

Salutant, ad coenam vocant, adventum gratulantur.
Ille ubi miser famelicus videt me esse tanto honore, et
Tam facile victum quaerere; ibi homo coepit me obsecrare,
Vt sibi liceret discere id de me: sectari iussi,
Si potis est, tanquam philosophorum habent discipuli ex ipsis
Vocabula, parasiti item ut Gnathonici vocentur.

PARMENO

Viden', otium et cibus quid facit alienus?

GNATHO

Sed ego cesso,
Ad Thaidem hanc deducere, et rogitare ad coenam ut veniat?

Gratulantur) MS. Mark. ap. Wę. *meum*. At Scioppio *adventum*, pro advenisse videri mireris. Andr. V, 2, 3.

Philosophorum) Par. *philosophum* per syncopan.

Discipuli) Sic Be. ex uno Reg. Legebat Donat. *disciplinae*. In l. Bemb. *disciplinam*.

Otium) Be. *otium* pro *ossum* vulg. Hoc vero *ossum* l. Bembini pro carne positum Mu. eum Palmer. contendit.

28. *Ad coen. voc.*) Prius *ad coen. vocant*, post, *advent. grat.* Non mirum, quippe enm coena prima omnium cura est parasito edaci.

30. *Tam fac. vict. qu.*) «Quia ad coen. vocant.» DONAT. *Homo*; cf. supra vs. 4.

31. *Sect. iussi*) «Proprie. Nam et *sectae* philosophorum ab eo dictae sunt.» DONAT. Maxime autem parasiti *consectabantur* suos reges; vid. Gell. II, 2.

33. *Parasit.*) Vox origine proba; posteriore usu infamis. Vid. Athen. Deipnos. V, 5. Add. Quintil. Decl. 296: «Parasitus. Quid enim est *parasitus*, nisi comes vitiorum? turpissimi cuiusq. facti laudator?» Atque vid. eiusd. libell. qui inscribitur, περὶ κόλακος κ. φίλου. Ordo ac sens. verborum hic est, *ut parasiti it. voc. Gnath. si pot. est tanq. disc. phil. hab. vocab. ex ips. philos.* «Sicut a Platone Platonici, a Socrate Socratici, ita a Gnathone Gnathonici.» SCHOL.

34. *Vid. ot. et cibus* etc.) Dictum haud dubie enm gestu habitudinem corporis sui intuentis. *Cib. quid fac.* Cf. Phaed. III, 7, 5. *Sed ego cesso*, commonentis se ipsum. Ad. IV, 2, 47. Ph. II, 1, 55.

35. *Ad Th. hanc ded.*) Referend. est ad loc. super. II, 1, 23, unde parasitus tam longa digressione aberravit.

Sed Parmenonem ante ostium Thaidis tristem video,
Rivalis servum. salva res est: nimirum hice homines frigent:

(Gnathonem deridet Parmeno, ut qui penitus noverat Thaidis consilium)

Nebulonem hunc certum'st ludere.

PARMENO

Hice hoc munere arbitrantur
Suam Thaidem esse.

GNATHO

Plurima salute Parmenonem
Summum suum impertit Gnatho. quid agitur?

PARMENO

Statur.

GNATHO

Video.
Num quidnam hic quod nolis vides?

PARMENO

Te.

GNATHO

Credo; at numquid aliud?

Hice) In edd. vett. *Isce*.
Num) I. *Nunc* pro *Num*.
Hic) Sic l. antiq. In Bemb. non est.

36. *Sed Parm,*) Est autem Parmeno, Lachetis servus, callidus et osor meretricum, qui nomen inde habet, quod sedulo adsit domino suo, quasi παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων.

37. *Rival.*) Ad hanc voc. Donat. nil notat, sed Eugr. ita: « *Rivales* dicuntur, qui unam amant vel meretricem, vel amicam: quod quasi uno *rivo* amoris utantur. » *Salva res*, sc. nostra; cf. I, 8. *Frigent*, parum gratia valent. Supra I, 2, 5. Et Hor. Serm. II, 1, 61.

38. *Nebul.*) H. e. furem, quoniam fures *nebula* saepe utuntur.

39. *Suam*) Cum emphasi, sicuti supra I, 2, 116. *Plur. sal.* etc. Formula salutandi.

40. *Sum. suum*) Scilicet amicum. Modo enim adponitur *amicus*, modo non; cf. Andr. V, 6, 6. Ph. I, 1, 6. V, 9, 60. Ad. III, 2, 54. *Impert.* participem facit. *Quid ag. P. statur.* Ipsum hoc ex Plauto expressum, Pseud. I, 5, 42 seqq. Ibi Taubm. explic. *status* est habitus et facies standi. Hoc it. Parmeno pro servi ingenio obiicit Gnathoni, se non *agi*, ut fere pecoris gregem, sed *stare*, h. e. pro statu hominis. Andr. IV, 2, 25.

41. *Num quidn.* etc.) « Hoc dicit

PARMENO

Quidum?

GNATHO

Quia tristi's.

PARMENO

Nil quidem.

GNATHO

(*quasi miserans*)

Ne sis. sed quid videtur

Hoc tibi mancipium?

PARMENO

Non malum hercle.

GNATHO

(*secum*)

Vro hominem.

PARMENO

Vt falsus animi es!

GNATHO

Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse?

PARMENO

Hoc nunc dicis

Eiectos hinc nos: omnium rerum heus vicissitudo est.

GNATHO

Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam;

Es) Sic Be. ex codd. Vulg. *est*.

Munus — arbitrare) C. G. m. *munus hoc-arbitraris*. Sup. scr. *quod defero*.

Parmenoni obiiciens virginem in adspectum. » Evgr. *Te*, acerbe et commode. Nempe in promptu est supplere, *te* video, quem nolim.

42. 43. *Sed q. vid. Hoc* etc.) Nunc sine ambagib. transit ad commemorationem puellae. *Mancip. Mancipia* sunt et servi et servae in bello quasi manu capti. *Vro*. Quae molestiam nobis parant, *urere* dicuntur. *Fals. es*; cf. Andr. IV, 1, 23. *Animi*, more Graecor. pro animo; cf. Liv. VI, 10, ibiq. interprett.

44. *Quam hoc munus* etc.) Id videlicet propt. quod Gnatho sperat Phaedriam excludi. *Hoc*, sc. munere. *Dicis*, putas.

45. *Omn. rer. vicis. est*) Hoc proverbio et Graecis et Rom. satis trito bene utitur Parmeno, ex confidentia Thaidis dictorum supra I, 2, fin.

46. *Sex*) Not. Eugr. familiare esse Terentio, *sex menses* dicere.

Ne sursum deorsum cursites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te?

PARMENO

Men'? papae.

GNATHO

Sic soleo amicos.

PARMENO

Laudo.

GNATHO

Detineo te: fortasse tu profectus alio fueras.

PARMENO

Nusquam.

GNATHO

Tum tu igitur paululum da mi operae: fac ut admittar
Ad illam.

PARMENO

Age modo, nunc tibi patent fores hae, quia istam ducis.

GNATHO

(*limen Thaidis transiturus*)

Num quem evocari hinc vis foras?

PARMENO

(*stomachose*)

Sine biduum hoc praetereat:

Fortasse) *Fortasse*, priorib. an posterioribus inngend. sit, incertum. We. rectius illud, hoc Par. existimat. Ego sequor Pareum, cum C. G. m. aliisq. libb.

Fueras) C. G. m. add. in textu, *si te non detinuissem*. Itid. MS. 1. Par. Sed gloss. olet.

47. *Surs. deors.*) Cf. Ad. IV, 2, 35. Similit. geminatur *rursum vorsum* Plaut. Amph. V, 1, 60.

48. *Ecq. beo te?*) Nempe *beare* se putat Parmenonem, si Gnathonicum sibi reddat eum discipulum; cf. vs. 33. *Beo*, dito, augeo: ex quo beati dicuntur. Lambin. ad Hor. Ep. II, 2, 121. *Laudo*. Eugr. imitatio comica parasiti item *laudo* dicentis, supra vs. 20.

49. *Fortasse tu* etc.) « Vult exprimere confessionem, quod ad Thaid. venerit, sed intrare non possit. » DONAT. *Fueras* pro eras. Itid. Cic. de Or. I, 7, ubi Wezel.

50. *Paul. da mihi* etc.) « Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. » DONAT.

51. *Fores*) Quae forma fuerit *forium* ap. veteres, id licet cognoscere quodammodo ex Plauto, *fores ambas*, Capt. IV, 2, 51, dicente. *Hae*, δεικτικῶς, domo Thaidis monstrata.

52. *Sine biduum* etc.) Haec et

Qui mihi nunc uno digitulo forem aperis fortunatus,
Nae tu istanc faxo calcibus saepe insultabis frustra.

GNATHO

(*a Thaide rediens*)

Etiamne tu hic stas, Parmeno? eho! numnam hic relictu's custos?
Ne quis forte internuntius clam a milite ad istam curset.

PARMENO

(*abeunti dicit*)

Facete dictum! mira vero militi quae placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror, quid ex Piraeo abierit: nam ibi custos publice est nunc.

Digitulo) C. G. m. *digito*. Ibid. pr. var. *digitulo*.
Forem) Sic Be. Etiam Par. p. var. At vulg. *fores*.
Istanc) Sic Be. ob *forem* recte. Vulg. *istas* sc. fores.
Tu) Pro *tu* multi libb. *nunc*.
Curset) Sic Be. a Fa. recepit, ut versus esset iambic. tetramet. catalectic. Vulg. *cursitet*.
Advenire) I. et V. *adventare*.
Piraeo) Var. scriptura inter *Piraeeo*, et *Piraeo*. Itid. gr. Πειραιεύς et Πειραιός. Sed I. F. Heusinger ad Cic. de Offic. III, 11: « Priscos, ait, nomen illud tribus syllabis plerumq. extulisse. »

quae sequuntur submisse pronuntiat, alioqui prodidisset secreta; cf. supra I, 2.

53. *Mihi*) Abundat ornatus causa. Ph. V, 9, 21. *Uno dig.* Id est facillime. Sic Plaut. Rud. III, 4, 15. *Forem*. Cic. Tusc. V, 57: « quum *forem* cubiculi clauserat.» Etiam Plauto et T. Livio foris et forem et fore usurpata.

54. *Ist. calcib. insult.*) I. c. omni vi, ut Ad. 1, 2, 28. Itid. Aristoph. Num. 136: Ἀπεριμερίμνως τὴν θύραν λελάκτικας.

55. *Etiam*) Adhuc. *Custos*, explorator; vid. Sueton. Caes. 43.

56. *Internunt.*) *Internuntii* esse solent amantium. Ovid. Am. XIII, 14: « Cur toties video mitti recipique tabellas? » Et Tibull. II, 6, 45, 46: *internunt. a milite*. Sic Plaut. Mil. IV, 1, 16: « ab libertina internuntius. »

57. *Facete dict.*) Cum ironia. *Militi*. Quippe qui pariter ac tu infictus est atque insulsus. Ideo mirabitur dicta tua ac fovebit.

59. *Ex Piraeo*) Gr. ἐκ Πειραιῶς. Steph. Byz. Πειραιός; οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ λιμὴν τῆς Ἀττικῆς; τὰ τοπικά, ἐκ Πειραιῶς. Add. Liv. LIV, 27: « muros Athenarum *Piraeum* urbi iungentes. » Ceterum Piraeus locus erat aptus ad voluptatem; cf. III, 4. *Custos pub. est.* Excubabat scilicet in portu Piraeo iuventus Attica, quae

Non temere est; et properans venit. nescio quid circumspectat.

Circumspectat) MS. Par. *circumspectet.*

ex ephebis excesserat, adversus praedonum incursus, postq. per biennium in ipsa urbe excubuisset. *Publice*, i. e. publica auctoritate.

60. *Non temere*) Non passim, non sine causa. *Et prop. venit.* «Mire loqouturum (Chaeream) ante formavit, ut gestus verba praecedant, verba habitum consequantur.» Don.

Nesc. q. circumsp.) Praeparatio est ad scenam sequentem.

ACTVS II, SCENA 3

CHAEREA. PARMENO

Chaerea

Occidi!
Neque virgo est usquam, neque ego, qui illam e conspectu amisi meo.
Vbi quaeram? ubi investigem? quem perconter? qua insistam via?

Occidi) Ŏccī̊dī. Creticus. Hanc voc. a librariis esse Guyetus non recte iudicat, quum inter clausulas est Terentii sic dictas.
Via) Be. *qua via.* Itid. Donat. pr. var. Vulg. *quam viam.*

« In hac scena novus amor adhuc ephebi, et consilium potiundae virginis demonstratur: tanta virtute poëtae comici, ut hoc commentum non quaesitum esse, sed occurrisse sua sponte videatur. » Donat.

Chaerea) Adolescens, ὁ χαίρων, laetus, Lachetis filius minor, amator Pamphilae, ephebus ad quidvis audax, incogitans et impotenter amans.

1. *Occidi*) « Desperantis formula per omnes fabulas. » Bent.

2. *E consp. am. meo*) Huic comp. proverb. « Ex aspectu nascitur amor. » Erasm.

3. *Vbi qu. ubi invest.*) Cf. Heaut.

Incertus sum. una haec spes est: ubi ubi est, diu celari non potest.
O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.
Taedet quotidianarum harum formarum.

PARMENO

Ecce autem alterum.
Nescio quid de amore loquitur. o fortunatum senem!
Hic vero est, qui si occeperit,
Ludum iocumque dicas fuisse illum alterum.
Praeut huius rabies quae dabit.

Quotidianarum harum) Erasm. invert. *har. quotid.* ex l. antiq. Script. We. *cotid.* Par. *cottid.*
Fortunatum) C. G. m. *in fortun.* Id. in marg. al. *fortunat.*
Si) In l. antiq. *amare.* Priscian. omitt.
Dicas) Sic Be. Bo. At vulg. *dices.* L. Bemb. *dicet* sc. senex.
Quae) V. L. *qualia.*

IV, 2, 8. *Investig.* a venatione desumptum. *Quem perc.* Itid. Andr. IV, 5, 5. *Percont.* vox nautica. *Qua insist. via.* Verb. *insist.* etiam c. accusativo, Virg. A. VI, 563.

4. *Vbi ubi*) Sic geminatur Andr. IV, 2. *Diu celari n. pot.* Donat. suspicatur intelligend. «ob nimiam formae gratiam.»

5. *Faciem*) H. e. formam corporis exteriorem. Ph. I, 2, 50.

6. *Quotidianar.*) I. e. vulgarium. Estque fastidium in ipsa Chaereae pronuntiatione. Contrarium, *nova figura oris*, vs. 26. *Harum.* Plura de his vid. vs. 22. *Ecce autem.* Sic in reb. inopinatis solent. Ad. V, 1, 5. Ph. II, 1, 34. *Autem.* Ambigua haec videtur particula. Hec. IV, 2, 26. *Alterum*, fratrem.

7. *Nescio quid*) Plaut. Amph. I, 1, 176: « *Nescio quem loqui* autumat.» Est autem *Nescio quid*, *Nesc. quis* etc. formula, qua utimur vel in contemptu, vel in ignoratione. *Fortun.* Lachetem sc., cui tales contigerunt filii.

8. *Occep.*) Verb. Nostro usurpat. quasi de magna re. Prol. 22; it. I, 2, 45. Ad. II, 1, 51 etc.

9. *Lud. iocumq.*) Hoc utrumq. iunxit etiam Cic. Offic. I, 29, ad *ludum* et *iocum.*»

10. *Praeut*) Vocula comparationi inserviens. Plaut. P, 1, 218. Perizonius explicat: «*Prae* eo, *ut* sunt illa, *quae dabit huius rabies.*» Locutio similis cf. III, 3, 2, not. *Rabies*, h. e. amor inmodicus. Itid. Theocr. Id. 43, de Atalanta: ὡς ἴδεν, ὡς ἐμάνη etc. «ut vidit, ut insaniit, ut in altum incidit amorem.»

CHAEREA

Vt illum Di Deaeque omnes senium perdant, qui hodie me remoratus sit;
Meque adeo, qui restiterim, tum autem, qui illum flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem! salve!

PARMENO

Quid tu es tristis? quidve es alacris?
Vnde is?

CHAEREA

Egone? nescio hercle, neque unde eam, neque quorsum eam.
Ita prorsum oblitus sum mei.

PARMENO

Qui quaeso?

CHAEREA

Amo.

PARMENO

Hem!

CHAEREA

Nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.
Scis te mihi saepe pollicitum esse: Chaerea, aliquid inveni

Senium) Codd. Be. *senem.*

Sit) Be. *sit* pro *est* vulg. Recte; nam sequuntur etiam coniunctivi, *restiterim*, *flocci fecerim.*

Illum) Al. *non.* Sed not. Donat. « *flocci facere* et contemnere et non contemnere significat. »

Is) V. I. *venis.*

Nescio) C. G. m. *ego nescio.*

11. *Dii Deaeque omnes etc.*) Vocibus, *Deaeq. omnes*, adiectis gravius imprecari videntur, quam solo posito, *Dii.* Itid. Liv. III, 17. *Senium qui.* Enallage generis; cf. Andr. III, 5, 1. Vid. ad hunc loc. Fischer. Anacreont. Od. III, 17.

12. *Restit.*) Cf. Andr. II, 6, 2.

14. *Egone?*) Nescientis aut *incerti*; cf. vs. 4. *Quors.* h. e. quo versum.

15. *Ita*) « Causam impedientem ἐπιφωνηματικῶς notat. » PAR.

16. *Qui vir s.*) Cf. Liv. I, 41: « Tuum est, Servi, *si vir es*, regnum. »

17. *Inveni*) Imperativus est. Sic

Modo quod ames: utilitatem in ea re faciam ut cognoscas meam;
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.

PARMENO

Age, inepte!

CHAEREA

Hoc hercle factum est: fac sis nunc promissa appareant.
Sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud similis virgo est virginum nostrarum; quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, ut gracilae sient.

Re) Vulg. *ego*. Tollit Be. ut sup. vacuum.

Omnem) Tres Be. codd. *omne*.

Fac sis) L. Bemb. *faxis*. Itid. gl. *faxis* pro *fac sis*. Et *sis*, pro si vis. MSS. Par. *Si*.

Gracilae) Al. *graciles*.

Ovid. A. A. I, 41: «*Elige* cui dicas: tu mihi sola places.»

18. *Quod ames*) Sic genere neutro utuntur. Ph. III, 2, 19. Etiam Iuvenal. Sat. II, 49, 50: — «an habent spectacula *Quod* securus *ames?*» Ovid. Met. VII, 23. *Meam*, passive pro mei. Sensus: Quam de me capias *utilitatem*. Vid. ad Hec. V, 2, 22.

19. *Cum congerebam*) Vid. not. ad Andr. III, 3, 13. *In cellul.* Pauperiorum et servorum erant cellae vel cellulae. Ad. IV, 2, 13. Et Martial. III, 48, 1. *Penum*. «Intelligimus omne quod ad victum est.» EVGR. Addo Vitruv. VI, 7: «Nam quum, inquit, fuerunt Graeci dilicatiores et fortuna opulentiores, hospitib. advenientibus instruebant triclinia; cubicula *cum penu cellas*.»

20. *Age, inepte*) Has dictiones Donat. ad amorem Chaereae refert; at West. responsum esse putat ad id, quod ille dixerat *de penu patris*. At ego Donato assentior, et quidem propter *hercle*, qua iurandi particula non tam ad id opus erat, quod de *penu patris* etc. quam ad illud confirmandum, quod Chaerea de *pulchra* facie fassus erat sibi visa; cf. vs. 5.

21. *Sive*) Ab eo West. existimat sensum dependere, quomodo *Sive* intelligatur. Bi. explic. *Sive* pro Quia. Equid. allego Andr. I, 2, 19, ubi nota.

Tu) H. e. Parmeno; nec in universum, ut quasi in proverb. procedat oratio; id quod quidam putarunt. *Nerv. intend. Nervi* sc. corporis robusti ponuntur pro vires; inde proverbialiter, omnib. nervis, pro omni vi.

21. *Simil. virginum*) Donat. infra III, 2, 15 notat: «Et *his* similia, et *horum* similia dicimus.»

23. *Demiss. hum.*) Cf. infra vers.

Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt: deducunt cibum.
Tamen, etsi bona natura est, reddunt curatura iunceas:
Itaque ergo amantur.

PARMENO

Quid tua istaec?

CHAEREA

Nova figura oris.

PARMENO

Papae!

CHAEREA

Color verus, corpus solidum, et succi plenum.

PARMENO

Anni?

CHAEREA

·Anni? sedecim.

PARMENO

Flos ipse.

CHAEREA

Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario

Pugilem) V. I. *virilem.*
Bona natura est) Vulg. colloc. *b. est nat.*

45. .Et Plaut. Pseud. III, 2, 51: « *demiss.* et *demiss.* manib. » Sed *demissi humeri* ostendunt teretis colli longitudinem. Hunc v. Ausonius inter iocularia sua recordatur Edyl. III. *Vincto pect.* Scilicet Graeci, Athenaeo teste, non amabant virgines mammosas. Vude papillae fasciolis compressae; cinguloq. arctatum pectus; vid. Lindenbr. Observatt. Addo Aeschyl. Supplic. 432—33. Contra Catull. LXIV: « Non tereti strophio luctantes *vincta* papillas. »

24. *Habitior*) Corpulentior, robustior. Talis autem virgo non probatur. *Curatura*, vox aliis scriptorib. minus nota.

26. *Itaq. ergo*) Hae particulae it. coniungntur Liv. I, 25; h. l. acerbae dictae. *Nova*, miranda, non vulgaris.

27. *Color verus*) Donat. recte: « naturalis, non fucatus. » *Succi plen.* Contra ap. Petron. c. 32: « Arida puella - quae *succo* caret. » *Ch. anni?* Haesitat Chaerea, *anni* quot? interrogatus, ex coniectura videtur, *sexdecim*, respondere.

28. *Flos ipse*) Cf. Ovid. A. A. II, 663. *Flos*, sc. aetatis, uti Curt. X, 5, 10: « Alexandrum, in *flore* aetatis ereptum. »

Vel vi, vel clam) Cf. Horat. Ep. II, 173: « Nunc prece, nunc pretio, nunc *vi*. »

Fac tradas: mea nil refert, dum potiar modo.

PARMENO

Quid? virgo cuia 'st?

CHAEREA

Nescio hercle.

PARMENO

Vnde 'st.

CHAEREA

Tantundem.

PARMENO

Vbi habitat?

CHAEREA

Ne id quidem.

PARMENO

Vbi vidisti?

CHAEREA

In via.

PARMENO

Qua ratione illam amisisti?

CHAEREA

Id equidem adveniens mecum stomachabar modo,
Neque quemquam ego hominem esse arbitror, cui magis bonae
Felicitates omnes aversae sient.

Illam) Al. omitt. *illam.*
Amisisti) Sic Be. ob. metr. Itid. MSS. Pall.
Aversae) C. G. m. *adversae.*
Sient) Al. add. *quam mihi.*

29. *Mea nil ref.*) Iuvenal. Sat. XIV, 207: « Vnde habeas, quaerit nemo: Sed oportet habere. » *Potiar*, sc. puella.

31. *Ne id quidem*) Sc. scio.

32. *Id*) « Deest ob, propter, ut plene sit, ob, propter id. » DONAT. *Stomachab.* « Irae et indignationis sedem bili et *stomacho* tribuerunt; unde *stomachari* pro irasci et expostulare dixerunt. WEST.

34. *Felicitates*) Comice adiectum *bonae*, eaeq. numero plurali, pro maxima felicitate, in eo erant sitae, quod Chaerea videbat puellam; *aversae* autem in eo, quod visam amittebat.

PARMENO

Quid hoc est sceleris?

CHAEREA

Perii!

PARMENO

Quid factum est?

CHAEREA

Rogas?
Patris cognatum atque aequalem Archidemidem
Nostine?

PARMENO

Quidni?

CHAEREA

Is, dum hanc sequor, fit mi obviam.

PARMENO

Incommode hercle.

CHAEREA

Immo enimvero infeliciter:
Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.
Illum liquet mi deierare, his mensibus.
Sex septem prorsus non vidisse proxumis;
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho! nonne hoc monstri simile 'st? quid ais?

PARMENO

Maxume.

Deierare) C. G. m. *delirare* mire; cum gl. *deierare*.
Sex) MSS. Pall. 1, 3, *vel.* C. G. m. *aut.*
Eho) V. I. *dolentis.*

35. *Sceleris*) Infelicitatis; conf. Martial. Epigr. VII, 17. *Quid hoc est sceleris?* Ead. syntax. Cic. de Orat. II, 64, *Quid hoc* clamoris?

36. *Aequal.*) Heaut. III, 1, 8. *Archidemid.* Hoc *Archid.* nomen Terentius videtur e Plauto sumpsisse, Bacch. II, 3, 50.

37. *Sequor*) *Sequi* enim amatores dicuntur. Virg. B. II, 65.

38. *Incommode – infelicit.*) *Incommodum* videlicet, ex Eugr. sententia, a nostra culpa venit; quod *infeliciter* gestum est, ab eventu aut fortuna. *Enimvero.* Asseverantis particula.

39. *Incommoda alia*) Vult dicere: Haecce sunt maioris momenti, quam quae vulgo *incommoda* habentur.

40. *Liquet mihi deier.*) H. e. liquido iurare possum.

41. *Sex septem*) Cf. supra 2, 46, not. *His proxum.* Abundat *proxumis*, cum *his mensib.* latine per se valent, quod *proxime* elapsis. Itid. Cic. Phil. XIV, 11.

43. *Monstri simile est*) H. e. res valde miranda. Cic. pro Lig. 4;

CHAEREA

Continuo adcurrit ad me, quam longe quidem,
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens:
«Heus, heus! tibi dico, Chaerea!» inquit. restiti.
«Scin' quid ego te volebam?» dic. «cras est mihi
Iudicium.» quid tum? «ut diligenter nunties
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit».
Dum haec loquitur, abiit hora. rogo, num quid velit.
Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum huc advorterat
In hanc nostram plateam.

PARMENO

Mirum ni hanc dicit, modo
Huic quae data dono est.

CHAEREA

Huc cum advenio, nulla erat.

PARMENO

Comites secuti scilicet sunt virginem?

CHAEREA

Verum: parasitus cum ancilla.

PARMENO

Ipsa 'st ilicet! (*ad spectatores*)

Iudicium) V. I. *tenendum.*
Huic) Id. *Thaidi.*
Cum ancilla) C. G. m. *cum ea,* «*prodigii simile* est qood dicam.» *Longe*, e longinquo.

46. Dooat. ad hunc vs. apprime mouet, aliter Chaereae, aliter verba seuis, *Heus*, *Heus* etc. clare vocaotis proferenda esse atque enuotiaoda.

47. *Scin' quid ego* etc.) «Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chaeream.» DONAT. *Te voleb.* Cf. Andr. I, 1, 2, not.

50. *Abiit hora*) Longissim. tempos significat. Imitatus Horat. Sat. I, 5, 13. Ad l. h. significantius Volger io Sapph. fragm. X, ὥρα tempus, inquit, defioitum, quo amasius advenire velle promiserat. Quam quidem *horam* nunc deflet Chaerea praeteriisse. *Numq. velit;* cf. sopra I, 2, 111. Et vid. Liv. VI, 34.

51. *Recte*) «Ita solebaot εὐφημοῦντες, quoties nihil dicere nolleot.» WEST.

52. *Commodum*) Est adverbium, hoc ipso tempore, sigoificans. *Advorterat.* «Vox nautica, apta Chaereae publice custodi io Piraeo portu.» WEST. Sic Ovid. Heroid. XII, 23: «*advertere* puppim.»

54. *Nulla*) H. e. nusquam *erat.* «Etenim iogressa iam fuerat.» DON.

56. *Verum*) Affirmaotis. Andr. IV, 4, 30; V, 4, 26. *Ipsa est;* cf. Andr. V,

Desine: iam conclamatum est.

CHAEREA

Alias res agis.

PARMENO

Istuc ago quidem.

CHAEREA

Nostin' quae sit? dic mihi, aut Vidistin'?

PARMENO

Vidi, novi; scio, quo abducta sit.

CHAEREA

Eho, Parmeno mi, nostin'?

PARMENO

Novi.

CHAEREA

Et scis, ubi siet?

PARMENO

Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.

CHAEREA

Quis est tam potens, cum tanto munere hoc?

PARMENO

Miles Thraso, Phaedriae rivalis.

CHAEREA

Duras fratris partes praedicas.

Alia res agis) V. I. *non est illa quam cogitas.*
Novi; scio) I. *novi et scio.*
Novi) Be. hancce responsion. Parmenonis extrudit, sed contra codd. et contra morem Terentii; cf. Heaut. I, 2, 6; et Ph. I, 2, 14.

4, 42. *Ilicet*, exploratum, manifestum est.

57. *Desine*) « Elegantem usum habet in re iam explorata; » vid. West. ad Ph. I, 2, 1. *Conclam. est*, h. e. nulla spes relinquitur; vid. Boecler. Chrestomath. « Locutio enim haec translata a re funebri extremam fere desperationem indicat. Scilicet homine morti proximo omnis familia *exclamabat*, seu ut anima forte delitescens in angulo quod. corporis excitaretur, seu ut vicini concurrerent. WEST. *Alias res ag.* « Qui animum et cogitationem non occupant in re praesenti, *alias res agere* dicuntur. » Cui contrar. est, *rem ipsam putare*; Ad. V, 3, 10.

61. *Potens*) Dives. Plaut. Epid. I, 2, 50: « *auro potens.* »

63. *Duras*) H. e. contra aemulum et divitem et largissimum. Itid. Cic,

PARMENO

Immo enim si scias, quod donum huic dono contra comparet,
Tum magis id dicas.

CHAEREA

Quodnam quaeso hercle?

PARMENO

Eunuchum.

CHAEREA

Illumne obsecro,
Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem?

PARMENO

Istunc ipsum.

CHAEREA

Homo quatietur certe cum dono foras.
Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.

PARMENO

Haud diu est.

CHAEREA

Perii! nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum! dic mihi:

Dono) Par. *domo*, vitiose.
Senem) *Senem.* « Iu thesi latet, quasi monosyllab. esset, *snem.* » Be.
Nunq. etiam) C. I. *nunq. etiam memini.*

ad Attic. X, 8: « *duriores partes* mihi impositas. »

64. *Compar.*) Verb. a gladiatorib. desumpt., qui bini pares *comparabantur.* Ad. II, 2, 4.

65. *Id dicas*) Sc. *duras part. fratris* esse. *Eunuch.* Ex *eunuchi* mentione facta vide, quam commode nascatur consilium Chaereae capiendum.

66. *Inhonestum*) Foedum. Contra Andr. I, 1, 96, not. *Mulier.* convicium in hominem ignavum. Itid, Plaut. Bacch. IV, 8, 4: « Non — militem, sed *mulierem.* »

67. *Homo*) Cum contemptu. *Quat.* sc. verberib. pelletur foras, excludetur.

68. *Vicinam*) Solent meretrices Terentianae in *vicinitate* habitare; ut Chrysis Andr. I, 1, 78; it. Bacchis, Hec. IV, 4, 97. *Haud diu est*, scil. vicina. Atque haec una est causa, cur non noverit *vicinam*, altera quod adolescens plurimum in Piraeo commoratus est.

Estne, ut fertur, forma?

PARMENO

Sane.

CHAEREA

At nihil ad nostram hanc.

PARMENO

Alia res.

CHAEREA

Obsecro hercle, Parmeno, fac ut potiar.

PARMENO

Faciam sedulo, ac
Dabo operam, adiutabo. numquid me aliud?

CHAEREA

Quo nunc is?

PARMENO

Domum,
Vt mancipia haec, ita ut iussit frater, ducam ad Thaidem.

CHAEREA

O fortunatum istum eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!

PARMENO

Quid ita?

CHAEREA

Rogitas? summa forma semper conservam domi
Videbit, conloquetur; aderit una in unis aedibus;
Cibum nonnunquam capiet cum ea; interdum propter dormiet.

Res) Al. add. *est*; al. omitt.
Adiutabo) Sic Be. pro *adiuv*-vulg.
Ducam) Sic l. Bemb. In al. *deducam*.
Quid ita?) V. I. *cur dicis fortunatum?*

70. *Ad nostram*) Pro ad meam. Praepositio *ad* in usu est comparationis eleganti, uti πρός Graecorum. Cic. de Orat. II, 6: « Decimum volo, quem cognovimus, sed *nihil ad* Persium. » Et infra IV, 4, 14.

76. *Videb. conloqu.* etc.) «His similia West. adfert ex Antholog. VII, 135. Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε. *In unis aedib.* Cf. Cic. p. Flac. 29: «*unis* vestimentis etc.» Ad hoc Ernest. clav. v. *unus*.

77. *Cib. cap.*) Achill. Tat. Am. I, 1, inter delectamenta amicae re-

PARMENO

Quid si nunc tute fortunatus fias?

CHAEREA

Qua re, Parmeno?

Responde.

PARMENO

Capias tu illius vestem.

CHAEREA

Vestem? quid tum postea?

PARMENO

Pro illo te deducam,

CHAEREA

Audio.

PARMENO

Te esse illum dicam.

CHAEREA

Intelligo.

PARMENO

Tu illis fruare commodis, quibus illum dicebas modo:
Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias;

Illius) Id. *eunuchi.*
Tu) Id. *faciam.*
Quibus) Vulg. *tu.* Abest ab uno Codd. Be.
Propter) MSS. Pall. *prope.*

fertur quoque, καὶ συνδείπνεις. *Propter*, iuxta, prope. Cic. p. Rosc. Am. 23: « duo filii *propter* cubantes.»

78. *Tute*) Per emphas. tu ipse, non eunuchus.

79. *Quid tum post.*) Similiter instat rogando inf. III, 5, 56, Antipho. *Vestem*, h. e. famularem. Ita Codrus rex Atheniens. *veste* famulari indutus; cf. Cic. Tusc. I, 48.

80. *Audio*) Assentior.

82. *Cib. una capias, adsis* etc.) Vide quam suavem auris hunc vers. prae ceteris excipiat! cf. supra I, 2, 114. *Tang.* Verb. impudicum. Infra IV, 2, 10. Heaut. IV, 6, 15. Ad. IV, 5, 52. Et Hor. Sat. I, 2, 54: « matronam nullam ego *tango.*»

Lud.) In obscoenis est *ludere*, i. q. lascivire. Catull. LIX, 211: «*Ludite*, ut libet, et brevi liberos date.» Nota: Quamquam superior versus 77 sufficeret, repetita sunt tamen incentiva amoris, quibus amorem ac fervorem libidinis servus ille in adolescente magis stimulet atque accendat.

Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies.
Praeterea forma et aetas ipsa 'st, facile ut pro eunucho probes.

CHAEREA

Dixti pulchre: nunquam vidi melius consilium dari.
Age, eamus intro. nunc iam orna me, abduc, duc, quantum potest.

PARMENO

(dissimulat astute, quo magis incendat animum amantis)
Quid agis? iocabar equidem.

CHAEREA

Garris.

PARMENO

Perii, quid ego egi miser?
Quo trudis? perculeris iam tu me. tibi equidem dico, mane.

CHAEREA

Eamus.

PARMENO

Pergin'?

Illarum) C. G. m. *Thaidis et puellarum.* Quae vero glossa videtur.
Dixti) Par. ex uno C. *Disti.*
Potest) Al. *potes.*
Agis) MS. We. *ais.*

83. *Illar. quisq.*) Antiqni *quisquam* utroq. genere dixerunt, Graecos imitati, quib. itid. τις utroq. genere valet.

84. *Ipsa*) Pro haec. «Deest, in te.» DONAT. *Probes*, sc. te.

85. *Vidi*) Audivi. Saepe enim verba sensuum permutantur inter se. Ad. V, 7, 24. Plaut. Trin. III, 2, 72. Et infra III, 2, ubi nota.

86. *Age*) Hoc forte nou voce solum, sed motu corporis efferendum. *Quant. potest.* Sub. fieri. Infra V, 1, 20. *Abduc*; cf. Ad. III, 4, 36, *abduce.*

88. *Perculer.*) Tundendo ad terram dederis. Donat. rusticum esse ait proverbium: «Paene plaustrum perculit.» Vid. Taubm. ad Plaut. Epid. IV, 1, 22. At Da. improprie: «à quoi m'obligez vous?» Non probatur.

89. *Pergisne?*) Hoc dicit Parmeno, iterum trusus aut perculsus a Chaerea vehemente. *Calid. hoc.* Graece, *θερμὸν πρᾶγμα*, quod dicatur praeceps, expromptum, et quasi ex tempore natum. *Modo*, adverb. Iunge, *ne modo sit.*

CHAEREA

Certum 'st.

PARMENO

Vide, ne nimium calidum hoc sit modo.

CHAEREA

Non est profecto: sine.

PARMENO

At enim istaec in me cudetur faba.

CHAEREA

Ah!

PARMENO

Flagitium facimus.

CHAEREA

An id flagitium 'st, si in domum meretriciam
Deducar, et illis crucibus quae nos nostramque adolescentiam
Habent despicatam, et quae nos semper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam, atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?

Calidum) Donat. *calid.* et *callid.* leg. Affirmat. Andr. III. 4, 10.
Modo) I. et V. add. *consilium*, male.
Facimus) G. Fabric. *facinus.*
Crucibus) V. I. *cruciatibus.*
Despicatam) Sic Donat. In l. Bemb. *despectam.*

90. *In me cud. faba*) H. e. Donat. interprete, « in me malum hoc recidet, in me haec vindicabitur culpa; ut laborat solum, in quo *cuditur*, id est, batuitur faba, quum siliquis exuitur tunsa fustibus; ut in areis more rusticor. fit.» Add. Erasm. Adag.

91. *Flagitium*) Quid sit, vid. Lindenbr. Nota, Parmenonem *flagitium* dicere, ut iuvenem tentet; nam ipse aliter indicat de meretricibus, supra I, 1, fin.

92. *Crucib.*) « Vera meretricum appellatio.» WEST. Signific. angorem omnem atque exitium. Aliter in Andr. III, 5, 15.

93. *Hab. despicat.*) H. e. contemnunt. Est coniugatio periphrastica. Cuiusmodi est Ovid. Heroid. XVII, 9: « Nec tibi *oppositas habuit* regia nostra fores.»

94. *Refer. grat.*) Per antiphrasin pro ulciscar. Infra IV, 4, 51. *Itid. fall.* Hoc id. praecip. Ovidius A. A. I,

An potius par atque aequum est, pater ut a me ludatur dolis?
Quod qui rescierint, culpent; illud merito factum omnes putent.

PARMENO

Quid istic? si certum 'st facere, facias; verum ne post conferas
Culpam in me.

CHAEREA

Non faciam.

PARMENO

Iubesne?

CHAEREA

Iubeo, cogo, atque impero;
Nunquam defugiam auctoritatem. sequere.

PARMENO

Di vortant bene!

Dolis) Totum hunc vers. a Be. emendatum recepi. Vulg. est: *An pot. haec pati? aeq. est fieri, ut a me lud. dolis?* mancus satis atque obscurus.
Iubeo) Par. *immo.*

645: «*Fallite fallentes.*» *Pater ut a me lud. d.* Explet Fa. voce *patri* antea ex l. Bemb. restituta, hoc modo: pecuniam scilicet ab eo per fallacias anferendo, quam in amores et voluptates meas insumam.»

96. *Quod*) Scilicet patrem eludi. *Illud.* Falli videlicet meretrices.

97. *Quid istic?*) Heaut. II, 3, 139. *Facere* sc. *facinus*; cf. vs. 91, facias. Nunc Parmeno, qui modo ioci speciem prae se ferebat, monet Chaeream, cuius rei fuerat isti auctor. *Verum.* Sub. vide vel cave.

98. *Non faciam*) Non culpam *conferam* in te. Sic solent per *facere* respondere pro verbo eo, quod antecesserat.

Iubesne?) Parmeno servus eod. modo sibi cavet in futurum, quo Davus in Audr. III, 2, 29, erga dominum. *Iubeo.* Petron. Sat. 75, 11. — «nec turpe est, quod dominus *iubet.*»

99. *Nunq. defug. auctorit.*) H. e. *Nunq.* negabo, id me auctore et impulsore factum esse. *Dii vortant b.* Formula haec Plautina plenior: «*Deos bene* volo *vertere* Istam rem vobis.»

ACTVS III, SCENA I

THRASO. GNATHO. PARMENO

THRASO

Magnas vero agere gratias Thais mihi?

GNATHO

Ingentes.

THRASO

Ain' tu? laeta 'st?

GNATHO

Non tam ipso quidem
Dono, quam abs te datum esse: id vero serio
Triumphat.

PARMENO

Huc proviso, ut, ubi tempus siet,

Ingentes) Var. scriptora, *Ingenteis*, *Ingentis*; vid. Priscian. lib. VII.
Quam abs te datum esse) MS. Pal. 2. *quam quod abs te datum est.*

« Hic sermo sic prodit, ut post scenam inchoatus esse videatur. Continet autem assentationem parasiticam, et stultitiam gloriosi militis. » DON.

Thraso) Graecum est nomen, Θράσος, quod Ammonio videtur esse quod ἄλογος ὁρμή; vid. Amm. vocab. differ.

1. *Agere Thais*) « Plus sonat infinitivus modus finito. » DONAT.

2. *Ingent.*) Vide quantum addat, augeat parasiti adolatio! Supra hunc loc. vid. Cic. Lael. 26.

3. *Abs te dat. esse*) Cf. Ovid. Heroid. XVII, 71: « — acceptissima semper Munera sunt, *auctor quae pretiosa facit.* » Itid. Euripid. Alcest. 378. *Id.* Donat. « ob *id.* » Sed praepositione *ob* non opus, quum *id* pro nominativo sumatur. Itid. Ovid. Fast. V, 52: « Illa (maiestas) *triumphat.* »

4. *Triumph.*) Hoc verb. parasitus scite a re militari petit, ut magis placeat militi glorioso. Infra IV, 7. Heaut. IV, 2, 5.

Deducam. sed eccum militem.

THRASO

Est istuc datum
Profecto, ut grata mihi sint, quae facio, omnia.

GNATHO

Advorti hercle animum.

THRASO

Vel rex semper maxumas
Mihi agebat, quicquid feceram; aliis non item.

GNATHO

Labore alieno magnam partam gloriam.
Verbis saepe in se transmovet, qui habet salem,
Quod in te est.

THRASO

Habes.

GNATHO

Rex te ergo in oculis.

THRASO

Scilicet.

Istuc) I. et V. *mihi.*
Mihi) C. G. ch. *gratias.* C. G. m. *grates.*
Transmovet) I. et V. *transfert.*
Salem) V. I. *sapientiam.*
Quod) Plusculi MSS. *Qui* pro *Quod.*
Scilicet) Vn. MS. Pall. *si licet.*

5. 6. *Datum*) Sc. a Diis, seu natura. *Quae facio*, sc. hominibus.

7. *Adv. hercle anim.*) Quod placitum, *ait aio*, supra II, 1, 1, aperuit, id nunc adhibet in suam commoditatem. *Vel rex.* A meretrice transit ad regem mire. Regem autem Persarum intelligi West. opinatur, Darium tertium, aetate Alexandri regnantem. Sic Heaut. I, 1, 65. Nisi malimus cum Dacer. accipere Seleucum regem Asiae; siquidem Pyrrhi quoque fit mentio, infra IV, 7, 13.

8. *Aliis non item*) Scilic. agebat gratias. Hunc loc. Horatius propositum sibi habuisse videtur Sat. I, 9, 43.

9. 10. *Labore alieno - transmov.*) Ironice haec dicta a Gnathone in militem. Quapropt. deinde parasitus blande inflectit orationem dicens, *qui salem habet.* Tum Thraso, verbo *habet* illius retento, praet. exspectationem scite respondet, *habes* tu scilicet salem. Nam nemo, opinor, tam stultus est, qui non sapiat interdum.

11. *Quod*) Ponend. erat *Qui* pro *Quod*, propt. *Salem*; vs. 10. Verum *sal* et masculini et neutrius generis dicitur. Insuper Donat. explic. «*sal*

GNATHO

Gestare.

THRASO

Verum: credere omnem exercitum,
Consilia.

GNATHO

Mirum.

THRASO

Tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negoti si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat, quasi.. nostin'?
(*Gnathonem intelligere ridiculus vult, quod ipse nec intellexit nec dixit. Grata igitur spectatoribus stulti militis infantia ab callido explicatur parasito*).

GNATHO

Scio:
Quasi ubi illam exspueret miseriam ex animo.

THRASO

Tenes.

Gestare) Sic in Bembino Cod. esse Bembus ipse narrat. At *Gestire* hab. v. l. Fa. ac Par.
Satietas) V. l. *taedium.*
Exspueret) Id. *respiraret.*

neutraliter condimentum est; masculine sapientia.» *Rex*. Cf. supra vs. 7. In mentem hic venit Plut. Περὶ κολ. κ. φιλ. §. 148, ed. Krigel: «Stratias colax Biauti stupido sic adulatus est: Plus bibisti quam *rex* Alexander. Quod in Alexandro turpissimum erat, illi laudi tribuit.» *Scil*. Sic interpellat Gnathonem additurum, ferebat, vel habebat, aut quod modo dicit, gestabat.

12. *Gest.*) Est autem *Gestare in oculis* translatum a matribus, quae ab infantib. amatis non dimoveant oculos. Inde *in oculis gestare* pro amare insigniter. *Cred. Consil.* cf. sup. I, 2, 48.

13. *Satiet Homin.*) Cf. infra V, 5, 3.

14. *Odium*) Taedium. Cf. infra V, 5; 2. Hec. II, 1, 22.

15. *Quasi*) Hiat stolidus miles vel haesitat; Gnatho autem more adulatorum suggerit hiscenti materiam. *Nostine?* «Grate expressit stulti infantiam militis, qui ante vult intelligi, quod sentit, quam ipse dicat.» DONAT. Vt Plutarch. adferam, qui Περὶ κολακ. §. 277; » πιςιν, inquit, τῷ κόλακι καὶ θράσος δίδωσι.

16. *Exspueret*) Abiiceret. Vile verb. *exspuere*, quod nauseam movet, Gnathoni est ad illusionem militis idoneum.

Tum me convivam solum abducebat sibi.

GNATHO

Hui!

Regem elegantem narras.

THRASO

Immo sic homo 'st

Perpaucorum hominum.

GNATHO

Immo nullorum, arbitror,

Si tecum vivit.

THRASO

Invidere omnes mihi,

Mordere clanculum; ego non flocci pendere;
Illi invidere misere. verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis praefecerat:
Is ubi molestus magis est, quaeso, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?

Non) Edit. an. 1469 omitt. *non*. Vid. supra II, 3, 12.
Indicis) V. I. *ex India*.
Praefecerat) Id. *ut magister esset elephantorum*.

17. *Me conv. sol. abd.*) Similiter Liv. I, 26: «exercitus inde domos *abducti*.» Ibid. I, 39: «*Tum abducto* in secretum viro Tanaquil. etc.»

18. *Elegant.*) Infra 5, 18. «*Elegans* dicitur quicumq. est in aliquo genere in primis intelligens, praecipue tamen in illis, quae ad magnificentiam cultus pertinent.» Ernest. Cl. Cic. *Sic homo est*. Quasi de sodali suo.

19. *Perpauc. hom.*) Cf. Hor. Sat. I, 9, 44. Ibi schol. Cruq. «Maecenas non gaudet amicitia multorum.» Hoc vero et hic et illic ironice dictum neminem latebit. *Perpaucorum*, i. e. electissimorum. Cic. Lael. 6: «amicitia eorum, qui *pauci* nominantur, fuit.» Contra Bias fertur dixisse, οἱ πλεῖστοι κακοί.

20. *Tec. viv.*) Te familiariter utitur. Itid. Cic. Lael. 4.

21. *Mordere*) Molestiam exhibere. Cf. infra vs. 57, et Ad. V, 5, 21. Add. Cic. Attic. XIII, 12: «Valde me *momorderunt* epistolae tuae etc.»

23. *Indic.*) *Elephantos Indicos* Curtius ait VIII, 9, antecellere Africanis. Qui vero *elephantis praefecti* sunt, graece ἐλεφαντισταὶ dicuntur.

24. *Molest. mag. est*) Ordina, *magis molestus*. Vtitur praesenti tempore *est* pro praeterito, ut saepe qui narrant.

25. *Imperium*) Proprie de elephantis. *Imper. in bell.* Haec ead. syntax. Plaut. Men. V, 7, 41: «est mihi *imperium in te*.»

GNATHO

Pulchre mehercle dictum et sapienter. papae!
Iugularas hominem. quid ille?

THRASO

Mutus ilico.

GNATHO

Quidni esset?

PARMENO

Di vostram fidem! hominem perditum
Miserumque, et illum sacrilegum.

THRASO

Quid illud, Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,
Nunquam tibi dixi?

GNATHO

Nunquam; sed narra, obsecro.
(*ad spectatores*)
Plus millies audivi.

THRASO

Vna in convivio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus.
Forte habui scortum: coepit ad id adludere,
Et me irridere. quid agis, inquam, homo impudens?

Pa.) Id. *secum.*
Sacrilegum) Id. *gnatonem qui ita adulando loquitur.*
Millies) Par. ed. *miliens.*
Scortum) V. I. *concubinam.*

26. *Pulchre mehercle* etc.) Verum est, quod Quintilian. notavit de parasito. «Quid enim est, inquit, parasitus, nisi comes vitiorum? turpissimi cuiusq. facti laudator.» Decl. 296.

27. *Iugul.*) Apta locutio apud militem, hoc sensu, *hominem* illum rubore suffusum ad silentium redegeras. Ad. V, 8, fin.

30. *Rhodium*) «Id tanto gloriosius sibi ducit fatuus miles, quod *Rhodii*, uti rei nauticae et eloquentiae laude erant clari, ita et elatos animos gerebant.» West. *Tetig.* «*Tangere* est aculeato dicto laedere, sicut ap. Graec. ἅπτεσθαι.» Muret.

34. *Adlud.*) West. notat: «*alludere*, i. q. annuere, arridere, sed et lasciva manu pertentare.» Iustin. I, 4.

Lepus tute es, et palpamentum quaeris?

GNATHO

Ha, ha, he.

THRASO

Quid est?

GNATHO

Facete, lepide, laute, nil supra.

Tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? vetus credidi.

THRASO

Audieras?

GNATHO

Saepe; et fertur in primis.

THRASO

Meum 'st.

GNATHO

Dolet, dictum imprudenti adolescenti et libero.

PARMENO

At te Di perdant!

GNATHO

Quid ille? quaeso.

THRASO

Perditus.

Credidi) Id. *condimentum.*

36. *Lep. tute es, et* etc.) Hoc et Livio Andronico nsurpatum inter proverbia Erasmus refert, *tute lep. es* etc. qui commentis Douati neglectis, confine esse antumat illi, quod Graeci dicant, Δασύπους κρεῶν ἐπιθυμεῖ, lepus carnes desiderat. Dicitur in eos, qui ea desiderant ab aliis, quae ipsis affatim sunt domi. *Pulpamentum*, i. e. cibus ex pulpa leporis. Pan Lexic.

37. *Facete, lepide, laute*) Haec singula interpretando Douat. distinguit, quem vide.

38. *Tuumne hoc dict.*) Nota *dictum* nominis loco esse propt. *Tuum.* Dac. vert. « ce mot-là; q. d. alias, bon mot.

39. *Fert. in prim.*) Subaudi, in omnium ore, ut elegans et venustum. Sueton. Caes. 20.

40. *Dolet*) Commatis signum cum West. posui post *Dolet*, ut sensus sit. *Dolet* mihi. Ad. II, 4, 8. *Imprud. Imprudens* h. l. culpa caret, ut in Andr. II, 4, 8. *Libero*, « pro eo qui est liberae linguae. » WEST. Sed equid. magis Donato assentior dicenti; « Addidit parasitus, quo gravius sit Thrasonis dictum, commiserationem eius in quem dictum est. » Est igitur *libero* potius accipiend. pro ingenuo homine, qui facilius laedatur quam servus.

41. *Te*) Gnathonem. *Quid ille.* Quando opus sit, subaudi, dixit;

Risu omnes, qui aderant, emoriri: denique
Metuebant omnes iam me.

GNATHO

Non iniuria.

THRASO

Sed heus tu, purgon' ego me de istac Thaidi,
Quod eam me amare suspicata 'st.

GNATHO

Nil minus.

Immo auge magis suspicionem.

THRASO

Cur?

GNATHO

Rogas?

Scin', si quando illa mentionem Phaedriae
Facit, aut sit laudat, te ut male urat?

THRASO

Sentio.

GNATHO

Id ut ne fiat, haec res sola 'st remedio.
Vbi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam

Emoriri) Id. *esse dictum*. « Verb. rei peraccommodatum; unde apta mora in pronuntiando *emori-ri*. » We. Sic it. Plaut. Ps. IV, 7, 121.

Auge) V. I. *augebis*.

quemadmod. ad *perditus*, est. Sed non semper, ut opinor, opus erit, quotidianum sermonem in minutissimas eius partes dissolvere, aut explanare.

42. *Risu emoriri*) Phrasis hyperbolica. Itid. Graecorum e. c. Plutarch. γέλω ἐκθανον; et Homer. Odyss. Σ. 99.

44. *De istac*) Sc. Pamphila; cf. infra 2, 4.

45. *Quod eam* etc.) Vnde haec, scire velim Thrasoni suspicio? An forte comperisse intelligendus Thraso, quod Thais supra dixerat I, 2, 62, 63? Necesse est enim, putare verisimilia esse, quaecumq. poeta connectat. *Eum me amare*. Ambiguitas. Cuiusmodi est sors Delphis data his: « Aio *te Aeacida Romanos* vincere posse; » Am. Marcellin. XXIII, 5.

48. *Male*) Similiter adiectum hoc, quod abundare videtur, Ad. IV, 1, 7.

49. *Haec res*) Quod nunc parasitus subministrat consilium, id infra miles exsequutus est, IV, 1, 10.

50. *Vbi nominabit* etc.) Sex integros hosce versus citat Cicero, Epp. ad Fam. I, 9, ubi eos ad rem suam illustrandam accommodat. Contra Alciphr. Ep. II, 4, 8: ὡς φοβούμενος αὐτὴν ἐπαινεῖν, ubi Bergler. nostrum locum commemorat ex dissimili quidem respectu notatum.

Continuo, si quando illa dicet, Phaedriam
Intromittamus commissatum, tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit haec
Illius formam, tu huius contra. denique
Par pari referto, quod eam mordeat.

THRASO

Siquidem me amaret, tum istuc prodesset, Gnatho.

GNATHO

Quando illud, quod tu das, exspectat atque amat,
Iam dudum te amat; iam dudum illi facile fit,
Quod doleat: metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu alio conferas.

Commissatum) Sic l. Bemb. per duo *m* et *s*; ubi in margine adscript. *Commissatio est proprie convivium meretricum et adulescentulorum*. Fa. et l. Vatic. *commissatum*. Al. seript. *comiss.* per unum *m*, a gr. verbo κωμάζειν.

Par) Fa. add. *pro* ex antiq. libb. Al. omitt. Varie itid. leg. loc. Cic. Fam. 1, 9, citatus.

52. 53. *Intromitt.*) Recte; quia foris est; sed *provocemus*, sc. eam, quae intus moratur. *Intromitt.* Cf. I, 2, 3. *Commissat.* Constat *commissationem* fuisse compotationem et amatoriam lasciviam et saltationem, quae post scenam fieret in multam noctem. Est enim Κῶμος saltus, et Deus nocturnor. tripudiorum praeses. Cic. in Catil. II, 5. *Cantat. provoc.* Cf. I, 2, 53. Scilicet ut cantaret ea inter coenandum. Commemorat enim Plutarchus de Mus. Συνέβαινε γὰρ εἰσάγεσθαι μουσικὴν etc. Factum enim est, ut musica induceretur in convivia, utpote quae valeret ad reprimendam et leniend. vini vim subcalidam etc. *Provocemus*. « E gynaeceo scilicet. » WEST.

54. *Illius*) Par. in marg. « Phaedriae. »

55. *Par pari ref.*) Est paroemia Graecor. ἴσον ἴσῳ ἐπιφέρειν; qua monemur, ut tales simus in alios, quales illos in nos experimur; vid. Erasm. *Mord.* Itid. Aristoph. N. 37: Δάκνει με δήμαρχός τις. Et Hor. Ep. I, 16, 38.

56. *Siquid. me amaret, tum* etc.) Sic dubitare ac reputare secum veluti sapiens videtur. Cf. supra vs. 9, not.

57. *Quando illud* etc. » Propt. amatum munus persuadet militi ipsum quoque amari a Thaide *iamdud. illi* etc. Ordina: *iamd. facile fit, quod illi doleat.* Nempe consilium spectatur inde a vs. 50 datum militi.

60. *Iratus*) Par. subaud. « Phaedriae. » *Alio confer.* Itid. Heaut. II, 4, 10.

THRASO

Bene dixti: ac mihi istuc non in mentem venerat.

GNATHO

Ridiculum; non enim cogitaras: ceterum
Idem hoc tute melius quanto invenisses, Thraso.

Melius) V. I. *quam ego.*

61. *Bene dixti*) Cf. supra II, 3, 84.

62. *Ridicul.*) Signific. *Ridiculum* i. q. ludibrio esse alicui. Infra V, 6, 3. *Non enim cogitar.* Etiam hoc stultum hominem satis ostendit. Nam Cicero ait: «Non est sapientis dicere: *non cogitaram.*»

63. *Id. hoc tute melius* etc.) Itid. Ph. II, 3, 79. *Mel. quanto.* Inverte, *quanto melius.* Omnino autem cadunt in Gnathonem, quae Plutarchus praedicat de parasitis. Οἱ δὲ κόλακες, inquit, τοὺς βασιλεῖς κ. πλουσιοὺς κ. ἄρχοντας, οὐκ ὀλβίους μόνον κ. μακαρίους, ἀλλὰ κ. φρονήσει καὶ τέχνῃ κ. ἀρετῇ πάσῃ πρωτεύοντας ἀναγορεύουσιν.

ACTVS III, SCENA 2

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

THAIS

Audire vocem visa sum modo militis.
Atque eccum. salve, mi Thraso.

THRASO

O Thais mea!
Meum suavium! quid agitur? ecquid nos amas
De fidicina istac?

PARMENO

(*spectatoribus adversus cum risu*)
Quam venuste! quod dedit
Principium adveniens!

THAIS

Plurimum merito tuo.

Militis) C. G. m. add. *Pythias*. Quod exaratum videtur manu posteriore. Sup. script. o *mea ancilla*.

«Hic inducitur multiplex concursus dissimilium personarum, et tamen virtute et consilio Poëtae discretarum, ut confusio nulla sit facta sermonis: simul etiam pro se cuique accommodata mire repraesentatur oratio.» DONAT.

Pythias) Hor. A. P. vs. 238. Hoc nomen ancillae etiam aliis Comicis usurpatum.

1. *Aud. voc. visa sum* etc.) «Omnes sensus *visa* dicuutur, ab eo quod est certissimum oculorum. Ergo *visa sum*, sensi.» DONAT.

2. *Mi Thraso*) «Dicit *mi Thraso*, quasi nomen *militis* apud illum non honestum sit.» DONAT. Infra IV, 7, 36.

3. *Suavium*) Gr. γλυκέριον.

4. *De fidicina*) Cf. I, 44, et I, 2, 52, 53. *Quod ded. Princip.* Scilicet munere suo tam inficete commemorato.

5. *Plurim. merito tuo*) «Facete meretrix amorem suum non ad avaritiam retulit, sed ad officium.» DON.

GNATHO

Eamus ergo ad coenam.

(*ad Thrason.*)

Quid stas?

PARMENO

(*secum*)

Hem, alterum;

Abdomini hunc natum dicas.

THRASO

Vbi vis, non moror.

PARMENO

Adibo, atque adsimulabo, quasi nunc exeam.
Ituran', Thais, quopiam es?

THAIS

(*perturbata paulum*)

Ehem, Parmeno,

Bene fecisti: hodie itura.

PARMENO

Quo?

THAIS

(*voce submissa*)

Quid? hunc non vides?

Abdomini) Sic Be., ut solet, ingeniose. Vulg. *Ex homine.* Schmied. *nomine.*

Hunc) V. I. *Thrasonem.*

Es) Al. *est* mendose.

Itura) V. I. *sum.*

6. *Eamus ergo ad coen.*) Cf. supra II, 2, 28, nota. Ad. III, 3, 74.

7. *Abd. h. nat.*) Quia inconditus et insulsus uterque. Apprime respondet huic Terentii loco eique Angli ingenio et arte restituto illud Ciceronis, Orat. in Pis. 14: «Num ille gurges atque helluo, *natus abdomini* suo etc.» Huic addo Iambicos Plutarchi, Περι κολακ. XV, 93: Γαςὴρ ὅλον τό σῶμα, πανταχῆ βλέπων Οφθαλμος, ἕρπον τοῖς ὀδοῦσι θηρίον.

8. *Quasi n. exeam*) «Mire, qui iam dudum procul steterit.» DONAT.

9. *Iturane Th. quop. es?*) «Vt experiatur Thaidis animum, fingit nescire quo eat.» DONAT.

10. *Bene fecisti*) Cf. sup. I, 2, 106. Capit sensum West. ita: «Ipsa enim exitura, et iam in procinctu stans, ubi videt Parmenonem, *Bene fecisti*, inquit, adveniendo scilicet, si vis me conventam etc.» *Hunc.* Pronomine solo utitur *hunc*, non nomen dicit Thrasonis; quasi ostensura militem certe sibi non esse Phaedria cariorem.

PARMENO

(*submisse*)

Video, et me taedet. ubi vis, dona adsunt tibi

(*clara voce*)

A Phaedria.

THRASO

Quid stamus? cur non imus hinc?

PARMENO

Quaeso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quae volumus, convenire et conloqui.

THRASO

Perpulchra credo dona, haud nostris similia.

PARMENO

Res indicabit. heus iubete istos foras

(*conservis acclamat domi suae*)

Exire, quos iussi, ocius. procede tu huc.

(*ad Thaidem*)

Ex Aethiopia est usque haec.

THRASO

Hic sunt tres minae.

Haud) Sic l. antiq. Al. *aut* ironice. Notandum est, antiquitatem *h* litera carere. Heaut III, 2, 33.

Iussi) V. I. *ingredi iam dudum.*

Hic) Id. *irridendo.*

11. *Vbi vis, dona* etc.) Scilicet audierat Parmeno Thrasonem dicere, *ubi vis, non moror* etc. vs. 7: *dona ads.* Cf. Propert. I, 1: «Tantum in amore preces et benefacta valent.»

12. *Quid stam.*) *Stare* dicitur, qui cunctatur nesciens quid faciat. Andr. V, 6, 15.

13. *Pace q. fiat tua*) Eleganter ad militem, nil nisi caedem spirantem; simulq. formulae speciem habet. *Pace tua*, s. venia tua, permissu.

14. *Dare huic*) Thaidi scilicet. *Conv. et conloq.* sc. eam.

16. *Res indicab.*) Cf. IV, 3, 16. Proverb. est sciscitantib. eventum exspectandum designantis.

17. *Exire quos* etc.) Distinctionem West. sequor. Quoad sensum notamus, aedes Phaedriae in vicinia esse.

18. *Vsque*) «Emphasin habet in magno temporis vel loci spatio. WES. Significatur autem: *Ex* ultima *Aethiopia*.

GNATHO

Vix.

PARMENO

Vbi tu es, Dore? accede huc. hem eunuchum tibi,
(*in conspectu Thaidis*)
Quam liberali facie! quam aetate integra!

THAIS

Ita me Di ament, honestus est.

PARMENO

Quid tu ais, Gnatho?
Numquid habes, quod contemnas? quid tu autem,
Thraso?
(*ad spectatores*)
Tacent; satis laudant. fac periculum in literis;
(*ad Thaidem se convertit*)
Fac in palaestra, in musicis: quae liberum
Scire aequum est adolescentem, solertem dabo.

THRASO

Ego illum eunuchum, si opus siet, vel sobrius.

Musicis) Id. *cantilenis.*
Siet) Sic libb. Fa. In l. Bemb. *sit.*

19. *Dore*) Hoc nomine appellat Chaeream, Eunuchi veste indutum, qui tanq. donum sit multo acceptius Aethiopica puella. De his duobus supra I, 2, 85.

20. *Aet. integ.*) Cf. Ovid. Met. V, 50, «bis adhuc octonis *integer* annis.

21. *Quid tu* etc.) «Hic exsultat Parmeno, quoniam pulcherrimum donum a meretrice iam probatum est.» EVGR.

22. *Quid tu autem?*) «Particula *autem* indignationi inservit in interrogationibus.» DONAT.

23. *Tac. sat. laud.*) Ita Cic. in Catil. I, 8, «Dum *tacent*, clamant.» *Pericul.* experimentum, *in literis*, h. e. in artibus liberalib.

24. *Palaestra*) Ph. III, 1, 20: «exercitatio umbratilis schola.» ERN. *In music.* «Innuit canendi artem. Poëtica enim ars *literis* continetur.» WEST. *Liberum.* Omnis vis est pronuntiandi in hac voce. Nam et servi nonnunq. artes liberales docebantur, quo carius venirent. Sic Hor. Ep. II, 2, 6: «Verna literalis Graecis imbutus.»

25. *Solert. dabo*) «Reb. ipsis ostendam eum peritissimum harum artium.» RVHNK.

26. *Ego ill. eunuch.*) «Turpissimae rei ἀποσιώπησις, praesente mu-

PARMENO

(ad Thaidem dicens de Thrasone)

Atque haec qui misit, non sibi soli postulat
Te vivere, et sua causa excludi ceteros;
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Ostentat, neque tibi obstat, quod quidam facit.
Verum ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Vbi tempus tibi erit, sat habet, tum si recipitur.

THRASO

Apparet servum hunc esse domini pauperis
Miserique.

GNATHO

Nam hercle nemo posset, sat scio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.

PARMENO

(ad Gnathonem)

Tace tu, quem ego esse infra infimos omnes puto
Homines: nam qui huic adsentari animum induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.

Haec) I. et V. *hic* pro *haec*.

liere. Nisi forte soli Gnathoni suo haec dicit, Thaide in sermonem Parmenonis intenta. » WEST. Equid. accipio prius; cf. Heaut. V, 4, 18 seqq. ubi item Chremes reverentiam mulieris praesentis ostendit. *Vel sobrius.* Adeo scilicet, ut ad libidinem accendend. non opus esset vino. Bacchus enim ad libidinem pronus, Ad. III, 4, 24.

27. *Non sibi soli* etc.) Vera haec dicit; cf. supra I, 2.

28. *Te viv.*) Cf. Andr. V, 3, 18.

29. *Neque pugnas* etc.) His tangit, immo ferit militem gloriosum. Ovid. Am. III, 8, 19: « Cerne *cicatrices*, veteris vestigia *pugnae*. »

30. *Quidam*) Per contemptum. Sic Plaut. Amph. I, 1, 165.

31. *Vbi molest. non erit*) Modeste enim principium dat, nonērociter, non invenuste, ut Thraso. Supra vs. 3, 4.

33. *App. serv. hunc* etc.) Quoad sententiam cf. Heaut. V, 1, 7, not.

35. *Qui*) Quo vel unde. *Pararet*, emeret. Sic. Cic. Attic. XII, 19.

36. *Infra infimos*) Cum contemptu, quo nullus est maior.

38. *E flamma petere* etc.) In proverbium cessit, pro quidvis cibi causa pati ac facere. Itid. Catull. 57: « *ipso* rapere de rogo coenam. » Notandus est mos veterum, epulas pro infernis in rogum coniicere; unde cibum petere, extremae mendicitatis et impudentiae habebatur. Qui parasitus hoc facit, Graec. dicitur βωμολόχος.

THRASO

Iamne imus?

THAIS

Hos prius introducam, et quae volo,
Simul imperabo, postea continuo exeo.

THRASO

(*ad Gnathonem*)

Ego hinc abeo. tu istanc opperire.

PARMENO

Haud convenit,
Vna ire cum amica imperatorem in via.

THRASO

Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.

GNATHO

Ha ha he.

THRASO

Quid rides?

GNATHO

Istud quod dixti modo;
Et illud de Rhodio dictum in mentem cum venit.
Sed Thais exit.

THRASO

Abi prae; cura ut sint domi

Postea) Sic l. antiq. in Bemb. *post.*

Exeo) V. I. *sequens te.*

Similis) Be. *simia* fingit pro *similis.* Sed Plautina illa vox minime Terentio urbaniori convenit.

Cum) Sic L. Bemb. Al. omitt. *cum.*

Cura) Sic Be. pro *curre* vulg. Est autem *cura* Palmerii connectio egregia.

42. *Vna ire cum amica* etc.) «Vide παρασκευήν futurae litis inter Thaid. et militem.» DONAT. *Ire cum amica in via.* Notum est, Graecum hominem ne uxorem quidem ducere in convivium decere, ne dicam meretricem; vid. Nep. Praep. §. 6. *Amica*, ἑταίρα; cf. Hor. Ep. I, 1, 20.

44. *Ha ha he*) Arridendo placet Thrasoni; secund. illud: *Sed eis ultro arrideo*; cf. II, 2, 19.

45. *Et illud de Rhodio*) Cf. supra I, 30. *Dictum.* Eod. modo quo supra 38, not. *Illud in mentem venit.* Posuit *illud*, non illius; etsi alias et Terentius et Cicero aliique genitivo in hac phrasi promiscue utuntur. Si quis reddi se cupiat certiorem in hac re, eum ablego ad Liv. VIII, 5; ad Cic. de Or. II, 61; ad Priscian. et Inst. 16, ubi not. genitiv. pro nominativo usurpari antique.

46. *Abi prae*) Ad. II, 1, 13. *Cura ut sint* etc. Cf. Andr. I, 1, 3:

Parata.

GNATHO

Fiat.

THAIS

Diligenter, Pythias,
Fac cures, si forte huc Chremes advenerit,
Vt ores, primum ut redeat; si id non commodum'st,
Vt maneat; si id non poterit, ad me adducito.

PYTHIAS

Ita faciam.

THAIS

Quid? quid aliud volui dicere?
Ehem curate istam diligenter virginem:
Domi ut sitis, facite.

THRASO

(*ad Thaid.*)

Eamus.

THAIS

(*ad pedissequas*)

Vos me sequimini.

Chremes) Sic colloc. Be. ex duob. Codd.
Redeat — Maneat) Sic invert. Be. vulgat. lectionem recte. Hic enim ordo patet e scena 3, vss. 27—31, ubi Pythias eod. ordine, quae a Thaide iussa fuerant, est exsequuta. Vulgo est, *maneat, redeat.*
Sitis) Al. *adsitis*, omisso *ut.*
Vos) V. I. *ad pedissequas loquitur.*

« Non dixit quae; quia intelligitur.» DONAT.

47. *Fiat*) Donat. discernit *fiat*, ab *fiet*, ita dicens: « faciam vel *fiet* diceret servus; liber vero *fiat*, tanquam et ipse iubeat sibi. »

48. *Huc*) Ad me, vel in domum meam.

49. *Si id non* etc.) Atticismus. Itid. supra vs. 31.

51. *Quid? quid aliud* etc.) Sic Cic. Attic. I, 17.

52. *Vos me seq.*) Facit ex more meretricum, quae in publicum prodeuntes habebant ancillas pedissequas. Hec. V, 2, 27.

ACTVS III, SCENA 3

CHREMES. PYTHIAS

Chremes

Profecto quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum:
Ita me video ab ea astute labefactarier.
Iam tum cum primum iussit me ad se arcessier.
Roget quis, quid tibi cum ea? ne noram quidem.
Vbi veni, causam, ut ibi manerem, repperit:
Ait, rem divinam fecisse, et rem seriam
Velle agere mecum. iam erat tum suspicio,
Dolo malo haec fieri omnia. ipsa accumbere
Mecum; mihi sese dare; sermonem quaerere.
Vbi friget, huc evasit, quam pridem pater

Tum) Sic Be. colloc. per accentus, *iám erat túm* pro *tum erat* vulgo. *Dare*) V. I. *dabat.*

« Chremetis persona ap. Menandr. adolescentis rustici est, et inconsequens oratio est. Sed conceditur secum loquentibus multa transcendere, quae taciti intelligunt etc. » Donat.

2. *Dab. magn. mal.*) Huic conf. Menand. κακόν τι μοι μέγα δώσει.

3. *Labefact.*) Quasi virum propositi sui tenacem.

5. *Cum ea*) Sc. rei vel negotii. Plenius infra IV, 7, 34. *Ne nor. quid.* Non eam quidem Chremes noverat, sed ipsum Thais; cf. supra I, 2.

6. *Manerem*) Coenarem. Infra IV, 1, 8. *Causa*, praetextum.

7. *Rem div. fecisse*) H. e. sacrificasse. Hec. I, 2, 109. *Rem seriam*, vel magnam. Solebant autem antiqui *res serias* et magnas a sacrificiis fere auspicari.

8. *Suspicio*) Sc. mihi.

9. *Dolo malo*) Signific.: « quum esset aliud simulatum, aliud actum. » Vid. Cic. de Offic. III, 14. *Dolus* gr. δόλος, laesio.

11. *Vbi friget*) Subauditur, oratio, non Thais, ut quidam putant.

Mi et mater mortui essent. dico, iam diu.
Rus Sunii ecquod habeam, et quam longe a mari?
Credo ei placere hoc, sperat se a me avellere.
Postremo, ecqua inde parva periisset soror;
Ecquis cum ea una; ecquid habuisset cum periit;
Ecquis eam posset noscere, haec cur quaeritet?
Nisi si illa forte, quae olim periit parvola,
Eam sese intendit esse, ut est audacia.
Verum ea si vivit, annos nata 'st sedecim,
Non maior. Thais, quam ego sum, maiuscula 'st.
Misit porro orare, ut venirem, serio,
Aut dicat quid volt, aut molesta ne siet.
Non hercle veniam tertio. heus, heus!

PYTHIAS

Ecquis hic?

Ec. habuisset cum periit) I. *quod habuisse comperit*.
Eam) Vulg. praemitt. *Soror*; quod delet Be. quasi e vs. 15, otiose repetitum.
Sese) Sic Be. ex Prisciano. Vulg. *hanc se*.
Quid) Sic Be. pro *quod* vulg. Placet ob *dicat*,
Ecquis hic?) Libb. recentt. *quis hic est?* In I. antiq. *hic quid est?* Haec verba Fa. ac Be. Chremetis esse mire existimant.

12. *Mi*) Pro Mihi. Dativus incommodi.

13. *Sunii*) Cf. suprà I, 2, 35, not. *Quam longe a mari*. Sic interrogat Thais, ut ex ipso Chremete audiat, an vere rapta fuerit virgo a praedonib. Supra I, 2, 30.

14. *Avellere*) Pro avulsuram. Itid. infra V, 3, 11.

15. *Postremo*) Cf. Andr. I, 3, 6, not. *Parva periis*. Cf. I, 2, 75.

16. *Ecq. cum ea etc.*) «Scilicet comes vel testis fuisset, raptam eam esse, nec alio modo periisse.» SCHM. *Ecq. hab.* Innuit haud dubie signa, de quib. vid. supra I, 2, 32, et infra IV, 6, 15. Inde facile ad maculos respicitur aliave monumenta, a quibus posset cognosci puella.

18. *Illa*) Par. subaud. Thais.

19. *Intend.*) Sc. animo.

21. *Maiuscul.*) Diminutiv. est ab nom. maior, itidemq. in comparatione a Plinio usurpatur, H. N. XXVI, 6: «Folia sunt *maiuscula* quam hederae.»

23. *Quid volt*) Vsitatius esset, *quid* velit; sed Comico nostro magis in usu est indicativus modus. Quod scripturam attinet, *vult* et *volt*, utramque constat vocalem reperiri, hanc tamen antiquiorem in nummis, ut Volteius, polcher, colpa, pro Vultei. pulch. culpa.

CHREMES

Ego sum Chremes.

PYTHIAS

O capitulum lepidissimum!

CHREMES

Dico ego mi insidias fieri.

PYTHIAS

Thais maxumo
Te orabat opere, ut cras redires.

CHREMES

Rus eo.

PYTHIAS

Fac amabo.

CHREMES

Non possum, inquam.

PYTHIAS

At tu apud nos hic mane,
(*blandius ad eum accedens*)
Dum redeat ipsa.

CHREMES

Nil minus.

PYTHIAS

Cur, mi Chremes?

CHREMES

Malam in rem hinc ibis.

PYTHIAS

Si istuc ita certum'st tibi,

In) Donat. *in* omittit.

26. *Dico ego*) «Chremes solemni formula rusticis hominib. utitur, *Dico, dico ego.*» Bl. Ceterum vide, quantum ab istius rusticitate distet comitas faceta Pythiae, *o capitul. lepidiss.* respondentis. *Mihi insid. fieri.* «Blandimentum rusticus insidias putat.» DONAT. Sed ego existimarim, non tam rusticitatem inde Chremetis videri, quam timorem eius ob insidias meretricis; siquidem Menander indicat, mulieres esse periculosissimas maximeq. timendas, quum lepidissimae videantur ac suavissimae verbis. *Thais max. Te orabat* etc. Respiciunt haec ad superiora 2, 47.

Amabo, ut illuc transeas, ubi illa 'st.

CHREMES

Eo.

PYTHIAS

Abi, Dorias! (*Dorias muta adstiterat persona*) cito hunc deduc ad militem.

Deduc) AL. *abduc.*

31. *Trans.*) Sc. ad militem; cf. 2, 50. *Transeas.* Quia huc est vicinitas domiciliorum.

32. *Abi*) Sic solent ad famulos. Andr. I, 1, et V, 6, 14. Eun. IV, 6, 15. Heaut. II, 3, 8. *Hunc ded. ad milit.* Cf. Ph. IV, 5, 6.

ACTVS III, SCENA 4

ANTIPHO

Hĕri ăliquŏt ădŏlēscēntŭli cŏiimŭs īn Pīraeō,
In hunc diem de symbolis essemus. Chaeream ei rei

Primum) Hunc versum a Rufino, ut supra, metro distinctum habemus.

« In hoc colloquio insinuatio personae eius est, cui narraturus est Chaerea, quae a se post scenam facta sunt. Fit autem hoc populi causa, ut spectator auribus accipiat, quod subiicere oculis Poëta non potuit. » DONAT.

Antipho) « Adolescens, ἀπὸ τοῦ ἀντί καὶ φάους, lumen contra adferens. » MVR.

2. *De symb. ess.*) Ita Graeci, ἀπὸ συμβολῆς δειπνεῖν. « Del. Heraldus animadverss. in Salmas. observatt. ad ius Attic. et Rom. 6, 7, intelligit convivia, ad quae unusquisq. convivar. suam portionem confert, quae est propria vocabuli notio. » *Essemus*, sc. ederemus. *Chaer. et rei Praef.* Qui communi coenae praeficiebatur a reliquis, *symbolarum* collator dicitur Plaut. Curc. IV, 1, 13. Nam et praesens pecunia et annuli et quaecumque arrhae loco dabantur ab iis, qui communi sumptu erant una coenaturi, symbolarum nomine veniunt,

Praefecimus: dati annuli: locus, tempus constitutum'st.
Praeteriit tempus; quo in loco dictum'st, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est; neque scio quid dicam, aut quid coniectem.
Nunc mi hoc negoti ceteri dedere, ut illum quaeram.
Idque adeo visam, si domi 'st. sed quisnam a Thaide exit?
Is est? an non est? ipsus est. quid hoc hominis? quid hoc ornati 'st?
Quid illud mali 'st? nequeo satis mirari, neque coniicere.
Nisi quicquid est, procul hinc lubet prius quid sit sciscitari.

Is) Pro *Is* C. I. *Ipse.*
Ornati 'st) Sic aliquot Be. Codd. pro vulg. quod est, *ornatu 'st.*
Nisi) Par. in marg. « *Nisi* ponitur pro Sed. »

3. *Dati ann.*) In sponsionib. olim *annuli dati*; vid. Plin. H. N. XXXIII, 1. Add. Kirchmann. de Annulis cap. 18.

5. *Homo ipse*) Chaerea scilicet, quem praefecerant coenae apparandae.

7. *Visam, si dom. est*) Sic Ph. V, 7, 6; *si* pro an, gr. *εἰ*.

8. *Quid hoc hominis?*) Cf. infra V, 1, 17. Valet idem quod infra IV, 4, 29: *monstrum hominis.* Nam a veste eunuchi h. l. abhorretur.

9. *Quid ill. mali est?*) Quod timidus egreditur. » DONAT.

10. *Procul*) Dicitur *procul* etiam de breviore spatio; cf. Hec. IV, 3, 1. Haec hactenus solus Antipho, quibus non quasi sibimetipsi opus esset enarratis, sed ut quod in comoediis fieri solet, auditores vel spectatores, quae gesta sint aut gerantur, perciperent.

ACTVS III, SCENA 5

CHAEREA. ANTIPHO

CHAEREA

Numquis hic est? nemo est. numquis hinc me sequitur? nemo homo 'st.
Iamne rumpere hoc licet mihi gaudium? proh Iupiter!
Nunc est profecto, interfici cum perpeti me possum,
Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.
Sed neminemne curiosum intervenire nunc mihi?
Qui me sequatur, quoquo eam; rogitando obtundat, enicet:

Gaudium) Be. omitt. *gaudium*, quod id. esse ait ex versu 4 repetitum. Scd nescio cur tantopere ille habeat repetitiones suspectas.

Mihi) C. G. m. *video*. Nisi forte glossa confunditur et textus.

« Haec scena allocutionem tenet exsultantis et laetantis, quam brevi tempore amoris voluptatem complevcrit. Ev.

Chaerea) « A χαίρων, laetus, gaudens, quasi dicas Gaudentius. » FAR.

1. *Numq. hic* etc.) Haec verba sunt Chaereae ex aedib. Thaidis paulo progressi et respicientis cum trepidatione.

2. *Rump. gaud.*) Cic. Catil. I, 3: «*erumpunt* omnia.» Nonius Marcellus docet, *rumpere* esse, retentum proferre, et diu tacita dicere.

3. *Nunc*) Scilicet quum ego fastigium voluptatis contigerim. *Cum* h. l. tempori adhibetur; uti Donat. exponit: *Nunc est profecto* tempus, *cum perp. me poss. interf.* Huc refer. Valer. Max. II, 6. « Nota, inquit, insaniam veterum. Vt *gaudia* sua continuarent, morte illa terminarunt. »

4. *Ne hoc gaudium* etc.) Sensus: *Nunc* eo usque perveni, ut *interfici me perpeti* mallem, quam *gaud. hoc aegritudine vitae aliqua contaminari*. En vero similis exsultatio Pamphili adolescentis in Andr. V, 5. Add. Liv. VII, 34. « Cet. *hoc gaudium* magna prope clade *foedatum* est. » Ibid. I, 58. *Gaudium*, sc. venereum. Haud aliter hoc loco.

5. *Curiosum*) Plaut. Stich. I, 3, 44. « *Curiosi* sunt, Alienas res qui curant studio maximo. »

Quid gestiam, aut quid laetus sim, quo pergam, unde emergam, ubi siem
Vestitum hunc nactus, quid mihi quaeram, sanus sim anne insaniam.

ANTIPHO

(*secum*)
Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.
Chaerea, quid est? quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quaerit?
Quid est, quod laetus sis? quid tibi vis? satin' sanus? quid me adspectas?
Quid taces?

CHAEREA

O festus dies hominis! amice, salve.
Nemo 'st hominum, quem ego nunc magis videre cuperem, quam te.

ANTIPHO

Narra istuc, quaeso, quid sit.

CHAEREA

Immo ego te obsecro, hercle ut audias.

Hominis) G[illegible] expunx. τὸ *hominis* secund. Eu.
Hominum) G[illegible]d. Be. *omnium* pro *hominum*. Infra IV, 6, 19.

7. *Quid gest.*) «*Gestire* est gestib. et motu corporis magnum desiderium animi declarare.» WEST. Supra I, 12.

Vnde emerg.) Spectari hic West. putat ad lupanaria subterranea; *unde* proprie se *emergebant* amatores; Andr. III, 3, 30.

9. *Adibo*) Vox scenica prodituri; supra 2, 8. Andr. II, 1, 15. *Ab eo grat. inibo*, pro eius gratiam merebor. «Nam, *ab eo*, amat Terentius, pro eius ponere.» DONAT. Itid. Nep. Alcibiad. 9, 6: «magnam se *ab eo* initurum gratiam videbat.» Vbi Paufler.

10. *Quod*) Propter *quod*. Ellipsis.

11. *Satin' san.*) Sc. es.

12. *O fest. dies hom.*) Vix ferendum est, *fest. dies hominis* nisi forte secund. Donat. est per hypallag. pro «homo festi diei.» Cuiusmodi Graecis certe homines καλήμεροι vocantur. Dacer. vertit pro more gentis suae ubiter: «bon jour.»

13. *Nemo est hom.* etc.) Cf. Andr. V, 5, 6.

Nostin' hanc, quam amat frater?

ANTIPHO

Novi: nempe opinor, Thaidem.

CHAEREA

Istam ipsam.

ANTIPHO

Sic commemineram.

CHAEREA

Hodie quaedam est ei dono data
Virgo. quid ego eius tibi nunc faciem praedicem aut laudem, Antipho,
Cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem?
In hac commotus sum.

ANTIPHO

Ain' tu?

CHAEREA

Primam dices, scio, si videris.
Quid multa verba? amare coepi. forte fortuna domi
Erat quidam eunuchus, quem mercatus frater fuerat Thaidi;
Neque is deductus etiam tum ad eam. submonuit me Parmeno

In hac) Vulg. *In hanc.* Sed reiicit hanc lection. Westerhovius dicens, verba amorem significantia solere ablativo fere iungi cum praepositione. Probat ex Ovidii exemplis.

16. *Sic commemin.*) Sic sperabam hod. quaed. etc. Supra 2, 11.

17. *Quid ego eius tibi*) Observand. st, quam proxime pronomina sibi invicem iungantur. Itid. Ad. V, 8, 33. *Praedic.* laudem.

18. *Eleg. spectat.*) « Qui sit cunctantis et fastidiosi iudicii; cui non quid placet facile. » DONAT. Heaut. V, 5, 19.

19. *In hac com. s.*) Itid. Graecor. ἐν ταύτῃ συνεκινήθην. *Prim.* primariam, pulcherrimam. Infra V, 9, 51.

22. *Submonuit me*) Dedit mihi consilium. Cetera recordamur ex superiorib. II, 3.

Ibi servus, quod ego arripui.

ANTIPHO

Quid id est?

CHAEREA

Tacitus citius audies:
Vt vestem cum illo mutem, et pro illo iubeam me illoc ducier,

ANTIPHO

Pro eunuchon'?

CHAEREA

Sic est.

ANTIPHO

Quid ut ex ea re tandem caperes commodi?

CHAEREA

Rogas? viderem, audirem, essem una, quacum cupiebam, Antipho.
Num parva causa, aut prava ratio'st? traditus sum mulieri,
Illa ilico ubi me accepit, laeta vero ad se abducit domum,
Commendat virginem.

ANTIPHO

Cui? tibine?

CHAEREA

Mihi.

ANTIPHO

Satis tuto tamen?

Tacitus) Varie leg. *tace tu. tacitus sit. taco sis.*

Illoc) Al. *illuc.* G. Fabric. ex Pal. *illo.*

Vt) Abest *ut* a novem Be. codd. Ap. We. sedem habet haec particula post *tandem.*

Prava) Sic Palmer. olim pro *parva.*

23. *Arripui*) H. e. non amisi, se Davide amplexus sum. Auson. I: « hanc (occasionem) si videris, prende. »

25. *Vt*) Pro quod. Sic Plin. H. N. XVIII, « neq. est, *ut* putemus. »

26. *Vid.*) Repete *ut*, nempe ut *viderem* etc.

27. *Num parva causa, aut* etc.) « Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, et vultu consentire Antipho sit coactus. » DONAT. Infra V, 2, 30.

29. *Commend.*) Comice; cum ead. Thais, quae nunc *commendat*,

CHAEREA

Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat, et mi ne abscedam, imperat.
In interiore parte ut maneam solus cum sola. adnuo
Terram intuens modeste.

ANTIPHO

Miser.

CHAEREA

Ego, inquit, ad coenam hinc eo.
Abducit secum ancillas; paucae, quae circum illam essent, manent
Novitiae puellae. continuo haec adornant, ut lavet.
Adhortor properent. dum apparatur, virgo in conclavi sedet
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura haec, Iovem
Quo pacto Danaae misisse aiunt quondam in gremium imbrem aureum.

Haec) MSS. Pall. 1, 2, *hae.* 3, *haeo.*
Lavet) Par. MSS. *lavent.*
Adhortor) C. G. m. *ut.*
Apparatur) V. I. *balneum.*

paulo post ancillam de eo, quod *ovem lupo commiserit*, valde increpat. Infra V, 1, 16.

31. *In inter. parte*) Hanc *partem* domus. Nepos vocat «gynaeconitidem,» ubi Graecor. more mulieres vivebant; vid. Praef. Et cf. Liv. I, 57: «Lucretiam *in medio aedium* sedentem inveniunt.» Addo Vitruv. IV, 7: «cubicula etiam et cellae familiaricae constituuntur. *Haec pars aedificii* gynaeconitis appellatur.» Vid. Schneid. commentar.

32. *Terr. int. modeste*) Cf. Cic. in Catil. III, 5, de coniuratis: «sic *terram intuebantur.*» *Miser*, ironice.

34. *Novitiae*) «Eaed. *novitiae* puellae, ita ut et morem propt. novitatem nesciant, et propt. aetatem nihil valeant suspicari.» EVGR. *Lavet*, absolute. Sic Liv. XLIV, 6: «*Lavanti* regi.» Infra vs. 44.

35. *In conclavi*) Festo conclavia dicuntur loca, quae una clave clauduntur. *Sedet.* Nep. Praef. «neq. *sedet* (materfamilias) nisi in inter. parte aedium.» Omnino autem verb. *sedere* notat otiosum esse; cf. Ad. IV, 5, 38. Cic. Fam. XVI, 7.

36. *Suspect.*) Erat igitur altius suspensa *tabula picta*. Par. not. «In gynaeceis tabulas pict. habebant.»

37. *Quo pacto*) Interpretatur Lactantius Instit. div. I, 11, his verbis;

Egomet quoque id spectare coepi; et quia consimilem luserat
Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,
Deum sese in hominem convertisse, atque in alienas tegulas
Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem Deum! qui templa caeli summa sonitu concutit.
Ego homuncio hoc non fecerim? ego illud vero ita feci ac lubens.
Dum haec mecum reputo, arcessitur lavatum interea virgo:

In) Sic l. Bemb. Al. *per.*

« Danaen violaturus Iupiter aureos nummos largiter in sinum eius infudit. » *Dan. misisse.* Hanc fabulam plures poëtae more suo quisque narrarunt. Apollod. II, 4, 1. Hor. Od. III, 16. Sophocl. Antig.

38. *Luserat*) Cf. supra II, 3, 82, not. Sed *ludere ludum* per archaism. dicit, ut Ad. V, 4, 5, *vivere vitam.*

39. *Imp. mag. animus* etc.) Contra Cic. Attic. X, 4: « At ille *impendio* nunc *magis* odit senatum. » *Impend. mag.* pro multo *magis.*

40. *Deum sese in hom. conv.* etc.) Nota id pictum in tabula, non uti Deus forma humana, sed aureus imber conspiceretur. Inde Chaerea est, non quid viderit, sed quid crediderit, narraturus. Atque hoc ipsum pertinet ad *literas* eunuchi, supra 2, 23, commemoratas.

41. *Impluv.*) Est *impluvium*, Festo auctore, quo aqua impluit, collecta e tecto. *Fuc. fact. Fucus* adulterinus color est, quo maxime mulieres annos solent celare. Vnde pro fraude accipitur et dolo. Cic. Lael. §. 95. *Factum.* Participium esse opinor, non, ut Donat. supinum.

42. *Ad quem Deum!*) Similit. Cicero Div. IX, 20, exclamando: « At quem virum! » *Templa caeli*, poëtice pro caelum. Significat autem *templum* regionem caeli, quam auspicio captaturi augures non manu, sed lituo definiebant et notabant secundum quatuor cardines mundi. Haec est antiqua significatio Liv. I, 6, inde Tacit. Germ. XL, 6. *Sonitu concut.* Ovid. Met. II, 849: « qui nutu *concutit* orbem. »

43. *Homuncio*) Homo ab humo; inde homulus. Sic Cic. Pis. 25: « ex argilla et luto fictus Epicureus. » Hac itaque Chaerea usus est voce homuncionis, ut vilitatem hominis maiestati Iovis summi e regione opponeret. *Ita.* Refert. ad sequentia.

44. *Arcess. lav.*) Alluditur ad morem Graecorum, quo ante nuptias

It, lavit, redit; deinde eam in lectum illae collocant.
Sto exspectans, si quid mihi imperent. venit una, heus tu, inquit, Dore,
(*cum gestu pronuntiat*)
Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito, dum lavamur;
Vbi nos laverimus, si voles, lavato. accipio tristis.

ANTIPHO

Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem,
Qui esset status, flabellulum tenere te asinum tantum.

CHAEREA

Vix elocuta'st hoc, foras simul omnes proruunt se;
Abeunt lavatum; perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit; ego limis specto
Sic per flabellum clanculum, simul alia circumspecto,

Lectum) Donat. *lecto.*
Vna) V. I. *illarum.*
Specto) C. G. m. in marg. *aspecto.*

sponsus pariter ac sponsa solemni ritu corpus suum lavarent; cf. Aeschyl. Prometh. vs. 556, ed. Schütz. Poëta nimirum de virgine quasi de nuptura dicit, quae mox Chaereae nupsit.

45. *Deinde eam in lectum colloc.*) Etiam verb. *collocant* proprium est, et adscribitor pronubis. Catull. Carm. 59, 186. Accedit, quod veteres requiescebant, ubi laverant.

46. *Si*) Pro an. Curt. VIII, 12: «*si* regnare vellet, an etc.

47. Ad hunc vers. omnino notand. est, servos adstare solitos, qui ventulum facerent refrigerandi causa et muscas culicesq. abigerent; vid. Casaub. ad Sueton. Aug. 82. *Cape hoc*; cf. Liv. I, 36. Sic rex ad augurem: «*cape* haec.» *Flabell.* G. Fabricius monet, *flabella* fuisse, quib. sibi mulieres ventulum facerent aestate maxime in publicum euntes.

49. *Os tuum impudic.*) H. e. faciem tuam impudentem; vid. Cic. ad Fam. V, 12.

50. *Qui ess. stat.*) Cf. supra II, 2, 40, not. *Flabellul.* Bene *flabellulum* deminutivum, ex opposito, *tantum asinum.*

53. *Limis*) Si nominativus casus

Satine explorata sint. video esse. pessulum ostio obdo.

ANTIPHO

Quid tum?

CHAEREA

Quid tum? quid, fatue?

ANTIPHO

Fateor.

CHAEREA

An ego occasionem
Mi ostentam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam
Amitterem? tum pol ego is essem vero, qui adsimulabar.

ANTIPHO

Sane hercle ut dicis. sed interim de symbolis quid actum'st?

CHAEREA

Paratum'st.

ANTIPHO

Frugi es: ubi? domin'?

CHAEREA

Immo apud libertum Discum.

Esse) V. I. *omnia tuta.*
Ostentam) Sic Fa. ex Donat. At Servius citat *ostentatam.*

singularis num. est, significat transversus; si septimus pluralis, deest oculis. Videatur Fischer. ad Anacreont. Od. 61, 2, huc referens λοξὸν ὄμμασι βλέπειν, limis spectare oculis. Add. Pers. Sat. I, 18: «patranti ocello;» ubi Lubin. Nec omittend. Aleiphr. Ep. I, 28, 10: ταχερὸν βλέπεις βλέμμα; ubi plurib. vid. Bergler.

54. *Sic per flab. clanc.*) «Sic δεικτικόν est, et necessario additum Nam et *limis* et per *flabell.* sine demonstratione parum intelligitur.» DONAT.

55. *Satine explorata* etc.) Ita Sextus Lucretiam violaturus, Liv. I, 58: «postq. sat. tuta circa sopitique etc.» *Pessul. ost. obdo.* Cf. Heaut. II, 3, 37.

56. *Quid tum?*) Praeterit Chaerea, quod reliquum est, silentio modesto. *Fatue*, *fateor*, lusus verborum non temere.

58. *Is ess. qui adsim*) H. e. eunuchus.

59. *Sane hercle*) Sub. ita est. *Sed interim de symb.* Redit ad rem.

60. *Frugi es.*) Formula est, qua servi proprie laudabantur, q. d. bo-

ANTIPHO

Perlonge'st: sed tanto ocius properemus. muta vestem.

CHAEREA

Vbi mutem? perii! nam exulo domo nunc; metuo fratrem,
Ne intus sit; porro autem, pater ne rure redierit iam.

ANTIPHO

Eamus ad me: ibi proxumum est, ubi mutes.

CHAEREA

Recte dicis.
Eamus; et de istac simul quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere una tecum.

ANTIPHO

Fiat.

nus es. Iufra IV, 7, 46. Sanctio autem *frugi* genitivus videtur esse a frux. «Antiqui dicebant bonae frugis, postea bonae *frugi*, deinde *frugi* tantum.» Vid. Min. II, 4, 4.

62. *Metuo fratrem, ne* etc.) Pro metuo ne frater etc. Andr. III, 2, 23.

65. *De istac*) Pro quod attinet istanc.

66. *Potiri*) Sc. ea, Pamphila.

ACTVS IV, SCENA I

DORIAS

Ita me Dii ament, quantum ego illum vidi, non nil timeo misera,
Ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam postquam iste advenit Chremes adolescens, frater virginis,
Militem rogat, ut illum admitti iubeat. ille continuo irasci,
Neque negare audere. Thais porro instare, ut hominem invitet.
Id faciebat retinendi illius causa: quia illa quae cupiebat

Dii) Al. *bene.* Abest a Bemb. I. aliisq. Nec metrum exigit.
Rogat) V. I. *Thais.*

«Dorias Chremem duxerat ad militem; cf. III, 3, fin. Inducitur ea persona, quae dum narret gesta in convivio militis, terribilem credat militem, ut eo magis experiendo vanus et ridiculus existat.» DONAT.

1. *Ita me Di am.*) Formula iurandi; vid. Graev. ad Cic. Fam. X, 9. *Illum vidi.* Donat. not. «*illum* et *ille* ita offertur, ut omnib. insuavis miles esse noscatur.»

3. *Nam postquam* etc.) Incipit narrationem rerum post scenam gestarum, unde facilius cognoscere liceat, quae in scena ipsa agantur.

5. *Neq. neg. audere*) Pro audebat; vid. Index. *Instare*, *ut* etc. Hoc modo Liv. II, 4: «*instando ut* literae darentur.»

6. *Retin. illius causa*) Scilicet ne, quem cupiebat, rus abiret; cf. III, 2, fin. et III, 27.

De sorore eius indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat tristis; mansit. ibi illa cum illo sermonem occipit.
Miles vero sibi putare adductum ante oculos aemulum,
Voluit facere contra huic aegre: heus, inquit, puer! Pamphilam
Arcesse, ut delectet hic nos. illa exclamat: minime gentium;
In convivium illam? miles tendere inde ad iurgium.
Interea aurum sibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc est signi, ubi primum poterit, se illinc subducet, scio.

Erat) MS. Pal. 3, *aptum.*
Occipit) Al. *incip.* sed *occip.* Nostro verb. familiare.
Huic) V. I. *Thaidi.*
Tendere) C. G. m. sup. script. *contendit ut adduceretur.* Si quis est, qui hac nitatur explicatione, ille post *tendere* distinguere debebit; id quod faciunt non pauci. Sed praestat coniungere.
Aurum) V. I. *inaures.*
Signi) MS. We. *signum.*

8. *Invit. trist.*) Ad coenam scil. Recte autem *tristis*, ut qui irascitur, vs. 4. *Mans.* sc. Chremes. *Ibi.* Signific. aut tum, aut eo loco.

9. *Putare*) Putabat. Iunge *putare* cum *vero.*

10. *Facere aegre*) Cf. Plaut. Cas. III, 4, 17: «Quin aliquid *aegre facere*, quin faciam lubens.» *Fac huic aegre*; cf. inf. V, 5, 31. Thraso nimirum affligere vult Thaidem hac re, de qua supra III, 1, 50 seqq. *Contra*, e contrario, vicissim. *Heus, inq. q.* Andr. I, 1, 57. Est enim *puer*, uti Graecor. παῖς, servus, famulus. *Pamph. Arcesse.* Scilicet memor est praecepti Gnathonis, quod est supra III, 1, 60 seqq.

11. *Delect.*) Saltando videlicet et cantando.

12. *In conviv. ill.*) Scil. arcessas? Hoc vero non decebat virginem. Nam virgo de convivio abdicatur, ideo quod maiores nostri, ut scripsit Varro, virginis acerbae aures Veneris vocabulis imbui noluerunt.» Supra III, 5, 44, not. *Tend.* Cf. Hor. Ep. I, 19, 16: «*tendit* disertus haberi.» *Inde*, ab altercatione.

13. *Aurum*) Etsi lege cautum erat Athenis, ne qua meretrix vel aurea corona vel aurata veste, vel auro ipso uteretur; tamen hanc legem violatam tot meretricum exempla docent. Leges autem sumptuariae commemorantur apud Athenaeum atque Plutarchum.

14. *Se illinc subduc.*) Cf. IV, 7, 25. Itid. Nep. Alcibiad. 4: «clam se a custodib. *subduxit.*»

ACTVS IV, SCENA 2

PHAEDRIA

Dum rus eo, coepi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiae,
Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in
Peiorem partem; quid opu'st verbis? dum haec puto,
Praeterii imprudens villam. longe iam abieram,
Cum sensi. redeo rursum, male vero me habens.
Ubi ad ipsum venio deverticulum, constiti;
Occepi mecum cogitare, hem, biduum hic

Molestiae) Par. edd. ex lib. Stanaei, *ubi quid animum est molestiae.*
Partem) V. I. *vertere*; quae ipsa lectio est MSS. Pal. 3.
Deverticulum) Sic Fa. ex antiquiss. l. Al. *divertic.*

« Hic nunc causa narratur, cur statim in urbem redeat Phaedria, qui discesserat abfuturus biduum, ad tollendum iurgium militum, et importune redit. » DONAT. Praeterea continet haec scena τὸ πάθος amoris.

1. *Dum rus eo*) Cf. supra I, 2, 107. *Int. vias*, h. e. *inter* eundum. Sic Cic. Attic. IV, 3: « *inter viam.* »

3. *Aliam rem ex al. cog.*) Similit. Liv. VII, 39: « *alias ex aliis* nectendo moras. » *In Pei. part.* Sic fere id. Cic. Fam. VII, 24: « Habes Sardos venales alium alio nequiorem. » Sed h. l. refert. ad cogitationes. *Puto*, considero, cogito. Sic Virg. A. VI, 332: « multa *putans.* »

5. *Vill.*) *Villa* Varroni est quasi vehilla, quod in eam fructus vehebantur; vid. de R. R. I, 2. Sed Plin. lib. XIX testatur, in XII tabb. legg. nusq. nominari *villam*, cuius in significatione esse hortum. Et Plautus nullibi voce *villae* utitur, sed rus aut hortum dicit.

6. *Male me hab.*) I. e. molestia animi affectus. Andr. II, 6, 5.

7. *Divertic.*) Saepenumero voces *deverticulum*, *diverticulum*; it. devertere, divert. et deversorium, diversor. confunduntur. *Diverticul.* h. l. est villa ipsa, quo ille ire intenderat. Sed diverterat Phaedria, h. e. in diversam viam venerat, quum vil

Manendum 'st soli sine illa? quid tum postea?
Nil est. quid? nil? si non tangendi copia est,
Eho, ne videndi quidem erit? si illud non licet,
Saltem hoc licebit. certe extrema linea
Amare, haud nihil est. villam praetereo sciens.
Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?

Tangendi) MS. Pal. 2, *fungendi* sc. Thaidem; cf. Heaut. III, 3, 19.
Licet) Al. *potest.*
Amare) Ed. 1469, *Amoris.* Itid. in C. G. m. pro glossa.

lam praeteriret; cf. vs. 13. *Constiti*, i. q. *restiti*; cf. inf. II, 3, 46.

10. *Nil. est*) Cf. Phaed. III, 7, 17, ubi Burm. *quid? nil? si non* etc. dubitatio misera amoris redeuntis; cf. I, 1. *Tangendi*; cf. sup. II, 3, 82. Heaut. IV, 6, 15. Optim. autem commentator est, immo imitator Ovidius, Met. III, 478: «*liceat* quod *tangere non* est, *Adspicere*, et misero praebere alimenta furori.»

11. *Eho*) «Ridiculum additum: tanq. omnino non secum loquatur, sed cum altero.» DONAT. *Illud*, tangendi; hoc sc. videndi copia.

12, 13. *Extr. lin. Amare*) Quinque *lineas* esse interpretantur *amoris*, videre, accedere, conloqui, osculari, concumbere. Posset igit. *extrema* esse, videre. Errat igit. Mu., qui summum gradum amoris significari censet. Nam summa linea, gr. ἡ ἄκρα γραμμή, extremus terminus, ille potest esse, quem modo primum modo ultimum accipere licet. Significat autem γραμμή i. q. τέλος, τέρμα, finis vel meta. Theocr. Id. VI, 18. *Haud nih.* pro non nihil, quod est usitatius. *Vill. praet.* Igitur non intravit *sciens*. Et quod *imprudens* fecerat, secund. vs. 5, id nunc facit *sciens*.

14. *Sed*) Vid. Index. *Timida*; cf. Ad. III, 2, 7.

ACTVS IV, SCENA 3

PYTHIAS. DORIAS. PHAEDRIA

PYTHIAS

(progreditur tanquam persequutura fugientem)

Vbi ego illum scelerosum misera atque impium inveniam? aut ubi quaeram?
Hoccine tam audax facinus facere esse ausum? perii!

PHAEDRIA

Hoc quid sit, vereor.

PYTHIAS

Quin etiam insuper scelus, postquam ludificatus est virginem,
Vestem omnem miserae discidit, tum ipsam capillo conscidit.

Ego) Abest *ego* a C. G. m.
Perii) Hoc Pythiae donand. cum Be. Itid.. in C. G. ch. invenio.
Conscidit) MS. Lips. ap. We. *discid.*.

« In hac scena operae pretium delectationis est spectatoribus ex querela ancillae Thaidis, atque errore Phaedriae. » DONAT.

1. *Sceleros*) Plus est *scelerosus* quam sceleratus. Nam Gellius IV, 9, notat adiectiva in *osus* exeuntia excessum quemd. innuere.

2. *Vereor*) « Pro duob. unum dixit, sc. *vereor* pro et nescio et *vereor*. » DONAT.

3. *Ludific. est*) Corrupit, vitiavit; vid. Heins. ad Sil. Ital. VIII, 642.

4. *Vest. o. mis. discid.*) Dilaceravit, luctando scilicet. Ad. IV, 2, 20. Addo Theocr. Idyl. κζ, ubi virgo Daphnidi violaturo: τώμπέχονον ποιήσας ἐμοὶ ῥάκος εἶμι δὲ γυμνά. *Ipsam capillo conscid.* Constructio singularis; nisi sumpseris *capillo* pro in, aut de *capillo*. Alia est, « scindere capillos, » Ovid. Heroid. XX, 81.

PHAEDRIA

Hem!

PYTHIAS

Qui nunc si detur mihi,
Vt ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!

PHAEDRIA

Nescio quid profecto absente nobis turbatum'st domi.
Adibo. quid istuc? quid festinas? aut quem quaeris, Pythias?

PYTHIAS

Ehem, Phaedria, ego quem quaeram? abi hinc quo dignus cum donis tuis
Tam lepidis.

PHAEDRIA

Quid istuc est rei?

PYTHIAS

Rogan'? eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!
Virginem, quam herae dono dederat miles, vitiavit.

PHAEDRIA

Quid ais?

Oculos) I. et V. *in oculis.*
Ego) L. anti. *egon.*
Hinc) L. Bemb. *in hinc.* Al. *i hinc.*
Rogan'?) Sic Be. e Cod. quod Al. *Rogasne?*
Herae) Al. *erae*, cum aspiratione pronuntiand. ut *herae.*
Dederat) Sic colloc. L Bemb. In libb. Fa. *ded. dono.*

5. *Si detur mihi*) Sic soleut irati. Andr. III, 2, 13.

6. *Vnguibus*) «Quibus armatur hic sexus.» DONAT. *In ocul. inv.* Cf. V, 2, 20. Huc pertinet Propert. IV, 8, 57: «*ungues* iratos.» *Venefico.* «mutanti homines et ex virginib. mulieres facienti.» DONAT.

7. *Absente nobis*) Pro absente me. Itid. Catull. Carm. 108, 5: «*insperanti nobis.*» Ita veteres loquebantur magis ad sensum, quam ad verbum intenti; v. Nonius sub voce *absente.*

9. *Abi hinc quo dign. cum etc.*) Cf. Andr. V, 4, 37, not.

10. *Quid ist. est rei?*) Itid. Liv. I, 41: «— mirantium, *quid rei esset.*» Hoc id. quae formula videtur, Curt. X, 2, 17.

11. *Eunuchum*) More Graecor. pro eunuchus. Andr. Prol. 26.

PYTHIAS

(lacrimans)

Perii!

PHAEDRIA

Temulenta es.

PYTHIAS

Vtinam sic sint, mihi qui male volunt.

DORIAS

Au obsecro, mea Pythias! quod istuc nam monstrum fuit?

PHAEDRIA

Insanis: qui istuc facere eunuchus potuit?

PYTHIAS

Ego illum nescio
Qui fuerit: hoc quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat, neque cum rogites, quid sit audet dicere.
Ille autem bonus vir nusquam apparet; etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse.

PYTHIAS

Nequeo mirari satis,

Monstrum) Sic l. Bemb. In antiq. *quid monstri.* Hic vs. ob varietat. lection. suspectus.

Qui) Lindenbr. ed. *Quid.* Non placet Be. haec verba, *Quid fuerit hoc*, plane emittit; etsi Terentiana constructione insignia; cf. III, 5, 62, 63. Respuit autem, ut versum reddat dimetrum iambicum.

13. *Vtin. sic sint, mihi qui* etc.) «Vetustissim. imprecandi mos, quo quae a se remota volebant, hostibus evenire optabant.» WEST. Add. Aeschyl. Prometh. vs. 864.

14. *Quid ist. monst.*) «*Monstrum* est omne contra naturam. Si igitur *eunuchus* est, et vitiavit virginem, contra rerum naturam factum est.» DONAT.

15, 16. *Ego ill. n. Qui f.*) Pro *nescio*, quis ille *fuerit*; cf. vs. 11 not. *Quod fec.* Per euphemism., ne rem turpem nominaret mulier. *Res ipsa indic.* Cf. IV, 4, 37. Loquitur de re, quae quasi in aprico est.

17. *Neq. aud. dic.*) Pudet enim virginem fateri.

18. *Bon. vir*) Ironia. Bene *vir*; qui non fuerit eunuchus. *Etiam*, i. e. ad hoc, quod virginem vitiavit.

19. *Aliq. domo* etc.) Tangit morem fugitivorum. Ph. I, 4, 13; et Martial. XI, 54: «Non miror *furem*, qui fugitivus erat.»

Quo hinc ille abire ignavus possit longius; nisi si domum
Forte ad nos rediit,

PYTHIAS

Vise amabo, num sit.

PHAEDRIA

Iam faxo, scies. (*abit*)

DORIAS

Perii! obsecro, tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.

PYTHIAS

At pol ego amatores audieram mulierum esse eos maxumos,
Sed nil potesse; verum miserae non in mentem venerat:
Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

Hinc) *Hinc*. Sic infert Be. bene; quo ipsi quidem versus, mihi vero sensus expressior sit.

Possit) C. G. m. *posset*.

Rediit) Sic Faërno ac Fabric. probatur ex Veneto. Al. *redierit*.

Vise) Al. *vide*, minus usitatum.

Sit) Solus Bemb. *ibi*.

Potesse) Sic Priscian. antique. Al. *posse*. Var. MSS. Pall. Inest nota: « τὸ *posse* verb. venereum. » Erasm. *potesse* tuetur, ut versui iambico necessarium.

Conclusissem) Al. *conclussem*.

21. *Amabo*) « Futurum, *amabo*, blande rogantis est, et gratum animum promittentis. » Fab. Thes. Est enim *amabo* te pro oro te.

22. *Mea tu*) Hoc utrumq. pronom. coniunctum blandae inservit orationi. Sic it. Ad. III, 1, 2.

24. *Sed nihil pot.*) Eunuchos voluutatis reos esse, non etiam facti, Donati sententia est. *Potesse* vel posse absolute dicitur, ut Martial. XI, 97.

25. *Nam illum etc.*) Sensus: Si scissem, *posse* eunuchos, *illum aliquo conclusissem*.

ACTVS IV, SCENA 4

PHAEDRIA. DORVS. PYTHIAS. DORIAS

PHAEDRIA

Exi foras, scelėste! at etiam restitas,
Fugitive? prodi, male conciliate.

DORVS

Obsecro!

PHAEDRIA

Oh,
Illuc vide, os ut sibi distorsit carnufex.
Quid huc tibi reditio 'st? quid vestis mutatio 'st?

Obsecro) Par. MS. 3 plenius, *obsecro te ne saevius, eho.* Quod glossema olet.

Illuc) Sic un. C. ap. Be. Vulg. *Illud.*

« Iocundus error, in quo non dubitet Phaedria ipsum esse qui quaeritur: verum insuper sic aggreditur, tanq. sit ipse. » DONAT.

Dorus) Ἀπὸ τοῦ δώρου, a munere, dono. *Pythias*, ancilla, ἀπὸ τοῦ πυθέσθαι, a sciscitando. *Dorias* sive *Doryas*, « a δόρυ, hasta, quod bello rapta sit. » FAR.

1. *Etiam*) Eleganter inservit objurgationi. Sic Plaut. Pers. II, 4, 4: « scelerate *etiam* respicis. »

2. *Fugitiv.*) Convicium in servos, quippe qui in fugam solent esse promptiores. *Male conciliate.* Verb. contractib. emptionibusq. proprium; et *male conciliare* est, magno, *bene concil.*, parvo pretio emere. E contrario est, *male* vendere, uti Cic. Verr. II, 3, 98.

3. *Os ut sibi distors.*) « *Os* dicimus illum sibi distorquere, quem natura pulchrum deturpamus. » DONAT. Id vero qui fieri posset, ex structura larvarum sive personarum patebat, quas circa os et maxillas flexibiles fuisse dicunt; vid. Diog. Laërt. VII, 20, et Heusing. ad Aesop. fab. XI.

4. *Quid h. t. reditio etc.*) Nomina sunt pro verbis praesertim comicis usitata; quasi h. l. diceret, cur huc redisti? cur vestem mutasti?

Quid narras? paulum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita iam adornarat fugam.

PYTHIAS

Habesne hominem? amabo.

PHAEDRIA

Quidni habeam?

PYTHIAS

O factum bene!

DORVS

Istuc pol vero bene.

PYTHIAS

Vbi est?

PHAEDRIA

Rogitas? non vides?

PYTHIAS

Videam? obsecro, quem?

PHAEDRIA

Hunc scilicet.

PYTHIAS

Quis hic est homo?

PHAEDRIA

Qui ad vos deductus hodie'st.

PYTHIAS

Hunc oculis suis
Nostrarum nunquam quisquam vidit, Phaedria.

PHAEDRIA

Non vidit?

PYTHIAS

An, tu hunc credidisti esse, obsecro,

Adornarat) Sic l. Bas. In antiq. *ornabat*. Bemb. l. *ornarat*.
Nunquam) MS. Par. 2, *nusq*. Al. *non*.
Vidit) Abest *vidit* ab Cod. Ieuens.

5. *Paul. si cess. Pythias* etc.) «Familiare est iratis avertere se ad aliam personam ab ea, in quam commoveantur.» DONAT.

6. *Adornarat*) Paraverat, instruxerat. Dorus scilicet.

7. *Quidni*) Cur non. Talis interrogatio est consentientis ad praecedentem interrogationem. Ilid. Ad. V, 2, 34.

8. *Ist. pol. v. bene*) Comicum est, quod aliter sentit Dorus, aliter Pythias et Phaedria.

9. *Hunc sc.*) Hoc cum gestu effert vel tangens servum.

10. *Hunc*) Dorum scilicet.

Ad nos deductum?

PHAEDRIA

Nam alium quem habui neminem.

PYTHIAS

Au!

Ne comparandus hic quidem ad illum 'st. ille erat
Honesta facie et liberali.

PHAEDRIA

Ita visus est
Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc tibi videtur foedus, quia illam non habet.

PYTHIAS

Tace, obsecro! quasi vero paulum intersiet.
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,
Quem tu videre vero velles, Phaedria.
Hic est vietus, vetus, veternosus, senex,
Colore mustellino.

PHAEDRIA

Hem, quae haec est fabula?

Quem) Ita Bo. invert., ut acuat *alium* pronuntiatione. Leg. Fa. *nam quem? alium hab. nemin.* L. Bemb. *namque.*

Ne) Al. *nec.*

Mustellino) Be. repon. contra Codd. *stellionino*, sola interpretatione Donati innixus.

13. *'Au*) Interiectio perturbatae mulieris.

14. *Ad illum*) Cf. II, 3, 70, not.

15. *Honesta facie*) Cf. supra III, 2, 19, 20.

16. *Varia veste exornat. f.*) De *varia* eunuchorum veste insignis est locus Cic. Orat. 70. Et Eu. not.: «Eunuchi *veste* utebantur *versicolore*, ut multis colorib. texta fulgerent.»

17. *Videtur foed.*) «Facete *videtur*, non est enim.» DONAT.

18. *Tace, obsecro*) «Bene addit, *obsecro*; ne *Tace* ipsum videatur iniuria.» DONAT. *Quasi paulum.* Absque ironia, permultum interest.

19. *Ad nos deduct.*) Cf. supra III, 2.

20. *Quem*) Qualem. Supra 3, 11. *Velles*, cuperes.

21. *Vietus*) «Mollis, flaccidusque et flexibilis corpore.» DONAT. Add. A. Prudent. Psychom. Praef. vs. 47: «*vietam* in alvum» ubi not. Heins. *Veternos.* Hor. pod. VIII, 3, *veternosus*, senio tardus et ignavus. Hunc loc. Am. Marcellin. respexit, XIV, 6, dicens: «multitudo spadonum – obluridi, distortaq. lineamentorum compage deformes.»

22. *Col. must.*) H. e. sublivido, qualem habent mustelae. Plura de hac re vid. ap. Don. West. Lindenbr.

Eo rediges me, ut, quid emerim, egomet nesciam.
(*ad Dorum*)
Eho tu, emin' ego te?

DORVS

Emisti.

PYTHIAS

Iube mi denuo
Respondeat.

PHAEDRIA

Roga.

PYTHIAS

Venistin' hodie ad nos? negat.
At ille alter venit, natus annos sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno.

PHAEDRIA

Agedum hoc mi expedi
Primum: istam, quam habes, unde habes vestem?
taces?
Monstrum hominis! non dicturu's?

DORVS

Venit Chaerea.

Emerim) Sic Donat. pro *egerim* vulg.
Negat) V. I. *dum silet.*
Sedecim) C. G. m. *sexdec.*
Monstrum) C. G. m. *monstrum vocat eunuchum propt. deformitatem.*
Dicturu's) Itid. sup. script. *es quod te interrogo.*

Bentl. al. Atque Turnebus defendit Terentium a quibusd. reprehensum, quod *mustellin. colore* pro stellionato ex Graeca fab. vertisset.

23. *Vt, quid em. e. nesciam*) Simile dixit Cicero quasi imitatus, Attic. I, 19: «*ut* plane *quid emerit nesciat.*»

26. *Annos sedec.*) Hoc dicit Pythias ex coniectura. Totid. annos etiam Pamphila dicitur habere, supra II, 3, 27. Valebat autem iste numerus pro flore aetatis.

27. *Expedi*) Planum fac quod intricatum est.

PHAEDRIA

Fraterne?

DORVS

Ita.

PHAEDRIA

Quando?

DORVS

Hodie.

PHAEDRIA

Quam dudum?

DORVS

Modo.

PHAEDRIA

Quicum?

DORVS

Cum Parmenone.

PHAEDRIA

Norasne eum prius?

DORVS

Non.

PHAEDRIA

Vnde fratrem meum esse scibas?

DORVS

Parmeno
Dicebat eum esse. is mi hanc dedit vestem.

PHAEDRIA

Occidi!

DORVS

Meam ipse induit; post una ambo abierunt foras.

Non) Sequuntur vulgo haec, *nec quis esset unquam audieram dicier.* Quae verba iam dudum Rivius adulterina esse iudicavit, nec leg. Aldina Edit. nec habent Par. Be. Bo. Atque insuper ea, si quid video, neque opus quaerenti neq. sunt respondenti tam parco verborum congrua.

Vnde) Vulg. *igitur*, quod Be. cum Cod. suo eiicit.

Scibas) MS. Par. 2. *sciebas*, verbo *esse* omisso.

30. *Hodie*) Signific. *hodie*, eod. die, quo scilicet facta sunt simul; quae supra vs. 10, 19, 25, narrantur.

31. *Quicum*) « *Quicum* et quocum. Etsi *quicum* usitatius est, tamen quocum inusitatum non est. Vtrumq. autem usitatur pro cum quo, quod usitatum non est. » Vid. Tursellin.

PYTHIAS

(*ad Phaedriam*)

Iam satis credis, sobriam esse me, et nil mentitam tibi?
Iam satis certum est, virginem vitiatam esse?

PHAEDRIA

(*ad conservam*)

Age nunc, bellua!
Credis huic quod dicat?

PYTHIAS

Quid isti credam? res ipsa indicat.

PHAEDRIA

(*ad Dor.*)

Concede istuc paululum. (*cunctanti*) audin'? etiam nunc paululum, sat est.
Dic dum hoc rursum, Chaerea tuam vestem detraxit tibi?

DORVS

Factum.

PHAEDRIA

Et ea est indutus?

DORVS

Factum.

PHAEDRIA

Et pro te huc deductus est?

DORVS

Ita.

Dic dum) C. I. *Dic tu.*
Ea) Codd. Be. ac vett. Editt. *eam.* Sed Priscian. indui *veste* et *vestem* dici probat. Etsi Be. se scire profitetur, quo differat sensus utriusq. harum syntaxis.

35. *Sobriam esse me*) Haec Pythias salis memor iniuriae respondet ad illud Phaedriae dictum, supra 3, 13.

36. *Bellua*) Ioculare convicium in mulierem.

37. *Huic*) H. e. tam vili, servo fugitivo.

38. *Concede istuc*) Cf. Ad. IV, 4, fin. *Etiam*, adhuc.

40. *Factum*) Formula affirmandi vel assentiendi quidem. Infra V, 2, 12.

PHAEDRIA

Iupiter magne! o scelestum atque audacem hominem!

PYTHIAS

Vae mihi!

(ad Phaedr.)

Etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?

PHAEDRIA

Mirum ni tu credis, quod iste dicit. quid agam, nescio.

(ad Dorum submissa voce)

Heus, negato; rursus: possumne ego hodie ex te exsculpere

Verum? vidistine fratrem Chaeream?

DORUS

Non.

PHAEDRIA

Non potest

Sine malo fateri, video; sequere hac. modo ait, modo negat.

(verberatus)

Nunc non) In duob. Be. Codd. deest *nunc*, in uno, *non*.

Credis — dicit) Ita ex duob. Be. Codd. et uno G. Fabricii. Recte. Nec enim *mirum ni* ap. Ter. nisi indicativo sequente invenies. Vulgo est *credas*; *dicat*.

Nescio) C. R. *quid agamus scio*.

Sequere) Mu. ed. *me*.

41. *O scelest. atque audac.*) Chaeream intelligat an Parmenonem, non liquet. *Vae mihi*. Plenior haec exclamatio, Ad. III, 2, 29.

42. *Etiam nunc cred. indignis* etc.) Sensus: Ne *nunc* quidem haecce ipse audiveris ex isto hom. credis etc.

43. *Iste*) Sc. servus. Nam servi mentiri solent; ideo exiguam fidem merentur.

44. *Rursus*) Particula *rursus* pertinet ad iterandam quaestionem, ut sit pro denuo, i erum quaerere incipiam. Nam primo siluerat Dorus. Itaque errant, qui iungunt *negato rursus*; quasi iam ante negaverit Dorus. Nullibi autem ante negavit, contra affirmavit, *Factum* bis dicendo. *Exsculpere*. Tormenta intendit Doro. Plaut. Cist. II, 2, 6: « In quaestione vix exsculpsi, ut diceret. » Verbum *exsculpere* Eu. accipit de formandis gemmis.

45. *Verum*) Pro id quod verum est. Plaut. Truc. IV, 3, 9: « Vis subegit *verum* fateri. » *Non* sc. vidi. At qui *non* iam respondet, idem supra dixerat contra, vs. 29, et 34. Patet inde mentiri Dorum a Phaedria coactum.

46. *Sine malo*) Cf. infra V, 5, 27,

Ora me.

DORVS

Obsecro te vero, Phaedria.

PHAEDRIA

I intro.

DORVS

Oi! ei!

PHAEDRIA

(ad spectatores)

Alio pacto honeste quomodo hinc abeam, nescio.
Actum'st, siquidem tu me hic etiam nebulo ludificabere. *(sequitur Dorum intrantem)*

PYTHIAS

Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivere.

DORIAS

Sic est.

PYTHIAS

Inveniam pol hodie, parem ubi referam gratiam.
Sed nunc quid faciendum censes, Dorias?

DORIAS

De istac rogas

Intro) L. Bemb. *in* (isne) *intro nunc iam?*
Censes) MS. Lindenbr. *suades*.

not. *Hac* sc. via, parte. Quasi iret servus ad tormenta.

47. *Ora me*) « Hoc lentius: ut sit causa non saeviendi. » DONAT.

48. *Quom. hinc abeam*) Quomodo me hinc expediam; conf. Andr. I, 2, 4, not.

50. *Tam quam*) Ordina, *tam scio* etc. *quam* scio, *me vivere*. *Technam*, gr. τέχνην. Plautina vox, qua Terentius, puto, ut aliena abstinuisset, nisi *techna* vel technae inter Romanos pro dolo, fallaciis, in usu fuissent.

51. *Inveniam*) Excogitabo. Sic Cic. Attic. IX, 6: « Ad haec igitur cogita, mi Attice, vel potius excogita. » *Ref. grat.* Cf. supra II, 3, 94. Donat. admonet, hanc esse προοικονομίαν ad futur. exitum fabulae. Nam dum, pergit, ulciscitur Pythias, fit indicium patri Chaereae, et confirmantur nuptiae.

52. *Quid faciend. cens.*) Locutio est in senatu Roman. circa rogandas sententias solemnis; cf. Liv. I, 32.

Virgine?

PYTHIAS

Ita, utrum taceamne, an praedicem?

DORIAS

Tu pol, si sapis,
Quod scis, nescis; neque de eunucho, neque de vitio virginis.
Hac re et te omni turba evolves, et illi gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum.

PYTHIAS

Ita faciam.

DORIAS

Sed videon' Chremem?
Thais iam aderit.

PYTHIAS

Quid ita?

DORIAS

Quia, cum inde abeo, iam tum inceperat
Turba inter eos.

PYTHIAS

Aufer aurum hoc; ego scibo ex hoc, quid siet.
(*Dorias abit*)

Praedicem) Invertit Be. *utr. praedic. an tac.*, sic iudicans, in consideratione consilium melius h. l. tacendi poni solere posterius. Sed hic non tam Poëtae ingenio quam suometipsius, ut saepe alias, indulsisse videtur. Nam refellitur vir magnus ex loco inf. V, 4, 46, fere eodem.

Scis) MS. Lindenbr. et C. G. ch. *scias* perperam.

Evolves) Turneb. malebat *evolvis*. Praetulerim ego *evolveris*, quia sequitur *feceris*.

Cum inde abeo) I. et V. *quum abeo*, omisso *inde*. V. I. *recedo*.

Aufer) C. G. ch. *tu*. Al. *tu fer aur*.

54. *Nescis*) Indicativ. mod. pro imperativo, nesci; ut sensus sit: *Quod scis* simula te nescire.

55. *Evolv.*) Pro expedies. Ph. V, 4, 5. *Illi*, virgini vitiatae; utpote quae non, *quid sit*, *audet dicere*, ut supra III, 17. Ad hoc Donat. not.: «Causa quaesita, cur ante iurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem.» *Grat. feceris*, facies. Ph. V, 6, 42.

57. *Thais i. ader.*) «Aliam causam ex alia supposuit.» DONAT. Nempe quia Chremes venit, etiam confestim aderit Thais. *Cum inde abeo*. Abiit enim Dorias, vel abiisse praesumitur, inde ab initio huius scenae. *Incep.* absolute. Itid. Liv. IX, 32: «exspectantes, ut ab adversariis clamor et pugna *inciperet*.»

58. *Aufer*) Ad domum deporta. Videtur enim Pythias praeposita fuisse huiusmodi reb. servandis; id quod infra cognoscitur, 6, 15. *Ex hoc* sc. Chremete.

ACTVS IV, SCENA 5

CHREMES. PYTHIAS

CHREMES

At at data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi.
Ac dum accubabam, quam videbar esse mihi pulchre sobrius!
Postquam surrexi, neque pes neque mens satis suum officium facit.

PYTHIAS

Chreme.

CHREMES

Quis est? ehem Pythias! vah, quanto nunc formosior
Videre mihi quam dudum!

PYTHIAS

Certe tu quidem pol multo hilarior.

Vicit) V. I. *me*. Quod id. We. in complurium MSS. contextu esse affirmat.
Accubabam) C. G. m. *accumbeb*. Id. in marg. *accubab*.
Chreme) Sic plerique. Al. *Chremes*.
Dudum) V. I. *fueras*.

« Hic semigravis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans in praesentibus, ut fere adpoti solent. » DONAT.

2. *Dum accub.*) Sic fere it. Phaed. Fab. IV, 24: « Rediit hora dicta, *recubuit*. Splendebat hilare poculis convivium. » *Videb. mihi*, quasi per somnium.

3. *Postq. surrexi, neque* etc.) Sic potus ille ap. Menandr. Ἀνίσταμαι γοῦν τέσσαρας κεφαλὰς ἔχων. « Surgo enim, quatuor capita habens. » *Offic. fac.* Hunc loc. Ovid. express. A. A. I, 589.

4. *Quanto n. form.*) « Satis miro exemplo mutatum credit, postquam ipse mutatus est. » DONAT. Itid. Hom. Od. Π, 181.

5. *Certe tu q. pol*) Et *certe* et *pol*

Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras.
Sed eccam ipsam! miror ubi ego huic antevorterim.

Correxit) Id. *me*.
Huic) MS. Paris. ap. Par. *hinc*.

11. *Nam*) Haec particula ostendit sequi id, quo *correxerat miles*; nempe qui *extrusit foras*. Proprie *extrudere* dicitur, qui manibus expellit. Itid. Phaedr. V, 7, 39.

12. *Vbi*) In qua parte viae. *Antevort*. praecesserim.

ACTVS IV, SCENA 6

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

THAIS

Credo equidem, illum iam adfuturum, ut illam a me eripiat. sine veniat.
Atqui si illam digito attigerit uno, oculi ilico effodientur.

Iam) C. I. *dudum*.
Adfuturum) Vulg. *esse*; quod delent vett. Editt. In C. G. m. supscripta haec video: *Thais temulenta secum loquitur*.

« Vides ut ex ipsis appareat verbis, quam concita et recens a litigio veniat Thais. Itaque nec nominat militem, nec virginem; sed pronomine utrumq. significat, quasi in medio constituta negotio. » DONAT.

1. *Ill. i. adfutur.*) « Παρασκευὴ eius motus, quem miles excitabit oppugnaturus aedes. » DONAT. *Sine ven.* Cf. III, 5, 16. Itid. Hor. Ep. I, 16, 70: « *sine pascat* » pro *sine ut pasc.*

2. *Si ill. dig. attig.*) Proverbialiter pro *si levissime attig. oculi ill. effod.* Cf. supra 3, 6, not. « Minae Amazoniae apud Comicos. » FAB.

Vsque adeo ego illius ferre possum ineptias et magnifica verba;
Verba dum sint: verum enim si ad rem conferentur, vapulabit.

CHREMES

Thais, ego iam dudum hic adsum.

THAIS

O mi Chreme, te ipsum exspectabam.
Scin' tu turbam hanc propter te esse factam? et adeo ad te attinere hanc
Omnem rem?

CHREMES

Ad me? qui quaeso istuc?

THAIS

Quia, dum tibi sororem studeo
Reddere et restituere, haec atque eiusmodi sum multa passa.

CHREMES

Vbi ea 'st?

THAIS

Domi apud me.

CHREMES

Hem!

THAIS

Quid est?

Adsum) V. I. *expectans te.*
Quaeso) Sic Be. ex C. Reg. pro *quasi* vulg.
Istuc) V. I. *ego commiserim.*
Studeo) Al. *cupio.* I, 2, 65, 69.
Passa) V. I. *a Thrasone.*

3, 4. *Vsq. adeo — dum*) A. Gell. X, 3, de Graccho: «*Vsq. adeo* verberari iussit, *dum* animam efflavit.» *Illius fer. posse inept.* Cicero imitatus ad Attic. XII, 36: «Hae meae tibi *ineptiae* fateor enim *ferendae* sunt.» *Magnifica verba*, proprie gloriosi et iactabundi militis. Eod. fere modo Tibull. II, 6, 11: «*Magna* loquor, sed *magnifice* mihi *magna* loquuto Excutiunt clausae fortia *verba* fores.» *Si ad rem conferentur* sc. verba. Saepissime autem *res* et *verba* sibi invicem opponuntur. *Vapulab.* Verb. *vapulare* notat omnino, cladem accipere, mali quid pati; vid. Sanct. Min. I, 3, 3.

8. *Redd. et restit.*) Cf. I, 2, 67.

9. *Hem.*) «Extimuit adolescens, quum sororem suam in domo mere-

Educta ita uti teque illaque dignum 'st.

CHREMES

Quid ais?

THAIS

Id quod res est.

Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quicquam abs te preti.

CHREMES

Et habetur, et refertur, Thais, ita uti merita es, gratia.

THAIS

At enim cave, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme:
Nam haec ea 'st, quam miles a me vi nunc ereptum venit.
Abi tu, cistellam, Pythias, domo effer cum monumentis.

Refertur) C. G. m. *referetur*. Itid. l. Bemb. In antiq. *refertur*.
Thais) Vulg. *a me*. Absunt duae hae dictiones a lib. Bemb. et Vict. nec hab. Donat.
Cistellam) C. G. m. sup. script. *parvâ* (m) *arcâ* (m).
Effer) Al. *affer*.
Monumentis) V. I. *chartis*.

tricis esse audivit: cui rei statim occurrit Thais. » DONAT.

10. *Teq. illaq. dign.*) Modeste non me dicit, sed *teq. illaq. dign.* Itid. Bacchis in Hec. V, 1, 8, 9. *Quid ais?* Miratur iure suo illam, apud meretricem liberaliter eductam.

12. *Hab. refer.*) Notand. est horum utriusq. verbor. discrimen. *Gratia* enim sane poterat *haberi* a Chremete, nec tamen uno tempore *referri*. Idcirco lectio *referetur*, quam Bentl. cum Farn. fovet, ex ipsa re videtur probari.

13. *Hanc*) Pamphilam sororem. *Amittas*. « Hac in comoedia licet more vulgi dicere: Ceterum non potest *amitti*, quod nondum acceptum sit. » DONAT.

15. *Cist. cum monum.*) Cf. Plaut. Cist. IV, 1, 3, 4: « *cistella* hic iacet Cum crepundiis. » *Cum monument.* « Infantes antiquitus, quum alienae misericordiae exponebantur, moris erat ἐπισήμοις quibusd. donis muneratos relinquere; quae Graeci *γνωρίσματα*, Latini crepundia vel monumenta vocant. » Haec Lindenbr. Sunt qui *monumenta* literas interpretantur, in quib. vel de civitate Attica vel de hereditate Pamphilae perscriptum fuerit.

CHREMES

Viden' tu illum, Thais?

PYTHIAS

Vbi sita 'st?

THAIS

In risco. odiosa, cessas?

CHREMES

(*pergit*)

Militem secum ad te quantas copias adducere?
At at.

THAIS

(*subridens*)

Num formidolosus, obsecro, es, mi homo?

CHREMES

Apage sis.
Egon' formidolosus? nemo 'st hominum, qui vivat, minus.
Atque ita opu 'st.

CHREMES

Hau! metuo qualem tu me esse hominem existumes.

THAIS

Immo hoc cogitato: quicum res tibi est, peregrinus est,

Risco) C. G. m. sup. script. « *riscus genus citelle* (cistellae) *de vimine effectum.* « Haec vero nota ipsa est Eugraphii.
Num) Sic Fa. pro *non* vulg.
Hominum) Al. *omnium.* Supra III, 5, 13. MS. Lips. *nemo homo.*
Hau) Var. *au. hau. ah.*

16. *In risco*) Glossar. λάρναξ, arca, riscus. Et Nonius exponit loca in parietib. esse angusta, cui assentit Boettiger. Addo Polluc. lib. X, 31. Ρίσκος est in repositoriis vestium muliebrium. *Odiosa*; cf. Heaut. V, 3, 4.

17. *Quant. cop.*) Convenit rudi ac timido adolescenti, sex homines *copias* dicere.

19. *Nemo minus*) «Etiam timidi non volunt videri tales.» Bipont.

20. *Metuo qualem* etc. «Videtur ebrius factus Chremes iam etiam displicere nolle mulieri.» DONAT.

21. *Peregrinus*) Cf. Andr. IV, 5, 16, ubi not. «Est autem *peregrinus*, qui non est civis romanus, ad quem ius Quiritium non pertinet.» Calvin. Lexic. Iuridic.

Minus potens quam tu, minus notus, minus amicorum hic habens.

CHREMES

Scio istuc. sed tu quod cavere possis, stultum admittere est.
Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta iniuria.
Tu abi, atque obsera ostium intus, dum ego hinc transcurro ad forum.
Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba hac.

THAIS

Mane.

CHREMES

Melius est.

THAIS

Mane.

CHREMES

Omitte, iam adero.

THAIS

Nil opus est istis, Chreme.
Hoc modo dic, sororem esse illam tuam, et te parvam virginem

Scio) C. G. m. *ego* bene, ut sit ex adverso, *tu*, quod sequitur.
Abi) In C. G. ch. script. *ibi*, vitiose videtur pro *abi*.
Mane) In aliq. libb. geminatur *mane*.
Hoc modo dic) Al. colloc. *Hoc d. mono*.

23. *Admittere*) H. e. fieri pati. Hic versus ex Menandri sententia est, quam praetereo.

24. *Nos prospicere*) Sc. nobis. Ad. IV, 2, 50. Timiditati suae speciem praetexit providentiae.

25. *Obsera ost.*) «Pavidi consilium nihil aliud continet quam claustra et fugam. Nam *sera* est claustrum ianuae.» DONAT. *Transcurro*, non curro, ut proximitatem fori ostendat. *Ad for.* Vnde arcessat advocatos, qui ibi ambulent atque versentur. Ph. II, 1, 82, 83. Insignis locus de hac re vid. Cic. de Or. III, 33.

26. *In turba*) *Turbam* timidus vocat, ubi nihil timet mulier.

27. *Melius est*) «Fugae occasionem hic cupit dari.» DONAT. *Omitte*. Retentus a Thaide dicit *omitte*. Ph. III, 2, 1. *Adero*. Ambiguitas comica; quoniam *adesse* dicitur ipse advocatus. *Nil* seu nihil, gr. οὐχ οὐδὲν, pro non.

Chreme) Vocativus graece est a Κρέμης, ut Ατρεΐδη a nomine Ατρεΐδης.

28, 29. Quae his versib. continentur, haec iusto ordine praecipit Thais adolescenti exsequenda. *Signa*. Haec

Amisisse, nunc cognosse. signa ostende.

PYTHIAS

Adsunt.

THAIS

Cape.
Si vim faciet, in ius ducito hominem. intellextin'?

CHREMES

Probe.

THAIS

Fac animo haec praesenti ut dicas.

CHREMES

Faciam.

THAIS

Attolle pallium.
Perii! huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

Attolle) Vn. e MSS. Pall. *tolle.*
Defensorem) V. I. *meum.*

ead. sunt quae supra vs. 15. *Monumenta. adsunt*, scilicet quae extulit Pythias, vs. 15. *Cape*, nempe in manum tradita. Sic Heaut. IV, 7, 3.

30. *In ius ducito*) Ad forum, in iudicium. Hor. Sat. I, 9, 77: « rapit *in ius.* » Ph. V, 8, 43. *Probe.* « *Probe* ita est, ut probari possit etc. Tursellin.

31. *Praesenti*) Intrepido atque constanti. Ph. V, 7, 64. *Attolle pall.* Sic enim expeditius currere poterat. « Erat autem *pallium* non aliter atque toga ad pedes demissum, sed et satis laxum; ut sinum etiam haberet aeque ac toga. » WEST. Praeter hoc Eu. notat, quod comoedia Athenienses personas habeat, inde *pallium* Poëtam dixisse. Vid. Ph. V, 6, 4, ubi nota.

32. *Patrono*) Cf. Ad. III, 4, 12. *Defensorem*, Chremetem. Inest huic vs. antithesis comica.

ACTVS IV, SCENA 7

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS

THRASO

Hanccine ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?
Mori me satiu 'st. Simalio, Donax, Syrisce, sequimini.
Primum aedes expugnabo.

GNATHO

Recte.

THRASO

Virginem eripiam.

GNATHO

Probe.

«Hic rursus inepti vanitas militis demonstratur, ad amicam tanq. ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, trepidi et quatientis caput. Et haec verba pro hortatu imperatoris accipienda sunt quando quidem omnia de exercitu transferuntur.» DONAT.

Sanga) Lixa a quodam Phrygiae fluvio.

1. *Hanccine* etc.) Decet? *Accip.* «foveam. Ille fovet contumeliam, qui eam non vindicat.» SCHOL. *Contumel. t. insign.* Itid. Liv. IV, 4, *insign. contumelia.* Dixit autem *insignem*, quia *insignia* sunt arma.

2. *Mori me sat. est*) Cic. Attic. XIV, 22: «Millies *mori* melius.» Et Donat. not. Ridicula est praesumptio militis, tanq. advers. meretricem iurgia nunq. audentis, nisi morte proposita.» *Donax*, servus ἀπὸ τοῦ δόνακος, fistola sc. calamo piscatorio. *Sequimini.* Verb. militare; cf. infra vs. 46.

3. *Aed. expugn.*) Vana comminatio, quum foris sit meretrix. *Virgo erip.* Cf. supra 6, 14.

THRASO

Male mulcabo ipsam.

GNATHO

Pulchre.

THRASO

In medium huc agmen cum vecti, Donax;
Tu, Simalio, in sinistrum cornu; tu, Syrisce, in dexterum.
Cedo alios, ubi centurio 'st Sanga, et manipulus furum?

SANGA

Eccum, adest!

THRASO

Quid ignave? peniculon' pugnare, qui istum huc portes, cogitas?

SANGA

Egone? imperatoris virtutem noveram, et vim militum:

Sinistrum — dexterum) MS. Lips. *sinistro — dextero*.
Alios) V. I. *dic nomina aliorum ut veniant.*
Istum huc) Var. *istuc huc, istunc huc, istum huc.*

4. *Mulcabo*) Cf. Ad. I, 1, 10. Don. observat ordioem belli: primo expugnationem moeniom; tum recuperationem captarum rerum; demum poenam praedonom. *Pulchre*. Gnatho agit nihil aliud quam verbis *probe*, *pulchre*, *recte*, ad omnia assentari. *Male mule*. Itid. Phaedr. I, 3, 9: «*Male mulcatus graculus*.» Vbi vid. P. Burmann, *In medium*. Aciem veterum *mediam*, eiusque cornua dextra et sinistra dici constat. *Agmen*, de exercitu pugnante ac caedente, ut Liv. XXX, 6. *Cum vecti*. Est *vecti* ablativus pro vecte. *Vectis* autem erat palus ferreus, quo perfodiebantur muri vel aedes expugnandi vel furandi causa. Hor. Od. III, 20, 7, 8: «*vectes* oppositis forib. minaces.

5. *Simalio*) A simia derivatum nomen, ob foeditatem oris vel nasi. *Syrisce*, diminutiv. est a Syro. Ad. V, 1, 1.

6. *Alios*) «Non reliquos dixit, sed *alios*, quasi multi sint.» DONAT. *Centurio*. Horum singuli singulis praeerant centuriis; unde nomen. *Manipulus*. Etymon dat Ovidius Fast. III, 115 de signis militaribus: «Illaque de foeno-Pertica suspensos portabat longa *maniplos*.» Vnde postea ipsi milites sequentes dicebantur *manipulus*. Lucan. I, 296. *Furum*. *Fures* sunt servi, quorum furacitas saepe notatur; vid. Serv. ad Virg. B. III, 16. *Sanga*. Putat Eugr. *Sangam* coquum esse cum *peniculo* ad abstergenda vulnera egressum.

7. *Peniculone*) Est enim *peniculus* spongia oblonga, qua rebus abstergendis utebantur.

8. *Imperat*,) Blande h. e. Thrasonis. *Vim*, et effectum et multitudinem; ut ap. Cic.

Sine sanguine hoc non posse fieri, qui abstergerem vulnera.

THRASO

Vbi alii?

SANGA

Qui, malum! alii? solus Sannio servat domi.

THRASO

(*Sangae imperat*)

Tu hosce instrue; hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.

GNATHO

Illuc est sapere: ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.

THRASO

Idem hoc iam Pyrrhus factitavit.

CHREMES

Viden' tu, Thais, quam hic rem agit? Nimirum consilium illud rectum 'st de occludendis aedibus.

Qui) I. *quid* pro *qui*.
Domi) C. G. m. et al. *domum*.

9. *Sine sangu. hoc* etc.) Simili modo Tacit. A. XV, 54: «*vulnerib.* ligamenta, quibusq. sistitur *sanguis*, parare Milichum monet.» *Non posse fieri*. Subaudi, videbam; aut repete, te, *noveram*, ex versu praecedente. *Absterg. vuln.* Iuvenal. I, 5, 27: «rubra *deterges vulnera* mappa.»

10. *Malum*) Est *malum* interiectio, quae interponitur. Curt. VIII, 14. Alexander ad Porum victum: quae, *malum!* amentia te coëgit etc. *Serv. domi*, h. e. custodit ea, quae sunt domi, vel, sedet *domi*. Andr. I, 3, 7. Huc respexit Am. Marcellin. lib. XIV, dicens: «Ne *Sannione* quidem, ut ait Comicus, *domi* relicto.» *Sannio*, «servus ἀπὸ τοῦ σαννίου, ab hasta.» MVRET.

11. *Instrue*) Verb. militare notissimum; nam *instruere* aciem dicunt millies. *Post. princip. Principia* dicuntur acies et frons. Tutus ergo omnis existimatur, qui *post principia* est. Ita Liv. II, 65: «in quos (clivos) *post principia* — tutus receptus fuit.» *Sign. dabo. Signum dare* solet imperator. Vid. Stewech. ad Veget. de Re. milit. I, 20.

12. *Vt*) Postquam. *Loco*. Simpliciter loco. Vtrum vero in desit, an de, non liquet.

13. *Pyrrhus*) Scilicet Epirotarum rex, qui gravia bella quinto seculo Romae V. C. gessit cum Romanis. Cum hoc autem clarissimo rege perridicula est vani comparatio gloriosa Thrasonis.

THAIS

Sane, qui tibi nunc vir videtur esse, hic nebulo magnus est.
Ne metuas.

THRASO

Quid videtur?

GNATHO

Fundam tibi nunc nimis vellem dari,
Vt tu illos procul hinc ex occulto caederes; facerent fugam.

THRASO

Sed eccam Thaidem, ipsam video.

GNATHO

Quam mox irruimus!

THRASO

Mane.
Omnia prius experiri, quam arma, sapientem decet.

Qui — videtur) Sic Be. e plurib. codd. et edd. Vulg. *quod — videatur.* *Quam*) Festus. *in quam.*

Irruimus) MSS. Pall. tres *irruamus.* Ceterum magis placet exclamandi nota Parei, quam interrogandi aliorum.

Sapientem) Var. locus. MS. Paris, *Omnia prorsus.* Be. ex vetust. *arma* pro *armis* vulg. Ald. *experiri verbis.* Bi. ed. *sapientia.* Probabitur pras omnib. C. G. ch. *consilio*, haud dubie ex Nunio sumptum.

15. *Vir vid.*) Valet *vir* sensu eminentiori. Ita Curt. IX, 7: «postulare, ut si *vir* esset, — secum decerneret.» *Nebulo*, «inanis, vanus, mollis, ut *nebula.*» DONAT. Gallis est, *un poltron.* Notetur antithesis, *vir*, *nebulo.*

16. *Quid vid.*) Quaerit imperator consilium parasiti, satis ridicule. *Fund. Funda* convenit timido, nil nisi ex longo intervallo audenti. *Tibi n. nim. vell. dari.* Plautina expressit, Asin. III, 2, 43: «*Nimis vellem* habere perticam.»

17. *Fac. fug.*) Hac phrasi, quod notandum est, utitur notissima, sed novo sensu. Sensus enim orationis hic est: fugerent vel in fugam se darent, Thais scilicet cum suis. At latine *facere fugam*, dicitur ille, qui fugat vel fugatos reddit, non qui ipse fugit vel in fugam se dat. Exempla sunt Livii VIII, 9: *fugam* ac vastitatem late *fecerunt*;» ibid. I, 56: «sanguis — cum terrorem *fugamq.* in regiam *fecisset.*» Superaddo XXI, 5, ubi Doëring. Hoc quum ita est, mallem equid. legere, *faceres* si per Codd. liceret.

18. *Irruim.*) Etiam hoc verbo militari, quod Thras. deceat imperatorem, irridet eum parasitus. Id. citra iocum, Ad. I, 2, 8; IV, 2, 11 et Cic. Fin. II, 19: «in medium aciem *irruebat.*»

19. *Omnia pr. exp.* etc.) Hanc

Qui scis, an quae iubeam sine vi faciat?

GNATHO

Di vostram fidem.

Quanti est sapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.

THRASO

Thais, primum hoc mihi responde. cum tibi do istam virginem,

Dixtin' hosce mihi dies soli dare te?

THAIS

Quid tum postea?

THRASO

Rogitas? quae mi ante oculos coram amatorem adduxti tuum.

Quid cum illoc agas? et cum eo clam te subduxti mihi.

THAIS

Lubuit.

THRASO

Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mavis eripi.

Dixtin') MS. Par. *Distin* pro *Dixistine*.
Illoc) Sic Bc. ex antiq. Codd. Vulgo *illo*.

sententiam, paucis mutatis, ex Libanio Muretus graece notavit, quam latine praebeo ita: « Primum *experiri* verbis ius suum obtinere, et non *armis* irruere humanius profecto est. » Exinde sane licet auspicari varietatem legendi illam fluxisse. Addo Liv. V, 43, itid. « *experiri* ultima, » ut in proverbio dicentem. Ita Cic. ad Attic. VII, 2.

20. *Iub.*) Recte *iubeam*, ut fastosus miles; non, velim. *Fac*, s. Thais.

22. *Cum tibi do*) Debuerat dicere, *cum* t. darem. Inde rudis quoque linguae milea ostenditur, non solum stultus atque ridiculus. Vide superiora, I, 2.

23. *Quid t. post.*) Verba sunt Thrasonem spernentis. Nam respondendum Thaidi erat, aut, dixi, aut, non dixi.

24. *Ante ocul. coram*) Donat. accipit *ante oculos* pro longe; *coram*, proximitatem. *Amat. addux.* Conf. I, 9.

25. *Quid c. illoc ag.*) « Causam quaerit, cur eum sibi ante oculos adduxerit. » MVRET. *Clam te subd.* Cf. IV, 1, fin.

26. *Lubuit*) « Superbum est et meretricium verbum. » DONAT. *Ergo.* Notat Eugr. « Quoniam meretrix dixit, *Lubuit*; ideo, *ergo* Pamphilum milea nunc repetit. » *Huc*, stomachose. Hec. III, 5, 52.

CHREMES

Tibi illam reddat? aut tu eam tangas? omnium.

GNATHO

Ah, quid agis? tace.

THRASO

Quid tu tibi vis? ego non tangam meam?

CHREMES

Tuam autem, furcifer?

GNATHO

Cave sis: nescis, cui maledicas viro.

CHREMES

(ad Gnathonem)

Non tu hinc abis?

(ad Thrasonem)

Scin'tu, ut tibi res se habeat? si quicquam hodie hic turbae coeperis,
Faciam, ut huius loci dieique meique semper memineris.

GNATHO

Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.

Omnium) V. I. *pessime.*
Furcifer) Id. *furcae supplicio digne.*
Sis) Id. *si vis.*

27. *Tibi ill. redd.*) « Se primum interponit Chremes, ut adolescentulus potuit, iam fracto milite. » DON. *Omnium.* Est ἀποσιώπησις, uti Andr. V, 3, 1. « Sic autem loqui solent plus gestu quam verbis conciti. » DO.

28. *Quid tu* etc.) Vrgetur *tu*; quia cum Thaide loquebatur, non cum Chreme. *Meam.* Cum emphasi aeque ac *tuam* pronuntiand. est. *Furcif.* Indignum libero homine convicium, quo quidem utitur rusticus adolescens atque iratus. *Autem*; cf. supra III, 2, 22, not.

29. *Cave sis*) « Quia imperativa sunt contumeliosa, addebant veteres *sis.* » PRISCIAN. *Nesc. cui maledic. viro.* Itid. Cic. Fam. IX, 25: « *Nescis*, quocum imperatore tibi negotium sit. »

30. *Scisne tu, ut* etc.) Itid. Plaut. Aul. I, 1, 8. In usu est dicere: *res* et bene et male *se habet*; cf. Ph. II, 3, 82. *Tibi res*, pro tua *res.*

31. *Fac. ut h. loci* etc.) Haec integra Noster ex Plaut. Capt. IV, 2, 20, transcripsit.

32. *Mis. tui me, qui* etc.) « Hic parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. » DONAT.

CHREMES

Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.

GNATHO

Ain vero, canis!
Siccine agis?

THRASO

Quis tu es homo? quid tibi vis? quid cum
illa rei tibi est?

CHREMES

Scibis. principio eam esse dico liberam.

THRASO

Hem!

CHREMES

Civem Atticam.

THRASO

Hui!

CHREMES

Meam sororem.

THRASO

Os durum!

CHREMES

Miles, nunc adeo edico tibi,
Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam (*lenius hoc ad Thaidem*)

Tuum) I. et V. *tibi.*

33. *Dim. ego cap. t.*) Formula minandi frequens. *Vero*, indignantis; vid. Drakenb. ad Liv. XLV, 19. *Canis.* Militare convicium est *canis* in hostem. Homer. Il. Θ, 299.

34. Hoc versu multa terribiliter interrogantur.

35. *Scibis*) «Et scies et *scibis* dicitur.» DONAT. *Dico*; cf. supra II, 2, 20, not. *Hui. Hui, hem*, et cetera huiusmodi generis sannae sunt adversus eos, quibus irascimur.

36. *Os durum*) Pro homine impudenti. Sic Cic. quoque p. Quint. 24. *Nunc adeo.* Partic. *adeo*, si sequitur, non praecedit, asseverantis est; vid. Tursellin. Ad hoc notamus, *adeo* verbi syllabam acui primam, adverbii secundam, ut sit, ăděo, accedo; sed ăděō, usque eo. vid. Sanct. Min. III, 14.

37. *Vim fac. in ill.*) Haec ead. syntax. cf. infra V, 4, 41. Sed altera est cum dativo frequentior, supra I, 2. *Ego eo ad - ut* etc. Memor est Chremes moniti superioris 6, 29, 30.

Nutricem, ut eam adducam, et signa ostendam haec.

THRASO

Tun' me prohibeas,

Meam ne tangam?

CHREMES

Prohibeo, inquam.

GNATHO

Audin' tu? hic furti se adligat.

Satis hoc tibi est?

THRASO

Idem hoc tu ais, Thais?

THAIS

Quaere qui respondeat.

(*Chremes et Thais abeunt*).

THRASO

Quid nunc agimus?

GNATHO

Quin redimus? iam haec tibi aderit supplicans

Vltro.

THRASO

Credin'?

GNATHO

Immo certe: novi ingenium mulierum.

Prohibeo) Fa. *prohibebo.*
Quaere) V. I. *illum.*
Respondeat) Id. *quia amplius ego non respondebo tibi.*
Redimus) Sic un. ex Codd. Be. Ceteri omn. *redeamus.*
Ingenium) MS. Pal. I. *ingenia.*

39. *Furti se adlig.*) H. e. reum se efficit fraudis. Nam Far. explicat: «rei ligantur, innocentes absolvuntur.» *Furti.* «*Furtum*, omne quod fraude fit.» ZEUN.

40. *Sat. hoc tibi est*) Scilicet ad sumendam iniuriae vindictam. *Id. hoc tu ais?* Id scilicet quod modo parasitus. Ceterum ne aurem praeterat mollis paronomasia, *ais Thais.*

41. *Quid n. ag.*) «Vide ut evanuerit actio militis.» DONAT. *Quin redim.* Sic it. Liv. I, 57: «*Quin* conscendimus equos?»

42. *Credin'?*) Hoc id. est, quod extra versum, *credisne?* uti Curt. IX, 6. *Novi ingen. mul.* Itid. Liv. I, 57.

Nolunt, ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro.

THRASO

Bene putas.

GNATHO

Iam dimitto exercitum?

THRASO

Vbi vis.

GNATHO

Sanga, ita ut fortes decet
Milites, domi focique fac vicissim ut memineris.

SANGA

Iam dudum animus est in patinis.

GNATHO

Frugi es.

THRASO

Vos me hac sequimini.

43. *Cupiunt*) Ad. II, 1, 33. *Bene put.* h. e. sapis.

44. *Dimitto exercit.*) Sic Iul. Caes. B. C. I, 3.

45. *Domi focią.*) Haec formula fere ead. Cic. p. Dei. 3: *arae focią.* Est autem *focus* Laribus in atrio sacratus.

46. *Anim, est in pat.*) H. e. nil nisi coenam cogito. Hoc id. ap. Athen. Deipnos. lib. I: ὁ νοῦς γὰρ ἐςι τῆς τραπέζης πλησίον. Et Cic. ad Attic. XII, 12: « Igitur *animus in* hortis. » *Frugi es.* Homo *frugi* qui dicatur, vid. Cic. Tusc. III, 8. *Sequimini.* Recte hoc verbo ad homines utitur, qui se ducem sequuntur. Nam *sequi* dicuntur milites ducem. Sic Camillus concionatus ad Ardeates: *me sequimini* ad caedem etc.» Liv. V, 44.

ACTVS V, SCENA I

THAIS. PYTHIAS

THAIS

Pergin', scelesta, mecum perplexa loqui?
« Scio--nescio--abiit--audivi--ego non adfui-- »
Non tu istuc mihi dictura aperte es, quicquid est?
Virgo conscissa veste lacrumans obticet.
Eunuchus abiit; quamobrem? quid factum'st? taces?

PYTHIAS

Quid tibi ego dicam, misera? illum eunuchum negant

« Nunc demum virgo violata esse cognoscitur a Thaide, opportune, postquam magnopere defensa est et retenta. Nam statim consequentur nuptiae eius et Chaereae, qui illam vitiavit. » DONAT.

1. *Perplexa loqui*) H. e. confusa atque obscura, ut dicta quasi secum pugnent. Ideo tamen *perplexe*, quia statuerat crimen virginis celare. Liv. VI, 13: « non *perplexe*, sed palam. »

2. *Scio, nescio* etc.) Mimesis elegans verborum Pythiae, per ellipses quidem, quas vero alii aliter explent. Namque West. quem prae ceteris sequor, hoc modo: Th. Scis tu, nullum virum accessisse ad eam? Py. *Scio*. Th. quae igitur causa lacrumarum et vestis conscissae? P. *nescio*. Th. ubi nobis Dorus noster? P. *Abiit*. Th. Qui scis, abiisse Dorum? P. *Audivi*. Th. quare non retraxisti fugientem? P. *Ego non adfui*. Haec atque talia ille suspicatur Thaidem a coena redeuntem a Pythia quaesivisse.

4. *Conscissa veste*) Dubitat West. utrum ab eunucho, an a semetipsa, morem olim lugentium, *conscindere vestem*, recordans. At ego respicienda moneo, quae Pythias dixit de illo virginem violante, supra IV, 3, 4, 18, 19. *Obtic.* « *Obticemus*, quorum nos pudet. » DONAT.

5. *Eunuch. ab.*) « Non Chaerea, sed *Eunuchus*; non fugit, sed *abiit*, dixit. » DONAT. *Quamobr. quid fact. tac.* « Haec asyndeta instantis dominae vultum habitumq. demonstrant. » DONAT.

Fuisse.

THAIS

Quis fuit igitur?

PYTHIAS

Iste Chaerea.

THAIS

Qui Chaerea?

PYTHIAS

Iste ephebus frater Phaedriae

THAIS

Quid ais, venefica?

PYTHIAS

Atqui certo comperi.

THAIS

Quid is, obsecro, ad nos, aut quamobrem adductu 'st?

PYTHIAS

Nescio;
Nisi amasse credo Pamphilam.

THAIS

Hem! misera occidi.
Infelix, si quidem tu istaec vera praedicas.

Iste) V. I. *videbat eum ex adverso venientem.*
Ephebus) Id. *ephebus dicitur iuvenis sine pilis, vel imberbis.*
Certo) MS. Par. *pro certo.*
Ad hos) Be. repon. *ad me*, quippe quod sola Thais domina sit. Sed miror, quam aberraverit vir doctus, qui nesciat, pluralem num. huius pronominis sicut singular. promiscue usurpari.
Occidi) Post *occidi* ego non, ut multi, comma, sed cum We. punctum posui.

8. *Qui Ch.*) Recte interrogat, *Qui Chaerea?* quem non novit.

9. *Venefica*) « Redit rursum ad iracundiam. Aptum convicium et comicum in ancillas, ut lupa, vipera, sacrilega. » DONAT.

10. *Obsecro*) « Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis. » DONAT. Et bene id monuit Donat. quum Thais non immemor est deducti ad se eunuchi, quem ipsa cum laude acceperat; supra III, 2, 15.

12. *Infelix*) Aut sum, aut es, in-

Num id lacrumat virgo?

PYTHIAS

Id opinor.

THAIS

Quid ais, sacrilega?
Istuccine interminata sum hinc abiens tibi?

PYTHIAS

Quid facerem? ita ut tu iusti, soli credita 'st.

THAIS

Scelesta, ovem lupo commisisti. dispudet,
Sic mihi data esse verba. quid illuc hominis est?
(*conspicata subito Chaeream, sed non statim agnoscens*)

PYTHIAS

Hera mea, tace; tace, obsecro, salvae sumus:
Habemus hominem ipsum.

THAIS

Vbi is est?

PYTHIAS

Hem, ad sinistram.

Iusti) Complur. MSS. *iussisti.*
Soli) V. l. *illi.*

telligendum. Vtrum vero sit, id solum ponitur in gestu actoris.

13. *Id*) Pro ob *id*. *Opinor*. Callide hic *opinor* dicit, quae supra IV, 4, 37 exseruerat, *res ipsa indicat.*

14. *Istuc. interminata* etc.) Conf. supra III, 2, 52.

15. *Quid facerem?*) Ead. formula ii utuntur, qui purgantes se, vel innocentes sunt, vel videri volunt. Ad. II, 2, 6.

16. *Ovem lupo commis.*) Proverbium est, *ovem lupo committere* quod in eos valet, quib. parum tuto quid servandum committitur. Itid. Cic. Phil. III, 11. Et Graecor. est, τῷ λύκῳ τὴν ὄιν.

17. *Quid illuc* etc.) Eod. fere sensu Virg. VI, 710: «Horrescit visu subito.» Indutus est Chaerea veste eunuchi.

18. *Hera mea tace*) Blande secutam facit.

19. *Habem. hominem*) Sic solent qui in manifesto deprehendunt. *Vbi is est?* Ita interrogat, non, quasi non videns hominem, sed an is ipse sit, qui quaeratur.

Viden'?

THAIS

Video.

PYTHIAS

Comprehendi iube, quantum potest.

THAIS

Quid illo faciemus, stulta?

PYTHIAS

Quid facias, rogas?

Vide, amabo, si non, cum aspicias, os impudens
Videtur.

THAIS

Non.

PYTHIAS

Tum quae eius confidentia 'st!

Viden') Edd. Lindenbr. We. Par. al. *videsne.*
Illo) Sic Par. ed. ut Fa. Vulg. *illi.*
Faciemus) Var. *faciam*, *facias.*
Non) Vulg. *est.* Non hab. Mu. Be. Bo. Atque τὸ *non* We. Bc. Bo. Thaidi bene tribuunt respondendum.

20. *Quant. potest*) Sc. fieri. An Graecorum, ὡς δυνατὸν. Quarum tamen utraq. syntaxis differt significatione.

21. *Quid illo fac.*) Sic Cic. Verr. II, 16: «quid hoc homine facias? h. e. quomodo coërceas, serves. Andr. V, 4, 34. Aliter Terentius infra V, 2, 10: *quid faciet mihi?* Cui etiam hic Cicero adaequatur, Acad. Q. IV, 30: «*Quid faceret* huic conclusioni?»

22. 23. *Si non Videtur*) Formula affirmandi, pro certissime videbitur. Ph. V, 9, 5. *Os impud.* Conf. supra IV, 7, 36.

24. *Confidentia*) Audacia. Andr. V, 2, 14, et 3, 5.

ACTVS V, SCENA 2

CHAEREA. THAIS. PYTHIAS

CHAEREA

Apud Antiphonem uterque, mater et pater,
Quasi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin viderent me. interim
Dum ante ostium sto, notus mihi quidam obviam
Venit. ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum; inde item
In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne haec Thais, quam video? ipsa 'st. haereo.
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?

Ego me) Libb. antiq. Fa. *egomet*. Lolgius ed. *egomed.*
Quoddam) I. et V. *quemd.*
Haereo) I. *pereo.*
Quid) In l. antiq. *Ah.* Quod nec Fa. nec Bc. Codd. agnoscunt.

« Rediens in viciniam suam, causam reddit Chaerea, cur non mutaverit vestem. Oportuit autem, et de necessitate argumenti fuit, Chaeream non mutasse vestem, ut quum meretrix virginem a Chaerea vitiatam audiret, et eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatae virginis putaret. » DONAT.

4. *Notus*) Cf. supra II, 2, 7.

5. *Me in ped.*) Sc. conieci. Ph. I, 4, 13. *Quant. queo.* Andr. III, 3, 45.

6. *In angiport.*) « Angiportum dicebant vicum pervium, vel viam non publicam. Voss. Etymol. Gr. στενωπός. Ph. V, 7, 8. *Desertum.* « Quod nunc non ut olim frequentaretur ab incolis. » WEST. Etiam Cic. Fam. VI, 18: « *desertissima* regione. »

7. *In al. inde in aliud*) Sc. angiportum. Infra 5, 17. Ph. II, 2, 19.

8. *Cognosc.*) Pro agnosceret.

9. *Haereo*) Eod. sensu Virg. A. XI, 290: « adspectu conterritus *haesit*, continuitq. gradum. »

10. *Quid mea*) Sc. refert. Plenius Eun. II, 3, 29: « Colligit se rursus

THAIS

Adeamus. bone vir, Dore, salve. dic mihi,
Aufugistin'?

CHAEREA

Hera, factum.

THAIS

Satin id tibi placet?

CHAEREA

Non.

THAIS

Credin' te impune habiturum?

CHAEREA

Vnam hanc noxiam
Amitte; si aliam admisero unquam, occidito.

THAIS

Num meam saevitiam veritu's?

CHAEREA

Non.

THAIS

Quid igitur?

Factum) I. et V. *est.*
Placet) Ien. *videtur.*
Habiturum) L. antiq. sine aspiratione, *abitur.* Cum aspirat. libb. Fa. et Be. pleriq. *habiturum.*
Amitte) Al. *Mitte.* Lindenbr. *Omitte.*

ad impudentiam Chaereae. » DONAT. *Quid f. mih.* Cf. I, 21, not. *quid sc.* mali.

12. *Aufug.*) Cf. sup. IV, 4, 2. Add. Cic. Fam. V, 9. *Factum.* Hoc id. confessi responsum cf. sup. IV, 4, 40, et Hec. III, 2, 22; ubi not. Donat. « Moris est assentiri ad dicta interrogantium, qui quae vera sunt, celant. » Itid. Ovid. Met. V, 525: « hoc-*factum*, » i. e. raptus Proserpinae. *Satisne id tibi plac.* Cf. Ad. IV, 7, 19. Formula est deprehendentis alterum in manifesto scelere, idque reprehendentis. Cic. Attic. VI, 6.

13. *Te imp. hab.*) Cf. infra 6 18. Andr. III, 5, 4. *Nox. Amitt.* Plaut. Most. V, 2, 47: « Franioni *remitte hanc noxiam.* » *Noxia* vel *noxa*, quod in aliq. MSS. est, et culpam et poenam notat. Sed ad Sueton. Caes. 81, vid. Oudendorp., qui *noxiam* adiectivum sc. culpam, *noxam* vero culpae poenam esse definit.

14. *Si al. admis. n. occid.*) Conf. Andr. III, 5, 5; V, 2, 22. Itid. Cic. p. Lig. 10: « Ignoscite, iudices; erravit. *Si unquam* posthac etc. » Supplices servos Chaerea imitatur coram dominis.

15. *Saevit. verit. es*) Videlic. non

CHAEREA

Hanc metui, ne me criminaretur tibi.

THAIS

Quid feceras?

CHAEREA

Paulum quiddam.

PYTHIAS

Eho! paulum, impudens.
An paulum hoc esse tibi videtur, virginem
Vitiare civem?

CHAEREA

Conservam esse credidi.

PYTHIAS

Conservam! vix me contineo, quin involem in
Capillum. monstrum! etiam ultro derisum advenit.

THAIS

Abin hinc, insana?

PYTHIAS

Quid ita vero? debeam,
Credo, isti quicquam furcifero, id si fecerim;
Praesertim cum se servum fateatur tuum.

Hanc) V. I. *Pythiam.*
Debeam) C. G. m. *abeam* pro *deb.* Var. distinctio.
Fateatur) V. I. *cum minime sit.*

defuerunt heri, qui in servos adeo saeviebant, ut isti fugerent. *Quid igitur?* Formula comica, vid. Par. Lexic. Plaut.

16. *Tibi*) Pro apud te; uti Liv. I, 54: «*criminando* alios *apud populum*.»

17. *Paul. quidd.*) Sc. feci. Facete alludere videtur ad stupri *gaudium*; cf. supra III, 5, 4.

18. *An paul.*) Argumentatur ad hominem, qui *paulum quiddam* dixerat.

20. *Conserv.*) Opportune stomachatur Pythias, facta mentione *conservae*. Ad. III, 3, 70. *Vix me cont.* Cf. Hec. IV, 3, 9. *Invol. in Capil.* «Apparet more veterum intonsum esse.» DONAT.

21. *Etiam*) Insuper.

22. *Abisne*) Sic per interrogation. pro Abi. *Vero*, ironice. *Debeam*, Schottus in Observ. II, 23, ita: «Qui per iniuriam factam alteri se quasi obligat, *debere* ei dicitur.» Virg. A. XI, 51, 52. *Id si fecerim.* Scilicet *si* involaverim *in capillum*; ut supra. Significat enim Pythias, nullam sibi ultionem reperiri, quae noxiam s. culpam Chaereae excedat.

THAIS

Missa haec faciamus. non te dignum, Chaerea,
Fecisti: nam etsi ego digna hac contumelia
Sum maxume, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque aedepol, quid nunc consilii capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam ne possim suis,
Ita ut aequum fuerat, atque ut studui, tradere:
Vt solidum parerem hoc mihi beneficium, Chaerea.

CHAEREA

At nunc dehinc spero aeternam inter nos gratiam
Fore, Thais. saepe ex huiusmodi re quapiam, et
Malo principio magna familiaritas
Conflata 'st. quid, si quispiam hoc voluit Deus?

Ne) Vulg. *non*. Sed Be. ex Codd. *ne*.

Vt) Bi. coniunctione *Vt* gravautur; quapropt. mutant in notis *Et—parare* pro *pararem*. Nos non ita. Nam ut valet pro adeo *ut*.

Parerem) I. *Pararem*. Andr. IV, 5, 2.

Malo) MSS. complur. praepon. *Ex*.

'Accedit quod in servos olim sibi omnia licere putabant.

25. *Non te dign.*) Ab illicito transit Thais ad inhonestum. *Dignum* sc. facinus.

26. 27. *Nam etsi ego digna* etc.) Explic. Gronov. «*Si ego* hoc merebar pati, attamen tu non debebas *facere:* non conveniebat personae tuae.» Dixit, *si ego*; ne diceret: quae meretrix sum.

28. *De virg. ist.*) Hoc unum tantum Thaidis animum urget, quomodo nuptiae honestae utriusq. illorum conficiantur.

29. 30. *Conturb. mihi R. o.*) H. e. irrita fecisti consilia mea. Supra I, 2, 65 seqq. *Conturbare rationes* proprie est, accepta expensis paria facere non posse; vid. Manut. ad Cic. Epp. ad Attic. IV, 17.

32. *Solidum*) Integrum. Andr. IV, 1, 23: *solid. benefic.* Contra Plaut. Epid. III, 3, 9: «malefacta *solida.*» *Chaerea*, blande.

33. *At nunc* etc.) Nunc Chaerea, humana Thaidis admonitione convictus a iocularibus ad vera redit. *Grat.*, amicitiam.

34. *Ex huiusm. re quap.*) H. e. turbulenta re. *Quapiam* dicit, ne definitam nominet. Ibid. supra vs. 17; *paul. quidd.*

35. *Malo princip.*) Liv. I, 48: «*malo* regni *principio.*»

36. *Conflat. est*) Est *conflandi* vox a metallorum fusorib. desumpta. *Hoc.* Scilicet virginis copiam mihi factam. Expressius more suo Plautus: «Deus impulsor mihi fuit, is me ad illam illexit.» Aul. IV, 10, 7. *Quispiam Deus.* Alludit ad superiora III, 5, 40.

THAIS

Equidem pol in eam partem accipioque, et volo.

CHAEREA

Immo etiam quaeso. unum hoc scito, contumeliae
Non me fecisse causa, sed amoris.

THAIS

Scio.
Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano sum ingenio, Chaerea,
Neque ita imperita, ut, quid amor valeat, nesciam.

CHAEREA

Te quoque iam, Thais, ita me Di bene ament, amo.

PYTHIAS

Tum pol ab istoc tibi, hera, cavendum intelligo.

CHAEREA

Non ausim.

PYTHIAS

Nil tibi quicquam credo.

THAIS

Desinas.

CHAEREA

Nunc ego te in hac re mi oro ut adiutrix sies,

Accipioque, et) Duo Pall. non hab. *que*. Sed confinium particular. *que et* ubivis latine Nostro in primis amatur.

Ab istoc) Al. *ab isto*.

37. *In eam part.*) Sc. evenire uisi forte *in eam part.* significet : Quod amoris impetu feceris, non contumeliae causa.

39. *Sed amoris*) Hoc ita esse suspicabatur Pythias, supra I, 11.

40. *Propt. mag. ignosco*) Quod culpa non fit hominis, *sed amoris*.

41. *Adeo inhum. ingen.*) Dacer. *d'un naturel si sauvage*.

42. *Neq. ita imp. ut* etc.) « Neq. tam impudica sum, *ut* etc. DONAT.

43. *Te quoque*) Bene addit *quoque*, ut significet, Thaidem se amare illius causa.

44. *Tum p. ab ist. tibi* etc.) Facete : tanquam qui solent *vestem* conscindere; cf. supra IV, 3, 4.

45. *Non ausim*) Pro Non audebo. Est enim *ausim* verbum huius temporis tantum. Priscian. lib. IX. *Credo*. In Thaidem facete quae virginem ei crediderat. Supra I, 15.

46. *In hac re*) In conficiendis nuptiis. Itid. Hec. IV, 4, 83.

Ego me tuae commendo et committo fidei:
Te mihi patronam capio, Thais, te obsecro.
Emoriar, si non hanc uxorem duxero.

THAIS

Tamen si pater quid —

CHAEREA

Ah, volet, certo scio.
Civis modo haec sit.

THAIS

Paululum opperirier
Si vis, iam frater ipse hic aderit virginis.
Nutricem arcessitum iit, quae illam aluit parvolam.
In cognoscendo tute ipse aderis, Chaerea.

CHAEREA

Ego vero maneo.

THAIS

Visne interea, dum venit,
Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?

Fidei) Hic vers. anteit in C. G. m., in C. Hal., in Pall. al. priorem. At Fa. primus ex l. s. constituit ordinem, quem nunc habemus.

Capio) In aliq. libb. Fa. vidit *cupio*. Itid. ego in C. G. ch.

Quid) Sic a Be. distincta recepi. Vulgo aliter.

Dum) Al. *is*.

Hic) MSS. Pall. tres *quam stemus ante hostium*. Hoc vero *stemus* glossatori haud dubie debemus, vocis *opperiamur* immemori.

47. *Commendo et committo*) Paromoion est, quo auris delectetur. Andr. IV, 4, 38, not. « *Commendamus* nos cognitis; *committimus* ignotis. » DONAT.

48. *Patron. cap.*) Scilicet in concilianda sibi Pamphila.

49. *Emor. si non* etc.) Est obtestandi ac iurandi formula. Ovid. Met. III, 391: « Aute, ait, *emoriar*, quam sit tibi copia nostri. »

50. *Quid*) Sc. dicat. Andr. V, 4, 47. Oratio Thaidis interrupta.

53. *Nutric. arcess. iit.*) Supra IV, 7, 37, 38. *Quae i. aluit p.* Epexegesis. Quoad nutricem Cicero, Lael. 20, « *nutrices*, inquit, et paedagogi iure vetustatis plurimum benevolentiae postulabant. »

54. *In cognosc.*) Cf. vs. 8: « *Nutrix* Vlyxis post vicesim. annum cicatricem invenit originis indicem. » Petron. Sat. 105, 10. *Tute ipse aderis*. En ipsa Thais conciliatrix.

55. *Vero*) Affirmantis. *Visne inter. dum* etc. Callide Chaeream rogat Thais, an velit, quasi nesciat velle.

56. *Ante ostium*) Sc. Thaidis.

CHAEREA

Immo percupio.

PYTHIAS

Quam tu rem actura, obsecro, es?

THAIS

Nam quid ita?

PYTHIAS

Rogitas? hunc tu in aedes cogitas
Recipere posthac?

THAIS

Cur non?

PYTHIAS

Crede hoc meae fidei,
Dabit hic pugnam aliquam denuo.

THAIS

(subridens)
Au, tace obsecro.

PYTHIAS

Parum perspexisse eius videre audaciam.

CHAEREA

Non faciam, Pythias.

PYTHIAS

Non pol credo, Chaerea,

Nam) C. Hal. *Num* pro *Nam*.

Perspexisse) Be. *perspexe*; id quod Terentii solum esse disputat, sed magistros olim mutasse, ne Noster vetuste loquens discipulis displiceret.

Pythias) Litera *s*, post brevem vocalem abiecta, efficitur iambus, ut sit *Pythiă nōn*.

57. *Percupio*) Amatorie; non, volo. *Quam tu rem* etc. Cavere pergit Pythias irata, ne Thais adiuvet Chaereae amorem.

58. *Nam quid.*) Sic dicebant veteres pro Quidnam.

59. *Meae fidei*) Hoc puellariter dicit.

60. *Dab. hic*) Sc. Chaerea. *Dare aliq. pugnam*, proprium verb. est, ut Eugr. ait, et familiare ad exprimendum semper, quum aliquid fieri dicitur.

61. *Videre*) Pro videris *audaciam*. Supra IV, 3, 2.

62. *Non faciam*) Non dabo pugnam denuo. *Non p. credo*, sc. te facturum.

Nisi si commissum non erit.

CHAEREA

Quin, Pythias,
Tu me servato.

PYTHIAS

Neque pol servandum tibi
Quicquam dare ausim, neque te servare. apage te!

THAIS

Adest optume ipse frater.

CHAEREA

Perii hercle, obsecro.
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat.

THAIS

Quamobrem tandem? an quia pudet?

CHAEREA

Id ipsum.

PYTHIAS

Id ipsum? virgo vero?

THAIS

I prae, sequor.

Erit) Par. et We. MSS. *fuerit*, invito senario.
Pythias) MSS. Pall. tres *Pythia*.
Vero) Donatum dicit Fa. non per interrogat. sed per affirmationem legisse. Placet tamen interrogatio.

63. *Commiss.*) Puellam innuit; cf. supra I, 26. *Quin*, immo. *Pythias.* «Iterum nomen vultuose est additum.» DONAT.

64. *Servato — servandum*) Activo ac passivo genere; utrumq. facete atque iocose.

65. *Apage te*) Gr. ἄπαγε. Plautus, Amph. II, 1, 32, more suo plenius, «*apage te* a me.» Not. Donat. «Tota haec garrula est et gesticulosa, ut puellam cum adolescentulo fabulari videas.

66. *Optume*) Cf. Andr. II, 1, 35.

67. *Abeam intro*) Respice ad vs. 56, ubi iam voluerant intrare. *Nolo me in v: Cum h. v.* «Subtiliter adolescens, quia nihil profecerat dicendo, *percupio*, vs. 57, invenit causam, qua tandem ingredi possit.» DONAT.

68. *Tand.*) *Tandem* vim habet cum odio quod. instaudi vehementius. Sic Cic. Paradox. VI, 1: «Quae *tandem* est ista tam insolens divitiarum ostentatio?» Alii *tandem* pro tamen esse interpretantur, minus recte. *An quia pudet?* Acerba est aut plena irrisionis interrogatio in eum, quem nihil pudet.

69. *Id ipsum*) Quia me pudet.

Tu istic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

Virgo vero? Ironice hoc an stomachose dictum sit, in eo dissentiunt vulgo. Sed posterius ego cum West. assumo, ex Cic. Attic. IX, 19: « Etsi hic quidem timoris causa, *ille vero?* Sed stomachari desinamus. » At Far. reticentiam hanc ita explet: « Virginem vero vitiare, vestes discindere etc. id tibi pudori non erat etc. » Atque igit. utraq. mulier magis stomachari quam iocari in Chaeream mihi videntur, adeo ut eo ipso satia poenae addant facinori adolescentis.

ACTVS V, SCENA 3

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA

PYTHIAS

(*secum meditans*)

Quid? quid venire in mentem nunc possit mihi?
Quidnam? qui referam sacrilego illi gratiam,
Qui hunc supposuit nobis?

CHREMES

Move vero ocius

« Haec scena consilium quaerentis ancillae tenet, quemadmodum se possit ulcisci; deinde admonitionem, ut Chremes cum nutrice ingrediatur. » EVGR.

Sophrona) « Nutrix, ἀπὸ τῆς σώφρονος, casta et proba. »

1. 2. *Quid? quid - Quidnam?*) Donat. adfert locum ex Cic. in Verr. IV, 3, huic similem: « Sed ear. rer. artificem, *quem, quemnam?* recte admones, Polycletum esse dicebant. » *Qui*, quomodo vel ut. *Refer. grat.* pro ulcisci. Supra II, 3, 94.

3. *Hunc*) Eunuchum. Prol. 39. *Move te.* Plaut. Men. V, 3, 12: « emovet formicinum gradum. »

Te, nutrix.

SOPHRONA

Moveo.

CHREMES

Video; sed nil promoves.

PYTHIAS

Iamne ostendisti signa nutrici?

CHREMES

Omnia.

PYTHIAS

Amabo, quid ait? cognoscitne?

CHREMES

Ac memoriter.

PYTHIAS

Bene aedepol narras: nam illi faveo virgini.
Ite intro; iam dudum hera vos exspectat domi.
(*Chremes et Sophrona eunt intro*)
Virum bonum eccum, Parmenonem incedere
Video. vide ut otiosus sit, si Dis placet.
Spero me habere, qui hunc excruciem meo modo.
Ite intro, de cognitione ut certum sciam;

Video) V. I. *quod te aliquid moves.*
Memoriter) MS. Pal. I. *ac me norit.*
Sit) Al. *it.* Not. Eu.: « Attende ut securus Parmeno *ambulat* et otiosus. »

4. *Nil. promov.*) Nihil proficis itineris. Itid. Virg. A. IV, 641: «illa (nutrix Sichaei) gradum studio celerabat anili.»

6. *Ac*) Partic. *ac* intendit orationem, quasi dicas, vel etiam et quidem. Andr. II, 1, 37.

7. *Illi faveo virgini*) Quasi dicat, non item Chaereae.

8. *Exspect. domi*) Cf. 2, fin.

9. *Incedere*) Lento gradu sc. vel cum gravitate. Sic Phaed. V, 7.

10. *Otiosus*) Eod. sensu quo Andr. V, 2, ubi not. *Si Diis plac.* De usu huius formulae frequenti vid. West. ad Ad. III, 4, 30. Ita enim solent in re mala, quae Diis placere non potest, indignantes et cum ironia contemnentes. Cic. p. Rosc. Am. 36.

11. *Habere*) Pro habituram. Praesenti autem tempore post *spero*, praeter Terentium, etiam alii saepius utuntur, *meo modo.* Signific. ut volo. Ph. V, 8, 69.

12. *De cognit.*) «Nihil frequentius in comoedia, quam de liberis suppositis et expositis, cognitio et agnitio.» LINDENB. *De cogn. ut cert.*

Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

sc. Vt pro certo comperiam, Pamphila soror Chremetis cognoscatur nec ne.

13. *Hunc sacrileg.*) Parmenonem significat, quem ob iniuriam sibi et herae illatam flagrat ulcisci. Est autem *sacrilegus* inter convicia.

ACTVS V, SCENA 4

PARMENO. PYTHIAS

PARMENO

Reviso quidnam Chaerea hic rerum gerat.
Quod si astu rem tractavit, Di vostram fidem!
Quantam, et quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut omittam, quod ei amorem difficillimum et
Carissimum a meretrice avara virginem

Capiet) V. I. *inde apud illum.*
Avara) Id. *subripui.*

« Haec scena allocutionem tenet servi gloriantis, quod consilio tantum beneficium dederit, uti amorem ei difficillimum explicaverit. Illud maxime providisse gloriatur, ut meretricum ingenia cognosceret. » EVGR.

1. *Quidn. rerum*) Pro quas res.

2. *Astu*) Pro astute, adverb. Alias nomen est, ut infra 5, 17. *Di vestr. fid.* « Modo non invocantis est, sed admirantis; figura per ἐκφώνησιν facta. » DONAT.

3. *Quant. et q. veram* etc.) Huic simile Phaed. III, 1, 5: « quale in te dicam bonum; vid. Burm. huc respiciens

4. *Amorem*) H. e. negotium de potiunda puella.

5. *Carissim.*) Ambigue accipitur, quoad animum et sumptum. *A meretr. avara*, pro in domo et familia meretricis. Sic est, ut Bent. ostendit, *amare a lenone*; cf. Ad. III, 2, 30. Nisi potius, *a meretrice*, valet:

Quo amabat, eum confeci sine molestia,
Sine sumtu, sine dispendio; tum hoc alterum,
Id vero est, quod ego mihi puto palmarium,
Me repperisse, quo modo adolescentulus
Meretricum ingenia et mores posset noscere,
Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit.
Quae dum foris sunt, nil videtur mundius,
Nec magis compositum quicquam, nec magis elegans.
Quae cum amatore cum coenant, ligurriunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam;
Quam inhonestae solae sint domi atque avidae cibi;
Quo pacto ex iure hesterno panem atrum vorent:

Eum) Sic Be. pro *eam* vulg. Recte; nam non *virginem*, sed *amorem conficere*, accipi oportet. Proinde id. *Quo* reposuit, pro *Quam* vulg. At nemo erit in syntaxi offensus, *amore amare*, quae praeter huiusmodi alias, ead. est infra, *audacia audere*, vs. 36, 37.

Molestia) C. G. m. *ut patiretur*, quod alii quoque addunt.

Amatore) L. antiq. *suo*. Omitt. Fa. Par. Be. al.

Ligurriunt) Ita olim per duo *r*, secunda producta; al. *ligiriunt*, brevi secunda syllaba.

Ingluviem) Var. script. *ingluv.* all. *illuv.* Be. *inluv.*

pro meretricis. Andr. I, 1, 129, not. Ceterum *avaro* meretrix eod. iure dicitur, quo leno *avarus*, Heaut. Prol. 39.

6. *Confeci*) Expedivi, perfeci. Verb. *conficere* est a gladiatorib. desumptum. Cic. Catil. II, 11: «gladiatori illi *confecto* et saucio.» H. l. effeci, ut ea potiretur. Atqui res etiam alias *conficere* dicit Terentius, ut in Andr. IV, 1, 15, *nuptias*; Ph. V, 5, 11, *argentum*.

7. *Sine dispend.*) Differt *dispendium* a sumptu, significans damnum. *Tum hoc alterum*, sc. confeci.

8. *Palmarium*) Summum praecipuum. Vid. Gell. III, 6 de *palmae* natura, quae in certaminib. signum esse placuerit victoriae.

9. *Me reperisse* (Sc. id.

10. *Meretric. ingen.*) Cf. supra IV, 7, 42. De artibus *meretricum* vid. Lucian. Dialog. Meretric.

11. *Mature ut cognor.*) Cf. infra 5, 46. *Perp. oderit.* Vide quam prudentiae speciem flagitio praetendat.

12. *Mundius*) Proprie de mulierib. Sic Plaut. Men. II, 3, 4: «*Munditia* illecebra est animo amantum.»

14. *Quae cum amatore* etc.) Hoc fere modo Thais cum Thrasone, supra III, 2. *Ligurriunt*, cum elegantia ac fastidio cibos leviter tangunt. Oppositum τῷ *ligurrire* est devorare; sicubi Cic. Verr. III, 76.

15. *Ingluv.*) H. e. voracitatem.

16. *Solae*) I. e. sine amatore. *Quam — sint.* Coniunctivus *sint* dependet a verbo *videre* vs. 15.

17. *Ex iure hest. panem* etc.) Petr.

Nosse omnia haec salus est adolescentulis.

PYTHIAS

(*secum*)

Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus!
Vlciscar; ut ne impune in nos illuseris.

(*proripuit se in conspectum Parmenonis, quasi nova re, quam ad ultionem illius confinxit, summe perterrita cum eiulatu maximo vociferatur*)

Proh Deum fidem! facinus foedum. o infelicem adolescentulum!
O scelestum Parmenonem! qui istum huc adduxit.

PARMENO

Quid est?

PYTHIAS

Miseret me. itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.
Quae futura exempla dicunt in eum indigna!

PARMENO

O Iupiter!
Quae illaec turba 'st? numnam ego perii? adibo. quid istuc, Pythias?

Illuseris) C. G. m. hic finem habet scenae.
Ne) R. *id.*
Indigna) MS. Lips. *digna.*
Illaec) C. G. m. gl. *illa haec.* Itid. C. Hal. in textu.

Victorius citat, *ex iure extremo.* Itid. fere Cels. III, 19: «intritum *ex* vino.» *Pan. atr.* Is Graecis est μέλας ἄρτος. Est autem *panis ater* ex farina, unde furfures non sunt secreti. *Vorent.* Nota quod contrarium est, *ligurriunt*; cf. vs. 14.

19. *Ego p. t. pro istis* etc.) Ex Plaut. express. Amph. I, 1, 129: «*Ego pol te istis* tuis *pro dictis et malefactis*, furcifer, Accipiam.»

21. *Foedum*) Quid sit hoc *foedum*, vid. vs. 35. Quod pudor prohibet mulieris dilucide demonstrare.

23. *Vt ne vid.*) Par. suppl. «supplicium sumi de adolescente.» Coniunge, *ut ne vid. exempla indigna*, *quae* etc. Vid. inf. VII, 21. Ph. IV, 4, 7. *In eum*; cf. Plaut. Most. V, 1, 67: «Exempla aedep. faciam ego *in te*.» Donat. explic. *exempla*, graves poenas, quae ceteris documento sunt.» Ceterum Pythias astute exclamat ista verba, quo magis terreat illum.

25. *Quae ill. turb. est?*) Cf. Andr. IV, 4, 6, ubi ead. simulatio Davi, quae hic Pythiae.

Quid ais? in quem exempla fient?

PYTHIAS

Rogitas, audacissime?
Perdidisti istum quem adduxti pro eunucho adolescentulum,
Dum studes dare verba nobis.

PARMENO

Quid ita? aut quid factum 'st? cedo.

PYTHIAS

Dicam: virginem istam, Thaidi hodie quae dono data 'st,
Scis eam civem hinc esse? et fratrem eius esse apprime nobilem?

PARMENO

(*perturbatus*)

Nescio.

PYTHIAS

Atqui sic inventa 'st. eam iste vitiavit miser.
Ille ubi id rescivit factum frater violentissimus,

PARMENO

Quidnam fecit?

PYTHIAS

Colligavit primum eum miseris modis.

PARMENO

Hem!

Hem) Particulam *hem*, quae a complurib. abest, l. Bemb. praeponit versui sequenti.

26. *Rogit. audaciss.*) Totum hoc terribile est in gestu ac vultu Pythiae, iratam se simulantis.

27. *Perdidisti ist.*) Cf. Ad. I, 1, 36.

29. *Dicam*) Cf. inf. vs. 46.

30. *Eam civem esse*) Haec ob id, ut vitiatori crimen increscat.

31. *Invent.*) Verb. *invenire* proprie in usu est de liberis recognitis, Heaut. V, 2, 36. *Miser*, ob supplic. ferendum.

32. *Frat. violentiss.*) *Violentia* iis tribuitur, qui iram cohibere nequeunt.

33. *Colligav.*) «Deprehensos constringebant quadrupedes; atque fas erat, indemnatos, si deprehensi essent, a privatis ad supplicium trahi.» WEST. *Primum*. Terribiliter, quasi plura sequantur.

Colligavit?

PYTHIAS

Et quidem orante, ut ne id faceret, Thaide.

PARMENO

Quid ais?

PYTHIAS

Nunc minatur porro sese id quod moechis solet,
Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim.

PARMENO

Qua audacia
Tantum facinus audet?

PYTHIAS

Quid ita tantum?

PARMENO

An non hoc maxumum 'st?
Quis homo unquam pro moecho vidit in domo meretricia.
Prehendi quemquam?

PYTHIAS

Nescio.

PARMENO

At ne hoc nesciatis, Pythias,
Dico, edico vobis, nostrum esse illum herilem filium.

PYTHIAS

Hem,

Quidem) Be. *quidem* pro *equidem*, recte. Nam *equidem*, quod libri scripti retinent, primae tantum personae est.

Audet) I. et V. *facere*. Non inepte; cf. IV, 3, 2.

Prehendi) Sic l. Bemb. et Vatic. In l. antiq. *Deprehendi*.

Vobis) C. G. m. et *edico tibi*.

35. *Quod moech. solet*) Sc. fieri. « His ἐπαυτοφώρῳ deprehensis virilia amputabantur. » Plaut. Poen. IV, 2, 40. Multa doctissime ad hunc loc. congessit Lindenbrog.

36. *Nunq. vidi f.*) Nimirum quod dedecet feminam.

38. *Quis h. unq. vid.* etc.) Vere obiicit Parmeno a prima perturbatione animi recollectus, nunquam posse *quemquam pro moecho in domo meretricia*, multo minus adolescentem ingenuum *prehendi pro moecho*, levius dictum, quam moechum ipsum, in manifesto deprehensum.

39. *Nescio*) Callide hoc, ad evitandum, quod ille contra diceret.

Obsecro, an is est?

PARMENO

Ne quam in illum Thais vim fieri sinat.
Atque adeo autem cur non egomet intro eo?

PYTHIAS

Vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illi prosis, et tu pereas: nam hoc putant,
Quicquid factum 'st, ex te esse ortum.

PARMENO

Quid igitur faciam, miser?
Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem senem.
Dicam huic? an non dicam? dicam hercle, etsi mihi magnum malum
Scio paratum. sed necesse est, huic ut subveniat.

PYTHIAS

Sapis.
Ego abeo intro; tu isti narra omnem rem ordine, ut factum siet.

Est) V. I. *dic ei.*

Dicam) Vulg. absq. *dicam*, quod Be. ob metrum addit.

Huic) C. G. m. gl. *filio suo.* Itid. in marg. « Dum colloquuntur Pythias et Parmeno, vidit Parmeno Lachem dominum suum venientem ex agro suo. »

Ordine) Be. *omne ordine.* Al. *omnem ordinem.* Al. *omnem rem.*

41. *Obsecro*) Insultantis; cf. Ph. V, 9, 23. Nam scit eum esse, sed dissimulat.

42. *Atq. ad aut. cur* etc.) Vult enim intrare ob eam causam, ut prohibeat, ne vis fiat in Chaeream.

44, 45. *Fac. incip.*) Donat. distinguit: «*facimus* mediocria, *incipimus* ingentia.» *Ecce aut. vid.* Donat. adnot.: «Choragii est administratio, ut opportune in proscenium.» Quae vero adnotata Donati, ut quae corrupta essent, correxit West. ex coniectura sic: «Choragi fit artificio, ut opportune in proscenium veniat senex.»

46. *Dic. huic*) Sc. patri. *Mihi mal. paratum;* cf. Heaut. II, 3, 115.

47. *Sapis*) Verb. *sapere* proprio usurpatur de gustandi iudicio; deinde de intellectu, vel potius de acumine intelligendi, unde sapientia dicitur.

48. *Omnem rem, ut factum siet*) Notetur hic post *rem* sequi diversum genus. Nam rectius diceretur: *ut facta siet. Ordine.* Itid. Curt. VIII, 6: «Epimenes cuncta *ordine* exponit.»

ACTVS V, SCENA 5

LACHES. PARMENO

LACHES

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,
Neque agri neque urbis odium me unquam percipit.
Vbi satias coepit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem praestolare, Parmeno, hic ante ostium?

PARMENO

Quis homo 'st? ehem, salvum te advenisse gaudeo.

LACHES

Quem praestolare?

PARMENO

Perii! lingua haeret metu

Praestolare) C. G. m. sup. script. extram. syllab. *ris*, ut legatur *praestolaris*.

Ostium) V. I. *Thaidis*.

«Haec scena narrationem Parmenonis continet ad Lachetem de eo, quod Pythias, Chaeream in domo meretricia pro moecho deprehensum, dolose mentita est.»

Laches) Ab ἔλαχον verbi λαγχάνω, sortior, sorte vel hereditate obtineo.

1. *Ex meo prop. rure*) «Omnes villas comicas suburbanas esse, commoditatem ipsam nunc explicat et ostendit.» DONAT.

2. *Odium percip.*) Cf. supra III, 1, 14. *Odium*, «fastidium ex abundatia est.» GVYET. *Percip.*, capit.

3. *Fieri*) Pro nasci. Sic Plaut. Merc. V, 2, 102: «ficos *fieri* non malas.»

4. *Nost. Parm.*) Hinc apparet etiam servum a domino *nostrum* appellari.

5. *Quem praestol.*) Mire hic *praestolare* iungitur accusativo; at vero ap. Cic. dativo. *Praestol.* est, praesto esse, obsequi.

6. *Quis homo* etc.) Ita interrogat, quasi de improviso respiciens ad herum, iam aute sibi visum. *Salv. te* etc. Heaut. II, 4, 27.

7. *Ling. haer. metu*) Similit. Ovid. Am. I, 27: «pavido *lingua* retenta *metu*.»

LACHES

Hem, quid est? quid trepidas? satin' salve? dic mihi.

PARMENO

Here, primum te arbitrari id quod res est velim:
Quicquid huius factum'st, culpa non factum 'st mea.

LACHES

Quid?

PARMENO

Recte sane interrogas[illegible]. oportuit
Rem praenarrasse me. emit quendam Phaedria
Eunuchum, quem dono huic daret.

LACHES

Cui?

PARMENO

Thaidi.

LACHES

Emit? perii hercle. quanti?

PARMENO

Viginti minis.

LACHES

Actum 'st..

PARMENO

Tum quandam fidicinam amat hinc Chaerea.

LACHES

Hem, quid? amat? an iam scit ille, quid meretrix siet?
An in astu venit? aliud ex alio malum.

PARMENO

Here, ne me spectes: me impulsore haec non facit.

Salve) Par. ed. *salvae* sc. res.
Hinc) Sic Be. recte pro *hic* vulg.

10. *Huius*) Sc. rei; cf. supra I, 2, 122.

11. *Quid?*) Rogat, *Quid?* Nondum enim audivit rem ipsam. Nam servus trepidans vult se excusatum ante quam narraverit de qua re sermo sit.

15. *Hinc*) Δειχτικῶς. Nam proximae sunt aedes Thaidis.

16. *An iam scit ille quid* etc.) Miratur paler praecocitatem filii.

17. *An in astu ven.*) Εἰς τὸ Ἄςυ. Scilicet Athenae κατ' ἐξοχὴν dictae Ἄςυ, uti Roma urbs.» WEST. *Aliud ex alio*. Ilid. Cic. Fam. IX, 19: «Me quotidie *aliud ex alio* impedit.»

18. *Ne me spect.*) Statuendum est,

LACHES

Omitte de te dicere. ego te, furcifer,
Si vivo! sed istuc quicquid est, primum expedi.

PARMENO

Is pro illo eunucho ad Thaidem huc deductus est.

LACHES

Pro eunuchon'?

PARMENO

Sic est. hunc pro moecho postea
Comprehendere intus, et constrinxere.

LACHES

Occidi,

PARMENO

Audaciam meretricum specta,

LACHES

Numquid est
Aliud mali damnive, quod non dixeris,
Reliquum?

PARMENO

Tantum est,

LACHES

Cesso huc introrumpere?

PARMENO

Non dubium est, quin mi magnum ex hac re sit malum;

Thaidem) L. antiq. *hanc*, quod pronom. Fa. omitt. cum l. Bemb.
Huc) Sic Be. ex illo, quod exstat supra II, 3, 61. *Huc ded. est.*

senem oculos in Parmenonem defigere adeo, ut is respondeat, *ne me spectes*, a se tantum culpam remoturus.

19. *Ego te*) Per aposiopesin. Sub. ulciscar.

22. *Pro eunuch.*) Non interrogat, sed exhorrescit.

23. *Comprehend. i. et constr.*) Pythias supra 4, 33, non plus dixerat quam, *conligavit.*

25. *Mali damnive*) « *Damnum* ad emptionem eunuchi, *malum* ad comprehensum pertinet, » DONAT.

26. *Tantum est*) Formula abrumpendi sermonem, pro Nihil praeterea. Plaut. Cas. Prol. 87: « *tantum est*, valete. »

27. *Malum*) Poenam notat, qua servi solent affici. Per *malum* etiam fustis potest intelligi, quo dorsum percutiatur servorum. Andr. II, 5, 20, ubi nota.

Nisi quia fuit necessus, hoc facere; id gaudeo,
Propter me hisce aliquid eventurum mali.
Nam iam diu aliquam causam quaerebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret iis; nunc repperit.

Necessus) Sic l. Bemb. In antiq. *necesse*. Be. *necessum*. Hic Donat., qui legit *necesse*, adnotat: « *Necesse* est nomen. Nam *necessus*, *necessis* et *necessitas* et *necessum* lectum est. »

Iis) C. Hal. pro *iis* hab. *is*.

28. *Nisi*) Par. explic. pro sed. Itid. supra III, 4, fin. *Hoc facere*, i. e. fraudem simulati eunuchi revelasse seni. Hinc igitur fieri poterat, ut succurreretur filio periclitanti.

29. *Propter*) Per. Sic Cic. Brut. 26: « Ea suspicio *propter* hanc causam fuit. » *Hisce*, meretricibus, nominatim Thaidi atque Pythiae.

30. *Caus.*) « Nota causam pro occasione. » Donat.

31. *Quamobrem*) A constructione inchoata, ut saepe alias, declinavit. Alioqui non poneret *quamobrem*, sed quam ob causam. *Insigne aliq.* « Magnum et nobile facinus. » Donat. Ita Liv. I, 37: « *insignem* victoriam fecere. » *Nunc rep.* Cf. supra III, 3, 6. Dicitur etiam *reperire* uti invenire, qui cogitando aliquid consilii aut auxilii parat. Ad. IV, 3, 1. Ph. I, 4, 1; II, 1, 4.

ACTVS V, SCENA 6

PYTHIAS. PARMENO

PYTHIAS

Numquam aedepol quicquam iam diu, quod magis vellem evenire,
Mihi evenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans. (*denuo in risum erumpit*)
Mihi solae ridiculo fuit, quae, quid timeret, sciebam.

PARMENO

(*occultatus*)
Quid hoc autem est?

PYTHIAS

Nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi obsecro is est?

PARMENO

Me quaerit haec.

PYTHIAS

Atque eccum video. adibo.
(*cachinnans rursum.*)

Solae) *Solae*. Donat. « *Soli* regulariter dicitur, *solae* non recte, sed antique. »

Me quaerit haec) Sic libb. antiq. affirmate. Complur. recentt. *men' quaer. haec?* per interrogation.

« Pythias egreditur veluti irrisura Parmenonem, ut ipsa putat; egredi autem a Poëta cogitur, ut doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quaerens Parmenonem; aspectuq. eius ob nimium risum vix loqui potest. » DONAT.

1. *Numq. aedep. quicq.* etc.) Ordinem observa hunc: *Numq. aedep. quicq. mihi even. quod iamd. mag. vell. even. quam quod senex* etc.

2. *Errans*) « Non gressu *errans*, nec via, sed animo et opinione. » Do. Vera enim esse credit, quae commentita est Pythias per Parmenonem.

4. *Quid hoc* etc.) Ridentem miratur Parmeno. *Nunc id*, i. e. propter *id*.

5. *Obsecro*) Abunde positum; aut ut ornatum sermonis efficiat.

PARMENO

Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'?

PYTHIAS

Perii!

Defessa iam sum misera te ridendo.

PARMENO

Quid ita?

PYTHIAS

Rogitas?

Numquam pol hominem stultiorem vidi, nec videbo. ah,
Non possum satis narrare, quos praebueris ludos intus.
At etiam primo callidum ac disertum credidi hominem.
Quid? ilicone credere ea, quae dixi, oportuit te?
An poenitebat flagitii? te auctore quod fecisset
Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares.
Nam quid illi credis tum animi fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid est? iam scis te
periisse. (*denuo in risum effunditur.*)

Rogitas) MS. Lips. *rogas?*

Narrare) Sic Lindenbr. ex MS. Reg. In Be. Codd. *Non satis potest narrari.*

Ludos) Sic Be. colloc. Vulg. *quos lud. praeb.* C. G. m. sup. script. *de sene quem fecisti domum ingredi.* Huic glossaa etiam in Cod. Bruns. edito adduntur haec : *pulsantem ut senes solent.* Haecce adtuli, ut notas, quales illic essent, denotarem.

Periisse) V. I. *quia illusisti dominum tuum.*

6. *Perii*) Ridendo scilicet.

7. *Misera*) Comica vox, aut tragica, feminis praesertim etiam in re levi familiaris.

8. *Hom. stultiorem*) Sub. quam te, Parmeno, qui temere credideris, qui falsa pro veris narraveris.

9. *Narrare*) Dicere. Hec. II, 1, 12. *Ludos* i. e. ex errore senis paratos.

10. *Disertum*) *Disertum* dici h. l. pro experto s. prudente, id magis e contextu apparet, quam exemplis scriptorum.

12. *An poeniteb.*) Pro: *An parvum videbatur?* Cic. ad Attic. I, 20, ubi Heusing. Ad hoc Ernesti : « *Poenitere* nos eius rei dicimus eleganter, quae parva est, quacum contenti non sumus. » *Flagit.*, sc. in re venerea. Tac. Germ. 6, ubi Kapp.

13. *Ni*) Pro nisi. Itid. Liv. III, 60. « *Ni* copia pugnae fieret. »

14. *Nam quid* etc.) Respiciunt haec ad superiora III, 5, 63.

PARMENO

Hem! quid dixisti, pessuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi visum est, scelus! nos irridere?

PYTHIAS

Nimium.

PARMENO

Siquidem istuc impune habueris.

PYTHIAS

Verum.

PARMENO

Reddam hercle.

PYTHIAS

Credo.

Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minare.
Tu iam pendebis, stulte, qui adolescentulum nobilitas
Flagitiis, et eundem indicas. uterque in te exempla edent.

Irridere) Par. p. var. *illudere.*
Nimium) Par. et We. p. var. *nimirum.*
Hercle) Quid. libb. add. *vicem.*
Minare) L. antiq. *minitare.*
Stulte) Be. et Bo. *stulte.* Vulg. *qui stultum adolescentulum.* Non recte. Nam non tam Chaerea, uti Anglus censet, pro stulto poterit iudicari, quam potius servus, que pro flagitiis pendeat. C. G. ch. *qui stultum istum denobilitas adol.*
Nobilitas) V. I. *dehonestas.*
Vterque) C. G. m. et Bru. C. e. gl. ead. haec: *pater et filius.*
Exempla edent) Vterq. ill. Cod. explic. *tormentorum component.*

17. *Scelus*) Pro scelesta. « Sic enim res ipsa ponitur pro persona. » EVGR.

18. *Imp. hab.*) Cum ironia stomachosa. *Verum*, assentientis, cum irrisione. *Redd.*, sc. vicem, h. e. par pari referam. Ovid. Am. I, 6, 23. « *Redde vicem.* »

19. *In diem*) Sc. futurum cumq. remotum. Ph. V, 2, 16.

20. *Pendeb.*) H. e. pendens virgis caederis vel loris. Scilicet solebant servi vapulantes suspendi ad trabes. Ph. I, 4, 42. *Nobilitas*, sc. a *nobilis*, h. e. qui noscitur. Verb. autem *nobilitare* significat, notum facere, et in utramque partem accipitur. Cic. de Offic. II, 7: « cuius est praeter ceteros *nobilitata* crudelitas. » Huiusmodi est sup. 5, 31, *Insigne facere.*

21. *Exempla*) H. e. exquisita supplicia. Sed tota locutio similis est Ovid. Met. III, 579: « O periture, tuaque aliis *documenta dature.* » Id. ibid. IV, 431.

PARMENO

Nullus sum.

PYTHIAS

Hic pro illo munere tibi honos est habitus. abeo.

PARMENO

Egomet meo indicio miser, quasi sorex, hodie perii.

Abeo) Explic. C. G. m. *patre*, Cod. Hal. *Chaerea*. Longe vero aberrant uterque. Nam *abeo* non est quod, *ab illo*, sed verbum, sicuti discedo. Da. vert. *Adieu*. Sic fere it. interprett. al.

22. *Honos*) Pro praemio, mercede; uti gr. τιμή. Cic. ad Div. XVI, 9, « medico *honos* haberetur. »

23. *Egom. meo indic. miser* etc.) Huic dicto confine proverbiale est « *suo ipsius indicio periit sorex*, quod in eos dicitur, qui suapte voce produntur, v. Erasm. Adag. Addo Ausonium, qui hoc eod. utitur in sequentibus: « Latebat inter nugas meas libellus ignobilis: utinam latuisset: neque *indicio* suo, tanquam *sorex*, periret. »

ACTVS V, SCENA 7

GNATHO. THRASO

GNATHO

Quid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?

THRASO

Egone? ut Thaidi me dedam, et faciam quod iubeat.

GNATHO

Quid est?

THRASO

Qui minus quam Hercules servivit Omphalae?

GNATHO

Exemplum placet.
Vtinam tibi commitigari videam sandalio caput.

Nunc) Par. MS. *facis*. Quod glossema censeo esse.

Est) Be. hoc *est*, pro sua licentia, emisit ac substituit, *ais* ut monosyllabum. Sed *quid est*? uti supra III, 1, 37. Thrasonicum nobis quidem videtur. Quamquam ego in G. primo inveni, *quid dicis*? Quod Angli sane attingeret coniecturam.

Qui) Par. p. var. *Quid*. Totum mavult G. Fabricius dici a Gnathone. At ego Thrasoni tribuo, quippe qui, uti supra IV; 7, 13. *Pyrrho*, tid. hic Herculi ipse se confert.

« Inducitur in hac scena miles Thraso, ad Thaid. reverti velle, ut recipiatur, quoniam se intelligit exclusum esse, eius autem posterior vis est, quamquam hoc dissuadet parasitus. » EVGR.

1. *Quid nunc*) Supra IV, 7, 41. *Qua spe, aut* etc. Ecce Gnathonem, qui modo facillimus adulator erat, nunc militi desperationis auctorem! *ncept*. Cf. supra 4, 45 frequent. verb.

2. *Egone*) Sic interrogando post interrogation. praemissam. *Vt Thaidi me ded*. Verb. *dedere* de iis, qui bello victi se tradunt victori. Vide quam subito illa militis magniloquentia, supra IV, 7, ad timiditatem eam animi reciderit, ut mulieri se dedat. Quam vero timiditatem suam iste gloriosus exemplo Herculis ipsius excusat. *Fac. quod iub*. Ph. V, 9, 57.

3. *Qui min.*) Sc. serviam Thaidi.

Sed fores crepuerunt ab ea. perii!

THRASO

Quid hoc autem 'st mali?

Hunc ego numquam videram etiam. quidnam hic properans prosilit?

Perii) Tò *perii* aptius ego cum Erasmo Gnathoni perturbato exclamandum do, quam quod vulgo fit, Thrasoni, qui causam tantum stuporis illum rogitat, ipse non obstupefactus.

Etiam) Antiq. libb. divisim *et iam*.

Hic) *Hic* pronom. esse monet Be., non adverb. Al. *hinc*. C. G. m. *hic*, sed ab secunda manu insertum.

« Exempla sunt de Hercule ad Thrasonem, de Omph. ad Thaidem. » Schol. *Omphalae*. « *Omphale* Lydiae regina fuit, quae Herculem sibi servientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa calathum et colum, cultusq. femineos sagittis et clava leonisq. tegmine mutasset. » DONAT. *Exempl. plac.* Approbat Gnatho. Itid. adulator ille ap. Plutarch. Οὐ παῖς, inquit, Ἀχιλλέως, ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς εἶ.

4. *Vtunam tibi* etc.) Conversum haec ad spectatores dicere parasitum verisimile est. *Commitigari*) eleganter dicitur duri militis *caput*. Ad II, 4, 12. Sic it. Hercules, παιόμενος ὑπὸ τῆς Ὀμφάλης χρυσῷ σανδάλῳ. v. Lucian. D. D. XIII. *Sandal. Sandalium* est soccus, vel calceus muliebris, quo etiam puerorum nates caedere solebant; vid. Casaub. ad Pers. Sat. V, ubi versus sonat: « Nugaris solea, puer, obiurgabere rubra. » Quod exponit Pulmannus, eum vapulaturum *sandalio* meretriculae.

5. *Fores crep. ab ea*) Cf. supra II, 2, 51. *Ab ea*, Thaide, i. e. a Thaidis domo. *Quid hoc aut. est mali?* Significat Chaeream habitu ac veste eunuchi insignem horribilemque.

6. *Hunc*) Talem.

ACTVS V, SCENA 8

CHAEREA. PARMENO. PHAEDRIA. GNATHO. THRASO

CHAEREA

(*Catastrophe paratur. Chaerea de nuptiis suis laetissimus*)

O populares! ecquis me hodie vivit fortunatior?
Nemo hercle quisquam: nam in me plane Di potestatem suam
Omnem ostendere, cui tam subito tot contigerint commoda.

PARMENO

(*paulo remotior*)

Quid hic laetus est?

CHAEREA

O Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector. scin' me, in quibus sim gaudiis?

Potestatem) Par. p. var. *potentiam*.
Scin') Al. *scisne*.

«Exultationem haec scena continet, quod Chaerea consilium complere potuerit suum: est ergo hic allocutio gaudentis. Laudat ergo Parmenonem, se atque fortunam etc.» Ev.

1. *O populares*) Gr. ὦ δημόται. Ph. I, 1, 1: «Qui de populo meo ac civitate mea estis.» SCHOL.

2. *In me plane Di* etc.) Descriptio est summae felicitatis; qualis illa, Audr. V, 6, 9.

3. *Cui tam sub. tot.* etc.) Cf. Hec. V, 3, 35. In quem contulerint Dii tam multa *commoda*.

4. *Quid h. laet.* etc.) «Interponitur persona, ad quam gesta haec narret Chaerea, ut populus et miles instruatur, quid intus gestum sit.» DONAT.

Scis Pamphilam meam inventam civem?

PARMENO

Audivi.

CHAEREA

Scis sponsam mihi?

PARMENO

Bene, ita me Di ament, factum.

GNATHO

Audin' tu illum? quid ait?

CHAEREA

Tum autem Phaedriae
Meo fratri gaudeo esse amorem omnem in tranquillo: una 'st domus.
Thais patri se commendavit in clientelam et fidem;
Nobis dedit se.

PARMENO

Fratris igitur Thais tota 'st.

CHAEREA

Scilicet.

PARMENO

Iam hoc aliud est, quod gaudeamus. miles pellitur foras.

Omnem) V. I. *repulso Thrasone.*
Et) Par. in marg. *in* Andr. II, 1, 3.

6. *Spons.*) Participium, non nomen est.

7. *Audisne tu ill.* etc.) «Hoc vultu mutato et turbato dicitur.» DONAT. Scheller per graecism. explic. pro *audin' quid* ille *ait?*

8. *Vna est domus*) Sc. patris et Thaidis. West. addit: «post Pamphilae nuptias.» Ad. V, 7; 10.

9. *Th. patris se* etc.) «Id *προστάτην νέμειν* Atticis dictum. Qui vero cives non essent, sed inquilini, patronum autem non haberent, eo nomine in ius vocabantur, idque iudicium *ἀποστασίου δίκη* appellatum.» Turneb. adv. XII, 10. *In clientel. et fid.* Itid. Liv. XXXVII, 54. Scilicet ex iure applicationis se quis in *clientelam* alicuius commendabat. «*Clientela* est autem defensio et patrocinium, quib. et feminae gaudebant; aut si quis peregrinus se in civis alicuius Romani quasi patroni *clientelam* ac *fidem* dedisset.» Vid. Calvin. Lexic Iur. Ead. locut. Cic. p. Rosc. A. 37, ubi vid. Ernest. Clav. *

10. *Tota*) Ita in potestate fratris, ut ne pars quidem militi relinquatur. Itid. Liv. III, 59: «Quod adeo *toti* plebis fuissent etc. *Scilicet.* Signific. :. Nil dubium est.

CHAEREA

Tum tu, frater ubi ubi est, fac quam primum haec audiat.

PARMENO

Visam domum. (*abit.*)

THRASO

Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?

GNATHO

Sine dubio, opinor.

CHAEREA

(*secum*)

Quid commemorem primum, aut laudem maxume?
Illumne? qui mihi consilium dedit, ut facerem; an me? qui ausus sim
Incipere; an fortunam collaudem? quae gubernatrix fuit,
Quae tot res, tantas, tam opportune in unum conclusit diem;
An mei patris festivitatem et facilitatem? o Iupiter!
Serva, obsecro, haec bona nobis.

PHAEDRIA

Di vostram fidem! incredibilia

Sim) In uno Codd. Be. *aus. sum* probe propt. *dedit* et quod sequitur *fuit.*

Vnum) Par p. var. *hunc* pro *unum.*

Nobis) L. antiq. colloc. *nob. bona.* Nota, hic scenam finiri Cod. Goth. membr.

14. *Quid commem. prim.*) Similis magnificae ἀπορίας exempl. Virg. A. XI, 664.

15. *Vt facerem*) Supra II, 3, 97. *An me?* sc. magis laudem.

16. *Quae gubernatrix*) Cic. Attic. VIII, 4: « Fortuna dicitur *gubernaculum* manu tenere. » Vid. Heins. Introduct. ad Hesiod.

17. *Quae tot res*) Donat. singulas refert, « eunuchum, pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis occasionem vitii inferendi, patris interventum in nuptias. »

18. *Festivitat. et facilit.*) Cicero de Inv. I, 19. *Festivitatem* laudat orationis virtutem; quam Don. it. in dictis quaerit; *facilitatem* vero in animo et factis. Ad. V, 9, 26; II, 3, 8.

Parmeno modo quae narravit. sed ubi est frater?

CHAEREA

Praesto adest.

PHAEDRIA

Gaudeo.

CHAEREA

Satis credo. nihil est Thaide hac, frater, tua
Dignius, quod ametur. ita nostrae est omni fautrix familiae.

PHAEDRIA

Mihi illam laudas?

(*Secedunt ambo fratres in unam partem theatri; in altera colloquitur Gnatho cum Thrasone.*)

THRASO

Perii! quanto minus spei est, tanto magis amo.
Obsecro, Gnatho, in te spes est.

GNATHO

Quid vis? faciam.

THRASO

Perfice hoc,
Precibus, pretio, ut haeream in parte aliqua tandem apud Thaidem.

GNATHO

Difficile est.

THRASO

Si quid conlibitum 'st, novi te. hoc si effeceris,

Mihi) Be. ex libb. s. *Hui.* Quod quasi iuvet sententiam. Sed omitt. Fa. We. Lindenbr. al.

Quid vis faciam) Par. distingu. ut supra. Vulgo *quidvis faciam.*

Conlibitum 'st) Sic Donat. In l. antiq. *conlibuit.*

20. *Gaudeo — credo*) Sic gratulantur exsultantib. assentientes felicitatem. Andr. V, 4, 43, 44.

22. *Fautrix*) Hoc nom. cum eod. casu iunctum, quem verb. amat, unde ipsum derivatur. Hoc id. nom. verbale, Hec. Prol. 40. *Faut. fam.* Cf. Ph. V, 9, 60.

23. *Mihi ill. laud.*) «Scilicet amatori eius;» DONAT.

24, 25. *Perfice hoc precib. pretio*) Formulae speciem habet; cf. Phaed. V, 7, 18. Militi autem h. l. nihil relinquitur praeter *preces*, ut victo; et *pretium*, ut diviti. *Haer.* τὸ *haeream* ultimum genus beneficii est. *In p. aliqua.* Aliter supra I, 2, ubi idem primas partes posceret. *Tand.* pro saltem.

26. *Novi te*) Confidentis est et

Quod vis donum, praemium a me optato, id optatum feres.

GNATHO

Itane?

THRASO

Sic erit.

GNATHO

Si efficio hoc, postulo, ut tua mihi domus,
Te praesente absente, pateat; invocato ut sis locus
Semper.

THRASO

Do fidem, futurum.

GNATHO

Accingar.

PHAEDRIA

Quem hic ego audio?
O Thraso!

THRASO

Salvete.

PHAEDRIA

Tu fortasse, quae facta hic sient,

Donum) Al. *et.* Extrud. Par. Mu. Be. Al. Lectum olim ἀσυνδέτως.
Fidem) L. antiq. *ita.* Quod quia non in Bemb. est, Fa. delevit.
Sient) C. G. m. sup. script. *sint.*

multum ab altero exspectantis. Supra IV, 7, 8.

27. *Quodv. donum* etc.) *Optare* est eligere. *Ferre* est accipere. Ovid. Met. II, 44.

29. *Te praes. absente*) «Proverbiale hoc est, ut ultro citro, digna indigna, velit nolit.» Don. *Invocato*, h. e. non vocato. Itid. Cim. 4: «ut quos *invocatos* vidisset in foro, omnes devocaret.» Ibid. Fischer. «Parasitus desiderat, ut nunquam vocatus, semp. tamen veniat ad coenam.» Evgr. Itid. Hor. Ep. I, 15, 28, ubi Lambin. «Scurra alienarum mensarum insidiator: qui risum movebat divitib. pastus causa.»

30. *Accingar*) Rem aggrediar. *Accingi* enim dicuntur qui ad magnas res eunt suscipiendas. Siquid. vett. Romani togam laxam atque defluxam succingere solebant, ut expeditiores essent ad opus aliquod faciendum. *Do fid. futurum* sc. esse. Cic. Fam. V, 12: «Quamcumq. ei *fidem dederis*, praestabo.»

31. *Tu fortasse* etc.) Dicit haec minaciter adolescens ac superbe.

Nescis.

THRASO

Scio.

PHAEDRIA

Cur ergo in his ego te conspicor regionibus?

THRASO

Vobis fretus.

PHAEDRIA

Scin' quam fretus? miles, edico tibi,
Si te in platea offendero hac post unquam, quod dicas mihi:
Alium quaerebam, iter hac habui; peristi.

GNATHO

Heia, haud sic decet.

PHAEDRIA

Dictum 'st.

GNATHO

Non cognosco vestrum tam superbum.

PHAEDRIA

Sic erit.

GNATHO

Prius audite paucis: quod cum dixero, si placuerit,

Quam) V. I. *quantum.*
Vnquam) In MSS. Pall. teste Pareo *nihil est.*
Dicas) L. antiq. *nihil dicas.*
Vestrum) MSS. Pall. tres *vostrum genus.*

32. *In his regionib.*) « Intellig. simplicit. vias et plateas urbis. Est autem *regio* maior pars oppidi. Sic Roma olim in quatuor, ab Augusto in quatuordecim *regiones* divisa fuit.» WEST.

33. *Scin', quam fret.*) « Etsi praesumis, inquit, de nobis; praedico, ut scias istam nos habere sententiam.» EVGR.

34. *In platea hac*) Scilicet circa domum Thaidis. *Si te offendero — peristi.* Simile dictum Cic. p. Rab. Posth. 11, ex persona Caesaris; « *si te* secundo limine hic *offendero*, *moriere.*» *Quod*, etsi, quamvis.

35. *Heia*) Interiect. admirantis. Heaut. V, 5, 19. *Haud sic decet*, Cic. orat. 74. «Quod decet, id aptum est tempori et personae.»

36. *Dict. est*) Formula comminandi et asseverandi. Ead. significatione *dixi*, Ph. II, 3, 92. *Vestrum* Ellipsis. Andr. IV, 5, 22, et Hec. V, 4, 20. Al. suppl. genus. *Sic erit.* Significat, ipse experieris.

37. *Audite pauc.*) Cf. Andr. III, 3, 4. *Si placuerit* sc. vobis. Itid. *sis*, si vis; cf. supra IV, 7, 29, not.

Facitote.

PHAEDRIA

Audiamus.

GNATHO

Tu concede paulum istuc, Thraso.

(*Abire iubet Gnatho quasi volentem, qui rem sibi confieri aliena opera malit, quam sua.*)

Principio ego vos credere ambos hoc mi vehementer volo,
Me huius quicquid faciam, id facere maxime causa mea:
Verum si idem vobis prodest, vos non facere, inscitia'st.

PHAEDRIA

Quid id est?

GNATHO

Militem ego rivalem recipiendum censeo.

PHAEDRIA

Hem!

CHAEREA

Recipiendum?

GNATHO

Cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
Et libenter vivis; et enim bene libenter victitas.

Recipiendum) L. antiq. *Ph. Hem recipiendum?* Hanc oration. sic a Be. uti supra inter duas personas contra om. Codd. divisam ac distinctam recepi quidem in textum, sed parum abest, ut ab ingenioso. viro tam scite persuadente ad vulgat. lectionem recedam.

Et) Be. ex uno *Vt* pro *Et.*

Enim) Disiungi vult Fa. *et enim.* Be. verba *et enim-victitas* uncinis inclusit.

38. *Audiam.*) Sc. eum. *Tu concede p. ist.* Cf. supra IV, 4, 38.

39. *Principio*) Cf. Audr. I, 3, 6, not.

40. *Huius*) Sc. rei. Itid. supra I, 2, 122.

41. *Idem*) H. e. *quod max. mea causa* facio, vs. 40.

42. *Recipiend. cens.*) «Hoc deliberativum est ut qui suadet, aliquam sententiam dicat.» EVGR.

43. *Modo*) Dubius ipse Donat. est, *modo* significet tantummodo, an sit adverb. temporis.

44. *Libenter*) «Laute, hilariter.» BENT. Itid. «*libenter* coenare.» Cic.

Quod des, paulum 'st; et necesse est multum accipere Thaidem,
Vt tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo.
Ad omnia haec magis opportunus, nec magis ex usu tuo,
Nemo est. principio et habet, quod det; et dat nemo largius.
Fatuus est, insulsus, tardus; stertit noctesque et dies;
Neque tu istum metuas, ne amet mulier. facile pellas, ubi velis.

PHAEDRIA

Quid agimus?

GNATHO

Praeterea hoc etiam, quod ego vel primum puto,
Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius.

Tuo) Post *tuo* distingu. We. ac Mu. recte. Al. continuant sermonem perplexe.

Tardus) Be. *bardus*. Quam conicctur. Ru. elegantem dicit, sed non necessariam.

Hominem) Sic l. antiq. In Be. Codd. 900 annorum *homo nemo*.

Fin. II, 8. *Enim*, affirmantis pro vero. *Bene libent. victitas.* Plaut. Most. I, 51, 1: «me *victitare* pulchre.» *Bene viv.* Cf. Hec. III, 5, 11. Signific. laute delicateq. *Vivere*. Inde *bona vita* dicitur, Senec. ep. 123.

45. *Quod des, paul. est*) Ph. I, 2, 34. *Mult. accip. Thaid.* Quippe quae *sumptuosa* meretrix; uti Heaut. II, 1, 15.

46. *Vt tuo am. supp.* etc.) *Vt* abunde tibi sit ad alendum et fovend. amorem. Itid. Cic. de Offic. I, 4: «parare ea, quae *suppeditent* et ad cultum et ad victum.»

47. *Ex usu tuo*) H. c. «nec est aliquis qui magis sit ex tua utilitate.» Evgr.

48. *Hab.*) Eleganter *habere* dicuntur divites. Cic. Fam. VII, 29. *Et dat n. largius.* Sic dederat dudum ipsi Thaidi. Supra I, 2, 40.

49. *Fat. est insuls. tard.*) Bent. notat, in hoc acervo vitiorum decrescere sententiam. *Tardus* quippe, inquit, minoris contumeliae est, quam aut *fatuus* aut *insulsus*. Donat. *tardum* in Venerem esse vult. *Fatuus*. Vid. Ind. Sunt qui *fatuum* animo putant, *insulsum* dictis. *Stertit.* Plus est quam dormit. Hor. Sat. I, 3, 18: «diem totam *stertebat*.»

50. *Mulier*) Sc. Thais.

52. *Accip.*) Pascit. *Accipere* enim est, ut excipere, verb. convivale. Hor. Sat. II, 8, 67: «ut ego *accipiar* laute.» Laur. Vall. VI, 7. *Prolix.* largius, benignius. Ad. V, 8, 20. A. Gell. VII, 3.

CHAEREA

Mirum ni illoc homine quoquo pacto opu 'st.

PHAEDRIA

Idem ego arbitror.

GNATHO

Recte facitis. unum etiam hoc vos oro, ut me in vostrum gregem
Recipiatis; satis diu iam hoc saxum volvo.

PHAEDRIA

Recipimus.

CHAEREA

Ac lubenter.

GNATHO

At ego pro isto, Phaedria, et tu, Chaerea,
Hunc comedendum et deridendum vobis propino.

CHAEREA

Placet.

Arbitror) Sic Be. mutavit vices personarum. Da prius, inquit, Chaereae, posterius Phaedriae, qui amator Thaidis ad consensum tardior esse debet.

Volvo) Al. *vorso*. Var. etiam Cic. ac Virg. Editt. in eod.

Deridendum) Al. *bibendum*.

Propino) Var. MSS. Pall. *praebeo. praebebo*. R. *propinabo*.

54. *Recte facitis*) Approbatio est, cum gratiarum actione. *In vestr. greg.* h. e. inter vestros convivales. Ad. III, 3, 8.

55. *Sat. d. i. hoc sax. volvo*) «Vel respicit de Sisypho fabulam vel militem *saxum* vocat, h. e. stupidum. «Heaut. IV, 7, 3, et V, 1, 44. Hec. II, 1, 17. Sed Erasm. in Adag. «Proverbiali tamen hoc, ait, *sax. volvere*, gr. λιθὸν κυλινδεῖν, uti Gnatho videtur; quod in eos dicitur, qui inexhausto quopiam atque inutili labore fatigantur.»

56. *Ac lubent.*) Partic. *ac* continuat orationem, quae tota esset, *recipimus* te, ac lubenter.

57. *Hunc comedend. et derid. vob. prop.*) Phrasis est parasitica. Simi-lit. Plaut. IV, 7, 25: «Iamne illum *comesurus* es?» Est enim *comedere* aliquem pro alicuius absumere bona. Heaut. III, 1, 53. Huc pertinet Iuven. Sat. I, 28, 29: «— una *comedunt* patrimonia mensa. Nullus iam parasitus erit.» *Deridend. propino.* Haec duo non nisi per duram catachresin iunguntur. Nam *propinare* vel προπίνειν proprie dicitur is, qui vinum, quod in poculo est, summis labris delibat, idque alii ebibendum tradit ita ut eum nominet, cui poculum traditurus sit; quod quidem signum erat honoris. Vid. Fisch. ad Anacr. Od. IV, 3. Insup. vid. Erasm. sub voce, *propinare deridendum*. Add. Plut. Περὶ κολ. κ. φιλ. §. 275.

PHAEDRIA

Dignus est.

GNATHO

Thraso! ubi vis, accede.

THRASO

Obsecro te, quid agimus?

GNATHO

Quid? isti te ignorabant, postquam eis mores ostendi tuos,
Et conlaudavi secundum facta et virtutes tuas,
Impetravi.

THRASO

Bene fecisti. gratiam habeo maxumam.
Numquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.

GNATHO

Dixin' ego in hoc esse vobis Atticam elegantiam?

Est) V. I. *ut sit in amicitia nostra.*
Ignorabant) V. L. *quis esses.*
Elegantiam) Pall. Codd. teste Par. *eloquentiam.* Itid. C. G. m. In C. G. ch. fallit scriptura.

58. *Dign. est*) Sc. qui *deridendus* propinetur. *Quid agim.* Sic it. Ctesipho dubius ad Syrum in Ad. IV, 1, 22.

60. *Conlaud.*) Siquidem parasitus est, *collaudavit.* At stultus et credulus miles non parasitum eum adulatoremve novit, sed Gnathonem amicum. *Facta et virtut.* Vtrumque ironice sumendum. Sed *facta* militib. adscribuntur. Liv. X, 22: «Esse praeterea viros natos militiae *factis* magnos etc.» *Virtutes* per euphemism. pro vitiis posuit.

61. *Impetravi*) Scilicet quod rogaverat Gnatho, vs. 42. *Grat. hab. max.* Hoc comice satis; quod miles *habet gratiam* iis, qui se illuserunt, eamq. *maxumam.*

63. *Attic. elegant.*) «*Elegantiam* morum et sermonis *Atticam*, quae erat summa, uti Romanis urbanitas, ironice dicit, pro ruditate hominis ineptissimi.» Omnino autem genus militum ap. Roman. rudis linguae haberi, patet ex Liv. II, 56, dicente: «rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoque.» Id. X, 22: «viros natos militiae, ad verbor. linguaeq. certamina rudes.» Nec igitur audiendi sunt qui, Eugr. auctore, somniant, hoc versu de Terentio ipso dici, qui comoediam scriberet ita, ut in se haberet *Atticam* h. e. Menandri *eloquentiam*, qui fuerit Atticus. Inde simul patefit hoc certe, tunc temporis lectum esse *eloquentiam*.

PHAEDRIA

Nihil praetermissum est. ite hac. vos valete et plaudite.

Praetermissum) Leg. Mn. at G. Fabric. *praeter promissum.*
Ite hac) L. antiq. *omnes*. Sed nullus lib. scriptus, id quod Famonet, hab. diction. *omnes*. Habet autem chartac. Goth., quem ille non vidit. Post voc. *hac* sequitur in C. G. m. pro glossa, *ad domum illius*; et in contextu signum aut lit. ω.
Plaudite) In C. G. m. finem faciunt verba : *Calliopius recensui.*

64. *Nihil praet. miss.*) Incertus est hic Donat. quomodo interpretetur. Eugr. tamen haec notat : « Omnia quae dixisti, invenimus in milita etc. et nihil est vel erit praeter id quod diximus. » Vertit Dacer. « *Rien n'y manque ;* » cum nota addita : « Phaedria *veut dire, il ne manque rien au portrait que tu nous as fait de lui ; nous trouvons en lui tout ce que tu nous en as dit.* » *Hac*, sc. via. Supra I, 2, 7; Heaut. IV, 4, 21. *Vos val. et plaud.* Vid. ad Ph. fin. *valete.* Est verb. salutandi discedentium actorum. Addo schol. Guelf. quod est : « finita comoedia invitat Calliopius auditores ad plausum dicens *valete.* »

HEAVTONTIMORVMENOS

HEAVTONTIMORVMENOS TERENTII

Acta ludis Megalensibus, L. Cornelio Lentulo et L. Valerio Flacco Aedilibus Curulib. Egerunt L. Ambivius Turpius et L. Atilius Praenestinus. Modos fecit Claudii. Graeca est Menandru. Acta primum tibiis imparibus, deinde duabus dextris. Acta III. Edita M. Iuventio (1) et Ti. (2) Sempronio Consulibus.

(1) Al. scr. *Iuvencio.*
(2) Al. *M.* male. Nam *Ti.* cognomen in antiquis lapidibus exstat.

Modos fecit. Da. more suo: « fit la Musique ». Plura vid. Didasc. Andr.

Claudii Ellipsis graeca, libertus. Flaccus enim erat *Claudii* libertus.

Graeca est Menandru; Cf. Prol. vs. 4.

Deinde, hoc est secundum. Nam modo *primum* praecessit.

Tibiis imparibus. Quae sunt *impares tibiae*, inaequales habent cavernas, et Serranae quoque dicuntur. Sunt enim bifores non pari modulatione compositae. Vnde Varro ait: « Tibia Phrygia dextra unum habet foramen, sinistra duo, quorum unum acutum sonum habet, alterum gravem ». Patet igitur, *impares* tibias etiam dici posse sinistras.

Duabus dextris. « Notum est, veteres musicos duas simul tibias inflasse, dextra manu dextram tibiam, laeva sinistram ». Bo. Quando vero dextrae tibiae gravem sonum edebant, sinistrae acutum, sequitur inde, ut Eunuchus primum acta sinistris tibiis, deinde dextris, e mixta modulatione in seriam verteretur. Quo fere soni tibiarum discrimine observato, illi apud Herodot. lib. I: *αὐλοὶ ἀνδρήϊοι* et *αὐλοὶ γυναικήϊοι* facile intelliguntur.

M. Iuvent. et Tit. Sempr. Coss. Hi consules anni ab Vrbe Condita 540 notantur.

FABVLAE INTERLOCVTORES

ANTIPHILA, *virgo Cliniae amata.*
BACCHIS, *amica Clitiphonis.*
CHREMES, *senex, pater Clitiphonis.*
CLINIA, *adolescens, filius Menedemi.*
CLITIPHO, *adolescens, filius Chremetis.*
DROMO, *servus Menedemi.*
MENEDEMVS, *senex.*
NVTRIX.
PHRYGIA, *ancilla.*
SOSTRATA, *Chremetis uxor.*
SYRVS, *servus Chremetis.*

PERSONAE MVTAE.

ARCHONIDES, *senex.*
CRITO, *senex.*
PHANIA, *senex.*
PHANOCRATES, *senex.*
PHILTERA, *avus.*
SIMVS, *senex.*

C. SVLPITII APOLLINARIS PERIOCHA

IN TERENTII HEAVTONTIMORVMENON

In militiam proficisci gnatum Cliniam,
Amantem Antiphilam, compulit durus pater:
Animique sese angebat, facti poenitens.
Mox, ut reversus est, clam patrem divortitur (1)
Ad Clitiphonem. is amabat scortum Bacchidem.
Cum arcesseret cupitam Antiphilam Clinia,
Vt eius Bacchis venit amica, ac servolae
Habitum gerens Antiphila, factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho. hic technis Syri
Decem minas meretriculae aufert a sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

(1) Al. *devert.*

PROLOGVS

Ne cui sit vestrum mirum, cur partes seni
Poeta dederit, quae sunt adolescentium,
Id primum dicam; deinde, quod veni, eloquar.

In hac Fabula desunt Donati, quod dolendum est, notae atque variae lectiones. Quae vero perierint, an plane nullae eius fuerint, non constat. Veruntamen in Donati locum substitutae exstant Ioan. Calphurnii Brixiensis, seculo circiter 16 demortui, animadversiones in hanc Fabulam seu commentarius.

Partes) In C. G. m. lego, ni scriptura fallor, *praecipuas.*

Seni) V. I. *Menedemo.* Quae supra est metri notatio, ex Prisciano desumpsi.

Quod) Par. in marg. ex Pall. *quo.* C. G. m. gl. interlin. *propt. quod inchoavi hunc prologum.*

«*Prologus* concitatus: nam et se purgat, et adversarium acriter tenet.» CALPHVRN.

1. *Ne cui sit* etc.) Ante omnia conferendi sunt versus in Adelph. Prol. 22, 23, quos Terentius ex Plauto mutuatus est. Ex his vero locis Bentl. coniicit, prologos ab aliis quibusd. pronuntiari solitos, non ab actoribus, qui primi in scenam veniant, quive primas partes agant; et credit idem, Terentium contra morem prologi *partes* Ambivio, ipsi totius gregis domino eidemq. iam *seni* dedisse. Etiam West. monet cum aliis, prologi *partes*, quas adolescentes agere solerent, *seni* a Poëta esse demandatas. *Partes*, h. e. munus aut officium sc. prologi recitandi. Hor. A. P. vs. 315. Gallis est id. *le rôle. Seni* sc. mihi.

3. *Id prim. dicam, deinde* etc.) Partitio dupla est, per *primum* et *deinde;* quae torsit iam dudum interpretes. Ego quid. Lindenbrochio assentior dicenti: ut propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo. Nec audio Palmerii et Guyeti inversum ordinem: *Id dicam deinde; primum quod veni eloquar.* Igitur nos utrumq. illorum relinquimus, ac potius cum Lindenbr. WEST. Sincero, aliis censemus, prologum inde ab hoc

Ex integra Graeca integram comoediam
Hodie sum acturus, Heautontimorumenon:
Simplex quae ex argumento facta est duplici.
Novam esse ostendi, et quae esset; nunc qui scripserit,
Et cuia Graeca sit, ni partem maxumam
Existimarem scire vestrum, id dicerem.
Nunc, quamobrem has partes didicerim, paucis dabo

Acturus) V. I. *recitaturus.*
Heautontimorumenon) Etiam ceteras, ut hanc, Terentii comoedias graece habemus inscriptas; quamvis haec, latino quoque *se ipsum cruciantis* titulo citata passim obvenit.
Simplex) Sic T. Fa. Be. al. Nam vulg. leg. *Duplex.*
Duplici) Sic Be. At. Eu. *simplici.* Proinde var. *Duplex-simplici.* Eu. *Simplex-duplici.* Be. *Simplex-simplici.* Lessing.

loco exponere usq. ad vs. 16, quae per *primum* indicaret exponenda. Inde rursus quae ad finem sequuntur, referre possumus ad *deinde.* Ceterum fere eund. constructionis ordinem habemus apud Liv. V, 4: «Atque ego, quam hoc consilium — necessarium fuerit, *postea* disseram: *nunc* de ipsa conditione.»

4. *Ex integra Graeca*) «A nullo tractata, nunq. e Graeco traducta.» West. Not. Calph.: «Terentius Hecyram et Phormionem ab Apollodoro transtulit, reliquas quatuor a Menandro.»

5. *Acturus*) Conf. Enn. Prol. 19. *Heautontim.* Menander Ἑαυτὸν τίμωρούμενον scripsit. Vid. Cic. Tusc. III, 27. Sed quod genus poenae sit τιμωρία, exponit Gellius. Notandum est praeterea, huic fabulae Menandri graecae, quae facta est ab Terentio Latina, nomen eundem reservàsse, ne Graeci nominis euphoniam perderet: quum Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Graeca transferre.

6. *Simplex*) «H. e. una fabula, sed argumentum *duplex*: senes duo, adolescentes duo, amicae duae: varii prors. affectus, varii eventus; qui tamen arte Poëtae sic copulantur et contexuntur, ut in unam et simplicem fabulam coalescant.» Bentl. Atque ita duplici argumento quamque videmus esse comoediarum Terentii, excepta Hecyra. Nam ex binis Graecis fabulis singulas constat esse factas Latinas; uti ex Andria et Perinthia Menandri Andriam Terentii; similiter eiusd. Eunuchum ex Eunucho et Colace illius.

7. *Novam*) «Scilicet quae nunc primum in scenam procedit.» Evgr. *Ostendi* sc. Latinis. *Et quae esset*, h. e. «quo nomine vocaretur.» Calph. *Qui scripserit.* Latine scilicet Terentius. «Nam etiam Latini scriptoris nomen in Prologo interdum dicebant; quem alioqui pars magna spectatorum ignoraverit.» Bentl. *Qui* pro quis; uti multoties ap. Terent.

8. *Cuia Gr.*) Scilicet Menandri.

10. *Didic.*) «Docet poëta, *discit*

Oratorem esse voluit me, non prologum;
Vostrum iudicium fecit, me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit a facundia,
Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.
Nam quod rumores distulerunt malevoli,
Multas contaminasse Graecas, dum facit
Paucas Latinas, id esse factum hic non negat,
Neque se id pigere, et deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum, quo exemplo sibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.

Prologum) V. I. *locutorem.*
Facundia) Id. *latina eloquentia.*
Negat) C. G. m. sup. script. *Terentius.*

actor, edunt magistri.» CALPH. Hec. Prol. II, 6. *Has part.* «huius comoediae actus.» SCHOL. *Paucis,* «Fastidium tollit.» SCHOL. *Dabo*, docebo. Virg. B. I, 19: «iste Deus qui sit, *da* Tytire nobis.» Ter. Ph. V, 6, 37.

11. *Oratorem*) Orator est cui causa defendenda mandatur; vid. Donat. ad Hec. Prol. II, 1.

12. *Vostr. iudic. fecit*) Vos iudices constituit. Sic Liv. XLIII, 16.

13. *Poterit*) Absolute pro valebit. *A facund.* «Praepositio *a* eleganter ponitur pro quod attinet.» TVRSELL.

14. *Quant. ille potuit* etc.) H. e. «non degenerabo ab eo, qui cogitavit.» EVGR. *Commode* bene, pulchre. Hec. I, 2, 33. *Cogitare*, meditari. Phaed. III, Prol. 38.

15. *Orat.— dict.*) Orationem dicere, id significare videtur, quod ap. Cic. orare, i. e. agere dicendo.

16. *Nam quod*) Formula transcendendi et connectendi, ut Cic. Att. III, 10, et Terent. Ad. Prol. 15. *Distul.* «in diversum dissemiuarunt.» EVGR. *Malevoli.* Numero plurali utitur pro singulari, sc. veteris poëtae. Audr. Prol. 6.

17. *Contaminasse*) Cf. Andr. Prol. 16.

18. *Fact. non neg.*) «Non negat factum, sed sibi licere demonstrat, et licere scilicet per aliorum exempla.» EVGR.

19. *Autum.*) «Non putare tantum, sed et publice profiteri est *autumare.*» WEST. Plaut. Men. V, 2, 8. A. Gell. XV, 3.

20. *Hab. bon. exempl. quo* etc.) Sic Andr. Prol. 19. *Bonor.*, «videlicet *Plauti*, *Naevii*, *Ennii*, quos auctores Terentius habet, ut in Prol. Andr. fatetur.» CALPH. *Exempl. quo exemplo.* Huiusmodi repetitio nominis cum relativo pron. familiaris est it. Caesari B. C. II, 18: «*Loci* natura, quem locum etc.»

21. *Licere id fac. quod* etc.) Conf. Eun. Prol. vs. 41.

Tum quod malevolus vetus poeta dictitat,
Repente ad studium hunc se applicasse musicum,
Amicum ingenio fretum, haud natura sua,
Arbitrium vestrum, vestra existumatio
Valebit. quare omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquum possit, quam aequum oratio.
Facite aequi sitis; date crescendi copiam,
Novarum qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis; ne ille pro se dictum existumet,
Qui nuper fecit servo currenti in via

Hunc) Id. sup. script. *Terentium.*
Amicum) V. I. *amicorum.*
Sua) Id. *quia non est civis romanus.*
Iniquum) C. G. m. sup. script. *iniquorum.*
Aequum) *Aequorum.*
Ille) Ibid. gl. *malevolus.*

22. *Malev. vet. poeta*) Luscius scilicet. *Vetus*, «per vituperationem, cariosus et quasi rancidus.» Calph.

23. *Musicum*) Poëticum. Ph. Prol. 17: «Videlicet poëtam elegantem. Nam *musicus* latine dicitur elegans, ἄμουσος vero graece inelegans.» Cal.

24. *Amic. ingen.*) Laelii scilicet ac Scipionis, quorum amicitia ac favore Terentius maximopere usus est. Et ab illis viris, Nostrum fama erat in scribendo adiutum. Ad. Prol. 15. *Natura. Natura* est indoles hominis; cf. Nep. Alcibiad. 1.

25. *Arbitr. vestr.*) Paene id. est quod *Vestr. iudic.* vs. 12. *Existimatio*, iudicium; cf. infra II, 3, 41.

26. *Valeb.*) Pro praevaleb. «*Valere* dicitur homo, qui gratia superat ceteros. West. *Oratos volo*, Hec. IV, 2, 14, ubi nota.

27. *Ne plus. iniq. p. quam* etc.) Itid. Plaut. Rud. III, 2, 4: «ne impiorum potior sit pollentia Quam innocentium.» Sunt vero *aequi* faventes, *iniqui* adversarii.

28. *Date*) Sc. iis. *Cresc.* «Dicitur *crescere* eleganter de hominib., qui famam nominis consequuntur.» Ruhnken. Itid. Liv. I, 47: «omnib. locis *crescere* (fama augeri) Tarquinium.» De gerundio *crescendi* pro crescendarum sc. comoediarum vid. Perizon. ad Sanct. Min. lib. III, 8.

29, 30. *Novarum qui etc. Sine vitiis*) Sensus est: *qui* poëtae novas spectandas praebent vel sane probandas. Hoc fere id. rogat Noster spectatores in Andr. Prol. fin. Constructionem periodi serva hanc: *date c. copiam* iis, *qui fac. copiam* vobis etc. Perturbant hunc sensum, qui post *novorum* commate distinguunt. *Sine vitiis.* Sunt nimirum Terentii fabulae *sine vitiis*, quibus contra scatent comoediae Luscii. Eun. Prol. 4.

31. *Fecit*) Introduxit, exhibuit. Illud autem vitio datur Luscio, quod populum in scenam induxerit cum servo loquentem. Praeterea idem peccavit, quod *servum currentem*, et populum illi in via decedentem in

Decesse populum: cur insano serviat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, nisi finem maledictis facit.
Adeste aequò animo; date potestatem mihi
Statariam agere ut liceat per silentium,
Ne semper servus currens, iratus senex,
Edax parasitus, sycophanta autem imprudens,
Avarus leno adsidue agendi sint mihi
Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea causa causam hanc iustam esse animum inducite,

Decesse) Ibid. sup. script. *Decessisse.*
Serviat) Ibid. gl. *populus.*
Silentium) Ibid. gl. *ne ibi sit murmur, ut audiatur nova fabula.*
Senex) C. G. ch. a dictionib. *irat. sen.* incipit vers. sequentem.
Agendi) V. I. *introducendi.*
Mihi) C. G. m. *seni.* Itid. C. Hal. omisso *mihi.* Sed illa vox *sen*; ant pro glossa primo fuisse, aut deinde in textum irrepsisse, aut deniq. per incuriam librarii e versu 43, huc reducta videtur.

scenam induxit; quae vero inde abesse debent, et indecora sunt.

34. *Novas*) Comoedias. *Nisi finem* etc. Huiusmodi comminatio in Andr. Prol. 22, 23.

35. *Adeste aequo animo*) Cf. Andr. Prol. 24, not.

36. *Statariam*) Scil. comoediam. *Statariae* opponitur motoria. Illa autem tranquilla est, haec tumultuosior; a statariis actibus vel motoriis. *Agere. Agitur* fabula, quum recitatur; *stat*, quum placet.

37. Quae nunc adferuntur vel enumerantur in sequentibus, ea propria videntur esse personarum. Nam servi est currere, senis irasci; parasitus edax est etc. Quorum tamen actionibus motoria fit comoedia, propterea seni tranquillo minus conveniens. *Serv. currens.* Plaut. Poen. III, 1, 19: «*servile* esse duco festinantem *currere.*» Addo Ter. Hec. III, 4, ubi vs. 29. Pamphilus ad servum: «*curre.*» *Irat. senex.* Etiam *senes* Terentii ex parte more suo irascuntur, ut Simo, Demea, Laches, Chremes.

38. *Edax parasit.*) De parasitorum personis ex Graecorum aetate in posteriorem translatis licet passim videre Cic. Hor. Lucian. Plutarch. Athen. Aleiphron. al. suo quemque modo agentes. *Sycoph.* Cf. Andr. IV, 5, 20. Add. ex Sturz. Lexic. Xenoph. συκοφάντης, calumniator, delator.

39. *Avar. leno*) *Leno* prae ceteris *avarus* est, ut it. Saunio in Terent. Adelphis.

40. *Clam. summo, cum lab. max.*) Dacer. vert. *aux dépens de mon poumon, et avec bien de la peine.*

41. *Mea causa*) Cf. infra V, 5, fin. *Causa causam.* Paronomasia. Hec. Prol. II, 47.

Vt aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui scribunt, nil parcunt seni.
Si qua laboriosa est, ad me curritur;
Si lenis est, ad alium defertur gregem.
In hac est pura oratio. experimini,
In utramque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam avare pretium statui arti meae,
Et eum esse quaestum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vestris commodis;
Exemplum statuite in me, ut adolescentuli
Vobis placere studeant potius quam sibi.

Si qua) L. Bemb. *Si quae*. Retinet Be. metri causa.
Si) Sie I. Bemb. In Codd. Be. *Sin*.
Defertur gregem) V. I. *stultorum poetarum*.
Me) Id. *bene audiendo fabulas meas*.
Adolescentuli) Id. *poetae provocati meo studio*. Not. Hos binos versus ultimos Gu. immerito addititios vocat.

42. *Minuatur*) Attenuetur. Andr. II, 3, 18. Aut Hor. Ep. I, 18: *minuat* « pro tollat, evellat. » LAMBIN.

43. *Novas*) Sc. comoedias.

44. *Laboriosa est*) Sc. comoedia agenda. *Ad me curr.* Cum stomacho dictum. Sie Andr. I, 5, 16.

45, 46. *Si len. est*) *Lenis* oratio ac *pura* simul. Vid. Donat. in vita Terentii, ubi Caesar narratur illi tribuisse *purum* ac *lenem* sermonem Menandri. Quae vero *pura* sit *oratio* seu purus sermo, de hoc vid. ad Heren. IV, 8: « *Orationis* genus, ad usitatissimam *puri* sermonis consuetudinem demissae. » *Gregem*, sc. histrionum. Ph. Prol. 32. Aut ut Lenzius putavit, adolescentes, Prologum agentes; cf. vs. 2. *In hac*. Intellige, stataria; quae vero est Heautontimorumenos. Cuius enim senio suo convenientis princeps actorum petit sibi audientiam placidam atque tranquillam; maxime tamen quod laboriosa sit in agendo. *Experimini*; cf. Prol. 25.

47. *In utramq. part.*) Quo haec referantur incertum est. Tamen West. videtur recte iudicare, comoediam innui, qualis Eunuchus, et statariam Heautontimorumenon, laboriosam et lenem.

48. *Si*) Pro siquidem. Andr. I, 5, 57. *Pretium*. Scilicet quo vendi solent fabulae magistratui *arti meae*; cf. Ph. Prol. 17: *artem musicam*. Ceterum vid. Hec. Prol. 41 seqq. ubi hi tres abhinc versus transcripti.

49. *In anim. ind.*) Haec phrasis absq. praeposit. *in*, vid. Index.

50. *Maxime*) Libenter. *Serv. vestr. commodis*; cf. Hec. III, 5, 45, *servire* aliqui, i. q. saluti alicuius consulere. Itid. Liv. IV, 49: « qui pro *vestris commodis* depugnant. » Aut congruentius Cic. in Caecil. 20: « non reip. *commodis serviunt*. »

51. *Exempl.*) Sensum horum versuum West. constituit ita: « ut adolescentuli histriones posthac meo *exemplo* potius studeant *servire vestris commodis*, quam suis, vestrumque iudicium anteponant suo quaestui. »

ACTVS I, SCENA 1

CHREMES. MENEDEMVS

CHREMES

Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum'st,
Inde adeo quod agrum in proxumo hic mercatus es,
Nec rei fere sane amplius quicquam fuit;
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego esse in aliqua parte amicitiae puto,

Proxumo) V. l. *loco*.

« Bene ex arte comica senex opitulator inducitur, qui et miseria et tristitia alterius valde commovetur. Simul amborum senum coniunctio et familiaritas multum accommodata sequentib. rebus censetur. Simul exprimitur a Poëta mutua miseratio, quae inter senes esse solet, et omnino senilis prolixa. » CALPH.

Menedemus) Hoc nomen Muret. ex Graecis derivat, quod sit, τὸ τοῦ δήμου μένος, vel robur populi.

1. *Quamq. haec* etc.) Hunc vers. Cicero allegat de Fin. II, 4. *Nuper notitia*, per graecism. uti *semper lenitas* in Audr. I, 2, 4. Quo Mur. tamen gravatus, *nupera*, ex aliquib. libb. praefert. *Admodum*, satis, valde; «quia ad modum quod est, satis est.» TVRSELLIN.

2. *Adeo*) Hanc partic. Antesignanus de tempore interpretatur his: «*depuis que vous avez acheté* etc.» *Agrum in prox. m.* Imitari videtur Columella R. R. I, 2: «Censeo — *in propinquo agrum mercari.*»

3. *Nec rei s. ampl.*) «Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius iungeremur.» EVGR.

4. *Virt. tua*) Honeste laborem et calamitatem nominat *virtutem*.

5. *Quod ego esse* etc.) Consimile huic est, Hesiod. Ἐρ. κ. Ἡμ. 339: τὸν δὲ μάλιϛα καλεῖν, ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει, h. e. eum vero potissimum vocato, quicumq. te prope habitat. De commoda vicinitate etiam Cic. de Offic. I, 18. *Amicitiae*. Id dativo casu West. sumendum putat, explicans: «Quod ego amicitiae proximum esse

Facit, ut te audacter moneam et familiariter,
Quod mihi videre praeter aetatem tuam
Facere, et praeter quam res te adhortatur tua.
Nam proh Deum atque hominum fidem! quid vis tibi?
Quid quaeris? annos sexaginta natus es,
Aut plus, ut coniicio, agrum in his regionibus
Meliorem neque preti maioris nemo habet;
Servos complures: proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum revortor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre. denique
Nullum remittis tempus, neque te respicis.

Ferre) Be. *facere* ex Edd. vett. et uno C. suorum. Itid. Eu. Sed *ferre* citat Cicero de Fin. I, 1.

puto.» Sed non video, cur non potius genitivus intelligatur, quemadmodum. Eun. I, 2, 12: *pars aequa amoris*. Vulgo leg. *in propinqua p.*

8. *Res tua*) Quae *res* sit sc. familiaris, explicatur vs. 11, 12.

10. *Quid quaer.*) Duo insunt verbo *quaeris;* primo, quid tibi vis? deinde, *quaerere* bona vulgo dicunt pro acquirere; ut etiam possit significare, quid quaeris plura?

11. *Aut plus*) Ovid. Met. V, 130: «Dives *agri* Dorylas, quo non posse-derat alter Latius. —» *Agr. Meliorem* etc. Menand. ἀγρὸν εὐσεβέστερον γεωργεῖν οὐδένα οἴμαι. Sic Hor. Ep. I, 14, 5. *Neq. nemo.* Ita Terentius, ut Graeci solent, gravi negatione usus, neque hac affirmatione, more Latinorum.

13. *Complur.*) Hanc comparativi formam esse negat Bent. El Guy. legi mavult: Servi *complures* sc. tibi sunt. At nos potius ex superiorib. referre suademus, *nemo habet*, vers. 12. *Nemo*, h. l. sc. servorum.

15. *Nunq. tam mane* etc. Quae concinna sermonis elegantia! *tam*, *tam; mane*, *vesperi; egredior revortor.* Itid. II, 3, 70, et Ph. Prol. 23; V, 3, 3.

17. *Fod. aut arare* etc.) «Chremes illum non ab industria, sed ab illiberali labore deterret.» Sic et plurib. Cic. de Fin. I, 1, indicat de hoc loc. *Denique.* Partic. haec est Cic. l. c. transcripta quoque, ita tamen, ut claudat sententiam, non incipiat sequentem.

18. *Null. remitt. temp.*) Ad haec pertinet, quod supra dixit, *Nunq. tam mane* etc. vs. 15. *Neq. te respic.* Spectat ad illud vel quod senex est, vel quod dives. Sens. Nullam rationem tui habes. Ph. II, 3, 87.

Haec non voluptati tibi esse, satis certo scio.
At enim dices, me, quantum hic operis fiat, poenitet.
Quod in opere faciundo operae consumis tuae,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.

MENEDEMVS

Chreme, tantumne ab re tua 'st oti tibi,
Aliena ut cures, ea quae nihil ad te adtinent?

CHREMES

Homo sum: humani nihil a me alienum puto.
Vel me monere hoc, vel percontari puta.
Rectum 'st, ego ut faciam; non est, te ut deterream.

MENEDEMVS

Mihi sic est usus; tibi ut opus facto 'st, face.

Dices) Detracta voce *dices* Mureto haec videtur obiectio tacita ac locutio satis perpolita. Hoc id. probatur Bentleio.

Oti tibi) Cicero citat ad Attic. XII, 6. *Chr. tantumne ab re tua est otii tui.*

Ea) Sic Be. Codd. Vulg. *eaque.*

19. *Haec non voluptati* etc.) Recte suspicatur, quod infra patet, vs. 97.

20. *Quant. hic* etc.) Sc. a servis meis. *Operis*, sc. rustici. Ph. II, 1, 20. *Poenitet*, Eun. V, 6, 12.

21, 22. *Quod in opere* etc.) «Qui aliis praeest, aut paterfamilias aut imperator, plus efficit sua adhortatione, quam opera.» CALPH. *Exercend.* Est *exercere* verb. rusticum. Virg. G. I, 210: «*Exercete*, viri, tauros.» Itid. Liv. XLV, 18: «praedia rustica *exercere.*» *Si sumas* sc. eand. oper. tuam. *Pl. agas*, acquires opis.

23. *Ab re tua*) Eleganter pro post rem tuam rite curatam. Cic. Attic. XII, 6, it. Hor. Sat. II, 3, 19, hunc loc. imitati videntur. *Otii t. Otium* gr. ἀσχολία.

25. *Homo sum* etc.) Calph. putat eam esse sententiam Platonis: «ortus nostri partem patriam vendicare, partem amicos.» Supra hunc loc. vid. Cic. de Off. I, 9, id. de Legib. I, 12.

26. *Vel me monere*) Similis locus est Cic. Fam. IV, 8: «Illud *vel* tu *me monuisse*, *vel* censuisse *puta*, vel propt. benevolent. tacere non potuisse.» *Percontari*, interrogare, cum notione arguendi. Volebat nempe Chremes *monere*, ne tantum ille sustineret laborem; *percontari* autem, cur id faceret.

27. *Rect. est, ego ut* etc.) Tollo notam interrogationis aliorum, et subaudita particula *si* Sanctii sequor interpretationem hanc: Si *rectum* est, ut ego itid. faciam; si *non est, ut te deterream*; cf. Eun. II, 2, 21, not. Itid. Virg. A. VI, 30. *Sineret dolor*, pro si *sineret dolor*. *Rect. est*, sc. quod tu facis.

28. *Mihi sic est usus* etc.) Vers.

CHREMES

An cuiquam est usus homini, se ut cruciet?

MENEDEMVS

Mihi.

CHREMES

Si quid laboris est, nollem; sed quid istuc mali est?
Quaeso, quid de te tantum meruisti?

MENEDEMVS

Oi, ei!

CHREMES

Ne lacruma: atque istuc, quicquid est, fac me ut sciam.
Ne retice, ne verere; crede inquam mihi,
Aut consolando, aut consilio, aut re iuvero.

MENEDEMVS

Scire hoc vis?

CHREMES

Hac quidem causa, qua dixi tibi.

MENEDEMVS

Dicetur.

CHREMES

At istos rastros interea tamen

Est) Be. omitt. *est* : Sed bis positum more videtur Terentii.
Tantum) V. I. *tormentum.*
Ei) Sic Be. corrigi ac respici iubet ad Eun. IV, 4, 47. C. G. m. *eheu*; ubi sup. script. *dolentis.*
Causa) V. I. *volo scire.*

hunc citat Cicero de Fin. V, 10. Explic. Eugr. « *Mihi sic* expedit. » Hec. III, 1, 47.

29. *An cuiq. est usus* etc.) Formula est haec interrogatio ad praecedent. responsionem. Inde miramur artem Terentii, quae dicitur argumentandi ad hominem. *Se ut cruciet.* « Indigitat tacite nomen Fabulae. » WEST.

30. *Si quid laboris* etc.) Hunc vs. Guelf. et Boecler. spreverunt, parum inde boni sensus elici posse fatentes. Sed mihi quidem videtur sententia aperta, et post *nollem*, quod abrupte dixerat Chremes, repetend. esse ex versu 26, *vel monere*, *vel percont.* Quoad τὸ *laboris* explic. West. molestiae, « si quid in animo molestiae est, quod te habet. » Hec. III, 1, 6.

31. *Meruisti*) *Mereo* vel mereor in utramque part. valet; in bonam, ut Eun. IV, 6, 12; in malam, ut in Andr. III, 5, 15. Sensus: « Quid advers. te ipse peccasti, quod tantas a te poenas sumis? » WEST.

33. *Crede mihi*) « Committe mihi id secretum, quod retices. » BENTL.

35. *Qua*) Per atticism. pro quam; vid. Bentl. ad Hor.

36. *Rastros*) « Dicimus rastrum in

Adpone, ne labora.

MENEDEMVS

Minime.

CHREMES

Quam rem agis?

MENEDEMVS

Sine me vacivum tempus ne quod dem mihi
Laboris.

CHREMES

Non sinam, inquam.

MENEDEMVS

Ah, non aequum facis.

CHREMES

Hui! tam graves hos quaeso?

MENEDEMVS

Sic meritum 'st meum.

CHREMES

Nunc loquere.

MENEDEMVS

Filium unicum adolescentulum
Habeo. ah, quid dixi, habere me? immo habui, Chreme.

Adpone) Id. *depone.*
Vacivum) L. Bemb. *vocivom*; mutatum postea in *vacivom*. Al. *vacuum*.

singulari, et *rastri* in plurali.» CALPHVRN. Sed et *rastra* dici testatur Servius. Apparet h. l. Menedemum a Chremete deprehensum esse in agro suo radendo occupatum; cf. vs. 97.

37. *Ne labora*) «Id est, noli te vexare, aut te ita labore conficere.» CALPH. *Quam rem agis*? Hanc formulam esse Ruhnk. putat. Falso. Hoc enim dicto parat Chremes pergentem inhibere. Videlicet manu prehensam detinet illum, qui tum, *Sine me*, dicit.

38. *Vacivum*) Quidam graece explicant, εὔσχολον.

39. *Non sin. inqu.*) «Haec magis gestu exprimuntur.» CALPH.

40. *Graves*) Sc. rastros. Virg. G. I, 164: «iniquo pondere rastri.»

41. *Fil. unic.*) Itid. Andr. I, 1, 73. Sed Seneca, de ira 21, ait: «*unicis* quo plus indulgetur, corruptior animus fit.»

42. *Habui*) Plaut. Rud. V, 2, 34: «Miserum verbum est *habuisse*.»

Nunc habeam nec ne, incertum 'st.

CHREMES

Quid ita istuc?

MENEDEMVS

Scies.

Est e Corintho hic advena anus paupercula:
Eius filiam ille amare coepit virginem,
Prope iam ut pro uxore haberet. haec clam me omnia.
Vbi rem rescivi, coepi non humanitus,
Neque ut animum decuit aegrotum adolescentuli,
Tractare, sed vi et via pervulgata patrum.
Quotidie accusabam: « hem, tibine haec diutius
Licere speras facere, me vivo patre,
Amicam ut habeas prope iam in uxoris loco?
Erras, si id credis, et me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,

Virginem) Ita C. G. m. At C. G. chartac. pro *virginem* hab. *perdite*.
Rem) C. G. m. *id* pro *rem*.
Via) *Via* monosyllab. sicut anglic. way; siquidem Be. *v* pro *w* existimat Romae olim pronuntiatum.
In uxoris loco) L. antiq. invert. *ux. in loco*.

44. *Est e Corintho hic* etc.) « Vrbs *Corinth.* quasi colonias meretricum misit Athenas et alio. » WEST. Hec. I, 2, 11. Add. Lucian. in Εταίραις; ubi vide.

46. *Vt pro ux. hab.*) Cf. Andr. I, 1, 119. Res odiosa patri.

47. *Rescivi*) Cf. Ad. V, 3, 5. *Humanit.* Significat, more humano, clementer; cui oppositum est, *via pervulg. patr.* vs. 49. « Hic iam se arguit, quod iuste de se exigat poenas. » EVG.

49. *Tract.*) « Proprie *tractatur* materia, unde quid fingunt artifices. » WEST. Sic Ovid. A. A. « *Tractabat* ceramq. puer. » Hinc etiam homines vel animalia *tractari* dicuntur. *Via pervulg.* h. e. more vulgari; ut vulgo solent patres.

50. *Quotid. accusab.*) Secund. Plaut. Merc. I, 1, 46: « Obiurgare pater haec me noctes et dies. »

52. *Amicam*) Ita dicit, ne dicat meretricem. Infra II, 3, 87.

53. *Erras, si id credis*) Similis formula ap. Petron. cap. 94: « *erras*, si putas. »

54. *Meum*) Sc. filium. Sic it. suppresso filii nomine, infra V, 4, 11. *Tantisp.* « *Tantisper* post se postulat *dum*, pro donec, sive quamdiu. » CALPH.

Dum, quod te dignum 'st, facies; sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, invenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi nimio ex otio.
Ego istuc aetatis, non amori operam dabam,
Sed in Asiam hinc abii propter pauperiem, atque ibi
Simul rem et belli gloriam armis repperi ».
Postremo adeo res rediit: adolescentulus
Saepe eadem et graviter audiendo victus est.
Putavit me et aetate et benevolentia
Plus scire et providere, quam se ipsum sibi:
In Asiam ad regem militatum abiit, Chreme.

Facies) Bac. coniect. *facis*. Atque verum est, praesens temp. eum *dum* iungi, praesertim quum praesens item autecesserit.

Ex otio) Vulg. colloc. *ex nimio otio*. Sed Be. voci *nimio*, ob emphasin, primam sedem tribuit.

Pauperiem) C. G. m. p. var. *miseriam*.

Repperi) *Repperi*. Recte; non *reperi*. Nam Priscian. monet lib. IX, positione antepenultimam produci. Id. lib. X: « *Reperio* duplicavit *p* in praeterito, quippe diminuta una syllaba *repperi*. »

Et) L. antiq. omitt. *et*. Hab. om. libb. Be. elegantius.

55, 56. *Quod te dign. est*, et, *quod me sit dign.*) Hoc oratorie, sed totum cum stomacho dictum. Pater enim minari videtur abdicationem, quemadmodum Simo in Andr. V, 3, 19.

57. *Istuc*) Da. ellipsin explet vertendo: « tout ce libertinage. » *Otio*, « Id est, cessatione et requie ab operibus. » CALPH. Desidiam autem *nimiumq. otium* amores fovere illicitos, id satis ex Ovid. noscitur, Rem. A. 135.

58. *Ist. aetatis*) Pro ea aetate. Sic it. Cic. p. Cluent. 51: « id aetatis. » Ceterum itid. pater ille in Eun. V, 5, 16, praematurum filii amorem miratur. *Am. op. dab.* Cum Veneris libidine; cf. Eun. II, 3, 82.

59. *Sed in Asiam — propt. paup.*) Est *pauperies* causa militandi etiam ap. Virg. A. II, 87.

60. *Rem*) Praedam significat speratam.

61. *Adeo res red.*) Cf. Ph. IV, 4, 5. *Adeo*, adeo usque.

62. *Gravit. aud.*) Cf. Andr. I, 2, 20. *Vict. est*, cessit. Hec. I, 2, 93.

63. *Putav. me et* etc.) Accipit pater in bonam partem quodcumq. fecerit filius. Quinamq. non patris sapientiae obsequutus, sed eiusd. obiurgatione perpetua devictus in Asiam abiit.

65. *Ad regem*) Significatur rex Persarum, qui et βασιλεὺς dicebatur κατ' ἐξοχήν. Eun. I, 7, 11. Et Cic. Tusc. V, 12. *Rex* Persarum veluti rex regum commemoratur. At Da. Seleu-

CHREMES

Quid ais?

MENEDEMVS

Clam me est profectus; menses tres abest.

CHREMES

Ambo accusandi; etsi illud inceptum tamen
Animi est pudentis signum, et non instrenui.

MENEDEMVS

Vbi comperi ex iis, qui fuere ei conscii,
Domum revortor moestus, atque animo fere
Conturbato atque incerto prae aegritudine.
Adsido. adcurrunt servi, soccos detrahunt.
Video alios festinare, lectos sternere,
Coenam apparare: pro se quisque sedulo
Faciebant, quo illam mihi lenirent miseriam.

Ambo) V. L. *et tu et filius*.
Pudentis) Id. *verecundi*.
Instrenui) Id. *firmi*.
Adsido) Al. *Adsideo*.
Video) Be. delet *Video*, quasi superfluum propt. *Vbi video*, vs. 76. Non probatur.
Faciebant) Sic repon. Be. Bo. et sic notavit olim G. Fabricius. Probatur quoque haec lectio ob *lenirent*. Vulgo est *Faciebat*.

cum regem intelligit, sicut Eun. III, 3.

68. *Animi est pudentis*) Contra Eun. III, 1, 35.

69. *Comperi*) Scilicet investigatione ante facta. *Qui fuere ei consc.* Cf. Ph. I, 3, 4.

70. *Dom. revort.*) Hoc dicens significat, foris se filium ubiq. conquisivisse.

72. *Adsido*) Significat enim, se labore investigandi lassum atq. exhaustum concidisse. *Socc. detrah.* Itid. Sueton. Vitell. 2: «detractumq. socculum dextrum.» Per soccos autem memores simus, comoediam tangi leviter, ubi soccis uterentur actores quum tragoedia haberet cothurnos.

73. *Lect. stern.*) Ad. II, 4, 21. Ex consuetudine antiqua *lectis* stratis coenabantur. Vid. Lips. de more discumbendi ap. vett.

74. *Coen. app.*) Verb. *apparare* ad elegantiam magnificentiamque vitae pertinet; quam inter alia Menedemus propt. absentiam filii aspernatur; praesertim convivia. Cic. in Catil. II, 9, conviviis *apparatis*, i. e. lautis, splendidis.

Vbi video haec, coepi cogitare: hem, tot mea
Solius solliciti sunt causa, ut me unum expleant?
Ancillae tot me vestiant? sumtus domi
Tantos ego solus faciam? qui gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa aetas magis ad haec utenda idonea est,
Eum ego hinc eieci miserum iniustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam. nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas iniurias,
Interea usque illi de me supplicium dabo,
Laborans, quaerens, parcens, illi serviens.

Haec) Be. post *video* distinguit. Sed alios magis commode puto post *haec.*

Mea) Al. *mei.*

Sunt) Al. *sint* perperam.

Expleant) V. L. *mihi satisfaciant.*

Qui) L. antiq. *set.* Omitt. Be. et in eios locum substituit *qui*, ex ips. orationis filo ac tenore.

Hinc eieci) Suavior sonat haec collocatio Be. quam quae vulgo est, *Eum ego eieci hinc.*

76. *Haec*) Intellige, quod *adcurrunt servi, socc. detrah.* etc. quae antecesserunt. *Mea Solius causa.* Similis constructio elegans, Cic. Pis. 6: «Iuravi, remp. *mea unius opera* esse salvam.»

77. *Vt me un. expl.*) Observanda est vis verbi *explere* ad hunc sensum: ut ne una quidem re careat dominus, quam desideret.

78. *Ancillae tot me vest.*) «H. e. vestibus mihi conficiendis occupatae sint nendo et texendo.» WESTERHOV. *Sumpt. d. Tantos* etc. Liv. XXXII, 27: «*sumptus*, quos in cultum praetorum socii *facere* soliti erant etc.»

81. *Illa*) Pro illius, filii.

82. *Eum*) Abunde. Iam enim supra posuit *gnatum meum.* Nisi forte emphatice *eum* accipiatur propl. animi affectum. Huc respexit Horatius, Sat. I, 2, 19. *Hinc*, e patria, vs. 85.

83, 84. *Malo quid. me* etc. *Si id fac.*) Haec verba cum illis cohaerere, quae supra sunt, *sumpt. d. Tant. ego sol. fac.* West. existimat; quae vero intermedia sint, *qui gnatum* etc. parenthesi esse comprehensa. *Vit. colet*, degel. Plaut. Most. III, 2, 41: «Vino et victu *vitam colitis.*»

86. *Illi supplic. dabo*) I. q. filio poenas dabo. Ph. V, 9, 40. Cadit in Menedemum, quod Cicero refert de Laërte: «Homerus — Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum et stercorantem facit.» Cato 15.

87. *Illi serviens*) H. e. pro illo me affligens. Hec. II, 1, 29.

Ita facio prorsus: nil relinquo in aedibus,
Nec vas, nec vestimentum; conrasi omnia.
Ancillas, servos, nisi eos qui opere rustico
Faciundo facile sumtum exercerent suum,
Omnes produxi ac vendidi; inscripsi ilico
Aedes mercede; quasi talenta ad quindecim
Coegi; agrum hunc mercatus sum; hic me exerceo.
Decrevi, tantisper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser;
Nec fas esse, ulla me voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvus redierit meus particeps.

CHREMES

Ingenio te esse in liberos leni puto;
Et illum obsequentem, si quis recte aut commode

Talenta) *Inscripsi illico Aedeis: mercedem quasi talenta.* Haec est Bembi collocatio et distinctio simul. C. G. m. et Hal. *mercede.*

88. *Nil reling. in aedib.*) Similiter Liv. I, 29: «nunc errabundi domos suas, ultimum illud visuri (quod relinquerent) pervagarentur.»

89. *Vas*) *Vasa* dicuntur omnis generis suppellex. *Vestiment.* h. e. non vestes solum, sed et stragulas, tapetas etc. Cf. infra V, 1, 30. *Conrasi.* «Quum dicere volumus, aliquem nihil omnino tam parvum reliquisse ex reb. suis, quod non alienaverit, recte dicemus, *omnia conrasit*, quasi etiam raserit parietem.» CALPH. Ad. II, 2, 34.

91. *Facile sumt.*) Not. Muret.: «Eleganter opere faciundo *victum exercere*, id est, ruri laborando *victum* quaerere.» Muret. autem *victum* legit, non *sumtum.*

92. *Produxi*) Cf. I, 2, 54. *Inscripsi Aed. mercede.* Item et proscribere dicunt, i. e. publice scriptum proponere, Cic. de Offic. III, 13. Plaut. Trin. I, 2, 131. Est vero *inscribere* simpliciter, venales aut locandas ponere *aedes*: sed *inscribere mercede*, locandas dare; *inscribere* pretio, vendendas ponere. Erat enim tabula inscripta publice suspensa, qui titulus etiam dicebatur. Vnde Ovid. Rem. 302: «sub titulum nostros misit lares.»

94. *Coegi*) Pro collegi. Proprie dicitur *cogere* pecuniam de reb. venditis confectam.

95. *Decrevi*) Iudicavi, mihi persuasi. Hos duo versus allegat Cicero de Fin. V, 10, et Tusc. Q. III, 27.

98. *Partic.*) *Particeps* in iure romano dicitur filius, vivo patre, bonorum, mortuo illo, possessor; vid. Gierig. ad Plin. Et Cic. Verr. I, 44: «Quibuscum *vivi bona nostra partimur* etc.»

99. *In liberos*) Andr. V, 3, 20, ubi nota. Ad. Gell. II, 13.

Tractaret. verum neque illum tu satis noveras,
Nec te ille; hoc quod fit, ubi non vere vivitur.
Tu illum, nunquam ostendisti, quanti penderes,
Nec tibi ille 'st credere ausus, quae est aequum patri.
Quod si esset factum, haec nunquam evenissent tibi.

MENEDEMVS

Ita res est, fateor: peccatum a me maxumum 'st.

CHREMES

Menedeme, at porro recte spero, et illum tibi
Salvum adfuturum esse hic confido propediem.

MENEDEMVS

Vtinam ita Di faxint!

CHREMES

Facient. nunc, si commodum est,
Dionysia hic sunt hodie, apud me sis volo.

Quod) Be. *quod*, ne claudicet versus. Pro *quod* l. antiq. *ibi*.
Vere) C. G. m. *rite* et sup. script. *vere*.
Maxumum) L. Vict. *maxime*. Tunc cognoscitur *peccatum* esse participium.
Hodie) Al. distingu. *Dion. hic sunt: hod. ap. me.*

101. *Tractar.*) Cf. vs. 49. Add. Liv. III, 14: «paulatim permulcendo *tractandoq.* mansuefecerant plebem.»

102. *Vbi non vere viv.*) «Vbi non integre vita ostenditur, ubi non nudatur, ut quis qualis sit agnosci queat.» EVGR. Aliter Demaenetus in filium, vid. Plaut. Asin. I, 1, 65, 66.

103. *Quanti pend.*) I. q. quanti faceres. «Nam antiquorum poenae erant pecuniariae, quas aere vel argento *pendendo* luebant. Inde *pendere* dicimus aestimare.» DONAT.

104. *Est aequum*) Sc. filium credere.

107. *Recte spero*) Sc. eventurum. Formula consolandi. Ad. III, 1, 2. Sed *recte* in omnib. rebus in bonam partem dicitur; uti *recte* vendere est, bono pretio, vid. Cic. Vrrr. V, 98.

109. *Faxint*) «*Faxo* futur. temp. vel promissum modum ostendit.» CALPH.

110. *Dionysia*) Cf. infra IV, 4, 11. Sunt autem Διονύσια, τὰ κατ' ἄστυ Διονύσια et maiora; vid. Theophr. Ch. 4. Duplicia namq. erant Bacchanalia, quae in urbe celebrabantur, et in agris; illa verno tempore, haec autumno, in honorem Dionysii vel Bacchi. De his conf. Hoepfner. ad Aristoph. Nub. *Hic*, Atheuis. *Ap. me sis.* Dicebant, esse apud aliquem, pro coenare. Infra 2, 11. Plaut. Stich. IV, 1, 11.

MENEDEMVS

Non possum.

CHREMES

Cur non? quaeso tandem aliquantulum
Tibi parce. idem absens facere te hoc volt filius.

MENEDEMVS

Non convenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipsum fugere.

CHREMES

Siccine est sententia?

MENEDEMVS

Sic.

CHREMES

Bene vale.

MENEDEMVS

Et tu.

CHREMES

(secum)

Lacrumas excussit mihi,
Miseretque me eius. sed ut diei tempus est,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad coenam ut veniat; ibo ut visam, si domi est.

(abit, sed redit paulo post)

Hoc) V. I. *ut parcas tibi.*
Impulerim) C. G. m. *compulerim.*
Vicinum) V. I. *alterum* ; vid. vs. 41
Visam) Al. *et visam*, omisso *ut.*

111. *Quaeso*) Prima tantum sing. persona indicativi usurpatur; etsi Cic. Fam. XI, 3; etiam pluralis, « Deos *quaesimus.* »

113. *Impul.*) Cf. Ph. II, 2, 6.

114, 115. *Siccine*) Rogantis; Andr. IV, 2, 6. *Sic*, respondentis est, Ph. II, 2, 2. *Lacrum. excuss. mihi.* Sic Plaut. Capt. II, 5, 59.

116. *Diei*) Abundat. It. Sallust. Iug. 52: « iam *die* vesper erat. » Veruntamen formula est, *ut diei temp. est*, infra 2, 38. Subaudi: *ad diei tempus*, quo coenare solebant.

117. *Monere*) Eum scilicet, qui iam erat vocatus invitatusve. Veteres enim solebant convivas, si morarentur, per servos, qui *monitores* vel vocatores proprie dicebantur, admonere, ut ad coenam venirent. Appulei. Met. III, 134. Quod ipsum horologiis carentes faciebant. Cuius rei testes sunt complures; sed unus sufficiat Martialis, Epigr. VIII, 67: « Ho-

Nihil opus fuit monitore: iam dudum domi
Praesto apud me esse aiunt; egomet convivas moror.
Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores 121
Hinc a me? quisnam egreditur? huc concessero.

Me) V. I. *a mea domo.*
Huc) Id. *in domum.*
Concessero) Id. *transeam.*

ras quinque, ait, puer nondum tibi nuntiat.»

122. *Concessero*) Infinitum temp. pro concedam. Vid. Sanct. Min. I, 13.

ACTVS I, SCENA 2

CLITIPHO. CHREMES

CLITIPHO

(*ad Cliniam intus, qui redux in vicinam domum Chremis ad Clitiphon. familiarem sibi diverterat, ut ibi amicam ex urbe arcessitam exspectaret.*)
Nihil adhuc est, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam cessant,
Et illam simul cum nuntio tibi hic ego adfuturam hodie scio.

Hic ego) Sic l. antiq. Ab uno Codd. Be. abest *hic*, a vett. Lindenbr. utrumq. *hic ego*. Hic vers. novem pedum, ego dempto, octonarius fit.

«Hic Cliniae, qui ex Asia redierat, ingens de amica sollicitudo exprimitur. Accedit et sodalis opitulator Clitipho, qui adventum amici mira voluptate patri narrat.» CALPH.

Clitipho) Hoc nomine denotatur graece, κλειτὸν φῶς, claritas lucis.

1. *Cess.*) «Dicuntur *cessare* temere morantes in loco, et serius venientes.» WEST.

2. *Cum nuntio*) Scilicet *servolum*

Proin tu sollicitudinem istam falsam, quae te excruciat, mittas.

CHREMES

(*secum mirabundus*)

Quicum loquitur filius?

CLITIPHO

(*secum*)

Pater adest, quem volui. adibo. pater, opportune advenis.

CHREMES

Quid id est?

CLITIPHO

Hunc Menedemum nostin', nostrum vicinum?

CHREMES

Probe.

CLITIPHO

Huic filium scis esse?

CHREMES

Audivi esse in Asia.

CLITIPHO

Non est, pater;

Apud nos est.

CHREMES

Quid ais?

CLITIPHO

Advenientem, e navi egredientem ilico

Esse) In l. antiq. deest *esse*. Hab. al. post *Asia*, al. post *audivi*.

miserat Clinia, ad arcessendam virginem ex urbe; cf. infra vs. 17. *Hodie*; cf. Andr. I, 5, 19, not.

3. *Sollicitud. quae te excr.*) De hac sollicitudine, quae fuerit Cliniae, vid. infra II, 2, init. *Mitt.* Cf. Virg. A. VI, 85: *mitte* hanc de pectore curam.»

5. *Quem volui*) Sc. adesse.

6. *Hunc Mened. vicin.*) «Sumit exordium a vicinitate patris.» EVGR.

7. *Esse in Asia*) Cf. supra I, 1, 65; ubi hoc ex patre illius iam Chremes audivit.

8. *Ap. nos*) Muret. explic. «domi nostrae.» *Quid ais?* «Interrogat quod audivit, admirabundus.» CALPH.

Abduxi ad coenam: nam mihi magna cum eo iam inde usque a pueritia
Fuit semper familiaritas.

CHREMES

Voluptatem magnam nuntias.
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum esset hodie amplius:
Vt hanc laetitiam nec opinanti primus obiicerem ei domi.
Atque etiam nunc tempus est.

CLITIPHO

Cave faxis; non est opus. pater.

CHREMES

Quapropter?

CLITIPHO

Quia enim incertum 'st etiam, quid se faciat; modo venit;

Abduxi) L. antiq. *Adduxi.*

Nuntias) Hic sequitur in utroq. Cod. Goth. versus, *Quid narr. — cred. est*, qui vulgo ponitur in Edd. et Codd. post hinc octo; confuse tamen, ut opinor, quum hic inconvenientius abruptus, illic positus aptius videatur. Sed et We. notat, integrum hunc vs. in MS. Mark. esse ante vs. 11 locatum. Etiam itid. invenio in uno Guelferb.

Hodie) Al. omitt. *hodie* perperam. Nam retinend. videtur, ut sit certum temp. invitationis. Supra I, 110.

Primus) Al. *primum* mendose.

Etiam) Schmied. omitt. *etiam* male.

Quid) C. G. m. *de.*

Supra I, 107. *E navi egred.* Sic proprie dicitur, qui navigatus terram conscendit. Liv. XLV, 13.

9. *Ad coenam*) «Ex more scilicet, quo ulter alteri coenam adventitiam dabat.» WEST. *Inde usque a pueritia*; cf. Ad. I, 1, 16. Et Cic. Cluent. 68: «*usque a* mari supero Romam proficisci.»

10. *Volupt. magn.*) «Scit enim Chremes, vehementer patrem esse sollicitum.» EVGR.

11. *Quam vellem invitatum*) Haec ead. syntax. Ad. III, 3, 18: *curatum velis.* Itid. Cic. Fin. IV, 66. Sed melior hic mihi sensus videtur, ut iungatur *invitatum amplius*; quia nempe iam invitatus erat Menedemus ab ipso Chremete supra I, 110. Valeret igitur *amplius* pro denuo, iterum.

12. *Vt hanc laet.* etc.) Cf. Cic. p. Rosc. Am. 7: «*ut* exoptatum inim. nuntium *primus* adferret.»

13. *Atque*) Αὐξητικόν, pro immo. *Etiam*, adhuc. *Temp. est*, scil. vocandi vel invitandi.

14. *Enim*) Pro videlicet. Sic Plaut. Truc. II, 2, 11.

Timet omnia, patris iram et animum amicae se erga ut sit suae,
Eam misere amat; propter eam haec turba atque abitio evenit.

CHREMES

Scio.

CLITIPHO

Nunc servolum ad eam in urbem misit, et ego nostrum una Syrum.

CHREMES

Quid narrat?

CLITIPHO

Quid ille? miserum se esse.

CHREMES

Miserum? quem minus credere 'st?
Quid reliqui 'st, quin habeat quae quidem in homine dicuntur bona?
Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias.
Atque haec perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet.
Qui uti scit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.

Vt) V. I. *qualis.*
Divitias) Par. p. var. *ditias.*

15. *Timet — anim.* etc. ut etc.) Hac ead. utitur constructione, Eun. III, 5, 62, ubi nota. *Se erga.* Anastrophe antiqua pro *erga se.* Itid. Plaut. Trin. V, 2, 4: «amicum *erga.*» Sensus: «Timet ne amica cum postergaverit.» CALPH.

17. *In urbem*) «Ergo in suburbano scena fuit.» WEST.

18. *Quem minus cred. est?*) Ordina: *quem credere est minus* miserum quam Cliniam? Aut sic: Quis magis est fortunatus quam Clinia? Quoad locutionem, *credere est*, West. pro hellenismo habet, cuiusmodi obveniat Ad. V, 3, 42; et Virg. B. X, 46: «nec *sit* mihi *credere.*»

19. *In hom. dic. bona*) Quae bona dentur hominibus, aut natura aut fortuna auctore, id agit Cicero, Tusc. Q. V, 30.

20. *Parentes* etc.) Ead. fere bona Horatius etiam enumerat Ep. IV, 9: «Nec miser est, qui possidet illa.»

21. *Atq. haec perinde* etc.) Externorum bonorum fructus ab animo pendet.» MVRET.

22. *Qui uti scit* etc.) Consimilis illa

CLITIPHO

Immo ille fuit senex importunus semper; et nunc nil magis
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus satis faxit, pater.

CHREMES

(*secum*)

Illene? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.

CLITIPHO

Quid tute tecum?

CHREMES

Dicam: ut ut erat, mansum tamen oportuit.
Fortasse aliquantum iniquior erat praeter eius lubidinem;
Pateretur: nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Huncćine erat aequum ex illius more, an illum ex huius vivere?

Ille) Abest *ille* a quibusd.
Senex) V. I. *Menedemus.*
Plus satis) Id. *plus quam debeat.*
Illi) Id. *Clitiphoni.* At Par. in marg. *Menedemo* rectius.
Aliquantum) Sic I. Bemb. In antiq. *aliquanto.*
Praeter) Quid. Codd. *propter.*
Eius) V. I. *Cliniae.*

est inter Syri sententias: «Quis nescit uti, perdere est dignus bona.»

23. *Importun.*) Cf. Andr. I, 4, 4, male generosus.

24. *Pater*) Ante hanc vocem posui cum West. κόμματος signum, ut vocandi, non nominandi casu illa accipiatur. Sed verba huius versus sic construe: *Vereor, ne quid irat. in ill. fax. quam satis.*

25. *Illene? sed* etc.) «Hoc utiq. intelligitor propterea dictum, quia scit Chremes animum Menedemi. Haec ne proderet, repressit se, et reliqua verba conticuit.» EVGR.

26. *Quid tute* etc.) Quia dixerat Chremes, *reprimam me*, submissa voce, interrogat filius. » CALPH. *Vt ut erat*, qualiscumq. erat pater; cf. Andr. V, 4, 16. *Mansum* pro mansisse. Syntax. Terent. Infra II, 3, 6.

27. *Iniq.* Conf. Hec. III, 5, 35. *Praet. eius libid.* contra eius voluntatem. *Libido* est voluntas, Hec. IV, 1, 19. Et Cic. p. Rosc. A. 3, ubi Doëring.

28. *Pateretur*) Pro «pati debebat.» L. V.

29. *Huncćine erat* etc.) Simili sententia Plaut. Cas. II, 3, 45: «illum

Et quod illum insimulant durum, id non est: nam parentum iniuriae
Vniusmodi sunt ferme. paulo qui est homo tolerabilis,
Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier,
Praebent exigue sumtum; atque haec sunt tamen ad virtutem omnia.
Verum ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,
Necesse est, Clitipho, consilia sequi consimilia. hoc
Scitum est, periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.

Insimulant) Sic Be. et Bemb. C. Recte. Scilicet non Clinia solus sed etiam Clitipho. In antiq. l. *insimulat*.

Sequi) Sic C. G. m. Haec fere unica lectio; qua simul impeditur, quo minus auris syllaba *con* ter deinceps audita percutiatur; quod fit lectione vulgari; *conseq*. Nisi quis id ipsam comicum esse putarit.

mihi aequius est, quam me illi, quae volo concedere.»

30. *Durum*) Propria de patre. Infra III, 1, 30. Ad. I, 1, 39. Et Ovid. Am. I, 15, 17: «Dum fallax servus, *durus* pater etc. *Iniuriae*, irae, quae filiis quidem iniuriae videantur.

31. *Tolerabil.*) Active accipiendum. Hic tamen diversi sunt interpretes. Da. vert.: «je parle des pères qui sont un peu raisonnables.» Ante illam Antesignanus ita: «j'entends d'un père qui est un homme un peu tolérable.» Si quis est patrum qui tolerabilis sit, is tamen minime vult, *scortari crebro vel convivari* filios etc. Apparet Terentium a numero verbi singulari descendere ad pluralem, quum dicit *nolunt* pro non vult, *Homo*, i. e. pater.

32. *Crebro*) Vide quam sint tolerabiles illi! Non tam *scortari* nolunt, quam *crebro* tantum *nolunt scortari* filios. *Scortari* — *convivari*. Vtrumq. iunxit etiam Sallustius B. Cat. 7: «in *scortis* atque *conviviis*.

33. *Praeb. exig. sumt.*) Sic at. servus in Ph. I, 2, 34; tenacitate patris in filium gravatur. *Haec*. Scilicet quod *scort. crebro nolunt* filios etc. *Ad virtut*. Subaudi, filiorum. Praepositio *ad* finem notat vel propositum; uti Cic. I Catil. 4: «Iam intelliges, multo me vigilare acrius *ad* salutem, quam etc.»

34. *Anim. se cupid. devinx.*) Pro *animus* captus est, et deditus pravae cupiditati.

35. *Consil. seq. consim.*) Notantur enim consilia, quae animo sunt *mala cupiditate* devincto consimilia.

36. *Hoc Scit. est p. ex aliis* etc.) Hoc dicto sapientes omni aevo usi sunt, cuius simile est Menandri: βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά. Et cf. Ad. III, 3, 62. *Scit. est*; cf. Ph. V, 4, 2. Sensus: Elegans et egregia sententia est, *periculum ex aliis* etc. Andr. III, 3, 6: *Tibi q. ex usu s.*, h. e. quod tibi prosit.

CLITIPHO

Ita credo.

CHREMES

Ego ibo hinc intro, ut videam nobis coenae quid siet.
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quo hinc abeas longius. (*abit.*)

Siet) V. I. *paratum.*

38. *Vt temp. est d.*) Cf. supra I, 1, 116: « prout hora diei postulat. » Wx.

ACTVS II, SCENA I

CLITIPHO

Quam iniqui sunt patres in omnes adolescentes iudices!
Qui aequum esse censent, nos iam a pueris ilico nasci senes;
Neque illarum adfines esse rerum, quas fert adolescentia.

Fert) MS. Paris. ap. Par. *sinit.*

« Solus Clitipho permansit, qui de patre conqueritur, ut mos est adolescentium, qui paterna praecepta moleste ferunt. » CALPH.

2. *A pueris*) Cf. Ad. III, 4, 48. *Senes*. Not. Eu.: « Qui arbitrantur iustum esse in pueritia moribus senum nasci. » Contra Plutarch.: Οὐδὲ γὰρ, inquit, τοὺς πατέρας ἔγωγε ἀξιῶ τελέως σκληροὺς — ἑαυτοὺς ἀναμιμνήσκειν, ὅτι ἐγένοντο νέοι. Vid. de educ. puer. cap. 17.

3. *Adfines*) Proprie *adfines* sunt contermini in finib. agrorum. Vnde aliarum quoque *rerum adfines* dicuntur, ut sceleris, suspicionis, atque generis eiusd. interdum, ut consanguinei.

Ex sua libidine moderantur, nunc quae est, non quae olim fuit.
Mihi si unquam filius erit, nae ille facili me utetur patre.
Nam et cognoscendi et ignoscendi dabitur peccati locus,
Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perii! is mi, ubi adbibit plus paulo, sua quae narrat facinora?
Nunc ait: periclum ex aliis facito, tibi quod ex usu siet.
Astutus! nae ille haud scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.
Magis nunc me amicae dicta stimulant: « da mihi, atque, adfer mihi. »

Facili) C. G. m. *facillimo*.
Peccati) Lindenbr. ed. *peccatis*.
Facinora) Hunc vers. Go. expunxit, improbante Boeclero.
Periclum) « *Periclum* non *periculum* exigit ratio octonarii, ut et in libro Bembino est. » Fa.

4. *Ex sua libid. mod.*) «Modum imponunt adolescentib. de morib. suis quos nunc habent, non quos in adolescentia habuerunt. »

5. *Facili*) Ex oppos. difficili, duro, moroso. Ad. V, 9, 29.

6. *Nam et cognosc. et ignosc. d. p. loc.*) Cic. p. Rosc. A. §. 3: « tametsi non modo *ignoscendi* ratio, vel et *cognoscendi* consuetudo etc. »

7. *Non ut meus*) « Anacoluthum. Inserendum enim erat, *Non ut* ego meo sub patre utor. » West. *Per alium ostend.* Supra I, 2, 36 voluit Chremes filium admonitum ex aliorum exemplis.

8. *Adhib.*) Αὐξητικὸν est τὸ *ad.* Itid. Plaut. Stich. II, 2, 58. Imitatus Gellius II, 22: «Quia *plus paulo adbibi.*»

10. *Astutus*) Dicit hoc per sarcasmum. Andr. I, 2, 12. Ab *astu* videlicet, quod urbem denotat, callidiores homines denominantur: quippe rustici sunt simpliciores. Fab. Thes. Cic. Offic. III, 13, fin. *Surdo*, negligenti; uti Propert. II, 16, 35: « *surdis auribus.* » *Narr. fabul.* Eod. fere sensu Plaut. Men. V, 1, 24: « ut *narrent fabulas.* » Fabulas autem res dicunt, quas veloti parum dignas auditu aspernantur.

11. *Da mihi, atque etc.*) Ex amicarum more. *Adfer mihi*) Sc. argentum. Ph. III, 2, 47.

Cui quod respondeam, nihil habeo: neque me quisquam est miserior.
Nam hic Clinia, etsi is quoque suarum rerum sat agit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciae.
Mea est potens, procax, magnifica, sumtuosa, nobilis.
Tum quod dem ei recte est: nam nihil esse mihi religio 'st dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni, neque etiam dum scit pater.

Quod) Sic aliq. Be. Codd. Recte. Itid. Cic. Attic. VII, 19: « Nihil habeo *quod* scribam. » Vulg. leg. *quid*.

Sat agit) Be. *sat agitat*. Sed non esse opinor, quod a vulgata eum Be. recedamus. Ad hoc notand. est, scripturam antiq. nec spatium curare inter singula verba, nec interpunctionem. Coniungebant igitur vel seiungebant librarii hoc modo, *satis agitat*, *satis agit at*, *satagit*, *satagitat*; ut cetera praeteream. C. G. m. hab. *sat agit*, *at tamen*.

Potens) Gu. volebat *patens*, h. e. aditu facilis. Be. ed. *petax*.

Religio 'st) V. I. *ironice*, *non religio*, *sed contumelia*.

12. *Cui quod resp. n. hab.*) Ostendit inopiam. Nec enim habet vel quod respondeat vel quod det.

13. *Suor. rer. sat agit*) « Satis occupatus est rebus suis. » West.

14. *Hab. bene ac pud. educt.*) Cf. Andr. I, 5, 39. « Quod nos *educare* dicimus, antiqui *educere* dixerunt. » Calph. Sic Virg. Aen. VIII, 44: « Parvos *educere* gnatos. »

15. *Potens*) Amatori imperans. Hor. Od. I, 3, 1. *Procax*. « *Procax* dicit. ab assidue poscendo. » West. Verb. enim antiquum est *procare*, i. e. poscere. Hec. I, 2, 84. *Magnifica*. *Magnifica* est quoad suppellectilem, vestes atque convivia. Infra III, 1, 40. *Sumtuosa*; cf. III, 1, 43, 44. *Nobilis*, « h. e. ab omnib. nota. » Evgr.

16. *Tum quod dem* etc.) Prae ceteris placet Pareus explicans: « Nihil habeo quod dem, sed blandis verbis et pollicitis eam lacto, et pro donis quae petit praebeo ei. » *Recte*. Ergo verbum dat pro re. *Religio est*, Andr. IV, 3, 15: « Nefas est dicere, mihi nihil esse. » Par.

17. *Hoc mali*) Sc. amorem. *Non prid.* « quia nuper coepi amare. » Schol. *Neq. dum*, sc. nec dum pro nondum.

ACTVS II, SCENA 2

CLINIA. CLITIPHO

CLINIA

Si mihi secundae res de amore meo essent, iam dudum, scio,
Venissent; sed vereor, ne mulier me absente hic corrupta sit.
Concurrunt multae opiniones, quae mihi animum exaugeant.
Occasio, locus, aetas, mater, cuius sub imperio 'st, mala.

Venissent) C. G. m. in marg. *Dromo et Syrus, servi quos misi quaesitum Antiphilam meam.*
Exaugeant) Hunc vers. Be. paene totum mutavit.

«Hic mira amantis sollicitudo exprimitur, cui exspectanti hora, dies, annus videtur.» CALPH.

Clinia) « Adolescens, παρὰ τὸ κλεινὸν, a celebritate.» MVRET. At Far. a κλίνω formatum putat, quod fugiendo declinaret morositatem patris.»

1. *Si mihi secundae* etc.) H. e. felices. Itid. fere Ovid. Heroid. XVIII, 3: «Dii faciles in amore et *secundi.*» *De am. meo*, vid. Index.

2. *Venissent*) Cf. supra I, [illegible] 17. *Corrupta*; cf. Andr. II, 3, 22: «*Corrumpi* adolescentes utriusq. sexus dicuntur, qui a pudicis probatisve morib. in malos detorquentur.»

3. *Concurr.*) Cf. Andr. III, 2, 31.

4. *Occasio, loc. aet. mat.*) Per haec singula notat, scilicet per *Occasionem*, solitudinem Antiphilae utpote amantib. aptam, per *loc.* Athenas luxuria diffluentes. Deinde *aetas* ita dicit, uti Chrysis de Glycerio, Andr. I, 5, 51. *Mater*, quippe quae non vera, (infra 3, 29) sed putabatur tantum *mater* etc. Cf. IV, 1, 49. *Cuius sub imp.* Cf. infra 3, 35. *Mala.* Ita dici ab amatore non mirum, qui

Cui nil iam praeter pretium dulce est.

CLITIPHO

Clinia!

CLINIA

Ei, misero mihi!

CLITIPHO

Etiam caves, ne videat forte hic te a patre aliquis exiens.

CLINIA

Faciam; sed nescio quid profecto mi animus praesagit mali.

CLITIPHO

Pergin' istuc prius diiudicare, quam scias, quid rei siet?

CLINIA

Si nil mali esset, iam hic adesset.

CLITIPHO

Iam aderit.

CLINIA

Quando istuc iam erit?

Caves) C. G. m. *cave.*
Hic) L. antiq. *hinc.*
Rei) Hoc *rei* recte Gu. vidit quod Be. recepit in textum. Vulg. *veri.*
Adesset — aderit) Sic Be. Codd. om. Probe. De sola namq. amica sollicitus est amator, non de servulis, qui arcessitum eam missi erant. Vulg. *adessent — aderunt.*

anum oderit tam religiosam virginis custodem. Nisi *mala* signific. avara; ut quae meretrices vulgo dicantur, quib. comparat iratus Clinia illam. Itid. Tibull. II, 4.

5. *Cui nil iam* etc.) Famosam putabat esse mulierem, quippe quae mercedem speraret. *Pretium dulce.* Phaedr. III, Prol. 26: «*dulce* lucrum.»

6. *A patre*) «Δεικτικῶς, ex aedib. patris tui.» PAR.

7. *Faciam*) H. I. cavebo. Facere verb. saepissime occurrit, quo repetatur id quod alio verbo expressum praecesserit ante. *Anim. praesag.* Itid. Plaut. Et Cic. de Div. I, 31: «*sagire*, sentire acute est.»

8. *Pergin' istuc* etc.) «Perseveras ante hoc quasi certo iudicio tenere, quam scias, quid in vero sit.» EVGR.

9. *Si nihil mali* etc.) Angitur suspicione illa, vs. 2. *Quando ist. i. er.* Impatiens amator urget vocabulum *iam*.

CLITIPHO

Non cogitas hinc longule esse? et nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.

CLINIA

O Clitipho,
Timeo.

CLITIPHO

Respira. eccum Dromonem cum Syro una: adsunt tibi.

Longule) MSS. Pall. *longius.*

Comuntur) Sic Par. We. Mu. etsi parum Codicum auctoritate muniti. Hal. et Goth. C. *conantur.* Itid. edd. Be. Fa. Qui testatur vidisse in paucis *comantur*, lect. *comuntur* in nullo. Sed interest scire, quod notat Mu. « vetustiores *comare* dixisse, ubi posteri *comere.* » Omnino autem est *comere* mulierum, *conari* magis virorum.

Tibi) Hanc distinction, recepi a Be. Alii aliam praebent.

10. *Longule*) Plaut. Rud. I, 5, 8: « haud *longule* ex hoc loco. »

11. *Dum mol. dum com.*) « *Dum* surgunt, movent, promovent, apparant, ornant se. » FAB. *Comuntur.* Itid. Plaut. Mil. III, 1, 105: — « Vtique eam hic ornatam adducas, matronarum modo Capite *comto*, crines vittasq. habeat. » Et Ovid. Met. I, 497: — « Spectat Apollo inornatos Daphnes capillos. Et quid? si *comantur?* ait. » Add. Herod. lib. IV: « Μάχλυες τὰ ὀπίσω κομέουσι τῆς κεφαλῆς. » *Ann. est.* Hyperbolice dictum, ut Eun. IV, 5, 8, *aetatem*; ubi not. Ceterum de ead. cunctatione mulierum cf. Plaut. Mil. IV, 7, 9.

12. *Drom. c. Syro*) Ambo hi servi una missi, una reversi sunt.

ACTVS II, SCENA 3

SYRVS. DROMO. CLINIA. CLITIPHO

SYRVS

Ain' tu?

DROMO

Sic est.

SYRVS

Verum interea dum sermones caedimus,
Illae sunt relictae.

CLITIPHO

Mulier tibi adest, audin', Clinia?

CLINIA

Ego vero audio nunc demum et video et valeo, Clitipho.

DROMO

Minime mirum, adeo impeditae sunt: ancillarum gregem

Mirum) V. I. *prosequitur Dromonem Syrus in eundo.*

« Haec scena plena est timoris et suspicionis: sed persona servilis utrique succurrit. Servi autem in fronte scenae ex abrupto colloquuntur, tanquam pergentes in incepto colloquio, quod ultro citroq. in via conferebant.» CALPH.

1. *Sermon. caed.*) H. e. alternis loquimur. Ex ore servili. Graecos it. κόπτειν λόγους dixisse auctor est Priscianus.

2. *Illae s. relictae*) Sc. Antiphila et Bacchis una cum turba ancillarum. *Mulier.* Spectat ad sup. 2, 2.

3. *Valeo*) Aliter supra 2, 2.

4. *Minime mirum*) Sc. si relictae sunt. *Impeditae sunt*, sc. « ipso ancillarum grege, tum vestib. pretiosis.» WEST. Andr. III, 5, 11. Praeterea Lindenbr. not. « Indecorum nimirum iam olim visum matronis, sine comite in publicum prodire. »

Ducunt secum.

CLINIA

(*Clitiphonem intuens*)

Perii! unde illi sunt ancillae?

CLITIPHO

Men' rogas?

SYRUS

Non oportuit relictas. portant quid rerum!

CLINIA

Hei mihi!

SYRUS

Aurum, vestem; et vesperascit, et non noverunt viam.
Factum a nobis stulte est. abi dum tu, Dromo, illis obviam.
Propera! quid stas?

CLINIA

Vae misero mihi, quanta de spe decidi!

CLITIPHO

Quid istuc? quae res te sollicitat autem?

CLINIA

Rogitas, quid siet?

De spe) Al. *spe*, omissa praeposit. *de*. V. I. *quia sperabam eam habere pudicam, et soli solam cogitabam esse.*

5. *Perii! unde illi* etc.) Scilicet Antiphilae esse gregem illarum suspicatur, quae meretricis sunt. Quo quidem errore Cliniae suspicio illa (2, 9) crescit, corruptam esse Antiphilam. *Men' rog.* Ita Clitipho, quasi nesciat; sed se haud nescire, patet ex sup. loco I, 15.

6. *Port. quid rer.*) « Quam multas res et magnas *port.* secum. » FAB. Servi nimirum, quasi soli sint, sermone suo intermisso non desistunt.

7. *Aur. vest.*) « Servus quidem fortuito haec dicit, sed ex artificio poëtae, ad augend. perturbationem Cliniae. » WEST. *Auri* vero nomine venium ornamenta muliebria. Sunt qui *Aurum vestem* per hendiadyn dicta putant pro vestib. auro distinctis. Ego non ita. Nam singulae voces item seiunguntur infra IV, 5, 30, et V, 1, 20. *Non nov. viam.* « Hoc ideo addit, quia ex urbe arcessebantur in suburbanum. Supra I, 2, 17. WEST.

8. *Abi dum*) « Partic. *dum* abundare videtur, et comicum est in verbis maxime imperativis. » TURSELLIN.

9. *Quid stas?*) Cf. Hec. V, 3, 16. *De spe dec.* Sueton. Oth. 5: « *spe decidit.* » Et Liv. XXXVII, 26: « *a spe decid.* »

10. *Quae r. soll. aut.*) Particula *autem* cf. Eun. IV, 7, 28, not.

Viden' tu? ancillas, aurum, vestem, quam ego cum una ancillula
Hic reliqui; unde esse censes?

CLITIPHO

Vah! nunc demum intelligo.

SYRVS

(*secum*)
Di boni, quid turbae 'st! aedes nostrae vix capient, scio.
Quid comedent? quid ebibent? quid sene erit nostro miserius?
Sed eccos video, quos volebam.

CLINIA

O Iupiter! ubinam est fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletasti te, Antiphila, et me in his deseruisti malis;
Propter quam in summa infamia sum, et meo patri minus sum obsequens.
Cuius nunc pudet me et miseret, qui harum mores cantabat mihi,

Viden' tu) Id. *illam habere.*
Esse) C. G. m. *ea.*
Quos) Sic colloc. Be. recte.
Harum) V. I. *meretricum.*

11. *Aur. vestem*) Scilicet eius, Antiphilae, quam etc.

12. *Hic reliqui*) Videlicet quum hinc abirem. *Vnde*, a quo novo amatore. *Nunc dem. intelligo.* Scilicet Cliniam in errore versari. Infra vs. 23, 27.

13. *Di b. quid turb. est!*) Itid. Andr. IV, 4, 5, 6. *Aed. nost. vix cap.* ac. hanc turb. mulierum.

14. *Quid comed. q. ebib.*) Plaut. Trin. II, 1, 19: «non sat Id est mali, ni amplius etiam, quod *ebibit*, quod *comest*, Quod facit sumpti.» *Quid sene erit* etc. Hoc servus de *sene* more Terentiano anticipat, quod conquestum illum infra III, 1, 42 sqq. videmus.

17. *Conlocuplet. te*) Andr. IV, 5, 2.

18. *In sum. infam.*) «In querela amatoria consueverunt amatores ab amica decepti commemorare quae adversa causa illius acciderint.» CAL.

19. *Cuius*) Patris sc. *Qui harum.*

Monuisse frustra, neque eum potuisse unquam ab hac me expellere.
Quod tamen nunc faciam, tum, cum gratum mi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me.

SYRUS

Hic de nostris verbis errat videlicet,
Quae hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis.
Nam et vita 'st eadem, et animus te erga idem ac fuit;
Quantum ex ipsa re coniecturam fecimus.

CLINIA

Quid est obsecro? nam mihi nunc nil rerum omnium 'st,
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.

SYRUS

Hoc primum, ut ne quid huius rerum ignores: anus,

Fecimus) Sic l. Bemb. Al. *cepimus*.
Primum) MS. Par. *primum dicam*. Hoc *dicam* pro gl. est in C. Hal.

«Stomachose *harum*, de una tantum, atque ea praesente.» MVRET. Supra I, 1, 99. *Cantab.*, praedicabat. Plaut. Trin. II, 2, 10. *Cantare* autem dicuntur oracula, Iustin. XI, 7. Ad sensum vero capiendum pertinet Plautinum illud: «Hoc tibi quotidie *canto* ut caveas.

20. *Monuisse*) Plenius, *me miseret*, *Monuisse* eum *frustra*. Friget inde lectio *Dolet* aliorum. *Ab hac.* Dicit *ab hac*, quia forte satis procul illa abesset, ut non audiret.

21. *Nunc tum.*) Hae duae sibi invicem opponuntur. particulae, eod. sensu quo in Andr. V, 3, 11, 12. Sens.: Quod *nunc* demum facturus sum, id prius fecisse me praestaret. *Nolui* sc. facere, h. e. contemnere amatam. *Cum gratum* etc. « cum gratiam patris meo obsequio demereri potui.» WEST. Itid. Phaed. I, 22.

22. *De nostr. verb. err.*) H. e. verba nostra prave interpretatur. Nam quae conseruerant verba, non in Antiphilam cadebant, sed in Bacchidem. Ob priorem autem Clinia metuebat. *Videlicet.* « Scilicet et *videlicet* idem significare videntur, quod certe; sed habent usum suum per amaritudinem cum derisu permixtam.» CALPH.

23. *Amorem*) H. e. amatam virgin. Infra V, 4, 4. Itid. Ovid. Met. IV, 137.

24. *Vita*) Salus. Ad. III, 2, 42. *Te erga*; cf. sup. I, 2, 15, not.

25. *Ex ipsa re*) « Ex signis quae dicturus est.» CALPH.

26, 27. *Nih. est*, *Quod mal. quam* etc.) Haec constructio ead. est quae Eun. V, 6, 1, 2. *Nihil rer. omn.* Est enim *nihil* loco nominis positum cum genitivo adiecti; vid. infra vs. 136, not. *Hoc.* Scilicet corruptam esse eius amicam; cf. 2, 2.

28. *Huius*) Sc. Antiphilae. *Rerum*·

Quae est dicta mater esse ei antehac, non fuit.
Ea obiit mortem. hoc ipsa in itinere alterae
Dum narrat, forte audivi.

CLITIPHO

Quaenam est altera?

SYRVS

Mane: hoc quod coepi, primum enarrem, Clitipho;
Post istuc veniam.

CLITIPHO

Propera.

SYRVS

Iam primum omnium,
Vbi ventum ad aedes est, Dromo pultat fores:
Anus quaedam prodit; haec ubi aperit ostium,
Continuo hic se intro coniicit; ego consequor;

Hoc ipsa) Cod. R. *ex ipsa.*
Itinere) Be. *itere* forma ut putat antiqua.
Alterae) V. I. Bacchidi. Et *alterae* est antique declinatum; ut *solae* pro soli. Eun. V, 6, 3.
Pultat) Par. p. var. *pulsat.*
Coniicit) Sic Be. Bo. ob *consequor.* Vulg. *coniecit.*

Gu. expanxit τὸ *rerum*, non sentiens, quid leporis remota hac voce exstingueret. Nam per elegantiam poëta illam addit, ut ead. ratione Sy. *aliquid rerum* dicat, qua paulo ante Clin. *Nihil rerum.*

30. 31. *Alterae Dum narrat*) Vide quam commodum initium poëta narrationi praestruat de Bacchidis adventu.

32. *Mane*) Exspecta. Itid. Apollo ad fugientem Daphn. Ovid. Metam. I, 505.

33. *Post ist. ven.*) Cf. Eun. I, 2, 44, not.

34. *Ad aed.*) « Omne aedificium *aedes* dicuntur. Varro locum quatuor angulis conclusum *aedem* vocari docet. » FAR. *Pult. fores.* Ovid. Met. V, 447, « parvas *fores pulsavit.* »

35. *An. quaed. prod.* etc.) Haec singula quae porro sequuntur, Eu. diligenter enumerat, ostensurus castitatem mulieris inde probari. *Anus quaed.* Lindenbr. citat Iuven. Sat. VI, 497 seqq. « Est in consilio matrona, admotaq. lanis etc. Nec Ausonius mihi huc respiciens praetereundus videtur, qui vocem romanam: venito in tempore, huic loco subesse existimarit. Sap. Pittac. p. 159.

36. *Cont. hic se intro* etc.) Intellige: hunc in finem, ut ignaram nec opinantem deprehenderent; quomodo regii olim invenerant Lucretiam, Liv. I, 17. *Se coniic.* Andr. III, 5, 14.

Anus foribus obdit pessulum, ad lanam redit.
Hinc sciri potuit, aut nusquam alibi, Clinia,
Quo studio vitam suam te absente exegerit,
Vbi de improviso est interventum mulieri.
Nam ea tum res dedit existumandi copiam,
Quotidianae vitae consuetudinem,
Quae, cuiusque ingenium ut sit, declarat maxume.
Texentem telam studiose ipsam offendimus,
Mediocriter vestitam, veste lugubri;
Eius anuis causa, opinor, quae erat mortua,
Sine auro, tum ornatam, ita uti quae ornantur sibi,
Nulla mala re esse expolitam muliebri;
Capillus passus, prolixus, circum caput

Hinc) Sic in C. G. m. apice quidem mihi viso *Hic.* Al. *Hic.*
Copiam) Par. in marg. *locum* pro *copiam.*
Anuis) V. I. antique pro *anus.* Sed Gellius N. A. IV, 16, *anuis* Terentium scripsisse monet.
Ornantur) Al. *ornatur.*
Mala) C. G. m. at C. Hsl. *malam* c. gl. *maxillam eius.*
Passus) Par. p. var. *sparsus.*
Prolixus) Be. *promissus* mire. C. G. m. gl. *non ligatus mitris.*

37. *For. obd. pess.*) Cf. Eun. III, 5, 55. Et Plaut. Cist. III, 18. « *Occludite aedes pessulis.* » *Ad lan. red.* Andr. I, 1, 48.

40. *Interven.*) *Interveniri* proprie dicitur occupato nec opinanti. Eun. III, 5, 5. Eod. fere modo Liv. loco cit. « Id cuique (virorum) spectatissimum sit, quod nec *opinato* viri adventu obcurrerit oculis. »

41. *Existumandi*) Iudicandi. Eun. Prol. 5.

44. *Texent. tel. stud.* etc.) Andr. I, 1, 48. Cultus et victus vitam familiarem indicant. Dicitur autem *tela* id quod texitur, quasi texilla; vid. Montefalc. in Antiq. Gr. et Rom. *Texere telam* gr. dic. χρέκειν τὸν ἱστόν. Add. Ovid. Met. VI, 55.

45. *Veste lugubri*) H. e. pulla, longoq. usu detrita. Ph. I, 2, 57.

47. *Sibi*) Non aliis. Contra illud Ovidii A. I, 99: « spectatum veniunt, veniunt *spectentur ut ipsae.* »

48. *Nulla mala re* etc.) Cf. Ph. I, 2, 25, non fucatam. *Mala*, « a similitudine mali, h. e. pomi, nomen assumpsit. Nam id est, quod praeminet inter nasum, oculos et buccam etc. CALPH. *Re mulieb.* « *Res muliebres* vocat pigmenta et reliquas offucias, quib. mulieres sese ungere consueverunt, ut pulchriores videantur. » LIND.

49. *Capill. pass.*) Itid. Hor. Serm. I, 8, 23: « *passoq. capillo.* » Contra pexo *capillo*, cf. Cic. in Catil. II, 10. Sed placent Apollini it. amanti Daphnae « inornati capilli. » Ovid. Met.

Reiectus negligenter, pax.

CLINIA

Syre mi, obsecro!
Ne me in laetitiam frustra coniicias.

SYRVS

Anus
Subtemen nebat. praeterea una ancillula
Erat; ea texebat una, pannis obsita,
Neglecta, immunda illuvie.

CLITIPHO

Si haec sunt, Clinia,
Vera, ita uti credo, quis te est fortunatior?
Scin' hanc, quam dicit sordidatam et sordidam?
Magnum hoc quoque signum 'st, dominam esse extra noxiam,
Cum tam negligitur eius internuntia.
Nam disciplina est iisdem, munerarier

Subtemen) C. G. m. *subtegmen.*
Sordidam) Id. invert. *sordid. et sordidat.*
Dominam) Ibid. sup. script. *Antiphilam.*
Noxiam) MSS. Pall. *noxam.*
Negligitur — internuntia) Ita Be. correxit ex vulg. *negliguntur — internuncii*. Sed de ancilla una sermo est; cf. vs. 52. « Servos autem nullos domina habuit, ut internuncii esse possent. » Be. Accedit glossa in C. G. m. « *puellae quae mittuntur.* »

I, 497. Alioqui erant *capilli* mulierum Graec. compositi atque in nodum collecti.

50. *Reiect. neglig.*) Lindenbr. adfert locum Ausonii hoc Terentianum spectantis: « Totum opus hoc sparsum, crinis velut Antiphilae. » *Pax*, gr. πάξ, silentii sibi aliisve indicendi interiectio est, valetque, st.

52. *Subtem. neb.*) Catull. LXIV: « Currite ducentes *subtemina*, currite fusi. »

54. *Neglecta*) Non curata. *Immunda*, Nominativus est casus.

56. *Scin'*) Cognoscisne *hanc*, ancillulam vs. 52. *Dicit*, scil. Syrus, inde a versu 45. *Sordidat.* h. e. necessitate urgente. *Sordidam*, a natura. Vtrumq. id. Cic. in Pis. 4. Sed Far. *sordidat.* refert ad vestitum, *sordid.* ad illuviem.

58. *Cum tam neglig. intern.*) Abusive dicit, *internuntia*. Nam pudicae mulieres carent *internuntiis*, quae mercede illectae amatores ipsis concilient. Secus est in meretricibus. Ceterum *internuntia* qualis, vid. Tibull. II, 6, 45, 46.

59. *Disciplina*) Mos, institutum.

Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam

CLINIA

Perge, obsecro te, et cave ne falsam gratiam
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?

SYRVS

Vbi dicimus, rediisse te, et rogare uti
Veniret ad te, mulier telam deserit
Continuo, et lacrimis opplet os totum sibi, ut
Facile scires, desiderio id fieri tuo.

CLINIA

Prae gaudio, ita me Di ament, ubi sim nescio:
Ita timui.

CLITIPHO

At ago nil esse scibam, Clinia.
Agedum vicissim, Syre, dic quae illa 'st altera.

Qui) MSS. Pall. *quae* pro *qui.*
Rediisse) We. Par. *redisse.*
Deserit) Al. *desinit.*
Scires) Be. *scias* pro monosyll. quo indigeat versus.

Eun. II, 2, 32. Eand. *disciplinam* docet magist. amorum, Ovidius A. A. I, 351: «Sed prius, inquit, *ancillam* captandae nosse puellae Cura sit. Hanc tu pollicitis, hanc tu corrumpe rogando.» *Iisd. muner. Ancillas* etc. Ordina, *iisd. qui affect.* Significantur enim amatores.» *Munerari*, active.

61. *Cave ne falsam* etc.) Confer quoad sensum, vs. 51. Clinia namq. nunc vix credere potest, quum paulo ante tanta suspicione premeretur. *Gratiam*, sc. vel meam, vel apud me, vel a me. Sic variat constructio, Curt. V, 9. Liv. XXXVI, 5. Cic. Att. VII, 9.

62. *Quid ait?*) «Postq. de Antiphilae vita narraverat, nunc de animo eius erga Cliniam iubetur dicere.» WEST.

64. *Tel. des.*) «I. e. ad aliquod temp. intermitt.» RVHNK. Sic it. Sapph. Fragm. VII, ed. Volg. mulier illa prae amore texere non pergit, οὔτοι δύναμαι, inquiens, κρέκειν τὸν ἱστὸν, Πόθῳ δαμεῖσα παιδός. —

65. *Lacr. opp.* etc.) Virg. A. IV, 30: «Sic effata sinum *lacrimis* implevit.» Nep. Alcib. VI, 4: «Ex nimio gaudio *lacrumatur*;» ubi Fisch.

66. *Scires*) Pro quisque sciret. Andr. I, 1, 108. *Tuo*; cf. vs. 63, 64. Ad hoc Ovid. Met. VII, 731: — «*desiderioq.* calebat Coniugis.»

67. *Vbi sim nescio*) Cf. Andr. V, 4, 34, not.

68. *Ita timui*) «Timor mollit animum. Mollitus pertentatur fortius gaudio.» Bt. Andr. V, 4, 35.

SYRVS

Adducimus tuam Bacchidem.

CLITIPHO

Hem, quid? Bacchidem?
Eho, sceleste! quo illam ducis?

SYRVS

Quo illam ego? ad nos scilicet.

CLITIPHO

Ad patremne?

SYRVS

Ad eum ipsum.

CLITIPHO

O hominis impudentem audaciam!

SYRVS

Heus, tu,
Non fit sine periclo facinus magnum et commemorabile.

CLITIPHO

Hoc vide! in mea vita tu tibi laudem is quaesitum, scelus!
Vbi si paululum modo quid te fugerit, ego perierim.

Scelus!) Be. vult. *scelus?* efferri per interrogat. Al. non ita.

69. *Aged. vicissim* etc.) Ad alteram quaestionem descendit; cf. vs. 31. Dacer. *Dis-moi à mon tour.*

70. *Adducim.*) Ad. IV, 4, 20. Not. est, verba *adducere*, *abducere* saepenumero inter se permutari. *Adduc. tuam Bacch.* Hoc respondendi concinne ac breviter, non unum est exemplum. Vid. Andr. II, 1, 24; V, 6, 5. Eun. IV, 3, 12; V, 4, 27.

72. *Impud. audac.*) Imitatur Phaedrus, III, 5, 9: «Sed spes fefellit *impudentem audaciam.*

73. *Non fit sine periculo etc.*) Sententia militaris; quam fere eand. vid. Herodot. VII, 50: « «Μεγάλα γὰρ πρήγματα μεγάλοισι κινδύνοισι etc.» Not. Eugr. ad h. l.: «In hoc autem *periculum* erat, quum patre praesente in domo futura sit meretrix.»

74. *Hoc vide*) «Sic dicere solemus his, qui res maximas aggrediuntur.» CALPH. *Vita*, cf. vs. 24. Andr. V, 1, 3. Eugr. explic. «Scelus! quam astutus ad gloriam. Siquidem meo periculo tu tibi comparare vis *laudem.*»

75. *Te*) Pro curam tuam.

Quid illa facias?

SYRVS

At enim.

CLITIPHO

Quid enim?

SYRVS

Si sinis, dico.

CLINIA

Sine.

CLITIPHO

Sino.

SYRVS

Ita res est haec nunc, quasi cum...

CLITIPHO

Quas, malum! ambages mihi
Narrare occipit!

CLINIA

Syre, verum hic dicit. mitte, ad rem redi.

SYRVS.

Enimvero reticere nequeo: multimodis iniuriu's,
Clitipho, neque ferri potis es.

CLINIA

Audiundum hercle est, tace.

Illa) Sic Be. pro *illo*, quod vulgo est. Subaudit enim *Bacchide*, non *Syro*; uti mox vs. 92.
Si sinis) Be. *sinis* propt.
Dico) *Dico*, quod in duob. Codd. invenit. Vulg. *si sinas*, *dicam*.
Cum) Not. We. « MS. Bodl. suprascriptum habet, *aleis ludas*. »
Potis es) C. G. m. *ini. Clit. est*, *neq. ferr. pot. est*.
Tace) Codd. Be. sicut C. G. m. add. *Clitipho*, *quid est*?

76. *Quid illa fac.*) Cf. Eun. V, 1, 21, not. *At enim.* «Aliqnid supplendum. Syrus dicere volebat, aut in ea re non esse periculum: aut se effecturum, quod intendit. Sed illius sermonem Clitipho interrumpit.» CALPH. *Quid enim?* Vrget τὸ *enim* prioris, ut dialogi mos est; cf. Andr. II, 1, 14. *Sine*; cf. Andr. V, 3, 24. Dictio sermoni comico frequens.

77. *Quasi cum*) Interpellatur iterum a Clitiphone, qui in sola quaestione persistit, *quae illa sit altera?* vs. 69.

78. *Occipit*) Per tertiam odiose; uti *inceptat* in Andr. V, 4, 22. *Ad rem redi.* His Syrus admonetur, qui cum suo, *quasi cum*, vs. 77 in eo erat, ut similitudinem quand. daret, qua ostenderetur, quale sit suum consilium. Sed hac servi digressione ambo cupidi amatores gravantur.

80. *Neq. ferri pot. es.*) «Bene indignationem suam servus extulit, quo

SYRVS

Vis amare; vis potiri; vis, quod des illi, effici;
Tuum esse in potiundo periclum non vis: haud stulte sapis.
Siquidem id sapere 'st, velle te id, quod non potest contingere.
Aut haec cum illis sunt habenda, aut illa cum his mittenda sunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide;
Etsi consilium hoc, quod cepi, rectum esse et tutum scio: 86
Nam tua apud patrem amica tecum sine metu ut sit, copia 'st.
Tum quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inveniam via.
Quod ut efficerem, orando surdas iam aures reddideras mihi.

Hoc) Add. Be. *hoc* ex Codd. C. G. m. gl. *ut apud patrem sit Bacchis.* *Copia 'st*) Hunc vers. Par. uncinis inclusit.

facilius sibi adolescentem per suam iracundiam praepararet. » EVGR. *Audiund. h. est*, *tace.* Haec verba Cliniae sunt ad Clitiph. non Syri; etsi West. multa contra disputat.

81. *Amare*) Sc. Bacchidem. *Potiri*, Bacchide. Eun. II, 3, 71. *Effici*, sc. pecuniam, argentum; conf. infra III, 3, 23.

82. *Haud stulte sapis*) Sufficiebat dixisse, *sapis.* Sed in usu erant, non stultus et *non stulte*; Plaut. Most. I, 3, 29. Inest ironia.

83. *Contingere*) Evenire. Videlicet meretrice uti absque incommodis.

84. *Aut haec*) Sc. pericula. *Cum illis.* Calph. subaudi meretricibus. Falso. Nam virum fugit, quam praeclara sit, *cum illis*, *cum his*, orationis concinnitas. Accedit, *habenda*, *mittenda.* Supra I, 1, 15. Totus autem sermo in illo vulgato, « aut sustine, aut abstine, » comprehendi videtur. Igitur per diction. *cum illis* videntur ea quae supra sunt, *Vis amare, vis potiri* etc. significari; et sic eod. sententiae tenore *illa cum his* intelligi.

85. *Har. duar. condit.* etc.) H. e. aut habere meretricem cum incommodis, aut plane dimittere illam. *Condit.* cf. Andr. I, 1, 52.

86. *Consil. rect.*) Cf. IV, 7, 14. *Rect.* « Vocatur *rectum*, quod quadrat regulae, neq. excedit, nec infra est; itaq. pravo, curvo opponitur. » FAB. *Tutum*, sine periculo.

88. *Argentum*) Scilic. signatum. *Ead. hac via.* Intellige, si amica ap. patrem est,

Quid aliud tibi vis?

CLITIPHO

Siquidem hoc fiet.

SYRVS

Siquidem, experiundo scies.

CLITIPHO

Age age, cedo istum tuum consilium. quid id est?

SYRVS

Adsimulabimus,
Tuam amicam huius esse.

CLITIPHO

Pulchre; cedo, quid hic faciet sua?
An ea quoque dicetur huius, si una haec dedecori est parum?

SYRVS

Immo ad tuam matrem deducetur.

CLITIPHO

Quid eo?

SYRVS

Longum'st, Clitipho,
Si tibi narrem, quamobrem id faciam. vera causa est.

CLITIPHO

Fabulae!
Nil satis firmi video, quamobrem accipere hunc mi expediat metum.

Aliud) Be repon. *alid* antique. Sed ipsum vide ibidem.
Esse) L. antiq. repet. *amicam*; alii non.
Ea) V. I. *Bacchis*.
Deducetur) L. Bemb. *abducetur*.

90. *Siquidem*) Repetentis per indignationem. Gravatur enim Syrus dubitatione Clitiphonis. *Experiundo*; cf. Ad. V, 4, 4.

93. *Huius*) Cliniae. *Dedec. est par.* « Turpe est habere unam amicam, nedum duas. CALPH. *Vna haec.* Antiphilam innuit.

94. *Ad tuam matr. deduc.*) Hoc artificio Poëtae Antiphila ad Sostratam deducitur, ut postea cognoscatur filia Chremetis. *Quid eo?* pro quid tum? Eun. III, 5, 56.

95. *Vera causa est*) Subaudi, non ficta. *Causa.* Eam scilicet, ut illa *deducatur ad matrem.* Hoc unum se nunc dixisse satis habet; illud alterum, *quamobrem* id faciat, dicere, deesse ait tempus.

96. *Nil sat. firmi* etc.) « Nullam rationem video firmitatis in consilio, ut debeam talem metum suspicere, ut apud patrem amica mea sit. » EVGR.

SYRVS

Mane; habeo aliud, si istud metuis, quod ambo confiteamini
Sine periclo esse.

CLITIPHO

Huiusmodi, obsecro, aliquid repperi.

SYRVS

Maxume.
Ibo obviam hinc; dicam, ut revortantur domum.

CLITIPHO

Hem,
Quid dixti?

SYRVS

Ademtum tibi iam faxo omnem metum,
In aurem utramvis otiose ut dormias.

CLITIPHO

Quid ago nunc?

CLINIA

Tune? quod boni...

CLITIPHO

Syre, dic modo

Huiusmodi) Par. p. var. *istiusmodi.*

Repperi) *Repperi.* Notand. est, primam syll. produci; id quod aut per geminatum *p*, aut per accentus notam possis indicare. Supra I, 1, 60. Exempla sunt Virg. A. V, 598. et VII, 450. ubi incipiunt hexametri, *Rettulit*, *Reppulit*; et sic it. *repperi*: Andr. I, 1, 96. not.

Obviam) V. I. *mulieribus.*

Boni) Hic interrupta Cliniae oratio continuatur vs. 104 et 106.

97. *Hab. aliud*) Consilium.

98. *Maxume*) Valde approbantis. Ad. IV, 3, 18. Hec. IV, 4, 86.

99. *Vt revort. dom.*) Cf. supra vs. 7. Vt retro eant, unde venerint, in urbem.

100. *Ademt. faxo metum*) Cf. supra vs. 96.

101. *In aur. utramv.*) Proverb. de iis, qui nihil metuunt in summa securitate.

102. *Quod boni*) Hoc initium formulae precandi quidam esse putant ap. Plaut. obviae, «*quod* Di dant *boni*,» Rud. IV, 7, 3. *Tune?* quid agas? Tunc responsio haec: id *quod boni* (Dii dant). Ad haec Syrus, *age modo.*

Verum.

SYRVS

Age modo hodie, sero ac nequicquam voles.

CLINIA

Datur; fruare, dum licet: nam nescias..

CLITIPHO

(*clamans*)

Syre, inquam.

SYRVS

(*abiturus*)

Perge porro, tamen istuc ago.

CLINIA

Eius sit potestas posthac, an nunquam, tibi.

CLITIPHO

Verum hercle istuc est. Syre, Syre, inquam; heus, heus, Syre!

SYRVS

(*secum*)

Concaluit. quid vis?

CLITIPHO

Redi, redi.

SYRVS

Adsum, dic, quid est?

Datur) Al. *modo*, quod delend. putat Fa.
Tibi) Bentleium sequor, qui hunc vers. postponit priori, qui in omnib. libb. succedit.

103. *Verum*) Dicit *verum*, quia supra dixerat Syrus, *vera* causa est, vs. 95. *Modo hodie*. Haec duo G. Fabric. iungit non inepte. Et admonitio Syri haec esse mihi videtur: aut *modo hodie* fruaris, aut *sero* posthac *nequicquam voles* frui. In potestate relinquitur iuvenis, retineat an dimittat puellam.

104. *Datur*) Quasi a Diis, de occasione oblata; uti Eun. III, 5, 56 etc. *Dum licet*. Lambin. ad Hor. IV, 12, 22, expon. «dum vita manet, et dum fert aetas.»

105. *Inquam*) cf. Andr. IV, 2, 32. *Perge porro* sc. me revocare aut interrumpere. *Tamen ist. ago*. Spectat ad superius illud, *Ibo obviam hinc*, 99.

106. *Eius*) Sc. rei; aut potiundae puellae. *Potestas*, copia, occasio data.

107. *Verum hercle* etc.) Verum esse Cliniae dictum autumat, quod placet. *Syre, Syre*. Vehementissime Syrum instigat, a quo ipse instigatus est. Itid. Chaerea Parmenonem, Eun. II, 3, 71.

108. *Concaluit*) Scilicet igne amo-

Iam hoc quoque negabis tibi placere.

CLITIPHO

Immo, Syre,
Et me, et meum amorem, et famam permitto tibi.
Tu es iudex: ne quid accusandus sis, vide.

SYRVS

Ridiculum est, te istuc me admonere, Clitipho,
Quasi istic mea res minor agatur, quam tua.
Hic si quid nobis forte adversi evenerit,
Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.
Quapropter haec res neutiquam neglectu est mihi.
Sed istum exora, ut suam esse adsimulet.

CLINIA

Scilicet
Facturum me esse; in eum res rediit iam locum,

Iudex) *Iudex.* Lectio indubitata, sufficit commode ad sensum. Tamen revocat Anglus, quod miraberis, *inlex* Plautinum. Adeo parum abest, ut idem ex Terentio nobis faciat Plautum; etsi illius multo elegantior est oratio quam Plautina.

Neglectu) C. G. m. *neglectui.*

ris. Eun. I, 2, 5. *Redi.* Revocat servum; qui dixerat supra, *Ibo obviam*, vs. 99.

109. *Iam hoc quoque*) Scilicet periculo carere, simul amore. Huc refer, vs. 85, *Harum duar. condit.*

110. *Amorem*) Cf. supra vs. 23.

111. *Tu es iudex*) Cf. Ad. Prol. 4. *Iudex*, arbiter, qui lites componit iudicando. *Ne quid accus.* Verb. *accusare* cum accusativo rei it. Plaut. Trin. I, 2, 59: «si *id* me non *accusas.*»

112. *Ridic. est, te istuc* etc.) Laborem inanem capis, quod me admones.

113. *Quasi ist. mea res*) Sensus: «In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi.» Ev-GR. Sic it. in Andria Davus crucem se meritum fatetur, quum filius heri deperiret.

115. *Verbera, verbera*) Paronomasia. *Huic homini*, mihi; δεικτικῶς.

116. *Haec res*) Quae sc. nunc nobis est communis.

117. *Istum*) Cliniam. Supra vs. 91, 92. *Scilicet Facturum* etc. Nota veteres *scilicet* et videlicet, quod contracta sunt ex scire licet, videre licet, cum infinitivo iungere. Infra IV, 8, 16.

118. *In eum res* etc.) Itid. Plaut. Bacch. IV, 2, 24: «*In eum* nunc haec *res revenit locum.*»

Vt sit necessum.

CLITIPHO

Merito te amo, Clinia.

CLINIA

Verum illa ne quid titubet.

SYRVS

Perdocta 'st probe.

CLITIPHO

At hoc demiror, qui tam facile potueris
Persuadere illi, quae solet quos spernere.

SYRVS

In tempore ad eam veni, quod rerum omnium 'st
Primum: nam miserum quendam offendi ibi militem,
Eius noctem orantem. haec arte tractabat virum,
Vt illius animum cupidum inopia incenderet,
Eademque ut esset apud te hoc quam gratissimum.
Sed heus tu, vide sis, ne quid imprudens ruas.

Quos) V. I. *aliquos.*
Miserum) Ita Be. Codd. Al. *misere.*
Inopia) V. I. *amoris.*
Gratissimum) Sic l. Bemb. Al. vulg. *gratissima.* In l. antiq. totus hic vers. *Ead. ut ess. aput. te ob hoc quam gratissima.*

119. *Vt sit necess.*) Oportebat enim Cliniam, qui Ctesiphoni suaserat ad accipiendum Syri consilium, sibi adeo constare, ut ipse illum in exsequendo iuvaret. *Merito te amo*; cf. Eun. I, 2, 106.

120. *Ne quid titub.*) Proprie pedib. *titubare* dicitur. Sic Phaed. IV, 14, 10, h. l. *titub.* sc. mente, animo, pro dubitet, haesitet. *Perdocta*, persuasa. Itid. Plaut. Capt. III, 5, 61.

122. *Persuadere illi*) Cf. vs. 92. Id scilicet, ut Cliniam sibi amatorem patiatur. *Quos.* Vulgo explic. pro aliquos, vel quales, vel quantos. Mira quidem haec videtur significatio, sed Plauto valet item *qui* pro aliquis, vel qualis passim. Cod. Guelfertin. notat, nobiles significari vel divites.

124. *Miserum*) «Parcum, tenacem.» BENTL. Infra III, 2, 15.

125. *Noctem*) Concubitum. Itid. Plaut. Et Ovid. Met. VII, 739: «dum census (munera, pretium) dare me pro *nocte* paciscor.» Vbi vid. Gierig.

126. *Cupid.*) Proprie de amantibus. Tibull. I, 9, 58. *Inopia*, h. e. negatio petitae noctis. Cui opponit. *copia* vs. 87.

127. *Ap. te gratiss.*) Pro tibi *gratissim.*; uti Cic. Fam. XIII, 42: «Illudque mihi *gratissimum est.*»

128. *Ne quid impr. ruas*) «H. e. per imprudentiam temere quid agas.» RVHNK.

Patrem novisti, ad has res quam sit perspicax;
Ego te autem novi, quam esse soleas impotens.
Inversa verba, eversas cervices tuas,
Gemitus, screatus, tusses, risus abstine.

CLITIPHO

Laudabis.

SYRVS

Vide sis.

CLITIPHO

Tutemet mirabere.

SYRVS

Sed quam cito sunt consecutae mulieres!

CLITIPHO

(ad Syrum)

Vbi sunt? cur retines?

SYRVS

Iam nunc haec non est tua.

Tuas) C. G. m. sup. script. *novi*. Non recte ita. Nam nos cum We. hos et qui sequuntur, accusativos, *Gemitus*, *screatus* etc. cum *abstine*, quod sequitur, iungendos putamus, minime referendos ad *novi superius*.;
Tusses) Al. *tussis*.
Sis) V. l. *apud te*.
Tutemet) Id. *tu ipse*.
Haec) C. G. m. sup. script. *Bacchis*.

129. *Patrem nov. quam sit* etc.) Pro *novisti quam* pater etc. Itid. Plant. Cist. IV, 2, 64: «qui *illam* ait se scire, nbi *sit*.»

130 *Impotens*) Cf. Liv. VI, 11, ubi Glossar. «vitio ingenii vehemens.»

131. *Inversa verba*) «Intelligit ea, quae a vera significatione ad alienam et falsam traducuntur.» WEST. *Evers. cervic.* «Quod iactantis et superbi est penitus.» EVGR.

132. *Gemit. screat. tuss.* etc.) «Haec omnia adolescentuli faciunt, quotiescumq. videre aut videri volunt ab his, quos desiderant.» EVGR. De verbo *abstinere* Priscianus notat, promiscue construi, *abstinere* illius et illum et illo; ut graece ἀπέχομαι τούτου καὶ τοῦτο.

133. *Laud.*) Sc. me. *Vide sis*. «Vultuose pronuntiandum.» CALPH.

134. *Consecutae mulieres*) Supra vs. 2, *mul. tibi adest*.

135. *Cur retines*) Sc. me. «Impatientia amantis ostenditur.» *Haec non est tua*. Arrepturus est enim amicam suam Clitipho, verba Syri oblitus. *Iam nunc*. Iunctae hae particulae item Propert. Eleg. IV, 11, 93.

CLITIPHO

Scio, apud patrem; at nunc interim.

SYRVS

Nihilo magis.

CLITIPHO

Sine.

SYRVS

Non sinam, inquam.

CLITIPHO

Quaeso paulisper.

SYRVS

Veto.

CLITIPHO

Saltem salutare.

SYRVS

Abeas, si sapis.

CLITIPHO

Eo.

Quid istic?

SYRVS

Manebit.

CLITIPHO

O hominem felicem!

SYRVS

Ambula.

Interim) Ibid. sup. script. *erit mea.*
Sine) V. I. *ut sit mea interim.*
Istic) Id. *Clinia aget.*

136. *Ap. patr.*) Cf. supra vs. 129. *Nihilo mag.* « Vult Syrus eum perpetuo modestum, ne si inceperit, non possit se abstinere, etiam patre vidente. » CALPH. *Nihilo mag.* Ph. III, 3, 2. Est autem *nihilo* ablativ. casus post comparativum, a nomine *nihilum*; vid. Sanct. Min. IV, 4.

ACTVS II, SCENA 4

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRVS

(*grex ancillarum*)

BACCHIS

Aedepol te, mea Antiphila, laudo, et fortunatam iudico,
Id cum studuisti, isti formae ut mores consimiles forent;
Minimeque, ita me Di ament, miror, si te sibi quisque expetit.
Nam mihi, quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.

Oratio) V. I. *allocutio tua in itinere.*

«Non potuit melius conditionem meretriciam exprimere, quum per eam, quae meretrix esset: quae tamen nomini meretricio favet, quum alibi reprehendantur meretrices, nihil aliud ex amore adolescentium quaerere, quam pecuniae extorsionem, hic quoque iuconda amantium congressio signantissime exprimitur.» CALPH.

Antiphila) Ab ἀντὶ et φιλέω, q. d. redamans.

Bacchis) «A Βάκχος, quod significat, vel furore percitum, vel Liberum patrem, quasi dicas, val furibundam, vel temulentam». FAB. In hac comoedia Bacchis est artium meretriciarum peritissima atque perdocta.

2. *Studuisti, isti*) Aeque terminatur utraq. vox *isti, isti;* quae Graecis παρήχησις dicitur figura. *Formae ut mor. c.* Itid. fere Virgil. A. V, 344: «Gratior et pulchro veniens in corpore virtus».

3. *Miror si*) Haec syntaxis Nostro familiaris. Ead. graeca est, *θαυμάζω εἰ;* vid. Sturz. Lex. Xenoph. Add. Liv. III, 21: «*Miror si* vana vestra auctoritas ad pleb. est». *Expetit.* Proprie de rebus bonis et honestis, quales sunt uxores virginesque, non meretrices. Andr. IV, 2, 13. Ph. V, 8, 35.

4. *Nam mihi, quale* etc.) Sententiae huic respondet ille senarius Graecorum, ἀνδρὸς χαρακτὴρ ἐκ λόγου γνω-

Et cum egomet nunc mecum in animo vitam tuam considero,
Omniumque adeo vostrarum, volgus quae ab se segregant;
Et vos esse istiusmodi, et nos non esse, haud mirabile 'st.
Nam expedit bonis esse vobis; nos, quibuscum est res, non sinunt:
Quippe forma impulsi nostra nos amatores colunt.
Haec ubi immutata est, illi suum animum alio conferunt;
Nisi si prospectum interea aliquid est, desertae vivimus.
Vobis cum uno semel ubi aetatem agere decretum 'st viro,
Cuius mos maxume 'st consimilis vostrum, hi se ad vos applicant.

Bonis) Sic Be. Bo. invitis libb. eleganter pro *bonas* vulg. Vaus We. testatur, MSS. et impress. quosd. *bonis* habere.
Sinunt) V. I. *esse bonas illi.*
Nisi si) Sic l. Bemb. In antiq. et al. plur. *nisi* solum, omisso *si.*
Aliquid) MSS. We. *nobis.*
Semel) Eiusd. MSS. *simul* pro *semel.*
Hi) V. I. *viri.*

ρίζεται. « Viri nota ex oratione noscitur». Mvaet.

5. *Egom. mec. in animo*) Haec tria cum emphasi.

6. *Vestrarum*) Pro vestrum, graec. ὑμῶν. *Volgus*, sc. virorum; cf. infra III, 1, 38. Aliter Hec. IV, 2, 24. *Ab se segreg.* Scilicet ut uni viro se dedant. Andr. I, 5, 56.

8. *Expedit*) Prodest, succedit. Sic Plaut. Amph. I, 3, 23.

9. *Quip. forma imp.*) « Et hic amor est gratia voluptatis tantum », Calph.

10. *Alio conferunt*) Cf. Eun. III, 1, 60.

11. *Nisi si prospect.*) Cf. Ph. V, 8, 70. Sensus: *Nisi* commodis *interea* nostris consuluerimus. *Desertae.* «Scilicet ab his, qui ob amorem frequentes erant». Calph. Ph. V, 1, 24.

12. *Vob. cum uno* etc.) Cf. Cic. Fam. IV, 5: « Vt *cum* aliquo adolescente primario coniuncta *aetatem* gereret ».

13. *Cuius mos max. est cons. v.*) Cf. Hec. I, 2, 95. *Hi*, per enallagen, pro hic; vid. Eun. Prol. 3: *hi se ad vos applic.*, Andr. V, 4, 21.

Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini;
Vt nunquam ulla amori vestro incidere possit calamitas.

ANTIPHILA

Nescio alias; me quidem semper scio fecisse sedulo, ut
Ex illius commodo meum compararem commodum.

CLINIA

Ah,
Ergo, mea Antiphila, tu nunc sola reducem me in patriam facis:
Nam dum abs te absum, omnes mihi labores fuere, quos cepi, leves,
Praeterquam tui carendum quod erat.

SYRVS

Credo.

CLINIA

Syre, vix suffero.
Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui!

Scio) C. G. m. colloc. *me scio semp. quidem.*
Cl.) Ibid. gl. *secum.*
Ah) Al. *vah.*
Tui) C. G. m. gl. *praesentia.*
Ingenium) Sic l. Bemb. In antiq. *ingenio.*

14. *Beneficio*) Sc. mutuo. Cic. Fam. XIII, 7: «viros optimos summo *beneficio* in perpetuum *tibi tuisque devinxeris*».

15. *Incid.*) Pro accid. Propert. I, 15, 28: «Si quid forte tibi durius *inciderit*». Evon. Sensum capit ita: «Vt semper inter vos amor valeat, neque senectute aut ullo morbo discidium possit exsistere».

16. *Nescio alias*) Bene *alias*; de semetipsa tantum loquutura. Atque plurali num. utitur aeque ac Bacchis v. 7, 12, 13. *Nescio*, pro non novi, ignoro; uti Plaut. Aul. Prol. 30.

17. *Ex ill. commodo meum* etc.) Contra Andr. IV, 1, 3, 4.

18. *Tu nunc sola*) Movet hic We. quaestionem, cur non continuo adolescens ruat in eius amplexus? Supra 3, 67.

19. *Labor. quos cepi*) Verb. *capere* medium est; nam *capere* dicunt vel *laborem*, vel fructum.

20. *Tui carend.*) Sic et praeter consuetudinem Laevius ap. Gell. XIX, 7: «*carendum tui* est». Quod quidem esse We. existimat per hellenismum, σοῦ στερητέον.

21. *Meo modo*) H. e. ut volo. Ph. V, 8, 69.

SYRVS

Immo, ut patrem tuum vidi, partes diu etiam duras dabit.

BACCHIS

Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos?

ANTIPHILA

Ah, retine me, obsecro.

BACCHIS

Amabo, quid tibi est?

ANTIPHILA

Disperii!

BACCHIS

Perii, misera. quid stupes, Antiphila?

ANTIPHILA

Videon' Cliniam? an non?

BACCHIS

Quem vides?

CLINIA

Salve, anime mi.

ANTIPHILA

O mi Clinia, salve.

CLINIA

Vt vales?

Vidi) Codd. et Edd. ad unum omnes, *esse habitum*. Sed hoc glossema esse Be. existimat ac magistrorum pruritu antiquitus in text. irrepsisse. Probatur haec mihi Angli omissio quidem, sed non aeque illa, quibus defendatur.

Partes) Restituit Be. *partes* ex Eun. II, 3, 62. Palmer. coniect. *puras*.

Intuitur) Sic antique etiam Lucret. IV, 38. Vulg. *intuetur*.

22. *Vt patr. t. vidi*) Talem sc. qualem Menedemus se ipse ante poenitentiam fuisse supra I, 1, Chremeti ostendit. *Part. dur. dab.*; cf. Eun. II, 3, 63.

23. *Ah, retine me, obs.*) Ita Antiphila ad prim. Cliniae conspectum prae nimia laetitia linqui coepit. Sic it. ap. Ovid. Heroid. II, 130: «Linquor, et ancillis excipienda cado».

24. *Disper.*) Cf. V, 2, 17. Ad. III, 3, 1.

25. *Videon' Clin.*) His it. verbis, sed contrario animi affectu illud Hec. I, 2, 6.

26. *O mi Clin.*) Pronomen *mi* blandiendi causa adiectum.

ANTIPHILA

Salvum advenisse gaudeo.

CLINIA

Teneone te,

Antiphila, maxume animo exoptatam meo?

SYRVS

Ite intro: nam vos iam dudum exspectat senex.

Exoptatam) Ita Fa. malebat, quo sustentaret senarium. Vulg. *exoptata*.

27. *Salv. adv. gaud.*) Cf. Eun. V, 5, 6. Subaudi, te. Par. in marg.: « Elegans formula cum gaudio de alicuius praesentia et usu sibi gratulantis ». *Teneone te?* Ita amplexus eam interrogat, quemadmod. solebant amici peregre redeuntes, quasi sollicitaturi, pristina fides permanserit nec ne. Itid. fere Sueton. Caes. 59, ubi v. Graev. Est autem sensus: Es tu etiam nunc mea? De hoc basiandi modo, cf. Tibull. II, 5, 91.

28. *Exoptatam*) Plaut. Curc. II, 3, 27: « Curgulio *exoptate* salve ».

29. *Ite intro*) Conf. Ph. V, 9, 65. *Senex*. Per *senem* Syrus Chremetem intelligit sane incepti sui memor. Supra 3, 94.

Video inservire, et socium esse in negotiis;
Nos quoque senes est aequum senibus obsequi.

MENEDEMVS

(*domo egrediens secum*)

Aut ego profecto ingenio egregie ad miseriam
Natus sum; aut illud falsum 'st, quod vulgo audio
Dici, diem adimere aegritudinem hominibus.
Nam mihi quidem quotidie augescit magis
De filio aegritudo; et quanto diutius
Abest, magis cupio tanto, et magis desidero.

CHREMES

Sed ipsum foras egressum video. ibo, adloquar.
Menedeme, salve. nuntium apporto tibi,
Cuius maxume te fieri participem cupis.

MENEDEMVS

Num quidnam de gnato meo audisti, Chreme?

CHREMES

Valet atque vivit.

MENEDEMVS

Vbinam 'st quaeso?

CHREMES

. Apud me, domi.

Egregie) L. Bemb. *egregio*. At auris gravatur *o* syllaba toties repetita. *Ibo*) L. antiq. *adibo*.

10. *Obsequi*) H. e. operam navare, inservire alicui.

11. *Ingenio*) H. e. natura. Andr. I, 5, 40; III, 2, 7. Supra Prol. 24. *Egregie*, praeter ceteros. Andr. I, 1, 31. *Ad mis. Nat. sum*; cf. Ad. IV, 2, 6.

12, 13. *Vulgo Dici*) In ore hominum esse, proverbialiter. *Diem*, temporis, longinquitatem. *Diem adim. aegritud.* Dict. non paucis commune. It. Diphilus: λύπης πάσης γίνεται ἰατρὸς χρόνος. Similis sententia Ov. R. A. 131: «Temporis ars medicina fere est.» Ibid. Cic. et al. plur.

14, 15. *Mihi q. quotid. augescit* etc.) Sic it. Virg. B. X, 73: — «Gallo, *cuius amor* tantum *mihi crescit in horas*.» Huc respex. Horatius, Sat. I, 2, 19 etc. «ita ut pater ille, Terenti Fabula, quem miserum *nato* vixisse fugato Inducit.»

19. *Cuius maxume* etc.) Supra I, 1, 98, 109.

20. *Num quidnam*) Sic solent interrogantes. Andr. II, 6, 7.

21. *Val. atq. viv.*) Admonet Calphurnius prothysteron esse in sensu. Si enim *valeat*, necessario *vivat*. At West. animadvertit Martialis illud

MENEDEMVS

Meus gnatus!

CHREMES

Sic est.

MENEDEMVS

Venit?

CHREMES

Certe.

MENEDEMVS

Clinia

Meus venit?

CHREMES

Dixi.

MENEDEMVS

Eamus, duc me ad eum, obsecro.

CHREMES

Non vult te scire se redisse etiam, et tuum
Conspectum fugitat; propter peccatum hoc timet,
Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta sit.

MENEDEMVS

Non tu ei dixisti, ut essem?

CHREMES

Non.

MENEDEMVS

Quamobrem, Chreme?

Peccatum) Al. *tum.* Omitt. al. Distinctionem Bentleii sequor, Nostro consuetam ac numerosiorem haud dubie, quam quae est aliorum.

Essem) V. I. *paratus.*

exprimi dicentis: «Non est *vivere*, sed *valere*, *vita.*»

22. *Meus gnat.*) «Magis cum admiratione, quam cum interrogatione legendum.» CALPH. *Certe*, certo.

23. *Dixi*) Denuntiatio est confirmandae sententiae, nec mutandae, translata de foro et causidicis.» CAL.

25. *Propt. pecc. h. tim.*) Dubium esse potest, utrum verba, *propt. pecc. hoc* coniungantur, an potius separetur *hoc*, cum *timet* iungendum. Quorum posterius pars interpretum amplectitur, prius Bentleius, quem sequor. Etiam Dav. vertit, «à cause de la faute qu'il a faite.»

27. *Vt essem*) Ad diction. hanc supplend. vel explicandam, quod alii aliter tentarunt, mihi quidem satis sit Terentius, qui sibi ipse conferatur, ex sup. loco I, 2, 13; et illo insuper Hec. III, 3, 29. His addo Andr. V, 4, 16.

CHREMES

Quia pessume istuc in te atque illum consulis,
Si te tam leni et victo esse animo ostenderis.

MENEDEMVS

Non possum: satis iam, satis pater durus fui.

CHREMES

Ah,
Vehemens in utramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parsimonia.
In eandem fraudem ex hac re atque ex illa incides.
Primum olim potius, quam paterere filium
Commeare ad mulierculam, quae paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruisti hinc. ea coacta ingratiis
Post illa coepit victum volgo quaerere.
Nunc cum sine magno intertrimento non potest

In te atque) Codd. Be. *in*. In l. antiq. non est hoc alterum *in*. Eun. V, 8, 9.
In utramque partem) Be. *utramq. in part.* V. l. *ad iram et misericordiam.*
Proterruisti) Id. *expulisti filium.*
Volgo) Id. *per multos amatores.*

28. *Pessume consul.*) Nep. Epam. 10: «vide ne tu *peius* patriae *consulas*.» Nol. Eng. «Vtroq. genere peccas, dum aut nimium largus es, ut ante nimium parcus, ex hoc ut in unum malum ex diversis morib. venias.»

29. *Victo animo*) Cf. supra I, 1, 62.

30. *Non possum*) Absolute; sc. sufferre. Infra V, 5, 18. *Sat. i. sat.* Cf. Andr. V, 1, 1.

31. *Vehemens*) Intemperans, qui modum non servet.

32. *Parsimonia*) Huic nomini adiectum *nimia* iungend. puto, quum *parsimonia* in laude sit ap. Cic. de Offic. II, 24. Atqui verb. *parcere* Nostro in vituperium accipi videtur, supra I, 1, 87.

34—37. *Prim. o. pot. Proterruisti, quam paterere* etc.) Hoc ordine facile explicamus ita: *Prim. olim* malebas *proterrere* filium, *quam pati* eum *commeare ad mul.* Significatur autem *muliercula* per contempt. paupercula sc. Bacchis. *Commeare*, ire, venire frequentius. Hec. I, 2, 100.

36. *Omnia*) H. e. qualiacumq. essent.

37. *Proterr.*) Sc. sermonibus tuis acerbis. Guyet. exponit, «quum ab ea abegisti.» Supra I, 1, 82. *Coacta ingr.*, h. e. invita.

39. *Intertrim.*) «Quoties ex metallis, quae conflantur, et liquefiunt,

Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu scias,
Quam ea nunc instructa pulchre ad perniciem siet,
Primum iam ancillas secum adduxit plus decem,
Oneratas veste atque auro: satrapa si siet.
Amator, nunquam sufferre eius sumtus queat,
Nedum tu possis.

MENEDEMVS

Estne ea intus?

CHREMES

Sit rogas?
Sensi. namque unam ei coenam atque eius comitibus
Dedi; quod si iterum mihi sit danda, actum siet.
Nam, ut alia omittam, pytissando modo mihi

Satrapa) Vn. Cod. *satrapas* ap. Be., qui inde facit, eliso *s*, *satrapa*. Ita esse monet a ποιητής poëta. Vulg. *satrapes*.

Sufferre) Sic vulgo. Est enim *sufferre* vox Nostro usitata. Inde miror cur Bi. eam relinquant, *sufficere is sumtui* legentes.

Pytissando) Sic l. Vict. per duo *s*. Recte; a πυτίζω vel πυτίσσω. Var. script. *pytissando. pitiss.*

quid perit, *intertrimentum* proprie dicitur. WEST. Itid. Liv. XXXII, 2. *Non pot. Haberi* sc. amica. Andr. I, 2, 58.

41. *Nunc*) Hoc *nunc* referend. est ad *olim* supra vs. 34. *Instructa ad pernic.* Sic Plaut. Bacch. III, 1, 6. Ter. Hec. II, 1, 6. *Pulchre*, per ironiam; cf. Phaed. I, 10: «quod *pulchre* negas.»

42. *Prim.*) Cf. Eun. IV, 4, 28. Per *Primum* comice terret animum Menedemi, quasi singula huiusmodi plura deinceps sequantur. *Plus decem.* Intelligit multas, ut quas numerum hunc definitum excedentes. At Antiphilae una ancilla sufficiebat. Supra II, 3, 52. Ridiculum igitur est, Chremetem a Syro seductum de Antiphila credere, quae in Bacchidem solam cadant, sui filii amicam.

43. *Onerat. veste atq. auro*) Ancillae vestes dominae portabant ac pretiosa alia. Eun. IV, 1, 3. *Satrapa*, vox Persica, graece terminata. *Satrapae* autem ap. Babylonios appellantur ditissimi et satellites regum. Plura vid. ap. West. Addo Lucian. Dial. meret. XIII: ὁ γὰρ σατράπης μέγιστος ὢν, ὁπλομάχων ἄριστος δοκῶν εἶναι.

45. *Nedum*) «Haec particula plerumq. subiicitur, et servit parti deteriori.» TVRSELLIN.

46. 47. *Ei coenam Dedi*) Cf. Cic. Fam. IX, 20: «Etiam Hirtio *coenam dedi*.»

48. *Pytiss. modo mihi*) «Proprie *pytissare* dicitur, quod gustare, quasi cum quad. probatione expuere.» Ev. Et Par. in marg. ex Athen. Deipnos. lib. III: «καὶ τὸν μὲν ὀξὺν οἶνον ἐκπιτύζομεν.»

Quid vini absumsit! sic hoc, dicens; asperum,
Pater, hoc est; aliud lenius, sodes, vide.
Relevi dolia omnia, omnes serias.
Omnes sollicitos habui. atque haec una nox.
Quid te futurum censes, quem assidue exedent?
Sic me Di amabunt, ut me tuarum miseritum 'st,
Menedeme, fortunarum.

MENEDEMVS

Faciat quod lubet:
Sumat, consumat, perdat; decretum 'st pati,
Dum illum modo habeam mecum.

CHREMES

Si certum 'st tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Vt ne scientem sentiat te id sibi dare.

Relevi) Al. *Relivi*.
Ne scientem) Sic Palmer. Gu. al. divisim. Vulg. coniunctim, *nescientem*.

49. *Sic*) Hoc vultu *sic* dicit, ut nec laudet nec vituperet vinum. Ph. I, 2, 95. *Asperum*, austerum. Secund. Plin. H. N. XXIII, 1: « tria sunt vini genera, austerum, dulce et tenue. »

50. *Pater*) Sic seniores honoris causa appellabantur; vid. Torrent. ad Hor. Ep. I, 6, 34. *Vide*, cura.

51. *Relevi*) « Id est perforavi, quae perforatio fieri non poterat, nisi prius auferretur, aut limus, aut argilla, aut pix, aut resina, aut gypsus, quibus linebantur *dolia*, aut picabantur aut incrustabantur. » CALPH. Ceterum de modo vina condendi cf. Plin. XII, 20. Et Columella XII, 18: « *Dolia*, inquit, et *seriae* ceteraq. vasa picanda sunt. »

52. *Omn. sollicit. hab.*) Cf. Plaut. Mil. IV, 2, 95: « Commotos reddidi, variisq. ministeriis districtos. » WEST. *Haec una nox*. Scilicet quamdiu *intus* fuit, vs. 45.

53. *Quid t. futur.*) Similit. Cic. Attic. X, 12: « *Quidnam* mihi *futurum* est? » Ph. V, 3, 28, 29. *Quem ass. exed.* h. e. cuius bona omnia absument. Eun. V, 8, 57.

54. *Sic me Di amab.*) Est formula iurandi et optandi. *Vt me tuar. miserit. est*. Laur. Valla: « *Me* pro a *me miseritum* dixit. » III, 46.

56. *Sum. cons. perd.*) Sc. bona, fortunas. Dixit notabili incremento.

59. *Vt ne scientem* etc.) « Melius est velut insciens plurimum perdas, quam sciens minimum. » EVGR. Ordin. *Vt ne sentiat te scientem* etc.

MENEDEMUS

Quid faciam?

CHREMES

Quidvis potius, quam quod cogitas:
Per alium quemvis ut des; falli te sinas
Technis per servolum, etsi subsensi id quoque,
Illos ibi esse, et id agere inter se clanculum.
Syrus cum illo vestro consusurrant, conferunt
Consilia ad adolescentes: et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.
Non nunc pecunia agitur, sed illud, quo modo
Minimo periclo id demus adolescentulo:
Nam si semel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, et prius

Des) V. I. *filio.*
Technis) Id. *fraudib. et mendaciis.*
Vestro) Id. *Dromone.*
Consusurrant) Sic libb. antiq. Vulg. *consusurrat.*;
Consilia ad) Al. omitt. *ad.*
Adolescentes) In vett. libb. *adulesc.* quomodo scripsisse veteres Mu. suspicatur, quum vellent secundam producere.
Nunc) We. ed. *de* ex MSS.
Ille) L. antiq. *is.* Colloc. C. G. m. *intellex. ille*, contra iambum.

60. *Quod cogitas*) Respiciatur vs. 56.

61. *Falli per servol.*) Id quod dominis saepius accidere solet. Eun. Prol. 39.

62. *Subsensi*) Praepositioni *sub* inest temperamentum plenae pronuntiationis.

63. *Ibi*) In eo, vid. Index. Not. Far. « In ea officina, in qua fabricent dolum aliquem, quo te argento emungant. »

64. *Syr. c. illo vestro*) H. e. «Syrus et ille vester. RUHNK. Nota *cum* accipi pro *et.* Itid. Liv. XXI, 60: « *Ipse dux cum* aliq. principibus *capiuntur.* » Ibi Drakenb. alia plura syntax. exempla more suo congessit. *Confer. Consil.* Cf. Cic. Phil. II, 15: « *consilia contulit* cum illo. »

65. *Ad adolescent.*) Praepositionem *ad* et versus et sensus requirit. Hunc autem exposuit Bent. ita: « *consilia* quae ceperint servi, *ad adolescentes* deferunt. »

66. *Hoc pacto*) Eo scilicet, *Per al. q. ut des*, cf. vs. 61. *Quam ill.* cf. vs. 56.

68. *Id demus*) Neutro genere utitur, *id*; quum praeter pecuniam Menedemus alia multa filio concesserit. Eod. modo, *id sibi dare*, vs. 59.

69. *Nam si semel etc.*) Haec sunt, quae, ut recte indicat Chremes, maximum in se contineant *periculum.*

70. *Proditur.*) I. e. periculo ex-

Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium; hui,
Quantam fenestram ad nequitiem patefeceris?
Tibi autem porro ut non sit suave vivere.
Nam deteriores omnes sumus licentia.
Quodcumque inciderit in mentem, volet; neque id
Putabit pravum, an rectum sit, quod petet.
Tu rem perire et ipsum non poteris pati.
Dare denegaris; ibit ad illud ilico,
Quo maxume apud te se valere sentiet,
Abiturum se abs te esse ilico minabitur.

MENEDEMVS

Videre verum, atque ita uti res est, dicere.

CHREMES

Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quaero, tibi qui filium restituerem.

MENEDEMVS

Cedo dextram: porro te oro idem ut facias, Chreme.

Nequitiem) C. G. m. *nequitiam.*
Vivere) Id. in marg. *propt. dispendium meretricum.*
Quodcumque) V. I. *filio.*
Denegaris) MS. Mark. *Dare si deneg.*
Videre) V. I. *videris.*
Cedo) Par. p. var. *Cede.*

positurum. *Vitam*; cf. Andr. I, 3, 5.

71. *Abs te amitt.*) Comicum est *amittere*, et *amittere a se*, pro dimittere. *Hui*; vid. Eun. IV, 7, 35, not.

72. *Fenestr.*) P. Burm. ad Phaed. I, 13, 3, animadvertit ita: «*fenestram* de omni apertura, quae in parietib. est, sumi satis est notum.» Similit. Plin. Ep. I, 18: «illa ianuam famae patefecit.»

73. *Non suave*) Negationem *non* latine urgeri constat, ut sit *non suave* pro gravissime, molestissime.

76. *Prav. an rect.*) Itid. Liv. IX, 30: «sine *recti pravique* discrimine.»

77. *Rem*) Sc. familiarem. Supra vs. 54, 55. *Et ipsum*, h. e. filium luxuriose viventem.

78. *Deneg.*) Pro si *deneg.* Coniunct. si omittitur, ut Hor. Serm. I, 3, 15: «dedisses, pro si dediss.» *Ad illud*, veluti remedium. In eo namq. erit refugium, ut *ilico* minetur, *se abiturum.*

83. *Tibi qui fil. restit.*) Cf. Eun. I, 2, 66, 67.

84. *Cedo dextram*) Formula foedus et amicitiam pangentium; vid. Serv. ad Virg. A. VII, 226.

CHREMES

Paratus sum.

MENEDEMVS

Scin', quid nunc facere te volo?

CHREMES

Dic.

MENEDEMVS

Quod sensisti illos me incipere fallere,
Id ut maturent facere: cupio illi dare
Quod vult; cupio ipsum iam videre.

CHREMES

Operam dabo.
Paulum hoc negoti mi obstat: Simus et Crito
Vicini nostri hic ambigunt de finibus.
Me cepere arbitrum. ibo ac dicam, ut dixeram
Operam daturum me, hodie non posse iis dare.
Continuo hic adero.

MENEDEMVS

(*solus*)

Ita quaeso. Di vostram fidem!
Ita comparatam esse hominum naturam omnium,

Volo) Sic colloc. haec in Fa. ac Be. libb. In aliis aliter.
Id) MS. Pal. 2, *volo*. Glossatoris videtur, verbi *volo* vs. 85 immemoris.
Ipsum) Al. omitt. *ipsum* perperam.
Dabo) Qui vulgo sequuntur versus tres, hinc inde a Be. sunt ad finem scenae commode translati. Quem ego sic ordinantem sequutus sum.
Iis) C. G. m. *hiis*, haud dubie pro *ius* Ph. V, 7, 1.
Ita) L. antiq. *Itan*.

86. *Quod sensisti illos* etc.) Supra vs. 62, 63. Far. not. «Ἦθος animi per indulgentiam impotentis.»

90. *Ambig. de fin.*) «Litem vicini habent de limitibus.» EVGR. *De finibus*, ut verisimile est, agrorum. Sic certe Sueton. Oth. 4: «Cuid. etiam, de parte *finium cum vicino* litiganti, totum agrum redemit.»

92. *Op. daturum me*) Proprie *operam dare* dicuntur iudices vel *arbitri*, qui audiunt de controversia disputantes. Ibid. Cic. Div. VII, 24: «dixit iudicem sibi *operam dare* constituisse.»

93. *Cont. h. adero*) Cf. Eun. IV, 6, 27.

94. *Compar. esse natur.*) Liv. III, 68: «*natura comparatum est.*»

Aliena ut melius videant et diiudicent,
Quam sua? an eo fit, quia in re nostra aut gaudio
Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?
Hic mihi quanto nunc plus sapit, quam egomet mihi?

CHREMES

Dissolvi me, otiosus operam ut tibi darem.
Syrus est prehendendus atque adhortandus mihi.
A me nescio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos consentire sentiant.

In re nostra) Be. *re in nost.* Quam collocation. fovet; supra 1, 31, et al. loc.

Otiosus) L. antiq. *ocius.*

Darem) Da. ed. *oper. ut huic darem*, quasi de Menedemo, non ad Menedem. Non recte. Namq. Chremes, exacto negotio, de quo coram Menedemo ad vers. usq. 93. dixerat, hic redit. Reliquerat igitur Menedemum in scena solum, qui interea secum loquitur, quae inde a versu 93 sequuntur ad vers. usq. 98 continuata. Tum redit Chremes, et excipit filum orationis, quam versu 88, verbis *op. dabo* praeciderat, hoc modo quo videmus. Ita mihi.

Exit) Haec formula, ut recte Bc. animadvertit, plerumq. finem scenae indicat. Ergo ponendus erat hic versus in fine.

Consentire) Sic Bc. pro *congruere* vulg. In hoc verbo desiderabat versus penultimam longam. Quam ut efficeret Faërnus detorquebat verb. *congruere* ad secundam declinationem, quasi deduceretur a *congrueo*, *congrues.* Sed hoc pertaesus ego cum Anglo potius *consentire* probabam, quo consuleretur et sententiae verbor. et metro, quod stat, *consentīrĕ sēntĭānt*, iambis ita exiens.

95. *Aliena ut mel. videant* etc.) Sententia vulgaris est; uti ap. Phaed. IV, 10. Cic. Tusc. Q. III, 30; etiam Menand. ἐπ' αὐτοῦ etc. Quae porro latine sic sonant: « Aperte sua mala videt nemo — Sed alterius peccantis conspicabitur. »

96. 97. *Aut gaudio aut aegritudine*) Has duas animi affectiones adfert, quibus ipse in primis afficiatur.

98. *Hic mihi*) Pro Chremes in re mea.

99. *Dissolvi*) Cf. infra IV, 3, 43. *Dissolvi*, excusavi; « quasi qui foret promissione ligatus sua. » CALPH.

100. *Prehend.*) I. e. intercipiend. appellandus. Andr. II, 2, 16.

101. *A me*) Cf. Eun. V, 7, 5, not. *Nescio q. ex. concede.* Talis fere finis scenae, Ad. IV, 4.

ACTVS III, SCENA 2

SYRVS. CHREMES

SYRVS

(secum, non viso sene)

Hac illac circumcursa, inveniendum 'st tamen
Argentum; intendenda in senem est fallacia.

CHREMES

Num me fefellit, hosce id struere? videlicet
Ille Cliniae servus tardiusculu 'st:
Idcirco huic nostro tradita 'st provincia.

SYRVS

Quis hic loquitur? perii! numnam haec audivit?

CHREMES

Syre.

SYRVS

Hem!

Inveniendum' st) Be. *es* pro *est*, ut Syrus argentum ipsum compellet, vernili facetia. Sed hoc sane magis comicum esset, quam quod poterat exspectari ab Terentio.

« Iucundus error, in quo herus a servo decipitur, quem credit alteri fallaciam intendere, dum sibi tenditur; et sic eum aggreditur de fallacia in alterum. » CALPH.

1. *Hac illac*) Sc. via, aut quolibet, ubique. Eun. I, 2, 25. *Circumcursa.* Se ipse Syrus vernili modo alloquitur, ut ille servus in Ad. V, 1, 1. *Tamen*, h. e. tandem, postq. omnia sum expertus.

2. *Senem*) Chremetem. *Intend. fallac.* Cf. Andr. IV, 3, 18, not.

3. *Num me fefellit?*) « Num me latuit? » FAR. *Hosce* Refer ad scen. 1, 63. *Struere.* Iungitur hoc cum *intend. fallac.* per allegoriam. Nam qui *fallaciam intendit*, idem fabricam struit, seu *fingit*, uti vs. 34.

4. *Tardiuscul.*) Ref. ad ingenium. Cic. L. agr. III, 2: « *tardo* ingenio. »

5. *Huic nostro*) Sc. Syro, callido ac solerti prae Dromone. *Provincia*, h. e. omne negotium vel urbanum vel privatum.

CHREMES

Quid tu istic?

SYRVS

Recte equidem, sed te miror, Chreme,
Tam mane, qui heri tantum biberis.

CHREMES

Nil nimis.

SYRVS

Nil, narras? visa vero 'st, quod dici solet,
Aquilae senectus.

CHREMES

Heia!

SYRVS

Mulier commoda et
Faceta haec meretrix.

CHREMES

Sane idem visa est mihi.

Istic) V. I. *agis*.
Equidem) C. G. m. *quidem*.
Narras) Al. sine distinctione, *Nil narras?* contra morem Terentii; nam ita solet voca *nil* iterari ad *nil* prioris personae.
Mihi) L. Bemb. *tibi* pro *mihi*. Ibid. personae sic notatae: Ch. *sane*. Sy. *id visa. est tibi*.

7. *Recte equidem*) Sic solent qui sine iniuria interrogantis aliquid reticent. Hec. III, 2, 20.

8. *Qui heri tant. bib.*) « Scilicet in festo Dionys. supra I, 1, 10. » WEST. Hoc si ita est, nota Eugraphii, quam supra I, 1, adiecimus, sane probabitur. Mihi vero illa magis spectari coena videtur, quam Chremes Bacchidi se dedisse enarravit Menedemo, et quae facile possit hesterna appellari; cf. I, 46, 47. Praeterea vult Syrus, qui modo dixerat, *intend. in sen. est fall.*, hunc, timens ne adiuverit, in aliam rem flectere.

10. *Aquilae senect.*) Αετοῦ γῆρας Zenob. Varie interpretati sunt et commentiti. Sed in primis vid. Erasm. Adag. Boch. Hieroz. Plin. H. N. «Valet autem *Aquilae senectus* pro viridi vividaq. senecta. Et putabatur aquila bibendo usque et se mergendo in fontem redire ab iuvenilem vigorem.» BI. *Heia*, corrigentis. *Commoda*. Scilicet quae novit alteri se accommodare. Sic Cic. Verr. II, 78: «mores *commodi*.»

11. *Faceta*) Dicitur *facetus* conviva in dictis praesertim. Iuvenal. IX, 10, h. l.

SYRUS

Et quidem hercle forma luculenta.

CHREMES

Sic satis.

SYRUS

Ita non ut olim, sed uti nunc, sane bona;
Minimeque miror, Clinia hanc si deperit.
Sed habet patrem quendam avidum, miserum atque aridum,
Vicinum hunc: nostin'? at quasi is non divitiis
Abundet, gnatus eius profugit inopia.
Scis esse factum, ut dico?

CHREMES

Quid? ego nesciam?
Hominem pistrino dignum.

SYRUS

Quem?

CHREMES

Istum servolum

Scis) L. Bemb. *Scin'*.

Nesciam) Par. p. var. *ni sciam*.

Dignum) C. G. m. sup. script. *dico esse te*, cum not. marg. *Nam antiqui, quos cruciatib. dare volebant, in pistrinum mittebant.*

Servolum) V. I. *Dromonem alium*.

12. *Forma lucul.*) «Quodcumq. splendore suo oculos ferit, *luculentum* dicitur.» WEST. *Sic satis*. Formula mediocriter laudandi.

13. *Ita non ut olim*) «Palpatur seni, temporis acti laudatori, quasi illo iuvene formosiores essent homines quam nunc sunt.» BI. *Sed uti nunc*; cf. Eun. II, 3, 6. *Sane bona*; cf. Andr. I, 1, 92.

14. *Clinia hanc*) «Callide Syrus senem in hac opinione firmat, Bacchidem Cliniae esse amicam.» CALPH. Supra II, 3, 91, 92. *Deper.* h. e. ardenter amat. «Nam amator eius amore, quam amat, *perire* dicitur.» ID. Sic Catull. XXXV, 11, 12: «Quae Illum *deperit* impotente amore.»

15. *Avid.*) Est enim *avidus*, qui undiq. corradit pecuniam. Eun. I, 2, 51. *Miser*. Qui quum habeat, uti non audet, *miser* est. Hor. A. P. 170. *Arid.* A terra haec vox traducta, quae nihil profert.

19. *Pistr. dign.*) Cf. Andr. I, 2, 28, not. *Quem?* «Recte interrogat Syrus. Poterat enim ambiguum videri, de Menedemo loqueretur, an de filio, an denique de alio quodam.» WEST.

Dico adolescentis.

SYRVS

(*secum*.)

Syre, tibi timui male.

CHREMES

Qui passus est id fieri.

SYRVS

Quid faceret?

CHREMES

Rogas?

Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Vnde esset adolescenti, amicae quod daret,
Atque hunc difficilem invitum servaret senem.

SYRVS

Garris.

CHREMES

Haec facta ab illo oportebat, Syre.

SYRVS

Eho, quaeso, laudas, heros qui fallunt?

CHREMES

In loco

Ego vero laudo.

SYRVS

Recte sane.

CHREMES

Quippe qui

Difficilem) Id. *avarum*.
Oportebat) C. G. m. *opportebant*. Itid. Par. in marg. vid. Andr. III, 2, 1.
Qui) Vulgo *quia* pro *qui*.

22. *Fing. fallac.*) Comice Chremes nescius quidem incitat Syrum ad fallacias contra se ipsum parandas.

24. *Invit. serv.*) Cf. Hor. A. P. vs. 467. Scilicet ne periret pater.

25. *Garris*) Iocaris. Infra IV, 6, 19.

26. *Eho!* « Est interiectio interrogantis, modo admirantis, modo denique ad se vocantis. » CALPH. *In loco*; cf. Ad. II, 2, 8. Itid. Hor. Od. IV, 11, 28.

27. *Ego vero laudo*) Laudat ridicule senex, quod mox sentit in semetipsum.

Magnarum saepe id remedium aegritudinum 'st:
Iam huic mansisset unicus gnatus domi.

SYRVS

(ad spectatores)

Iocon' an serio ille haec dicat, nescio;
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.

CHREMES

Et nunc quid exspectat, Syre? an dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare illius sumtus non queat?
Nonne ad senem aliquam fabricam fingit?

SYRVS

Stolidus est

CHREMES

At te adiutare oportet adolescentuli
Causa.

SYRVS

Facile equidem facere possum, si iubes;
Etenim quo pacto id fieri soleat, calleo.

CHREMES

Tanto hercle melior.

SYRVS

Non est mentiri meum.

Adiutare) C. G. m. *adiuvare*. Supra 1, 7.

28. *Magn. s. id. remed.*) *Remedium* dicitur medicorum, qui aegrotos saepe fallunt, salutis causa. Supra I, 1, 71. Ergo si falluntur heri nonnunquam, *aegritudine* levantur.

29. *Iam huic*) Scil. Menedemo. *Mansisset.* Subaudi: Quando scilicet ille servus reperisset aliquid et finxisset in dominum fallacias. Supra vs. 22.

32. *Quid exspect.*) Sc. Dromo.

34. *Ad*) Adversus. *Fabr. fing.* Dromo subauditur ex vs. 19. *Fabrica*, pro dolo accipitur. *Stolid. est.* «Proprie germina e radicib. nascentia *stolones* vocant, qui quod inutiles sunt et nullius frugis, inde *stolidi* et stulti dicti.» Voss.

36. *Si iubes*) Eod. fere modo Eun. II, 3, 98.

37. *Calleo*) Peritus, edoctus sum. Iam enim excogitaverat.

38. *Melior*) Scil. es. Et est *Tanto h. mel.* formula laudandi alterum: *non est mentiri meum*, pro non soleo *mentiri*. Sic Plaut. Truc. V, 61. Ridicule hoc dicit servus, quod genus hominum est mendacissimum. Iuvenal. Sat. lib. III, « lingua mali pars pessima servi ».

CHREMES

Fac ergo.

SYRVS

At heus tu, facito dum eadem haec memineris,
Si quid huius simile forte aliquando evenerit,
Vt sunt humana, tuus ut faciat filius.

CHREMES

Non usus veniet, spero.

SYRVS

Spero hercle ego quoque;
Neque eo nunc dico, quo quicquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid. quae sit eius aetas, vides.
Et nae ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare possim.

CHREMES

De istoc, cum usus venerit,
Videbimus, quid opus sit; nunc istuc age.
(*concedit domum*)

SYRVS

Nunquam commodius unquam herum audivi loqui,

Quid) Al. *quod* male.

39. *Fac ergo*) Cf. v. 36. *At heus tu.* « Iam providet fallaciae, quam mente conceperat: quo facilius mereatur veniam, si quid struxerit in herum ». CALPH.

40. 41. His versib. praeparat Syrus astute herum ad nuntium de amore filii accipiendum. *Huius simile.* Sub. Cliniae amoris. *Vt s. humana*, sc. amare. Andr. V, 3, 25.

42. *Non usus ven.*) Ad V, 6, 7. Pro *usus ven.* alias occurrit, quod id est, *usu ven.* ablativo casu. Sensus: « Non hoc continget, nec fieri potest ». EVGR. *Spero h. e. quoq.*, scil. non facturum esse, ut simile quid Cliniae amoris in animo paret.

43. *Neq. eo quo*) Cf. Eun. I, 2, 16, *illum sens.* Par. explic. « in illo senserim. » Nisi subaudiatur, vel cogitare, vel quid tale.

44. *Sed si quid*). Sc. evenerit. *Ne quid*, sc. succenseas. Sunt aposiopeses. *Eius aetas*, ut quae amori obnoxia.

45. *Magnifice*) Hoc sane comicum in ore servili. Nisi forte Syrus facete alluserit ad Chremetis verba, *Magnarum saepe* etc., v. 28, 46. Conf. supra I, 1, 101. Hoc dicit memor superioris, v. 37.

46. *De istoc*) Clitiphone; si quando is peccaverit.

47. *Nunc ist. age*) Hoc annuit, ut herum fallere aggrediatur.

48. *Nunq. commodius* etc.) Supra II, 10, not. *Vnquam* abundat.

Nec, cum malefacerem, crederem mihi impunius
Licere. quisnam a nobis egreditur foras?

Malefacerem) Bc. *malefacere*, quae est Mureti emendatio. Sed lucri quid inde sit, de hoc tacent ambo.

49. 50. Sensum horum versuum capio ita: Nec alio tempore crederem, mihi impunius malefacere licere, quam hoc tempore licere videatur.

ACTVS III, SCENA 3

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS

CHREMES

Quid istuc, quaeso? qui istic mos est, Clitipho? itane fieri oportet?

CLITIPHO

Quid ego feci?

CHREMES

Vidin'ego te modo manum in sinum huic meretrici

Oportet) Abest *oport.* a quibusd. V. I. *ut cum alterius amica ludas.*

« In hac scena Syrus hero persuadet, quod multum facit ad extorquendum argentum ». CALPH.

2. *Quid ego feci?*) Sic solent obiurgati et delictum dissimulantes; Andr. I, 1, 112. *In sin. Sinus*, est gremium; vid. Duker. ad Flor. I, 6; itid. Ovid. Am. II, 15: « Et laevam tunicis *inseruisse manum* ». Non aliter Aristaenet. Ep. I, 9, ἅπτεσθαι μαζῶν. *Meretrici.* Plus intulit quam si dixisset, mulieri.

Inserere?

SYRVS

Acta haec res est. perii!

CLITIPHO

Mene?

CHREMES

Hisce oculis, ne nega.

Facis adeo indigne iniuriam illi, qui non abstineas manum.

Nam istaec quidem contumelia 'st,

Hominem amicum recipere ad te, atque eius amicam subigitare.

Vel heri in vino quam immodestus fuisti!

SYRVS

Factum.

CHREMES

Quam molestus!

Vt equidem, ita me Di ament, metui, quid futurum denique esset.

Subigitare) Sic Lindenbr. p. var. Id. ed. *subagitare*.
Vino) Lindenbr. in *convivio* ex Fa.

3. *Acta res est*) Vti Andr. III, 1, 7. *Perii!* Servus merito ita, cum iam supra II, 3, fin. Clitiphonem amicae cupidissimum abegerit. Ac timendum sane erat servo, ne ob id fallacia sua detegeretur. *Mene?* negantis, quasi per admirationem. Andr. V, 2, 8. *Hisce oculis*, δεικτικῶς, et cum emphasi. Plenissime Plautus: «egomet duob. *hisce oculis* meis vidi».

4. *Fac. ad. indigne* etc.) Iunge *adeo qui*, pro *adeo ut*. Itid. Cic. p. Flac. 20. *Abstin. man.* Cf. supra II, 3, 132. Et Cic. ad Attic. III, 7: «Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut a me *manus abstineam*». Propert. II, 7: «Possum ego in alterius positam (puellam) spectare lacerto?»

5. *Ist. quid. contumelia*) Partic. *quidem* vim habet affirmandi. *Contum.* Supra dixerat, *iniuriam*, hic *contumelia* dicit. Est enim *iniuria*, Eugr. monente, quasi violentia corporis; *contumelia* vero praeter violentiam.

6. *Amic. recip.*) Nempe receperat illum in domum; cf. I, 2, 8. *Subigitare.* «Per *subigit.* Eugr. intelligi perfectionem ipsam libidinis. Sic it. Sueton. Caes. 49, «subegit», ambiguo sensu.

7. *Vel heri*) «Ingerit aliud malefactum inter admonitionem ut solent patres». CALPH. *Factum*; cf. Eun. V, 2, 12.

8. *Vt equid. metui*) Pro «quam metui!». BOECLER. Hanc ego quidem orationem Syri magis, si per Codd. liceret, posuerim quam Chremetis.

Novi ego amantium animum: advertunt graviter, quae non censeas.

CLITIPHO

At fides mi apud hunc est, nil me istius facturum, pater.

CHREMES

Esto, at certe ut concedas hinc aliquo ab ore eorum aliquantisper.
Multa fert libido. ea facere prohibet tua praesentia.
De me ego facio coniecturam. nemo 'st meorum amicorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam.
Apud alium prohibet dignitas; apud alium ipsius facti pudet,
Ne ineptus, ne protervus videar. quod illum facere credito.
Sed nostrum est intelligere, utcumque, aut ubicumque opus sit, obsequi.

Animum) Pal. 2, *animos*.
Vt) Be. ex veterrim, *ut*. Itid. C. G. m.
Pudet) Be. ex Codd. *piget*. Itid. Erasm.

Hic enim nihil limet de filio, maxime vero Syrus. Supra 2, 42.

9. *Advert. gravit.*) Scilicet in *amore* vel maxime insunt suspiciones; conf. Eun. I, 1, 14, 15. *Quae n. cens.*, sc. *graviter* eos advertere.

10. *Fid. mi ap. h. est*) Cf. Ph. V, 3, 27: « Arcta familiaritas, quum alter de altero in re venerea nihil suspicatur ». CALPH. *Istius*, elliptice, pro quod tu times; cf. vs. 8.

11. *Esto*) Verb. concedentis. *At certe.* « Hic mandat pater, ut discedat a domo filius ». EVGR. *Ab ore*, a conspectu. Cic. p. Rosc. A. 6: « *in ore* omnium versatur ». Ter. Ad. II, 4, 5.

12. *Multa fert libido*) Terentiano more etiam sunt, *aetas fert*, *adolescentia fert*, *res fert*, *tempus fert*. Est enim *fert* pro apportat, permittit. *Prohib. tua praes.* Sensus: *Tua praesentia prohibet*, sc. multa quae alioqui magis libere, ut fert libido, ambo amantes faciant inter se vel patiantur.

15. *Ap. al. prohib.* etc.) « Aut amici dignitate deterreor, ne indicem; aut ipsa certe res propt. sui turpitudinem eam narrationem comprimit ». EVGR.

16. *Inept.*) « *Ineptus* est, qui aut temporis aut eorum, quibuscum agit, non rationem habet »; vid. Cic. de Or. II, 4. *Quod ill. fac. cred.* Scilicet id *facere credito*, ut non omnino, te praesente, libidini suae indulgeat;

SYRVS

Quid istic narrat?

CLITIPHO

Perii!

SYRVS

Clitipho, haec ego praecipio tibi,
Hominis frugi et temperantis functus officium.

CLITIPHO

Tace, sodes.

SYRVS

Recte sane.

CHREMES

Syre, pudet me.

SYRVS

Credo, neque id iniuria.
Quin mihi molestum 'st.

CLITIPHO

Pergin'?

SYRVS

Hercle verum dico, quod videtur.

CLITIPHO

Nonne accedam ad illos?

CHREMES

Eho, quaeso, una accedundi via 'st?

SYRVS

(*secum*)
Actum 'st. hic prius se indicarit, quam ego argentum
effecero.

Officium) Par. p. var. *sis funct. officio.*
Verum) Ita distingu. Bo. bene. At Fa. ed. *Cl. pergis hercle. Sy. verum* etc.

18. *Quid ist. narr.*) Antesignanus ambigit de hoc, Syrus ad Clitiphon. loquatur an secum.

20. *Recte sane*) Cf. Ad. III, 3, 62. Sub. monuisti filium. *Pud. me*, scil. illius.

21. *Pergisne?*) Add. al. «Clitipho». Leg. Bemb. I. *Perdis. hercle verum.* Vtrumq. it. bene iunctum, supra II, 3, 107. *Quod videtur*, sc. mihi.

22. *Ad illos*) Vet. interpres Brunsii Cod. exhibet adscriptum: «ad patrem et amicos illius». Sed We. subaud. «Cliniam et Bacchidem, in aedib.

Chreme, vin' tu homini stulto mi auscultare?

CHREMES

Quid faciam?

SYRVS

Iube hunc
Abire hinc aliquo.

CLITIPHO

Quo ego hinc abeam?

SYRVS

Quo lubet. da illis locum.
Abi deambulatum.

CLITIPHO

Deambulatum! quo?

SYRVS

Vah, quasi desit locus.
Abi sanè istac, istorsum, quovis.

CHREMES

Recte dicit, censeo.

CLITIPHO

Di te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis.

(*abit*).

SYRVS

At tu pol tibi istas posthac comprimito manus.
Censen' vero? quid illum porro credis facturum,
Chreme,

Illis) V. I. *Cliniae et Bacchidi.*
Dicit) Al. *dicis.*
Extrudis) Al. *extrudas.*
Pol) Al. omitt. *pol.* Hos ego vvs. 28, 29, recepi a Be. ita ut hic eos constituit. Quorum prior hypermeter est.

Chremetis». Recte; cf. vs. 26. *Eho*, admonentis. *Vna acced. via*, honesta scilicet, ut manus posthac abstineas. *Argent. effec.* Cf. supra II, 3, 81, not.

26. *Abi deambul.*) «Ita solebant, ubi quem amotum vellent.» WEST. *Quasi desit loc.* «gratulantis.» GVYET. Eod. fere modo Audr. II, 2, 35.

27. *Istac*) Sc. via. Antiq. ablativ. est pro ista. *Istors.* Cf. Ph. V, 1, 14. *Censeo*, approbantis magnifice id, quo ipse postea eludatur.

30. *Cens. vero?*) «Subblanditur domino servus per obsequium.» EVG.

Nisi eum, quantum tibi opis Di dant, servas, castigas, mones?

CHREMES

Ego istuc curabo.

SYRVS

Atqui nunc, here, hic tibi adservandus est.

CHREMES

Fiet.

SYRVS

Si sapias. nam mihi iam minus minusque obtemperat.

CHREMES

Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egisti, Syre, aut
Repperisti, tibi quod placeat, an nondum etiam?

SYRVS

De fallacia
Dicis? est: inveni nuper quandam.

CHREMES

Frugi es. cedo quid est?

SYRVS

Dicam; verum, ut aliud ex alio incidit.

CHREMES

Quidnam, Syre?

Est) V. I. *inventa a me.* Pro *est* in al. libb. *hem*, in al. *st*, nota silentii.

Quid) C. G. m. *id.* Non hab. l. Bemb.

31. *Servas*) Custodis. Phaed. III, 10, 23: «Aetatem adultam *servans* diligentius.» *Serv. castig.* Vtrumq. hoc etiam Plin. Paneg. «*observator* et *castigator.*» Vbi vid. Schwarz.

32. *Nunc tibi adservand.*) «Bene praesens temp. in metu ponit, ut ille sciat iam filium nescio quid moliri.» EVGR.

33. *Minus minusque*) Itid. Plin. XI, 10: «Quum advesperascit, apes in alveo strepunt *minus ac minus.*» Suspicatur West. non inepte, Syrum paedagogum fuisse Clitiphonis.

34. *Quid tu?*) Bene amoto filio de fallacia erga Menedem. exquirit.» CALPH. *Ecq. de illo.* «Sic solent, qui de re aliqua peragenda inter se loquuntur.» WEST. Supra vid. 2, 22 sqq.

36. *Frugi es*) Plaut. Mil. IV, 8: «Fac *sis frugi.*» ubi Danz. «Frugi esse, erat formula, qua servi proprie laudabantur.»

37. *Vt al. ex al. incid.*) Similit. Quintil. Instit. IX, 2, e Cicerone; «aliud ex alio succurrit mihi.»

SYRVS

Pessuma haec est meretrix.

CHREMES

Ita videtur.

SYRVS

Immo si scias.

Vah, vide quod inceptet facinus. fuit quaedam anus Corinthia

Hic: huic dracmarum argenti haec mille dederat mutuum

CHREMES

Quid tum?

SYRVS

Ea mortua 'st; reliquit filiam adolescentulam;

Ea relicta huic arrhaboni est pro illo argento.

CHREMES

Intelligo.

SYRVS

Hanc secum huc adduxit, ea quae est nunc ad uxorem tuam.

Vah, vide) Edd. et Codd. aliq. Be. *Hoc vide.*
Inceptet) Al. *inceptat.*
Dederat) V. I. *Bacchis.*
Ea quae) Al. *eaque.* Be. *eam* invitis Codd.
Ad) L. Bemb. *apud.*

38. *Pessuma*) Mire *pessuma*, quam eand. modo laudaverat, supra 2, 10, 11. Consilium autem Syri hoc esse mihi videtur, ut hero persuadeat, quod ipsum superiori repugnet. Quapropt. dicit: *aliud ex alio* incidit, simulata quad. perturbatione. *Immo si scias.* Sensus: « Immo magis dicas, quod dixisti, si scias. » West.

39. *Vide*) Muret. ita: « *Hoc vide* δειχτιχόν esse eius rei, quam animo quis concepit. » *Fuit quaed. anus.* En initium narrationis, uti supra I, 1, 44 etc. quam servus scopo suo accommodat.

40. *Drachm. mille*) Gronov. subaud. pondus. *Mille*, substantivum sing. num. vid. Gell. lib. I, cap. 16. *Mille ded. mut.* Cf. Plaut. Trin. IV, 3, 48, 49: « *talent. mutuum Quod dederam.* »

41. *Ea mort. est*) Cf. sup. II, 3, 46.

42. *Arrhaboni*) Pignori. « *Arrhabon* dicitur merces, corrolarium, et est quod prius datur, ut reliquum reddatur. » Calph. Vox ipsa est hebrea, ex Genes. XXXVIII, 17, it. in re uxoria illic adhibita. Add. Ovid. Met. III, 283: « det pignus amoris Iupiter. » *Pro illo argento*; cf. vs. 40. *Argentum* dicit, non *mille drachmarum*. A materia.

CHREMES

Quid tum?

SYRVS

Cliniam orat, sibi ut id nunc det, illam illi tamen
Post daturam. mille nummum poscit.

CHREMES

Et poscit quidem.

SYRVS

Hui!
Dubium id est? ego sic putavi.

CHREMES

Quid nunc facere cogitas?

SYRVS

Egone? ad Menedemum ibo, dicam, hanc esse captam ex Caria,
Ditem et nobilem; si redimat, magnum esse in ea lucrum.

Cliniam) Sic Be. et pleriq. inde a Fa. In C. G. m. et C. Hal. *Clinia.*
Illa) Be. *illa*, sc. Antiphila. Non placet.
Daturam) Vexatissim. loc. Var. *daturum*, *daturus*. Be. *datum iri.* Equid. praefero *daturam*, sc. Bacchidem.
Poscit — poscit) Bi. *spondet* utrobiq. pro *poscit.* Be. *praes sit* ab Ausonio petitum. C. G. m. al. *poscet.*
Ea) Be. add. *re*, quod longe petit e Plauto.

44. *Vt id*) Sc. argentum.

45. *Mille num. posc.*) It. Cic. in Anton. VI, 5: «Qui L. Antonio *mille nummum* ferret expensum.» Notat Ernesti: «*Numus* quum simpliciter ponitur, fere sestertius intelligendus.» Equidem vero *num.* generaliter poni existimo pro *drachmar.* Cf. vs. 40. Haec autem syntaxis, *mille nummum* vid. supra eod. vs.; not. ex Gellio, qui inter alia exempla ex antiquis adfert: «*mille hominum* occiditur.» Hic versus sicuti prior satis obscurus videtur, immo corruptus. Mutandi tamen quae facta sunt pericula non placent. *Poscit.* Potestatem huius verbi usitatam ego certe, quod alii faciunt, non muto, Dacieriam sequutus, quae vertit: mais c'est qu'elle lui demande adroitement ces trente pistoles etc.» *Et posc. quidem.* Formula haec est mirantis et suspensi. Sic it. Plaut. Bacch. II, 2, 44: «Nam iam huc adveniet miles. Ch. *et miles quidem.*»

46. *Dub. id est?*) Cum interrogatione recte. CALPH. «Quod meretrix avara poscat.» Eun. I, 2, 49.

47. *Capt. ex Caria*) Similiter Eun. I, 2, 49.

48. *In ea*) Sc. *re*. Exprimitur autem *re*, non omittitur Eun. II, 3, 18.

CHREMES

Erras.

SYRUS

Quid ita?

CHREMES

Pro Menedemo nunc tibi ego respondeo.
Non emo.

SYRUS

Quid ais! optata loquere.

CHREMES

Atqui non est opus.

SYRUS

Non opus est?

CHREMES

Non. hercle vero.

SYRUS

Qui istuc, miror.

CHREMES

Iam scies.

SYRUS

Mane, mane! quid est? quid tam a nobis graviter crepuerunt fores?

Emo) V. I. *dicet Menedemus.*

Ais) Haec verba, quae vulgo Chremetis esse putant, Be. recte attribuit Syro.

Qui) Sic Be. Codd. Vulg. *quid.*

Mane) Vocem *Mane* geminatam et quae sequuntur Be. Syro dat dicendas, qui Chremetem interpellet loquuturum. Probe.

Quid) L. antiq. *quod* prave.

50. *Non emo*) Sc. eam. *Optata* sc. mihi. *Loquere* pro imperativo sumendum. Quodsi vero pro *loqueris* accipiamus, tunc explicandum erit cum Calph.: «dicis quae tu vis.» Atque Far. explic. «Εὐφήμει, bona verba.» Andr. I, 2, 33.

ACTVS IV, SCENA I

SOSTRATA. CHREMES. NVTRIX. SYRVS

SOSTRATA

(*secum*)

Nisi me animus fallit, hic profecto est annulus, quem ego suspicor,

Is, quicum exposita est gnata.

CHREMES

Quid volt sibi, Syre, haec oratio?

SOSTRATA

(*ad Nutricem loquitur*)

Quid est? isne tibi videtur?

NVTRIX

Dixi equidem, ubi mi ostendisti, ilico,

Eum esse.

SOSTRATA

At ut satis contemplata modo sis, mea nutrix.

NVTRIX

Satis.

At) MSS. et Edd. *vide* ingerunt.

« Haec scena Antiphilae recognitionem continet: ex qua inter virum et coniugem altercatio oritur: demum reconciliatio. Simul Syro offertur alia ratio extorquendi argentum. » CALPH.

Sostrata) A σώζειν, servare, quia servavit filiam, ex mariti iussu interficiendam. »

Syrus) Gentile nomen, servi a Syria oriundi. Nof. West.: « Quum Chremes et Syrus in proscenio remanserint, non videtur Mureto hic novi actus initium esse. »

1. *Animus*) Opinio. *Annul.* Similem recognitionem per annulum vid. Hec. V, 3. Poterat facile *annulus* inter ea referri, quae Eun. IV, 6, 15, *monumenta* dicuntur.

2. *Expos.*) Vid. Andr. I, 3, 14, not. Et Boecler. de verb. *exponere*.

3, 4. *D. ubi mi ost. il. Eum esse*) Simili constructione illud est Hec.

SOSTRATA

Abi iam nunc intro, atque illa si iam laverit, mihi nuntia.
Hic ego virum interea opperibor. (*nutrix abit*)

SYRUS

(*ad Chrem.*)

Te volt: videas, quid velit.
Nescio quid tristis est: non temere est; metuo quid sit.

CHREMES

Quid siet?
Ne ista hercle magno iam conatu magnas nugas dixerit.

SOSTRATA

(*irridens*)

Ehem, mi vir.

CHREMES

Ehem, mea uxor!

SOSTRATA

Te ipsum quaero.

CHREMES

Loquere, quid velis.

SOSTRATA

Primum hoc te oro, ne quid credas me adversum edictum tuum

Virum) V. I. *meum.*
Interea) Id. *dum ibis intro.*
Te volt) Id. *te Chreme Sostrata.*

III, 3; 13. *At ut sat.* «Sic dicimus in his rebus, de quib. addubitamus, et praecipue quas iam diu non vidimus.» CALPH. *Contempl. sis. Contemplari* proprie est a *templo* deductum, h. e. loco undique libero et aperto ita ut ab omni parte conspici possit. Eun. III, 5, 42.

5. *Si iam lav.*) Balneum significatur, quo uti solebant summo mane. Eun. III, 5, 34. *Nuntia*; cf. Hec. III, 1, 34.

6. *Te volt.*) Cf. Andr. I, 1, 2, not.

7. *Non temere*) Non sine causa. Infra 4, 19. *Quid siet.* «Cum stomacho pronuntiandum.» EVGR.

8. *Magno con. m. nug. d.*) Sic Phaed. IV, 22, 4: «Qui magna quum minaris, extricas nihil.»

9. *Eh. mi vir*) «Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio coepit, ut benevolentiam comparare possit.» EVGR.

10. 11. *Me adv. ediet. t. Fac.*) «Inventus est apud quand. puellam annulus; interrogatur, unde sit: illa respondit, ipsum esse, cum quo

Facere esse ausam.

CHREMES

Vin' me istuc tibi, etsi incredibile 'st, credere? (*secum*)

Credo.

SYRUS

Nescio quid peccati portat haec purgatio.

SOSTRATA

Meministin' me gravidam, et mihi te maxumopere dicere,

Si puellam parerem, nolle tolli?

CHREMES

Scio quid feceris.

Sustulisti.

SYRUS

(*cum risu ad auditores conversus*)

Sic est factum, domina. ergo herus damno auctus est.

SOSTRATA

Minime; sed erat hic Corinthia anus, haud impura: ei dedi

Exponendam.

CHREMES

O Iupiter, tantam esse in animo inscitiam!

Portat) Al. *portet.*
Meministin' me) Vulg. *esse.* Omitt. Be. Bo.
Dicere) Pro *dicere* plurimi *interminatum.* Omitt. l. Bemb. et Vatic.
Sic) Mu. ex Codd. *si.*
Inscitiam) Al. *inscientiam.* Eun. V, 8, 41.

esset exposita. Hoc quum cognovisset senex, agnitam puellam, quam exstingui iusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset.» EVGR.

12. *Peccati*) Cf. supra II, 1, 6.

14. *Si puellam* etc.) Ap. West. Posidippus adfertur, qui ait: Υἱὸν τρέφει τις κἂν πένης τις ὢν τύχῃ. Θυγατέρα δ' ἐκτιθησι, κἂν ᾖ πλούσιος. *Nolle*, sc. te.

15. *Damno auctus*) «Nove posit. *domno auctus*, quod coheres puella venerit, quam dedit exponendam.» EVGR. Est elegans figura, ὀξύμωρον. Dicitur autem quis *augeri liberis*, Plaut. Truc. II, 6, 35. Et Cic. Attic. I, 2: «Filiolo me *auctum* scito, salva Terentia.» Sed h. l. recte *damno auct.* dixit, propt. dotem quae datura.

16. *Haud impura*) «Commendatio personae cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudice filiam eductam suspicetur.» CALPH. Praeterea constat anus fuisse, quibus meretrices utebantur scortationum ministris et internuntiis.

SOSTRATA

Perii! quid ego feci?

CHREMES

At rogitas?

SOSTRATA

Si peccavi, mi Chreme,
Insciens feci.

CHREMES

Id quidem ego, si tu neges, certo scio,
Te inscientem atque imprudentem dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re ostendis. nam iam primum, si meum
Imperium exsequi voluisses, interemtam oportuit;
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitae dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est! quid voluisti? cogita.
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,
Per te vel uti quaestum faceret, vel uti veniret palam.

Si) Erasm. *etiamsi* ex antiq. l. MSS. al. *etsi*.
Re) V. I. *quia contra edictum meum fecisti.*
Dare) C. G. m. sup. script. *non oportuit*. Ecce vero nimia interpretis cura, ne cui nexus elabatur orationis.
Palam) V. I. *ad notitiam amatorum.*

18. *At rog.*) Cf. Hec. IV, 1, 11. Partic. *at* iratum eleganter ostendit.

20. *Inscient. atque imprud.*) «*Imprudens* est, qui non delectum habet bonorum et malorum; *insciens* vero qui ignorat res.» CALPH.

22. *Interemt. oport.*) Cf. supra I, 2, 26. Particip. utitur cum verbo *oportet*; quod vero fieri solere in accusativo tantum et ablativo Calphurnius docet.

23. *Verbis, re ipsa*) Haec oppositio solemnis. Nep. Phoc. 3: «ap. Philip. *verbo*, *re ipsa* quidem apud Polysp. etc.»

24. *Miseric. an. mat.*) Sc. te impulerunt.

25. *Bene*) Cum ironia. *Abs te prospect.* Itid. Cic. Fam. III, 2: *a te prospectum*, h. e. provisum. *Quid voluisti?* Cf. Phaed. II, 8, 5.

26. *Prodita est*) «*Prodere* est, ut Festus dicit, dare et fallere.» *Veniret*, a veneo petend. non a venio. Servos autem et captos homines uti bona venire notum est.

Credo, id cogitasti. quidvis satis est, dum vivat modo.
Quid cum illis agas, qui neque ius neque bonum atque aequum sciunt?
Melius peius; prosit obsit; nil vident, nisi quod lubet.

SOSTRATA

Mi Chreme, peccavi, fateor; vincor. nunc hoc te obsecro,
Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,
Vt meae stultitiae iustitia tua sit aliquid praesidii.

CHREMES

Scilicet equidem istuc factum ignoscam; verum, Sostrata,

Satis) L. antiq. *satius*.
Obsit) MS. Pal. 2, *an pros. an obs.* Prava lectio ac tam eleganti verborum concinnitati adversaria.
Stultitiae) L. Bemb. *in*. Sed *iustitia* t. nominativus est. Placet igitur Bembini lectio *in*, praesertim si *in* et *iustitia* iunctim comprehendatur, ut sit, *iniustitia*.

29. *Quid cum illis ag.*) Pluralis num. utitur pro sing. ut solet Terentius; e. c. supra I, 1, 99. Andr. V, 3, 20. Vni quidem suae iratus Chremes omnes accusat mulieres. Quae ipsa communicatio, ut bene notant Bip. diminuit de uxoris culpa. *Agas.* Per secund. person. aut in universum dicit aut ad semetipsum. *Neq. ius.* *Iure* not. Ernesti comprehendi ea omnia, ex quibus quid iustum sit, quid faciendum, quid omittend. intelligatur. *Bon. atq. aeq.* Haec quid valeant coniuncta, ex contrariis singulis, malum iniquum, facile patebit. Sed qui Donat. ius et *aequitatem* distinxerit, vid. ad Ad. I, 1, 26.

30. *Melius peius* etc.) Hic ingenia mulierum fere ita notantur a Chremete, ut a Lachete in Hec. II, 1. Qua vero omnium notatione uterque maritus suam ferire cupit uxorem. Sensus: Nihil curant, nihil discernunt feminae. Itid. Liv. I, 33: « discrimine recte an perperam facti confusio. » Ad. V, 9, 33. *Prosint, obsint.* Elegans est coniunctio verborum, per asyndeton sibi oppositorum. Haec ead. tamen per *et* geminatum, Cic. de Offic. II, 5: « et *prosint* et *obsint*. »

32. *Animus natu gravior*) Bentl. in hac locutione offendit, sed non placent ea quae mutavit. Calph. explic. « peritior propt. plures experientias. »

33. *Meae stultitiae*) Repete superiora, quae Chremes dixerat in uxorem, vs. 17, 20. *Iustitia tua.* Dubium mihi est, fateor, unde Sostrata *iustitiam* viri potuerit laudare, nisi ironice dixerit.

Male docet te mea facilitas multa. sed istuc quicquid est,
Qua hoc occeptum 'st causa, eloquere.

SOSTRATA

Vt stultae et miserae omnes sumus
Religiosae. cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho, et eum dico ut una cum puella exponeret.
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.

CHREMES

Istuc recte: conservasti te atque illam.

SOSTRATA

Hic is est annulus.

CHREMES

Vnde habes?

SOSTRATA

Quam Bacchis secum adduxit adolescentulam.

SYRVS

Hem!

CHREMES

Quid ea narrat?

SOSTRATA

Ea, lavatum dum it, servandum mihi dedit.
Animum non advorti primum, sed postquam adspexi, ilico

Animum) Sic l. Bemb. In antiq. *Anulum*. Distinguere et ita licet *mihi dedit Anulum. non adv. prim.* maxime tum, cum legeris *Anulum*, non *Animum*.

35. *Male doc. te fac.*) Hoc modo Quinctil. Decl. 269: «Sed *te male*, ut sic dixerim, *docuit sapientia*.» *Mea facilit.* «Recte; quia cito uxori veniam dedit.» CALPH.

36. *Vt stult. et mis.*) «H. e. nimis anxiae et providae.» WEST.

37. *Religiosae*) Superstitiosae. *De dig. annul. detraho.* Sic fere id. Curt. X, 5, 4: «Alexander moribundus *detractum annulum digito* Perdiccae tradidit.»

39. *Ne expers*) «Causam subiungit. Neq. enim liberos etiam mortuos fas erat fraudari bonis.» CALPH.

40. *Istuc recte*) «Ειρωνειχῶς dictum.» CALPH. *Te*, i. e. animum tuum, salva conscientia. Ita Dac.

41. *Vnde*) A quonam. *Quam addux. adolesc.* Supra II, 3. *Hem!* «Syrus timet, ne sibi praecipiatur auferendi argenti occasio, agnitione filiae. Itaq. ingemit. CALPH.

42. *Quid narr.*) Andr. II, 6, 3. *Lavat. d. it*; cf. vs. 5, not.

Cognovi, ad te exsilui.

CHREMES

Quid nunc suspicare, aut invenis
De illa?

SOSTRATA

Nescio; nisi ut ex ipsa quaeras, unde hunc habuerit,
Si potis est reperiri.

SYRVS

(*secum*)

Interii! plus spei video quam volo. 46
Nostra est, si ita est.

CHREMES

Vivitne illa, cui tu dederas?

SOSTRATA

Nescio.

CHREMES

Quid renuntiavit olim?

SOSTRATA

Fecisse id quod iusseram.

CHREMES

Nomen mulieris cedo quod sit, ut quaeratur.

SOSTRATA

Philtere.

Vt) L. Bemb. non hab. *ut.*
Potis est) Al. *potest.*
Illa — dederas) V. I. *vetula*; *hunc anulum.*

44. *Exsilui*) « Ostendit nimiam laetitiam de inventa filia; ideo non dixit, accessi. » CALPH. *Quid inv. de illa?* sc. unde cognoseas.

45. *Ex ipsa*) Sc. Corinthia anu. Supra vs. 16.

46. *Si pot. est*) Valet *potis* in omni genere et utroq. numero; vid. Sanct. Min. I, 281.

47. *Nostra*) Par. in marg. « Chremetis heri mei filia. » Dicitur autem *noster* qui quocumq. vinculo nobiscum iunctus est. Ita cives vocantur *nostri* Virg. A. II, 149. Sic solent vernae de dominis, aut eorum adfinibus. Etiam qui favet nobis *noster* dicitur. Inde blandiendi formula, *noster*, *o noster*, *noster esto;* Andr. V, 2, 5. Eun. I, 2, 74. Ad Sueton. Domit. 13.

49. *Vt quaeratur*) Mulier ipsa. *Philtere*, φιλτέρη, ἰωνικῶς.

SYRUS

Ipsa est. mirum ni illa salva est, et ego perii.

CHREMES

Sostrate,

Sequere me intro hac.

SOSTRATA

Vt praeter spem evenit! quam timui male,
Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo, Chreme.

CHREMES

Non licet hominem esse saepe ita ut volt, si res non sinit.
Nunc ita tempus est mihi, ut cupiam filiam; olim nihil minus.

Sy.) C. G. m. praemitt. *Si*, quod nusqu. alibi invenio.
Tollendo) Al. *tollenda*.
Tempus est) Be. *temp. fert.* Improbatur.

50. *Salva*) Non mortua. « Non potest credere periisse anum, quod maxime vellet ob recognitionem Antiphilae ». CALPH. Dixerat autem idem supra III, 3, 41: *ea mortua est. Et* pro tum; vid. Tursellin. *Perii*. «Quia recognita est, antequam auferrem argentum ». CALPH.

51. *Tim. male*) Adiicitur adverb. *male* etiam Hec. III, 2, 2.

53. *Non lic. hom. esse* etc.) « Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime quum res non permittat ». CALPH.

54. *Cupiam*) Absolute, uti supra IV, 5, 26; V, 1, 12. *Nihil minus*, scilicet quam filiam. Forsan ea de causa, quod tunc temporis Chremes minus gauderet divitiis.

ACTVS IV, SCENA 2

SYRVS

Nisi me animus fallit, haud multum a me aberit infortunium:
Ita hac re in angustum oppido nunc meae coguntur copiae,
Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati resciscat senex.
Nam quod de argento sperem, aut posse postulem me fallere,

Hac re) Al. *hercle* pro *hac re.*
Copiae) I. V. *meae fraudes.*
Hanc) Id. *Bacchidem.*
Fallere) MS. Mark. *herum.*

«Recognita Antiphila, Syrus anxius novum quaerit consilium de extorquenda pecunia. Et bene deliberantem de re aliqua exprimit. Est enim dialogismus acuti ingenii iu multa cogitatione versantis». CALPH.

1. *Nisi me anim. fall.*) Conf. I, 1, not. Ibi nempe haec verba Sostratae sunt, quae hic iocose repetit Syrus. *Haud m. a me aberit infortun.* Eod. fere sensu dicit Mercurius, Plaut. Amph. I, 1, 294: — «ita *vix* poteris *effugere infortunium*».

2. *In angust. cog. cop.*) Translatio facta ab exercitu, qui in angust. loc. coarctatus se expedire non potest. Sed Calph. legit et explicat, «*in angusto oppido*, i. e., in aliqua munitione, in quam me recipere necesse fuit». At Eugr. *oppido* pro adverb. habet, valde significante. Et Fr. Fabricius hoc inter adagia refert, ab Erasmo omissum; quo et Demosthenes usus fuisset, quoque alludi Graecorum locum vulgarem, «εἰς στενὸν κομιδῇ αἱ δυνάμεις ἐμοὶ καθίστανται».

3. *Video*) Provideo. *Rescisc.* Conf. supra II, 3, 91 etc.

4. *Nam quod de argento*) Vid. supra III, 2. *Posse me fallere.* Huc refer quod excogitaverat Syrus, III, 3, 47 sqq.

Nihil est. triumpho, si licet me latere tecto abscedere.
Crucior, bolum mihi tantum ereptum tam subito e faucibus.
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda 'st mihi.
Nil tam difficile 'st, quin quaerendo investigari possiet.
Quid, si hoc nunc sic incipiam? nihil est. quid, si sic? tantundem egero.
At sic opinor. non potest. immo optume. euge! habeo optumam.
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

Tantum) Lindenbr. vet. C. *esse*.
Faucibus) V. I. *tractum a canibus*.
Ratio) Id. *fraus*.
Optumam) MS. Lips. *habeo, euge! optim. habeo*. Itid. C. G. m. iniecto est. Qui leg. et colloc. ita, *immo optume est, euge, optimam habeo*. Ibid. voci *optumam* sup. script. est, *causam inventam*.

Not. Hanc scenam Mu. Bo. al. cum praecedente continuant male. Ceteris enim discedentibus personis solus hic restitit Syrus.

5. *Triumpho*) I. e., exsulto gaudio. Continuat enim metaphoram inceptam tanq. de imperatore qui, quum permagna sperasset, de recepto suo exercitu magnopere exsultat. *Lat. tecto*. Contrarium est, *latere aperto*; vid. Iul. Caes. B. G. VII, 82.

6. *Bolum*) praedam. Graece signific. βόλος iactum retis; inde omne lucrum. Cic. Catil. III, 1.

7. *Quid comminisc.*) Quid inveniam, recorder. *Rat. in.* Ph. II, 2, 30.

8. *Nih. t. diffic.*) Menand. Ἁλωτὰ γίγνετ' ἐπιμελείᾳ κ. πόνῳ Ἅπαντα.

9. *Tantund.*) Δεικτικῶς, pro nihilo plus, i. e., nihil.

10. *Opinor*) Quae *opinamur*, non certa sunt. *Immo*. Corrigit se, refutato priori. *Euge*, vox laetantis. *Optumam*. Varie subaudiunt, stropham, viam, rationem.

11. *Retrah.*) Proprie de servo fugitivo. Itid. Liv. II, 12: «Vadentem inde-quum-comprehensum satellites *retraxissent*». *Id. illud*, scil. quod quaerito. *Fugitiv. argent.* Dacer. animadvertit, Syrum dicere vernili facetia de argento quasi de servo fugitivo. Praeterea ead. monet, Menandrum scripsisse, ἀποστρέψω τὸν δραπέταν χρύσον. Scilicet quod χρύσος, ambigue dictum, et aurum et servi nomen sit. *Tamen* pro tandem; cf. supra III, 2, 1.

ACTVS IV, SCENA 3

CLINIA. SYRVS

CLINIA

Nulla mihi res posthac potest iam intervenire tanta,
Quae mi aegritudinem adferat: tanta haec laetitia oborta est.
Dedo patri me nunc iam, ut frugalior sim, quam volt.

SYRVS

(*secum*)
Nil me fefellit: cognita est, quantum audio huius verba.
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse laetor.

CLINIA

O mi Syre, audisti obsecro?

SYRVS

Quidni? qui usque una adfuerim.

Sententia) C. G. m. sup. script. *desiderio.*

« Nimia Cliniae laetitia exprimitur de recognita Antiphila, qua praepeditus vix potest adduci a Syro, ut Clitiphoni succurrat ». CALPH.

1, 2. *Nulla mihi res* etc.) Sensum huius loci capio ita: Nullum tam magnum malum mihi accidet posthac, quo quidem non maior esset haec mea laetitia oborta. Simile gaudium Pamphili amantis; cf. Andr. V, 5, 4, 5.

3. *Dedo patri me*) Itid. Thais in Eun. V, 8, 9, 10. *Frugalior*, temperantior.

6. *O mi Syre*) « A blandimento incipit, ut faciunt qui quidquam speratum sequuti sunt». CALPH. *Quidni? qui u. una adf.* Eod. fere modo infra V, 1, 34, *una adfuer.* « Scilicet adfuerat Syrus sermoni Sostratae cum Chremete, de Antiphilae cognitione, supra scen. 1». WEST.

CLINIA

Cuiquam aeque audisti commode quicquam evenisse?

SYRUS

Nulli.

CLINIA

Atque ita me Di ament, ut ego nunc non tam meapte causa
Laetor, quam illius, quam ego scio esse honore quovis dignam.

SYRUS

Ita credo. sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicissim:
Nam amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur,
Ne quid de amica nunc senex.

CLINIA

O Iupiter!

SYRUS

Quiesce.

CLINIA

Antiphila mea nubet mihi.

SYRUS

Siccine mi interloquere?

Cuiquam) Sic Be. probe. Nam placet Comico *Cuiquam-quicquam*, ita ut *Nunquam-unquam*, III, 2, 48. Itid. Hec V, 4, 21, et sic alibi. Vulg. est *Cui*.

Commode) L. antiq. *commodi*. Bemb. *commode*. We. ed. *commodius* lect. Iuntar.

Meapte) V. I. *mea ipsius*.

Videnda) Be. sing. *videndum*, sed contra morem, ut opinor, Poëtae, per zeugma etiam h. l. iungentis. Eun. III, 5, 62.

Mi) C. C. m. et Bru. C. e. *me* pro *mi*.

7. *Cuiquam*) Conf. Andr. IV, 1, 2; et 3, 1. *Commode*; cf. Hec. I, 2, 33. *Audisti*; vid. in simili re. Andr. V, 6, 11.

10. *Ita credo*) Humaniter assentientis. Andr. V, 4, 36. *Da te mihi*; cf. Ad. V, 3, 52. Ac similit. Cic. Fam. II, 8: « *da te* homini (Pompeio): complectetur, mihi crede ».

11. Ne versum hunc cum Guyet. ut insitium reiiciamus, impedit nota repetitionis, *inquam*, mox vers. 16. *Amici*, Clitiphonis.

12. *Ne quid*) Per aposiopes. hoc quod supra 2, 3, plenius expressit. *O Iup.* Exclamatio gaudentis et gratulantis.

13. *Antiph. m. n. mihi*) Perpulchra brevitas summae orationis. Similis Pamphili, in Andr. V, 6, 5. Et conf. Eun. V, 4, 5, not. *Interloq.* «Quasi loqueris inter me, i. e., inter meum sermonem ». CALPH.

CLINIA

Quid faciam? Syre mi, gaudeo. fer me.

SYRVS

Fero hercle vero.

CLINIA

Deorum vitam apti sumus.

SYRVS

Frustra operam, opinor, sumo.

CLINIA

Loquere, audio.

SYRVS

At iam hoc non ages.

CLINIA

Agam.

SYRVS

Videndum est, inquam;
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur.
Nam si nunc a nobis abis, et Bacchidem hic relinquis,
Noster resciscet ilico esse amicam hanc Clitiphonis;
Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc est.

CLINIA

At enim istoc nihil est magis, Syre, meis nuptiis advorsum.

Apti) C. G. m. et Bru. C. e. *adepti*. L. Bemb. *apti*, a verbo *apiscor*, quod idem est, sicut ibi notatur, cum *adipiscor*.

Res) Al. *est*, ut supra vs: 11.

Noster) Sic vulg. At Fa. ex Bemb. *Senex*, quod Bc. pro interpretamento habet illius.

Istoc) V. I. *contrarium quam ducere Bacchidem mecum*.

14. *Fer*) Tolera: «Tolerandus est, qui ex amore desipit, quia Amor Deus est, et non voluntas etc.». CALPH. *Hercle vero*. Huius locutionis vim ironicam esse, Calph. ex Virg. A. IV, 93, ostendit.

15. *Deor. vit. ap. s.*) Cf. Andr. V, 5, 3, not. *Sumo*, gr. λαμβάνω, suscipio,

16. *At i. h. n. ag.*) Non attendes animum ad ea quae dicturus sum. Andr. I, 2, 15. *Vidend. est*; cf. Hec. V, 1, 3, not. *Inq.* Per *inquam* repetit atque urget, quae dixit supra vs. 11.

18. *Hic*) Apud patrem Clitiphonis.

20. *Si abdux.*) Cf. Ad. II, 1, 44.

Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam?

SYRVS

Quidni?

CLINIA

Quid dicam? quam causam adferam?

SYRVS

Quin nolo mentiare.

Aperte, ita ut res sese habet, narrare.

CLINIA

Quid ais?

SYRVS

Iubeo:

Illam te amare, et velle uxorem; hanc esse Clitiphonis.

CLINIA

Bonam atque iustam rem oppido imperas, et factu facilem.

Et scilicet iam me hoc voles patrem exorare, ut celet

Senem vostrum.

SYRVS

Immo, ut recta via rem narret ordine omnem.

CLINIA

Hem,

Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum plane prodis.

Narrare) Sic scite Be. fingit Syri esse quasi interrupti, vocem *iubeo* addituri. Vulg. *narrato*.

Iubeo) C. G. m. et Hal. gl. ead. haec, *ut dicas patri tuo*. Andr. II, 3, 20.

Prodis) L. Bemb. *perdis*.

22. *Quo ore*) Ph. V, 8, 24. Itid. *os ferreum*, *os durum*, Eun. IV, 7, 36. «Sic dicimus, quando aliquid pudendum committimus.» CALPH. Et Cic. Verr. II, III, 80. Quod erat *os tuum* quum id videbas? Videlicet in ore patefit pudor aut impudentia. *Tenes*, intelligis. Andr. II, 2, 12.

24. *Iubeo*) Itid. Eun. II, 3, 98.

26. *Bon. atq. iust.*) Ironice accipiend. est.

27. *Scilicet*) Hoc *scilicet* dicit indignanter. *Vt celet*. Sub. de Bacchide.

28. *Ord. omnem*) Cf. Eun. V, 4, 48.

Nam qui ille poterit esse in tuto, dic mihi.

SYRVS

Huic equidem consilio palmam do: hic me magnifice effero,
Qui vim tantam in me et potestatem habeam tantae astutiae,
Vera dicendo ut eos ambos fallam; ut, cum narret senex
Voster nostro, esse istam amicam gnati, non credat tamen.

CLINIA

At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.
Tu fortasse, quid me fiat, parvipendis, dum illi consulas.

SYRVS

Quid, malum! me aetatem censes velle id adsimularier?

Effero) Par. ed. *ecfero*, nescio unde.
Eos) V. I. *senes*.
Quid) Al. ing. *de*.
Aetatem) C. G. m. *tandem* pro *aetatem*.

30. *Ille*) Clitipho. *In tuto*. Hoc *in tuto* reddit Syro, quod is supra dixerat vs. 11 et 17.

31. *Huic cons. palm. do*) Sumptum de victoribus, quibus dabatur *palma*; vid. Eun. V, 4, 8. *Palm. do*, h. e. assentior. « Syrus adhuc pro more suo imperatorie loquutus iam triumphum cauit, securus victoriae. Putabat hoc ipso, vera quod dicantur, non creditum iri a Chremete; qui iusserat fallere Menedemum. » BIPONT. *Me effero*, me iacto. Itid. Flor. I, 26.

33. *Cum*) Etsi.

35. *At*) Particula contradicentibus solemnis. *Rursum*; quasi dicat: facis, ut redeam ad ea dicenda, quae supra iam dixi; cf. vs. 21.

36. *Non committ.*) Sc. mihi. Andr. I, 5, 6, 7.

37. *Quid me fiat*) Pro in me fiat; gr. τί μοι γένοιτο. » PRISCIAN. *Parvipend.* Cf. Hec. III, 5, 63.

38. *Id adsimular.*) Huc refer quod supra est, II, 3, 91, 92.

Vnus est dies, dum argentum eripio. pax! nihil amplius.

CLINIA

Tantum sat habes? quid tum, quaeso, si hoc pater resciverit?

SYRVS

Quid si redeo ad illos qui aiunt: « quid si nunc caelum ruat? »

CLINIA

Metuo, quid agam.

SYRVS

Metuis? quasi non ea potestas sit tua,
Quo velis, in tempore ut te exsolvas, rem facias palam.

CLINIA

Age, age, traducatur Bacchis.

SYRVS

Optume. ipsa exit foras.

Redeo) V. I. *ironice.*
Exsolvas) Id. *ab hac suspicione.*
Bacchis) Id. *in domum patris mei.*

39. *Vn. est dies*) Hoc *Vnus dies* Da. acute sentit oppositum esse τῷ *aetatem*, vs. 38. *Argent. eripio*. Dicit *eripio* comice, quia, ut mihi quidem videtur, Clinia *eripis* dixerat, vs. 35. Vnde sensus gravior exit, non *spem*, sed *argentum eripio* dicentis. *Nihil amplius*, sc. quam *unus dies*.

40. *Tant. sat. hab.*) Signific. fere id. quod *nihil amplius*. Sensus: «*Satis habes*, si *nihil amplius* uno die tibi detur ad eripiendum argentum a patre Menedemo?» WEST. *Pater*, Clitiphonis.

41. *Quid?*) Syrus τὸ *Quid* Cliniae exprobrans per imitationem iteratum, ad absurdum eum reducit, reddito verbo illorum hominum, qui subtimidi in re quaque peragenda dicere solent, *quid?* si hoc vel illud acciderit, vel ita, *quid?* si *caelum ruat?* vid. Erasm. Adag. pag. 144.

42. *Quasi non ea* etc.) Pro quasi id non sit in potestate tua.

43. *Quo*) Sc. metu; id quod recte subaud. BIP. Sed plenior esset oratio haec: *ut te quo metu velis* exsolvere, eo opportune exsolvas, simul *rem facias palam.*

44. *Age, age*) Geminata it. haec vox, supra II, 3, 91. Est instantis.

ACTVS IV, SCENA 4

BACCHIS. CLINIA. SYRVS. DROMO. PHRYGIA

BACCHIS

(*secum*)

Satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt,
Decem minas quas mihi dare est pollicitus. quodsi is nunc me
Deceperit, saepe obsecrans me, ut veniam, frustra veniet.
Aut cum venturam dixero et constituero, cum is certo
Renuntiabit, Clitipho cum in spe pendebit animi,
Decipiam, ac non veniam. Syrus mihi tergo poenas pendet.

Induxerunt) Par. p. var. *addux*. Cave ne ponas cum quibusd. post *indux*. distinctionem commate pleniorem. Intellige potius et construc.
Quas) *Decem* minac *quas* etc. quo modo Andr. Prol. 3, et 26.
Certo) Al. *certe*.
Renuntiabit) Sic Bc. ob *pendebit*. Vulg. *renuntiarit*.

« Restat ad falleciam et ad extorquendum argentum, ut Bacchis irata a Syro placetur, et ad Menedemum transeat. » CALPH.

Phrygia) Ancilla, gentile nomen.

1. *Sat. pol.*) Conf. Andr. I, 4, 2: « Meretricis conquestio exprimitur, cuius indignatio dependet ex non tradita pecunia. » CALPH. *Syri promissa*. Non Syrum, sed Clitiphonem pollicitum esse, ex oratione Syri quidem constat supra II, 3, 88. *Indux*. « *Inducitur* aliquis, quum verbis alterius decipitur, » CALPH.

3, 4. Nota verb. id. per diversa tempora deductum *veniam*, *veniet*, *venturam*. Sic it. verb. *facio*; cf. Andr. I, 1, 13, 14. *Venturam* sc. me esse. *Constituero*, certum tempus dixero. Andr. I, 5, 54. *Is*, servus.

5. *Spe pendeb. animi*) Itid. Liv. VIII, 13: « populos inter *spem* metumq. *suspensos animi*. » *Pendere animi* est, anxium et dubium esse. Cic. Tusc. I, 40. Et Ter. Ph. I, 4, 10.

6. *Ac non ven.*) « Mira meretricis calliditas exprimitur. Iam cogitavit, quemadmod. Syrus videatur ap. Cli-

CLINIA

Satis scite promittit tibi.

SYRVS

Atqui tu hanc iocari credis?

Faciet, nisi caveo.

BACCHIS

Dormiunt; pol ego istos commovebo.

Mea Phrygia, audistin', modo iste homo quam villam demonstravit

Charini?

PHRYGIA

Audivi.

BACCHIS

Proxumam esse huic fundo ad dextram?

PHRYGIA

Memini.

BACCHIS

Curriculo percurre: apud eum miles Dionysia agitat.

Faciet) V. I. *quod minatur.*
Dormiunt) Id. *non curant.*
Audistin') Id. *ficte hoc dicebat.*
Dionysia) Id. *festa Liberi patris.*

tiph. vanus et mendax, ex quo ab illo verberetur.» CALPH. *Pendet.* Quam faceta oratio est in his: Clitipho *pendebit*, Syrus *pendet.* Vterq. enim affligitur, et quidem dominus animi, servus corporis cruciatu. Andr. IV, 1, 51, 54.

7. *Sat. scite p. t.*) Cum risu efferendum. *Promitt.* pro minatur. Itid. Virg. A. II; 95: «*promisit* ultorem.»

8. *Pol ego*) Commotior loquitur secum, vel cum ancilla. *Commovebo*; cf. Andr. V, 3, 22, h. l. e somno expergefaciam.

9. *Audist. modo iste etc.*) Fingit haec, ut quos ante non vidit audiant.

10. *Audivi*) Sic ancilla docta a meretrice respondet. *Huic fundo*; cf. supra I, 2, 17.

11. *Curriculo percurre*) H. e. celerrimo cursu, nec intermisso. Plaut. Epid. I, 1, 12: «*curriculo* occepi sequi.» *Dionys. agitat.* Ovid. Met. VII, 431: «*agitant convivia* patres.» Est enim *agitare* i. q. celebrare. Sic Cic. Verr. II, 114: «apud Siculos dies festi *agitantur*, et praeclara illa Verrea celebrantur.»

SYRVS

Quid haec inceptat?

BACCHIS

Dic me hic oppido esse invitam atque adservari,
Verum aliquo pacto verba me his daturam esse et venturam.

SYRVS

Perii hercle. Bacchis, mane, mane. quo mittis istanc, quaeso?
Iube, maneat.

BACCHIS

I.

SYRVS

Quin est paratum argentum.

BACCHIS

Quin ego maneo.

SYRVS

Atqui iam dabitur.

BACCHIS

Vt lubet. num ego insto?

SYRVS

At scin' quid, sodes?

BACCHIS

Quid?

SYRVS

Transeundum nunc tibi ad Menedemum est, et tua pompa

Haec) Al. omitt. *haec.*
Mane) V. I. *ne mittas Phrygiam ad militem.*
Istanc) C. G. m. *istam.*
I) L. antiq. *abi.*
Ego) MS. Lips. *hic.*
Dabitur) MSS. We. *tibi.*
Sodes) C. G. m. *facias.* Idem est quod Be. subaudit.
Nunc) Abest *nunc* in quibusd.

12. *Adservari*) Custodiri. Andr. V, 2, 24.

14. *Perii hercle*) Haec ad spectatores conversus.

15. *Quin*) Illud Syri *quin* Bacchis repetit more iratorum.

16. *Vt lubet*) Responsio superbientis. *Num ego insto?* Locutio est aviditati speciem urbanitatis praetexentis.

17. *Transeund.*) Cf. Eun. III, 3, 31, not. *Tibi ad Menedemum.* De hoc

Eo traducenda est.

BACCHIS

Quam rem agis, scelus?

SYRVS

(*ridens*)

Egon'? argentum cudo,

Quod tibi dem.

BACCHIS

Dignam me putas, quam illudas?

SYRVS

Non est temere.

BACCHIS

Etiamne tecum hic res mihi est?

SYRVS

Minime; tuum tibi reddo.

BACCHIS

Eatur.

SYRVS

(*Clinia cum Bacchide abit*)

Sequere hac. heus, Dromo.

DROMO

Quis me volt?

SYRVS

Syrus.

DROMO

Quid est rei?

Quam) C. G. m. pro gl. *sic.*

novo consilio vid. supra 3. *Pompa*, comitatus ancillarum; cf. sup. III, 1, 42.

18. *Traduc.*) *Traduci* dicit. et *pompa* et mulier ipsa, uti sup. 3, 44. *Quam rem.* Timet scilicet recens inventam. *Argent. cudo.* Sic Plaut. Most. IV, 2, 11: «Face, sis, faber, qui *cudere* soles plumbeos Nummos.»

19. *Dign. quam illud*) Cf. Andr. IV, 4, 19. Syntaxes Terentianae verbi *illudere* sunt, *illudere* aliquem, in aliquem, in aliquo. *Non est temere*, non sine causa praemeditata.

20. *Tecum res mihi*) Cf. Eun. IV, 6, 21. *Hic*, in domo Menedemi; *hic*, ut mox *huc*; quia vicinae aedes Menedemi. Nam senes ambo, ut plerumq. fit, proximi sibi habitare ostenduntur. *Tuum*, Clitiphonem, amatorem. *Reddo*, restituo. Itid. Eun. I, 2, 67.

21. *Eatur*) Concedentis. *Quid est rei?* cf. Liv. III, 50.

SYRVS

Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.

DROMO

Quamobrem?

SYRVS

Ne quaeras. efferant quae secum attulerunt.
Sperabit sumtum sibi senex levatum esse harum abitu.
Nae, ille haud scit, hoc paulum lucri quantum ei damni apportet.
Tu nescis id quod scis, Dromo, si sapies.

DROMO

Mutum dices.

Traduce) C. G. ch. *traduc.*

23. *Quamobr.*) Similis Dromo Andr. V, 2, 21. *Ne quaer.* Hec. V, 3, 2. *Quae attul.* Supra III, 1, 42.

24. *Sumt. levat.*) Cf. supra III, 1, 39 sqq.

25. *Hoc paul. lucri*) Id scilicet quod abierint illae. *Qu. damni.* Argento nimirum, quo erit Chremes emungendus.

26. *Tu nescis* etc.) «Id age, ut nescisse videaris.» CALPH. *Mutum* sc. me.

ACTVS IV, SCENA 5

CHREMES. SYRVS

CHREMES

Ita me Di amabunt, ut nunc Menedemi vicem
Miseret me; tantum devenisse ad eum mali.
Illanccine mulierem alere cum illa familia?
Etsi scio, hosce aliquot dies non sentiet:
Ita magno desiderio fuit ei filius.
Verum ubi videbit tantos sibi sumtus domi
Quotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rursum, ut abeat ab se filius.

Vicem) MSS. ap. We. *vitam*.
Illanccine) Lindenbr. Be. script. *Illancine* per unum c.
Mulierem) V. l. *Bacchidem*.
Filius) Hic integer versus ab uno ex Codd. Be. abest.

«Hic est transacta Syri fallacia, et tandem extorquetur argentum: et idem est Chremes, qui fuit in prima comoediae parte. Miseretur enim Menedemi, et eius vicem dolet, credens Bacchidem amicam Cliniae esse.» CALPHVRN.

1, 2. *Mened. vic. Mis. me; tant. devenisse* etc.) Vid. Sanct. Min. II, 3, ubi Perizonius: «*vicem* ponit pro propt. *vicem*, et posterius comma pro nominativo habendum. Consimile est Cic. ad Attic. VIII, 2: «*cuius vicem* doleo.» *Mali*, damui.

3. *Alere*) Hor. Serm. I, 3, 11: «*alebat* servos.» Itid. Aristoph. Lysist. 1205, βόσκει δ'οἰκέτας. *Familia*, h. e. grex famulorum famularumq. vid. Phaed. III, 19, 1.

4. *Hosce aliq. d. non sent.*) Id est, non tantum *sentiet* Menedemus, quantum Chremes senserat sumptus Bacchidis; cf. supra III, 1, 46.

6, 7. *Sumt. fieri*) Active Andr. II, 6, 19. Et cf. supra I, 1, 78, 79.

Syrum optume eccum!

SYRVS

Cesso hunc adoriri?

CHREMES

Syre.

SYRVS

Hem!

CHREMES

Quid est?

SYRVS

Te mi ipsum iamdudum optabam dari.

CHREMES

Videre egisse iam nescio quid cum sene.

SYRVS

De illo quod dudum? dictum ac factum reddidi.

CHREMES

Bonan' fide?

SYRVS

Bona.

CHREMES

Hercle non possum pati,

Pati) Ita Be. distingu. commodius fortasse, quam I. antiq. qui habet *Sy. bona hercle. Ch. non poss. pati.*

9. *Cesso*) Vox scenica pro cur moror? Syrus autem modo a Mened. egreditur herumq. se videre non dissimulat. Hinc vocatus exclamat, *hem! Adoriri.* Significantius est *adoriri* quam adire. Andr. III, 3, 2.

10. *Quid est?*) « Vocati solebant quaerere, *Quid est?* Quare haec fortasse melius Syro tribuuntur quam Chremeti. Sic supra II, 3, 108. » WEST. Sed magis probatur ordo textus vulgaris, quo Syrus timide cunctatur, ac sensim sensimq. accedit *Te mi ipsum* etc. Cf. supra 3, 10. *Iamdud.* Laurent. Valla *dudum* et *iamdud.* dici monet de parvo tempore unius horae, vel ad summum, quatuor horarum. Subtiliter satis.

11. *Videre*) Sc. videris. *Egisse cum sene*, Menedemo. « Credebat autem senex se a servo non optari, nisi gratia fallaciae in Menedemum. » CAL.

12. *Quod dud.*) Sup. III, 3, 47. *Dict. fact.* redd. Far. not. « Quod dixi, expedivi simul cum dicto: ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον. » *Reddidi.* Ambiguitas comica. Nam intelligit Chremes argentum, Syrus amatores; cf. supra 4, 20.

13. *Bonane fide?*) Formulae speciem habet; perinde ac si rogaret, serio? vere? Nam servi fides sole

Quin tibi caput demulceam. accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro ista re ac lubens.

SYRVS

At si scias quam scite in mentem venerit.

CHREMES

Vah, gloriare evenisse ex sententia?

SYRVS

Non hercle vero, verum dico.

CHREMES

Dic quid est?

SYRVS

Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem,
Menedemo dixit Clinia, et ea gratia
Se eam traduxisse, ne tu id persentisceres.

CHREMES

Probe.

SYRVS

Dic sodes.

CHREMES

Nimium, inquam.

SYRVS

Immo sic satis.

Ista) C. G. m. *istac* et sup. script. *fraude.*
Scite) C. G. m. *mihi.* Itid. Hal.
Gloriare) Par. MSS. *hariolare.*
Traduxisse) Sic Be. Vulg. *secum adduxisse.*

esse suspecta. *Hercle*, ornativa particula. *Non poss. pa. Quin* etc. Elegans formula, cui similis illa: *Vix me contineo quin*, Eun. V, 2, 20.

14. *Tibi cap. demulc.*) «Quod solet fieri his qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quasi quaed. videatur laudatio.» CALPH.

15. *Fac. boni tibi* etc.) «Hac formula utuntur, qui quod ab altero factum est sibi gratum esse ostendunt.» RVHNK. *Ac lubens*; cf. Eun. III, 5, 43.

16. *At si scias quam* etc.) Cf. Eun. II, 3, 64.

17. *Vah*) Φεῦ, interiectio admirantis, exsultantis et insultantis. *Gloriare evenisse.* «Quia Menedemus nondum circumductus erat argento, sed dolus tantum struebatur.» FARN.

18. *Verum dico*) Huc refer quae supra id. dixerat 3, 32, 33. Ita servi solebant interd. per ipsam veritatem fallere dominos, qui nihil eis credebant.

22. *Dic. sodes*) «Formula qua po-

Sed porro ausculta, quod superest fallaciae.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam,
Eius sibi complacitam formam, postquam adspexerit,
Hanc cupere uxorem.

CHREMES

Modone quae inventa est?

SYRVS

Eam;
Et quidem iubebit posci.

CHREMES

Quamobrem istuc, Syre?
Nam prorsus nihil intelligo.

SYRVS

Vah, tardus es.

CHREMES

Fortasse.

SYRVS

Argentum dabitur ei ad nuptias;
Aurum atque vestem, qui, tenesne?

CHREMES

Comparet?

Quod) Par. p. var. *quid.*
Dicet) Sic C. G. m. In libb. Fa. *dicit.*
Hanc) L. antiq. *se.*
Prorsus) Al. *prorsum.* Sed *prorsus* Bentleio videtur, abiecta lit. *s*, trochaeus esse ad Graecor. metri rationem.

stulatur, ut alter magis diserte et bona fide sententiam suam dicat.» WEST. *Nimium*, obstupentis. *Immo sic satis.* «Sic dixit, ut qui suspicatur a Chremete dictum, *nimium*, *inquam*, non serio, sed ioco.» CALPH.

24. *Dicet tuam vidisse* etc.) Astute praemonet herum de futuro.

25. *Complacit*) Cf. Andr. IV, 1, 21. *Postq. adspex.* Eun. I, 2, 4.

27. *Et quid. iub. posci*) «Et volet ut filiam tuam pater suus postulet.» EVGR. *Quamobr. ist.* etc.) Simulatam rem putat; alioqui intelligeret, quod in aprico est. *Tardus*, ad ingenium refertur.

29. *Argent. dab.*) Cf. 4, 16.

30. *Qui*) Cf. Andr. IV, 4, 52, not. Hic abrumpit, ut astute seni copiam subministret suspicandi. Herus inde verum invenisse sibi videtur, et tamen fallitur. *Compar.* Cf. infra 8, 14.

SYRVS

Id ipsum.

CHREMES

At ego illi neque do neque despondeo.

SYRVS

Non? quamobrem?

CHREMES

Quamobrem? me rogas? homini?

SYRVS

Vt lubet.

Non ego dicebam, in perpetuum illam illi ut dares,
Verum ut simulares.

CHREMES

Non mea 'st simulatio:
Ita tu istaec tua misceto, ne me admisceas.
Ego, cui daturus non sum, ut ei despondeam?

SYRVS

Credebam.

CHREMES

Minime.

SYRVS

Scite poterat fieri:
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere iusseras,

Non) Be. *Nam* pro *Non*. Non probo.
Homini) Calphurn. leg. *homini fugitivo dabo*.
Perpetuum) Codd. Be. omnes *perpetuo*. Qui ipse more suo codices neglexit *serio* fictum sibi recipiendo.
Illi) Non audiendus est Bo. qui, *illi* deleto, recipit *ei*.

31. *Neq. despond.*) «Id est, non permitto: unde sponsa dicitur. Nam et sponsio et dos a patre puellae dabatur.» EVGR.

32. *Homini*) Amanti Bacchidem.

34. *Non mea est simulatio*) Hoc fere modo, *non est mentiri meum*; conf. supra III, 2, 38. Pro *mea* Bentl. refinx. *meum*; quod equid. magis graece quam latine esse putarim.

35. *Ita tu istaec tua* etc.) Sensus: «Ita igitur haec efficito, ut sine mea persona compleas». EVGR. *Ne me admisc.* Cf. V, 2, 22.

37. *Credeb.*) «Scil. te assimilaturum, et fore ut tibi id persuaderetur». WEST.

38. *Tantop. iuss.*) Cf. supra III, 2, 36 sqq.

Eo coepi.

CHREMES

Credo.

SYRVS

Ceterum equidem istuc, Chreme,
Aequi bonique facio.

CHREMES

Atqui cum maxume
Volo te dare operam, ut fiat, verum alia via.

SYRVS

Fiat. quaeratur aliud. sed illud, quod tibi
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum 'st illi, neque tu scilicet
Eo nunc confugies: « quid mea? num mihi datum est?
Num iussi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? » vere illud, Chreme,
Dicunt, ius summum saepe summa est malitia.

Maxume) Var. *tum maxime*, *quam maxime*.

Vere) Sic repon. Be. pro *verum* vulgo. Probatur ex Ad. I, 1, 3, et V, 8, 32.

Malitia) Mu. testatur in exempl. s. esse *iniuria*, uti Cic. de Offic. I, 10, ubi vid. Hensing.

39. *Eo*) Ideo. Poni solent, ac sibi invicem respondere particulas, *eo*–quod; *eo*–quia. Itid. Cic. Attic. XIII, 35. *Coepi*, absolute. Itid. Liv. II, 6, « pugna *coepit* ».

40. *Aeq. boniq. fac.*) « Sensus et constructio est: Accipio id in bonam partem *aequi et boni*. Aestimo tanq. aequum et bonum ». WEST. Cf. vs. 15. Callidus servus conatur suspicionem heri omni fide simulata removere. *Cum max.* gr. ὅτι μάλιστα.

42. *Fiat*) Obsequentis. *Aliud*, consilium. Andr. IV, 1, 46.

43. *Dixi de argento quod* etc.) Vid. supra III, 3, 40.

44. *Neq. tu scilicet* etc.) Callide seni, si quas fecerit obiectiones, servus occurrit.

45. *Eo nunc confug.*) Cf. supra III, 1, 78. *Mea*, scil. interest.

46. *Illa*) Sc. anus Corinthia. Supra III, 3, 39.

48. *Dicunt*) Scil. homines; q. d. in ore est omnium. *Ius summ. saepe* etc. Vid. Erasm. Adag. Itid. ex Menandro: καλὸν οἱ νόμοι σφόδρ' εἰσὶν, ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται. Plura vid. ap. West. et Lindenbr. *Malitia*, h. e. malitiosa iuris interpretatio; Gallis, *chicane*. Et Far. not.: « Rigor, ut vocant, ex verbis iuris, non ex mente et sensu eius qui scripsit ».

CHREMES

Haud faciam.

SYRVS

Immo, aliis si licet, tibi non licet.
Omnes te in lauta et bene acta parte putant.

CHREMES

Quin egomet iam ad eam deferam.

SYRVS

Immo filium
Iube potius.

CHREMES

Quamobrem?

SYRVS

Quia enim in hunc suspicio'st
Translata amoris.

CHREMES

Quid tum?

SYRVS

Quia videbitur
Magis verisimile id esse, cum hic illi dabit;
Et simul conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest. abi, effer argentum.

CHREMES

Effero. (*abit.*)

Faciam) V. I. *non reddam argentum.*

Putant) Hunc vers. qui tantopere variat, retinui, ut est a Fa. Pro *aucta*, quod vulgo est, hab. al. *facta*, al. *uncta*; pro *parte* Bi. *copia*, C. G. m. *acta parte*. Be. *aucta re*. Addo quod mihi placitum est, *parta re*,

50. *Omn. te in lauta*) «Hoc a persona persuadet, potius reddere quam negare». EVGR. Significat autem servus, Chremet. locupletem esse, bonisq. patriis abundantem, ac talem a quovis haberi. Sed venio ad coniecturam meam, *parta re*; quae praeter quam quod, *male parta* Cic. Phil. II, 27, dicitur, ex ipso Terent. Ph. V, 3, 5: *patris mei bene parta* dicente maxime mihi probatur. Ceterum constat, *re* plenius intelligi pro *re* familiari.

51. *Quin egom.*) *Quin*, illativa particula et affirmativa; conf. Plaut. Capt. III, 4, 57; «*quin* tute is es?» *Ad eam*, Bacchid. *Defer.* scil. argentum. Supra 6, 18.

52. *Iube*) Scil. deferre. *In hunc*, Clitiphonem. Supra 25, 19. Huc enim alludit veterator, ut seni quidem, quid verum sit, sub specie suspicionis insinuet.

55. *Confic.*) «Pro efficiam». CALPH. Sed magis placet intelligere argentum, cum *argentum* etiam *conficere* dicunt; ut in Eun. V, 4, 6; Ph. V, 5, 3.

56. *Ipse adeo*) Affirmat *adeo* post pronomen. Sic Cic. p. Arch. 6: «Atque hoc *adeo* mihi concedendum est», *Effer*; cf. Eun. IV, 6, 15.

ACTVS IV, SCENA 6

CLITIPHO. SYRVS

CLITIPHO

(*secum*).

Nulla est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam invitus facias. vel me haec deambulatio,
Quam non laboriosa ad languorem dedit!
Nec quicquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Vt te quidem omnes Dii Deaeque quantum 'st, Syre,
Cum tuo isto invento cumque incepto perduint!
Huiusmodi mihi res semper comminiscere,
Vbi me excarnifices.

SYRVS

I tu hinc quo dignus es.

I) Lib. Vict. *in*, (isne). Bemb. *is.* Eun. IV, 3, 9.

« Hic exprimitur amantis constantia, qui ob nimium amorem Syro in re sua irascitur: dehinc paulo momeoto illum demulcet ». CALPH.

1. *Nulla est tam* etc.) « Nunc adolescens Clitipho redil, graviter ferens, quod ab amica sit exclusus ». EVGR.

2. *Quam*) Barbare diceres, si eam. *Deambulatio*; cf. supra III, 3, 26.

3. *Quam*) Pro quamvis. *Non laboriosa*, q. d. facilis, ut supra. *Ad lang. ded.* Sic Plaut. Asin. III, 2, 28: « *ad languorem dederis* ».

5. *Aliquo extrud.*) Spectat superiora III, 3, 25; Eun. IV, 3, 25.

6, 7. *Vt te q. o. Dii* etc.) Cf. Eun. II, 3, 11, not. *Quant.* Par. in marg. pro qoicumq. quotcumqoe. Liv. III, 25: « quidquid *Deorum* est ». *Cum tuo ist. inv.*: « Cum contemptu atque odio haec pronuntiantur ». CALPH. Andr. V, 4, 38. *Invento*, *incepto*; cf. supra III, 3, 36, 39.

8. *Comminiscere*) « Pro comminisceris, id est, fingis ». CALPH.

9. *Vbi*) Pronominis loco, quibus,

Quam paene tua me perdidit protervitas!

CLITIPHO

Vellem hercle factum, ita meritu 's.

SYRVS

Meritus? quomodo?
Nae me istuc prius ex te audivisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus iam fui.

CLITIPHO

Quid igitur tibi vis dicam? abisti, mihi
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.

SYRVS

Iam non sum iratus. sed scin', ubi nunc sit tibi
Tua Bacchis?

CLITIPHO

Apud nos.

SYRVS

Non.

CLITIPHO

Vbi ergo?

SYRVS

Apud Cliniam.

CLITIPHO

Perii!

SYRVS

Bono animo es: iam argentum ad eam deferes,

Prius ex te) C. G. ch. invert. *ex te prius.*

Tibi vis dicam) Ita colloc. Be. ut C. G. m. Vulg. *dic. tibi vis.*

Abisti) Be. mutat *abisti* in *adisti*, quippe quod Syrus nusquam abierit. Sed hoc vir ingeniosus non satis habens, *manum* addit post *mihi*, ut Plautino more Nostrum reddat loquentem; ceterum phrasin *adire manum alicui*, pro os sublinere seu fallere, explicaturus.

Eun. II, 3, 21. *Excarnific.* Terribiliter *excarnifices* dixit pro excrucies. *I tu hinc quo* etc. Similis exsecrandi formula; cf. Eun. IV, 3, 9.

10. *Protervit.*) H. e. importunitas. Huc refer. II, 3, fin.

11. *Vell. fact.*) Scilicet ut te *protervitas* mea perdidisset.

14. *Quid igit. tibi* etc.) Scilicet *quid* aliud nisi hoc. *Abisti.* Nempe ad Antiphil. arcessendam; cf. supra I, 2, 17.

15. *Quam non liceat tang.*) Vetuerat enim Syrus; cf. II, 3, 137.

16. *Iam non s. irat.*) « Non potest Syrus prae nimia laetitia diutius reticere quod fecerit. *Iratus* est ex causa, iracundus ex moribus ». CALPH.

18. *Perii*) « Haec vox est amantis,

Quod ei es pollicitus.

CLITIPHO

Garris. unde?

SYRVS

A tuo patre.

CLITIPHO

Ludis fortasse me.

SYRVS

Ipsa re experibere.

CLITIPHO

Nae ego fortunatus homo sum! deamo te, Syre.

SYRVS

Sed pater egreditur. cave quicquam admiratus sis,
Qua causa id fiat; obsecundato in loco.
Quod imperabit, facito; loquitor paucula.

Vnde) L. antiq. *id.*

Experibere) *Experib.* obsoletum pro *experiere.*

Admiratus sis) Huic versui, qui vulgo sequitur posteriorem, Muret. sedem banc priorem adsignavit. Quod probo. Nam hoc modo quod praecipit Syrus *cave* dicendo, iungitur commode alteri imperativo *obsecundato* et sequentibus. Qui tenor orationis in vulgata collocatione perit. Pro *sis* om. libb. Fa. *sies*; sed ratio versus exigit *sis*. Inde iambus fit in fine solitus, eliso *s*, ex *admiratus*, ut sit, *admirātŭ' sis*.

aliquid mali suspicantis». *Bono animo es.* Itid. alius ille Syrus in Ad. IV, 2, 4. *I. arg. ad eam def.* Supra 5, 51.

19. *Quod ei es pollic.*) Cf. II, 3, 88. *Garris.* «*Garrire* dicitur, qui inaniter loquitur. Et *garrire* aves dicuntur». CALPH.

20. *Ludis*) Pro illudis; uti Pb. V, 8, 22. Simplex verb. pro comp.

21. *Deamo*) Valde amo. Infra V, 1, 79, ubi nota.

23. *Qua causa id fiat*) Haec refert West. ad, *ipsa re exp.* vs. 20. At Bentl. verba, *cave-fiat*, expon. ut opinor, melius ita: «id scilicet, quod pater tibi decem minas det ad Bacch. deferendas.» *Obsecundato.* «*Obsecundare* est omnia ad alterius nutum facere.» CALPH. Ad haec schol. Guelf. *obsecund.* obedi. Ille alii *obsecundat*, qui ad interrogata bene respondet.» *In loco*; cf. Ad. II, 2, 8, not.

24. *Loquitor paucula*) «Ne ex sermonib. tuis nascatur ulla suspicio.» EVGR. Et Calph. not. «*Paucula* dixit, non pauca; et sic maiorem vim ista admonitio habitura est.»

ACTVS IV, SCENA 7

CHREMES. CLITIPHO. SYRVS

CHREMES

Vbi Clitipho nunc est?

SYRVS

(*Clitiphoni susurrans*)

Eccum me, inque.

CLITIPHO

Eccum hic tibi.

CHREMES

Quid rei esset, dixti huic?

SYRVS

Dixi pleraque omnia.

CHREMES

Cape hoc argentum, ac defer.

SYRVS

I. quid stas, lapis?

Est) Be. omitt. *est*, sed, ut opinor, contra morem Poëtae, qui nusquam *ubi* ponit sine verbo finito.

I) L. Bemb. *ii*. At Fa., uno *i* adempto, edid. *i*. Al. *hei*. Par. *ei*.

« Chremes argentum adfert, quod det Clitiphoni. Ad postremum quaeritur de sumptu faciendo filiae causa. » MVRET.

1. *Vbi Cl. n. est?*) Cf. Andr. III, 5. Eun. II, 3, 3. *Inque*, dic. Id raro Calph. monet praeter inquam et inquit reperiri.

2. *Quid r. ess.*) Quam rem scil. cum Syro Chremes egerit, vid. sup. scen. 5. *Pleraq.* abundat, uti Andr. I, 1, 28, not.

3. *Cape hoc arg.*) Cf. Eun. III, 5, 47. *Quid stas?* cf. Andr. V, 6, 15. *Lapis*. Convicium est in hominem stolidum, ut infra V, 1, 44; Hec. II, 1, 17.

Quin accipis?

CLITIPHO

(*ad patrem*)

Cedo sane.

SYRVS

Sequere hac me ocius.

Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil est, illic quod moremur diutius.

CHREMES

Minas quidem iam decem habet a me filia,
Quas pro alimentis esse nunc duco datas.
Hasce ornamentis consequentur alterae.
Porro haec talenta dotis adposcet duo.
Quam multa iniusta ac prava fiunt moribus!

Opperibere) Par. pro var. *opperire*.

Filia) I. V. *secum loquitur illis recedentibus.*

Alimentis) L. Vatic. *hortamentis.* Itid. Bas. sed sine aspiratione. C. G. ch. et MSS. We. *alimentis.* Placet. Nam praeter ornamenta et dotem etiam *alimenta* requirebantur ad filiam, quae honesta familia orta esset, collocandam. Etiam Da. vertit, *pour sa nourriture.*

Duco) Al. *dico.*

Ornamentis) C. G. ch. *alimentis*; ibid. in marg. p. var. *ornamentis.*

Adposcet) Sic Bentleio probatur et mihi, sc. filia, vs. 7. Vulg. *adposcent.*

Prava) G. Fabr. *iusta iniusta.* Quae lect. est Eugraphii.

4. *Quin*) Cum interrogat. pro cur non. Tursell. de partic.

5. *Tu hic n. dum* etc.) Eod. fere modo, Andr. V, 6, 13. *Opperib.* Antiquum est *opperibor* pro opperiar.

6. *Nam nih. est, illic* etc.) Pulchre hoc adiecit, ne Clitipho importunus atque impatiens patri proderet suum amorem. *Illic.* Par. in marg. « apud Bacchidem. »

7. *Minas quid. iam* etc.) « Consuetudo patris est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det. » EVGR. Erant autem, quod Bentl. opinatur, *decem minae* statum pretium pro vestimentis. Sic Plaut. Curc. II, 3, 64, 65: « quia de eo emi virginem Triginta *minis*, vestem, aurum: et *pro iis decem accedent minae.* »

9. *Ornamentis*) Dativus est aut ablativ. suppressa praeposit. pro. *Ornamenta* sunt vestimenta. Haec autem separatim curabantur ab *alimentis.* « Nam in venditione et emptione mancipiorum separatim olim agebatur: tantum dabis pro nudo corpore, tantum pro vestimentis sive ornamentis. » BENTL.

10. *Talenta dotis duo*) Huic *doti* conf. illam in Andr. V, 4, 47. 48, maiorem.

11. *Quam multa ini. a. p. fiant*)

Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus est
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

Rebus) In al. MSS. Mu. teste *relict. omnibus.*
Mea) Al. *meo.*

Sensus: Quam multa sunt, quae per se improbata nobis, consuetudinem vitae sequentibus, videantur probari. *Morib.* id est consuetudine. Itid. Adelph. V, 9, 33.

13. *Aliquis*) Supple, qui ducat filiam uxorem. *Lab. inv.* Similiter Chremes infra V, 4, 17.

ACTVS IV, SCENA 8

MENEDEMVS. CHREMES

MENEDEMVS

Multo omnium me nunc fortunatissimum
Factum puto esse, gnate, cum te intelligo
Resipisse.

CHREMES

Vt errat!

MENEDEMVS

Te ipsum quaerebam, Chreme.

Nunc) Sic colloc. Bo. libb. recte. Namque *nunc*, ex illius praecepto, in arsi esse debet. Lib. antiq. *nunc me.*
Resipisse) Al. *Resipiscere.*

«Hic est iucunda expositio erroris senis de verbis Syri, qui Menedemum credit decipi, dum ipse decipitur.» CALPH.

1. *Multo omnium me* etc.) Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt et integris morib. et uxorem velle ducere, quae honestissimi viri filia sit etc.» EVGR.

2. *Gnate*) Apostrophe ad filium absentem.

3. *Resipisse*) Hoc dicit quod ani-

Serva, quod in te est, filium, et me, et familiam.

CHREMES

Cedo, quid vis faciam?

MENEDEMVS

Invenisti hodie filiam.

CHREMES

Quid tum?

MENEDEMVS

Hanc sibi uxorem dari volt Clinia.

CHREMES

Quaeso, quid hominis es?

MENEDEMVS

Quid est?

CHREMES

Iamne oblitus es,
Inter nos quid sit dictum de fallacia,
Vt ea via abs te argentum auferretur?

MENEDEMVS

Scio.

CHREMES

Ea res nunc agitur ipsa.

MENEDEMVS

Quid narras, Chreme?

Faciam) Par. ita : *Cedo; quid vis ? faciam.* Sed ea distinctio sensum mutat.

Quid) MSS. Pall. *tu.* Al. omitt. Hanc autem Par. putat formulam esse comicam.

Narras) Sic L. Bemb. In C. G. m. et Edd. recentt. *dixti.*

mus filii quasi ab amore meretricia alienatus ad pristinum amorem virginis honestae redierit. *Resipisse* antique resipuisse; sicuti, « sapisset, » Plaut. Rud. IV, 1, 8, pro sapuisset. *Te ips. qu.* Itid. Andr. III, 2, 1.

4. *Quod*) Quantum. Ad. IV, 5, 58.

5. *Cedo quidv. f.*) Andr. II, 3, 9.

7. *Quid hominis*) « Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum; ut si dicas: quis homo est? Si autem in obliquo, contemptum significari, ut, *quid* hoc est *hominis?* quid mulieris? quid ornatus? » CALPH.

8. *Quid s. dict. de fal.*) Supra III, 1.

10. *Ea res*) Nempe ut quod argentum abs te extorqueatur, Bacchidi detur. *Quid narr.* Interrogat mirabundus.

Erravi.
Immo haec quidem, quae apud me est, Clitiphonis est
Amica.

CHREMES

Ita aiunt, et tu credis?

MENEDEMVS

Omnia.

CHREMES

Et illam aiunt velle uxorem, ut cum desponderim,
Des, qui aurum ac vestem atque alia quae opus sunt
comparet.

MENEDEMVS

Id est profecto; id amicae dabitur.

CHREMES

Scilicet
Daturum.

MENEDEMVS

Ah, frustra igitur sum gavisus miser.
Quidvis tamen iam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renuntiem abs te responsum, Chreme?
Ne sentiat, me sensisse, atque aegre ferat.

Erravi) Qui vulgo integer sequitur versus, *Erravi, sic res acta est. quanta spe decidi*, in l. Bemb. abest. Cuius Vatic. l. nil nisi hab. dictionem, *Erravi.*

Me) *Apud me.* Sic bene Be. recepit ab Fa.; cf. supra 6, 17, *ap. Cliniam.* Inde prave legit. vulgo *ap. te.*

Illam) Sic Be. recte pro *illum*; cf. supra 3, 25.

Daturum) Be. *Datum iri.* Supra III, 3, 45. Al. *Datum.*

11. *Erravi*) Scilicet quod crediderim, Bacchidem Clitiphonis non esse amicam, sed filii mei.

13. *Ita aiunt*) Sic de re dicimus, quam volumus esse falsam. *M. omnia.* Sic it. infra V, 1, 11.

14. *Et illam ai. velle* etc.) Conf. supra 5, 26, 29, 30.

15. *Comparet*) Emat. Itid. Cic. Attic. XII, 19.

16. *Amicae*) Bacchidi.

17. *Datur*) Cliniam. *Ah, frustra.* Hic Menedemus, qui modo erat confirmatus, ad dubium reductus gemit, *ah, frustra igitur* etc.

18. *Quidv. tam. i. malo, quam* etc.) Constans sibi est Menedemus in his, quae supra dixerat III, 1, 56, 57, perseverando.

20. *Ne sent. me* etc.) Engr. explic. «me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit.» Ego autem cre-

CHREMES

Aegre? nimium illi, Menedeme, indulges.

MENEDEMVS

Sine.

Inceptum 'st. perfice hoc mihi perpetuo, Chreme.

CHREMES

Dic convenisse, egisse te de nuptiis.

MENEDEMVS

Dicam. quid deinde?

CHREMES

Me facturum esse omnia:
Generum placere; postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito.

MENEDEMVS

Hem, istuc volueram.

CHREMES

Tanto ocius te ut poscat, et tu id quod cupis,
Quam ocissime tu des.

MENEDEMVS

Cupio.

CHREMES

Nae tu propediem,

Chreme) V. L. *ut filius meus filiam tuam habeat.*
Desponsam) Par. p. var. *Desponsatam.*
Ocius) C. G. m. sup. script. *fac.*

do, Menedemum nunc meliora ac certiora de suo persuasum, Chremeti amico, ut antea consulenti, ficte tantum vel ironice obsequentem se praebere, usque dum ille re ipsa patefacta errorem suum dimittat. Cf. scen. sequ.

21. *Indulg.*) «Nullum magis proprium verb. invenire potuisset de patre qui omnia filio permittit.» CALPH. Supra I, 1, 99.

22. *Incept. est*) «Nam quod semel *inceptum est*, non poteat facile omitti.» CALPH. *Perfice.* Plaut. Cist. II, 3, 51: «*perfic.* negotium.»

23. *Convenisse*) «Sensus est, vel nos convenisse, vel te convenisse me.» WEST.

26. *Despons.*) Cliniae a me Antiphilam. Aliter sup. 5, 31.

27. *Quod cupis*) Supra III, 1, 56, 57.

28. *Ocissime*) Significanter dicit *ocius* et *ocissime*; illud a parte filii, hoc a parte patris adeo, ut hic paene prius dare videatur, quam ille poposcerit. Vid. III, 1, 29.

Vt istam rem video, istius obsaturabere.
Sed haec ita ut sunt, cautim et paulatim dabis,
Si sapies.

MENEDEMVS

Faciam.

CHREMES

Abi intro; vide, quid postulet.
Ego domi ero, si quid me voles.

MENEDEMVS

Sane volo.
Nam te sciente faciam, quicquid egero.

Istius) MSS. Pall. *adventui.* C. G. m. *adventu.* At praestat *istius* sc. filii. Construitur autem *obsatur.* c. genitivo.

Vt) Sic l. antiq. In Vatic. *ut ut.*

Postulet) Sic l. Bemb. et Vatic. recte. *Clinia* enim subauditur. In l. antiq. *postulent.* Itid. C. G. m. cum apice ita : *postulēt.*

Sciente) L. Bemb. *scientem.*

Egero) V. I. *de nuptiis.*

29. *Vt ist. rem video*) Quomodo mihi quidem *ista* res se habere videatur. *Ist. obsat.* « H. *e.* satias te et taedium istius capiet. WEST.

30. *Haec ita ut s.*) Qualiacumq. sunt, quoquo modo se habent. *Dabis, Si sapies.* Nota, futurum sequi post alterum futurum, item Ad. IV, 2, 6.

31. *Postul.*) « Tanquam iure: quia iure aliquid postulamus. » CAL.

32. *Me voles*) Cf. supra I, 6, not.

ACTVS V, SCENA I

MENEDEMVS. CHREMES

MENEDEMVS

(*solus*)

Ego me non tam astutum, neque ita perspicacem esse, id scio;
Sed hic adiutor meus et monitor et praemonstrator Chremes
Hoc mihi praestat. in me quidvis harum rerum convenit,
Quae sunt dictae in stultum, caudex, stipes, asinus, plumbeus;

Id) Vulg. *certo*. Omitt. *s.* et *e.* quidam.

Dictae) Sic Bo. dedit ex duob. Codd. ob *harum rerum* vs. 3, recte. Vulg. *dicta*.

Caudex) Par. p. var. *cautes*.

« Quia iam ad exitum properat Fabula, fallacia detegitur per Menedemum, et Cliniae Antiphila desponsabitur. Et est operae pretium, videre senem, qui antea monebat, indigere admonitione. Et senes se multis ludibriis illudunt ultro citroq. donec aperte loquens Menedemus ostendit, Bacchidem esse Clitiphonis amicam, non Cliniae. » CALPH.

1. *Ego me non tam astutum* etc.) « Haec iactationis cuiusd. species est, fingere se *non astutum*, dum videt alterum stultiorem. » WEST. *Perspicac.* Cf. II, 3, 129.

2. *Adiut.*) « Dicunt. *adiutores* qui consilio et opera nobis adsunt. » WEST. Simul ad scenam alludi verisimile est, ubi *adiutores* ii sunt, qui solent histriones in agendis partib. seu voce seu gestib. adiuvare. Phaed. V, 5, 13. *Monit. Monitor* in scena est, qui monet histriones, ne memoria vacillent in agendis partibus. *Praemonstr.* magister, praeceptor; vid. Gronov. Obss. Inest ironia.

3. *Hoc m. praest.*) Par. « In hoc me superat. » Et Gu. codici suo, West. testante, adscripsit: Hoc me antecedit, i. e. stupiditate, stultitia; τῷ *non esse astutum seu perspicacem*. » *In me quidv.* Cf. Cic. Verr. I, 49: « Quae vitia videntur in *quemvis* potius, quam in istum *convenire*. » Andr. V, 4, 39.

4. *Caud. stip.*) Convicia sunt in

In illum nil potest: nam exsuperat eius stultitia haec omnia.

CHREMES

(domo egrediens ad uxor.)

Ohe, iam desine Deos, uxor, gratulando obtundere,
Tuam esse inventam gnatam, nisi illos ex tuo ingenio iudicas,
Vt nihil credas intelligere, nisi idem dictum'st centies.

(secum)

Sed interim quid illic iam dudum gnatus cessat cum Syro?

MENEDEMVS

Quos ais homines cessare?

CHREMES

Ehem, per tempus, Menedeme, advenis.
Dic mihi, Cliniae, quae dixi, nuntiastin'?

MENEDEMVS

Omnia.

CHREMES

Quid ait?

MENEDEMVS

Gaudere adeo coepit, quasi qui cupiunt nuptias.

Homines) Volg. *Chreme.* Abest ab C. Acad. Be.
Per tempus) Duac hae dictt. *per tempus* in uno Reg. Be.

stultum, et hebetioris ingenii hominem. *Plumb.* vid. Sueton. Ner. 2: — coi esset cor *plumbeum.*

5. *Exsup. ei. stult. h. o.*) Cf. Plaut. Bacch. V, I, 1, 3: « Solus ego omnes *stultos*, stolidos etc. ante eo stultitia etc. »

6. *Ohe*) « Interiectio est satietatem usq. ad fastidium designans. » CALPH. Hor. Serm. I, 5, 12. *Vxor.* Notand. est, egredientem Chremetem conversum ad aedes dicere haec *uxori*, quae intus est. Sic Andr. II, 3. *Gratul.* gratias agendo.

8. *Centies*) Cf. Andr. V, 4, 43. *Millies.* Haec numeralia, sicut etiam sexcenties, non pro certo numero, quem ipsa indicant, ponuntur, sed pro omni quacumq. frequentia.

9. *Sed int. quid* etc.) Supra IV, 7, 4. *Illic*, in domo Menedemi. *Cess.* « Bene *cessat.* Nam *cessant* desidiosi. » CALPH.

10. *Quos a. h. cess.*) Ita Menedemus, qui nullum forsitan verbum, nisi *cessat* submisse dicentis intellexerat. *Per temp.* opportune.

11. *Dic mihi, Cl. quae* etc.) Vid supra IV, 8, 23.

12. *Quasi qui cup.*) Cf. Andr. I, 1, 121, 122: *ut qui Neget* etc.

CHREMES

Ha, ha, he!

MENEDEMVS

Quid risisti?

CHREMES

Servi venere in mentem Syri
Calliditates.

MENEDEMVS

Itane?

CHREMES

Voltus quoque hominum fingit scelus.

MENEDEMVS

Gnatus quod se adsimulat laetum, id dicis?

CHREMES

Id.

MENEDEMVS

Idem istuc mihi
Venit in mentem.

CHREMES

Veterator!

MENEDEMVS

Magis, si magis noris, putes,

Id) Par. p. var. *idem.* Nisi anticipatum sit *idem* quod sequitur.

13. *Ha, ha, he*) In cachinnum erumpit Chremes, falsa ductus opinione, Menedemum decipi de filio et hunc assimulate petere uxorem. *Servi ven. in ment.* Vide quibus servus animum Chremetis induxerit, quae is pro mendaciis habet; cf. supra IV, 5, 19 seqq.

14. *Itane?*) «Sic lege, ut quasi eludat Chremetem: qui passus est se a servo decipi.» CALPH. *Vult q. homin.* etc. «Necdum credit Chremes, Cliniam revera amare Antiphilam, sed ficto vultu simulare amorem, ita scilicet edoctum a Syro servo.» WEST. *Fing.* format. Ovid. H. XVII, 15: «*ficto* in ore.» Huic contrarium, *vero vultu*, Andr. V, 1, 20. *Scelus* pro scelestus ille.

15. *Se adsimul. laet.*) Cum emphasi efferend. est *adsimulat*, quia iam modo Menedemus dixit, filium *gaudere*, vs. 12. *Id. ist. mihi Ven. in ment.* Imitatio faceta sermonis Chremetis, vs. 13.

16. *Mag. si mag. n. p.*) «Magis qualis sit Syrus, intelligas, si magis quae fecerit cognoscas.» EVGR.

Ita rem esse.

CHREMES

Ain' tu?

MENEDEMVS

Quin tu ausculta.

CHREMES

Mane dum, hoc prius scire expeto,
Quid perdideris. nam ubi desponsam nuntiasti filio,
Continuo iniecisse verba tibi Dromonem scilicet,
Sponsae vestem, aurum, ancillas, opus esse argentum ut dares.

MENEDEMVS

Non.

CHREMES

Quid non?

MENEDEMVS

Non, inquam.

CHREMES

Neque ipse gnatus?

MENEDEMVS

Nihil prorsum, Chreme.
Magis unum etiam instare, ut hodie conficerentur nuptiae.

Dum) Be. annect. *dum*, ut versus melius procedat.
Sponsae) *Sponsae* pronuntiand. esse Be. monet, quasi esset *Sponsai.*
Quid non) Be. ed. *qui non*? Amat *qui* prae *quid.* We. *quid? non?*
Gnatus) V. I. *petiit ista.*
Magis) MS. Pal. 3, *hoc.*

17. *Ita rem esse*) « Vultuose pronuntiandum. Quod si Chremes sciret a Syro deceptum, vere illum *veteratorem* appellaret. » CALPH. *Quin tu ausc.* « Partic. *quin* cum imperativo hortantis est. » TVRSELL.

18. *Quid perdid.*) Sc. argenti. Supra IV, 8, 16.

19. *Iniec. verba*) Mentionem fecisse. Ph. IV, 4, 11. *Scilicet*, i. q. potero scire. Supra IV, 8, 16.

20. *Vest. aur. ancill.*) Cf. III, 1, 42 seq.; et IV, 8, 16. Menandr. ap. Athen. λουτρὸν θεραπαίνας κ. ἀργυρώματα.

22. *Instare*) Pro instabat. « Incipiet paulatim detegi fallacia. Nam hoc signum est, Cliniam non falso velle Antiphilam. » CALPH.

CHREMES

Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quicquam?

MENEDEMVS

Nihil.

CHREMES

Quamobrem, nescio.

MENEDEMVS

Equidem miror, qui alia tam plane scias,
Sed ille tuum quoque Syrus idem mire finxit filium,
Vt ne paululum quidem subolat, esse amicam hanc Cliniae.

CHREMES

Quid ais!

MENEDEMVS

Mitto iam osculari atque amplexari; id nil puto.

Quicquam) V. I. *persuasit tibi.*
Nescio) Be. vocem *nescio* Chremeti adsignavit, quo restituit Venerem sententiae.
Equidem) We. ed. *nescio equid. sed te miror.* Al. omitt. *sed te recte.*
Tuum) Al. *tuus.*
Subolat) Sic veterr. Codd. Be. Vnus *subolet*; ceteri om. *suboleat.*
Osculari — amplexari) V. I. *Clitiphonem*, *Bacchidem.*

24. *Equid. miror*) Sc. te tua nescire, cum *alia tam pl. scias.* Minus autem aperte quam acerbe dixit, Chremetem aliena diligentius curare quam sua; qui ne suum quidem servum noverit, quid agat. Atque adeo Terentium ipsum miramur, qui mores Chremetis eosd. inde ab initio hoc usque servarit. Nam supra I, 1, 23, 24, illum affatus erat Menedemus: *tantumne ab re tua est otii tibi Aliena ut cures?*

25. *Finx.*) Conf. *fing.* vs. 14. Par pari enim Menedemus Chremeti refert.

26. *Subol.*) Formula est, res mihi subolet. Praeposit. *sub*, cf. Andr. II, 6, 16, not. Verb. *olere* etiam tertia coniugatione veteres dixere, ut olat, olant. Fab. Thes.

27. *Quid ais!*) Metuentis est magis quam interrogantis. *Mitto*, omitto. *Id nil puto*, scil. in comparatione illorum quae sequuntur. *Amplex.* Cf. Ovid. Met. IV, 139: «*amplexaq.* corpus amatum».

CHREMES

Quid est, quod amplius simuletur?

MENEDEMVS

Vah!

CHREMES

Quid est?

MENEDEMVS

Audi modo:
Est mihi in ultimis conclave aedibus quoddam retro.
Huc est intro latus lectus; vestimentis stratus est.

CHREMES

Quid postquam hoc est factum?

MENEDEMVS

Dictum factum huc abiit Clitipho.

CHREMES

Solus?

MENEDEMVS

Solus.

CHREMES

Timeo.

MENEDEMVS

Bacchis consecuta 'st ilico.

CHREMES

Sola?

MENEDEMVS

Sola.

CHREMES

Perii!

MENEDEMVS

Vbi abiere intro, operuere ostium.

CHREMES

Hem,

Aedibus) Var. colloc.

28. *Simuletur*) Perseverat igit. eredere, *simulari*, non verum illud esse, *Amplius*. Credit nempe, praeter *osculari* et *amplex*. criminis dari nihil.

29. *Est mihi*) Argumenta colligit a factis. *In ultim. aedib.*, h. e. in ultima parte aedium. *Retro*. « Id additur, ut notetur plane ultima pars aed., unde et divisim pronuntiandum ». WEST. Aliter Ovid. Met. V, 284: « primasq. intravimus *aedes* ».

30. *Lat. lect.*) Observ. P. Nannius, lectos olim fuisse exemptiles, et deportari potuisse ad alia atq. alia loca. *Latus*. Bene: qui satis spatii commode det ambob. amantibus. *Vestiment. str. est.* « Vestimentorum sunt omnia lanea lineaq. quae induendi, insternendi incubandive causa parata sunt ». Vlpian. in Pandect.

32. *Timeo*) « Ita solent in media narratione, ubi quid mali ominantur»,

Clinia haec fieri videbat?

MENEDEMVS

Quidni? mecum una simul.

CHREMES

Filii est amica Bacchis, Menedeme. occidi!

MENEDEMVS

Quamobrem?

CHREMES

Decem dierum vix mi est familia.

MENEDEMVS

Quid? istuc times, quod ille operam amico dat suo?

CHREMES

Immo quod amicae.

MENEDEMVS

Si dat.

CHREMES

An dubium id tibi est?
Quemquamne animo tam communi esse et leni putas,
Qui se vidente amicam patiatur suam?

Familia) V. I. *vix per decem dies meam potero sustentare familiam, postq. Bacchis venerit cum comitatu suo.*

Ille) Id. *filius tuus.*

Communi) Al. *comi.*

34. *Vna simul*) Expressius per duo. Itid. Plaut. Most. IV, 3, 43: «i mecum *una simul*».

35. *F. est amica Bacch. M. occidi*) «Nunc demum ut cum Phaedro, ex fab. I, 13, loquamur, ingemit deceptus stupor».

36. *Familia*) Res familiaris. Sic in legib. XII, tabb. Itid. ad Heren. I, 23. Et not. Far.: «Res mea familiaris infra 10 dies exhaurietur».

37. *Op. amico dat*) Facete senex, ne dicam acerbe, alludit ad illud, III, 2, 15 seqq., ubi Chremes crederet, Bacchidem a filio non sua, sed Cliniae causa, apud se esse exceptam.

38. *Im. q. amicae*) Scil. operam dat. In hoc iocus versabatur ex ambiguo. Et West. putat, *amicae* operam dare, obscuriore sensu esse dictum, quod pateat ex Plaut. Trin. III, 2, 25. Et supra I, 1, 58.

39. *Animo tam com.*) «*Communis*, ut Graecis, κοινός». LINDENBROG. De vocib. autem *communis* et *comis* promiscue usitatis vid. West. qui exempla cumulat Ciceronis, Sueton. Nep. aliorum. *Leni animo*; conf. supra I, 1, 99.

40. *Amic. pat. suam*) «Subaudi, subagitari. Et est honesta ἔλλειψις in re turpi». CALPH. Supra III, 3, 6. *Qui se vidente pat.* Sic it. Plin. X, 9: «Absumiq. etiam *se inspectante* patitur». Quod ipsum quidem contra grammaticos est, qui praecipiunt, in

MENEDEMVS

Quidni? quo verba facilius dentur mihi.

CHREMES

Derides? merito mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedere, ubi possem persentiscere,
Nisi si essem lapis? quae vidi! vae misero mihi!
At nae illud haud inultum, si vivo, ferent.
Nam iam.....

MENEDEMVS

Non tu te cohibes? non te respicis?
Non tibi ego exempli satis sum?

CHREMES

Prae iracundia,
Menedeme, non sum apud me.

MENEDEMVS

Tene istuc loqui?
Nonne id flagitium 'st, te aliis consilium dare,
Foris sapere, tibi non posse te auxiliarier?

Nisi si) Pleriq. non hab. *si.*

Iam...) V. I. *ulciscar.* Sed non necesse erat, addere aliquid, explicandi causa. Est enim aposiopesis, propt. iram Chremetis verba aufocantem.

ablativo, quem vocant absolutum, cavendum esse, ne duae illae orationes sint eiusd. suppositi. Vid. Sanct. Min. II, 7; ibiq. Ciceronis, Horatii etc. exempla.

41. *Quo*) Praemitte, Id fiebat.

43. *Dedere*) Scil. se. Aut ita: *Quot res* Clitipho et Syr. fecere. Prius tamen magis placet, ex Liv. XXVIII, 5: « prout temp. ac *res se daret* ». Ad hoc latine esse censeo tenendum, quod ille vs. 41, dixerat, *verba* sibi *dari*, cui hic facete respondet, non *verba* solum, sed *res* se sibi dedisse. Hec. III, 3, 20.

46. *Non te coh.*) H. e. non comprimis iram tuam. Cic. Fam. IV, 5: « visne *tute cohibere* etc. ». *Non te respic.* Cf. I, 1, 18, not.

47. *Non tibi e. exempl.*) Cf. Ad. III, 5, 62.

49. *Aliis dare consil.*) Cf. Cic. Fam. IV, 5; Phaedr. I, 9, 1.

50. *Foris*) Vti gr. ἔξωθεν. Sensus: *Aliis* sapere, non sibi. Huc refer. Ennii octonar. versus inter Syri sententias: « Qui ipsus sibi sapiens prodesse non quit, ne quidquam sapit ». Ac Menand. ita: Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. Vt addam Servium, qui ad Ciceron. utitur ead. fere sententia, ep. 5 lib. IV.

CHREMES

Quid faciam?

MENEDEMVS

Id quod tu me fecisse aibas parum:
Fac te esse patrem ut sentiat; fac ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere et poscere,
Ne quam aliam quaerat copiam, ac te deserat.

CHREMES

Immo abeat multo malo quovis gentium,
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem.
Nam si illius pergo suppeditare sumtibus,
Menedeme, mihi illic vere ad rastros res redit.

MENEDEMVS

Quot incommoditates in hac re accipies, nisi caves!
Difficilem ostendes te esse, et ignosces tamen

Patrem ut) Vulg. omitt. *ut*. Hab. C. G. ch. et un. C. Be.
Multo) Al. *potius* pro *multo*.
Gentium) V. I. *ad quaslib. gentes*.
Illius) Sic duo C. Be. In antiq. *illi*. Quod explic. *illic*.
Pergo) L. Bemb. *pergam*.
Illic) Vulg. *illaec*.
Vere) Sic C. G. m. cum Hal. Al. *vero*.
Incommoditates) Sic Lindenbr. In Par. MSS. *incommoda*. Be. *Quod incommodi* mire.
Accipies) Calph. leg. *capies*.

51. *Fecisse parum*) H. e. non fecisse. Spectat forsitan superiora I, 1, 99 sqq.

52. *Fac te esse pat.* etc.) Reddit Chremeti suas admonitiones, I, 1, 104 sqq.

53. *Tibi cred. omnia*) Ad. IV, 5, 6. *Petere, poscere*. Illius verbi significatus lenior, fortior huius; cf. IV, 5, 27; *poscere*, scil. quibus indigeat.

54. *Ne quam* etc.) H. e. *Ne quam* ab aliis hominib. *Copiam* auxilii praeter te *quaerat*.

55. *Im. abeat*) Hoc terribiliter pronuntiand. ut ab aspero patre. *Abeat malo*. Verb. *malo*, cum coniunctivo alterius, soppressa particula *ut*, conf. Catull. XXIV, 4: « *mallem*–divitias mihi *dedisses* ». *Quov. gent.* « *Gentium* in fine superflua adiunctio; sicut interea loci; dat tamen quand. αὔξησιν pronuntianti ». CALPH.

56. *Ad inop. redig.*) Cf. Eun. II, 2, 7.

57. *Suppedit.*) Schellerus monet intelligi pecuniam, et *sumptibus*, tertio casu. Hoc fere id. passive, Nep. Alcib. 8: « ipsis pecunia a rege *suppeditabatur* ».

58. *Ad rastr. res red.*) H. e. non dolore, ut Menedemo, supra I, 1, 36, sed egestate *mihi*, Chremeti.

60. *Difficilem*) Asperum, morosum. Supra III, 2, 24.

Post, et id ingratum.

CHREMES

Ah, nescis quam doleam.

MENEDEMVS

Vt lubet.

Quid hoc, quod volo, ut illa nubat nostro? nisi quid est,

Quod mavis.

CHREMES

Immo et gener et adfines placent.

MENEDEMVS

Quid dotis dicam te dixisse filio?

Quid obticuisti?

CHREMES

Dotis?

MENEDEMVS

Ita dico.

CHREMES

Ah!

MENEDEMVS

Chreme,

Ne quid vereare, si minus: nihil nos dos movet.

Post) Al. colloc. *et tamen post ignosces.*
Id) MS. Par. *ubi erit.* Gloss. sapit.
Quam) Al. *quid.*
Filio) Be. *filiae.* Miror. Nam genero dos dabatur, non filiae, vid. Andr. V, 4, 47, 48.
Si) Par. MS. *est.* Quod glossema esse mihi videtur.

62. *Quid hoc*) « Convertit Menedemus sermonem ad coniugium faciend. Cliniae et Antiphilae ». CALPH. *Nisi qu. est.* Honesta petitio: nisi quid aliter videat, quod sibi incommodum sit. Sic Andr. III, 3, 19; V, 4, 47.

63. *Gener. plac.*) Affirmat nunc, *generum placere*, quem modo simulabat tantum placere. Ita solent animi in comoediis, ut in vita hominum mutari. *Adfines*; cf. supra II, 1, 3, not.

64. *Quid dot. dic.*) Proprie *dicere dotem* in usu est, pro dotem promittere; vid. Heins. ad Ovid. Fast. VI, 394.

65. *Quid obtic.*) Sic dixit, quasi puderet dicere, quod parva dos videretur. Supra IV, 7, 10. Similis est in Andr. V, 4, 47, dotis dicendae cunctatio.

66. *Ne quid* etc.) Pulchre occurrit verecundo. *Si minus*, absolute. Parsimonia enim utitur verborum mode-

CHREMES

Duo talenta pro re nostra ego esse decrevi satis.
Sed ita dictu est opus, si me vis salvom esse, et rem et filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi.

MENEDEMVS

Quam rem agis?

CHREMES

Id mirari te simulato, et illum hoc rogitato simul,
Quamobrem id faciam.

MENEDEMVS

Quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.

CHREMES

Egone? ut eius animum, qui nunc luxuria et lascivia
Diffluit, retundam, redigam, ut, quo se vortat, nesciat.

MENEDEMVS

Quid agis?

CHREMES

Mitte ac sine me in hac re gerere mihi morem.

MENEDEMVS

Sino.

Est) Sic numerosior Angli collocatio. Vulg. *est* post *opus*.
Agis) C. G. m. *ais*.
Ac sine) Al. nun hab. *ac*. Sic in l. Bemb.

sta. Dacer. vertit «pour peu qu'il y ait». *Nih. nos dos mov.* Non desiderio dotis tenemur.

67. *Duo talenta*) Supra IV, 7, 10.

68. *Si me vis salv.*) Cf. Hec. III, 5, 7, 14. *Rem*, salvam; conf. Eun. II, 2, 27.

69. *Illi*) Filiae. *Quam rem ag.* Cf. supra IV, 4, 18: «Hoc est quasi perturbati intercessoris». CALPH.

70. *Simulato*) Hic alterum volebat simulatum, nec tamen supra IV, 5, 34, aeque se ipsum. *Illum rogit.* «Pulchra admonitio, ut perterrefaciat filium». CALPH.

71. *Quin ego vero*) Cf. supra IV, 5, 51, not. Pronom. *ego* urgetur ex oppos. *illum*. Sensus: Filium tuum nescire non miror, sed ego quoque *nescio*.

72, 73. *Lux. Diffl.*) Ilid. Cic. Offic. I, 30: «quam sit *turpe Diffluere luxuria.*» *Retund.* reprimam. Virg. G. II, 301: «*Retusum ferrum.*» *Vt quo se vert. nesc.* «Furmula eorum, qui consilii inopes sunt.» RVHNK.

74. *Mitte*) Permitte. *Ger. mihi mor.* Cf. Andr. IV, 1, 17.

Itane vis?

CHREMES

Ita.

MENEDEMVS

Fiat.

CHREMES

Ac iam, uxorem ut arcessat, paret.
Hic ita, ut liberos est aequum, dictis confutabitur.
Sed Syrum....

MENEDEMVS

Quid eum?

CHREMES

Ego, si vivo, eum adeo exornatum dabo,
Adeo depexum, ut, dum vivat, meminerit semper mei;
Qui sibi me pro deridiculo ac delectamento putat.

(*Menedemus abit.*)

Non, ita me Di ament, auderet facere haec viduae mulieri,
Quae in me fecit.

Ac iam) Al. *age iam.*
Syrum) V. I. *flagellabo.*
Depexum) Tres ex Be. Codd. *usque.*
Deridiculo) Al. *ridiculo.*
Fecit) Vn. MS. ap. We. add. *tantas illusiones.*

76, 77. *Hic*) Clitipho. *Dictis.* «Quia liberi verbis obiurgandi sunt; servi vero verberib. puniendi.» CALPH. *Confutare*, impetum alicuius reprimere. A. Gell. VII, 3. *Sed Syr.* Cf. vs. 46. *Quid eum* sc. punies. *Exorn. dabo.* *Exornare* aliquem ponunt per antiphrasin pro foedare verberibus. Sic Plaut. Rud. III, 4, 25, te «*ornatum* amittam.»

78. *Depex.*) H. e. flagris caesum, comice.

79. *Deridicul.*) Pro valde ridicul. Liv. XXXIX, 26, ubi Duker.

80. *Viduae mulieri*) «Scilicet sequior sexus contumeliis magis expositus.» WEST.

ACTVS V, SCENA 2

CLITIPHO. MENEDEMVS. CHREMES. SYRVS

CLITIPHO

Itane tandem, quaeso, est, Menedeme, ut pater
Tam in brevi spatio omnem de me eiecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi miser?
Vulgo faciunt.

MENEDEMVS

Scio tibi esse hoc gravius multo ac durius,
Cui fit; verum ego haud minus aegre patior, id qui nescio;

Vulgo) L. antiq. *id.*
Id qui) Be. ex un. C. *idque.*

«Restat ad tranquillitatem rerum omninm, ut Clitipho verbis patris perterritus, in viam redeat, et uxorem ducat.» CALPH.

1. *Itane*) «Sic incidit, ut quis se a patre abdicatum putet.» CALPH. *Itane tandem.* Omnino locutiones, *itane tandem*, itane vero, ain tand., inservinnt admirationi alicuius rei, et nonnunq. indignationi.

2. *Eiec. animum*) Sc. paternum. Cic. Fam. XIV, 7: «molestins *eiici.*»

3. *Facinus*) Vocab. medium; cf. sup. II, 3, 37.

4. *Vulgo fac.*) Sc. adolescentes. Ad purgation. peccati sumit argumentum ab exemplo aliorum. Ad. IV, 5, 54.

5. *Cui fit*) «Quoniam id te propins tangit etc.» CALPH. *Ego haud minus.* Sic Hec. IV, 2, 30. *Id qui.*

Nec rationem capio, nisi quod tibi bene ex animo volo.

CLITIPHO

Hic patrem adstare aibas?

MENEDEMVS

Eccum.

CHREMES

Quid me incusas, Clitipho?
Quicquid ego huius feci, tibi prospexi et stultitiae tuae.
Vbi te vidi animo esse omisso, et suavia in praesentia
Quae essent, prima habere, neque consulere in longitudinem;
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut haec posses perdere.
Vbi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare,
Abii ad proxumos tibi qui erant, eis commisi et credidi.

Huius) V. I. *rei.*
Feci) Id. in C. G. m. *dando bona mea Cliniae et Antiphilae pro dote.*
Credidi) Id. *bona mea.*

Bip. explic. « cur, quamobrem faciat. »

6. *Tibi bene volo*) Plaut. Trin. II, 4, 37: « *bene vult tibi.* »

7. *Quid me incus.*) « Bene *incusas:* quia filio maior est paler. » CALPH.

8. *Quicq.* ego elc.) Eun. I, 2, 122, ubi not. « Gravis est inceptio orationis, quae exordium sumit a pronomine. » CALPH.

9. *Animo esse omisso*) H. e. negligenti. Ad. V, 3, 45. Andr. I, 1, 25. Nam *liberius vivere* fere id. esl quod *omisso esse animo*, i. e. rem familiar. negligere. *Prima*, ad laudem, non ad ordinem, Eun. I, 1, 5. *Suavia*, delectabilia.

10. *Consul. in longitud.*) H. e. prospicere in longum temp. Cic. Fam. II, 8, ab homine *longe* iu posterum prospicienle.

11. *Cepi rationem*) Inveni modum. Esl enim *ratio* accepli alque expensi compntata; vid. Calv. Lexic. *Haec* sc. mea bona.

12. *Vbi*) Qnum. *Per te.* Signif. morib. tuis obsistentibus.

13. *Ad prox.*) Sc. heredes. « Respicit ius Atlicum et Romanum, ubi furiosi el prodigi dabantur in tutelam proxima cognatis. » WEST. Nam Chremes leviro Clitiphonis bona sua tradere velle videtur; quod quidem dixit supra 1, 69.

Ibi tuae stultitiae semper erit praesidium, Clitipho:
Victus, vestitus, quo in tectum te receptes.

CLITIPHO

Hei mihi!

CHREMES

Satius, quam te ipso herede haec possidere Bacchidem.

SYRVS

(*secum*)
Disperii! scelestus quantas turbas concivi insciens!

CLITIPHO

Emori cupio.

CHREMES

Prius quaeso disce, quid sit vivere.
Vbi scies; si displicebit vita, tum istoc utitor.

SYRVS

Here, licetne?

CHREMES

Loquere.

SYRVS

At tuto.

CLITIPHO

Loquere.

SYRVS

Quae istaec pravitas,

Istaec) Lindenbr. *istast.* C. G. m. *est ista.*

14. *Ibi tuae* etc.) «Circa vict. atq. vestitum: et tectum habeas quo te recipias.» EVGR. His enim comprehendit, quid sit illi *praesidium.*

18. *Emori cupio*) Ph. V, 7, 63. Sic solent quos vitae taedet, male re gesta. *Prius disce*) Hunc loc. citat Lactantius, III, 18. *Vivere.* «Cum ratione et virtute intelligas.» CALPH.

19. *Vbi scies*) Sc. *quid viv. sit*, vs. 18. *Vita* sc. vera; cf. supra I, 1, 112. *Istoc.* Superiori sc. dicto, *Emori cupio.*

20. *Here, licetne?*) Similiter Andr. V, 3, 22. *Quae ist. prav.* «Derivatio criminis in se est. Et bene optimi servi fungitur officio.» CALPH. *At tuto*, i. e. ne mihi fraudi sit, quod dixero liberius.

Quaeve amentia est, quod peccavi ego, id obesse huic?

CHREMES

Ilicet.

Ne te admisce. nemo accusat, Syre, te; nec tu aram tibi,
Nec precatorem pararis!

SYRVS

Quid agis?

CHREMES

Nil succenseo,
Nec tibi, nec tibi; nec vos est aequum, quod facio, mihi.

SYRVS

Abiit? ah, rogasse vellem.

CLITIPHO

Quid?

SYRVS

Vnde mi peterem cibum.
Ita nos abalienavit. tibi iam esse ad sororem intelligo.

CLITIPHO

Adeon' rem rediisse, ut periclum etiam a fame mihi sit, Syre.

Pararis) Al. *paraveris.*

Nec tibi, nec tibi) Libb. Be. *Nec tibi nec huic.* Sed Erasm. ded. et Fa. *Nec tibi nec tibi.* Hic autem Be. not.: « Videtur tamen verum: nempe vultu et nutu haec aguntur; primo Syrum, dein filium intuetur. »

Ah) Var. *hei, vah.*

A fame) Abest *a* in quibusd.

22, 23. *Aram, precatorem*) Par. in marg.: « Servi duo perfugia habebant, *aram* in templis, et *deprecatores* apud dominos. » Plaut. Rud. III, 3, 30, « *precator* et patronus. »

24. *Mihi*) Sc. succensere Chremes igitur inde avertitur, quod facere utriq. illorum cogitaverat; cf. 1, 76 seqq.

26. *Nos abalienav.*) Alienos nos reddidit. Infra 4, 6. Est enim *alienus*, qui non pertinet ad familiam. *Tibi ad soror.* « Sensus: Tibi exheredato sororis coenam esse captandam intelligo. » WEST. *Ad sororem;* cf. Andr. IV, 3, 13.

27. *Peric. a fame*) Itid. Hec. V, 1, 10.

SYRVS

Modo liceat vivere, est spes.

CLITIPHO

Quae?

SYRVS

Nos esurituros satis.

CLITIPHO

Irrides in re tanta? neque me quicquam consilio adiuvas?

SYRVS

Immo et ibi nunc sum, et usque id egi dudum, dum loquitur pater;
Et, quantum ego intelligere possum....

CLITIPHO

Quid?

SYRVS

Non aberit longius.

CLITIPHO

Quid id ergo?

SYRVS

Sic est, non esse horum te arbitror.

CLITIPHO

Quid istuc, Syre? Satin' sanus es?

SYRVS

Ego dicam, quod mi in mentem est; tu diiudica.

Quae) MS. Bodl. *quid?*
Quid) Be. *qui* pro *quid*. Supra I, 21.
In mentem est) Al. *in mente*.

28. *Modo lic. v. est spes*) Cic. ad Att. IX, 6: «De isto *licet* bene *speres*.» *Nos esur. sat.* Vernili more Syrus iocosa miscet et seria. Id quod παρὰ προσδοκίαν vocant, quum aliter respondetur quam exspectatur.

29. *Irrid. in re tanta?*) Sic Cic. Attic. XV, 5: Rides in talib. rebus?»

30. *Ibi nunc sum*) Hanc formulam accipe pro in eo sum, id ago. Supra III, I, 63. «Ead. ratione, esse in aliqua re quis dicitur, qui intentus est rei.» WEST. *Id egi.* Nempe ut adiutarem te consilio.

31. *Quid*) «Interrumpit Syri sermonem Clitipho». CALPH. *Aberit.* Ruhnk. cum Eugr. subaudit, consilium. Rectius tamen, ut opinor, Calph. subintelligend. putat «pater», qui sc. non longe discesserit. Alii aliter. Dac.: «Les choses n'iront pas bien loin».

32. *Non esse hor. te*) Scilicet filium,

Dum istis fuisti solus, dum nulla alia delectatio,
Quae propior esset, te indulgebant, tibi dabant; nunc filia
Postquam est inventa vera, inventa est causa, qua te expellerent.

CLITIPHO

Est verisimile.

SYRUS

An tu ob peccatum hoc esse illum iratum putas?

CLITIPHO

Non arbitror.

SYRUS

Nunc aliud specta, matres omnes filiis
In peccato adiutrices, auxilio in paterna iniuria
Solent esse; id non fit.

CLITIPHO

Verum dicis. quid nunc faciam, Syre?

SYRUS

Suspicionem istanc ex illis quaere; rem profer palam.
Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito; aut

Te) MSS. quid. *tibi*. Eun. II, 1, 16.

Vera) Be. *vero* pro *vera*. Probe. Nam movet illa merito quaestionem, cur *vera* filia, quum falsam nunquam sustulerint.

Qua) MS. Par. *qua re*. Quod non alienum a more Terentii. Andr. II, 3, 8, not.

Istanc) L. antiq. *istam*.

Palam) Sup. add. Be. *aut*, invitis Codd.

Aut) Hoc *aut*, quod vulgo in fine huius versus positum est, locatur ab Erasmo, We. ac Be. ab initio sequentis.

Oculis enim vel digito monstrat aedes Chremetis, dum *horum*, h. e. parentum, pronuntiat.

36. *Vera*) «Cum emphasi expressum, et opposite ad Clitiphonem subditum scilicet». WEST. *Inv. e. caus. q.* Andr. II, 3, 7.

37. *Ob pecc. hoc*) «Intelligit scortationem cum Bacchide». WEST.

38. 39. *Matres fil. In pec. adj.*) Est ead. fere haec Menandri sententia:

Ἐςι δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός.

40. *Id non fit*) «Mater tibi non est adiutrix etc.». CALPH. *Verum dicis*. Persuadetur ad credendum. Modo id. dixerat: *Est verisimile;* igitur gradatim movetur.

41. *Suspic. ist.*) «Videlicet an sis eorum filius nec ne». *Rem prof. pal.* Ad. III, 2, 41.

42. *Ad misericord.*) «Quia parentes

Scibis, cuius sis.

CLITIPHO

Recte suades, faciam.

SYRVS

Sat recte hoc mihi
In mentem venit: namque adolescens quam in minima spe situs erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.
Etenim haud scio, anne uxorem ducat; ac Syro nil gratiae.
Quid hoc autem? senex exit foras; ego fugio. adhuc quod factum 'st,
Miror, non iussisse ilico abripi me. ad Menedemum hinc pergam.
Eum mihi precatorem paro; seni nostro nil fidei habeo.

Minima spe) L. antiq. *quam maxime in spe*, omisso *minima*. Fa. omitt. *in*. Qui simul.

Situs) *Spe situs* Fa. explicat pro spe derelictus. Sed *in spe* situs vix latine. Inde Gu. coniect. *citus*, h. e. motus.

Tam) Bi. *Tanto* perperam.

Facillime) Be. *difficillume*, sed nil notat.

Anne) Ita C. G. m. et Hal. In Bemb. abest partic. *ne*.

Nil) Eu. ing. *sit*.

Pergam) Varie hic vers. legitur. Quem supra exhibui, ab Erasmo fere est. Par. ed. *Mir. continuo nnn iusse me adripi: ad Mened. hunc pergam*. C. G. m. *Mir. hoc non iussisse illico arripi me, hinc i. ad Men. perg.* Et sic alii aliter.

veri filiis cito ignoscunt». CALPH. *Aut.* Supple, posito altero, eorum te non esse.

43. 44. *S. recte hoc* etc.) Haec ad spectatores conversum dicere West. existimat. *Recte*; conf. sup. I, 1, 107, not. *Adolesc. quam* etc. Sensum capimus, utcumq. legatur, hoc modo: *quam minimam* adolescens habeat spem.

45. *Tam facill.*) Partic. *tam* cum superlativo etiam Cic. Phil. XII, 5: «*Tam* gravissimis iudiciis concisis». *Pac. in leges*, h. e. secundum eas leges et conditiones, quas dare patri voluerit in ea pace ineunda». CALPH.

46. *Vx. duc.*) Scilicet iussu patris. Andr. I, 5, 19. *Nil. grat.* Id est, «pro argento, a senib. erepto, et herili filio dato». WEST.

47. *Quid h. autem*) Est vox timentis. *Quod fact. est.*) Explica, propter id, *quod* etc.

48. *Abripi*) Cf. Andr. V, 2, 20, not.

ACTVS V, SCENA 3

SOSTRATA. CHREMES

SOSTRATA

Profecto, nisi caves, tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quomodo
Tam ineptum quicquam tibi in mentem venire, mi vir, potuerit.

CHREMES

Oh, pergin', mulier esse? ullamne unquam ego rem in vita mea
Volui, quin tu in ea re mi advorsatrix fueris, Sostrata?
At si rogitem iam, quid est, quod peccem, aut quamobrem id faciam, nescias.

Mulier) L. antiq. *odiosa.* MS. Mark. *molesta.* Quod utrumq. nec Be. Codd. hab. nec C. G. m. Sed *mulier* cum emphasi accipiendum; quamvis *odiosum esse*, *pergere* etiam Terentianum est; cf. Ph. V, 8, 44. C. G. m. gl. *amplius loqui.*

Vllamne) Sic interrogando pleriq. At per affirmation. vulg. *ne* pro *nae.*

« In hàc scena continetur imago quaed. dissidii inter virum et uxorem, qui natura morosi atque difficiles sunt ». CALPH.

1. *Nisi cav.*) Sc. prospicis. Est autem *caveo* verb. iuridic. v. Ernest. ad Cic. *Tu homo;* cf. Andr. IV, 4, 39. Cum stomacho dicit, et coërcitura est uxor maritum, quod exheredationem filii velit errore.

2. *Idq. adeo*) Immo.

3. *Mi vir*) Adiectum *mi* ostendit, animum mulieris ad lenitatem redire.

4. *Oh*) Irascentis. *Mulier*, quoad infirmitatem. Est autem, *mulier es*, convicium, et ab Erasmo positum inter proverbia. « Sic enim solent mariti uxorib. dicere, quum illae adversantur ». CALPH.

5. *Advorsatrix fu.*) Itidem Plaut. Most. I, 3, 100: « dudum *advorsatrix* erat ».

6. *Rogit*) Scil. te. *Quid est quod*

In qua re nunc iam confidenter restas, stulta?

SOSTRATA

Ego nescio.

CHREMES

Immo scis potius, quam quidem redeat ad integrum haec eadem oratio.

SOSTRATA

Oh, iniquus es, qui me tacere de re tanta postules.

CHREMES

Non postulo; iam loquere, nihilo minus ego hoc faciam tamen.

SOSTRATA

Facies?

CHREMES

Verum.

SOSTRATA

Non vides, quantum mali ex ea re excites?
Subditum se suspicatur.

CHREMES

Subditum ain tu?

SOSTRATA

Certe sic erit.

Haec) Exsulat *haec*, Par. teste, a MSS. Pall.
Facies? verum) V. l. *faciam.*
Erit) Ita ed. Fa. Mu. al. ut est in l. Bemb. Pro *certe sic erit.* hab. Codd. Be. om. *certe inquam vir.* Itid. pleriq. al.

pecc. « Notat mulierum imprudentiam, quae ut plurimum ignorant quae prave aut recta sunt ». CALPH.

7. *Rest.*) Resistis, advorsatrix es. Ovid. Fast. II, 749: « Post modo victa cades: melioribus Ardea, *restas* Improba ». *Nescio.* « Sic lege, ut intelligas contrarium ». CALPH. Itidem West. ironice dict. existimat.

8. *Im. scis pot. quam etc.*) Explic. Guyet.; « *Immo* te hoc scire concedo *potius quam* id. sermo a nob. habitus domi super hac re hic repetatur ».

9. *De re tanta*) Cf. supra 2, 29.

10. *Hoc faciam*) Supra 1, 69.

12. *Subdit.*) Suppositum; cf. Eun. Prol. 39. Scilicet *subdere* dicunt falsum in veri locum. Liv. XL, 9: « *subditum* et pellice genitum appellant ». Add. prov. Gr. ὑποβολιμαῖος εἶ, subditítius es. *Ain.* Percontativum verb. *Certe*, pro certo. Fingitur scilicet Clitipho inde a Syro monente, supra 2, 41 sqq. ad matrem rem detulisse.

CHREMES

Confitere.

SOSTRATA

Au, obsecro te, istuc nostris inimicis siet.
Egone confitear, meum non esse filium, qui sit meus?

CHREMES

Quid? metuis, ne non, cum velis, convincas esse illum tuum?

SOSTRATA

Quod filia est inventa?

CHREMES

Non; sed, quo magis credendum siet,
Quod est consimilis moribus,
Convinces facile, ex te esse natum: nam tui *similis* est probe.
Nam illi nihil vitii est relictum, quin id itidem sit tibi.
Tum praeterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.

Confitere) Vulg. *tuum non esse.* Quae verba Fa. olim emisit.
Nostris) Non hab. *nostris* We. Par. al.
Quo) MS. Lindenbr. *quod.*
Quod) Par. ed. *Id quod.*
Moribus) MS. Pal. *tuis.*
Natum) Haec verba inde ab initio huius versus ex antecedentib. interpolata esse mihi cum Bothio videntur. Supra vid. vs. 15.
Tibi) Hunc vs. Boeclerus insitium vocat vel glossam adiectam.
Filium) Hunc vers. Gu. ut spurium excludit.

13. *Confitere*) Acerbe. Itid. Cic. p. Rosc. Am. §. 61: « *confitere* huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum ». *Ist. n. inimicis s.* Cf. Eun. IV, 3, 13, not. Et de hac abominandi formula, vid. Broukhus. ad Propert. III, 6.

15. *Quid?*) Sic solet Cicero, vehementius instandi gratia, non semel. Igitur Bip. male copulant, *Quid metuis?* *Conv.* « Verb. iudicii est. In iudiciis *convicti* proprie dicuntur, qui causa ceciderunt ». CALPH.

16. *Quod filia* etc.) Satis obscure dictum, nisi hoc significetur, filium quoque credi posse meum, *quod filia est inventa.* Quo quidem ego a crimine sterilitatis defendar. *Non*, h. e. minime ob hanc causam, quam tu profers. *Sed quo*, h. e. *sed* ob id maxime *credendum* est, ex te natum esse illum, *Quod est consim. morib.* Quadrat proverb.: « Ad semen nata respondent ».

19. *Nihil vitii quin*) Haec ead. syntax. cf. supra vs. 4, 5.

20. *Talem*) Per contemptum. Sic Andr. V, 2, 29.

Sed ipse egreditur, quam severus! rem, cum videas, censeas.

21. *Quam sever.*) Bip. explic. «tristis vultu.» *Rem c. vid. cens.* Varie capiunt sensum. Bentl. ita: «Quum hominem intus noveris, censeas severum esse.» At Bip. interprett. «Ipsum re vera censeas ex vultu.» Eqoid. magis Farnabio assentior notanti sic: «Tristis et gravis, abdicatus sc. re perdita ad Censorum *severitatem* allusum. Qui scilicet non ex vultu, sed ex *re censent.*»

ACTVS V, SCENA 4

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES

CLITIPHO

Si unquam ullum fuit tempus, mater, cum ego voluptati tibi
Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate, obsecro,
Eius ut memineris, atque inopis nunc te miserescat mei;
Quod peto et volo, parentes meos ut commonstres mihi.

Et) C. G. m. *aut* pro *et*, ubi antea abrasum esse aliquid videtur.

« Adhuc filios matrem sollicitam reddit, dum petit, ut parentes commonstret: et ex hoc facilius pervenitur ad tranquillitatem omnium rerum.» CALPH.

1. *Si unq. ull. f. temp. m. cum* etc.) Elegantissima circumscriptio est, pro *Si unq. tibi volupt. fuerim*. Itid. Cic. de Or. I, 1, et sic saepe Noster. *Cum ego volupt. tibi Fuer.* Quoad phrasin et argumentum cf. supra I, 1, 19, et V, 2, 34.

2. *Voluntate tua*) Cf. Andr. IV, 1, 34. Ad. III, 5, 44. Qui *voluntate sua* utitur, contrarius est illi, qui agit aliqua necessitate coactus.

3. *Ei. ut mem. atque* etc.) Variat eleganter pronomina, *Eius*, *mei*, sicut verbi personas, *memineris*, *miserescat*, ut ipsa variata oratione non ab una parte commoveat animum matris. *Inopis*, seu consilii seu patriae hereditatis.

4. *Parent. meos ut* etc.) Quibos sc. restituar. Eun. I, 2, 67.

SOSTRATA

Obsecro, mi gnate! ne istuc in animum inducas tuum,
Alienum esse te.

CLITIPHO

Sum.

SOSTRATA

Miseram me! hoccine quaesisti, obsecro?
Ita mihi atque huic sis superstes, ut ex me atque ex hoc natus es.
Et cave posthac, si me amas, unquam istuc verbum ex te audiam.

CHREMES

At ego, si me metuis, mores cave in te esse istos sentiam.

CLITIPHO

Quos?

CHREMES

Si scire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, heluo,
Ganeo, damnosus. crede, et nostrum te esse credito.

Te) V. I. *a nobis.*
Ex) Par. omitt. *ex* invenuste.
Gerro) C. G. m. *es.*
Heluo) L. Bemb. *helluo* per duo *l.*
Esse) V. I. *in futuro si haec caves.*

5. *Obs. mi gnate*) «Verba proprie matris desperatae.» CALPH.

6. *Alien.*) *Alienus* opponit. propinquo. Cic. Lael. 5. Et Liv. XLI, 8: «ne quis quem suum faceret, neve *alienaret*» i. e. mancipio daret; ubi vid. Gronov. *Sum*, emphatice, sc. alienus. Contra *nostrum*, vs. 11. *Hoc. quaes.* « Laudat Boeclerus Gallum, qui vertit: *N'as tu point honte d'avoir fait telle demande?* WEST.

7. *Ita mihi* etc.) Est enim *Ita ut* in iureiurando usitatum. Cic. Attic. V, 15: «*Ita* vivam *ut* maxim. sumptus facio.»

8. *Si me amas*) «Haec verba blandientia matris sunt, et quae valde de filio sollicitata sit.» CALPH. His pulchre opponuntur, *si me metuis*, verba asperi patris.

9. *Mores ist.*) *Mores* filii a patre obiurgantur, meretricis consuetudine usi.

10. *Gerro*) Proprie piscis nullius saporis; inde homo dicitur, qui nugas gerit. *Iners*, «sine arte et industria vivendi.» *Fraus*, fraudulosus. Andr. III, 5, 1. *Heluo*, i. e. «immoderate bona sua consumens.» FEST. Sic Cic. p. Sext. 11: «*heluo* patrimonii.»

11. *Ganeo*) Tabernis operam dans

CLITIPHO

Non sunt haec parentis dicta.

CHREMES

Non, si ex capite sis meo
Natus, item ut aiunt, Minervam esse ex Iove, ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

SOSTRATA

Di istaec prohibeant!

CHREMES

(ad uxorem)
Deos nescio; ego quod potero, sedulo.
(ad filium)
Quaeris id quod habes, parentes; quod abest, non quaeris, patri
Quomodo obsequare, et serves quod labore invenerit.

Non) We. per interrogat. *non?* male. Est enim *non patiar* iuugeudum.
Potero) C. G. m. *enitar*. Non hab. l. Bemb.
Parentes) Pro *parentes* script. Be. *parentis*, ut alibi; it. *mensis*, *omnis*, et huiusmodi alia pro *menses*, *omnes*. Eun. III, 1, 2.
Abest) MS. We. *a te*.

et conviviis turpioribus. *Damnosus*, qui damnum affert facultatibus suis.

13. *Nat.*) Vult dicere: Et si tu mihi propior esses, quam secundum humanam natur. filii solent esse parentibus, *ea causa* nou paterer etc. *Vt ai.* « Beue *aiunt*, de re fabulosa et ficta. » CALPH. Huuc locum respexit Horatius A. P. vs. 93, 94, quem vide. *Min. esse ex Iove.* Nota est fabula poëtarum, *Minervam esse* ex cerebro Iovis *natam*.

14. *Infam.*) Dicitur infamis, qui male audit. Vellei. Pat. II, 45: « *infamis* stupro. »

15. *Di ist. prohib.*) Formula abominaudi ac deprecaudi. *Deos nescio.* Iratorum more haec. Sed plenior erit locutio sic: Quid Dii siut facturi *nescio;* ego quidem, *quod potero*, euitar, ne infamis fiam.

16. *Quod abest*) Placuit dicere, *quod abest*, quia dixerat, *quod abes*. Oratio maxime numerosa. *Patri Quomod.* etc. Supra II, 3, 18.

17. *Serv.*) Cf. Ad. II, 2, 32. *Quod lab. inv.* Cf. supra IV, 7, 13.

Non mihi per fallacias adducere ante oculos pudet?
Dicere hac praesente verbum turpe? at te id nullo modo
Facere puduit.

CLITIPHO

Eheu! quam ego nunc totus displiceo mihi!
Quam pudet! neque quod principium inveniam ad placandum scio.

Mihi) Be. repon. *Tĕn mi*, cum accentu more suo notatum. At ego pronom. *Te* reticuisse Nostrum putarem, propter *te* posterius vs. 19. Praeterea curabimus, ut *mihi* sc. patri, et *hac* sc. matre opposita sibi invicem esse intelligamus. Itaque ego per duas interrogationes factas credo me his suum versibus lumen attulisse.

Facere puduit) Aliq. Be. Codd. *Piguit facere.*

Inveniam) C. G. m. *incipiam.* Itid. Par. In C. Hal. *incapiam.*

18. *Non mihi* etc.) Supple atque ordina: Non pudet sc. te, *mihi per fallac. adduc. ante ocul.* meretricem. Eun. IV, 7, 24.

19. *Dicere*) Sc. me pudet. *Verb. turpe.* Subaud. Calph. meretricem. Oportet autem, ut mihi videtur, verba *dicere* et *facere* urgeamus ad hunc sensum, *dicere* me pudet, *praesente* matre tua, *verb. turpe*, quum te in conspectu meo *facere* turpia *non puduit*; conf. supra III, 3, 3. Plus est enim *facere* quam *dicere.*

20. *Tot. displic. mihi*) Cf. Hec. IV, 1, 28. Et Cic. Attic. II, 21.

21. *Quod princ. inv.*) Cf. Andr. III, 1, 10.

ACTVS V, SCENA 5

MENEDEMVS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA

MENEDEMVS

(domo egressus , secum)

Enimvero Chremes nimis graviter cruciat adolescentulum,
Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem. optume
Ipsos video.

CHREMES

Ehem! Menedeme, cur non arcessi iubes
Filiam, et quod dotis dixi, firmas?

SOSTRATA

Mi vir, te obsecro,

Optume) Al. *opportune.*

« Intervenit persona, cuius gratia pax concilietur: ita ut omnia tranquilla sint, et composita, prout comoediae finis postulat. » CALPH.

1. *Enimvero*) Indignantis, ut Hec. IV, 4, 51. Intelligendum est, Menedemum extrema certe patris et filii verba post scenam audivisse.

2. *Pacem*) Concordiam. *Opt. Ips. vid.* Cf. Andr. II, 1, 35, 36.

3. *Cur non arcessi* etc.) « Bene *arcessi;* quia proprie *arcessitur* uxor, dum ad virum ducitur. » CALPH.

4. *Firmas*) Nondum Menedemus Chremeti *dotem* promittenti dixerat: *accipio;* id quod solemne fuit in sponsalibus. Andr. V, 4, 48.

Ne facias.

CLITIPHO

Pater, obsecro mihi ignoscas.

MENEDEMVS

Da veniam, Chreme.

Sine te exorem.

CHREMES

Egone mea bona ut dem Bacchidi dono sciens?

Non faciam.

MENEDEMVS

At nos non sinemus.

CLITIPHO

Si me vivum vis, pater,

Ignosce.

SOSTRATA

Age, Chremes mi.

MENEDEMVS

Age quaeso, ne tam offirma te, Chreme.

CHREMES

Quid istic? video non licere, ut coeperam, hoc pertendere.

Exorem) Sic l. antiq. In Bemb. *exorent*; postea deleto *n* remansit *exoret*. Andr. V, 3, 30.

Dono) We. post *dono* distinxit per interrogat. incommode.

At) Vulg. *id*. Omitt. vett. MSS.

Licere) V. I. *mihi*.

Pertendere) Al. *perpendere* male.

5. *Ne facias*) Cf. supra 3, 10, 11, *obsecro*. «Nil. significantius. Nam orare est, placidos petere; *obsecrare* vero iratos rogare.» CALPH. *Da veniam*. Eod. modo in Andr. V, 3, 30 seqq. Ibi enim Chremes est inter iratum patrem ac filium precantem conciliator, qui ambos, paene iisd. verbis, quibus hic Menedemus, in gratiam reducat.

6. *Vt*) Interrogantis pro quomodo. *Sciens*. «Quod peius esset quam si nesciret.» CALPH.

7. *Si me viv. vis*) «Hoc solo verbo poterat placare patrem. Nam pater filii vitam omnib. rebus anteponit.» CALPH. Ceterum haec formula videtur, quae fere ead. est supra I, 68.

8. *Ne tam offirma te*) Cf. Eun. II, 1, 11, not. *Ne tam* contumaciter huic rei obsistas.

9. *Istic*) Pro isthic; uti *istaec* pro isthaec. Andr. II, 5, 9. «*Istic* pro isto in loco aut ista in re.» TVRSELL. *Pertend*. Praepositio *per* terminum denotat, quo vel quem spectemus.

MENEDEMVS

Facis, ut te decet.

CHREMES

Ea lege hoc adeo faciam, si id facit,

Quod ego hunc aequum censeo.

CLITIPHO

Pater, omnia faciam, impera.

CHREMES

Vxorem ut ducas.

CLITIPHO

Pater!

CHREMES

Nihil audio.

MENEDEMVS

Ad me recipio;

Faciet.

CHREMES

Nihil etiam audio ipsum.

CLITIPHO

Perii!

SOSTRATA

An dubitas, Clitipho?

CHREMES

Immo utrum volt?

MENEDEMVS

Faciet omnia.

SOSTRATA

Haec dum incipias, gravia sunt,

Si id facit) L. antiq. *si faciam*. In Be. libb. *si id faciat*.
Audio) C. G. m. *audio etiam*.

agendo. Est igit. *pertend.* i. q. eo usq. tendere. Sic it. verb. *venire* et *pervenire*.

11. *Hunc aequ.*) Supple, esse facere. *Omnia fac. impera*; cf. Andr. V, 3, 26.

12. *Vx. ut duc.*) Sc. impero, volo. *Nih. audio.* « Aversus et indignatus Chremes haec dixit.» CALPH. *Ad me recip.*, h. e. polliceor, me praestiturum, ut ille id faciat. » WEST.

13. *Nih. et aud. ips.*) De sensu verborum ambigunt interpretes. Placet prae ceteris Guyetus, qui simpliciter addendum opinatur, respondere.

14. *Immo utr. v.*) Corrigit uxorem,

Dumque ignores; ubi cognoris, facilia.

CLITIPHO

Faciam pater.

SOSTRATA

Gnate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,

Filiam Phanocratae nostri.

CLITIPHO

Rufamne illam virginem,

Caesiam, sparso ore, adunco naso? non possum, pater.

CHREMES

(*irridens*)

Heia, ut elegans est! credas animum ibi esse.

SOSTRATA

Aliam dabo.

Mi) Id. *mihi*; ita tamen scriptum, ut posterior syllaba, *hi*, pallidiore atramento a seriore manu adiecta videatur.

Illam) L. antiq. *puellam* pro *illam*. Par. p. var. *ellam*.

Lepidam) V. I. *honestae formae*.

quae qoasi permittat arbitrio filii, quid ipse facere velit. *Haec dum incp.* Haec nostri verba allegat Lactantius VI, 23.

16. *Ego tibi illam*) «Hic allodit, ut ioco tristitia solvatur, quum promittit filiam nescio cuius admod. foedam.» EVGR. *Lepid.* Plaut. Curc. I, 3, 11: «*lepida* virgo.»

17. *Phanocratae*) «Phanocrates senex, φανερὸν τὸ κράτος, manifestum seu illustre robur.» MVRET. *Ruf.* «*Rufus* color et rober idem est.» CALPH. Vide Martialem XII, 54, in eo geuere ludentem sequentibus: «Crine *ruber*, niger ore, brevis pede, lumine laesus.»

18. *Caes.*) Gellius II, 26: «*Caesia* nostris, inquit, dicta est, quae a Graecis γλαυκῶπις dicitur.» Addo Calphurnium, qui explicat: «Dantur *caesii* oculi Minervae.» Quod ipsum tamen, ut equidem opinor, magis in laode esset, quam in vitoperio. At hic significari debet contrarium. Atque Catullus certe *caesium* notat esse leonem, XLV, 7. *Sparso ore*, i. e. late diducto. *Adunco naso*. Hunc in puero laudat Martialis Epigr. IV, 4, 9: «sit *naribus uncis*.» Quamvis in feminis *aduncus nasus* notatur contameliose.

19. *Elegans*) Ad formam refertur, alias ad orationem et verba. Eun. III, 5, 18. Vertit Gu. in scoliis: «qu'il est délicat!» h. e. difficilis in eligendo. *Credas*. In universum hoc *credas* accipi debet, nec ad Sostratam trahendum. *Anim. ibi esse*; cf. supra 2, 30, not. Significat, *animum* eius occupatum *esse* in eligenda uxore. Quae quidem blanda ironia est patris, non incerti, quae sit illa filio amata.

CLITIPHO

Immo, quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodum
Quam volo.

SOSTRATA

Nunc laudo, gnate.

CLITIPHO

Archonidi huius filiam.

SOSTRATA

Perplacet.

CLITIPHO

Pater, hoc unum restat.

CHREMES

Quid?

CLITIPHO

Syro ignoscas volo,
Quae mea causa fecit.

CHREMES

Fiat. vos valete et plaudite.

Immo) Sic l. Bemb. In antiq. *Quid istic ?*
Laudo) We, ed. *te*, nescio unde.
Archonidi) Sic citat Priscian. In l. antiq. est *Archonidis*. In Ital. et Be. libb. *Arconidis*.
Huius) Vox *huius* ex l. Bemb.
Vnum) Al. *nunc* pro *unum*.
Quid) MS. We. *ut*.

20. *Immo*) Ita nunc filius ad matrem, ut modo vs. 14, ad hanc ipsam pater. *Egom.* Vis inest pronomini *egomet*, ut sensus sit: ego habeo, quam volo; nec tu mihi dederis aliam.

21. *Archon. huius*) Δεικτικῶς, de vicino.

22. *Restat*) Similiter in fine Andriae, nec non Ad. V, 8, 24.

23. *Fiat*) Concedentis. Sic Ad. V, 8, 22. Et in simili re Simo pater concedit Pamphilo de Davo precanti, Andr. V, 4, 5.

VOLVMINIS PRIMI FINIS.